

חמש מגילות

2	קהלת
104	אסתר
161	שיר השירים
231	רות
256	איכה

153	ט	קהלת
160	י	א
		ב
		ג
		ד
		ה
		ו
		ז
		ח
		ט
		י
		יא
		יב
		אסתר
		א
		ב
		ג
		ד
		ה
		ו
		ז
		ח

חמש מגילות

ספר קהלת¹
פרק א

(א) דְּבַרֵי קֹהֶלֶת² בֶּן דָּוִד מֶלֶךְ בִּירוּשָׁלַם: דְּבַרֵי נְבוּאָה שֶׁהַתְּנַבָּא קֹהֶלֶת הוּא שְׁלֹמֹה בֶּן דָּוִד הַמֶּלֶךְ שֶׁהָיָה בִירוּשָׁלַם.

דברי קהלת – כל מקום שנאמר דברי אינו אלא דברי תוכחות, (דברים א) אלה הדברים אשר דבר משה, (דברים לב) וישמן ישורון, (עמוס א) דברי עמוס (עמוס 7) שמעו את הדבר הזה פרות הצפון, (ירמיה א) דברי ירמיהו (ירמיהו לו) שאלו נא וראו אם יולד זכר וגו', (שמואל ב כב) אלה דברי דוד (שמואל ב כג) וזליעל כקוץ מונד כלהם, דברי קהלת, וזרח השמש, כל הנחלים הולכים אל הים, כינה את הרשעים בחמה וזלזנה וים שאין להם מתנת שכר כך שנוי' בספרי ולמדתי משם שהענין מדבר ברשעים והמשילם לחגזורת החמה שסופה שוקעת, תוספ' ד"א כל הנחלים הולכים אל הים מה ת"ל, דעובדי ע"א נאמר שוטים המשתחוים למים סדורים שיס בהם ממש לפי שרואין את הים הגדול שכל הנחלים הולכים בו והוא אינו מלא ואינו יודעין להבין כי אל המקום שהנחלים הולכים שם הם שצים ללכת שמימי הנהרו' ההולכי' לתוך הים הם המים עצמם שהלכו כבר הם נוצעות מתחת התהום והולכים למעלה מן הקרקע עד הים וחוזרים ונוצעים לפיכך אין הנהרות פוסקים ואין הים מלא ולא מפני שיס בהן ממש ע"כ. קהלת – על שם שקיהל חכמות הרבה וכן במקום אחר קוראו (משלי ל) אגור בן יקא שאגר כל החכמה והקיארה וי"א שהיה אומר כל דבריו בהקהל. מלך בירושלם – עיר החכמה:

(ב) הַבַּל הַבְּלִים³ אָמַר קֹהֶלֶת הַבַּל הַבְּלִים הַפַּל הַבְּלִים: קְשָׁרָא שְׁלֹמֹה מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל בְּרוּחַ נְבוּאָה אֶת מַלְכוּת רַחֲבָעָם בְּנוֹ שֶׁעֲתִידָה לְהִתְחַלֵּק עִם יִרְבָּעָם בֶּן נֶבֶט, וְאֶת יְרוּשָׁלַם וּבֵית הַמִּקְדָּשׁ שֶׁהֵם עֲתִידִים לְהִיּוֹת חֲרָבִים וְאֶת עַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁהֵם עֲתִידִים לְגָלוּת, אָמַר בְּמֵאמְרוֹ הַבַּל הַבְּלִים הָעוֹלָם הַזֶּה, הַבַּל הַבְּלִים כָּל מֵה שֶׁטְּרַחֲתִי אֲנִי וְדוֹד אַבְא, כָּלֵם הַבְּלִים.

¹ עי' קהלת רבה פ"ז יס' לג: (מלכים א' ה') וידבר שלשת אלפים משל א"ר שמואל בר נחמני חזרנו על כל המקרא ולא מצינו שנתנבא שלמה אלא קרוב לשמונה מאות פסוקים ואת אמרת שלשת אלפים אלא מלמד שכל פסוק ופסוק שנתנבא שלמה יש בו שנים ושלושה טעמים ורבנן אמרי על כל פסוק ופסוק ג' אלפים משל ואלף וה' טעמים על כל משל ומשל דכתיב (שם) ויהי שירו שיורו של משל חמשה ואלף.

² עי' קהלת רבה (פ"א סי' א): דברי קהלת בן דוד מלך בירושלם זה שאמר הכתוב ברוח הקדש עי' שלמה מלך ישראל (משלי כ"ב) חזית איש מהיר במלאכתו לפני מלכים יתיצב וכו' (מ"א ג') בגבעון נראה ה' אל שלמה בחלום הלילה ויאמר אלהים שאל מה אתן לך אמר שלמה אם אני שואל כסף וזהב ומרגליות הוא נותן לי אלא הריני שואל את החכמה והכל בכלל הה"ד (שם) ונתת לעבדך לב שומע אמר לו הקב"ה החכמה שאלת ולא שאלת לך עושר וכבוד ונפש אויבך לפיכך החכמה והמדע נתון לך ועל ידי כן גם עושר ונכסים וכבוד אתן לך מיד (שם) ויקץ שלמה והנה חלום א"ר יצחק חלום עומד על כנו צפור מצויץ ויודע על מה מצויץ חמור נוהק ויודע על מה נוהק מיד (שם) ויבא ירושלם ויעמד לפני ה' ויעל עולות ושלמים ויעש משתה לכל עבדיו א"ר יצחק מכאן שעושין סעודה לגמרה של תורה מיד שרתה עליו רוח הקודש ואמר שלשה ספרים הללו משלי ושיר השירים וקהלת הה"ד דברי קהלת בן דוד. עיי"ש סי' ב': ד"א דברי קהלת בן דוד שלשה נביאים עי' שהיה נבואתן דברי קנתרין נתלת נבואתן בעצמן ואלו הן דברי קהלת (עמוס א') דברי עמוס (ירמיה א') דברי ירמיהו וכו' קהלת למה נקרא שמו קהלת שהיו דבריו נאמרין בהקהל על שם שאמר (מלכים א' ח') אז יקהל שלמה וכו' שלש שמות נקרא לו ידידיה קהלת שלמה ר' יהושע אומר שבעה אגור יקהל למואל איתיאל אמר שמואל עיקר אותנטייא שלהם ידידיה קהלת שלמה מודה ר' שמואל באילין ארבעה אלא שנתכנה בהן שלמה. עי' סנהדרין כ ע"ב: אמר ריש לקיש בתחילה מלך שלמה על העליונים שנאמר וישב שלמה על כסא ה' ולבסוף מלך על התחתונים שנאמר כי הוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה וגו' ולבסוף לא מלך אלא על ירושלים שנאמר דברי קהלת בן דוד מלך בירושלים וגו' ולבסוף לא מלך אלא על מקלו.

הכל הכלים אמר קהלת – קהלת קורא תגר ואומר על כל יאיר' שצעת ימי צראשית שהכל הכל של הכלים הוא. הכל – הכל נקוד חטוף פתח לפי שהוא דבוק כלומר הכל שזהכלים שצעת הכלים כנגד מעשה שצעת ימי צראשית:

(ג) מה יתרון לאדם⁴ בכל עמלו שיעמל תחת מה יתרון יש לאדם אחרי שימות מכל עמלו שיהוא עמל תחת השמש בעולם הזה כי אם לעסק בתורה ולקבל שכר שלם לעולם הבא לפני ארון העולם.

מה יתרון – שכר ומותר. תחת השמש – תמורת התורה שהיא קרויה אור שנאמר (משלי ו) ותורה אור כל עמל שהוא מחליף בו את עסק התורה מה שכר בו:

(ד) דור הלך ודור בא⁶ והארץ לעולם עמדת⁷: אמר שלמה המלך ברוח נבואה, דור טוב של צדיקים ההולך מן העולם מפני עון דור רע של רשעים העתידים לבוא אחריהם, והארץ לעולמי עולמים עומדת לשאת פרענות הבאה על העולם בשביל עונותיהם של בני אדם.

³ עי' קהלת רבה פ"א סי' ג: הבל הכלים ר' הונא בשם ר' אחא אמר דוד אמר דבר אחד ולא פירשו ופירשו שלמה בנו שלמה אמר דבר אחד ולא פירשו ופירשו דוד אביו דוד אמר (תהלים קמ"ד) אדם להבל דמה לאיזה הבל אם להבל של תנור יש בו ממש אם להבל של כירה יש בו ממש בא שלמה בנו ופירש הדא הוא דכתיב הבל הכלים וכו' ר' שמעון בן אלעזר שבעה הכלים שאמר קהלת [הבל, אחד. הכלים, שנים. הבל הכלים, ששה. הכל הבל, הרי שבעה – מדרש תהלים צב] כנגד שבעה עולמות שאדם רואה בן שנה דומה למלך נתון באיספקרפסטי והכל מחבקין ומנשקין אותו בן שתים ושלש דומה לחזיר שפושט ידיו בביבין בן עשר שנה קופץ כגדי בן עשרים כסוס נהים משפר גרמיה ובעי אתתא נשא אשה הרי הוא כחמור הוליד בנים מעיז פניו ככלב להביא לחם [נ"א להם] ומזונות הזקין הרי הוא כקוף הדא דתימר בעמי הארץ אבל בבני תורה כתיב (מלכים א' א') והמלך דוד זקן אע"פ שהוא זקן מלך ר' יהודה בר' סימון אמר ז' הכלים שאמר קהלת כנגד שבעה ימי בראשית בראשון (בראשית א') בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ וכתב (ישעיה נ"א) כי שמים כעשן נמלחו בשני יהי רקיע. עי' ב"ב ק ע"ב: ת"ר אין פוחתין משבעה מעמדות ומושבות למת כנגד הבל הכלים אמר קהלת הבל הכל הבל. עי' לקמן הערה 95.

⁴ עי' קהלת רבה פ"א סי' ד: מה יתרון לאדם א"ר בנימין בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת מפני שמצאו בו דברים מטין לצד מינות אמרו הרי כל חכמתו של שלמה שבא לומר מה יתרון לאדם בכל עמלו יכול אף בעמלה של תורה חזרו ואמרו לא אמר בכל עמל אלא בעמלו בעמלו אינו עמל אבל עמל הוא בעמלה של תורה וכו' אמר ר' אבא בא וראה כמה צער וכמה יגיעה רואין עד שמביאין את העומר כדתנינן כיצד עושין שלוחי בית דין יוצאין בערב יום טוב ועושין אותו כריכות במחובר לקרקע כדי שיהא נוח ליקצר וכל העיירות הסמוכות לשם מתכנסות לשם כדי שיהיה נקצר בעסק גדול אמר ר' לוי אמר לך הקב"ה אדם הרי חרשת וזרעת וקצרת ועמרת ועשית ערמות ערמות אם איני מוציא לך מעט רוח יכול את לזרות ואפילו שכר אותו הרוח אין אתה נתן לי הוי ומה יתרון לו שיעמול.

⁵ עי' שבת ל ע"ב: בכל עמלו שיעמול תחת השמש ואמרי דבי רבי ינאי תחת השמש הוא דאין לו קודם שמש יש לו. ועי' גיטין סח ע"ב: מאי רבותייכו מינן אמר ליה שקול שושילתא מינאי והב לי עיזקתך ואחוי לך רבותאי שקליה לשושילתא מיניה ויהיב ליה עיזקתיה בלעיה אותביה לחד גפיה ברקיעא ולחד גפיה בארעא פתקיה ארבע מאה פרסי על ההיא שעתא אמר שלמה מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש

⁶ עי' קה"ר פ"א סי' ה: דור הולך ודור בא ר' יודן בשם ר' לוי אומר אין לך בכל יום ויום שאין נולדין בו ששים רבוא ומתים בו ששים רבוא ומה טעם דור הולך ודור בא וזרח השמש ובא השמש ר' ברכיה ור' יעקב בר אבונא ור' חייא בר אבא בשם ר' לוי בר סיוסי משזרח השמש ובא השמש דור הולך ודור בא ומניין לדוד שהוא ששים רבוא שנאמר (דברים א') אם יראה איש באנשים האלה הדור הרע הזה ואותו הדור ששים רבוא. ועיי"ש סי' ו: ר' לוי ור' יעקב גבולאי בשם ר' חנינא כדור הולך כן דור בא הולך חגור בא חגור הולך סומא בא סומא שלא יהו אומרים אחרים המית ואחרים החיה דכתיב (שם ל"ב) אני אמית ואחיה. ועיי"ש סי' ח: ר' אבא בר כהנא ואמרי לה

דור הולך ודור בא – כל מה שהרשע יגע ועמל לעשוק ולגזול אינו מצלה את מעשיו כי הדור הולך ודור אחר בא ונוטל הכל מיד בניו כענין שנאמר (איוב כ) בניו יראו דלים. והארץ לעולם עומדת – ומי הם המתקיימים הענוים הנמוכי' המניעין עצמם עד לארץ כענין שנאמר (תהלים לז) וענוים ירצו ארץ ומדרש תנחומא אומר כל לדיקי ישראל נקראו ארץ, שנאמר (מלכ"ג ג) ואתם תהיו לי ארץ חפץ:

(ה) וזרח השמש ובא השמש⁸ ואל מקומו ויזרח השמש ביום מצד מזרח ובא השמש לצד מערב בלילה, ולמקומו שואף והולך דרך תהום וזרח למחר מן המקום שהוא זרח שם מאתמול.

וזרח השמש וגו', דור הולך ודור בא – כאשר השמש תזרח שחיתית ותשקע ערבית ותלך כל הלילה שואפת לשזב אל מקום אשר זרחה אתמול משם שתזרח גם היום:

(ו) הולך אל דרום וסובב אל צפון¹⁰ סובב סבב הולך כל צד דרום ביום וסובב אל צד צפון בלילה דרך התהום, סובב סובב והולך לרוח עבר דרום בתקופת ניסן ותמוז, ועל סביבותיו שב לרוח עבר צפון בתקופת תשרי וטבת, יוצא מחלונות דרום בבקר ובא לחלונות מערב בערב.

בשם ר' אדא בר חוניא יהיה בעיניך דור שבא כדור שהלך שלא תאמר אילו היה ר' עקיבא קיים הייתי קורא לפניו אילו היו ר' זירא ור' יוחנן קיימין הייתי שונה לפניהם אלא דור שבא בימך וחכם שבימך כדור שהלך וחכמים הראשונים שהיו לפניך וכו' בית דינו של ירובעל גדול וחשוב לפני הקב"ה כבית דינו של משה וכו' ללמדך שכל מי שנתמנה פרנס על הציבור אפילו הוא קל שבקלים הרי הוא כאביר שבאבירים וכו' אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה ארשב"ל אין לך לשמוע אלא שופט שבדורך.

⁷ עי' קה"ר פ"א סי' ט: והארץ לעולם עומדת א"ר יהושע בן קרחה לא היה צריך קרא למימר אלא והארץ הולכת והארץ באה והדור לעולם הוא עומד וכי מי נברא בשביל מי ארץ נברא בשביל דור או דור נברא בשביל הארץ לא ארץ בשביל דור אלא דור על ידי שאינו עומד בתפקידו של הקב"ה לפיכך הוא בולה והארץ על ידי שהיא עומדת בתפקידו של הקב"ה לפיכך אינה בולה וכו' אמר ר' יצחק מלכות נכנסת ומלכות יוצאת וישראל עומד לעולם הוי והארץ לעולם עומדת.

⁸ עי' קה"ר פ"א סי' י: וזרח השמש ר' ברכיה בשם ר' אבא בר כהנא אמר וכי אין אנו יודעין שזרח השמש ובא השמש אלא מה הוא כן עד שלא ישקע שמשו של צדיק זה הוא מזריח שמשו של צדיק אחר יום שמת ר' עקיבא נולד רבי וקראו עליו פסוק זה וזרח השמש ובא השמש וכו' עד שלא השקיע שמשו של שרה הזריח שמשו של רבקה. עי' יומא לח ע"ב: אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן אין צדיק נפטר מן העולם עד שנברא צדיק כמותו שנאמר וזרח השמש ובא השמש. ועי' ויק"ר פכ"ח סי' א: ר' לוי אומר כל מה שהבריות מגדלין במצות ובמעשים טובים בעולם הזה דיין שהקדוש ברוך הוא מזריח להם השמש שנאמר (שם א) וזרח השמש ובא השמש.

⁹ עי' מדרש הגדול בראשית (פרשת חיי שרה פרק כג פסוק א): במקום שהיא שואפת שם היא זורחת, שנאמר ואל מקומו שואף זורח הוא שם. תנו רבנן כיצד חמה מהלכת ברקיע, ר' יונתן אומר כקלע זה שלספינה. ר' יצחק בר נחמן אומר יכול הוא גלגל חמה לעלות בשעתו ולשקוע בשעתו, אלא שהקב"ה מצווה עליו בכל שעה ואומר לו בעונה פלונית תהא במקום פלוני. ומה טעמיה, ואל מקומו שואף. מאי משמע דהאיי שואף לישנא דדוחקא הוא, כדאמר ר' שמעון בן לקיש שמעו זאת השואפים אביון (עמוס ת, ד), דדחקין מסכינא.

¹⁰ עי' קה"ר פ"א סי' יב: הולך אל דרום וסובב אל צפון הולך אל דרום ביום וסובב אל צפון בלילה. עי' עירובין נו ע"א: חמה יוצאה ביום ארוך ושוקעת ביום ארוך זה הוא פני צפון חמה יוצאה ביום קצר ושוקעת ביום קצר זה הוא פני דרום תקופת ניסן ותקופת תשרי חמה יוצאה בחצי מזרח ושוקעת בחצי מערב שנאמר הולך אל דרום וסובב אל צפון הולך אל דרום ביום וסובב אל צפון בלילה סובב הולך הרוח אלו פני מזרח ופני מערב פעמים מהלכתן ופעמים מסבבתן. עי' ב"ב כה ע"ב: רבי יהושע אומר עולם לקובה הוא דומה ורוח צפונית מסובבת וכיון שחמה מגעת לקרן מערבית צפונית מקפת וחוזרת אחורי כיפה שנאמר הולך אל דרום וסובב אל צפון וגו'

הרוח – רוחו של שמש טלניטו בלעז כמו (יחזקאל ח) אל אשר יהיה עם הרוח ללכת. ועל סביבותיו
 שב – גם מחר כל היקף וסובב שסבב אתמול הוא מקיף וסובב היום. הולך אל דרום – לעולם
 זיוס. וסובב אל כפון – לעולם זלילה. סובב סובב הולך – אל פני מזרח ומערב שפעמים מהלכתן
 זיוס פעמים מסבבתן זלילה, בתמוז מהלכתן וזבבתן סובבתן, אף הרשעים כל מה ששמען זורחת
 סופן לשקוע כל מה שהם הולכים ומתגברים סופם לשבב אל מקום לחנתם, ממקום הטנופת באו
 ולמקום הטנופת ילכו, וכן כל הנחלים הולכים אל הים והים איננו מלא לפי שאינו נשארם בתוכו
 כי ים אוקיינוס הוא גבוה מכל העולם כולו שנאמר (עמוס ח) הקורא למי הים וישפכם וגו', ומהיכן
 אדם שופך מלמעלה למטה והנחלים הולכים במחילות תחת ההרים מאוקיינוס וחוזרים ונובעים
 וזהו אל מקום שהנחלים הולכים הם שבים עם אף הרשע כל עומת שבא כן ילך:

(ו) כָּל הַנְּחָלִים הַלְּבָבִים אֶל הַיָּם וְהַיָּם אֵינָנוּ
 מְלֵא¹² אֶל מְקוֹם שֶׁהַנְּחָלִים הַלְּבָבִים שָׁם הֵם
 וְאֹקֵינוֹס אֵינוּ מִתְמַלֵּא, וְלִמְקוֹם שֶׁהַנְּחָלִים
 הַלְּבָבִים וְנִמְשָׁקִים, שָׁם הֵם שָׁבִים לְלֶכֶת
 מִצְנֹרֵי הַתְּהוֹם.

הולך אל דרום ביום וסובב אל צפון בלילה טובב סובב הולך הרוח ועל סביבותיו שב הרוח אלו פני
 מזרח ופני מערב שפעמים מסבבתן ופעמים מהלכתן.

¹¹ עי' קה"ר פ"א סי' יב: סובב סובב הולך הרוח ועל סביבותיו שב הרוח אלו פני מזרח ומערב
 ועל סביבותיו שב הרוח א"ר יהושע בן חנניה הרוח הזה בשעה שהוא יוצא בעולם הקב"ה מחשלו
 בהרים ומשברו בגבעות ואומר לו תן דעתך שלא תזיק לבריותי.

¹² עי' קה"ר פ"א סי' יג: כל הנחלים הולכים אל הים ומהיכן הארץ שותה ר' אליעזר ור' יהושע
 ר' אליעזר אומר מימי אוקינוס היא שותה דכתיב (שם ב') ואד יעלה מן הארץ והשקה אמר לו ר'
 יהושע מימי אוקינוס לא מים מלוחין הן אמר לו מתמתקין הן בעבים דכתיב (איוב ל"ו) אשר יזלו
 שחקים איכן הם נעשים נוזלים בשחקים ור' יהושע אומר ממים העליונים היא שותה דכתיב
 (דברים י"א) למטר השמים תשתה מים והעננים מתגברין מן הארץ עד לשמים ומקבלין אותן כמפי
 הנוד. ועיי"ש סי' טו: ד"א כל הנחלים הולכים אל הים זה אוקיינוס והים איננו מלא זה אוקיינוס
 שאינו מתמלא לעולם מעשה בר' אליעזר ור' יהושע שהיו פורשין בים הגדול נכנסה הספינה
 למקום שהמים לא היו מהלכין אמר לו רבי אליעזר לרבי יהושע לא באנו לכאן אלא לנסיון מלאו
 משם חבית מלא מים מכיון דאתון לרומי אמר לון אדריאנוס מי אוקיינוס מה הן אמרין ליה מים
 בולעים הן למים ואמר לון אפשר כל הנחלים שם ואינן מתמלאין אמרין ליה בולעין הן לכל מים
 שבעולם אמר לון איני מאמין לכם עד דתחמון לי לכאן נסבון המים שלקחו ממי אוקיינוס ומלון
 לוקניתא מים והוון יהבין בגויה מים והן בולעין להון על דעתיה דר' אליעזר משם הם שואבין ועל
 דעתיה דר' יהושע לשם הם שבים ללכת. עיי"ש סי' טז: ד"א כל הנחלים הולכים אל הים כל
 חכמתו של אדם אינה אלא בלב והים איננו מלא והלב אינו מתמלא לעולם תאמר שמשעה שאדם
 מוציא חכמתו מלבו שוב אינה חוזרת עליו לעולם ת"ל שם הם שבים ללכת. עיי"ש סי' יז: ד"א כל
 הנחלים כל התורה שאדם לומד אינה אלא בלב והים איננו מלא והלב איננו מלא לא הנפש שבעה
 לעולם שנא' וגם הנפש לא תמלא תאמר שמשעה שאדם מוציא את תלמודו לאחר שוב אינה
 חוזרת עליו ת"ל שם הם שבים ללכת דכתיב (דברים ו') והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום
 על לבבך. ועיי"ש סי' יח: ד"א כל הנחלים הולכים אל הים כל הגרים אינן נכנסין אלא בישראל
 והים איננו מלא וישראל ממניין אינן חסרין לעולם שנ' (במדבר כ"ג) מי מנה עפר יעקב. ועיי"ש
 סי' יט: ד"א כל הנחלים הולכים אל הים כל המתים אינן נכנסין אלא לשאול והשאול אינו מתמלא
 לעולם שנא' (משלי כ"ז) שאול ואבדון לא תשבענה וגו'. עיי"ש סי' כ: ד"א כל הנחלים הולכים אל
 הים כל ישראל אינם מתכנסין אלא לירושלים ועולים בפעמי רגלים בכל שנה ושנה והים איננו
 מלא וירושלים אינה מתמלאת לעולם דתנינן עומדין צפופים ומשתחווים רווחים. עיי"ש סי' כא:
 ד"א כל הנחלים הולכים אל הים כל הממון אינו עולה אלא למלכות אדום ומלכות אדום אינה
 מתמלאת לעולם דא"ר לוי כתיב (משלי כ"ז) ועיני האדם לא תשבענה ועיני אדום לא תשבענה.

¹³ עיי"ש סי' יט: [שמא] תאמר משהם מתים בעוה"ז שוב אינם חיים לעוה"ב ת"ל אל מקום
 שהנחלים הולכים שם הם שבים ללכת למקום שהמתים מתכנסין לעוה"ב שם הם שבים ועתידים
 לומר שירה לימות המשיח מ"ט (ישעיה כ"ד) מכנף הארץ זמרות שמענו ואומר (שם כ"ו) יחיו מתוך
 נבלתי יקומו. עיי"ש סי' כ: אל מקום שהנחלים הולכים למקום שישראל מתכנסין בעוה"ז שם הם
 מתכנסין לעוה"ב לעתיד לבא שנא' (שם כ"ז) והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האובדים
 בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים והשתחוו לה' בהר הקדש בירושלים. עיי"ש סי' כא: תאמר

(ח) כָּל הַדְּבָרִים יִגְעִים¹⁴ לֹא יוּכַל אִישׁ לְדַבֵּר¹⁵ כָּל הַדְּבָרִים הַנְּבִיאִים הָרְאוּשִׁימִים, וְלֹא יִכְלוּ לְמַצֵּא קֶצֶם, אָכֵן, אֵין לוֹ רִשׁוּת לְאַדָּם לְדַבֵּר מֵה שְׁעֵתִיד לְהִיּוֹת אַחֲרָיו, וְלֹא יְכוּלָה הָעֵין לְרִאוֹת כָּל מֵה שְׁעֵתִיד לְהִיּוֹת בְּעוֹלָם, וְלֹא יְכוּלָה הָאֵזֶן לְהִתְמַלֵּא מִלְשִׁמְעַ כָּל הַדְּבָרִים שֶׁל כָּל תּוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ.

כל הדברים יגעים וגו' לא תשבע עין ולא תמלא אזן – מוסב על מה יתרון אם מחליף הוא עסק התורה לדבר בדברים בטלים הרי הם יגעים ולא יוכל להשיג את כולם ואם במראי העין בא לעסיק עינו לא תשבע ואם בשמיעת אזן אזנו לא תמלא

(ט) מֵה שְׁהִיָּה הוּא שְׁיִהִיָּה¹⁷ וּמֵה שְׁנַעֲשָׂה הוּא שְׁיַעֲשָׂה וְאֵין כָּל חֶדֶשׁ תַּחַת הַשָּׁמַשׁ¹⁸: מֵה שְׁהִיָּה מְקַדָּם, הוּא עֵתִיד לְהִיּוֹת אַחֲרֵי כֵן, וּמֵה שְׁנַעֲשָׂה מְקַדָּם, הוּא עֵתִיד לְהַעֲשׂוֹת עַד סוּף כָּל דּוֹרוֹת הָעוֹלָם, וְאֵין שׁוֹם דְּבָר חֶדֶשׁ בְּעוֹלָם הַזֶּה תַּחַת הַשָּׁמַשׁ.

משהממון נכנס באדום שוב אינו חוזר לבעליו ת"ל אל מקום שהנחלים הולכים שם הם שבים ללכת למקום שהממון מתכנס למלכות אדום בעוה"ז משם הוא מתפזר לימות המשיח דכתיב (ישעיה כ"ג) והיה סחרה ואתננה קדש לה' וגו'.

¹⁴ עי' קה"ר פ"א סי' כב: כל הדברים יגעים לא יוכל וגו' דברי הבטלה מיגעין את האדם. ועיי"ש סי' כג: ד"א כל הדברים יגעים דברי אומנות מיגעין. ועיי"ש סי' כד: ד"א כל הדברים יגעים דברי מינות מיגעין את האדם, ועיי"ש סי' כו: דבר אחר כל הדברים יגעים אפילו דברי תורה מיגעין את האדם בתחלה אדם נכנס ללמוד תורה והן מטהרין לו את הטמא ומטמאין את הטהור והוא אינו יודע שכל מה שהן מתישין בהן כחו סוף שהוא מוציא קלות וחמורות וגזרות שוות וטומאה וטהרה ואיסור והיתר.

¹⁵ עי' יומא יט ע"ב: רב אחא בר יעקב אמר: [השח שיחת חולין] עובר בלאו, שנאמר כל הדברים יגעים לא יוכל איש לדבר.

¹⁶ עי' קה"ר פ"א סי' כז: לא תשבע עין וגו' אמר שמואל בר נחמן כל טובות וברכות ונחמות שראו הנביאים בעוה"ז לא לחנם ראו אלא ע"י שהיו הוגין ועושין מצות וצדקות ואם תאמר שראו כבר נאמר (ישעיה ס"ד) עין לא ראתה אלהים זולתך וגו' וא"ת שלא ראו כבר ראו מקצת שנאמר (עמוס ג) כי לא יעשה ה' אלהים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים כיצד ראו ר' ברכיה אמר כמבין סידקו של פתח ר' לוי אמר ראו ומתן שכרן לא ראו.

¹⁷ עי' קה"ר פ"א סי' כח: מה שהיה הוא שיהיה רבנן אמרי לעתיד לבא הדורות מתכנסין לפני הקב"ה ואומרים לפניו רבש"ע מי יאמר לפניך שירה תחלה ואומר להם לשעבר לא אמר שירה לפני אלא דורו של משה ועכשיו לא יאמר שירה לפני אלא הוא מאי טעמא שנאמר (ישעיהו מב) שירו לה' שיר חדש תהלתו בקצה הארץ יורדי הים ומלוואו וגו' רבי ברכיה אמר בש"ר יצחק כגואל ראשון כך גואל אחרון מה גואל ראשון נאמר (שמות ד) ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על החמור כך גואל אחרון שנאמר (זכריה ט') עני ורוכב על החמור וכו'. ועי' שמ"ר פט"ו סי' כא: ד"א החדש הזה לכם הה"ד (ישעיה מב) הראשונות הנה באו וחדשות אני מגיד וכי יש לעתיד לבא חדשות והא כתיב (קהלת א) מה שהיה הוא שיהיה אלא מוצאין אנו עשרה דברים עתיד הקדוש ברוך הוא לחדש לעתיד לבא וכו'. ועי' מדרש תהלים מח: אמר רב נחמן מה שהיה הוא שיהיה (קהלת א ט), כשם שנטל הקדוש ברוך הוא את ישראל בענני כבוד והקיפם ונשאם, שנאמר ואשא אתכם על כנפי נשרים (שמות יט ד), כך הוא עתיד לעשות להם, שנאמר מי אלה כעב תעופינה (ישעיה ס ח) וכו'. ועיי"ש קמו: ה' מתיר אסורים. מהו מתיר אסורים, יש אומרים כל הבהמה שנטמאת בעולם הזה מטהר אותה הקדוש ברוך הוא לעתיד לבוא, וכה"א מה שהיה הוא שיהיה ומה שנעשה הוא שיעשה (קהלת א ט), ומה שנעשה טהורים היו מקודם לבני נח. ועי' מדרש הגדול בראשית (ב ג): אשר ברא אלהים לעשות. אשר ברא אלהים ועשה אין כתיב כן, אלא אשר ברא אלהים לעשות, מכאן לכל האותות והמופתים שיש בהם שנוי טבעו שלעולם שנעשו להם לצדיקים לשעבר ושעתידין ליעשות כבר עלו במחשבה מששת ימי בראשית. וכן הוא אומר מה שהיה הוא שיהיה ומה שנעשה הוא שיעשה ואין כל חדש תחת השמש (קהלת א ט).

¹⁸ עי' מסכת סופרים (פכ"א ה"א): באחד בניסן הוקם המשכן, וכו' וכן לעתיד לבא עתיד המקדש להבנות בניסן, לקיים מה שנאמר, אין כל חדש תחת השמש. לפיכך אין אומרים תחנונין

מה שהיה הוא שיהיה וגו' – בכל מה שהוא למד בדבר שהוא חליפי השמש אין בו חידוש לא יראה
אלא מה שהיה כבר שנברא בשעת ימי בראשית, אבל ההוגה בתורה מואל זה תמיד חדושי טעמים
כענין שנאמר (משלי ה) דדיה ירווך בכל עת מה הדד הזה כל זמן שהתינוק ממשמש בו מואל בו
טעם, וכן מלינו במסכת חגיגה שאמר רבי אליעזר בן הורקנוס דברים שלא שמעתן און במעשה
מרכבה

(י) יש דבר שיאמר ראה זה החדש¹⁹ הוא כָּבֵר יש דבר שיאמר האדם, ראה זה דבר חדש
היה לעלמים אשר היה מלפנינו: הוא, הנה כָּבֵר הנה לעלמים בימי הדורות
אשר היו לפנינו.

יש דבר – בא לידך תחת השמש שיאמר לך האומר עליו ראה זה דבר חדש הוא ואינו חדש שכבר
היה בעולמים שעברו לפנינו אלל שאין זכרון לראשונים לכך דומה להיות חדש, וגם לאחרונים שהיו
לאחרינו לא יהיה להם זכרון דורות שהיו לאחרונה להם, ומדכך אגדה דוכשו כנגד אבוד זכר
עמלק וסופו של זכר אדום למחות שנאמר (עובדיה א) ולא יהיה שריד לבית עשו:

(יא) אין זכרון לראשונים²⁰ וגם לאחרנים שיהיו אין זכרון לדורות הראשונים, וגם לאחרונים
הצתידים להיות לא יהיה זכרון עם הדורות
אשר יהיו בימי מלך המשיח.

(יב) אני קהלת²¹ הייתי מלך על ישראל בירושלם²²:
פאשר היה שלמה המלך יושב על פסא
מלכותו, גבה לבו מאד בעשרו, ועבר על
גזרת מאמר ה' ויאסף סוסים ורכב ופרשים
רבים, ויצבר כסף וזהב הרבה מאד, ויתחתן
בעמים זרים, מיד גבר כעס ה' עליו, וישלח
עליו אשמדאי מלך השדים, ויגרש אותו
מפסא מלכותו, ולקח טבעתו מידו, כדי
שילך נע ונודד בעולם ליסרו, והיה מסתובב

כל ימי ניסן, ואין מתענין עד שיעבור ניסן. עי' פדר"א נא: ר' יונתן אומ' והא כתי' אין כל חדש
תחת השמש, אמרו לו הצדיקים מתחדשים וכל מעשיהם אבל הרשעים אין להם דבר חדש תחת
השמש.

¹⁹ עי' קה"ר פ"א סי' כט: יש דבר שיאמר ראה זה חדש הוא כתיב (דברים ט') ויתן ה' אלי את
שני לוחות האבנים כתובים באצבע אלהים ועליהם ככל הדברים אמר ר' יהושע בן לוי עליהם
ועליהם כל ככל דברים הדברים המצוה כל המצוה ללמדך שמקרא ומשנה הלכות תוספתות והגדות
ומה שתלמיד ותיק עתיד להורות כבר היה וניתן הלכה למשה מסיני מניין ממה שכתוב יש דבר
שיאמר ראה זה חדש הוא והרי חבירו מוכיח עליו כבר היה לעולם ר' ברכיה בש"ר חלבו לאחד
שהיתה סלע צרורה בכנפיו ונפלה ממנו ליתן גדולה ממנה אין המקום מחזיק ליתן קטנה ממנה
אינה מתמלאה ליתן כיוצא בה המקום מתמלא כך שמעת תורה מפי תלמיד חכם יהי בעיניך כאלו
שמעוה אזניך מהר סיני הוא שהנביא מקנתרן ואומר להם (ישעיה מ"ח) קרבו אלי שמעו זאת לא
מראש בסתר דברתי מעת היותה שם אני אמרי ליה למה לא אמרת לן אמר להם שלא נבראו בי
קינים ועכשו שנבראו בי קינים (שם) ועתה ה' אלהים שלחני ורוחו.

²⁰ עי' קה"ר פ"א סי' ל: אין זכרון לראשונים א"ר אחא אין זכרון לראשונים זה דור המבול וגם
לאחרונים אלו הסדומיים ועל מי נאמר עם שיהיו לאחרונה אלו ישראל שנאמר (במדבר ב')
לאחרונה יסעו לדגליהם ר' יודן בשם ר' שמעון בן שקפא אמר אין זכרון לראשונים אלו המצריים
וגם לאחרונים אלו העמלקים ועל מי נאמר למחות את זכר עמלק לישראל שנאמר (דברים כה)
תמחה את זכר עמלק כמה נסים נעשו לישראל משיצאו ממצרים ועד שלא יצאו ישראל ממצרים
עליהם הוא אומר אין זכרון לראשונים וגם לאחרונים שיהיו ולמי אני נותן זכרון לנסים של עוה"ב
דכתיב (ירמיה כ"ג) ולא יאמרו עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים אלא כי אם חי
ה' אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל מכל הארצות וגו' כמה נביאים עמדו להם לישראל
ולא נתפרשו שמותן אבל לעתיד לבא הקדוש ברוך הוא בא ומביאן עמו היינו דכתיב (זכריה י"ד)
ובא ה' אלהי כל קדשים עמך א"ר זירא כמה חסידים ובני תורה היו ראויין לימנות כגון יהודה ב"ר
חזקיה עליהם הוא אומר וגם לאחרונים.

על ערי המחוזות וערי ארץ ישראל, בוכה ומשוע (ונאנח) ואמר, אני קהלת שהיה שמו שלמה נקרא, מלפנים הייתי מלך על ישראל בירושלים.

אני קהלת הייתי מלך – על כל העולם ולצדק על ירושלים לצדה ולצדק על מקלי שהרי נאמר הייתי מלך בירושלים אבל עכשיו אינו מלך:

(יג) ונתתי את לבי לדרוש ולתור בחכמה²³ על כל אשר נעשה תחת השמים הוא ענין רע נתן אלהים לבני האדם לענות בו²⁴:

ומסרתי את לבי לבקש תורה מלפני ה' בזמן שבראה אלי בגבעון לחקרני ולשאל אותי מה אני מבקש ממנו, ואני לא בקשתי ממנו רק חכמה לדעת בין טוב לרע, ושכל על כל מה שנעשה תחת השמש בעולם הזה, וראיתי כל מעשי בני האדם הרשעים, ענין רע אשר נתן ה' לבני האדם להתענות בו.

ונתתי את לבי לדרוש – בתורה היא החכמה ולהתבונן בה על כל המעשה הרע האמור למעלה הנעשה תחת השמש וזינותי בה שהוא הענין הרע אשר נתן הקדוש ברוך הוא לפני בני האדם (דברים ל) את החיים ואת המות את הטוב ואת הרע. ענין רע – מנהג רע להס. לענות בו – להתנהג בו, ענין יש לפותרו לשון מעון וזינה ויש לפותרו לשון עיון ומחשבה וכן לענות בו. נתן – הניח לפניו:

(יד) ראיתי את כל המעשים שנעשו תחת השמש והנה הפל הפל ורעות רוח²⁵: ראיתי את כל מעשי בני האדם שנעשו תחת השמש והנה הפל הפל ורעות רוח.

²¹ עי' קה"ר פ"א ס' לא: אני קהלת הייתי מלך על ישראל בירושלים א"ר שמואל בר רב יצחק זה היה ראוי להכתב ולהיות תחלת הספר ולמה נכתב כאן אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה וכו' אני קהלת הייתי מלך על ישראל הוינא כד הוינא וכדו לית אנא מידי. ר' חנינא בר יצחק אמר כד הוינא הוינא וכדו לית אנא שוי מידי.

²² עי' רות רבה פ"ה ס' ו: א"ר יוחאי בר חנינא מלאך ירד בדמות שלמה וישב לו על כסאו והיה מחזר שלמה על פתחי ישראל ואומר (קהלת א') אני קהלת (בן דוד) הייתי מלך על ישראל בירושלים מה היתה אחת מהן עושה היתה נותנת לפניו קערה של גריסין ומכה אותו בקנה על ראשו ואומרת לו ולא שלמה יושב על כסאו ואתה אומר אני שלמה מלך ישראל. עי' שיה"ש רבה פ"א ס' י: ג' ירדות ירד שלמה ירידה ראשונה מאחר שהיה מלך גדול מסוף העולם ועד סופו נתמעטה מלכותו ולא היה מלך אלא על ישראל הה"ד משלי שלמה בן דוד מלך ישראל ירידה שניה מאחר שהיה מלך על ישראל נתמעטה מלכותו ולא היה מלך אלא על ירושלים הה"ד אני קהלת הייתי מלך על ישראל בירושלים ירידה השלישית מאחר שהיה מלך על ירושלים נתמעטה מלכותו ולא היה מלך אלא על ביתו שנאמר הנה מטתו שלשלמה כלם אחוזי חרב.

²³ עי' קה"ר פ"א ס' לב: ונתתי את לבי לדרוש ולתור בחכמה מהו ולתור בחכמה תור לחכמה לעשות תואר לחכמה המד"א (במדבר ג') שלח לך אנשים ויתורו את ארץ כנען מאן דקרא טבאות יתיה לגביה דתני טבאות יתיה לגביה ד"א לדרוש ולתור ולתור ולהותיר הדין פוייטנא כד הוה עביד אלפביתין זמנין חשל לה זמנין מחסר לה אבל שלמה כד הוה עביד אלפביתין הוה מותר לה ה' אתואן הה"ד (מלכים א' ד') ויהי שירו חמשה ואלף ויהי שירי של חמשה ואלף ולא בדברי תורה בלבד היה שלמה תייר אלא על כל אשר נעשה תחת השמים כגון היאך ממתיקין את החרדל וממתיקין את התורמסין והיאך שותין את החמין יין ומים ופלפלין בשליש.

²⁴ עי' קה"ר פ"א ס' לב: הוא ענין רע נתן אלהים לבני האדם לענות בו ר' בון אומר זו שיפוטו של ממון אמר ר' יודן בשם ר' איבו אין אדם יוצא מן העולם וחצי תאותו בידו אלא אן אית ליה מאה בעי למעבד יתהון תרתין מאוון ואן אית ליה תרתי מאוון בעי למעבד יתהון ארבעה מאה לענות בו ר' פנחס בש"ר יוחנן לפי שהוא בענין עבודת כוכבים וגלוי עריות ושפיכות דמים אין לך קשה מכולם אלא גזל ר' יהודה בש"ר לוי זכה אדם ועשה מממונו מצוה התפלל ונענה בו המד"א (בראשית נ') וענתה בי צדקתי וגו' אם לאו הוא עונה בו ומקטרגו המד"א (דברים י"ט) לענות בו סרה ר' יוחנן אמר זה שיפוטו של גזל דאר"ש בר אבא בש"ר יוחנן משל לסאה מלאה עונות מי מקטרג בראש כלם זה גזל.

ואתנה – עכשיו את לבי לדעת את טיב החכמה מה סופה ואת טיב ההוללות והסכלות, והוללות שיעמוס וטירוף הדעת לשון ערצוב כמו (ישעיה א) מהול במים וסכלות שטות. ידעתי – עתה שגם החכמה יש בו שצר רוח כי צרוב החכמה אדם סומך על רוב חכמתו ואינו מתרחק מן האסור וזא רוב כעס להקצי"ה אני אמרתי חרצה סוסים ולא חשיב את העם מרמימה ובסוף השיבותי אני אמרתי חרצה נשים ולא יסורו לבי והרי נכתב עלי (מלכים א יא) נשיו הטו את לבבו וכן הוא אומר שעל רוב חכמתו הוא סמך ועשה כמה דברים שנאמר (משלי ל) נאום הגבר לאיתחאל לאיתחאל ואוכל:

(יה) פִּי בָרַב חֲכָמָה רַב כָּעַם וַיִּוְסִיף דַּעַת יוֹסִיף פִּי אִישׁ הַמְרַבֶּה חֲכָמָה, פֶּאֶשֶׁר יַחֲטֵא וְלֹא יָשׁוּב בְּתִשׁוּבָה, מְרַבֶּה כָּעַם לְפָנָי ה', מְכַאֵב²⁸ וְהַמְוֹסִיף דַּעַת וְיָמוּת בְּנְעוּרָיו, מוֹסִיף כְּאֵב לֵב לְקִרְוֵבָיו.

ספר קהלת פרק ב

(א) אֲמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי לֶכֶה נָא אֲנַסְכָּה אֲמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי, אֶלְכָּה כְּעַת וְאֲנַסֶּה בְּשִׁמְחָה בְּשִׁמְחָה²⁹ וְרִאֵה בְּטוֹב וְהִנֵּה גַם הוּא הֶבֶל³⁰: וְאֶרְאֶה בְּטוֹב הָעוֹלָם הַזֶּה, וְכֹאֲשֶׁר הִגִּיעֵנִי צַעַר וְעֲנוּי, חֲשַׁבְתִּי בְּלִבִּי, הִנֵּה גַם זֶה הֶבֶל.

אמרתי אני לבי – הואיל וכן הוא אחרל לי מן החכמה ואלעסוק במשחה תמיד. אנסכה – לשון מסך בין לשחות כמו (משלי ט) מסכה יינה עירוב יין במים לתקנו או עירוב בשמים בין לקונדיטון. וראה בטוב – כמו וראית בטוב. והנה גם הוא הכל – שהרי ראיתי בנבואה שהרצה לקלולים באים מתוך שחוק, כלשכר מת מתוך משחה, אנשי דור המבול נשטפו מתוך רוב טובה שהשפעת להם:

(ב) לְשַׁחֹק אֲמַרְתִּי מִהוֹלֵל³¹ וְלִשְׁמַחָה מִה זֶה לְשַׁחֹק אֲמַרְתִּי בְּעַת צַעַר, לִיְצַנּוֹת הוּא, עֲשָׂה³²: וְלִשְׁמַחָה, מִה הִנָּאֵה יֵשׁ לְאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂנָה.

²⁸ ע"י קה"ר פ"א ס"ל: כי ברב חכמה רוב כעס, כל זמן שאדם מרבה בחכמה מרבה בכעס, וכל זמן שהוא מרבה בדעת מרבה ביסורין. אמר שלמה ע"י שהרביתי בחכמה הרביתי בכעס וע"י שהרביתי בדעת הרביתי ביסורין רב אמר תלמיד חכם אין צריך התראה א"ר שמואל בר נחמן ככלי פשתן הדקין הבאים מבית שאן אם נתפחמו אחד מהן בכמה דמין הוא עשוי כלי פשתן הגסין הבאין מארבל אם פחמו אחד מהן מה הן ומה דמיהן מלה"ד לשנים שנכנסו לחנות אחד אכל פת קיבר וקטנית ואחד אכל פת נקייה ובשר שמן ושתה יין ישן ומיני אגרטון ויצא חולה דין אכל מילין קלילין ואיתנזק ודין אכל מילין בורין ולא איתנזק כך ראית מימך חמור עוית עליו גמל עוית עליו אלא איכן היסורין מצויין בבני האדם תני ר' ישמעאל לפום גמלא שיחנא. ע"י סוכה מב ע"ב: יכול לאכול כזית דגן מרחיקין מצואתו וממימי רגליו ארבע אמות אמר רב חסדא והוא שיכול לאוכלו בכדי אכילת פרס אמר רב חייא בריה דרב יבא ובגדול אף על פי שאינו יכול לאכול בכדי אכילת פרס דכתיב ויוסיף דעת יוסיף מכאוב.

²⁹ ע"י קה"ר פ"ב ס"א: אמרתי אני בלבי לכה נא אנסכה בשמחה ר' פנחס ור' חזקיה בש"ר סימון בר זבדי ר' פנחס אמר אנסכה ואנסכה בדברי תורה ואנסה בדברי מינות אנוסה מדברי מינות לדברי תורה.

³⁰ ע"י קה"ר פ"ב ס"א: וראה בטוב בטובתה של תורה והנה גם הוא הבל לא היה צריך קרייה למימר אלא והנה גם הוא שמחה ואת אמר והנה גם הוא הבל ר' חזקיה בש"ר סימון בר זבדי אמר כל התורה שאת למד בעוה"ז הבל הוא לפני תורה שבעולם הבא לפי שבעולם הזה אדם למד תורה ושוכח אבל לעתיד לבוא מה כתיב תמן (ירמיה ל"א) נתתי את תורתך בקרבם ורבנן אמרין עוד ינתך יצר רע לפני יצר טוב וראה בטוב בטובתו של עולם הבא רבי יונה בשם רבי סימון בר זבדי כל שלוח שאדם רואה בעולם הזה הבל היא לפני שלוחו של עולם הבא לפי שבעולם הזה אדם מת ומוריש שלוחו לאחר אבל לעולם הבא כתיב (ישעיה ס"ה) לא יבנו ואחר ישב.

³¹ ע"י קה"ר פ"ב ס"ב: לשחוק אמרתי מהולל אמר רבי אבא בר כהנא מה מעורבב השחוק שאומות העולם שוחקים בבתי קרקסיות ובבתי תיאטריאות שלהם וכו' דבר אחר לשחוק אמרתי מהולל מה מעורבב השחוק ששחקה מדת הדין על דור המבול וכו' דבר אחר לשחוק אמרתי מהולל

לשחוק אמרתי מהולל – מעורבת בצכי ואנחה. ולשמחה מה זו – טובה עושה הרי סופה תוגה:

(ג) תִּרְתִּי בְּלִבִּי לְמִשׁוֹךְ בֵּינִי³³ אֶת בְּשָׂרֵי וְלִבִּי
 נִהְגַּ בְּחֻכְמָה³⁴ וְלֶאֱחֹז בְּסִכְלוֹת³⁵ עַד אֲשֶׁר
 תִּרְתִּי בְּלִבִּי לְמִשׁוֹךְ בְּבֵית מִשְׁתֵּה הַיַּיִן אֶת
 בְּשָׂרֵי, וְלִבִּי נִהְגַּ בְּחֻכְמָה וְלֶאֱחֹז בְּשָׂטוֹת
 נְעָרִים, עַד שֶׁבְּחֻכְמָתִי וְרֵאִיתִי אֵיזָה מֵהֶם טוֹב
 לְבִנֵי אָדָם אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ בְּעוֹדֵם חַיִּים בְּעוֹלָם
 הַשָּׁמַיִם מִסֵּפֶר יָמֵי חַיֵּיהֶם:
 הִזָּה תַּחַת הַשָּׁמַיִם מִסֵּפֶר יָמֵי חַיֵּיהֶם.

תּרתי בצכי – חזרתי לתור בצכי להחזיק בכולן במשחה בחכמה ובסכלות ולמשוך ולעזן במשחה היין את צשרי, כל סעודה עונג קרויה על סם היין. ולבי נוהג בחכמה – אף אם צשרי נמשך ביין לבי מתגלגל בחכמה להחזיק בתורה. ולאחוז בסכלות – בדברים הדומים לי לסכלות שאמרתי עליהם (משלי לא) ואיתיאל ואוכל וכגון לבישת שעטנז וכלאי הכרס שהסטן משיז עליהם ואומות העולם משיזין עליהם וכן הוא אומר (קהלת ז) טוב אשר תאחוז בזה, וגם על שאלו סנדמה צעינו סכלות להרוג מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק והיא מות המקום וקורא אותה סכלות:

מה מעורבב השחוק ששחקה מדת הדין על אנשי סדום, ועי' שם סי' ג: ד"א לשחוק אמרתי מהולל מה מעורבב השחוק ששחקה מדת הדין על אלישבע בת עמינדב אלישבע בת עמינדב ראתה ד' שמחות ביום אחד משה מלך נחשון אחיה נשיא ראש כל הנשיאים אהרן בעלה כהן מלובש אבני אפוד שני בניה סגני כהונה וכיון שנכנסו להקטיר שלא ברשות נשרפו ונהפכה שמחתה לאבל הוי אומר ולשמחה מה זו עושה שנאמר (ויקרא ט"ז) אחרי מות שני בני אהרן וגו'. ועיי"ש סי' ד: ד"א לשחוק אמרתי מהולל מה מעורבב השחוק דא"ר אחא אמר שמואל שלשה הן הדברים ששיחקה עליהם מדת הדין ולבסוף הוללתם ועירבבתם כתיב (דברים י"ז) ולא ירבה לו נשים וכתוב (מלכים א' י"א) ויהי לשלמה שבע מאות שרות ושלש מאות פלגשים כתיב (דברים י"ז) לא ירבה לו סוסים וכתוב (מלכים א' ה' ו') ויהי לשלמה ארבעים אלף ארות סוסים כתיב וכסף וזהב לא ירבה לו מאד וכתוב ויתן המלך את הכסף ואת הזהב בירושלם כאבנים ולא היו נגנבות אמר ר' יוסי בר' חנינא אבני עשר אמות ואבני שמנה אמות תני בשם רשב"י אפי' משקולת שהיו בימי שלמה של זהב היו שנאמר (שם י') אין כסף נחשב בימי שלמה למאומה אמר הקב"ה, ועיי"ש סי' ה: ד"א לשחוק אמרתי מהולל א"ר פנחס דדהובא מערבב מה חדותא עבדא עובדא הוה בבר נש חד מרברבי בסבל שנשא בנו אשה ברביעי עשה סעודה לחכמים אמר לבנו עלה לעלייה והבא לנו יין טוב מחבית פלוני עלה להביא יין ישן מן העליה הכישו נחש ומת המתין לירד ולא ירד אמר אעלה ואראה מה טיבו שבני מתעכב עלה ומצאו שהכישו נחש ומת מושלך בין החביות המתין אותו חסיד עד שאכלו ושתו האורחין כל סעודתן וגמרו לברך אמר להם רבותי לא לברך ברכת חתנים לבית אותו האיש באתם לברך בנו עכשיו אמרו עליו ברכת אבלים על בנו לא להכניסו לחופה באתם הכניסוהו לקבר עאל ר' זכאי ואפטר עליה לשחוק אמרתי מהולל ולשמחה מה זו עושה.

³² עי' קה"ר פ"ב סי' ב: ולשמחה מה זו עושה מה טיבו של תלמיד חכם להכנס שם וכו' וכיון שאמרו [דור המבול] מה שדי כי נעבדנו אמר להם הקדוש ברוך הוא ולשמחה מה זו עושה חייכם שאמחה אתכם מן העולם הדא הוא דכתיב (בראשית ז') וימח את כל היקום וכו' אמר להם [לאנשי סדום] הקב"ה חייכם אני אשכח אתכם מן העולם שנאמר (בראשית י"ט) וה' המטיר על סדום. עיי"ש סי' ד: ולשמחה מה זו עושה מה עטרה זו עושה בידך רד מכסאי באותה שעה ירד מלאך בדמותו של שלמה וישב על כסאו והיה מחזר על בתי כנסיות ועל בתי מדרשות ועל בתי גדולי ישראל ואומר אני קהלת הייתי מלך והיו מכין אותו בקנה ונותנין לפניו קערה של גריסין באותה שעה בכה ואמר וזה היה חלקי מכל עמלי.

³³ עי' קה"ר פ"ב סי' ו: תרתי בלבי למשוך ביין אמר שלמה תרתי בלבי למשוך ביין למשוך ביינה של תורה.

³⁴ עי' קה"ר פ"ב סי' ו: את בשרי ולבי נוהג בחכמה בחכמתה של תורה.

³⁵ עי' קה"ר פ"ב סי' ו: ולאחוז בסכלות רבי יודן בעא קמיה דרבי אחא מהו דין דכתיב ולאחוז בסכלות אמר ליה לאחוז בסכלותונתא [תבונה].

(ד) הגדלתי מעשי³⁶ בניתי לי בתים³⁷ נטעתי לי פרמים³⁸:
הגדלתי מעשים טובים בירושלים, בניתי לי בתים, בית מקדש לכפר על ישראל, ובית יער הלבנון, וחדר חקוק לבית מדרש של רבנן, ואולם ובית דין אבנים חצובות, אשר שם יושבים חכמים ודנים את הדין, עשיתי כסא שן הפיל למושב המלכות, נטעתי לי פרמים בבינה, מול פרמי ענבים לשתות מהם יין, אני ורבני סנהדרין, וגם לנסף יין חדש וישן על המזבח.

הגדלתי מעשי – בימי גדולתי

(ה) עשיתי לי גנות ופרדסים³⁹ ונטעתי בהם עץ כל פרי⁴⁰:
עשיתי לי גנת משקין ופרדסים, וזרעתי שם כל מיני עשבים, מהם לצרף מאכל, ומהם לצרף משתה, ומהם לצרף רפואה, וכל מיני עשבי בשמים, נטעתי בהם אילני סרק, וכל אילני בשמים אשר הביאו אלי שדים ומזיקים מהודו, וכל עץ עושה פרות, וגבולים מחומת העיר שבירושלים עד חוף מי השילוח.

עץ כל פרי – שהיה שלמה מכיר בחכמתו את גידי הארץ איזה גיד הולך אל כוס ונטע בו פלפלין איזה הולך לארץ חרובי ונטע בו חרובין שכל גידי הארצות באים לכיון שמסם משתיתו של עולם שנאמר (תהלים נ) מזיון מכלל יופי לכך נאמר עץ כל פרי במדרש תנחומא

(ו) עשיתי לי ברכות מים⁴¹ להשקות מהם יער צומח עצים⁴²:
בחנתי בית משקה המים איזה ראוי להשקות אילנות ואיזה ראוי להשקות עשבים, ועשיתי לי ברכות של מים להשקות מהם אפילו יער אשר מגדל עצים להסקה.

³⁶ עי' קה"ר פ"ב סי' ז: הגדלתי מעשי אמר שלמה הגדלתי מעשי ממעשה אבותי הגדלתי מעשי הה"ד (מלכים א' י') ויעש המלך כסא שן גדול וגו'. ועיי"ש סי' יא: א"ר חייא בר נחמיה וכי אין הכתוב מודיענו אלא עשרו של שלמה הא אין מדבר אלא בדברי תורה, הגדלתי מעשי הדא הה"ד (שמות ל"ב) והלוחות מעשה אלהים המה. עיי"ש סי' יב: ר' יהושע בן לוי פתר קרייה בישראל בכניסתן לארץ הגדלתי מעשי (במדבר ט"ו) כי תבואו אל ארץ מושבותיכם ועשיתם אשה לה.

³⁷ עי' קה"ר פ"ב סי' ז: בניתי לי בתים הה"ד (שם ט') ויהי מקץ עשרים שנה אשר בנה שלמה את שני הבתים. עיי"ש סי' יא: בניתי לי בתים אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות. עיי"ש סי' יב: בניתי לי בתים, (דברים ו') ובתים מלאים כל טוב.

³⁸ עי' קה"ר פ"ב סי' ז: נטעתי לי כרמים שנא' (שיר ח') כרם היה לשלמה בבעל המון. עיי"ש סי' יא: נטעתי לי כרמים אלו שורות של תלמידי חכמים שהם יושבין שורות שורות ככרם כדתנן זה מדרש דרש רבי אלעזר בן עזריה לפני חכמים בכרם ביבנה וכי כרם היה אלא אלו תלמידי חכמים שיושבין שורות שורות ככרם. עיי"ש סי' יב: נטעתי לי כרמים כרמים וזיתים אשר לא נטעת.

³⁹ עי' קה"ר פ"ב סי' ח: עשיתי לי גנות ופרדסים כמשמעו. ועיי"ש פ"ב סי' יא: עשיתי לי גנות ופרדסים אלו משניות גדולות כגון משנתו של ר' חייא רבה ומשנתו של ר' הושעיא רבה ומשנתו של בר קפרא. עיי"ש סי' יב: עשיתי לי גנות ופרדסים, אדריאנוס שחיק תמיא שאל את רבי יהושע בן חנינא כתיב בתורה (שם ח') ארץ אשר לא במסכנות וגו', יכול את מייתי לי תלת מילין דאנא שאיל, אמר ליה ומה אינון, אמר ליה פלפלין ופוסיאנין ומטקסא, אייתי פלפלין מן נצחנה, ופוסיאנין מן ציידן ומאן דאמר מן עכברין, ומטקסא מן גוש חלב.

⁴⁰ עי' קה"ר פ"ב סי' ח: ונטעתי בהן עץ כל פרי אפילו פלפלין א"ר אבא בר כהנא ברוחות היה שלמה משתמש ושולח להנדיקי ומביאין לו משם מים ומשקין כאן ועושה פירות. עיי"ש פ"ב סי' יא: ונטעתי בהם עץ כל פרי זה התלמוד שכלול בהם.

⁴¹ עי' קה"ר פ"ב סי' ט: עשיתי לי ברכות מים פוסקיננוס. עיי"ש פ"ב סי' יא: עשיתי לי ברכות מים ר' חייא רבה אמר אלו הדרשות.

ברכות מים – כמין ביצרים של דגים שחופרין בקרקע:

(ז) קניתי עבדים ושפחות⁴³ ובני בית היה לי⁴⁴ קניתי עבדים ושפחות מפניהם של חם ושאר עמים נכרים, וגזברים הממנים על מזון ביתי היו לי לפרנס אותי ואת אנשי ביתי שנים עשר חדשי השנה, ואחד לפרנסני בחדש העבור, אף קנין שורים וצאן היה לי יותר מכל הדורות שהיו לפני בירושלים.

(ח) כנסתי לי גם כסף וזהב⁴⁶ וסגלת מלכים⁴⁷ והמדינות⁴⁸ עשיתי לי שרים ושורות⁴⁹ ותענוגות בני האדם⁵⁰ שדה ושהות⁵¹.
כנסתי לי גם אוצרות של כסף וזהב שאפלו משקלות ומאזני צדק עשיתי מזהב טוב, וסגולות מלכים ומדינות נתנו לי למס, עשיתי לבית המקדש כלי שיר לשיר בהם לויים על הקרבנות, פנור ועוגב לשיר בהם שרים ושורות בבית משה היין, ותענוגות בני אדם ברכות ובתי מרחצאות וצנורות המתזים מים פושרים, וצנורות המתזים מים חמים.

⁴² עי' קה"ר פ"ב סי' ט: להשקות מהם יער צומח עצים זו ארץ ישראל שנאמר (שם י') ויתנם המלך בבית יער הלבנון. עיי"ש פ"ב סי' יא: להשקות מהן יער צומח עצים אלו התינוקות שהם למדים ר' נחמן אמר זה התלמוד להשקות מהם יער צומח עצים אלו תלמידי חכמים שהם למדים.
⁴³ עי' קה"ר פ"ב סי' י: קניתי עבדים ושפחות דכתיב (נחמיה ז') וכל הנתינים ובני עבדי שלמה שלש מאות ותשעים ושנים. עיי"ש סי' יא: קניתי לי עבדים ושפחות אלו האומות, שנאמר (יואל ג') וגם על העבדים ועל השפחות בימים ההמה אשפוך את רוחי, והעכו"ם לעתיד לבא יהיו עבדים לישראל כמו שכתוב בישעיה (ישעיה ס"א) ועמדו זרים ורעו צאנכם וגו'.

⁴⁴ עי' קה"ר פ"ב סי' י: ובני בית היה לי שנאמר (מלכים א' ד') וכלכלו הנציבים את המלך וגו' לא יעדרו דבר מה הוא לא יעדרו דבר א"ר חמא בר חנינא מעולם לא חסר שלחנו של שלמה לא וורד בימות החמה ולא קישואין בימות הגשמים אלא היה טועמן כל השנה. עיי"ש סי' יא: ובני בית היה לי זה רוח הקדש. עיי"ש סי' יב: ובני בית היה לי, אלו הגבעונים שעשאן יהושע חוטבי עצים ושואבי מים שנאמר (יהושע ט') ויתנם יהושע ביום ההוא חוטבי עצים ושואבי מים.

⁴⁵ עי' קה"ר פ"ב סי' י: גם מקנה בקר וצאן הרבה היה לי ואומר (שם) וברבורים אבוסים מה הוא וברבורים אבוסים רבנן אמרי מיניא ברבריייה ר' ברכיה בש"ר יהודה עוף גדול היה ומעולה ומשובח והיה עולה ויושב על שלחנו בכל יום ויום ומהיכן הוא בא מברבריייה היה בא בכל יום. עיי"ש סי' יא: גם מקנה בקר וצאן אלו הקרבנות הה"ד (ויקרא א') מן הבקר ומן הצאן תקריבו. עיי"ש סי' יב: גם מקנה בקר וצאן הרבה היה לי, (במדבר לב) ומקנה רב היה וגו'.

⁴⁶ עי' קה"ר פ"ב סי' ח: כנסתי לי גם כסף וזהב הה"ד (מ"א י') ויתן המלך את הכסף בירושלים כאבנים, אפשר כאבנים בדרכים ובחצרות ולא היו נגנבות אלא היו גדולות אבני ח' אמות ואבני י' אמות, תנא אפילו משקלות שהיה בימי שלמה של זהב היו והיו משתמשין בכלי משקלות של זהב קנטרין, וכל משקל ומשקל גדול וקטן של זהב היו. עיי"ש סי' יא: כנסתי לי גם כסף וזהב אלו דברי תורה שנאמר (תהלים י"ט) הנחמדים מזהב, וסגלת המלכים שנאמר (משלי ח') בי מלכים ימלוכו, בי שרים ישורו. עיי"ש סי' יב: כנסתי לי גם כסף וזהב, שנאמר (תהלים קה) ויוציאם בכסף וזהב.

⁴⁷ עי' קה"ר פ"ב סי' ח: וסגולת מלכים שנאמר וכל מלכי הארץ מבקשים את שלמה. עיי"ש סי' יב: וסגולת מלכים והמדינות זו ביזת עוג וביזת מדן.

⁴⁸ עי' קה"ר פ"ב סי' ח: והמדינות זו מלכת שבא שהיתה מדיינת עמו בחכמתה ובשאלותיה ולא יכלה לנצחו שנאמר (מ"א י') ותבא אליו לנסותו בחידות ויתן לה המלך את כל שאלתה אשר שאלה וכו' והמדינות אלו תלמידי חכמים שמדיינין בהלכה.

⁴⁹ עי' קה"ר פ"ב סי' ח: עשיתי לי שרים ושורות זמרין וזמרתא וכו' עשיתי לי שרים ושורות אלו התוספתות (משוררים זכרים משוררות נקבות). עיי"ש סי' יב: עשיתי לי שרים ושורות משוררים זכרים ומשוררות נקבות.

וסגולת מלכים – גנזי מלכי זהב וכסף ואבן יקרה שהמלכים מסגלים בגנזיהם: והמדינות – סגולת כל סוחרים: שרים ושרות – מיני כלי זמר: שדה ושדות – מרכבות נוי עגולות כב וצלשון גמרא יש, שדה תיבה ומגדל:

(ט) וְגִדְלֹתַי וְהוֹסַפְתִּי מִכָּל שֶׁהָיָה לְפָנַי וְהִרְבִּיתִי טוֹבָה, וְהוֹסַפְתִּי עֲשֶׂר מִכָּל הַדְּוֵרוֹת בִּירוּשָׁלַם.⁵² אֵף חֲכַמְתִּי עִמָּדָה לִי.⁵³ שֶׁהָיוּ לְפָנַי בִּירוּשָׁלַם, גַּם חֲכַמְתִּי עִמָּדָה לִי וְהִיא עֲזָרְתִּי.

אף חכמתי – גם חכמתי לא הנחתי בשביל כל המעשים האלה ועמדה לי ולא שכחתי, ד"א עמדה לי לעזרה מכל אלה:

(י) וְכֹל אֲשֶׁר שָׁאָלוּ עֵינַי⁵⁴ לֹא אֶצְלָתִי מֵהֶם לֹא מִנְעַתִּי אֶת לְבִי מִכָּל שִׂמְחָה⁵⁵ כִּי לְבִי שִׂמַּח מִכָּל עֲמָלִי וְזֶה הָיָה חֶלְקִי מִכָּל עֲמָלִי.⁵⁶ וְכֹל מֵה שֶׁבִקְשׁוּ מִמֶּנִּי רַבֵּנֵי הַסֵּנְהֶדְרִין לְטַהֵר וּלְטַמֵּא, לְזָכוֹת וּלְחַיִּב, לֹא מִנְעַתִּי מֵהֶם פֶּשֶׁר הַדְּבָרִים, וְלֹא מִנְעַתִּי אֶת לְבָבִי מִכָּל שִׂמְחַת הַתּוֹרָה, כִּי הָיָה לִי פְּנָאִי, כִּי לְבָבִי שִׂמַּח בַּחֲכָמָה אֲשֶׁר נִתְּנָה לִי מֵאֵת ה' מִכָּל הָאָדָם, וְשִׂמְחַתִּי בָּהּ יוֹתֵר מִכָּל עֲמָלִי, וְזֶה הָיָה חֶלְקִי הַטוֹב הַמְזֻמָּן לִי לְקַבֵּל עָלָיו שְׂכָר שְׁלֵם לְעוֹלָם הַבָּא מִכָּל עֲמָלִי.

לא אצלתי – לא רחקתי להבדל מהם וכן (במדבר יא) ויאכל מן הרוח ויתן על הזקנים כמנורה שמדליקין ממנה נרות הרצה ואין אורה חסר כלום: וזה היה חלקי – ואחרי עשיתי כל אלה אין לי מכולם אלא זה, רב ושמואל חד אמר מקלו וחד אמר קידו, מקידה של חרש ששותין זה ויש פותרים ממדרכ אגדה כל הענין בבתי מדרכות ותלמידים וצבתי כנסיות: יער אומח עאים – עמי הארץ למלאכת שדות וכרמים:

(יא) וּפְנִיתִי אֲנִי בְּכָל מַעֲשֵׂי שֶׁעָשׂוּ יָדַי וּבְעֲמָל וּפְנִיתִי לַעֲשׂוֹת וְהִנֵּה הַכֹּל הַכֹּל וְרַעוֹת רוּחַ וְאִין יִתְרוֹן תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ: וְהִסְתַּכַּלְתִּי אֲנִי בְּכָל מַעֲשֵׂי שֶׁעָשׂוּ יָדַי, וּבְעֲמָלִי שֶׁעֲמַלְתִּי לַעֲשׂוֹת, וְהִנֵּה הַכֹּל הַכֹּל וְשִׁבְרוֹן רוּחַ. וְאִין יִתְרוֹן בָּהֶם פַּחַת הַשָּׁמֶשׁ בְּעוֹלָם הַזֶּה, אֲבָל יֵשׁ לִי שְׂכָר שְׁלֵם עַל מַעֲשֵׂים טוֹבִים בְּעוֹלָם הַבָּא.

ופניתו – עתה בכל מעשי ורואה אני שאין יתרון בהם כי מכולם אני חסר: ופניתו אני בכל מעשי שעשו ידי ובעמלי ופניתו לעשות והנה הכל הכל ורעות רוח ואין יתרון תחת השמש: ופניתו אני בכל מעשי שעשו ידי, ובמעמלי שעמלתי לעשות, והנה הכל הכל ושברון רוח. ואין יתרון בהם פחת השמש בעולם הזה, אבל יש לי שכר שלם על מעשים טובים בעולם הבא.

(יב) וּפְנִיתִי אֲנִי לְרֵאוֹת חֲכָמָה⁵⁷ וְהוֹלָלוֹת וְהִסְתַּכַּלְתִּי אֲנִי לְרֵאוֹת חֲכָמָה וְחִלְלָה שָׁל

⁵⁰ ע"י קה"ר פ"ב סי' ח: ותענוגות בני האדם דימוסיות ומרחצאות וכו' ותענוגות אלו האגדות שהן ענוגי של מקרא. עיי"ש סי' יב: ותענוגות בני האדם זה ענוגן של ישראל.
⁵¹ ע"י קה"ר פ"ב סי' ח: שדה ושדות שידא ושידתא דהוון אזיין בהון, וכו' שדה ושדות דיינין זכרים ודיינות נקבות. עיי"ש סי' יב: שדה ושדות תפנוקין ותפנוקין.
⁵² ע"י קה"ר פ"ב סי' ט: וגדלתי והוספתי מכל אשר היו לפני בירושלים, וכי מה היה לפני בירושלים לא דוד אביו היה, ארבעה נקראו מנה בן פרס און בן פלת בנו צפור בנו בעור וחזקיה, ושנים נקראו מנה בן מנה, בן עקיש ושלמה.
⁵³ ע"י קה"ר פ"ב סי' ט: אף חכמתי עמדה לי, אמר רבי אחא אמר שלמה כל תורה שלמדתי בזקנתי פסטירין באף נתקיימת בי.
⁵⁴ ע"י קה"ר פ"ב סי' י: וכל אשר שאלו עיני בנשים.
⁵⁵ ע"י קה"ר פ"ב סי' י: וכל אשר שאלו עיני וגו', לא מנעתי את לבי מכל שמחה זו שמחת העושר, וכו' כי לבי שמח מכל עמלי זו הפרשת חלה ומאן דאמר זו הפרשת נסכים.
⁵⁶ ע"י קה"ר פ"ב סי' י: כי לבי שמח מכל עמלי וזה היה חלקי מכל עמלי, מאן דאמר קודיה מאן דאמר קשרתיה. ועי' גיטין סח ע"ב: וזה היה חלקי מכל עמלי מאי וזה רב ושמואל חד אמר מקלו וחד אמר גונדו היה מחזר על הפתחים כל היכא דמטא אמר אני קהלת.

וסכלות⁵⁸ כי מה האדם שיבוא אחרי המלך מלכות, ושכל, כי מה הנאה יש לאיש להתפלל אחרי גזרת המלך, ואחרי הפרענות שהרי כבר נגזרה עליו ונעשתה לו. את אשר כבר עשוהו⁵⁹.

ופניתי אני לראות חכמה – פונה אני מכל עסקי להתבונן בתורה והוללות וסכלות עונש עזירות: כי מה האדם שיבא אחרי המלך – להתחנן לו על גזרה שגזר עליו וכבר עשאוהו למעשה הגזירה לגזרה, טוב לו להתבונן תחלה במעשיו ולא יטרוך לבקש:

(יג) וראיתי אני שיש יתרון להכמה מן משטות הרבה, כיתרון אור יום מחשף הלילה. וראיתי אני שיש יתרון להכמה מן החשך⁶⁰.

מן הסכלות – הוא הרשע:

(יד) החכם עיניו בראשו⁶¹ והכסיל בחשך הולך⁶² וידעתי גם אני שמקרה אחד יקרה את כלם: החכם מסתפל בראש מה שעתידי להיות בסוף, ומתפלל ומבטל הגזרה הרעה מן העולם, והשוטה בחשך הולך, וידעתי גם אני שאם לא יתפלל החכם ויבטל הגזרה רעה מן העולם, כאשר תבוא הפרענות בעולם, מקרה אחד יקרה את כלם.

החכם עיניו זרחו – בתחלת הדבר מסתכל מה יהא בסופה: וידעתי גם אני – גם אני (ידעתי) אשר משבח את החכם מן הכסיל יודע (אני) שגניהם ימותו:

(טו) ואמרתי אני בלבי כמקרה הכסיל גם אני יקרני⁶³ ולמה חכמתי אני או יתר ודברתי בלבי שגם זה הבל: ואמרתי אני בלבי, כמקרה שאול בן קיש המלך אשר סטה בסטייתו ולא שמר המצוה שנצטווה על עמלק ונלקחה ממנו המלכות, אף אני כזאת יקרני, ולמה זה חכמתי אני בזה יתר ממנו, ודברתי אני בלבי כי גם זה הבל ואין רק גזרת מאמר ה'.

⁵⁷ עי' קה"ר פ"ב סי' יא: ופניתי אני לראות חכמה, ופניתי, ופניתי כספל הזה שנתמלא בשעתו ונשפך בשעתו כך למד שלמה תורה בשעתו ושכחה בשעתו.

⁵⁸ עי' קה"ר פ"ב סי' יא: לראות חכמה והוללות וסכלות, ר' חנינא בר פפא ור' סימון, ר' חנינא בר פפא אומר הוללות זו הוללה של מלכות, וסכלות זו הטרדות, ר' סימון אומר הוללות זו הוללה של מינות, וסכלות זו הטפשות, כי מה האדם שיבא אחרי המלך וגו' אם יאמר לך אדם יכול אני לעמוד על משתינו של עולם, אמור לו אחרי המלך בשר ודם אי אתה יכול לעמוד אחר ממ"ה הקדוש ברוך הוא אתה יכול לעמוד.

⁵⁹ עי' קה"ר פ"ב סי' יא: שמא יבא איש ויאמר אילו היו לי שלשה ידים או שלשה עינים או ג' אזנים או ג' רגלים הייתי נאה ת"ל את אשר כבר עשוהו, אין כתיב כאן עשהו אלא עשוהו כביכול הקדוש ברוך הוא ובית דינו עשאוהו, נמנים על כל אבר ואבר משלך ומעמידך על תיקונך.

⁶⁰ עי' קה"ר פ"ב סי' יג: תני בשם רבי מאיר כשם שיש יתרון בין האור לבין החשך כן יש יתרון בין דברי תורה לדברי הבליים. ועי' מדרש זוטא קהלת: כיתרון האור מן החשך. תני בשם רבי מאיר כשם שיש יתרון להאור מפני החשך כך יתרון דברי תורה על דברי מצות.

⁶¹ עי' קה"ר פ"ב סי' יד: החכם עיניו בראשו וגו', החכם עיניו בראשו והכסיל עיניו ברגליו אלא עד שהחכם בראשו של ענין הוא יודע מה יש בסופו, ר' מאיר הוה צווח לסופיה דמלה רישיה, ד"א החכם עיניו בראשו זה אברהם אבינו. עי' קה"ר פ"ב סי' טו: ד"א החכם עיניו בראשו זה משה, ד"א החכם עיניו בראשו זה דוד מלך ישראל, ד"א החכם עיניו בראשו זה שלקח חטים לשלש שנים, ד"א החכם עיניו בראשו זה ת"ח שהוא רגיל במשנתו.

⁶² עי' קה"ר פ"ב סי' יד: והכסיל בחשך הולך זה נמרוד, וידעתי גם אני שמקרה אחד יקרה את כלם. עיי"ש סי' טו: והכסיל בחשך הולך זה בלעם הרשע וכו' והכסיל בחשך הולך זה נבוכדנצר הרשע, זה בנה בית המקדש ומלך ארבעים שנה וזה החריבו, ד"א והכסיל בחשך הולך זה שלקח חטים לשנה אחת

ושנאתי את החיים – שהיה מתנבא על דורו של רחבעם שהיו רשעים:

(יה) וְשָׂנְאֵתִי אֲנִי אֶת כָּל עֲמָלִי שֶׁאֲנִי עֹמֵל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ⁶⁷ שֶׁאֲנִיחֶנּוּ לְאָדָם שִׁיהִיָה אַחֲרָי: וְשָׂנְאֵתִי אֲנִי אֶת כָּל עֲמָלִי שֶׁעֲמַלְתִּי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ בְּעוֹלָם הַזֶּה, מִפְּנֵי שֶׁאֲנִיחֶנּוּ לְרַחֲבָעָם בְּנֵי הַבָּא אַחֲרָי, וַיָּבֹאוּ יִרְבְּעָם עִבְדוֹ וַיִּקַּח מִיָּדוֹ עֲשָׂרָה שָׂבָטִים וַיִּירֶשׁ חֲצֵי הַמְּלָכוֹת.

(יט) וּמִי יוֹדֵעַ הַחֶכֶם יִהְיֶה אוֹ טָפֵשׁ הַמְּלֶךְ הַעֲתִיד עֲמָלִי שֶׁעֲמַלְתִּי וְשֶׁחֲכַמְתִּי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ גַּם זֶה הַבָּל: וּמִי יוֹדֵעַ הַחֶכֶם יִהְיֶה אוֹ סָכָל וַיִּשְׁלַט בְּכָל לְהִיּוֹת אַחֲרָי, וַיִּשְׁלַט בְּכָל עֲמָלִי שֶׁעֲמַלְתִּי בְּעוֹלָם הַזֶּה, וּבְכָל מָה שֶׁתִּקְנֵתִי בְּחֶכְמַתִּי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ בְּעוֹלָם הַזֶּה, וְהִרְהַרְתִּי בְּלִבִּי וְשִׁבְתִּי לוֹמֵר גַּם זֶה הַבָּל. גַּם זֶה הַבָּל – גַּם זֶה אֶחָד מִן הַהַבְלִי שֶׁנִּבְרָאוּ בְּעוֹלָם שֶׁהַחֶכֶם יֹגֵעַ וְהַכְסִיל יוֹרְסוֹ:

(כ) וְסִבּוֹתַי אֲנִי לִיֵּאֵשׁ אֶת לִבִּי⁶⁸ עַל כָּל הָעֲמָל וְחִזְרֹתִי אֲנִי לִיֵּאֵשׁ אֶת לִבִּי עַל כָּל הָעֲמָל שֶׁעֲמַלְתִּי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ: שֶׁעֲמַלְתִּי לְקַנּוֹת וְשֶׁחֲכַמְתִּי לְתַקֵּן תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ בְּעוֹלָם הַזֶּה. וְסִבּוֹתַי אֲנִי לִיֵּאֵשׁ – שֶׁלֹּא לִיֵּיגַע וְלַעֲמוֹל:

והוא חיי חייך בישין שבוקו ליה וקרא אנפשיה ושנאתי את החיים, מעשה בגרגרן אחד שהיה עמל כל ימות השנה ששת ימי המעשה ובשבת לא היה לו מה יאכל, מה עשה פעם אחת נתעטף בכלי קוריים שלו ועלה לראש הגג ונפל ומת וקרא אנפשיה ושנאתי את החיים, ר' הושעיא אתון אמרין ליה דייניך שתיין חמרא בשוקא ולא חמי להון, חד זמן נפק ואשכח דיינוי שתן חמרא בשוקא וקרא על נפשיה ושנאתי אני את החיים ודמך ליה בשלמא, ר' הונא אמר ויהי האדם לנפש חיה ועשאו מכורן עבד בפני עצמו דאין לא לעי לא אכיל על דעתיה דרבי הונא דאמר רבי הונא נתנני ה' ביד לא אוכל קום דאין לא לעי ביממא לא קאים בליליא.

⁶⁷ עי' קה"ר פ"ב סי' יז: ושנאתי אני את כל עמלי שאני עמל תחת השמש וגו', ר' מאיר הוה כתבן טוב מוּבָחַר וְהוּוּ לְעִי תַלַּת סַלְעִין כַּל שֶׁבַת וְהוּוּ אֲכִיל וְשִׁתִּי בַחֲדָא וּמִתְכַסִּי בַחֲדָא וּמִפְרַנְס אֹחֻרְתָא לְרַבְנָן, אֲמַרִין לִיה תַלְמִידוֹי רַבִּי בְנֵךְ מָה אֵת עֵבִיד עֲלִיהוֹן, אֲמַר לֹן אִין הוּוֹן צַדִּיקִים כַּהוּוּא דְאֲמַר דוֹד וְלֹא רֵאִיתִי צַדִּיק נֶעֱזַב וְזִרְעוֹ מִבְּקֶשׁ לַחֵם, וְאִם לֹאוּ מָה אֲנִי מְנִיחַ אֵת שְׁלִי לְאוֹיְבֵי הַמְּקוֹם, לִכֵּן אֲמַר שְׁלֵמָה וּמִי יוֹדֵעַ הַחֶכֶם יִהְיֶה אוֹ סַכָּל וְגו'.

⁶⁸ עי' קה"ר פ"ב סי' כ: וסבותי אני ליאש את לבי מליגע וחזרתי ואמרתי כשם שיגעו אחרים לי כך אני יגע לאחרים, אדריאנוס שחיק עצמות הוה עבר באילין שבילי דטבריא וחמא חד סבא קאים חצד חצובין למינצב נציבין, אמר ליה סבא סבא בר כמה שנין את יומא דין, אמר ליה בר מאה שנין, אמר ליה ואת בר מאה שנין קאים חצד חצובין למינצב נציבין סבור את דאת אכיל מנהון, אמר ליה אין זכיתי אכלית ואין לאו כשם שיגעו לי אבהתי כך אני יגע לבני, אמר ליה בחייך אין זכית ואכיל מנהון תהא מודע לי, לסוף יומין עבדין תאיניא אמר הא ענתה נודע למלכא, מה עבד מלא קרטילא תאינין וסלק קם על תרע פלטיין, אמרין ליה מה עיסקך, אמר לון איזלון ואמרון למלכא סבא יהודאי דעברת עלוי בעי מישאל בשלומך, אזלין אמרין למלכא חד סב יהודאי בעי מישאל בשלומך, אמר לון יעלין יתיה, כיון דעל אמר ליה מה עיסקך, אמר ליה אנא סבא דעברת עלי ואנא חצב חצובין למינצב נציבין ואמרתי לי אין זכית ואכיל מנהון תהא מודע לי, הא זכיתי ואכלית מנהון והלין תאינייא מן פיריהון, אמר אדריאנוס בההיא ענתה קלוונין אנא דתתפנו הדין קרטילא ותימלון יתיה ליה דינרין, אמרין ליה עבדוהי כל מוקרא תיקרינה להדין סבא יהודאי, אמר לון ברייה אוקריה ואנא לא מוקר ליה, אינתתיה דמגירא הות ברת פחין אמרה לבעלה בר קיבליי בר קיבליי, חמי דהדא מלכא רחימא תינין ומפראג בדינרין, מה עבד מלא מרעיליה תאינין וקם קדם פלטיין אמרין ליה מה עיסקך אמר לון דשמעית דמלכא רחמיה תינין ומפראג בדינרין, עלון ואמרין למלכא חד סבא קאים על תרע פלטיין טעין מלא מרעיליה תאינין, ואמרנו לו מה עיסקך ואמר לנא שמעית דמלכא רחים תינין ומפראג בדינרין, אמר קלוונין אנא דתקימון יתיה על תרע פלטיין וכל מאן דעליל ונפיק יהא טריה על אפיה באפתי רמשא פנון יתיה ואזיל לביתיה, אמר לאינתתיה כל הדין יקרא אנא שלים ליך אמרה איזילי גליגי לאימך דהוון אינון תאינין ולא הוון אתרוגים דהוון בשלין ולא פגינן.

(כא) **כִּי יֵשׁ אָדָם שָׁעֲמָלוּ בְּחִכְמָה⁶⁹ וּבְדַעַת** כִּי יֵשׁ אָדָם שָׁעֲמָלוּ בְּחִכְמָה וּבְדַעַת וּבְיֹשֶׁר, וּבְכִשְׁרוֹן וּלְאָדָם שֶׁלֹּא עָמַל בּוֹ יִתְנַנְּנוּ חֵלְקוֹ גַּם לְהֵיטִיב חֵלְקוֹ, גַּם זֶה הֶבֶל וְרַעְיָה רַבָּה.

כי יש אדם – כמשמעו כפשוטו ומדרש אגדה בתנחומא מכנהו כלפי הקדוש ברוך הוא שנאמר בו (יחזקאל א) ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם: שעמלו בחכמה – שנאמר (משלי ג) ה' בחכמה יסד ארץ דעתו תהומות נבקעו ולצדיות שלא עמלו בו נתן חלק בו: גם זה הכל ורעה רבה – והם נעשו דור של הכל ורבה רעת האדם בארץ צדור המבול:

(כב) **כִּי מָה הָיָה לְאָדָם בְּכָל עֲמָלוֹ וּבְרַעֲיוֹן לְבוֹ** כִּי מָה הִנָּאָה יֵשׁ לוֹ לְאָדָם בְּכָל עֲמָלוֹ וּבְכִשְׁרוֹן לְבוֹ, אֲשֶׁר הוּא עָמַל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ בְּעוֹלָם הַזֶּה.

כי מה הוא וגו' – כי מה מותר הוא לאדם בכל עמלו ושכרונו לכו בעמל ודאגה שהוא עמל ומניח לאחרים:

(כג) **כִּי כָּל יָמָיו מִכְאוּבִים⁷⁰ וְכַעַס עֲנִינּוֹ⁷¹ גַּם** כִּי כָּל יָמָיו מִכְאוּבִים וְחֶזֶק פְּעִסוֹ בְּעֲנִינּוֹ, גַּם בְּלִילָה לֹא שָׁכַב לְבוֹ⁷² גַּם זֶה הֶבֶל הוּא:

ענינו – מנהגו גם זה אחד מן ההבלים הנוהגים לעולם:

(כד) **אֵין טוֹב בְּאָדָם שִׂיאֲכָל וְשִׂתָּה⁷³ וְהִרְאָה** אֵין טוֹב לְאָדָם, רַק שִׂיאֲכָל וְיִשְׁתָּה וְיִרְאָה אֶת נַפְשׁוֹ טוֹבָה לְפָנָי בְּנֵי אָדָם לַעֲשׂוֹת אֶת מִצְוֹת ה' לְלַקֵּת בְּדַרְכֵי יִשְׁרוֹת לְפָנָי, לְמַעַן אֲשֶׁר יִיטִיב לוֹ מְעַמְלוֹ, גַּם זֶה רְאִיתִי אֲנִי כִּי אִישׁ אֲשֶׁר מְצַלִּיחַ בְּעוֹלָם הַזֶּה, מִיַּד ה' הוּא שְׂגוֹר

⁶⁹ עי' קה"ר פ"ב סי' ? : כי יש אדם שעמלו בחכמה וגו', א"ר יודן בר' סימון גדול כחן של נביאים שמדמים את הצורה ליוצרה הה"ד (דניאל ח') ואשמע קול אדם בין אולי, וא"ר יודן בר סימון אית קרייה חורן דהוא מחוור יתיר מן דין (יחזקאל א') ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם, בחכמה (משלי ג') ה' בחכמה יסד ארץ, בדעת, בדעתו תהומות נבקעו, ובכשרון, ר' ברכיה בשם רבי יהודה בר ר' סימון לא בעמל ולא ביגיעה ברא הקדוש ברוך הוא את עולמו דכתיב (תהלים ל"ג) בדבר ה' שמים נעשו, ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו זה דור אנוש ודור המבול, גם זה הבל ורעה רבה דכתיב (בראשית ו') וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ וגו'.

⁷⁰ עי' קה"ר פ"ב סי' כג: כי כל ימיו מכאובים וגו' זה דור המבול שהם מכאיבין להקב"ה במעשיהם הרעים וכו' ד"א כי כל ימיו מכאובים אלו הסדומיים שהיו מכאיבין להקב"ה במעשיהם הרעים וכו' ד"א כי כל ימיו מכאובים אלו המצריים שהיו מכאיבים להקב"ה במעשיהם הרעים.

⁷¹ עיי"ש: וכעס ענינו שמכעיסין להקב"ה במעשי ידיהם.

⁷² עיי"ש: גם בלילה לא שכב לבו שלא שכב לבו מן העבירות, ומניין אף היום שנא' (שם) וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום, ואף הקדוש ברוך הוא הביא עליהם פורענות ביום ובלילה, שנאמר (שם ז') ויהי הגשם על הארץ וגו', ד"א גם בלילה לא שכב לבו זה הקדוש ברוך הוא שחשב בלבו להביא עליהם פורענות ביום ובלילה, שנאמר (שם) וימח את כל היקום, וכו' גם בלילה לא שכב לבו מאחר שהיה אחד מישראל משלים מלאכתו היה אומר לו המצרי עדור לי שתי עדירות ובקע לי שתי בקיעות, ד"א גם בלילה לא שכב לבו זה הקדוש ברוך הוא שחשב בלבו להביא עליהם פורענות ביום ופורענות בלילה שנאמר (שמות י"ב) ויהי בחצי הלילה וגו'.

⁷³ עי' קה"ר פ"ב סי' כד: אין טוב באדם שיאכל ושתה, ר' תנחומא אמר ר' נחמן בריה דר' שמואל בר נחמן ור' מנחמא ואמרין לה ר' ירמיה ור' מיישא בש"ר שמואל בר רב יצחק כל אכילה ושתיה שנאמר במגילה הזאת בתורה ובמעשים טובים הכתוב מדבר, א"ר יונה בנין אב שבכולם שנאמר (ט טו) והוא ילונו בעמלו בעולמו הזה ימי חייו לקבר וכי יש מאכל ומשתה בקבר שמווין את האדם לקברו אלא אלו תורה ומעשים טובים.

להיות לו.

אין טוב בלדס – בתמיהה שיאכל ושתה והרעה את נפשו טוב כלומר יתן לבו לעשות משפט ולדקה עם המאכל והמשתה וכן נאמר ליהויקים (ירמיה כב) אביך הלך אכל ושתה ועשה משפט ולדקה אז טוב לו:

(כה) כי מי יאכל ומי יחוש חוץ ממני⁷⁴:
 כי מי הוא אשר עוסק בדברי תורה, ומיהו
 האיש אשר יש לו הפחד מיום הדין הגדול
 העתיד לבוא, חוץ ממני.
 כי מי יאכל וגו' – למה לא אשמה בחלקי במאכל ומשתה מי ראו לאכול את יגיעי ומי ימנה
 לבלועה מזבלעדי: חוץ ממני – מזבלעדי, זו מדת הרשעים היא שאוספים לאורך האחרים:

(כו) כי לאדם שטוב לפניו⁷⁵ נתן חכמה ודעת
 ושמחה ולחוטא נתן ענין לאסוף ולכנוס⁷⁶
 לתת לטוב לפני האלהים⁷⁷ גם זה הכל ורעות
 רוח:
 כי לאדם שמתקנים מעשיו לפני ה', נתן
 חכמה ודעת בעולם הזה, ושמחה עם
 הצדיקים לעולם הבא, ולאיש החוטא נתן
 ענין רע לאסוף פסוף ולצבור רכוש גדול,
 להיות לקוח ממנו, ולהיות נתון לאדם אשר
 טוב לפני ה', גם זה הכל הוא לרשע ושברון
 רוח.

כי לאדם שטוב לפניו – לפני האלהים הנזכר למעלה כי מיד האלהים היא: נתן חכמה ודעת ושמחה
 – לב לעסוק בתורה ובמכות ולשמוח בחלקו במאכל ובמשתה וכסות נקייה: ולחוטא נתן ענין –
 מנהג לחגה לאסוף ולכנוס ולתת לטוב לפני האלהים כענין שנאמר (אסתר ח) ותסם אסתר את
 מרדכי על בית המן: גם זה – אחד מן ההבלים שנתנו לבריות שהם עמלים ואחר נוטל:

ספר קהלת פרק ג

(א) לכל זמן ועת לכל חפץ⁷⁸ תחת השמים:
 לכל אדם יבוא זמן, ועת לכל דבר תחת
 השמים.

⁷⁴ עיי' קה"ר פ"ב סי' כה: כי מי יאכל ומי יחוש וגו', אמר שלמה מאן אכיל כמה דאכלית ומאן
 שתה כמה דשתיתי ומאן עבד כמה דעבדית.

⁷⁵ עיי' קה"ר פ"ב סי' כו: כי לאדם שטוב לפניו וגו', כי לאדם שטוב לפניו זה אברהם אבינו, נתן
 חכמה ודעת ושמחה, ד"א כי לאדם שטוב לפניו זה יצחק, נתן חכמה ודעת ושמחה, וכו' ד"א כי
 לאדם שטוב לפניו זה יעקב, נתן חכמה ודעת ושמחה, וכו' ד"א כי לאדם שטוב לפניו אלו ישראל
 שהיו במצרים, נתן חכמה ודעת, וכו' ד"א כי לאדם שטוב לפניו זה חזקיה, נתן חכמה ודעת
 ושמחה, וכו' ד"א כי לאדם שטוב לפניו זה מרדכי, נתן חכמה ודעת ושמחה.

⁷⁶ עיי"ש: ולחוטא נתן ענין לאסוף ולכנוס זה נמרוד, ולחוטא נתן ענין לאסוף ולכנוס זה
 אבימלך, וכו' ולחוטא נתן ענין לאסוף ולכנוס זה לבן, ולחוטא נתן ענין לאסוף ולכנוס אלו
 הכנענים, א"ר לוי אפילו טפת שמן לא היה נותן אחד מהם בגריסין שלו ואפילו נשברה ביצתו לא
 היה טועמה אלא היה מוכרה ועושה אותה דמים כדי שיכנסו ישראל לארץ וימצאו אותה מלאה
 ברכות, וכו' ולחוטא נתן ענין לאסוף ולכנוס זה סנחריב, וכו' ולחוטא נתן ענין לאסוף ולכנוס זה
 המן.

⁷⁷ עיי"ש: ולמי נאמר לתת לטוב לפני האלהים זה אברהם, שנאמר (בראשית כ"ד) ואברהם זקן
 בא בימים וגו', וכו' ולמי נאמר לתת לטוב לפני האלהים זה יצחק, שנאמר (שם כ"ו) ויזרע יצחק
 בארץ ההיא, וכו' ולמי נאמר לתת לטוב לפני האלהים זה יעקב, שנא' (שם ל"א) כי ראיתי את כל
 אשר לבן עושה לך, וכו' ולמי נאמר לתת לטוב לפני האלהים אלו ישראל, שנא' (במדבר כ"ו) לאלה
 תחלק הארץ, וכו' ולמי נאמר לתת לטוב לפני האלהים זה חזקיה, שנאמר (ד"ה ב' ל"ב) וינשא
 לעיני כל הגוים, וכו' ולמי נאמר לתת לטוב לפני האלהים זה מרדכי, שנאמר (אסתר ח') ביום
 ההוא נתן המלך אחשורוש לאסתר המלכה את בית המן וגו'.

⁷⁸ עיי' קה"ר פ"ג סי' א: לכל זמן ועת לכל חפץ, זמן היה לו לאדם הראשון שיכנס לגן עדן שנא'
 (בראשית ב') ויניחהו בגן עדן, וזמן היה לו שיצא משם, שנאמר (שם ג') ויגרש את האדם וגו', זמן
 היה לו לנח שיכנס לתיבה, שנאמר (שם ז') בא אל התבה וגו', וזמן היה לו לצאת, שנאמר (שם ח')

לכל זמן – אל ישמח האוסף בהון מהבבל כי אם עכשיו הוא בידיו עוד ירשוהו לדיקים, אלא שעדיין לא הגיע הזמן כי לכל דבר יש זמן קבוע מתי יהיה: לכל חפץ – לכל דבר, כל הדברים קרוים חפצים בלשון משנה:

(ב) עת ללדת ועת למות⁷⁹ עת למעט ועת עת נבחר ללדת בנים, ועת נבחר להרג בנים סוררים ומכעיסים, להרגם באבנים על פי העינים, עת נבחר לנטע אילן, ועת נבחר לשרש אילן נטוע.

עת ללדת – לתשעה חלקים: ועת למות – קצב שנות של כל דור ודור: עת לטעת – גוי וממלכה: ועת לעקור – עת יבא להעקר:

(ג) עת להרוג ועת לרפוא⁸¹ עת לפרוץ ועת נבחר להרג בקרב, ועת נבחר לרפא שכיב מרע, עת נבחר להרס בנן, ועת נבחר לבנות קרב.

עת להרוג – אומה שלימה כשמגיע יום פקודתה כמו שנאמר (ישעיה יד) ושאריהך בחרב יהרג: ועת לרפא – שזרם כענין שנאמר במצרים (שם /ישעיהו/ יט) ושבו עד ה' ונעתר להם ורפאם: עת לפרוץ – חומת העיר כשנגזר עליה שנאמר (נחמיה א) וחומות ירושלים מפורקות: ועת לבנות – שנאמר (עמוס ט) ובניתי כימי עולם:

צא מן התבה וגו', זמן היה לאברהם שינתן לו המילה, שנאמר (שם י"ז) ואתה את בריתי תשמור, וזמן היה לבניו להמול מהן שימולו בשני מקומות אחת במצרים ואחת במדבר, שנאמר (יהושע ה') כי מולים היו כל העם היוצאים וגו', ועת לכל חפץ תחת השמים זמן היה שתנתן התורה לישראל, א"ר ביבי זמן היה לאותו דבר שהיה נתון למעלה מן השמים ועכשיו יהיה נתון למטה מן השמים ואיזו זו התורה, שנאמר (שמות כ') וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר.

⁷⁹ עי' קה"ר פ"ג סי' ב: עת ללדת ועת למות א"ר ברכיה הרי כל חכמתו של שלמה שאמר עת ללדת ועת למות מה הוא אשריו לאדם ששעת מיתתו כשעת לידתו מה שעת לידתו נקי אף שעת מיתתו נקי עת ללדת ועת למות בשעה שהאשה יושבת על המשבר אינון צווחין לה חייאת ולמה אינון צווחין לה חייאת שהיא מייתה וחייה ולמה אינון צווחין לה מחבלתא דהיא ממשכנא בידוי דמיתה המד"א (שם כ"ב) אם חבול תחבול שלמת רעך וגו' ר' סימון בש"ר נתן דבית גוברין אמר (משלי ל') שאול ועוצר רחם למה נסמך שאול אצל רחם לומר לך מה רחם מוציאין ממנו בקולי קולות אף שאול מוציאין ממנו בקולי קולות. ועיי"ש סי' ג: ד"א עת ללדת וגו' ואפילו מלאך המות נעשה קטיגור שלה א"ר שמואל בר נחמן על שלש עבירות נשים מתות בשעת לידתן וכו' ובשלשה דברים אנשים מתים השרוי בבית המרועע והמהלך בדרך יחידי והמפרש בים הגדול נעשה השטן קטיגורו. ועיי"ש סי' ד: ד"א עת ללדת מעת ללדת היא עת למות משעה שאדם נולד הוא נגזר עליו כמה שנים יחיה אם זכה הוא משלים את שנותיו אם לאו פוחתין לו מהם דכתיב (משלי י') יראת ה' תוסיף ימים ושנות רשעים תקצורנה כך דברי ר' עקיבא ורבנן אמרין אם זכה מוסיפין לו על שנותיו אם לאו פוחתין לו משנותיו אם זכה מוסיפין לו שנה (ישעיה ל"ח) הנני יוסף על ימך חמש עשרה שנה אמר להון משלו מוסיפין וכו' ד"א עת ללדת ועת למות משנולד אדם הקדוש ברוך הוא מצפה לו שישא אשה עד כ' שנה הגיע לכ' ולא נשא אשה הקדוש ברוך הוא אומר לו עת ללדת הוא לך ולא רצית אין זו אלא עת למות. ועיי"ש סי' יא: ר' יהושע דסכנין פתר קרייא בישראל עת ללדת ועת למות אמר הקב"ה לשעה קלה הייתי אני מילדת לבני דכתיב (יחזקאל ט"ו) ומולדותיך ביום הולדת ועת למות דכתיב (במדבר י"ד) במדבר הזה יתמו ושם ימותו ולא נותר מהם איש כי אם כלב בן יפנה וגו'.

⁸⁰ עי' קה"ר פ"ג סי' ד: עת לטעת בשעת שלום ועת לעקור נטוע בשעת מלחמה. ועיי"ש סי' יא: ועת לטעת שנה (עמוס ט) ונטעתים על אדמתם ועת לעקור נטוע דכתיב (דברים כט) ויתשם ה' מעל אדמתם.

⁸¹ עי' קה"ר פ"ג סי' ה: עת להרוג בשעת מלחמה ועת לרפוא בשעת שלום. עיי"ש סי' יג: עת להרוג דכתיב (איכה ב') ויהרוג כל מחמדי עין ועת לרפוא דכתיב (ירמיה ל"ג) הנני מעלה לה ארוכה ומרפא וגו'.

⁸² עי' קה"ר פ"ג סי' ה: עת לפרוץ בשעת מלחמה ועת לבנות בשעת שלום, ועיי"ש סי' יג: עת לפרוץ דכתיב (עמוס ד') ופרצים תצאנה אשה נגדה ועת לבנות דכתיב (שם ט') ובניתי כימי עולם.

(ד) עַת לְבָבוֹת וְעַת לְשִׁחוּק⁸³ עַת סְפוּד וְעַת
 עַת לְבָבוֹת עַל מֵת, וְעַת נִבְחָר לְשִׁמְחַ בְּשִׁחוּק,
 וְעַת נִבְחָר לְסִפּוּד עַל הָרוּג, וְעַת נִבְחָר לְרִקּוּד⁸⁴:
 בְּשִׁמְחָה.

עַת לְבָבוֹת – בַּתְּשׁוּעָה בָּאֵב: וְעַת לְשִׁחוּק – לַעֲתִיד לְבָא שְׁנֵאֲמַר (תְּהִלִּים קכ"ו) אִזּוּ יִמְלֹךְ שְׁחוּק פִּינוּ:
 עַת סְפוּד – זִימֵי אֵב: וְעַת רִקּוּד – בַּחֲתָנִים וְכֹלֹת:

(ה) עַת לְהַשְׁלִיךְ אֲבָנִים וְעַת בְּנוֹם אֲבָנִים⁸⁵ עַת
 אֲבָנִים לְבִנְיָן, עַת נִבְחָר לְחִבְקַ אִשָּׁה, וְעַת
 נִבְחָר לְרַחֵק מִלְּחִבְקַ בְּשִׁבְעַת יְמֵי הָאֵבֶל.⁸⁶

עַת לְהַשְׁלִיךְ אֲבָנִים – בַּחֲזוּרֵי יִשְׂרָאֵל מוֹשְׁלָכִים (אִיכָה ז') תִּשְׁתַּפְּכֶנָה אֲבָנֵי קִדָּשׁ: וְעַת כְּנוּם – אֹתָם מִן
 הַגּוֹלָה (זְכַרְיָה ט) וְהוֹשִׁיעֵם ה' אֱלֹהֵים זִיוֹם הַהוּא כִּלְאֵן עִמּוֹ כְּאֲבָנֵי נֹזֵר מִתְּנוּסָסוֹת עַל אֲדַמְתּוֹ: עַת
 לְחִזּוּק – (יִרְמְיָהוּ יג) כִּי כֹאשֶׁר יִדְבַק הָאֲזוּזִר וְגוֹמֵר: וְעַת לְרַחֵק מִחִבְקַ – (יִשְׁעִיָה ו) וְרִיחַק ה' אֶת
 הָאֵדָם:

(ו) עַת לְבַקֵּשׁ וְעַת לְאֲבֹד⁸⁷ עַת לְשָׁמוֹר וְעַת
 נִבְחָר לְבַקֵּשׁ נִכְסִים, וְעַת נִבְחָר לְאֲבֹד
 נִכְסִים, עַת נִבְחָר לְשָׁמוֹר דְּבָר, וְעַת נִבְחָר לְזַרְק
 הַדְּבָר בְּיָם בְּעַת סְעָרָה גְּדוֹלָה.

עַת לְבַקֵּשׁ – כְּעִנְיַן שְׁנֵאֲמַר (יִחְזַקְאֵל לז') וְאֵת הָאוֹזְדוֹת אֲבַקֵּשׁ, לְעִנְיַן נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל: וְעַת לְאֲבֹד – וְעַת
 שְׂאֲבָדָם בְּגוֹלָה שְׁנֵאֲמַר (וִיקְרָא כו) וְאֲבָדְתֶם בְּגוֹיִם: עַת לְשָׁמוֹר – (זְמַדְכָר ו) יִזְכַּרְךָ ה' וְיִשְׁמַרְךָ
 כְּשֵׂאתֶם עוֹשִׂים לְרוּנוֹ: וְעַת לְהַשְׁלִיךְ – (דְּבָרִים כט) וְיִשְׁלִיכֶם אֵל אֶרֶץ אַחֲרָת:

(ז) עַת לְקַרְוֵעַ וְעַת לְתַפּוֹר⁸⁹ עַת לְחִשּׁוֹת וְעַת
 עַת נִבְחָר לְקַרְוֵעַ בְּגָד עַל מֵת, וְעַת נִבְחָר
 לְאֲחוֹת קְרוֹיֵעַ, עַת נִבְחָר לְשִׁתֵּק מִלְּרִיב, וְעַת
 לְדַבֵּר⁹⁰:

⁸³ עֵי קה"ר פ"ג סי' ו': עַת לְבָבוֹת בַּשַּׁעַת הָאֵבֶל וְעַת לְשִׁחוּק אַחַר הָאֵבֶל עַת סְפוּד בַּשַּׁעַת הָאֵבֶל
 וְעַת רִקּוּד אַחַר הָאֵבֶל. וְעֵי"ש סי' יג: עַת לְבָבוֹת דְּכַתִּיב (אִיכָה א') בְּכָה תִבְכֶּה בְּלִילָה וְעַת לְשִׁחוּק
 דְּכַתִּיב (תְּהִלִּים קט"ו) אִזּוּ יִמְלֹךְ שְׁחוּק פִּינוּ וְגו'
⁸⁴ עֵי"ש: עַת סְפוּד דְּכַתִּיב (יִשְׁעִיָה כ"ב) וִיקְרָא ה' אֱלֹהִים צְבָאוֹת בְּיוֹם הַהוּא לְבָכִי וּלְמִסְפַּד וְעַת
 רִקּוּד דְּכַתִּיב (זְכַרְיָה ח') וְרַחֲבוּת הָעִיר יִמְלֹאוּ וְגו'.

⁸⁵ עֵי קה"ר פ"ג סי' ז': עַת לְהַשְׁלִיךְ אֲבָנִים בַּשַּׁעַת שֵׁאֲשַׁתֵּךְ טְהוּרָה וְעַת כְּנוּם אֲבָנִים בַּשַּׁעַת
 שֵׁאֲשַׁתֵּךְ טְמָאָה. וְעֵי"ש סי' יג: עַת לְהַשְׁלִיךְ אֲבָנִים דְּכַתִּיב (אִיכָה ד') תִּשְׁתַּפְּכֶנָה אֲבָנֵי קִדָּשׁ וְעַת כְּנוּם
 אֲבָנִים דְּכַתִּיב (יִשְׁעִיָה כ"ח) הַנְּנִי יִסַּד בְּצִיּוֹן אֲבָן וְגו'

⁸⁶ עֵי קה"ר פ"ג סי' ז': עַת לְחִבּוּק אִם רֵאִיתָ כֵּת שֶׁל צְדִיקִים עוֹמְדִים עִמּוּד וְחִבְקַ וְנִשְׁקַ וְגַפְפִּים
 וְעַת לְרַחֵק מִחִבְקַ אִם רֵאִיתָ כֵּת שֶׁל רְשָׁעִים רַחֵק מֵהֶם וּמְכִיּוּצָא בְּהֵן. עֵי"ש סי' יג: עַת לְחִבּוּק
 שְׁנֵאֲמַר (שִׁיר ב') וַיִּמְיָנוּ תַחֲבַקְנִי וְעַת לְרַחֵק מִחִבְקַ שְׁנֵאֲמַר (יִשְׁעִיָה ו') וְרַחֵק ה' אֶת הָאָדָם.

⁸⁷ עֵי קה"ר פ"ג סי' ח': עַת לְבַקֵּשׁ בַּשַּׁעַת שְׁלוֹם וְעַת לְאֲבֹד בַּשַּׁעַת מִלְּחָמָה. עֵי"ש סי' יג: עַת
 לְבַקֵּשׁ דְּכַתִּיב (דְּבָרִים ד') וּבִקְשֶׁתֶם מִשָּׁם אֶת ה' אֱלֹהֵיךָ וְעַת לְאֲבֹד דְּכַתִּיב (דְּבָרִים יא) הִשְׁמַרוּ לָכֶם
 פֶּן יִפְתָּה לְבַבְכֶם וְגו' וְאֲבַדְתֶּם מֵהָרָה.

⁸⁸ עֵי קה"ר פ"ג סי' ח': עַת לְשָׁמוֹר בַּשַּׁעַת טוֹבָה וְעַת לְהַשְׁלִיךְ בַּשַּׁעַת רַעָה עוֹבְדָא הוּוּ בַּחַד
 פְּרַגְמָטוּטִים דְּהוּוּ אֲזִיל פְּרִישׁ בִּימָא הוּוּ וּבְרִיָה וְהוּוּ אִיִּתִי גְבִיָה קוֹבִין דְּנִרְיָן יְהִיב לִיה מוֹתְבִיָהוֹן
 בַּאֲפֵלָה שְׁמַע קִלְהוֹן דְּנוּוֹטִיא אֲמַרִין כַּד עֲלִין אֲנָא לְפִילְגוּס אֲנִן קִטְלִין לֹון וּמְשִׁלְכִין לֹון לִימָא
 וְנִסְבִין הַדִּין מוֹדְלִיָה דְּדִינְרִין מִינִיה מַה עֵבֵד הוּוּ אֲגֵבֵר עֵבֵד גְּרַמִּיָה מְצַהִיב עִם בְּרִיָה וְנִסְבִין יִתְהוֹן
 וְרַמָּא יִתְהוֹן לִימָא כִּיוֹן דְּעֲלוֹן לֹון לְמַדִּינְתָא אֲזִל וְקִבִּיל עֲלִיהוֹן גְּבִי אֲנִטִּיפּוּטָא דְּקִסְרִין וְאִיִּתִּינּוֹן בְּבִי
 אֲסִירִי וְאֲזִדּוֹן וְחִיבִיָהוֹן לִיתֵן לִיה מוֹדְלִיָה דְּדִינְרִין אֲמַרִין לִיה מִנֵּן אֶת הַכָּא דִּינָא לֵן דְּחִיבִין אֲמַר לֹון
 מְשִׁלְמָה מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל דְּכַתִּיב עַת לְהַשְׁלִיךְ וְגו':

עֵי"ש סי' יג: עַת לְשָׁמוֹר דְּכַתִּיב (תְּהִלִּים קכ"א) הִנֵּה לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל וְעַת
 לְהַשְׁלִיךְ דְּכַתִּיב (דְּבָרִים כ"ט) וְיִשְׁלִיכֶם אֵל אֶרֶץ אַחֲרָת וְגו'

נבְּחַר לְדַבֵּר דְּבָרֵי רִיב.

עת לקרוע – מלכות בית דוד (מלכים א' יד) ואקרע את הממלכה וגומר: ועת לתפור – (יחזקאל לז) והיו לאחדים בידך ולא יחאו עוד לשתי ממלכות: עת לחשות – פעמים שאדם שותק ומקבל סכר שנאמר (ויקרא י) וידום אהרן וזכה שנתייחד הדבור עמו שנאמר (שם /ויקרא/ י) וידבר ה' אל אהרן יין ושכר אל תשת: ועת לדבר – (שמות טו) אז יסיר משה, (סופטים ה) ותסר דבורה, (הושע יד) קחו עמכם דברים:

(ח) עַת לְאַהֵב וְעַת לְשֹׂא⁹¹ עַת מְלַחְמָה וְעַת עַת נְבַחֵר לְאַהֵב אָחֵד לְחַבְרוֹ, וְעַת נְבַחֵר לְשֹׂא לְאָדָם רָשָׁע, עַת נְבַחֵר לְהִלְחָם, וְעַת שְׁלוֹם⁹²:
נבְּחַר לְעֲשׂוֹת שְׁלוֹם.

עת ללאהוב – ולאהבך: ועת לשנא – שנאמר (שם /הושע/ ט) כל רעתם בגלגל על כן שנאתים:

(ט) מַה יִתְרוֹן הָעוֹשֶׂה בְּאִשֶּׁר הוּא עֹמֵל⁹³: מַה יִתְרוֹן יֵשׁ לְאָדָם עוֹבֵד אֲשֶׁר הוּא עֹמֵל לְעֲשׂוֹת אוֹצְרוֹת וְלֶאֱגֹר מְמוֹן, אֲלֵמְלָא נַעְזֹר בְּמַזְל שְׁלִמְעָלָה.

⁸⁹ עי' קה"ר פ"ג סי' ט: עת לקרוע בשעת מלחמה ועת לתפור בשעת שלום. עיי"ש סי' יג: עת לקרוע דכתיב (שמואל א' טו) קרע ה' את ממלכות ישראל ועת לתפור דכתיב (יחזקאל לז) והיו לאחדים בידך וגו'

⁹⁰ עי' קה"ר פ"ג סי' ט: עת לחשות ועת לדבר אינתתיה דרבי מנא דמכת בצפורין סליק רבי אבון לגביה למיחמיה ליה אפין אמר ליה לית מארי משגח אמר לן הדא מילה דאורייתא אמר ליה הא מטה ענתה דאורייתא דמחשי מתעלייה למשתקה. עיי"ש סי' יג: עת לחשות דכתיב (ישעיה מב) החשיתי מעולם וגו' ועת לדבר דכתיב (ישעיה מ') דברו על לב ירושלים וגו'.

⁹¹ עי' קה"ר פ"ג סי' י: עת לאהוב בשעת שלום ועת לשנא בשעת מלחמה. עיי"ש סי' יג: עת לאהוב דכתיב (מלאכי א') אהבתי אתכם אמר ה' ועת לשנא דכתיב (ירמיה י"ב) נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה.

⁹² עי' קה"ר פ"ג סי' י: עת מלחמה בשעת מלחמה ועת שלום בשלום. עיי"ש סי' יג: עת מלחמה דכתיב (ישעיה ס"ג) ויהפך להם לאויב וגו' ועת שלום דכתיב (שם ס"ו) הנני נוטה אליה כנהר שלום וגו'.

⁹³ עי' קה"ר פ"ג סי' יב: מה יתרון העושה וגו' אמר שלמה הואיל ועתים עתים הן לכל מה מהני אומנה באומנותיה וכשירא בכשרותיה ד"א מה יתרון כל אינש ואינש לא מתרין אלא עם בעלי אומנותיה א"ר יצחק בר' מריון (חבוקק ב') וצדיק באמונתו יחיה (שצדיק באמונתו יחיה) אפילו צדיק חי העולמים מאמונתו הוא חיה אמר הקב"ה בתחלה הרגתי בכורי מצרים שנאמר (שמות י"ב) ויהי בחצי הלילה וה' הכה וגו' אף כל בכור אשר יולד לך תהא מקדישו לי שנאמר (שמות י"ג) קדש לי כל בכור תהא מקדש לי הבכורות באמונתי הוי וצדיק באמונתו יחיה ר' פנחס בש"ר ראובן משל לה"ד למלך שעשה סעודה וזימן אצלו אורחים וגזר מלכא גזירתא ואמר כל אינש ואינש ייטי ליה מה דירבע אית דאייתי טפוטין ואית דאייתי פסתיין ואית דאייתי סטרומטין ואית דאייתי נמורקין ואית דאייתי כורסוון ואית דאייתי קיסין ואית דאייתי אבנין אדיק מלכא ואמר כל אינש ואינש ירבע על מה דאייתי אותן שהיו יושבין על העצים ועל האבנים היו מתרעמין על המלך ואומרים כך היא כבודו של מלך שנהיה יושבין על העצים ועל האבנים כששמע המלך אמר להם לא דייכם שניוולתם פלטין באבנים ובעצים שעמדה לי בכמה יציאות אלא מחציפין אתם וקושרין עלי קטיגוריא יקרוון לא עביד אלא אתון לגרמיכון כך לעתיד לבא הרשעים נידונין לגיהנם והן מתרעמין על הקדוש ברוך הוא הרי שהיינו מצפין לישועתו של הקב"ה וכך יהיה עלינו אומר להם הקב"ה בעולם שהייתם בו לא בעלי מחלוקת ולשון הרע וכל רעות הייתם ולא בעלי מריבות וחמסים אתם הייתם הדא הוא דכתיב (ישעיה נ) הן כולכם קודחי אש מאזרי זיקות לפיכך אתם הולכים באור אשכם ובזיקות בערתם ושמא תאמרו מידי היתה זאת לכם לאו אלא אתם עשיתם אתם לעצמכם לפיכך למעצבה תשכבון מיכסם היתה זאת לכם רשב"ל הוה לעי באורייתא כל צרכיה בהדא אליסס דטבריא והוה פיילדה נהיג מעתיד ליה חד משקויי חמים בכל יום והוה עליל משלהי משלהי ונסיב ביה ושתי ליה חד זמן על ויתב גביה ועביד עימיה אויר קליל א"ל ר' נהור את דהוינא אנא ואת אזלין לכנשתא כחדא את זכית והווא גברא לא זכי צלי עלי דיהווי חולקי עמך לעלמא דאתי א"ל ומה נצלי עלך דנהוי לך דאתת עם בני אומנותך דכל אינש ואינש לא משרין אלא עם בעלי אומנותיה.

מה יתרון העושה – מה יתרון של עושה רע בכל שהוא עמל גם הוא עתו יבא והכל אזכר:

(י) רֵאִיתִי אֶת הָעֵנִין⁹⁴ אֲשֶׁר נָתַן אֱלֹהִים לְבָנָי
הָאָדָם לְעֲנוּת בּוֹ:
הענין – המנהג: לענות – להתנהג:

(יא) אֶת אֶת הַפֶּל עָשָׂה יָפָה בְּעֵתוֹ⁹⁵ גַּם אֶת הָעֵלָם
נָתַן בְּלִבָּם⁹⁶ מִבְּלֵי אֲשֶׁר לֹא יִמָּצֵא הָאָדָם אֶת
הַמַּעֲשֵׂה אֲשֶׁר עָשָׂה הָאֱלֹהִים מֵרֵאשִׁי וְעַד סוּף:
אמר שלמה המלך ברוח נבואה, את הפל עשה ה' יפה בעתו, כי ראוייה היתה המחלקת שהיתה בימי ירבעם בן נבט להיות בימי שבע בן בכרי ונתעפכה, והיתה בימי ירבעם בן נבט, כי אלו היתה בימי שבע בן בכרי, לא היה נבנה בית המקדש בגלל העגלים של זהב שעשה ירבעם הרשע וישימם האחד בבית אל והאחד בִּדְדָן, ומנה שומרים על הדרך ופסקו עולי רגלים, ובגלל זה נתעפכה עד זמן שיבנה בית המקדש, בשביל שלא יעכבו ישראל לבנותו, גם את השם הגדול שהיה כתוב ומפֶּרֶשׁ על אֶבֶן שֶׁתִּיהָ נֶעְלָם מֵהֶם, כי ידוע לפְּנֵי הַיָּצֵר הָרַע אֲשֶׁר בְּלִבָּם, כי אלו היה מסור בידי אנשים היו משתמשים בו, ומוצאים בו מה ששעתידי להיות באחרית הימים לעולמי עולמים, וגם את יום המות העלים מהם, כדי שלא יודע לאדם מראש מה שעתידי לבוא בסוף.

⁹⁴ עי' קה"ר פ"ג סי' יג: ראיתי את הענין א"ר איבו זה שיפוטו של ממון דאמר ר' יודן בש"ר איבו אין אדם יוצא מן העולם וחצי תאותו בידו אלא אם אית ליה מאה בעי דיעבדון תרתין מאה ומאן דאית ליה תרתין מאה בעי דיעבדון ארבעה לענות בו ר' יהושע דסכנין בש"ר לוי אם זכה אותו אדם ועשה מממונו מצות ומתפלל ונענה בו המד"א (בראשית כ"ט) וענתה בי צדקתי וגו' ואם לאו הוא עונה בו ומקטרג דכתיב (דברים ט"ו) לענות בו סרה ר' יוחנן אמר זה שיפוטו של גזל דאמר רשב"ל בש"ר יוחנן משל לסאה מלאה עונות מי הוא מקטרג ראשון שבכולן גזל דאמר ר' הונא בש"ר יוחנן (עמוס ט') ובצעם בראש כלם ר' פנחס בש"ר יוחנן לפי שהיו בענין עבודת כוכבים וגלוי עריות ושפיכות דמים אין לך קשה שבכולן אלא גזל וכו' ורבנן אמרין זה שיפוטו של גזל תדע שהוא כן שהרי דורות הראשונים ע"י שהיו עסוקין ושטופין בגזל המד"א (איוב כ"ד) גבולות ישיגו עדר גזלו וירעו ראה כי נמחו במים מן העולם אבל שבט ראובן וגד שהרחיקו עצמן מן הגזל לפיכך נתן להם הקדוש ברוך הוא נחלה במקום שאין בו גזל שנאמר (במדבר ל"ב) והנה המקום מקום מקנה וכן ממהיר ששה עשר מיל על ששה עשר מיל.

⁹⁵ עי' קה"ר פ"ג סי' יד: את הכל עשה יפה בעתו א"ר תנחומא בעונתו נברא העולם לא היה ראוי להבראות קודם לכן אלא לשעתו נברא שנא' את הכל עשה יפה בעתו א"ר אבהו מכאן שהיה הקב"ה בונה עולמות ומחריבן בורא עולמות ומחריבן עד שברא את אלו ואמר דין הניין לי יתהון לא הניין לי ר' אלעזר אומר זה הפתח פתוח עד התהום שנא' (בראשית א') וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד אילו אחר אמר את הכל עשה יפה בעתו הייתי אומר זה שלא אכל פרוסה מימיו הוא אומר את הכל עשה יפה בעתו אלא שלמה לפי שכתוב בו (מלכים א' ד') ויהי לחם שלמה ליום אחד שלשים כור סלת וגו' לזה נאה לומר את הכל עשה יפה בעתו ד"א אילו אחר אמר הבל הבלים אמר קהלת וגו' הייתי אומר זה שלא קנה לו ב' פרוטות מימיו הוא פירת בממונו של עולם ואומר הבל הבלים אלא זה שלמה שכתוב בו ויתן המלך את הכסף בירושלם כאבנים ולא היו נגנבות שהיו אבני עשר אמות ואבני שמונה אמות ומשקלות שהיו בימי שלמה של זהב היו שנאמר (שם י') אין כסף לא נחשב בימי שלמה למאומה לזה נאה לומר הבל הבלים למה אמר הבל הבלים ראה העולם והעתידי להיות בסופו ואילו אחר אמר וכל דיירי ארעא כלא חשיבין הייתי אומר שמא זה שלא שלט על שתי זבובים מימיו הוא אמר (דניאל ד') וכל דיירי ארעא כלא חשיבין יותר שהיה נבוכדנצר הרשע ששלט בעולם כולו שנאמר (ירמיה כ"ח) וגם את חית השדה נתתי לו לעבדו מן מה שכתוב (דניאל ב') ובכל די דיירין בני אנשא חיות ברא ועוף שמיא ירב בידך והשלטך

בכלהון לזה נאה לומר וכל דיירי ארעא כלא חשיבין וגו' אילו אחר אמר זה הפסוק מן חכמי האומות (שמות י"ח) עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים הייתי אומר זה שאינו יודע ודאי של עבודת כוכבים אומר עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים אלא זה יתרו שאמר עתה ידעתי כי גדול וגו' שעבד עבודת כוכבים הרבה דתני ר' ישמעאל לא הניח רעואל זה יתרו עבודת כוכבים בעולם שלא יחזיר עליה ועבדה דכתיב (שמואל א' ד') אוי לנו מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה אלה הם האלהים וגו' וחזר ואמר מכל האלהים ולבסוף נתגייר והודה להקב"ה לזה נאה לומר עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים וגו' שב בתשובה לפני הקב"ה וקבלו וקבעו לישראל לדורות ואלו עמד אחר נביא וחכם לומר (דברים ל"ב) הצור תמים פעלו וגו' אלא משה רבינו לפי שכתוב בו (תהלים ק"ג) יודיע דרכיו למשה לבני ישראל עלילותיו לזה נאה לומר הצור תמים אלו אדם אחר בא והתוכח את ישראל הייתי אומר אדם שאכל ושתה מהן ונהנה מהן מוכיחן אלא משה שכתוב בו (במדבר ט"ז) לא חמור אחד מהם נשאתי וגו' לזה נאה להוכיחן לישראל הה"ד (דברים א') אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר הירדן וגו'.

עיי"ש סי' טו: ד"א את הכל עשה יפה בעתו ר' בון אמר בה תרתי שיטי ר' בון אמר היה ראוי אברהם להבראות קודם אדם הראשון אלא אמר הקב"ה אם אברא תחלה את אברהם שאם יקלקל אין מי יבוא ויתקן אחריו אלא הריני בורא אדם ואם יקלקל זה יבא אברהם אחריו ויתקן וכו' א"ר אבא בר כהנא יש מושלין משל למה"ד לאחד שהיה לו שפעת קורייה בתוך דירתו וביתו איכן הוא נותנה לא באמצע הטרקלין כדי שתהיה סובלת קורות שלפניה וקורות של אחריה כך מפני מה ברא הקב"ה לאברהם אבינו באמצע כדי שיסבול הדורות שלפניו והדורות הבאים אחריו א"ר לוי מכניסין את המתוקנת לביתה של המקולקלת ואין מכניסין המקולקלת לביתה של המתוקנת א"ר יהודה בר' סימון ראוי היה אדם הראשון שתנתן התורה על ידו שנאמר (בראשית ד') זה ספר תולדות אדם אמר הקב"ה אדם יציר כפי ואיני נותן לו תורה ויהא לעי בה חזר ואמר מה אם שש מצות נתנו לו ולא היה יכול לעמוד בהן ולשמרן אלו נתתי לו שש מאות ושלוש עשרה מצות רמ"ח מצות עשה ושס"ה מצות ל"ת עאכ"ו שלא יעמוד בהם לכך כתיב ויאמר לאדם לא אדם איני נותן ולמי אני נותן לבניו א"ר יעקב דכפר חנן ראוי היה אדם הראשון שיעמדו ממנו שנים עשר שבטים דכתיב (בראשית ב') זה ספר תולדות אדם ז' שבעה ה' חמשה שנים עשר שבטים הרי מנין ז"ה תולדות אדם אמר הקב"ה אדם יציר כפי ואיני נותן לו י"ב שבטים חזר ואמר ומה שני בנים נתתי לו ועמד אחד מהן והרג לאחיו אילו נתתי לו שנים עשר בנים עאכ"ו ולכך כתיב ויאמר לאדם לא אדם איני נותן לאדם ולמי אני נותן ליעקב הצדיק א"ר יצחק ראויין היו ישראל בשעה שיצאו ממצרים שתנתן להם תורה מיד אלא אמר הקב"ה עדיין לא בא זיוון של בני משעבוד טיט ולבנים יצאו ואין יכולין לקבל תורה מיד מלה"ד למלך שעמד בנו מחליו ואמרו לו ילך בנך לאיסכולי שלו אמר עדיין לא בא זיוו של בני ואתה אומר ילך בנך לאיסכולי שלו אלא יתעדן בני שנים ושלשה ירחים במאכל ובמשתה ויבריא ואחר כך ילך לאיסכולי שלו כך אמר הקב"ה עדיין לא בא זיוון של בני משעבוד טיט ולבנים יצאו ואני נותן להם את התורה אלא יתעדנו בני ב' וג' חדשים במן ובאר ושלו ואח"כ אני נותן להם את התורה אימתי בחדש השלישי וא"ר ביבי ור' איבו ור' הונא בש"ר יצחק בר מריון ראויין היו ישראל בשעה שיצאו ממצרים שיכנסו לארץ מיד אלא שהיו ישנות מימי נח האילנות אמר הקב"ה מה אני מכניס את ישראל לחרבה אלא הריני מקיפן דרך המדבר ארבעים שנה כדי שיעמדו הכנענים ויקיצו ישנות ויטעו חדשות כדי שיכנסו לארץ וימצאו אותה מליאה ברכות רבי אומר אפילו לדבר עבירה יפה בעתו.

עיי"ש סי' טו: ד"א את הכל עשה יפה בעתו רבי ברכיה אמר רבי אבהו בשם רבי אלעזר מחלוקת שהיתה בין רחבעם וירבעם בין דוד ושבע בן בכרי ראויה היתה להיות אלא אמר הקדוש ברוך הוא עדיין לא נבנה ב"ה ואני מכניס מחלוקת במלכות בית דוד אלא יבנה בית המקדש ואחר כך מה דהוי בסופא הוי.

⁹⁶ עי' קה"ר פ"ג סי' טו: ר' בנימין בשם רבי לוי אמר גם את העולם נתן בלבם אהבת עולם נתן בלבם אמר רבי יונתן פחדתו של מלאך המות נתן בלבם נחמיה בריה דר' שמואל בר נחמן אמר והנה טוב מאד והנה טוב זה אדם והנה טוב זה יצר טוב מאד זה יצר הרע וכי יצר הרע טוב מאד אלא ללמדך שאילולי יצר הרע לא בנה אדם בית ולא נשא אשה ולא הוליד בנים שכן שלמה אומר כי היא קנאת איש מרעהו ר' ברכיה ורבי אבהו בש"ר יונתן אמר גם את העולם נתן בלבם אהבת עולם נתן בלבם אהבת תינוקות נתן בלבם מלה"ד למלך שהיו לו ב' בנים אחד גדול ואחד קטן הגדול מכבד והקטן מטנף אעפ"כ הוא אוהב את הקטן יותר מן הגדול א"ר אחווה בריה דר' זירא העולם הועלם מהם שם המפורש משל למלך שעשה סעודה זימן אורחים משאכלו ושתו אמרו לו תן לנו חרבות ורמחים ונשחק בהם נתן להם שבישתא דהדס והכו אלו את אלו ופצעו אלו את אלו אמר המלך ומה אני נתתי לכם שבישותה של הדס כך עשיתם אלו נתתי לכם חרבות ורמחים עאכ"ו כך אמר הקב"ה ומה אם שעה שהעלמתי מהם שם המפורש הם הורגים בכינוי אלו נתתי וגליתי להם שם המפורש עאכ"ו עובדא הוה בחד אינתא פרסייא דאקלת ברה בחדא מילה מן שמא מפרשא שמעה שמואל אמר זיל אתקין ליה תכריכין ר' חנינא הוה בידו שם המפורש כד אתי מידמך אמר אית הכא בר נש דמימסור ליה אמרין אית הכא עניני בר נחשון שלח בתריה ואתא

יפה צעתו – צעת הטובה יפה הוא לבא תשלוס שכר מעשה הטוב, וצעת הרעה ראויה היא לתשלוס מעשה הרע: גם את העולם נתן בלבס וגו' – גם את חכמת העולם אשר נתן בלב הצריות לא נתן הכל בלב כל אחד ואחד אלא זה קצת וזה קצת כדי שלא ימלא האדם את כל מעשה הקדוש ברוך הוא לדעת אותו ולא ידע את עת פקודתו וצמה יכשל כדי שיתן לב לשוב שידאג ויאמר היום או מחר אמות ולכך כתוב כאן העלם חסר לשון העלמה שאם ידע האדם יום מיתתו קרוב לא יבנה בית ולא יטע כרם לכך הוא אומר שהכל יפה עשה צעתו זה שיש עת למיתה דבר יפה הוא שסומך האדם לומר שמה עדיין עת מיתתי רחוק ובונה בית ונוטע כרם וזו יפה שנעלם מן הצריות:

(יב) ידעתי כי אין טוב בם כי אם לשמוח אמר שלמה המלך ברוח נבואה, ידעתי כי אין טוב להם לבני אדם כי אם לשמוח ולעשות טוב בחייו: בשמחת התורה ולעשות טוב בימי חייו.

ידעתי – עתה הואיל ונעלם עת הפקודה כי אין טוב בצריות כי אם לשמוח בחלקו לעשות הטוב בעיני בוראו בעוד שהוא חי:

(יג) וגם כל האדם שיאכל ושתה⁹⁷ וראה טוב בכל עמלו מתת אלהים היא: ויגם כל אדם שיאכל וישתה ויראה טוב בפימיו, ויוריש לבניו בזמן מותו כל עמלו, מתנה שנתנה לו מלפני ה' היא. וראה טוב – תורה ומצות:

(יד) ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם⁹⁸ עליו אין להוסיף וממנו אין לגרע והאלהים עשה שייראו מלפניו⁹⁹: ידעתי ברוח נבואה, כי כל אשר יעשה ה' בעולם בין טוב לרע כל שנגזר מפיו, הוא יהיה לעולם, עליו אין רשות לאדם להוסיף, וממנו אין רשות לאדם לגרע, ובצעת אשר יבוא פרענות בעולם, ה' הוא אשר עשה פדי שייראו בני אדם לפניו.

ועלל בריה ואיטמר תחות ערסא כד אתי מימסור עטוש ההוא ינוקא אמר אבוי פוק לך מן תמן את לא זכית למישמע ודין לא זכה למיקבלה חד אסייא בציפורי הוה בידו שם המפורש כד בעא למידמך אמרין אית הכא בר נש דמימסור ליה אמרין אית הכא רבי פנחס בר חמא שלח בתריה ואתא ושאל יתיה ואמר ליה נסיבת מן יהודאי כלום מן יומיך אמר ליה נסיבת מעשר ולא קבל עליה מימסר ליה מימסר אמר דילמא תבע גבי בר נש כלום ולא יהיב ליה וכעס עלוי וקטל ליה תנא אין מוסרין את השם לכל אדם ולא לעומד בחצי ימיו אלא למי שיצאו רוב שניו ואין מוסרין אותו אלא מעומד ואין מוסרין אותו אלא במקום טהור ועל המים בראשונה היו מוסרין אותו לכל אדם וכשרבו הפושעים התקינו שלא יהו מוסרין אותו אלא לצנועים שבכהונה והצנועין שבכהונה היו מבליעין אותו בתוך נעימת הכהנים א"ר טרפון פעם אחת עליתי עם שמשון אחי אמא על הדוכן והטיתי אזני כלפי כהן גדול והבליעו בתוך נעימת הכהנים וא"ר טרפון פעם אחת שמעתי ונפלתי על פני הקרובים שכשהם שומעין אותו נופלים על פניהם ואומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד אלו ואלו לא היו זזין משם עד שעה שנתעלם מהם שנאמר (שמות ג') זה שמי לעולם לעלם כתיב וכל כך למה מבלי אשר לא ימצא האדם את המעשה אשר עשה האלהים מראש ועד סוף.

⁹⁷ עי' קה"ר פ"ג סי' יז: ידעתי כי אין טוב בם כי אם לשמוח ולעשות טוב בחייו וגם כל האדם שיאכל ושתה וגו' ר' תנחומא אמר ר' נחמן בריה דרב שמואל בר נחמן ר' מנחמא ואמרי ליה ר' ירמיה ור' מיאשה בש"ר שמואל בר רב יצחק כל אכילה ושתיה שנאמר במגלה הזאת בתורה ובמעשים טובים הכתוב מדבר א"ר יונה בנין אב שבכולן שנאמר והוא ילונו בעמלו בעולמו בעוה"ז ימי חייו לקבר וכי יש מאכל ומשתה בקבר שמלוין את האדם לקברו אלא אלו תורה ומע"ט שעושה האדם.

⁹⁸ עי' קה"ר פ"ג סי' יח: ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם וגו' א"ר יהודה בר' סימון ראוי היה אדם הראשון שיהיה חי וקים לעולם ומפני מה נקנסה עליו מיתה אלא והאלהים עשה שייראו מלפניו א"ר אלעזר מתחלת ברייתו של עולם נאמר (בראשית א') יקוו המים מתחת השמים וכל כך למה ותראה היבשה ומפני מה כתיב (עמוס ט') הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ ה' שמו ב' פעמים אחד בדור המבול ואחד בדור הפלגה אלא והאלהים עשה שייראו מלפניו

ידעתי כי כל אשר עשה – הקדוש ברוך הוא במעשה בראשית הוא ראוי להיות לעולם ואין לשנותו לא בתוספת ולא בגרוע, וכשנשתנה, האלהי' אזה ועשה שיסתנה כדי שייראו מלפניו אוקיינוס פרץ גדולו בדור אנוש והאִיף שליטו של עולם והאלהים עשה שיראו מלפניו, שבעת ימים נשתנו הלוח חמה בדור המבול לזכות במערכ ולשקוע במזרח כדי שיראו מלפניו חמה חזר' ללחוריה עשר מעלות בימי חזקיהו ובימי אחז אביו נתקצר היום ונתרצה הלילה ביום מותו כדי שלא יהא נספד כל זה כדי שיראו מלפניו לפיכך אין טוב לאדם לעסוק אלא במאותיו ולירא מלפניו:

(טו) מה שְׁהִיָּה כְּבָר הוּא¹⁰⁰ וְאֲשֶׁר לְהִיֹּת כְּבָר
 וְהָאֱלֹהִים יִבְקֹשׂ אֶת נִרְדָּף¹⁰²:
 מה שְׁהִיָּה מְזִמֵּן שְׁעֵבֶר, הָרִי הוּא כְּבָר בְּאֵ,
 וְמָה שְׁעֵתִיד לְהִיֹּת בְּאֶחָרִית הַיָּמִים הָרִי כְּבָר
 הִיָּה, וְלִיּוֹם הַדִּין הַגָּדוֹל שְׁעֵתִיד ה' לְדָרֵשׁ דָּל
 וְרֵשׁ מִיַּד הָרְשָׁעִים שְׁרָדְפוּהוּ.

אמר ריש לקיש כתיב (דברים י"ג) את כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם אותו תשמרו לעשות לא תוסף עליו ולא תגרע ממנו אבל הצדיקים מוסיפין עליו ואין גורעין ממנו אמר רבי יוסי ברבי חנינא מכאן שאין הבמה ניתרת אלא ע"י נביא ואלוהו עומד ומקריב בראש הכרמל א"ר שמלאי דברויירא אמר ליה (מלכים א' י"ח) ובדברך עשיתי את כל הדברים האלה וכו' גזר הקב"ה על העליונים שיהיו עליונים ועל התחתונים שיהיו תחתונים עמד משה ועשה עליונים תחתונים ותחתונים עליונים הה"ד (שמות י"ט) ומשה עלה אל האלהים וירד ה' על הר סיני כך גזר הקב"ה על התחתונים שיאכלו וישתו ועל העליונים שלא יאכלו ושלא ישתו עמד אברהם ועשה עליונים אוכלים ושותים הה"ד (בראשית י"ח) והוא עומד עליהם תחת העץ ויאכלו וכי אוכלין היו א"ר נתן נראין כאוכלין היו הראשון ראשון מסתלק עמד משה ועשה תחתונים שאין אוכלים ואין שותין הה"ד (שמות כ"ד) ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל ומים לא שתה כך גזר הקב"ה על הים שיהא ים ועל היבשה שתהא יבשה עמד משה ועשה ים יבשה הה"ד (שם י"ד) ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה עמד אלישע תלמידו ועשה יבשה ים הה"ד (מלכים ב' ג') עשה הנחל הזה גבים גבים וגו' כך גזר הקב"ה שיהיו השמים מקלסין אותו שנאמר (תהלים י"ט) השמים מספרים כבוד אל עמד משה ושיתקן שנאמר (דברים ל"ב) האזינו השמים ואדברה וגו' כך גזר הקב"ה על השמש ועל הירח שיהיו מקלסין אותו שנאמר (תהלים קי"ג) ממזרח שמש עד מבואו מהלל שם ה' מהלל כתיב עמד יהושע תלמידו ושיתקן שנאמר (יהושע י') שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון כך גזר הקב"ה על קיץ שיהיה קיץ ועל החורף שיהיה חורף עמד שמואל ועשה קיץ חורף שנאמר (שמואל א' י"ב) הלא קציר חטים היום וגו' עמד אליהו ועשה החורף קיץ שנאמר (מלכים א' י"ז) אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי כך גזר הקב"ה על היום שיהא יום ועל הלילה שיהא לילה עמד יעקב אבינו ועשה היום לילה שנאמר (בראשית כ"ח) ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש ודאי כבה השמש רבנן אמרין השקיע הקדוש ברוך הוא גלגל חמה בלא עונתו ודבר עמו בצינעה משל לאוהבו של מלך שבא אצלו לקיצים והיה המלך נזקק לכל בני המדינה בשבילו אמר כבו הפנסין והנרות כדי שאדבר עם אוהבי בצינעה כך הצניע הקב"ה את השמש שלא בעונתו ודבר עם יעקב אבינו בצינעה עמדו דבורה וברק ועשו לילה יום הה"ד (שופטים ה') ותשר דבורה וברק בן אבינועם ביום ההוא וגו' רבי פנחס ור' חלקיה בשם רבי סימון ששה נסים נעשו באותו היום בו ביום באו בו ביום שלחה אחריו ושלח הוא בו ביום עשו מלחמה בו ביום נהרג סיסרא בו ביום חלקו ביזה בו ביום אמרו שירה שנאמר ותשר דבורה וברק בן אבינועם ביום ההוא וגו'.

⁹⁹ עיי"ש: א"ר חנינא כתיב (שמואל ב' ו') ונאמן ביתך וממלכתך אימתי (תהלים קל"ב) אם ישמרו בניך בריתי וגו' ואם לאו ופקדתי בשבט פשעם וגו' א"ר יודן גדולה היא היראה ששמים וארץ לא נבראו אלא בזכות היראה הה"ד והאלהים עשה שייראו מלפניו א"ר ירמיה גדולה היא היראה ששני ספרים שכתב שלמה לא חתמן אלא ביראה הה"ד בספר משלי (משלי ל"א) שקר החן והבל היופי אשה יראת ה' היא תתהלל ובסיפרא הדין כתיב סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא.
¹⁰⁰ עיי"ש: מה שהיה כבר הוא ר' יהודה ור' נחמיה ר' יהודה אומר אם אומר לך אדם אפשר שהיה העולם כולו מים במים אמור לו כבר הוא אוקיאנוס כולו מים במים וכו' אם יאמר לך אדם אפשר שאלו לא חטא אדם הראשון שהוא חי וקים לעולם אמור לו כבר הוא הוא אליהו זכור לטוב שלא חטא הוא חי וקים.

¹⁰¹ עיי"ש: ואשר להיות כבר היה וגו' אם יאמר לך אדם אפשר שהקב"ה עתיד לעשות ים יבשה אמור לו כבר היה לא כך עשה על ידי משה שנאמר (שמות י"ד) ובני ישראל הלכו ביבשה וכתוב ואתה הרם את מטך וגו' וכתוב ויבואו בני ישראל בתוך הים ביבשה וכו' ואשר להיות כבר היה אם יאמר לך אדם אפשר שהקב"ה עתיד להחיות לנו את המתים אמור לו כבר היה כבר החיה לנו את

מה שהיה כבר הוא – מה שהיה מלפנינו כבר הוא עשוי ורצינו או שמענוהו מאחרים שראוהו ויש לנו להעיד עליו שראינו שהקב"ה מבקש את הנרדפים יעקב נרדף עשו רודף (מלכאזי א) ואהב את יעקב ואת עשו שנאחזי, מצרים רודפים את ישראל מצרים טבעו צים וישראל הלכו ציד רמה: ואשר – עתיד להיות עוד באחרונה הוא דוגמת מה שכבר היה, כאשר באחרונה כן באחרונה, אין הקדוש ברוך הוא משנה מדותיו בעולם: והאלהים יבקש את נרדף – ליפרע מן הרודף לפיכך מה יתרונו של עושה הרעה כאשר הוא עמל הרי סופו להשתלם:

(טז) ועוד ראיתי תחת השמש מקום המשפט ועוד ראיתי תחת השמש בעולם הזה, מקום שמה הדין שדיינים שקרנים, שם יחייבו את הזכאי לצאת חייב בדינו, ומקום שנמצא שם איש זכאי, שם נמצא איש רשע לשלול בו מפני עוונות הדור הרע.

מקום המשפט וגו' – ראיתי ברוח הקודש מקום לשכת הגזית בירושלם שהיתה (ישעיה א) מלכתי משפט שמה ישפטו רשע כמו שנאמר (מיכה ג) רחשיה בשוחד ישפטו וראיתי פורענות: מקום הלדק – ענר התוודך שהיה מקום חתוך הלכות שמה הרשע שם יטבו שרסכים רב סרים נרגל שראר רב מג ונבוכדנצר וחיילותיו ודנין את ישראל ציפורים קשים ומשפטי מות: שמה הרשע – טעמו למעלה לומר שהוא שם דבר כמו הרשע (והיה ראוי לינקד בסגור"ל הרי"ש) אלא לפי שהוא סוף

המתים ע"י אליהו ועל ידי אלישע ועל ידי יחזקאל רבי אחא בש"ר חלפתא כל מה שהקב"ה עתיד לעשותו ולחדש בעולמו לעתיד לבוא כבר הקדים ועשה מקצת ע"י נביא בעוה"ז אני הוא שעתידי לעשות ים יבשה כבר עשיתי כן בעוה"ז ואתה הרם את מטך וגו' אני הוא שעתידי לפקד עקרות כבר הייתי פוקד ע"י אברהם שנאמר (בראשית כ"א) וה' פקד את שרה וגו' אני הוא שעתידי להחיות מתים כבר החייתי ע"י אליהו ואלישע ויחזקאל אני הוא שעתידי לעשות מלכים שישתחוו לכם כבר עשיתי לכם ע"י דניאל שהשתחוה נבוכדנצר לדניאל שנאמר (דניאל ב') באדין נבוכדנצר נפל על אנפוהו ולדניאל סגיד אני הוא שעתידי לפקוח עורים לעתיד לבא כבר עשיתי ע"י אלישע שנאמר (מלכים ב') ויפקח ה' את עיני הנער.

¹⁰² עיי"ש: והאלהים יבקש את נרדף רבי הונא בשם רבי יוסי אמר לעולם האלהים יבקש את נרדף את מוצא צדיק רודף את צדיק והאלהים יבקש את נרדף רשע רודף צדיק והאלהים יבקש את נרדף רשע רודף רשע והאלהים יבקש את נרדף מכל מקום יבקש את נרדף ר' יהודה בר' סימון בש"ר יוסי בר' נהוראי לעולם הקב"ה מבקש דמן של נרדפים מן הרודפים תדע לך שכן הבל נרדף מפני קין ולא בחר הקב"ה אלא בהבל שנאמר (בראשית ד') וישע ה' אל הבל ואל מנחתו נח נרדף מפני דורו ולא בחר הקב"ה אלא בנח שנאמר כי אותך ראיתי צדיק לפני אברהם נרדף מפני נמרוד ובחר הקב"ה באברהם שנאמר (נחמיה ט') אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם יצחק נרדף מפני פלשתים ובחר הקב"ה ביצחק שנאמר (בראשית כ"ו) ויאמרו ראה ראינו כי היה ה' עמך יעקב נרדף מפני עשו ובחר הקב"ה ביעקב שנאמר (תהלים קל"ה) כי יעקב בחר לו יה ישראל לסגלתו יוסף נרדף מפני אחיו ובחר הקב"ה ביוסף שנאמר (שם פ"א) עדות ביהוסף שמו בצאתו על ארץ מצרים משה נרדף מפני פרעה ובחר הקב"ה במשה שנאמר (שם ק"ו) לולי משה בחירו עמד בפרץ לפני דוד נרדף מפני שאול ובחר הקב"ה בדוד שנאמר (שם ע"ח) ויבחר בדוד עבדו ויקחהו ממכלאות צאן שאול נרדף מפני פלשתים ובחר הקב"ה בשאול שנאמר (שמואל א' י') הראיתם אשר בחר בו ה' ישראל נרדף מפני האומות ובחר הקב"ה בישראל שנאמר (דברים ז') בך בחר ה' להיות לו לעם סגולה ר' אלעזר בר' יוסי בן זמרא אמר אף בקרבנות כן אמר הקב"ה שור נרדף מפני ארי עז מפני נמר כבש מפני זאב לא תקריבו לפני מן הרודפים אלא מן הנרדפים שנאמר (ויקרא כ"ב) שור או כשב או עז וגו'.

¹⁰³ עיי"ש קה"ר פ"ג סי' כ: ועוד ראיתי תחת השמש מקום המשפט וגו' ר' אלעזר ורבי יהושע בן לוי אומרים מקום המשפט שמה הרשע מקום שסנהדרי גדולה יושבין וחותרין דין של ישראל שמה הרשע שנאמר (ירמיה ל"ט) ויבאו כל שרי מלך בבל וישבו בשער התוך מקום שחותרין בו את ההלכות שמה הרשע שם ישבו נרגל שראצר סמגר נבו שרסכים רב סרים נרגל שראצר רב מג וכל שארית שרי מלך בבל מתלא אמר הן דתלה מרי זיינא קולבי רעיא תלה קולתיה.

¹⁰⁴ עיי"ש: ומקום הצדק שמה הרשע מקום שנא' בו (ישעיה א') צדק ילין בה ועתה מרצחים הא עבידין קטולין שם הרגו את זכריה ואת אוריה ר' יונתן בעא קמיה ר' אחא באיזה מקום הרגו את זכריה בעזרת ישראל או בעזרת נשים אמר לו לא בעזרת נשים ולא בעזרת ישראל אלא בעזרת כהנים.

פסוק נהפך ל"קמ"ז גדול ואף על פי שבכל מקום לא מצינו לו עוד שמתהפך באתנחתא וסוף פסוק:

(יז) אִמְרָתִי אֲנִי בְּלִבִּי אֶת הַצְּדִיק וְאֶת הָרָשָׁע
 יִשְׁפֹּט הָאֱלֹהִים¹⁰⁵ בִּי עַת לְכָל חַפְזָן וְעַל כָּל
 חַפְזָן וְעַל כָּל מַעֲשֵׂה שְׁעָשׂוּ בְּעוֹלָם הַזֶּה,
 יִשְׁפֹּטוּ שָׁם.

אמרתני אני בלבי את הצדיק ואת הרשע – לפיכך אני אומר את הכל שופט הקדוש ברוך הוא לאחר זמן ואף על פי שמתעכב הדבר סופו לבא אל עתו, כי שעה יש לכל חפזן אף לפורענות, ולפקודת הדין יש עת מתי יבא: ועל כל המעשה – שעשה האדם שם ישפטוהו בבא עת הפקודה, שם באותו העת ניתן זמן לכל המעשה להשפט עליו אזי חוטרי מילי ואזי דרי חושבנא:

(יח) אִמְרָתִי אֲנִי בְּלִבִּי עַל דְּבַר בְּנֵי אָדָם שְׂיָבוֹא
 לְבָרֶם הָאֱלֹהִים וְלִרְאוֹת שָׁהֶם בְּהַמָּה הַמָּה
 לָהֶם:¹⁰⁶
 אִמְרָתִי אֲנִי בְּלִבִּי עַל דְּבַר בְּנֵי אָדָם שְׂיָבוֹא
 עֲלֵיהֶם נְגַעִים וְחִלָּאִים רְעִים כְּדֵי לְנִסּוֹתָם
 וְכְדֵי לְכַחֲנֵם עֲשֵׂה ה', לְרְאוֹת אִם יִשׁוּבוּ
 בְּתִשׁוּבָה יִסְלַח לָהֶם וְיִרְפְּאוּ, וְהָרָשָׁעִים אֲשֶׁר
 הֵם כְּפָהֳמוֹת לֹא יִשׁוּבוּ, וּמִפְּנֵי זֶה הֵם
 מִתְּיָסְרִים בָּהֶם לְהִרְע לָהֶם.

אמרתני אני בלבי – בראותי זאת: על דבר בני האדם – שאחזו להם מלת גלות לנהוג שררה ורצנות בקטנים מהם: לבדם – (ס"א לבדרם) הקדוש ברוך הוא להודיעם שאין שררתם כלום, ולהראותם שהם ואף השמים והמלכים: בהמה המה להם – כשאר בהמה וחיה המה לעלמם:

(יט) כִּי מִקְרָה בְּנֵי הָאָדָם וּמִקְרָה הַבְּהֵמָה¹⁰⁷
 מִקְרָה אֶחָד לָהֶם בְּמוֹת זֶה בֶּן מוֹת זֶה וְרוּחַ
 כִּי מִקְרָה אָדָם רָשָׁע וּמִקְרָה בְּהֵמָה טְמֵאָה,
 מִקְרָה אֶחָד לְכֻלָּם, וּכְמוֹת בְּהֵמָה טְמֵאָה כֵּן

¹⁰⁵ עיי' קה"ר פ"ג סי' כא: אמרתני אני בלבי את הצדיק ואת הרשע ישפוט האלהים ר' חנינא בר פפא אמר צדיק כרשע ישפוט האלהים לסטים עולה לגרדון ור' עקיבא עולה לגרדון ורבי אמר צדיק ביד רשע ישפוט האלהים טורנוסרופוס הרשע דן את ר' עקיבא וכשהרג טרכינוס את לוליאנוס ואת פפוס אחיו בלודקייא אמר להם אין אתם מעמם של חנניה מישאל ועזריה ואני מבני בניו של נבוכדנצר יבוא אליהם של חנניה מישאל ועזריה ויציל אתכם מידי אמרו לו חנניה מישאל ועזריה כשרין היו והמלך נבוכדנצר היה מלך הגון וראוי היה לעשות על ידו נס אבל אנו בני אדם חייבין אנו למקום ואתה מלך חייב ואינך ראוי לעשות נס על ידך ואנו מחויבי מיתה אם אתה הורגנו מוטב ואם לאו הרבה אריות ודובים ונחשים ועקרבים יש למקום שבני אדם נהרגין על ידיהם ואם אתה הורגנו אינך חשוב אלא כאחד מהם אלא שהקב"ה עתיד לתבוע דמינו מידך אמרו לא הספיקו לזוז משם עד שבאו עליו דיופלי מרומי והוציאו את מוחו בגזירין (פירוש בבקיעות) כי עת לכל חפץ ועל כל המעשה שם לכל חפץ יש עת ולכל עת יש חפץ ועל כל המעשה שם בהדין עלמא מה דאינש בעי הוא עביד ברם תמן דינא וחושבנא.

¹⁰⁶ עיי' קה"ר פ"ג סי' כב: אמרתני אני בלבי על דבר בני האדם על מדברות שהרשעים מדברים בהם בעוה"ז שהם מחרפין ומגדפין בעוה"ז והקב"ה משפיע להם שלום כל כך למה לברם האלהים לברר להם מדת הדין של רשעים ולראות שהם בהמה המה להם לראות ולהראות לעולם שהרשעים נמשלו כבהמה מה הבהמה נידונת בהריגה ואינה באה לחיי העוה"ב אף הרשעים כבהמות נידונין בהריגה ואינן באים לחיי העולם הבא ד"א על דבר בני האדם על מדברות שהצדיקים מדברים בעוה"ז בסיגוף ובתעניות וביסורין וכל כך למה לברם האלהים לברר להם מדת צדקותם ולראות שהם בהמה המה להם לראות ולהראות לאו"ה היאך ישראל נמשכין אחריו כבהמה שנא' (יחזקאל ל"ד) ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם אלא מה בהמה זו פושטת צוארה לשחיטה כך הצדיקים שנא' (תהלים מ"ד) כי עליך הורגנו כל היום וגו'.

¹⁰⁷ עיי' קה"ר פ"ג סי' כג: כי מקרה בני אדם ומקרה הבהמה לא כשם שמקרה אדם כך מקרה הבהמה אמר הקדוש ברוך הוא לא כשם שגזרתי ואמרתני על האדם (ויקרא י"ב) וביום השמיני ימול בשר ערלתו לא כך גזרתי על הבהמה שנאמר (שם כ"ב) ומיום השמיני והלאה וגו' מותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל מהו אין רב נחמן ברבי יצחק אמר עשה לו נוי לתחתיתו שלא יהיה

אָחַד לְכָל וּמוֹתֵר הָאָדָם מִן הַבְּהֵמָה אֲזִין בִּי יְמוֹת זֶה שְׁלֹא שָׁב בְּתִשׁוּבָה לְפָנַי מוֹתוֹ, וְנִשְׁמַת רוּחַ שְׁנֵיהֶם כְּאָחַד נְדוּנִים לְכָל עֲנָן, וּמוֹתֵר אָדָם רָשָׁע מִבְּהֵמָה טְמֵאָה, אֲזִין בִּינֵיהֶם אֶלָּא בֵּית הַקְּבוּרָה בִּי הַפֶּל הַקֶּל.

כי מקרה בני האדם וגו' – הוא טעם הדבר אשר נתן הקדוש צדק הוא מקרה ופגע לבני אדם ויש מקרה ופגע לבהמה ומקרה אחד לשניהם נתן, כי כשם שזה מת כך זה מת: ומותר האדם מן הבהמה אין – ויתרונו והלחחתו של אדם יותר מן הבהמה אינו נראה משמת כי הכל נהפך להיות הכל לשוץ אל העפר:

(ב) הַפֶּל הוֹלֵךְ אֶל מְקוֹם אָחַד¹⁰⁸ הַפֶּל הָיָה מִן הַפֶּל הוֹלְכִים אֶל מְקוֹם אָחַד, כָּל תּוֹשְׁבֵי הָעָרִץ נִבְרָאוּ מִן הָעֶפֶר, וְכֹאשֵׁר יְמוֹתוֹ, כָּלֵם עֲתִידִים לְשׁוֹב לְעֶפֶר.

(כא) מִי יוֹדֵעַ רוּחַ בְּנֵי הָאָדָם¹⁰⁹ הָעֹלָה הִיא מִיְהוָה הַחֶכֶם שִׁידַע, אִם רוּחַ נִשְׁמַת בְּנֵי אָדָם לְמַעַלָּה וְרוּחַ הַבְּהֵמָה הַיּוֹרֶדֶת הִיא לְמַטָּה לְאָרְצָא: הָעֹלָה הִיא לְמַעַלָּה לְרַקִּיעַ, וְרוּחַ נִשְׁמַת הַבְּהֵמָה הַיּוֹרֶדֶת הִיא לְמַטָּה לְאָרְצָא.

מי יודע – כמו (יואל 3) מי יודע ישוב מי הוא אשר מבין ונותן לב שרוח בני אדם היא העולה למעלה ועומדת בדין ורוח הבהמה היא היורדת למטה לארץ ואין לה ליתן דין וחשבון כריך שלא להתנהג כבהמה שאינה מקפדת על מעשיה:

(כב) וְרָאִיתִי בִּי אֵין טוֹב¹¹⁰ מֵאֲשֶׁר יִשְׁמַח אָדָם בְּמַעֲשָׂיו בִּי הוּא חֶלְקוֹ בִּי מִי יִבְיֹאֲנוּ לְרֵאוֹת בְּמָה שִׁיְהִיָּה אַחֲרָיו: וְרָאִיתִי בִּי אֵין טוֹב בְּעוֹלָם הַזֶּה מִשִּׂישְׁמַח אָדָם בְּמַעֲשָׂיו הַטּוֹבִים, וַיֵּאכַל וַיִּשְׂתֶּה וַיִּיטִיב לְבָבוֹ בִּי הוּא חֶלְקוֹ הַטּוֹב בְּעוֹלָם הַזֶּה לְקִנּוֹת

מתבזה כבהמה רבי ינאי ור' יודן חד אמר עשה לו מנעול ואפופרין כפוי עליו שלא יהא מתבזה כבהמה וחד אמר עשה לו כסתות לתחתיתו שלא יהא מצטער בשעת ישיבתו ר' לוי ור' אמי חד אמר עשה לו קבורה וחד אמר עשה לו ארון וחד אמר עשה לו ארון ותכריכין.

¹⁰⁸ עי' קה"ר פ"ג סי' כד: הכל הולך אל מקום אחד וגו' ר' אליעזר ור' יהושע ר' אליעזר אומר כל מה שברא הקב"ה בשמים ברייתו מן השמים וכל מה שברא בארץ ברייתו מן הארץ מ"ט (תהלים קמ"ח) הללו את ה' מן השמים הללוהו במרומים הללוהו כל מלאכיו וגו' עד הללו את ה' מן הארץ תנינים וכל תהומות אש וברד שלג וקיסור וגו' עד סוף כל המזמור ור' יהושע אומר כל מה שברא הקב"ה בשמים ובארץ ברייתו מן השמים השלג אע"פ שכתוב בו (איוב ל"ז) כי לשלג יאמר הוא ארץ אין ברייתו אלא מן השמים שנא' (ישעיה נ"ה) כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים וגו' ר' חייא בר יוסף אומר כל מה שבשמים ובארץ ברייתו מן הארץ הגשם אע"פ שכתוב בו כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים אין ברייתו אלא מן הארץ ומה טעם (בראשית ב') ואד יעלה מן הארץ ר' יודן מיייתי לה מן הכא הכל הולך אל מקום אחד וגו' ר' נחמן אמר אפילו גלגל חמה לא נברא אלא מן הארץ דכתיב (איוב ט') האומר לחרס ולא יזרח וגו':

@¹⁰⁹

עי' קה"ר פ"ג סי' כה

(א) כא מי יודע רוח בני האדם וגו' תני אחת נשמתן של צדיקים ואחת נשמתן של רשעים כולם עולות למרום אלא שנשמותיהן של צדיקים הן נתונות באוצר ונשמותיהן של רשעים מטורפות בארץ שאמרה אביגיל לדוד ברוח הקדש (שמואל א' כ"ה) והיתה נפש אדני צרורה בצרור החיים יכול אף של רשעים כן ת"ל ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע מטרונא שאלה לר' יוסי בן חלפתא אמרה לו מה הוא דין דכתיב ומי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה אמר לה אלו נשמותיהן של צדיקים שהם נתונות באוצר שכן אביגיל אמרה לדוד ברוח הקדש והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים וגו' יכול אף של רשעים כן ת"ל ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע אמרה ליה ומהו דין דכתיב ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ א"ל אלו הן נשמותיהן של רשעים שהן יורדות לגיהנם למטה שנאמר (יחזקאל ל"א) ביום רדתו שאלה האבלתי כסתי עליו את תהום וגו':

בו עולם הבא, שלא יאמר אדם בלבו, למה זה אני מבזבז ממון לעשות צדקה, טוב לי שאניחניו לבני אהרי, או אתפרנס ממנו לעת זקנתי, כי מי הוא יביאנו לראות מה שעתיד להיות אחריו.

וראיתי – זכר אלה: כי אין טוב – לאדם: מאשר ישמח צמעותו – זיגיע כפיו ישמח ויאכל ולא להרחיב כשאלו נפשו לחמוד להתעסק להתרבות לא לו: כי הוא חלקו – יגיע כפיו הוא החלק הניתן לו משמים ובו ישמח: כי מי יביאנו – לראות לאחר שמת כמה שיהיה לבניו אם ילחיו גם הם בעושר שאסף הוא והניח להם או לא ילחיו:

ספר קהלת פרק ד

(א) ושבתי אני ואראה¹¹¹ את כל העשקים אשר נעשים תחת השמש והנה דמעת העשקים ואין להם מנחם ומיד עשקיהם כח ואין להם מנחם: ושבתי אני וראיתי את כל העשק שנעשו לצדיקים ונכבשו בעולם הזה תחת השמש בידי לוחציהם ואין מי שיאמר להם דברי תנחומים, ואין להצילם מיד עושקיהם בגבורת זרוע ובכח, ואין מי שינחמם.

וסבתי אני ואראה – זרוח הקדש: את כל העשקים – הנעשים עשוקים בגיהנם צמעותם אשר נעשים: תחת השמש – תחת חליפיה של התורה: והנה דמעת העשקים – זוכים על נפשות העשוקות זיד מלאכי משחית ולכזרים וכן הוא אומר (תהלים פד) עוברי צעמק הצכא מעין יסיתוהו אלו יורדי גיהנם ואף מקרא זה כך נדרש בספרי: ומיד עושקיהם כח – עושקיהם מכריחים ותוקפים אותם כח:

110

עי' קה"ר פ"ג סי' כו

(א) כב וראיתי כי אין טוב וגו' כי מי יביאנו לראות מי יביאנו לדוד לראות במה שעשה שלמה מי יביאנו לשלמה לראות במה שיהיה אחריו במה שעשה רחבעם:

111

עי' קה"ר פ"ד סי' א

(א) א ושבתי אני ואראה ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן ר' יהודה אומר אלו הקטנים הנגזים בחייהן בעון אבותם בעוה"ז לע"ל הן עומדין בצד חבורה של צדיקים ואבותיהם בצד חבורה של רשעים והם אומרים לפני רבש"ע כלום מתנו אלא בעון אבותינו יבואו אבותינו בזכותינו והוא אומר להם אבותיכם חטאו מאחריכם וחסאתיכם מלמדן קטיגור ר' יהודה בר' אלעאי בשם ר' יהושע בן לוי באותה שעה אליהו זכור לטוב יושב ומלמד סניגוריא ואומר להם אמרו לפני רבש"ע אי זו מדה מרובה מדת הטובה או מדת הפורענות אמר מדת הטוב מרובה ומדת הפורענות מעוטה ומתנו בעון אבותינו אם מדת הטוב מרובה לא כל שכן שיבואו אבותינו אצלנו אמר להם יפה למדתם סניגוריא יבואו אצלכם דכתיב (זכריה י') וחיו את בניהם ושבו ששבו מלירד לגיהנם והם ניצלין בזכות בניהם לפיכך חייב כל אדם ללמד את בנו תורה שיצילהו מגיהנם ור' חנינא פתר קרייה בהרוגי מלכות שהם באים לחיי עוה"ב אע"פ שאינן מתודין ר' בנימין פתר קרייה בחניפי תורה סבורים כל עמא שהוא קריין ולית הוא קריין תנווי ולית הוא תנווי עטיף גולתיה ותפילין ברישיה והנה דמעת העשוקים ואין להם מנחם אמר הקב"ה עלי להפרע מהן שנא' (ירמיה מ"ח) ארור עושה מלאכת ה' רמיה ורבנן פתרין קרייה באו"ה והנה דמעת העשוקים ואין להם מנחם אמר הקב"ה עלי להתוכח עמהם דכתיב (שם נ') גאלם חזק ה' צבאות שמו ריב ריב את ריבם דניאל חייטא פתר קרייה בממזרין אלו ממזרין עצמן ואיזה זה זה הבא על הערוה והולידו זה מה חטא וזה מה איכפת ליה אמר ר' יהודה בן פזי אפילו הממזר בא לעוה"ב דכתיב והנה דמעת העשוקים וגו' אמר הקב"ה לפי שבעוה"ז הם פסולי אבלי לעתיד לבא אמר זכריה אנה חמיתה אילו כורסין שנא' (זכריה ד') והנה מנורת זהב כלה וגו' ושנים זיתים עליה וגו' תרין אמורין חד אמר גולה וחד אמר גאולה מאן דאמר גולה גולה שבבבל וגלת שכינה עמהם ומאן דאמר גאולה הוא פרוקא דכתיב (ישעיה נ"ז) וגאלנו ה' צבאות שמו וכתוב (מיכה ג') עלה הפורץ לפנייהם וגו':

(ב) וְשִׁבַּח אֲנִי אֶת הַמֵּתִים¹¹² שֶׁכָּבַר מֵתוֹ מִן וּמִשִּׁבַּח אֲנִי אֶת הַמֵּתִים שֶׁהָרִי כָּבַר מֵתוֹ וְלֹא רָאוּ הַפְּרָעוֹת שֶׁבָּאָה לְעוֹלָם אַחֲרֵי מוֹתָם, יוֹתֵר מִן הַחַיִּים אֲשֶׁר הָמָה חַיִּים בְּעוֹלָם הַזֶּה בְּצִעַר עַד פֹּה.

שְׁכַבְר מֵתוֹ – עַד שֶׁלֹּא סָלַט זֶהס יִלְכֵּר הַרְעֵה לַחְוֹתָס מִן הַקְּדוּשָׁה כְּרוּךְ הוּא כְּגוֹן לַחְוֹת הַרְאִשׁוֹנִים שֶׁלֹּא נִעְנְה מִסָּה אֲלֹל עַל יְדִיהֶס וּכְגוֹן דוּד לַחְוִי שֶׁלֹּא נִעְנְתִי לַחְוִי כִּי־רַנְנוֹת עַד שֶׁאֲמַרְתִּי (ד"ה ב' ו) זְכַרָה לַחֲסָדִי דוּד עֲבָדְךָ:

(ג) וְטוֹב מִשְׁנִיָּהֶם¹¹³ אֶת אֲשֶׁר עָדָן לֹא הָיָה וְטוֹב מִשְׁנִיָּהֶם אֶת אֲשֶׁר עָדָן לֹא הָיָה וְלֹא נִבְרָא אֲשֶׁר לֹא רָאָה אֶת הַמַּעֲשֵׂה הָרָע אֲשֶׁר נַעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמַיִם: אֲשֶׁר לֹא רָאָה אֶת הַמַּעֲשֵׂה הָרָע אֲשֶׁר נַעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמַיִם: וְטוֹב מִשְׁנִיָּהֶם אֶת שֶׁעָדָן לֹא הָיָה וְלֹא נִבְרָא בְּעוֹלָם אֲשֶׁר לֹא רָאָה אֶת הַמַּעֲשֵׂה הָרָע אֲשֶׁר נַעֲשָׂה בְּעוֹלָם הַזֶּה תַּחַת הַשָּׁמַיִם.

עָדָן – עַדִּינ: אֲשֶׁר לֹא רָאָה אֶת הַמַּעֲשֵׂה – רָאִיתִי זִמְרָה קַהֲלַת לַחְוִי תַּחַת־עַד לִוְרוֹת שְׁקוֹמָטוֹ הַהִבְרָאוֹת וְלֹא נִבְרָאוֹ:

(ד) וְרָאִיתִי אֲנִי אֶת כָּל עֲמָל וְאֶת כָּל בְּשָׂרוֹן וְרָאִיתִי אֲנִי אֶת כָּל הָעֲמָל וְאֶת כָּל בְּשָׂרוֹן הַמַּעֲשֵׂה כִּי הִיא קְנָאָה אִישׁ מֵרַעְהוֹ גַּם זֶה הֶבֶל וְרַעְיוֹת רוּחַ: קְנָאָה שֶׁמְקַנָּא אִישׁ בְּחֵבְרוֹ לַעֲשׂוֹת כְּמוֹהוּ הַמְקַנָּא בּוֹ לַעֲשׂוֹת טוֹב כְּמוֹהוּ, מְאָמֵר שְׁמַיִם

112

ע"י קה"ר פ"ד סי' ב

(א) ב ושבח אני את המתים שכבר מתו אלו דור אנוש ודור המבול מן החיים אשר המה חיים עדנה אלו הסדומיים והמצריים:

113

ע"י קה"ר פ"ד סי' ג

(א) ג וטוב משניהם את אשר עדן לא היה אלו אלף דור שעלו במחשבה להבראות וכמה נמחו מהם ר' יוחנן בשם רבי אליעזר בנו של ריה"ג אומר תשע מאות ושבעים וארבעה דורות שנאמר (תהלים ק"ה) דבר צוה לאלף דור רבי יהושע פתר קרייא בישראל בשעה שעמדו לפני הר סיני כיון שבאו לאותו מעשה לא הניח משה זוית בקרקע ההר שלא נחבט עליה ומבקש תפלה ורחמים על ישראל ולא נענה ונזדווגו לו חמשה מלאכי חבלה קצף ומשחית והשמד אף וחמה מיד נתיירא משה מהן מה עשה נתלה במעשה אבות מיד הזכיר ואמר (שמות ל"ב) זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אמר לו הקב"ה משה אבות העולם מה יש להם עלי אם באתי לדקדק אחריהם אני יש לי עליהם אברהם יש לי עליו שאמר (בראשית ט"ו) במה אדע כי אירשנה יצחק יש לי עליו שנאמר (שם כ"ה) ויאהב יצחק את עשו ואני שנאתיו שנאמר (מלאכי א') ואת עשו שנאתי יעקב יש לי עליו שאמר (ישעיה מ') נסתרה דרכי מה' כיון שאמר (שמות ל"ב) אשר נשבעת להם בך למען שמך באותה שעה נתמלא הקב"ה רחמים שנאמר (שם) וינחם ה' וגו' מיד נסתלקו ממנו שלשה מלאכי חבלה קצף ומשחית והשמד ונשתירו שנים אף וחמה הה"ד (דברים ט') כי יגורתי מפני האף והחמה אמר לפניו רבש"ע יכיל אנא מיקם בתרויהון סבול את חד ואנא חד הה"ד (תהלים ז') קומה ה' באפך וגו' ומניין שעמד משה באחד מלאך חמה שנאמר (שם ק"ו) ויאמר להשמדם לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית על אותה שעה הוא אומר ושבח אני את המתים כגון אני וחבורתי ר' שמואל בר נחמן פתר קרייא בדוד בשעה שבנה שלמה את בית המקדש בקש שתדד אש מן השמים ולא ירדה הקריב אלף עולות ולא ירדה התפלל כ"ד תפלות ולא ירדה עד שאמר (ד"ה ב' ו') זכרה לחסדי דוד עבדך מיד ירדה שנאמר (שם ז') וככלות שלמה להתפלל והאש ירדה ר' יודה ברבי לעיי ורבנן רבי יודה בר' לעיי אמר חיה דוד באותה שעה ורבנן אמרין ארונו הביא ולא פליגין מאן דאמר חיה דוד באותה שעה הוא שדוד אומר בפיו (תהלים ל') ה' העלית מן שאול נפשי וגו' וכתוב אחד אומר ה' אלהים אל תשב פני משיחך דהוא קיים קדמך ומאן דאמר ארונו הביא הה"ד זכרה לחסדי דוד עבדך ועל אותה שעה נאמר ושבח אני את המתים וגו' כגון אני וחבורתי ר' יהודה בר' סימון פתר קרייא ביחזקאל בשעה שעמד על הבקעה ואמר (יחזקאל ל"ז) לעצמות היבשות שמעו דבר ה' מיד ותקרבו עצמות עצם אל עצמו וגו' אמר להם בתחלה אמרתי לכם (ירמיה ב') שמעו דבר ה' בית יעקב ולא שמעתם ועכשיו שמעתם בחייכם לא שמעתם במיתתכם שמעתם על אותה שעה נאמר ושבח אני את המתים כגון אני וחבורתי:

יִיטֵיב לוֹ, וְהִמְקַנָּא בּוֹ לְרַעָה לְעֲשׂוֹת כְּרַעְתּוֹ,
מֵאֲמַר שְׁמַיִם יֵרַע לוֹ, וְגַם זֶה הֶבֶל לְרַשָּׁע
וְשִׁבְרוֹן רוּחַ.

וראיתי אני את כל עמל – הן העבירות שהן עמל בעיני הקדוש ברוך הוא: ואת כל כשרון המעשה – שאינו לשם שמי' אלא לקנאת איש מרעהו ששניהם הבל: כי היא קנאת איש – אשר היא קנאת איש מרעהו:

(ה) הַכֶּסֶל חִבַּק אֶת יָדָיו¹¹⁴ וְאָכַל אֶת בֶּשָׂרוֹ: הַכֶּסֶל הוֹלֵךְ וּמְחַבֵּק אֶת יָדָיו בְּקִיץ וְלֹא רוֹצֵה לְעַמֵּל, וּבִסְתּוֹ יֹאכֵל אֶת כָּל מַה שֵּׁיֵשׁ לוֹ וְאֶפְלוּ בְּגַד מַעַל עוֹר בֶּשָׂרוֹ.

הכסיל – הרשע, חובק את ידיו ואינו יגע ואינו אוכל אלא מן הגזל: ואוכל את בשרו – ליום הדין שרואה לדיקים בכבוד והוא נידון כך נדרש בספרי:

(ו) טוֹב מְלֵא כַף נְחַת¹¹⁵ מִמְּלֵא חֲפָנִים עֵמָל טוֹב לְאִישׁ מְלֵא חֲפָנִים מְאָכַל בְּמִנוּחַת נֶפֶשׁ וְלֹא גָזַל וְחָמַס, מְשַׁנֵּי חֲפָנִים מְלֵאוֹת מְאָכַל בְּגִזְלֵי וְחָמַס וְעֵתִיד לְשֵׁלֶם בְּדִין, בְּעַמֵּל וְשִׁבְרוֹן רוּחַ.

טוב מלא כף נחת – להיות קונה נכסים מעט ומיגיעו שיהא זהן נחת רוח ליוארו: ממלא חפנים – נכסים הרבה בעבירה שהוא עמל ועלצות רוח לפני המקום:

114

ע"י קה"ר פ"ד סי' ד

(א) ה' הכסיל חובק את ידיו מלה"ד לשני בני אדם שהיו יגיעין בתורה אחד יגע והשביח ואחד יגע ופירש זה שהיה יגע בתורה ופירש רואה את זה שהשביח עומד בצד חבורה של צדיקים והוא עומד בצד חבורה של רשעים מיד חובק את ידיו ואוכל את בשרו:

115

ע"י קה"ר פ"ד סי' ה

(א) ו טוב מלא כף נחת טוב מי שהוא שונה הלכות ורגיל בהם ממי שהוא שונה הלכות ומדות ואינו חוזר ורגיל בהם מתלא אמר טבא חדא ציפרא כפותא מן מאה פרחיין ורעות רוח רעותיה דיהוי מיתקרי מרי מכילאן ד"א טוב מלא כף נחת טוב מי שהוא עושה צדקה מעוטה משלו ממי שהוא גזל וחומס ועושה צדקות גדולות משל אחרים מתלא אמר גייפא בחזורין ומפלגא לבישיא (פירוש נואפת בתפוחים שלוקחת בשכרה ומחלקתן לחולים) ורעות רוח רעותיה מיתקרי בר מצוותא דבר אחר טוב מלא כף נחת טוב מי שיש לו עשרה זהובים ונושא ונותן ומתפרנס בהם ממי שהוא נוטל ממון של אחרים ומפסידו ומאבדו מתלא אמר לא מיסתייה מובד דידיה אלא דאחרונין מובד דידיה ודלא דידיה ורעות רוח רעותיה די יהוי מיתקרי פרגמטיוטא ד"א טוב מלא כף נחת טוב מי שהוא שוכר גנה ואוכל פירותיה ממי שהוא שוכר גנות הרבה והוא מביירן (פי' מבטלן ומאבדן) מתלא אמר דאגיר גנא אכיל ציפרין דאגיר גנייאן אכלין ליה ציפרין ורעות רוח רעותיה מיתקרי מרי אוסייאן אמר רבי יעקב ברבי קורשאי טוב מלא כף נחת לעולם הבא ממלא חפנים עמל ורעות רוח בעולם הזה הוא היה אומר יפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא מכל חיי העולם הזה ויפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא שהעולם הבא אינו בא אלא מכח העולם הזה אמר ר' חייא בר אבא טוב מלא כף נחת זה יום השבת ממלא חפנים עמל ורעות רוח אלו ששת ימי המעשה דאמר ר' חייא בר אבא אין ישראל נגאלין אלא בזכות שבת שנאמר (ישעיה ל') בשובה ונחת תושעון בשובה ונייח תושעון ורעות רוח רעותיה דמיתקרי לעי ונגיס א"ר ברכיה טובה דריסה שדרס הקב"ה בארץ מצרים שנאמר (שמות י"ב) ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה ממלא חפנים ממלא חפניהם פיח כבשן למה שבזו היתה גאולה ונגאלו ובזו של פיח הכבשן לא נגאלו ר' יצחק פתר קרייא בשבט גד ושבט ראובן שבאו לארץ ישראל וראו כמה בית זרע יש בה כמה בית נטע יש בה אמרו טוב מלא כף נחת בארץ ישראל ממלא חפנים עמל בעבר הירדן וחזרו ואמרו מה לא אנן גרמינן לן לא אמרין אנן (במדבר ל"ב) יותן את הארץ הזאת לעבדיך א"ר יצחק כתיב (ויקרא ט"ז) וכסה ענן הקטרת הכסוי הזה אין אנן יודעין מהו עד שבא דוד ופירשו שנאמר (תהלים פ"ה) נשאת עון עמך וגו' ואף הקב"ה אמר חביב עלי מלא קמצו של עני מנחת נדבה ממלא חפנים של כהן גדול קטרת הסמים למה שזו באה כפרה וזו אינה באה כפרה דכתיב (ויקרא ב') ונפש כי תקריב קרבן מנחה לה':

(ז) וּשְׁבַתִּי אֲנִי וְאֶרְאָה הֶבֶל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ¹¹⁶: וּשְׁבַתִּי אֲנִי וְרֵאִיתִי הֶבֶל שְׁנַגְזֹר לְהִיּוֹת בְּעוֹלָם הַזֶּה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ.

תחת השמש – כמו תחת השמים:

(ח) יֵשׁ אֶחָד וְאֵין שְׁנֵי¹¹⁷ גַּם בֵּן וְאָח אֵין לוֹ וְאֵין קֶץ לְכָל עֲמָלוֹ גַּם עֵינָיו (עֵינָיו) לֹא תִשָּׁבַע עֲשֶׂר וְלִמִּי אֲנִי עֹמֵל וּמְחַסֵּר אֶת נַפְשִׁי מִטּוֹבָה גַּם זֶה הֶבֶל וְעֵנִין רַע הוּא:

יֵשׁ אֶדָם אֶחָד יְחִידִי וְאֵין שְׁנֵי חוּץ מִמֶּנּוּ, גַּם בֵּן וְגַם אָח אֵין לוֹ לְרֵשֶׁת אֶת נַכְסָיו, וְאֵין קֶץ לְכָל עֲמָלוֹ, וְגַם עֵינָיו לֹא תוּכַל לְשַׁבַּע מִעֲשָׂרוֹ, וְלֹא יֵאמֶר בְּלִבּוֹ לָמָּה זֶה אֲנִי עֹמֵל וּמְחַסֵּר אֶת נַפְשִׁי מִטּוֹבָה, אֶקְוֶמָה נָא וְאֶעֱשֶׂה מִמֶּנּוּ צְדָקָה, וְאֶשְׁמַח בְּעוֹלָם הַזֶּה עִם בְּנֵי הָאָדָם, וְלְעוֹלָם הַבָּא עִם הַצְּדִיקִים, גַּם זֶה הֶבֶל וְעֵנִין רַע הוּא.

יש אחד ואין שני – יש לך אדם שעושה דבריו ביחיד: גם בן ואח אין לו – אם ת"ח הוא אינו קונה לו תלמיד שהוא כבן ולא חבר שהוא כאה, ואם רווק הוא אינו נושא אשה להיות לו כחא לעזר ולהוליד בן, ואם סוחר הוא אינו קונה לו שותפים ויאל לדרך יחיד: ואין קץ לכל עמלו – יגע בגירסא ואם סוחר הוא עמל בפרקמטיא: גם עיניו לא תשבוע עושר – לא יהא שבע בטעמי תורה שהרבה תורה למד אדם מתלמידיו, ולענין הממון רודף תמיד אחר הממון: ולמי אני עמל – מאחר שאיני מעמיד תלמידים ואיני נושא אשה להוליד בנים:

116

ע"י קה"ר פ"ד סי' ו

(א) יז ושבתי אני ואראה הבל תחת השמש זו אידרתו של מלאך המות:

117

ע"י קה"ר פ"ד סי' ז

(א) ח יש אחד ואין שני יש אחד זה הקב"ה שנאמר בו (דברים ו') ה' אלהינו ה' אחד ואין שני שאין לו שותף בעולמו גם בן ואח אין לו אח אין לו בן מאין יש לו אלא שחבב הקב"ה לישראל וקראו בניו שנאמר (שם י"ד) בנים אתם לה' אלהיכם וקראם אחים שנאמר (תהלים קכ"ב) למען אחי ורעי ואין קץ לכל עמלו לכל מה שעשה בששת ימי בראשית ולמי אני עמל ומחסר את נפשי מטובה לא להדבק בדרכי אם אין הצדיקים עומדים ומסגלין מצות ומעשים טובים לפניו אין זה הבל שברא הקב"ה בעולמו ד"א יש אחד ואין שני זה אברהם שנאמר (יחזקאל ל"ג) אחד היה אברהם ואין שני שאין לו בן זוג גם בן ואח אין לו בן ואח לא היה לו בשעה שירד אל הכבשן ובשעה שאמר לו הקב"ה קח נא את בנך את יחידך לא ראה שיש לו בן בשעה שאמר לו לך מארצך לא ראה שיש לו אח ואין קץ לכל עמלו ממצות ומעשים טובים ולמי אני עמל ומחסר את נפשי מטובה לא להדבק בדרכי שכל מי שאינו עושה כמותו גם זה הבל ד"א יש אחד זה שבט לוי גם בן ואח אין לו בשעה שאמר לו משה (שמות ל"ב) עברו ושובו משער לשער וכתוב (דברים ל"ב) האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו ואת אחי לא הכיר וגו' ואין קץ לכל עמלו במלאכת המשכן גם עינו לא תשבוע עושר אלו הקרבנות ולמי אני עמל לא להדבק בדרכי כל מי שאינו עושה כמותו גם זה הבל וענין רע הוא ד"א יש אחד זה יצר הרע ואין שני שאין לו בן זוג בעבירה גם בן ואח אין לו בשעה שהולך אדם לעבור עבירה אינו רואה שיש לו בן שימות בעונותיו ואינו רואה שיש לו אח שיתבייש ממנו ולהתגנות בו ואין קץ לכל עמלו במעשיו הרעים גם עינו לא תשבוע עושר אלו מעשיו הרעים ולמי אני עמל שלא להדבק בדרכי ומי שאינו עושה כן גם זה הבל ד"א יש אחד זה גביני בן חרסון ואין שני שאין לו בן זוג גם בן ואח אין לו שהיה יחיד לאמו ואין קץ לכל עמלו ממה שהניח לו אביו גם עינו לא תשבוע עושר שהיה סומא אחת מעיניו ולמי אני עמל ומחסר את נפשי מטובה אמרו בשעה שמת אביו אמר לאמו הראיני כל כסף וזהב שהניח לי אבא אזלת וחיית ליה חד כורא דדינרי והות קיימא היא מן דין סיטרא והוא מן דין סיטרא ולא חמון דין לדין ר' לוי בשם ריש לקיש אמר יום שמת גביני בן חרסון נולד בלשאצר סנטרא דבבל:

(ט) טובים השנים מן האחד¹¹⁸ אשר יש להם טובים שני צדיקים בדור יותר מהאחד, והם אשר גדולים במזל ונשמעים דבריהם, כי יש להם שכר טוב לעולם הבא בעמלם שעמלו לשאת את דורם.

טובים השנים – לכל דבר מן האחד לפיכך יקנה לו חסד חזר וישח חסה חסר יס להם יותר כיוון בעמלם, הרבה מלאכה נעשית בשנים שאין היחיד מתחיל בה לבדו:

(י) כי אם יפלו האחד יקים את חברו ואילו האחד יקים את חברו בתפלתו, ואלו האחד שהוא צדיק לבדו בדורו, בעת שיפיל על מטתו וישכב חולה, אין לו בדורו חבר שני להתפלל עליו, רק בזכותו יקום מחליו.

כי אם יפלו – כמשמעו, ולענין המשנה חס תקפה עליו משנה שלו חזירו מחזירי לו או חס יכשל ולא דקדק את אשר שמע מפי רבו בא חזירו ומעמידו על האמת: ואי לו – ואוי לו:

(יא) גם אם ישכבו שנים וחס להם ולאחד איך גם אם ישכבו שנים איש ואשתו וחס להם יחסם, ולאחד איך יחסם.

וחס להם – כמשמעו ולענין זכר ונקבה מתחממים זה מזה ומולידים:

על קה"ר פ"ד סי' ח

(א) ט טובים השנים מן האחד טובים השנים שהם יגעין בתורה מן האחד שעוסק זה לעצמו וזה לעצמו כי אם יפולו האחד יקים את חברו שאם שכח הלכה אחד מהם חבירו מחזיר ההלכה והחוט המשולש לא במהרה ינתק זה הרב שהוא מחזיר להם טעותן ד"א טובים השנים מן האחד טובים השנים שהם נושאים ונותנים בפרקמטיא מן האחד זה לעצמו וזה לעצמו כי אם יפלו שאם יפול ויסתכן אחד מהן חבירו מעמידו והחוט המשולש כד אינון תלת ר"מ כד הוה חמי חד נפיק לאיסטרטא הוה צוח ליה זיל שלם עלך מרי מיתה תרין הוה צווח לון שלם לכון מרי קטטה תלת צווח לון שלם לכון מרי שלמא ר' יוחנן אמר בה תרתין ר' יוחנן אמר טובים השנים איש לאשתו מן הא' זה לעצמו וזה לעצמה והחוט המשולש זה הקב"ה שהוא פוקדן בבנים ר' יוחנן אמר בה חורי טובים השנים זה עמרם ויוכבד אשר יש להן שכר טוב בעמלם זה משה שנקרא טוב שנא' (שמות ב') ותרא אותו כי טוב הוא כי טוביה שמו שנולד מהול ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן ר' יהודה אומר זה דוד ובת שבע והחוט המשולש זה נתן הנביא שאמר לה לבת שבע (מלכים א' א') ואני אבוא אחרך ומלאתי את דבריך וכשבאו אצל דוד הסכים עמהם ואמר (שם) והרכבתם את שלמה בני על הפרדה אשר לי וגו' ור' נחמיה אמר טובים השנים זה יהודע ויהושבע מן האחד זה לעצמו וזה לעצמו והחוט המשולש זה סנהדרין שהסכימו עמהם הה"ד (ד"ה ב' כ"ג) ויוציאו את בן המלך ויתנו עליו את הנזר וגו' ורבנן אמרי טובים השנים זה מרדכי ואסתר מן האחד זה לעצמו וזה לעצמו והחוט המשולש זה אחשוורוש שהסכים עמהם וגזר ואמר (אסתר ח') ואתם כתבו על היהודים וגו' ר' לוי בר חמא בשם רבי חנינא אמר טובים השנים שתלו מרדכי ואסתר מן האחד שתלה יוסף שאלו נעשו נסים על ידיהם לכל ישראל וזה לא נעשו נסים על ידו והחוט המשולש זה הקב"ה למעלה מכולן שהפיל שונא דכתיב (שם ז') ויתלו את המן על העץ אשר הכין למרדכי וגו' א"ר יצחק טובה פרשה שנאמרה על פי שנים מפרשה שנאמרה ביחיד בשנים שנא' (שמות י"ב) ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר החדש הזה לכם וגו' מפרשה שנאמרה ביחיד שנאמר וידבר ה' אל משה לאמר והחוט המשולש (ויקרא י"א) ויאמר ה' אל משה ואל אהרן לאמר אליהם לבניו לאלעזר ולאיתמר תני ר' חייא לאמר אליהם לאלעזר ולאיתמר והם לאמר לכל ישראל ד"א טובים השנים זה משה ואהרן מן האחד זה לעצמו וזה לעצמו את מוצא כשבא משה וברך את ישראל לא שרתה שכינה על ידו וכשבאו שניהם וברכו את ישראל מיד שרתה שכינה על ידיהם הה"ד (שם ט') ויבא משה ואהרן אל אהל מועד ויצאו ויברכו את העם בירכו את ישראל ואח"כ וירא כבוד ה' שרתה שכינה על ידיהם א"ר זעירא משפחות ומשפחות הם משפחת סופרים מעמדת סופרים בני תורה מעמדת בני תורה עשירים מעמדת עשירים אתיבון והא זרעית זרעיתא פלונית דמטת ופסקת אמר לון ומי כתיב לא לעולם ינתק לא במהרה ינתק כתיב אין אתקשי עלנא מתפסיק מעותרא היינו דאמר בר קפרא אם לא הוא בא בנו אם לא בנו בא בן בנו:

(יב) ואם יתקפו האחד השנים יעמדו נגדו ואם יקום אדם רשע ותקיף בדורו ומעשיו מקלקלים ומעוללים להביא פרענות בעולם, עומדים שני הצדיקים מולו, ומבטלין הפרענות בזכותיהם, וכמה נאים שלשה צדיקים שהם בדור ושלום ביניהם, פשרשרת המגדלת שלש שלש נימים שלא במהרה ינתק.

ואם יתקפו האחד – אם באו לסטוי עליו לתקפו אם שנים הם יעמדו לנגדו וכ"ס אם ג' הם והחוט המשלש לא צמחה ינתק, ד"א מי שהוא ת"ח וזנו וזנו שוב אין תורה פוסקת מזרעו וכן הוא אומר (ישעיה נט) לא ימוש מפיד ומפי זרעך ומפי זרעך, ד"א חוט המשולש צמחרא ובמשה ובדרך ארץ לא צמחה הוא חוטא, בפנים אחרים נדקש צמדקש יס אחד ואין שני לו אבל אין סדר כל המקראות הללו מתיישב עליהם:

(יג) טוב ילד מסבן¹¹⁹ וחכם ממלך זקן וכסיל
אשר לא ידע להזהר עוד:

טוב הוא אברהם אשר הוא נער מסבן והיתה בו רוח נבואה מאת ה', ונגלה לו רבונו בהיותו בן שלש שנים, ולא רצה לעבד לפסילים, יותר מנמרוד הרשע שהיה מלך זקן וכסיל, ובשביל שלא רצה אברהם לעבד לפסילים, השליכוהו לתוף כבשן אש בווער, ונתרחש לו נס מרבון העולם והצילו משם, ואפלו אחרי כן לא היתה דעה בנמרוד להזהר עוד שלא לעבד לפסילים שעבד מקדם.

טוב ילד מסבן וחכם – זה יצר טוב ולמה נקרא ילד שאינו בא באלם עד י"ג שנה: מסבן – שאין האיברים שומעים לו כמו ליצ"ה: חכם – שמסכיל את האדם לדרך טובה: ממלך זקן וכסיל – יצ"ה שהוא שליט על כל האיברים זקן שמסעה שנוכל הוולד הוא נתון בו שנאמר (בראשית ד) לפתח חטאת רובץ: וכסיל – שמתעוהו בדרך רעה כך נדקש צמדקש: אשר לא ידע להזהר עוד – שהרי הזקין ואינו מקבל תוכחה:

(יד) פי מבית הסורים יצא למלך פי גם
במלכותו נולד רש:
של אברהם, נעשה נמרוד רש בעולם.

כי מבית הסורים יצא למלך – ממקום הטנופת וסרחון כדמתרגמינן ויצאש וסרי: כי גם במלכותו –

עי' קה"ר פ"ד סי' ט

(א) יג טוב ילד מסבן וחכם ממלך זקן וכסיל טוב יצר טוב ולמה נקרא שמו ילד כי אין מזדווג לאדם אלא מבן י"ג שנה ולמעלה ולמה נקרא שמו מסבן שאין הכל שומעין לו ולמה נקרא שמו חכם שהוא מלמד את הבריות לדרך ישרה ממלך זקן וכסיל זה יצר הרע ולמה קורא אותו מלך שהכל שומעין לו ולמה קורא אותו זקן שהוא מזדווג לו מילדותו ועד זקנתו ולמה קורא אותו כסיל שהוא מלמד לאדם לדרך רעה אשר לא ידע להזהר עוד שאינו יודע כמה צער וכמה יסורין באין עליו והוא אינו נזהר מהם כי מבית הסורים יצא למלך דהוא מכשכש לבריאתה כמן ביני סריאתה כי גם במלכותו נולד רש במלכות יצר טוב נולד רשותו של יצר הרע ד"א טוב ילד מסבן זה אברהם ממלך זקן וכסיל זה נמרוד מה הוא (בראשית י"ד) אל עמק שוה ששם השוה וקצצו ארזים ועשו לו בימה גדולה והושיבוהו עליה למעלה והיו מקלסין לפניו ואומר (בראשית כ"ג) שמענו אדוני נשיא אלהים אתה בתוכנו כי גם במלכותו נולד רש במלכותו של אברהם נולד רשותו של נמרוד ד"א טוב ילד מסבן זה יוסף וחכם שבחכמתו החיה כל העולם כולו ברעב ממלך זקן וכסיל זה פוטיפר כמה נסים ראה על ידו ולא נזהר כי מבית הסורים יצא למלך מבית גיררתו של פרעה יצא מלך שנאמר (שם מ"א) אני פרעה ובלעדיך לא ירים וגו':

משמלך בלדס נולד הרק המסכן הטוב ממנו ובל מתוך טהרה ולל מתוך טנופת הרחם כד דרשוהו במדרש, ד"ל כי טוב ילד מסכן וגומר כמשמעו, אשר לא ידע להזהר עוד שכבר הזקין ברשעו וכסילותו, כי מצית האסורים ילד למלך כי הילד המסכן סופו שיאמרו עליו שיילד למלך מתוך עוניו ומצית אסוריו שהרי סמ"ך של הסורים נקוד רפי והרי הוא כמו האסורים [ס"ל כמו (ישעיהו יג) ולא יהל עם ערבי כמו יאהלן שכן מצינו ביוסף שמלך מתוך יליאת בית האסורים, וכן דוד (שמואל ב ז) אני לקחתיו מן הגוה מאחר הלאן: כי גם במלכותו נולד רש - כי כשר והגון הוא שימלך כי גם במלכותו הוא נהפך ממנהג השררה ומקטין עצמו אלל החכמים כמדת הרשים, וכן (איוב יל) ועיר פרא אלס יולד שיהפך וישחנה לו ממה שהיה כעיר פרא ויעשה חלס: נולד - נעשה ולשון הוה הוא:

(טו) ראייתי את כל החיים המהלכים תחת השמש¹²⁰ עם הילד השני אשר יעמד תחתיו: אמר שלמה המלך ברוח נבואה מאת ה', ראייתי את כל החיים ההולכים בסכלותם למרוד ברחבעם בני תחת השמים, ומחלקים לו את המלכות להנתן לירבעם בן נבט, אף שבת בנימין ויהודה היה לבם שלם עם הנער הוא רחבעם בני שהיה שני למלכותי אשר יקום וימלך במקום נחלתו בירושלים.

ראיתי את כל החיים וגו' - מלאתי במדרש הספר הזה זה דור המבול שנאמר בהם (בראשית ו) ומכל החי: עם הילד השני - אשר יתקיים תחת אותו הדור שהם נח וזניו:

(טז) אין קץ לכל העם לבל אשר היה לפנייהם¹²¹ גם האחרונים לא ישמחו בו כי גם זה הכל ורעיון רות: אין קץ לכל עם בית ישראל, לכל הצדיקים שהיה מנהיג לפנייהם, אכן הם יעצוהו בחרמה, להקל העול מעליהם, ובסכלותו הילך ונועץ עם הנערים, והם יעצוהו באולתם להכביד על המלכות על עם בית ישראל, ויעזב עצת הזקנים וילך בעצת האחרונים, אבל הם האחרונים התחרטו אחרי כן לא שמחו בה, והם גרמו לו לעולל להיות נחלקים ממנו עשרת השבטים, וימלך עליהם ירבעם הרשע, אמרתי, גם זה הכל לרחבעם בני ושבר רוח לאשר לו.

אין קץ לכל העם - פרים ורבים היו יותר מדאי כמו שנאמר (איוב כל) זרעם נכון לפנייהם אשה מתעצרת ויולדת לשלשה ימים ישלחו כללן עויליהם: לכל אשר היה לפנייהם - אין קץ לכל טוב שהיה לפנייהם והכל אצל וברגע שאל יחתו: גם האחרונים - דור הפלגה: לא ישמחו - גם הם בטוב הניתן זידם: כי גם זה - סופו של הכל ורעיון רוח כאשר אלס מהלך אחרי ילרו:

(יז) שמר רגליך (רגלך) באשר תלך אל בית האלהים¹²² וקרוב לשמע מלת הפסילים זבח אמה בן אדם שמר רגלך בזמן שתלך לבית מקדש ה' להתפלל, שלא תלך לשם מלא

120 ע"י קה"ר פ"ד סי' י
 (א) טו ראייתי את כל החיים המהלכים תחת השמש אלו מעשייהם של צדיקים מה גרם להם להיות חיים שמהלכין תחת השמש עם הילד השני זה יצר טוב:

121 ע"י קה"ר פ"ד סי' יא
 (א) טז אין קץ לכל העם לבל אשר היה לפנייהם אין קץ לכל הדורות שאיבד יצר הרע גם האחרונים לא ישמחו בו שנשמעין לו:

בִּי אֵינָם יוֹדְעִים לַעֲשׂוֹת רָע:

עֲוֹנוֹת כָּל עוֹד שְׁלֹא תָשׁוּב, וּתְקַרֵב אֲזַנְךָ
לְשִׁמְעַ לְמוֹד תּוֹרָה מִן הַפְּהָנִים וְהַחֲכָמִים,
וְלֹא תִהְיֶה כְּכִסְיֵי הַמְּקַרְיָבִים קָרְבָן עַל
עֲוֹנוֹתֵיהֶם וְלֹא שָׁבִים מִמַּעֲשֵׂיהֶם הַרְעִים
שְׁאַחֲזוּזִים בְּיָדֵיהֶם, וְאֵינָנו מִתְקַבֵּל בְּרָצוֹן, כִּי
אֵינָם יוֹדְעִים לַעֲשׂוֹת בָּהֶם בֵּין טוֹב לְרָע.

שמר רגלך כאשר תלך אל בית האלהים – היאך תלך אם תביא תודה ונדבת שלמים הוא הטוב:
ושמר – עצמך שלא תלמדך בהבאת חטאות ואשמות: וקרוב – הוא לשמוע דברי הקדוש ברוך הוא
והוא טוב וקרוב להקדוש ב"ה: מתת הכסילים זבח – שיחטא ויביא קרבן: כי אינם יודעים לעשות
רע – אין הכסיל מבין שהוא עושה רע לעצמו:

ספר קהלת פרק ה

(א) אֵל תִּבְהַל עַל פִּיךָ וְלִבְךָ אֵל יִמְהַר לְהוֹצִיא דָּבָר לְפָנַי הָאֱלֹהִים כִּי הָאֱלֹהִים בְּשָׁמַיִם וְאַתָּה
עַל הָאָרֶץ עַל כֵּן יִהְיוּ דְבָרֶיךָ מְעֻטִּים:
אל תבהל על דברתך לשבש את דברי פיך,
ולבך לא ימהר להוציא דבור בעת שאתה
מתפלל לפני ה', כי ה' שליט על כל העולם
ויושב על כסא כבודו בשמי מרום ואתה
יושב על הארץ, על כן יהיו דברי פיך
מעטים.

להוציא דבר לפני האלהים – לדבר קשה כלפי מעלה: כי הוא בשמים ואתה על הארץ – ואפילו
חלש מלמעלה וגבור מלמטה אימת חלש על הגבור וכל שכן גבור למעלה וחלש למטה.

(ב) כִּי בָּא הַחֲלוֹם בְּרֹב עֵנָן¹²³ וְקוֹל כְּסִיל בְּרֹב עֵנָן, כִּי כִּמוֹ שֶׁפָּא הַחֲלוֹם עַל הַרְהוּרֵי הַלֵּב בְּרֹב
דְּבָרִים: כֵּן קוֹל הַכְּסִיל בְּרֹב דְּבָרִים בְּטִלִּים.

עֵי קה"ר פ"ד סי' יב

(א) יז שמור רגליך כאשר תלך אל בית האלהים תני לא יכנס אדם להר הבית במעות צרורות
בסדינו ובאבק שעל רגליו ובפונדתו החגורה לו מבחוץ המד"א שמור רגלך כאשר תלך ר' יוסי בן
יהודה אומר (אסתר ד') ויבא עד לפני שער המלך כי אין לבוא אל שער המלך וגו' ומה לכבוד מלך
ב"ו לא יעשה כן לכבוד ממ"ה עאכ"ו ר' אדא בר' שמעון בשם רבי נתן לעולם לא יעמוד אדם
במקום גבוה ויתפלל אלא במקום נמוך מאי טעמא (תהלים ק"ל) ממעמקים קראתי ה' רבי אומר
לעולם אל יתפלל אדם וצריך לנקביו שנאמר (עמוס ד') הכון לקראת אלהיך ישראל אמר ר'
אלכסנדר כתיב שמור רגלך ר' קרוצפי בשם ר' יוחנן אמר שמור רגלך מן הטיפין שבין רגליך כאשר
תלך אל בית האלהים תהיה טהור בד"א בדקין אבל בגסין אם יכול לסבול יסבול א"ר אבא (משלי
ה') יהי מקורך ברוך בבית מקוראך תהיה ברוך יהיה מקראך לקבר ברוך שמעון סיכנא איש עיצה
היה חופר בורות שיחין ומערות בירושלים אמר לרבי יוחנן בן זכאי אני גדול כמוך אמר לו למה
אמר לו שאני עוסק בצרכי רבים כמוך אמר אם אדם בא לידך לדין או לשאלה אתה אומר לו שתה
מן הבור הזה שמימי זכין וצונן או אם שאלה לך אשה על נידותה אתה אומר לה טבלי בבור הזה
שמימי מטהרין וקרא עליו פסוק זה וקרוב לשמוע מתת הכסילים זבח כי אינם יודעים לעשות רע
חונא בר גניבא אמר חביבה קרית שמע בעונתה מאלף עולות שהכסיל זובח למה כי אינם יודעים
לעשות רע הכסיל אינו יודע להפריש בין נדר לנדר מניין מיפתח ר"ש בן חלפתא אמר חלש למעלה
וגבור למטה מי נוצח העליון כל שכן שעליון חי העולמים שהוא הגבור למעלה ואתה למטן וקדמך
הכתוב כי האלהים בשמים ואתה על הארץ וגו':

עֵי קה"ר פ"ה סי' א

(א) ב כי בא החלום ברוב ענין כל חבלים ויסורין שהביא הקב"ה על דור המבול ברוב ענין רע
שהיה בידם וקול כסיל ברוב דברים ברוב דברים שהוציאו מפיהם ואמרו (איוב כ"א) ומה שדי כי
נעבדנו וגו' ד"א כי בא החלום ברוב ענין כל חבלים ויסורין שהביא הקב"ה על דור הפלגה ברוב
ענין רע שהיה בידם וקול כסיל ברוב דברים שאמרו (בראשית י"א) ונעשה לנו שם וגו' ד"א כי בא
החלום ברוב ענין כל חבלים ויסורין שהביא הקב"ה על הסדומיים ברוב ענין רע שהיה בידם וקול
כסיל ברוב דברים שאמרו נשכח תורת הרגל מבינותינו הה"ד (איוב ל"ט) ותשכח כי רגל תזורה

כי בא החלום ברוב ענין – כי לך החלום לבוא ברוב ההורים שאלם מעיין ומהרהר ביום ודך קול כסיל לבוא ברוב דברים כי בהרבותו דברים מואיל קול של כסילות מפיו כי לא יחדל פשע לכך אני אומר יהיו דברך מעטים

(ג) בא אשר תדר נדר לאלהים אל תאחר לשלמו בעת שתדר נדר לפני ה', לא תאחר לשלמו, כי אין חפץ בכסילים את אשר תדר שלם: כי בעבור זה אין רצון ה' בטפשים, יען שמאחרים נדריהם ולא משלמים, ואתה את אשר תדר שלם.

אין חפץ בכסילים – אין חפץ לפני הקדוש ברוב הוא זרעעים הנוריים ואין משלמים

(ד) טוב אשר לא תדר משתדור ולא תשלם¹²⁴: טוב לך אשר לא תדר, מאשר תדר ולא תשלם.

וחית השדה תדושה ד"א כי בא החלום ברוב ענין כל חבלים ויסורין שהביא הקב"ה על המצריים ברוב ענין רע שהיה בידם וקול כסיל ברוב דברים שאמרו (שמות ה') מי ה' אשר אשמע בקולו וגו' ד"א כי בא החלום ברוב ענין כל חבלים ויסורין שהביא הקב"ה על סיסרא ברוב ענין רע שהיה בידו וקול כסיל ברוב דברים שנאמר (שופטים ד') והוא לחץ את בני ישראל וגו' ד"א כי בא החלום ברוב ענין כל חבלים ויסורין שהביא הקב"ה על סנחריב ברוב ענין רע שהיה בידו וקול כסיל ברוב דברים שחירף וגידף שנאמר (ישעיה ל"ו) מי בכל אלהי הארצות האלה אשר הצילו את ארצם וגו' ד"א כי בא החלום ברוב ענין כל חבלים ויסורין שהביא הקב"ה על שבט יהודה ובנימין ברוב ענין רע שבידן שנאמר (ירמיה ה') כחשו בה' ד"א כי בא החלום ברוב ענין כל חבלים ויסורין שהביא הקב"ה על נבוכדנצר על שאמר (דניאל ג') ומן הוא אלהא די ישיזבנכון מן ידי ד"א כי בא החלום ברוב ענין כל חבלים ויסורין שהביא הקב"ה על בלשצר ברוב ענין רע שבידו דכתיב אשתיו חמרא ושבחתי לאלהי דהבא וכספא וגו' וכן את מוצא בפרעה שנאמר (בראשית מ"א) ויהי מקץ שנתים ימים וגו' אמר פרעה מי מתקיים על מי אני על אלהי או אלהי עלי לא אנא מתקיים על אלהי הה"ד ויהי מקץ שנתים ימים וכן את מוצא באחשוורוש א"ר יהודה בר' סימון כל הלילה היה אחשוורוש רואה המן על גביו עומד וחרבו שלופה בידו ומעביר פורפרין מעליו וכתרו מעל ראשו ומבקש להרגו והוא מתער ואמר מה חלמאה דין חיזווא הוא דין עד היכן עד דאתא צפרא אמר המלך מי בחצר אמרו לו הנה המן עומד בחצר אמר הא חילמא כי בא החלום ברוב ענין והמן בא לחצר בית המלך החיצונה לאמר למלך לתלות את מרדכי על העץ אשר הכין לו ולחבריו כתיב (תהלים ז') ולו הכין כלי מות חציו לדולקים יפעל מהו לדולקים אמר רבי אלו רשעים שמשליכין דלק עליהם ר' יעקב דכפר חנן אמר אלו שהציתו את האור בחורבן בית המקדש ורבנן אמרי אלו רודפיהם של ישראל דכתיב (איכה ד) על ההרים דלקונו (אסתר ז') ויאמר המן בלבו הרשעים ברשות לבם שנא' (בראשית כ"ז) ויאמר עשו בלבו (מלכים א' י"ב) ויאמר ירבעם בלבו אבל צדיקים לבם ברשותם דכתיב (ש"א א') והנה היא מדברת על לבה (שם כ"ז) ויאמר דוד אל לבו (דניאל א') וישם דניאל על לבו דומין לבוראן שנא' (בראשית ח) ויאמר ה' אל לבו ר' לוי ורבנן רבי לוי אמר הן חושבין רעות בלבבם ואני טובות בלבי הן חושבים רעות בלבבם ואני דן אותם בלבבם שנא' (תהלים ל"ז) חרבם תבא בלבם (אסתר ו) ויאמר המן בלבו מיד השיב המן ואמר יביאו לבוש מלכות אמר לו הרבה לבושין יש לך אלא לבוש מלכות אותו שלבשת ביום שמלכת וסוס אשר רכב עליו המלך אמר לו הרבה סוסים יש לך אלא אותו הסוס שרכבת ביום שמלכת ואשר נתן כתר מלכות בראשו כיון שהזכיר לו את הכתר נשתנו פניו אמר הא מטיא ענתיה הה"ד כי בא החלום ברוב ענין וקול כסיל ברוב דברים:

124

ע"י קה"ר פ"ה סי' ב

(א) ד טוב אשר לא תדור אמר ר' מאיר וטוב משניהם שאינו נודר כל עיקר אלא מביא כבשתו לעזרה ומקדישה ושוחטה שנא' (דברים כ"ג) וכי תחדל לנדור א"ר הונא מעשה באחד שנדר ולא שלם ופרש בים הגדול וטבעה ספינתו בים ומת א"ר שמואל כל מי שהוא נודר ואינו משלם גורם לעצמו שתמות אשתו דכתיב (בראשית מ"ח) ואני בבואי מפדן מתה עלי רחל וגו' א"ר שמואל בר יצחק כל הנודר ואינו משלם גורם לבא לידי ארבע עבירות עבודת כוכבים גילוי עריות ושפיכות דמים ולשון הרע וכולם למדם מיעקב עבודת כוכבים דכתיב (שם ל"ה) הסירו את אלהי הנכר גילוי עריות דכתיב (שם ל"ד) כי טמא את דינה בתו שפיכות דמים דכתיב (שם) ויקחו שני בני יעקב וגו' ולשון הרע דכתיב (שם ל"א) וישמע את דברי בני לבן א"ר מנא כל הנודר ואינו משלם גורם מיתה לעצמו שנאמר (דברים כ"ג) כי דרוש ידרשנו ה' אלהיך מעמך ואמר ר' אמי אין מיתה בלא חטא

(ה) אל תתן את פיך לחטיא את בשרך¹²⁵ ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא למה יקצף האלהים על קולך וחבל את מעשה ידיך: אל תנבל את אמרי פיך לגרם דין גיהנם על בשרך, וכיום הדין הגדול לא תוכל לומר לפני המלאך האכזר הרודה בך כי שגגה היא, למה זה יגדל פעם ה' על קול דברך שנאמר בגנות וישחית את מעשי ידיך.

אל תתן את פיך – זנדר: לחטיא את בשרך – שיפקוד העון על בניך: ואל תאמר לפני המלאך – שליח הבא לתובעך לדין שפסקת זרבים: כי שגגה היא – זנדרה פסקתה כסבור הייתי שהיא יכולת זידי ליתן: וחבל את מעשה ידיך – מלות שהיו זידיך שעשית כבר אצדחתם כך נדקש זמלך: על קולך – זנדר קולך

(ו) כי ברב חלומות והבלים¹²⁶ ודברים הרבה בי ברב חלומות של נביאי השקר והבלים של בצלי הכשוף ורב דברים של הרשעים לא תאמין, כי החכמים הצדיקים תהיה משמש, ומקם תבקש תורה, ומלפני ה' תהיה ירא.

ואין יסורין בלא עון אין מיתה בלא חטא שנאמר (יחזקאל י"ח) הנפש החוטאת היא תמות ואין יסורין בלא עון שנאמר (תהלים פ"ט) ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם:
125

ע"י קה"ר פ"ה סי' ג

(א) ה אל תתן את פיך לחטיא את בשרך ר' יהושע בן לוי פתר קרייא בפוסקי צדקה ברבים ואינם נותנים ואל תאמר לפני המלאך זה החזן כי שגגה היא תהא אנא בי למה יקצוף האלהים על קולך על אותו הקול שאמרת וחבל את מעשה ידיך מיעוט מצות שביד אותו האיש הקב"ה מכניס בהן מארה ומאבדן ממנו ר' בנימין פתר קרייא בחניפי תורה אל תתן את פיך אל תתן רשות לפיך לחטיא את בשרך להחטיא את גופך בלימודך ואל תאמר לפני המלאך זה הרב כי שגגה היא עביד גרמיה קרי ולא קרי תני ולא תני למה יקצוף האלהים על קולך על הקול שאמרת הדא הלכה אמר לי הדין פרק אמר לי וחבל את מעשה ידיך אפילו מיעוט הלכות שביד אותו האיש הקב"ה מכניס בהן שכחה ומארה ומאבדן ממנו ורבנן פתרין קרייא בנודר לפני המלאך זה חכם כי שגגה היא אנא לא נדרית למה יקצוף האלהים שפתחת בנדר וחבל את מעשה ידיך אפילו מעט ממון שביד אותו איש הקב"ה מכניס בו מארה ומאבדו ממנו רב הונא פתר קרייא בלשון הרע אל תתן את פיך לומר לשון הרע לפני המלאך זה הגוף כי שגגה היא אנא לא אמרית לשון הרע וחבל את מעשה ידיך אלו גידין ועצמות שבגוף אותו האיש הקב"ה מכניס בהן שחפת וקדחת ומאבד אותן ממנו ר' מני פתר קרייא במרים אל תתן את פיך זו מרים לחטיא את בשרך שאמרה לשון הרע במשה (במדבר י"ב) הרק אך במשה לפני המלאך זה משה שנאמר (שם) וישלח מלאך כי שגגה היא אשר נואלנו ואשר חטאנו למה יקצוף האלהים על קולך ותדבר מרים וחבל את מעשה ידיך מרים שאמרה בפיה ולקו כל איבריה תני ר' יהושע מילא בסלע משתוקא בתרין כאבן טבא אמר רבי סמא דמילתא משתיקא כדתנינן תמן באבות שמעון בנו אומר כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה:
126

ע"י קה"ר פ"ה סי' ד

(א) ו כי ברב חלומות והבלים ודברים הרבה כי את האלהים ירא אמר רבי אם ראית חלומות קשין וחזיונות קשין והפוכין או שאת מתיירא מהן קפוף לשלשה דברים ואתה ניצל מהן דאמר ר' יודן בש"ר אליעזר ג' דברים מבטלין גזירות רעות ואלו הן תפלה צדקה תשובה ושלשתן בפסוק אחד הה"ד (דברי הימים ב' ז') ויכנעו עמי אשר נקרא שמי עליהם ויתפללו ויבקשו פני וישבו מדרכיהם הרעים ואני אשמע מן השמים ואסלח לחטאתם וארפא את ארצם ויתפללו זו תפלה ויבקשו פני זו צדקה המד"א (תהלים י"ז) אני בצדק אחזה פניך וישבו מדרכיהם הרעים זו תשובה ואחר כן ואני אשמע מן השמים וגו' ר' מונא אמר אף התענית שנאמר (שם כ') יענך ה' ביום צרה ר' חייא ור' יוסי אומר אף שינוי השם ושינוי מעשה ויש אומרים אף שינוי מקום דכתיב (בראשית י"ב) לך לך מארצך שינוי השם מאברהם אבינו שנא' (שם י"ז) ולא יקרא עוד את שמך אברם והיה שמך אברהם אברם אינו מוליד אברהם מוליד שרי אינה יולדת שרה יולדת שינוי מעשה מנינוה שנאמר (יונה ג') וירא האלהים את מעשיהם רבה בר מחסיא וחמא בר גוריא אמרי יפה תענית לחלום כאש לנעורת אמר רב חסדא ובו ביום א"ר יוחנן ואפילו בשבת וכן את מוצא בחזקיה מלך יהודה בשעה שחלה חזקיה אמר הקב"ה לישעיה לך אמור לו (ישעיה ל"ח) צו לביתך כי מת אתה

כי ברוב חלומות וגו' – אשר כל מה שיאמרו לך חלומות ונביאי הבל ודברים הרבה לפרוש מאת המקום: כי את האלהים ירא – הרי כי משמש בלשון אלא אל תשמע אל החלומות אלא את האלהים ירא

(ז) אם עֲשֶׂק רָשׁ¹²⁷ וְגִזַּל מִשְׁפָּט וְצָדֵק תִּרְאֶה
בְּמִדְיָנָה אֵל תִּתְמָה עַל הַחֶפֶץ בִּי גְבוּהַ מַעַל גְּבוּהַ
אם עֲשֶׂק רָשִׁים וְגִזַּל וּמִשְׁפָּט וְצָדֵק תִּרְאֶה
בְּמִדְיָנָה, לֹא תִתְמָה בְּלִבְךָ לְאֹמֵר, אֵיכָה זֶה
רְצוֹן ה' עַל כָּל אֱלֹהִים, כִּי אֶל-אֲדִיר בְּשָׁמַי
מְרוֹם שׁוֹמֵר מַעֲשֵׂי בְּנֵי אָדָם בֵּין טוֹב לְרָע,
וּמְמַנּוּ מִשְׁתַּלְחִים אֲנָשִׁים גָּאִים וְתִקְיָפִים
לְרִדוֹת בְּרָשָׁעִים וְלִהְיוֹתָם מְמַנִּים שָׂרִים
עֲלֵיהֶם.

אם עשק רש וגזל משפט ולדקה וגו' – אם תראה במדינה שהם עושקים את הרעים וגוזלים את המשפט ואת הצדק: אל תתמה – על חפצו של מקום כשיביא עליהם רעה: כי גבוה מעל גבוה שומר – ורואה את מעשיהם וגבוהים יש עליהם העושים שליחותו של מקום וידם תקיפה ליפרע מהם: וגזל משפט – גזל של משפט לפי שהוא דבוק הוא נקוד גזל פתח קטן שאם לא היה דבוק היה נקוד גזל קמץ, עניין אחר אם תראה שהם עושקים רעים וגוזלים משפט ורואה אתה צדק בא לעיר שהקב"ה משפיע להם טובה ואינו נפרע מהם אל תתמה על חפצו של מקום כי כן דרכו להאריך אפו: כי גבוה מעל גבוה שומר – ממתין עד שתתמלא סאתם: וגבוהים – יש לו עליהם ליפרע מהם בצדק עת פקודתם כמו (איוב יד) ולא תשמור על חטאתי (ישעיה כו) שומר אמונים (בראשית לו)

ולא תחיה אמר לו חזקיה לישעיה ישעיה בנוהג שבעולם אדם שהולך לבקר את החולה ואומר לו מן השמים ירחמו עליך והרופא הולך אצלו ואומר לו מילתא פלוני אכול ופלוני לא תאכל הדין תשתה והדין לא תשתה ואפילו שיראה אותו נטוי למות אינו אומר לו צו לביתך שלא יחלש דעתו ואתה אומר לי צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה אף אלא לא לך אלא ספין ולא למילך אלא שמע ואיני תופש אלא מה שאמר זקני כי ברוב חלומות והבלים ודברים הרבה וגו' מיד (שם) ויסב חזקיהו פניו אל הקיר לאיזה קיר נשא פניו ר' יהושע ב"ל אמר בקיר של רחב נשא פניו דכתיב (יהושע ב') כי ביתה בקיר החומה אמר לפניו רבש"ע רחב שתי נפשות הצילה לך וכמה נפשות הצלת לה תני רשב"י אומר אפילו היה במשפחתה מאתים אנשים ונדבקו במאתים משפחות כולם ניצולו בזכותה ואת כל משפחתה אין כתיב כאן אלא ואת כל משפחותיה הוציאו אבותי שכנסו לך כל הגרים עאכ"ו ר' שמואל בר נחמן אמר בקירה של שונמית נשא עיניו דכתיב (מלכים ב' ד') נעשה נא עלית קיר אמר לפניו רבש"ע שונמית זו קיר אחת עשתה לאלישע והחייתה את בנה אבותי שעשו לך כל השבח הזה עאכ"ו ר' הונא בש"ר יוסי אמר בקירות לבו נשא עיניו שנאמר (ירמיה ד') מעי מעי אוחילה קירות לבי הומה לבו כתיב אמר לפניו רבש"ע חזרתי על רמ"ח איברים שיצרת בי ולא מצאתי שהקעסתיך באחד מהן עאכ"ו שתנתן לי נפשי ורבנן אמרי בקירות בית המקדש נשא עיניו דכתיב (יחזקאל מ"ג) בתתם ספם את ספי וגו' אמר לפניו רבש"ע אבותי בני אדם גדולים היו ולא היו יכולין להתפלל בכל שעה בבית המקדש אלא היו עומדים בתוך בתיהם ומתפללין והקיר בינם ובין המקדש ואני אין קיר כשאני מתפלל ביני ובין המקדש עאכ"ו שתנתן לי נפשי מיד (ישעיהו ל"ח) ויהי דבר ה' אל ישעיהו לא יצא משם אמר ישעיהו לפני הקב"ה רבש"ע בתחלה אמרת לי כן ועכשיו אתה אומר לי כן ואיך אלך ואומר כן אמר לו ענוותן הוא ומקבל ממך ולא עוד אלא עדיין לא יצא הדיבור דכתיב (מלכים ב' כ') ויהי וגו' אל ישעיהו לא יצא כשהלך ישעיהו אצלו אמר לו לא כך אמרתי לך מתחלה לא לך אלא ספין ולא למילך אלא שמיע אלא מה שאמר לי זקני כי ברוב חלומות והבלים וגו':

127

ע"י קה"ר פ"ה סי' ה

(א) (ז) אם עושק רש אם ראית עושק דלים ורשים וצדיק חי העולמים משפיע לו שלווה וטובה תראה במדינה תראה בו דינה של גיהנם כי גבוה אלו המלאכים וגבוהים עליהם זה הקב"ה ר' יוסי בר חנינא פתר קריה בעשו אם ראית עשו בכרך הגדול שברומי עושק דלים וגוזל רשים והקב"ה משפיע לו שלווה תראה בו מדת הדין אל תתמה על מה שאמר הזקן ונעשה חפצו שנאמר (בראשית כ"ז) הנה משמני הארץ יהיה מושבך כי גבוה אלו דוכסין ואיפרכין ואיסטרטליטין וגבוהים עליהם זה מלך חי העולמים אמר ר' אחא מהנה של ב"ו את למד הנה של הקב"ה ומה הנה של ב"ו נתן חיים לאומה שלמה בעוה"ז שנא' (אסתר ח') הנה בית המן נתתי לאסתר לכשיבא הנה של הקב"ה שנאמר (זכריה י"ד) הנה יום בא לה' עאכ"ו:

(ח) ויתרון ארץ בכל היא (הוא)¹²⁸ מלך לשדה ויתרון מעלת עבודת הארץ על הכל היא, בשעה שמורדים בני המלכות, והמלך ניתן בפחדים מפניהם, אם אין לו תבואה לאכל, המלך ההוא, לאיש עובד בשדה נעשה עבד משעבד.

ויתרון ארץ בכל היא – ויתרון של יושבי הארץ שהם מתגאים ומכעיסים למקום: בכל הוא – בכל דבר הוא עושה שליחותו ליפרע ואפילו על ידי יחוסין כדרך שעשה לטיטוס: מלך לשדה נעבד –

128

ע"ק ה"ר פ"ה סי' ו

(א) (ח) ויתרון ארץ בכל הוא ר' יהודה אומר אפי' דברים שאת רואה אותן כאילו הם מיותרין בעולם הן בכלל הווייתו של עולם הן כגון שיבא למיעבד חבלא סוגיא למסיך גניא הן בכלל הווייתו של עולם הן מלך לשדה נעבד אפילו מלך שולט מסוף העולם ועד סופו לשדה נעבד שאיל ואמר עבדת ארעא לא עבדת ארעא לפיכך אוהב כסף לא ישבע כסף ומי אוהב בהמון לא תבואה שכל מי שהוא הומה ומהמה אחר הממון וקרקע אין לו מה הנאה יש לו ר"י בר' יוסי ור' חנין אמרי כתיב (יחזקאל כ"ז) וירדו מאניותיהם כל תופשי משוט מלחים כל חובלי הים אל ארץ יעמודו וכי אין אנו יודעים שעל הארץ הם עומדים אלא כיון ששקעה ספינתו של אחד מהם ויש לו קרקע על הארץ הוא מעמידו אין לו קרקע אין הבל גדול מזה:

ע"ק ה"ר פ"ה סי' ז

(ב) ר' נחמיה אומר ויתרון ארץ בכל היא דברים שתראה הן מיותרין בתורה כגון תוספות של בית רבי ותוספות של ר' נתן הלכות גרים ועבדים אף הם נתנו למשה מסיני וכגון הלכות ציצית תפילין ומזוזות בכלל התורה הם כדכתיב (דברים ט') ויתן ה' אלי את שני לוחות האבנים כתובים באצבע אלהים ועליהם ככל הדברים וכתוב (שם ח') כל המצוה אשר אנכי מצוה אתכם וגו' כל ככל דברים הדברים מצוה המצוה מקרא משנה הלכה תלמוד תוספות ואגדות ואפילו מה שתלמיד ותיק עתיד לומר לפני רבו כולן נתנו הלכה למשה מסיני מלך זה בעל תלמוד לשדה נעבד זה בעל משנה שהוא עודר לפניו את ההלכה ר' יעקב בר אבונא בשם ר' יוסי אמר למד ולא לימד אין הבל גדול מזה ורבנן אמרי אפילו דברים שאת רואה בעולם מיותרין כגון זבובים ופרעושים ויתושין אף הם בכלל ברייתו של עולם שנאמר ויכלו וגו':

ע"ק ה"ר פ"ה סי' ט

(ד) ד"א ויתרון ארץ וגו' אמר הקב"ה לנביאים מה אתם סבורים שאם אין אתם הולכים בשליחותי אין לי שליח הוי ויתרון ארץ בכל היא בכל אני עושה שליחותי א"ר אחא אפי' ע"י נחש ע"י עקרב וע"י יתוש ואפי' ע"י צפרדע טיטוס הרשע נכנס לבית קדשי הקדשים וחרבו שלופה בידו וגדר את הפרוכת ותפש שתי זונות בידו ובעלן על גבי המזבח ויצא וחרבו מלאה דם מאן דאמר מדם הקדשים ומאן דאמר מדם שעיר של יוה"כ התחיל מחרף ומגדף ואומר לא דמי ההוא דעביד קרבא עם מלכא במדברא ונצח ליה לדעביד קרבא עם מלכא ביה ביתיה ונצח ליה מה עשה כנס כל כלי בית המקדש לגו גרוגתני אחת וירד לספינה כיון שירד מחא נחשולא גו ימא אמר דומה שאין כח אלוה של אומה זו אלא במים דור אנוש לא פרע מהם אלא במים ואף אני כשהייתי בתוך ביתו לא היה יכול לעמוד בי ועכשיו לכאן קדמוני אמר הקב"ה אי רשע בן רשע חייך בבריה פחותה מכל מה שבראתי בששת ימי בראשית אני פורע מאותו רשע מיד גער הקב"ה לים ועמד מזעפו יצא משם כשהגיע לרומי יצאו כל בני רומי וקלסוהו נקיטא ברברייא מיד הסיקו לו את המרחץ ורחץ כשיצא מזגו לו כוס פיילי פוטירין של יין זימן לו הקב"ה יתוש לתוך הכוס ונכנס לתוך חוטמו והגיע למוחו והתחיל מנקר במוחו ואוכל והולך עד שגדל והיה כמין גוזל בן יונה ובו משקל שני ליטרין אמר קראו לו לרופאים ופצעו מוחו של אותו האיש לידע במה פרע ממנו אלוה של אומה זו קראו לרופאים ופצעו את מוחו ומצאו כמין גוזל בן יונה ובו משקל שני ליטרין א"ר אלעזר ב"ר יוסי אני הייתי שם ברומי ונתנו הגוזל ההוא מצד אחד וב' הליטרין מצד אחד והוה תקיל חד לקבל חד נתנו אותו בקערה כל דהוה דין שאני הוה דין שאני פרח יתושא פרחא נפשיה דטיטוס לאבדון לדראון עולם הוי ויתרון ארץ:

129

ע"ק ה"ר פ"ה סי' ח

(ג) מלך זה הקב"ה לשדה נעבד זה ציון שנא' ציון שדה תחרש לפיכך אוהב כסף אוהב מצות לא ישבע מן המצות ואם אין לו מצוה קבועה לדורות מה הנייה לו שהרי משה כמה מצות וצדקות עשה ויש לו מצוה קבועה לדורות דכתיב (דברים ד') אז יבדיל משה שלש ערים:

הקדוש ברוך הוא נעשה פועל לציון ליתבע עלצבונה ממחריבה ולשלם שכרה לצבונה

(ט) אהב כסף לא ישבע כסף ומי אהב בהמון איש סוחר שאוהב לרפוש כסף והוא בעל סחורה לא ישבע לצבור כסף, ומי שאוהב לאסף כסף הרבה אין לו מעלה בעולם הבא אם לא יעשה ממנו צדקה, מפני שאין לו שכר פרות לאכל גם זה הקבל.

אוהב כסף לא ישבע כסף – אוהב מלות לא ישבע מהם: ומי אוהב בהמון – מלות רבות: לא תבואה – ואין בלאה מהם מלוא מסויימי וניכרת כגון בנין בית המקדש ובית הכנסת וספר תורה נאה: גם זה הכל – כך נדרשים שני מקראות הללו במדרש ועוד פנים אחרים הגונים אך זה הקדמתי לפי שהוא מענין וגבוהים עליהם סממן הכתוב יחד, ד"ל ויתרון ארץ בכל היא, שכר עבודת האדמה חשוב הוא על הכל שאפי' הוא מלך כריך הוא להיות נעבד לשדה אם עשתה הארץ פירות יש לו מה יאכל ואם לאו מת דרעב: אוהב כסף לא ישבע כסף – לא יאכל כסף: ומי אוהב בהמון – בהמון: לא תבואה – שאינו אוסף לו פירות גם זה הכל, דבר אחר ויתרון ארץ בכל הוא, שכן של ישראל כלל דברי תורה הוא בין במקרא בין במשנה בין בגמרא: מלך לשדה נעבד – מלך במקרא ובמשנה עודנו כריך להיות נעבד לבעל גמרא שהוא מסדר לפניו הוראות איסור והיתר טומאה וטהרה ודינין: אוהב כסף – אוהב תורה אינו שבע בה: והאוהב בהמון – תורה: לא תבואה – שיש לו מקרא ומשנה ואין לו גמרא מה הנאה יש לו, כל אלו ציבורא רבה

(י) ברבות הטובה רבו אוכליה¹³⁰ ומה בשרון בעת רבות הטובה בעולם, רבו גם בני אדם שיאכלוה, ומה הנאה יש לבעליה שיאספה אם לא יעשה ממנה חסד כדי שיראה בעולם הבא נתינת שכר בעיניו.

130

עי' קה"ר פ"ה סי' יא

(א) י ברבות הטובה רבו אוכליה ר' חנניה ר' יונתן שאלון למנחם טלמיא ור' ברכיה בש"ר יוסי בן חנניה אמר שאל לון מנחם טלמיא מהו דין (דברים ח') ויענך וירעיבך וכי מאכל רעבון נתן להם הקב"ה המן לישראל מה עשה הביא לפניו ב' קשואין אחת שלימה ואחת שבורה אמר הדא שלימתא היא בכמה א"ל בתרין מנה והדא תבירא בכמה א"ל בחד מנה אמר לון לית טופא דהדא דהיא מתעביד בהדא אמר להם לא דומה כשם שהוא מתנה מן הטעם כך הוא נהנה מן הראיה ר' אלעזר בש"ר יוסי בר זמרא שלשה דברים נאמרו בגואי התאנה טוב למאכל ויפה לעינים ומוסיף חכמה ושלשתן בפסוק אחד (בראשית ג') ותרא האשה כי טוב העץ למאכל מכאן שהוא טוב למאכל וכי תאוה הוא לעינים מכאן שהוא יפה לעינים ונחמד העץ להשכיל מכאן שהוא מוסיף חכמה הדא הוא דכתיב (תהלים פ"ט) משכיל לאיתן האזרחי וכן יצחק אומר (בראשית כ"ז) ועשה לי מטעמים אמר לו בתחלה הייתי נהנה מן הראייה ועכשיו איני נהנה אלא מן הטעם וכן שלמה אומר ברבות הטובה רבו אוכליה לא דמי ההוא דחמי סלגיתיה פניא וכפן לההוא דחמי סלגיתיה מליא ושבע חד כותי שאל לר' מאיר א"ל חייך מתייא א"ל אין א"ל בחשאי או בפרהסיא א"ל בפרהסיא א"ל מאן את מחמי לי א"ל לא ממקרא ולא ממשנה אלא מדרך ארץ אני משיבך א"ל נאמן אחד בעירנו והכל מפקידין אצלו בחשאי והוא מחזיר להם בפרהסיא בא אחד והפקיד אצלו בפרהסיא היאך יחזיר לו או בחשאי או בפרהסיא לא בפרהסיא א"ל אין א"ל ולא ישמעו אזניך מה שפיק מדבר הבריות מפקידין אצל נשותיהן טיפה של לבנות והקב"ה מחזיר להם אותה טיפה בריה נאה שלמה בפרהסיא המת שהוא הולך בפרהסיא לא כל שכן שיבא בפרהסיא אלא כשם שהוא הולך בקולי קולות כך הוא בא בקולי קולות ר' יונתן בש"ר יונתן דבית גוברין אמר כתיב (משלי ל') שאול ועצר רחם וכי מה ענין זה לזה אלא מה עוצר רחם בקולי קולות אף שאול בקולי קולות אמר איך אינון אתיין שליחין או לבושין אמר ליה לבושין אמר ליה מאן את מחמי לי אמר ליה לא ממקרא ולא ממשנה אלא מדרך ארץ אני משיבך אמר ליה זרעית מימך אפונין אמר ליה אין אמר ליה היאך זרעתיך שליחין או לבושין אמר ליה שליחין אמר ליה היאך אינון אתיין לבושין או שליחין אמר ליה לבושין אמר ליה ולא שמעיין אודנך מה פומך ממלל ומה אם אפונין כד זרע להון שליחין עלון להון לבושין המת שהוא הולך בלבוש לא כל שכן שיבא בלבוש ר' איבו ותני לה בש"ר נתן כתיב (איוב ל"ח) תתהפך כחמר חותם ויתצבו כמו לבוש כסות היורדת עם אדם בעוה"ז

ברבות הטובה – כשישראל מטיבין מעשיהם: רבו אוכליה – מתן שכר המצוות: ומה כשרון לזעליה – להקב"ה בכל הטבת מעשיהם: כי אם ראות עיניו – שרואה שהם כפופים לו ונחת רוח לפניו שאמר ונעשה רצונו וכן לעניין הקרבנות: ברבות הטובה רבו אוכליה – שמזיאים נדבות הרבה רבו הכהנים אוכליה: ומה כשרון לזעליה – לפני הקדוש ברוך הוא: כי אם ראות עיניו – שאמר ונעשה רצונו

(יא) מתוקה שנת העבר¹³¹ אם מעט ואם הרבה יאכל והשבע לעשיר איננו מניח לו לישון: מתוקה שנת האיש אשר עובד לרבוץ העולם בלב שלם ויש לו מנוחה בבית קברו, אם מעט שנים יחיה אם הרבה שנים, אחרי שעבד לאדון העולם בעולם הזה, לעולם הבא מעשי ידיו ינחל, וחקמת תורת ה' לאדם העשיר בחכמה, כמו שעסק בה בעולם הזה וטרח בלמודה, כך תנוח עליו בבית קבורתו, ולא תעזבו לבדו כמו שלא תעזב אשה לאישה לבדו לישון.

מתוקה שנת העובד – עובד האדמה יסן וערבה שנתו עליו בין שהוא אוכל מעט ובין שהוא אוכל הרבה כי כבר הורגל בכך: והשבע לעשיר איננו מניח לו לישון – ושזע נכסים של עשיר זעל פרקמטיאות הרבה אינו מניח לו לישון כל הלילה מהרהר בהן, דבר אחר מתוקה שנת העובד את האלהים, אם מעט ימי שניו ואם הרבה ימי שניו יאכל שכרו המועט כמרוצה, משה פירנס את ישראל מ' שנה ושמואל הנביא פירנס עשר שנים וסקלן הכתוב זה כזה שנאמר (תהלים טז) משה וזארו זכהו ושמואל בקוראי שמו וגו' כך נדרש צנחומא: והשבע לעשיר – זעל שמועות: איננו מניח לו לישון – בקבר שנאמר (סיר /השירים/ ז) דובב שפתי יאנים כל ת"ח שאומרים דבר שמועה מפיו שפתותיו דובבות בקבר

(יב) יש רעה חולה ראיתי תחת השמש עשיר יש רעה חולה ראיתי בעולם הזה תחת השמש ואין לו רפואה, איש שיאסף עשר, ואיננו עושה ממנו טוב, באחרית הימים העשיר הוא שמור לו להרע לו לעולם הבא.

לשאול היא באה עמו לע"ל א"ל הואיל ואיננו אתיין חיינ ולבושין מאן מספק לון מזונין א"ל אזלתא לחמת גרר מימך אמר ליה אין א"ל בענתה ודלא בענתה א"ל בענתה ודלא בענתה א"ל ואיך היו מזונין תמן שכיחין א"ל שכיחין בענתה או דלא בענתה א"ל בענתה ודלא בענתה דבגין אוכלסין מייתין לזבון ולזבון אמר ליה כך מאן דמייתי אוכלוסיא מייתי מזוניהון דכתיב בשלמה ברבות הטובה רבו אוכליה כשירבו אוכלי הטובה תרבה הטובה אמר ליה הואיל ואיננו אתיין חיינ ולבושין ומתפרנסין למה אתון בכיין עליהון אמר ליה תיפח רוחיה דההוא גברא אית בר נש דמוביד מחמדתיה ולא בכי אלא כשם שבא בקולי קולות כך הוא יוצא בקולי קולות:

131

עי' קה"ר פ"ה סי' יג

(א) יא מתוקה שנת העובד רבי נפק מן דימוסיין אתעטף בבגדים ויתיב עסיק בצרכיהון דברייתא מזג ליה עבדיה כסא מדעסיק בצרכי דברייתא לא איתפני מקבלא יתיה מיניה נתנמנם עבדא ודמך ליה הפך רבי ואיסתכל ביה ואמר יאות אמר שלמה מתוקה שנת העובד אם מעט ואם הרבה יאכל והשבע לעשיר איננו מניח לו לישון כגון אנן דאנן עסקינן בצרכיהון דברייתא אוף למידמוך לית אנן מישתבקין א"ר ברכיה משל למה"ד למלך שהיה לו פרדס ומסרו לבנו כל זמן שהיה בנו עושה רצונו היה המלך רואה איזו נטיעה יפה בעולם ושותלה בפרדס של בנו וכל זמן שלא היה בנו עושה רצונו היה המלך רואה איזו נטיעה יפה ומשובחת בפרדס והיה עוקרה כך המלך זה הקב"ה הפרדס זה העולם ויש אומרים אלו ישראל כל זמן שהם עושים רצונו של הקב"ה רואה איזה צדיק באומות העולם כגון יתרו רחב ורות וכגון אנטונינוס מביאו ומדבקו בישראל וכל זמן שאין עושין רצונו רואה איזה צדיק יש בישראל ומסלקו מהם:

132

עושר שמור לבעליו לרעתו – כעשרו של קרח שעל ידי כן נתגאה וירד לשאול

(יג) וְאֵבֶד הָעֶשֶׂר הַהוּא¹³³ בְּעֵנִין רַע וְהוֹלִיד בֵּין יְהוָה וְעֶשֶׂר הַהוּא אֲשֶׁר יַעֲזֹב לְבָנוּ לְאַחַר מוֹתוֹ, יֵאבֵד עַל אֲשֶׁר קָנָה לוֹ בְּעֵנִין רַע, וְלֹא יִתְקַיֵּם בְּיַד בְּנוֹ אֲשֶׁר יוֹלִיד, וְלֹא יִשְׁאָר לוֹ בְּיַדוֹ מֵאוֹמָה.

ואין בידו מאומה – אף זכות אבות

(יד) בְּאֲשֶׁר יֵצֵא מִבֶּטֶן אִמּוֹ¹³⁴ עָרוֹם יָשׁוּב לְלֶכֶת בְּשִׁבְאָ וּמֵאוֹמָה לֹא יִשָּׂא בְּעַמְלוֹ שְׂיִלְךָ בְּיַדוֹ: בְּאֲשֶׁר יֵצֵא מִמְּעֵי אִמּוֹ עָרוֹם לֹא יִשָּׂא בְּעַמְלוֹ וְלֹא יִשָּׂא בְּעַמְלוֹ לְלֶכֶת בְּשִׁבְאָ וּמֵאוֹמָה לֹא יִשָּׂא בְּעַמְלוֹ שְׂיִלְךָ בְּיַדוֹ: חֶסֶר מִזְכוּת כְּמוֹ שִׁבְאָ בְּעוֹלָם הַזֶּה, וְשׁוֹם שָׂכָר טוֹב לֹא יִקָּבַל בְּעַמְלוֹ לְשִׂאת עִמּוֹ לְעוֹלָם שֶׁהוּא הוֹלֵךְ לְהִיּוֹת לְזִכּוֹת בְּיַדוֹ.

ומאומה לא ישא בעמלו – כשימות לא ישא בידו שום זכות לדקה שעשה בזממונו בחייו כל עומת שצא אותו הממון כן הלך

(טו) וְגַם זֶה רָעָה חוֹלָה כָּל עַמְתָּ שִׁבְאָ בֵּין יִלְךָ¹³⁵ וְגַם זֶה רָעָה חוֹלָה וְאֵין לָהּ רְפוּאָה, שְׂכָל עַמְתָּ וּמָה יִתְרוֹן לוֹ שְׂיַעֲמֹל לְרוּחַ: שִׁבְאָ לְעוֹלָם הַזֶּה חֶסֶר מִזְכוּת, כִּי יִלְךָ לְעוֹלָם הַהוּא וּמָה יִתְרוֹן הִיָּה לוֹ אֲשֶׁר טָרַח לְמוֹל הַרוּחַ.

עי' קה"ר פ"ה סי' יח

(א) יב יש רעה חולה ראיתי תחת השמש יש רעה חולה וכי יש רעה חולה ויש רעה טובה אלא איזו רעה חולה כגון דגלום פטרגוס מסכין תשיש ערטיל וכפין עושר שמור לבעליו לרעתו א"ר יהושע זה קרח ורבי שמואל אמר זה נבות היזרעאלי רבי יהודה אמר זה המן רבי יצחק אמר אלו בני ראובן ובני גד ורבנן אמרי זה איוב דהוה עתיר ומתמסכן וחזר למה דהוה רבי גמליאל ברבי חנינא בעא קומי ר' מונא אמר ליה מהו דין דכתוב עושר שמור לבעליו לרעתו אמר לו כל סמא דמילתא הוא קטאדיקי דידיה כשבא עליו קטאדיקי דמלכות יתן לה מה דיתן:

133

עי' קה"ר פ"ה סי' יט

(א) יג ואבד העושר ההוא בענין רע ר' חגי בשם ר' יצחק אמר בענין רע שחשב על אותו עני אמר לו לא טוב לך לעי ונגיס חמי שקין חמי כרעין חמי קופדין לא טוב לך לעי ואכיל אמר הקב"ה לא דיי לך דמשלך לא נתת לו כלום ובמה שנתת לו אני אתה מכניס בו עין רעה לפיכך והוליד בן ואין בידו מאומה מן ממונא דידיה דהוה בידיה לא ישבוק לבריה:

134

עי' קה"ר פ"ה סי' כ

(א) יד כאשר יצא מבטן אמו גניבא אמר לשועל שמצא כרם והיה מסוייג מכל פנותיו והיה שם נקב אחד ובקש להכנס בו ולא הוה יכול מה עבד צם תלת יומין עד דכחיש ותשש ועאל בהדא נקובא ואכל ושמן בעא למיפק ולא יכול מעיבר כלום חזר וצאים תלת יומן אחרנין עד דכחיש ותשש וחזר היך מה דהוה ונפק כד נפק הוה אפיך אפוי ואיסתכל ביה אמר כרמא מה טב את ומה טבין אינון פירין דבגווד וכל מה דאית בך יאין ומשבחן ברם מה הניה ממך כמה דבר נש עליל לגוויך כך הוא נפיק כך הוא דין עלמא ד"א כאשר יצא מבטן אמו ערום ישוב ללכת כשבא תניא כמו שבא אדם כן ילך אדם בא בקול ונפטר מן העולם בקול בא לעולם בבכיה ונפטר מן העולם בבכיה בא לעולם ונפטר מן העולם באנחה בא לעולם בבלי דעת ונפטר מן העולם בבלי דעת תני בשם רבי מאיר כשאדם בא לעולם ידיו הן קפוצות כלומר כל העולם כלו שלי הוא אני נוחלו וכשהוא נפטר מן העולם ידיו הן פשוטות כלומר לא נחלתי מן העוה"ז כלום שכן שלמה אומר כאשר יצא מבטן אמו ערום ישוב ללכת כשבא ומאומה וגו':

135

עי' קה"ר פ"ה סי' כא

(א) ט"ו וגם זו רעה חולה כל עומת שבא כן ילך הא היך מה דאתא בחליטין כן יזיל ליה בחליטין א"ר פנחס כשם שפתח העולם בד' מלכיות חתם בארבע מלכיות פתח בארבע מלכיות

(טז) גם כל ימיו בחשך יאכל¹³⁶ וכעס הרבה גם כל ימיו בחשך שרוי עבור שלחמו לבדו
יאכל, ובכעס הרבה ירא, ובחלאים ורגז
יהיו חייו.

וחליו – כמו וחליו והו"ו יתירה כמו וי"ו של (תהלים קד) חיתו יער

(יז) הנה אשר ראיתי אני טוב¹³⁷ אשר יפה והנה אשר ראיתי אני טוב הוא לכני אדם
לאכול ולשתות ולראות טובה בכל עמלו ויפה להם לעשות בעולם הזה, שיאכלו
שיעמל תחת השמש מספר ימי חיו (חייו) אשר וגזלו, ולשמר את דברי התורה, ולחונן עניים
נכסים פדי שיראו טובה בכל עמלם שעמלו בעולם הזה תחת השמש מספר ימי חייו של
אדם אשר נתן לו ה' במזלו פי הוא חלקו ואין אחר חוץ ממנו.

לאכול ולשתות ולראות טובה – לעסוק בתורה שהיא לקח טוב ואל יקבץ הון רב אלכא בחלק הניתן
לו ישמח כי הוא חלקו

(יח) גם כל האדם אשר נתן לו האלהים גם כל אדם אשר נתן לו ה' עשר ונכסים
עשר¹³⁸ ונכסים והשליטו לאכל ממנו ולשתות והשליטו ה' לאכל ממנו בעולם הזה ולעשות
את חלקו ולשמח בעמלו זה מתת אלהים היא: ממנו צדקה, ולקבל שקר שלם בעולם הבא,
ולשמח בעמלו עם הצדיקים, הנה זה מתנה שנתנה לו במזלו מלפני ה' הוא.

והשליטו לאכל ממנו – בחייו: לשאת את חלקו – צמותו שזכהו לעסוק בתורה וצמנות בחייו כדי
שיקבל שכר

(יט) כי לא הרבה יזכר את ימי חייו¹³⁹ כי חייו, כפיה מהם עתידים להיות טובים, וכפיה
האלהים מענה בשמחת לבו:

שנא' (בראשית יד) את כדרלעומר מלך עילם ותדעל מלך גוים ואמרפל מלך שנער ואריוך מלך אלסר וחתם בארבע מלכיות בבל יון מדי ואדום ומה יתרון לו שיעמול לרוח אמר הקב"ה לאדם חרשת וזרעת וקצרת ועמרת ודשת ועשית אותו תבואה וערימה אם אין אני מוציא רוח שתזרה לך מהיכן את חייה הא אינן נותנין העומר אלא שכר אותו הרוח הוי ומה יתרון לו שיעמול לרוח:

ע"י קה"ר פ"ה סי' כב

(א) ט"ז גם כל ימיו בחשך ילך מדבר בדורן של שופטים וכעס הרבה שהיו מכעיסים להקב"ה במעשיהן הרעים וחליו וקצף וחליו אלו היסורין וקצף שהקציפו להקב"ה ואמרו (שופטים כ"א) למה ה' אלהי ישראל היתה זאת בישראל להפקד היום מישראל שבט אחד ד"א גם כל ימיו בחשך ילך מדבר בדורו של שמואל וכעס הרבה שהיו מכעיסין להקב"ה במעשיהם הרעים וחליו אלו היסורין וקצף שהקציפו ואמרו למה נגפנו ה' גלו עשרת השבטים ולא נשתייר מהם גלו שבט יהודה ושבט בנימין ונשתייר מהם:

137

ע"י קה"ר פ"ה סי' כג

(א) יז הנה אשר ראיתי אני טוב אשר יפה לאכול ולשתות ר' תנחומא אומר כל אכילה ושתייה שנאמרה במגילה הזאת בתורה ובמע"ט נאמרה אמר רבי יונה ואב שבכולן והוא ילוננו בעמלו וכי יש אכילה ושתייה מלויין את האדם לקבר ומה מלוהו תורה ומע"ט:

138

ע"י קה"ר פ"ה סי' כד

(א) י"ח גם כל האדם אשר נתן לו האלהים עושר ונכסים והשליטו לאכול ממנו א"ר פנחס המדה הזאת אינה נוהגת בכל בני אדם אלא במי שירצה בו הקב"ה:

מִהֶם עֲתִידִים לְהִיּוֹת רְעִים מִפְּנֵי שְׁלֹא נִמְסְרוּ
לְבְנֵי הָאָדָם, מִשּׁוּם שְׁמִלְפָנַי ה' נִגְזַר עָלַי
כְּמִה יָמִים יִתְעַנֶּה וְכִמִּה יָמִים יִהְיֶה בְּשִׂמְחַת
לְבוֹ.

כי לא הרצה – שאין אורך ימים בעולם הזה: יזכר את ימי חייו – כי מעט הם ולא הרצה ולמה יטרח לאסוף הון יטרח בדבר העומד לו לעולם הבא בחייו: כי האלהים מענה וגו' – הקדוש ברוך הוא עדות קדושה לזה לעולם: בשמחת לבו – ששמח לעשות טוב בחייו וראיתי במדרש זה אלקנה שמדריך את ישראל לעלות לשילה ברגלים ובדרך שמעלה אותו לשני' זו לא היה מעלה אותו לשני' האחרת כדי לפרסם הדבר ולהרגילם לפיכך יחסו הכתוב ועלה האיש ההוא מעירו וגומר, ואומר אני שהמדרש הזה סוף המקרא הוא כי האלהים מענה בשמחת לבו זה אלקנה שקבע לו הקדוש ברוך הוא בכתובים והעיד עליו (שמואל א יא) ועלה האיש ההוא מעירו: מענה – נקוד פתח קטן לכך אני מפרשו שם דבר כמו (איוב לב) כי אין מענה צפי שלשת האנשים: בשמחת לבו – שהיה שמח ברגל:

ספר קהלת פרק ו

(א) יֵשׁ רְעָה אֲשֶׁר רְאִיתִי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ¹⁴⁰ וְרֵבָה
הִיא עַל הָאָדָם:

ורצה היא על האדם – בהרצה בני אדם היא נוהגת:

אִישׁ אֲשֶׁר יִתֵּן לוֹ ה' בְּמִזְלוֹ, עֶשֶׂר, כְּבוֹד
וְנִכְסִים, וְאֵינְנו חֹסֵר לְנַפְשׁוֹ מִכָּל אֲשֶׁר יִתְּאֶנְה, וְלֹא יִשְׁלִיטְנוּ ה' בְּעוֹזְנוֹ לְאָכַל מִמֶּנּוּ, כִּי יָמוּת
לְלֹא בֶן, וְלֹא חֵמֶל עַל קְרוֹבוֹ לְהוֹרִישְׁנוּ, כִּי
אֲשֶׁתוֹ תִּהְיֶה נְשׂוּאָה לְאִישׁ זָר וְיִירָשְׁנוּ
וְיֵאכְלֵנוּ, כֹּל זֶה גָּרְמוֹ לוֹ עֲוֹנוֹתָיו שְׁלֹא עָשָׂה
מִמֶּנּוּ דָּבָר טוֹב, וְנִהְפֶּךְ עֲשָׂרוֹ לְהִיּוֹת לוֹ לְהֵבֵל
וּלְחֵלִי רָע.

(ב) אִישׁ אֲשֶׁר יִתֵּן לוֹ הָאֱלֹהִים¹⁴¹ עֶשֶׂר וְנִכְסִים
וְכְבוֹד וְאֵינְנו חֹסֵר לְנַפְשׁוֹ מִכָּל אֲשֶׁר יִתְּאֶנְה
וְלֹא יִשְׁלִיטְנוּ הָאֱלֹהִים לְאָכַל מִמֶּנּוּ כִּי אִישׁ
נִכְרִי יֵאכְלֵנוּ זֶה הֵבֵל וְחֵלִי רָע הוּא:

ע"י קה"ר פ"ה סי' כה

(א) י"ט כי לא הרבה יזכור את ימי חייו זה דורו של עלי כי האלהים מענה בשמחת לבו זה אלקנה שהיה מדריך את ישראל ומעלה אותם בירושלים בכל שנה ושנה בדרך אחרת לכך הכתוב מקלסו (שמואל א' א') ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה:

ע"י קה"ר פ"ו סי' א

(א) א יש רעה אשר ראיתי תחת השמש אמר ר' שמואל בר אמי זו מחשבתן של רמאין כגון המערב מים ביין מי בלקיא בשמן מי מאיס בדבש חלב חמור בקטף קומוס במור עלי גפנים בפליין סקרא בציר כרשינים בפלפלין קנה מאזנים ארוך מצד זה וקצר מצד זה ועל כולן אמר ר"י בן זכאי אוי לי אם אומר אוי לי אם לא אומר אם אומר שמא ילמדו הרמאין אם לא אומר שמא יאמרו הרמאין אין ת"ח בקיאין במעשה ידינו סוף סוף אמרו (הושע י"ד) כי ישרים דרכי ה':

ע"י קה"ר פ"ו סי' ב

(א) ב איש אשר יתן לו האלהים ר' אבא בר כהנא עאל לכנישתא ושמע קליה דר' לוי יתיב דריש הדין פסוקא איש אשר יתן לו האלהים עושר זה בעל מקרא ונכסים זה בעל משנה וכבוד זה בעל תוספתא ואיננו חסר לנפשו מכל אשר יתאוה אלו משניות גדולות כגון משנתו של רבי עקיבא ומשנתו של רבי חייא ושל רבי הושעיה ושל בר קפרא ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו שאסור להורות מהם כי איש נכרי יאכלנו זה בעל תלמוד שמטמא ומטהר אוסר ומתיר עמד ר' אבא בר כהנא נשקו על ראשו אמר לו אילו לא עליתי אלא לשמוע מפך הטעם הזה דיי ר' ישמעאל אומר (משלי כ"ח) חכם בעיניו איש עשיר זה בעל תלמוד ודל מבין יחקרנו זה בעל אגדה:

עושר ונכסים – לפי פשוטו כמשמעו: ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו – שיהא שמח בחלקו למאור קורת רוח בעשרו כי שואף לעשות ולהרבות הון כענין שנאמר (חזקוק ב) והוא ימות ולא יסדע וגם לא ישליטנו לעשות דקה לאכול הימנה לעתיד ואיש נכרי יטול אותו ממון ויעשה בו דקה ויהנה ממנו, ומדרש אגדה דדברי תורה: עושר ונכסים וכבוד – מקרא משנה ואגדה: לא ישליטנו – שלא זכה לגמרא ומתוך כך אין הנאה ממנו בשום דבר הוראה: כי איש נכרי יאכלנו – זה בעל הגמרא:

(ג) אם יוליד איש מאה¹⁴² ושנים רבות יחיה ורב שיהיו ימי שניו ונפשו לא תשבע מן הטובה וגם קבורה לא היתה לו אמרתי טוב ממנו הנפל: אם יוליד איש מאה בנים, ושנים רבות יחיה, ובשלטון וגדלה הם אשר יהיו ימי שניו, ונפשו לא תשבע מן הטובה אשר היתה לו, כי חס על עשרו ולא קנה ממנו שם טוב, גם בית קבורה לא היתה מזמנת לו, אמרתי אני במחשבותי, אשר טוב ממנו הנפל אשר לא ראה העולם הזה.

אם יוליד איש מאה – בניס: ורב שיהיו ימי שניו – (ורב הון וכל טוב ימי שניו) שלו, ורב לשון די, די לכל טובה: ונפשו לא תשבע – מאותה הטובה שאינו שמח בחלקו להתקרב רוחו צמה שצידו: וגם קבורה לא היתה לו – פעמים שנהרג וכלבים אוכלים אותו וכל הדברים האלו נמצאו באחראי שהוליד בניס הרבה וממונו הרבה והיה חומד של אחרים ולא מלא קורת רוח בממונו וכלבים אכלוהו: טוב ממנו הנפל – של אשה כי הנפל זהב זהב והלך ולא ראה טובה ולא נתאוה לה ואין לו להאטער:

(ד) כי בהבל בא¹⁴³ ובחשך ילך ובחשך שמו יבסה: כי בהבל בא לעולם הזה, ובחשך ילך לעולם ההוא, ובחשך שמו מתפסה, יצן אין לו זכות ושם טובה לא קנה להיות נזכר.

(ה) גם שמש לא ראה ולא ידע¹⁴⁴ נחת לזה יגרם אור התורה לא ראה ולא ידע בין טוב לרע להבחין בין עולם הזה לעולם הבא.

142

ע"י קה"ר פ"ו סי' ג

(א) ג אם יוליד איש מאה זה קין שהוליד מאה בנים ושנים רבות יחיה שחיה שנים הרבה ורב שיהיו ימי שניו שלא שבע נפשו מממונו ולא שבע מטובו של עולם וגם קבורה לא היתה לו שהיה תלוי ברפיון ובא המבול ושטפו דכתיב (בראשית ז) וימח את כל היקום מהו היקום קיומא ר' בון אמר אוקומיני ר"א אומר היקום הוא הממון שמעמיד רגליו של בעליו ר' שמואל אמר היקום זה קין שנשטף טוב ממנו הנפל זה הבל אחיו ד"א אם יוליד איש מאה זה אחאב שהוליד מאה בנים א"ר אחא והכתיב (מלכים ב' י) ולאחאב שבעים בנים בשומרון א"ר הושעיא כשם שהיה לו שבעים בנים בשומרון כך היה לו שבעים בנים ביזרעאל וכל אחד ואחד מהן היו לו שתי פלטריות אחת לקיץ ואחת לחורף דכתיב (עמוס ג') והכיתי בית החרף על בית הקיץ ורבי יהודה ברבי סימון אמר תרי לקייטא ותרתי אוחרנייתא לסיתוא שנאמר (שם) ואבדו בתי השן רבנן אמרי ו' שנאמר (שם) וספו בתיים רבים ושנים רבות יחיה שחיה שנים רבות ונפשו לא תשבע מן הטובה מממונו וגם קבורה לא היתה לו דכתיב (מלכים א' כ"א) במקום אשר לקקו הכלבים וגו' טוב ממנו הנפל זה נפלה של זונה:

143

ע"י קה"ר פ"ו סי' ד

(א) ד כי בהבל בא בלא נר ובלא מרחץ אלא בלא תורה ובלא מעשים טובים:

144

ע"י קה"ר פ"ו סי' ה

(ו) וְאֵלוֹ הָיָה אֵלֶיךָ שְׁנַיִם¹⁴⁵ פְּעָמִים וְטוֹבָה לֹא וְאֵלוֹ הָיוּ יָמֵי חַיֵּי הָאָדָם אֲלֵפִים שָׁנָה, וּבַתּוֹרָה לֹא עֵסֶק, וּמִשְׁפָּט וְצִדְקָה לֹא עָשָׂה, בְּשִׁבּוּעַת מְאָמֵר ה' כִּי בַיּוֹם מוֹתוֹ יוֹרְדַת נַפְשׁוֹ לְגֵיהֶנָם, לְמָקוֹם אֶחָד אֲשֶׁר כָּל הַרְשָׁעִים הוֹלְכִים שָׁמָּה. וְאֵלוֹ חַיָּה – וְאִם חַיָּה אֲלֵפִים שָׁנָה מֵהַ יִתְרוֹן לֹא הוֹאִיל וְטוֹבָה לֹא רָחַה הֲלֹא סוֹפּוֹ לְשׂוֹב אֶל הַעֲפָר כְּשֶׁאֵר הַעֲנִיִּים:

(ז) כָּל עֵמֶל הָאָדָם לְפִיָּהּ וְגַם הַנֶּפֶשׁ לֹא תִמְלָא: כָּל עֵמֶל הָאָדָם עֲבוּר מְאָכֵל פִּיּוֹ הוּא עֵמֶל, וְעַל דְּבַר פִּי ה' נִזְוֵן, וְגַם נֶפֶשׁ הָאָדָם לֹא תִשָּׁבַע אֶכֶל וּמִשְׁקָה. כֹּל עֵמֶל הָאָדָם – בְּצִבּוּל פִּיּוֹ הוּא שִׂיחָה וְיִאֲכַל בְּעוֹלָם הַזֶּה וְהַבָּא וְזֶה לֹא נִהְנֵה בְּחַיּוֹ: וְגַם הַנֶּפֶשׁ לֹא תִמְלָא – בְּחַמִּיָּה כְּלוֹמֵר זֶה אֲפִי תְאוּתוֹ לֹא מִלְּחָה בְּהַנְּאָה מוֹעֲטָה כְּמוֹ (שְׁמוֹת טו) תִּמְלָאמוֹ נֶפֶשׁ לְשׁוֹן הַשָּׂגַת תְּאוּה, וְאַחֲרַי שָׁכַן הוּא:

(ח) כִּי מֵהַ יוֹתֵר לְחֶכְמָה מִן הַכְּסִיף¹⁴⁶ מֵהַ לְעֵנִי כִּי מֵהַ יִתְרוֹן יֵשׁ לְחֶכְמָה בְּעוֹלָם הַזֶּה יוֹתֵר מִן הַכְּסִיף, מִפְּנֵי הַדּוֹר הָרַע אֲשֶׁר אֵינָנו מְתַקְּבִיל עֲלֵיהֶם, וְמֵהַ יֵשׁ לוֹ לְאוֹתוֹ אִישׁ הָעֵנִי לְעִשׂוֹת, רַק לְעֵסֶק בְּתוֹרַת ה', בְּשִׁבִיל שִׂידַע אֵיךְ לְלַכֵּת לְקִרְאָת הַצְּדִיקִים בְּגֵן עֵדֶן. מֵהַ יוֹתֵר לֹא – בְּחַכְמָתוֹ מִשְׁאֵס הִיָּה כְּסִיף: וְמֵהַ לְעֵנִי – חֶסְרוֹן מִן הַעֲשִׂיר שְׁאִין לֹא קוֹרֵת רוּחַ גַּם הוּא יוֹדַע לְהִלּוֹךְ בְּאַרְץ אֲחֵל הַחַיִּים, ד"ר וְגַם הַנֶּפֶשׁ לֹא תִמְלָא לְעוֹלָם הַבָּא שְׁהִרִי לֹא עָשָׂה מַעֲשִׂים טוֹבִים בְּחַיּוֹ:

(א) גַּם שֶׁמֶשׁ לֹא רָאָה וְלֹא יָדַע מִשָּׁל לְשָׁנֵי בְּנֵי אָדָם שֶׁהָיוּ בָּאִים בְּסַפִּינָה כְּשֶׁהִגִּיעַ לְלִמֵּן יָרַד אֶחָד מֵהֶם וּנְכַנַּס לְמַדִּינָה וְרָאָה שֶׁמֶם כְּמֵה מֵאֲכָל כְּמֵה מִשְׁקָה וְשִׁלּוּה בְּסַפִּינָה אִמֵּר לְחַבְרֵירוֹ לְמֵה לֹא עֵלְלַת לְמַדִּינָתָא אִמֵּר לוֹ וְאֵת שִׁירְדַת וְעֵלְלַת מֵה חַמִּיָּת תִּמְנֵן אִמֵּר לוֹ רֵאִיתִי כְּמֵה מֵאֲכָל כְּמֵה מִשְׁתָּה וְשִׁלּוּה א"ל כְּלוֹם נִהְנַת אִמֵּר לוֹ לֹא אִמֵּר לוֹ אֲנִי דְלֵא עֵלְלִית נּוּחַ לִי סִגִּין מִינֵךְ דְלֵא נַחְתִּית וְלֵא חַמִּיָּתִי הַה"ד נַחַת לְזֶה מִזֶּה:
145

ע"י קה"ר פ"ו סי' ו

(א) וְאֵלוֹ חַיָּה אֵלֶיךָ שְׁנַיִם וְגו' כֹּל עֵמֶל הָאָדָם לְפִיָּהּ וְגו' שְׁמוֹאֵל כֹּל מֵה שִׁיעֲמוֹל אָדָם וְיִסְגֵּל מִצוֹת וּמַעֲשִׂים טוֹבִים בְּעוֹה"ז אֵינוֹ מִסְפִּיק לְהַבִּיל הַיּוֹצֵא מִתּוֹךְ פִּיָּהּ וְגַם הַנֶּפֶשׁ לֹא תִמְלָא אֲפִילוֹ הַיּוֹצֵאתָה אֵינָה מִמְלֵא אֶת הַגּוֹמָא כִּי־צֵד הַיּוֹצֵאת הַנֶּפֶשׁ ר' יוֹחֲנָן אִמֵּר כְּקַפִּיטוֹרִין מִתּוֹךְ הוֹשֵׁט ר' חֲנִינָא אִמֵּר כְּצִיפּוֹרֵן מִתּוֹךְ הוֹשֵׁט רַבִּי שְׁמוֹאֵל בְּרַבִּי אִמֵּר כְּסִילּוֹן רְטוּב וְהַפּוֹךְ מִן הוֹשֵׁט א"ר חֲנִינָא בֵּן יִצְחָק כֹּל מֵה שִׁיעֲמוֹל אָדָם מִצוֹת וּמַעֲשִׂים טוֹבִים לְפִיּוֹ וְלֹא לְפִי בְּנוֹ וְלֹא לְפִי בְּתוֹ וְגַם הַנֶּפֶשׁ לֹא תִמְלָא שֶׁהַנֶּפֶשׁ יוֹדַעַת כֹּל מֵה שֶׁהִיא עֹמֶלָה לְעִצְמָהּ הִיא עֹמֶלָה לְכַךְ אֵינָה שְׁבַעָה לֹא תוֹרָה וְלֹא מַעֲשִׂים טוֹבִים מִשָּׁל לְמַה"ד לְעִירוֹנֵי שְׁנַשָּׂא בֵּת מַלְכִים אִם יִבִּיא לֵה כֹּל מֵה שְׁבַעוֹלָם אֵינָן חֲשׁוּבִין לֵה כְּלוֹם לְמֵה שֶׁהִיא בֵּת מֶלֶךְ כֶּךָ הַנֶּפֶשׁ אֵילוֹ הַבָּאת לֵה כֹּל מַעֲדָנֵי עוֹלָם אֵינָם כְּלוֹם לֵה לְמֵה שֶׁהִיא מִן הַעֲלִיוֹנִים ג' אֵין מַחְזִיקִין טוֹבָה לְבַעֲלִיָּהּ הַנֶּפֶשׁ וְהָאֵרֶץ וְהָאֵשׁ הַנֶּפֶשׁ מִנִּיין שְׁנֵאמֵר וְגַם הַנֶּפֶשׁ לֹא תִמְלָא הָאֵרֶץ שְׁנֵאמֵר (מִשְׁלֵי ל') אֵרֶץ לֹא שְׁבַעָה מִים אֵשׁ שְׁנֵאמֵר (שֶׁם) אֲכָלָה וּמַחְתָּה פִּיָּה שְׁלֹשָׁה נוֹתָנִין בְּשַׁפַּע וְנוֹטְלִין בְּשַׁפַּע וְאֵלוֹ הֵן הַיָּם וְהָאֵרֶץ וְגַם הַמַּלְכוּת ר' יְהוֹשֻׁעַ דְּסִיכְנִין אִמֵּר שֶׁשֶׁה פְּעָמִים כְּתִיב בֵּה נֶפֶשׁ כְּנֹגַד שֶׁשֶׁת יָמֵי בְּרֵאשִׁית אִמֵּר הַקַּב"ה לְנֶפֶשׁ כֹּל מֵה שְׁבַרְאֵתִי בְּשֶׁשֶׁת יָמֵי בְּרֵאשִׁית בְּשִׁבִילֵךְ בְּרֵאשִׁית וְאֵת גּוֹזְלַת וְחוֹטְאָת וְחוֹמְסָת:
146

ע"י קה"ר פ"ו סי' ז

(א) ח כִּי מֵהַ יוֹתֵר לְחֶכְמָה מִן הַכְּסִיף מֵהַ לְעֵנִי יוֹדַע לְהִלּוֹךְ נֹגַד הַחַיִּים אֲלֵא מֵה יַעֲשֶׂה יִלְךְ אֲצֵל גְּדוֹל מִמֵּנוּ בְּתוֹרָה וְיִבְאֵר לוֹ מִשְׁנֵתוֹ ד"א מֵהַ לְעֵנִי יוֹדַע מֵהַ לְעֵנִי בְּנִכְסֵיוֹ לְהִלּוֹךְ אֲצֵל הָעֲשִׂיר מֵהַ יַעֲשֶׂה יִלְךְ וְיַעֲסוֹק בְּפַרְקֵמִטִּיא ד"א מֵהַ לְעֵנִי יוֹדַע מֵהַ יַעֲשֶׂה בְּמִשָּׂא וּמִתֵּן מֵהַ יַעֲשֶׂה יוֹשֵׁב וּבִטֵּל יִלְמַד אֲוִמְנוֹת וְהַקַּב"ה מִפְּרַנְסוֹ וְיַחֲיָה:

(ט) טוב מראה עינים מהלך נפש¹⁴⁷ גם זה הבל טוב לאדם לשמח על מה שיש לו, ולעשות זדקה, ולראות שחר טוב על מעשיו ליום הדין הגדול, מאשר ילך לעולם שהוא בענוי נפש, אבל זה לאיש הרשע הבל ושרון רוח. טוב מראה עינים מהלך נפש – טוב היה והוכשר לזה לראות עושרו למראה עיניו ממאכל ומסתה ההולך בנפש, דבר אחר טוב מראה עינים מהלך נפש טוב היה לזה והוכשר ללכת אחר עיניו לגזול ולעשוק מהילוך נפשו שלא נתן לב היכן נפשו חלך כשימות: גם זה הבל – הוא הניתן לרשעים:

(י) מה שהיה כבר נקרא שמו¹⁴⁸ ונודע אשר מה שהיה בעולם הנה כבר נקרא שמו ונודע הוא אדם ולא יוכל לדין עם שהתקיף (שתקיף) בגזרת מאמר ה' הוא, ואין רשות לאיש לקום ממונו: בדין עם רבון העולם שתקיף ממנו. מה שהיה כבר נקרא שמו – חשיבות וגדולה שהיתה לו בחייו, כבר נקרא שמו כלומר כבר היה ועבר כבר ילא לו שם בשררה ועתה חלף ונודע שהוא אדם ולא אל וסופו שמת ולא יוכל לדין עם מלאך המות שהוא תקיף ממנו:

(יא) פי יש דברים הרבה מרבים הבל¹⁴⁹ מה פי יש דברים רבים שמרבים הבל בעולם, מה יתר לאדם: יתרון יש לאדם העוסק בהם. כי יש דברים הרבה – שנתעסק בהן בחייו כשחוק המלכים קופים ופילים ואריות הכל הרבו לו ומה

147

ע"ק ה"ר פ"ו סי' ח

(א) ט טוב מראה עינים מהלך נפש טוב מי שהוא מבאר משנתו ממי ששונה ורגיל בהרגל לשון והולך:
148

ע"ק ה"ר פ"ו סי' ט

(א) י מה שהיה כבר נקרא שמו זה אדם הראשון שנ' (בראשית ב') ויקח ה' אלהים את האדם ונודע אשר הוא אדם משל למלך ואפרכוס שהיו נתונים בקרונין והיו מבקשין בני המדינה לומר למלך דומינין ולא היו יודעין אי זהו מה עשה המלך דחפו והוציאו חוץ לקרונין וידעו הכל שהוא אפרכוס כך בשעה שברא הקב"ה אדם הראשון טעו בו מלאכי השרת ובקשו לומר לפניו קדוש מה עשה הקב"ה הפיל עליו שינה וידעו שהוא אדם ואמר לו כי עפר אתה ואל עפר תשוב ד"א מה שהיה כבר נקרא שמו זה משה שנא' (ויקרא א') ויקרא אל משה ונודע לכל כי זה משה נביא הוא בשעה שאמר לו הקב"ה (שמות ג') ועתה לכה ואשלחך אל פרעה וכשבא לאותו מעשה אמר לך רד וגו' אמר לפניו רבש"ע כד אינון טבין אינון דידך וכד אינון בישין אינון דידי בין טבין בין בישין דידך אינון משל למלך שהיה לו כרם ומסרו לאריס לעמול בו כשעושה יין טוב ואומר המלך כמה חמריה דכרמי טב וכשעושה יין רע ואומר המלך חמריה דכרמא דאריסי ביש והאריס בוכה וצווח ואומר לפניו אדני המלך כד עבד חמר טב דידך הוא וכד הוה עביד ביש דידי הוא אלא בין טב ובין ביש דידך הוא כך אמר משה בין טבין בין בישין דידך אינון ולא יוכל לדין עם שתקיף ממנו כשאמר לו (דברים ג') אעברה נא ואראה את הארץ הטובה אמר לו הקב"ה (שם) רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה ד"א מה שהיה זה ירמיהו ונודע לכל שהוא נביא שנאמר (ירמיה א') בטרם אצרך בבטן ידעתך:
149

ע"ק ה"ר פ"ו סי' י

(א) י"א כי יש דברים הרבה מרבים הבל כגון מגדלי קופות וחתולות וחולדות הסנאין ואדני שדה וכלב הים מה אית להון הנייה מניהון או חד אמכותי או חד מעקוצי מה הנייה או חד פלקא או חד פדעה וכן המסקל מתוך שדהו ונותנו לרשות הרבים מה הנייה אית ליה או חד תוקלא או חד מרמוצי ויש אומרים מרצומי מעשה בחסיד אחד שהיה מסקל מתוך שדהו ונותנו לרשות הרבים והיה שם חסיד אחד והיה רודפו ואומר לו מפני מה את מסקל מתוך שאינו שלך ונותן לתוך שלך והיה שוחק עליו ולאחר ימים נצרך החסיד ומכר את שדהו והיה מהלך בר"ה ונתקל אמר לא על חנם אמר לי אותו חסיד נותן לתוך שלך מה יותר לאדם:

יותר לו משמת:

(יב) כי מי יודע מה טוב לאדם בחיים¹⁵⁰ מספר ימי חיי הבלו ויעשם כצל אשר מי יגיד לאדם מה יהיה אחריו תחת השמש: (יב) כי מיהו אשר ידע מה ייטיב לאדם בעולם הזה, אם לא רק לעסוק בתורה אשר היא חיי העולם, וכל מספר ימי חיי הבל, אשר יהיה בעת מותו, הם חשובים בעיניו כצל, כי מי הוא אשר יורה לאדם מה שעתיד להיות בפניו בעולם הזה תחת השמש.

כי מי יודע – כי מי אשר יודע מעשים טובים ומה לאדם לעשות בחייו שיהיו טובים לו לעולם הארוך: מספר ימי חיי הבלו – שהם מעט מספר: ויעשם – לאותם מעשים בצעה מועטת שהוא חי שהוא זמן קצר ככל עוף העובר ואף על פי שאמר שלמה לכל סתם ולא פירש אם כל דקל אם כל כותל שהם קבועים כבר פירשו דוד אביו (תהלים קמד) ימיו ככל עובר זהו כלו של עוף הפורח כך נדקש במדרש: כי מי יגיד לאדם – כמה יתקיים הון שקבץ מעושה לבניו אחריו תחת השמש:

ספר קהלת פרק ז

(א) טוב שם משמן טוב¹⁵¹ ויום המות מיום טוב שם טוב אשר יקנו הצדיקים בעולם הזה, יותר משמן המשחה שהיה נמשח בראש המלכים והפנהנים, ויום שימות האדם ונפטר לבית הקבורה בשם טוב ובזכות, מיום אשר נולד רשע בעולם.

150

עי' קה"ר פ"ו סי' יא

(א) "ב כי מי יודע מה טוב לאדם בחיים ר' הונא בשם ר' אחא דוד אמר דבר אחד ולא פרשו ופרשו שלמה בנו ושלמה אמר דבר אחד ולא פרשו ופרשו דוד אביו שלמה אמר כי מי יודע מה טוב לאדם בחיים ויעשם כצל כיצד אם תאמר לצלו של כותל יש בו ממש אם לצלו של דקל יש בו ממש בא דוד ופרש (תהלים קמ"ד) ימיו כצל עובר דוד אמר דבר אחד ולא פרשו ופרשו שלמה בנו דוד אמר (שם) אדם להבל דמה לאיזה הבל אם להבל של תנור יש בו ממש אם להבל של כירה יש בו ממש בא שלמה ופרש הבל הבלים ד"א כי מי יודע מה טוב לאדם בחיים אמר ר' פנחס הואיל והבל הם ימיו של אדם ומספר הם וכצל הם מה הנאה יש לו בחיים אלא יתעסקו בדברי תורה שכולן חיים אשר מי יגיד לאדם וגו' אמר שלמה אני אגיד לך מה טוב מכולן טוב שם משמן טוב:

151

עי' קה"ר פ"ז סי' א

טוב שם משמן טוב שמן טוב יורד ושם טוב עולה שמן טוב לשעתו ושם טוב לעולם שמן טוב כלה ושם טוב אינו כלה שמן טוב בדמים ושם טוב בחנם שמן טוב נוהג בחיים ושם טוב נוהג בחיים ובמתים שמן טוב בעשירים ושם טוב בעניים ובעשירים שמן טוב מהלך מקיטון לטרקלין ושם טוב הולך מסוף עולם ועד סופו שמן טוב נופל על המת ומבאיש שנא' זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח שם טוב נופל על המתים ואינו מבאיש שנאמר (מ"ב ד') ויעל ויגהר על הילד וגו' שמן טוב נופל על המים ונידוח ושם טוב נופל על המים ואינו נידוח שנאמר (יונה ב') ויאמר ה' לדג ויקא את יונה שמן טוב נופל על האור ונשרף ושם טוב נופל על האור ואינו נשרף דכתיב (דניאל ג') באדין נפקין וגו' אמר ר' יהודה בר' סימון מצינו בעלי שמן טוב נכנסו למקום חיים ויצאו הם שרופין ובעלי שם טוב נכנסו למקום מתים ויצאו חיים נדב ואביהוא נכנסו למקום חיים ומתו חנניה מישאל ועזריה נכנסו לאתון נורא ויצאו חיים לכך נאמר טוב שם משמן טוב וגו':

עי' קה"ר פ"ז סי' ג

(ג) אמר ר' שמעון בן יוחאי חביב שם טוב מארון הברית שארון הברית לא הלך אלא שלשה ימים שנאמר (במדבר י') וארון ברית ה' נוסע לפניו ושם טוב הולך מסוף העולם ועד סופו מנא לן מדוד שנאמר (ד"ה א' י"ד) ויצא שם דוד בכל הארצות וה' נתן את פחדו על כל הגוים חביב שם טוב מכהונה ומלכות שכהונה בטלו ושם טוב לא בטל תלמידיו דר' אבא ואבא צידוני בשם ר' שמואל בר נחמן אמר חביבה מיתתן של שבטים יותר מבחייהם שבחייהם לא נאמר ששה משמותם ובמיתתן נאמר ששה משמותם אמר ר' יהודה מרים ויוכבד הן הן היו חיותיהם של ישראל דכתיב (שמות א') שם האחת שפרה ושם השנית פועה שפרה זו יוכבד שהיתה משרפת את

טוב שם משמנו טוב – יפה לאדם שם טוב משמנו טוב, וזיוס המות טוב השם מיוס הולדו לכך הוקש שם טוב לשמן יותר משאר משקין שהשמן אתה נותן לתוכו מים והוא כף ועולה וניכר אזל שאר משקין אתה נותן לתוכו מים והם זולעים, טוב שם משמנו טוב שמן טוב יורד למטה שנאמר (תהלים קלג) כשמן הטוב היורד על הזקן שם טוב עולה למעלה שנאמר (בראשית יב) ואגדלה שמך, שמן טוב לשעה ושם טוב לעולם שנאמר (תהלים עב) יהי שמו לעולם, שמן טוב הולך מקיתון לטרקלין ולא יותר ושם טוב לסוף העולם אמר רבי יהודה ברבי סימון מלינו בעלי שמן טוב נכנסו למקום החיים וילאו שרופי' והם נדב ואזיהוא שנמשחו בשמן המשחה ומלינו בעלי שם טוב שנכנסו למקום המיתה וילאו חיים חנניה מישאל ועזריה שיאלו מכבשן האש: ויוס המות מיוס הולדו – נולדה מרים אין הכל יודעין מה היא מתה נסתלקה הבאר וכן אהרן בעמוד ענן וכן משה בזמן:

(ב) טוב ללקת אל בית אבל מלקת אל בית טוב ללקת לאיש אבל לנחמו, מלקת לבית משתה¹⁵² באשר הוא סוף כל האדם והחי יתן אל לבו¹⁵³:
 טוב ללקת לאיש אבל לנחמו, מלקת לבית משתה היין של ההוללים, בבית האבל, שם הוא סוף כל אדם ללקת, שעל כלם נגזרה גזרת המות, ומפני שילך לבית האבל, איש צדיק ישב ויתן אל לבו דברי המות, ואם יש בידו משהו רע, יניחנו וישוב בתשובה לפני רבון העולם.

הילדים ד"א שפרה רבה ד"א שפרו ורבו ישראל על ידיה ד"א ששפרו אותן במצות ובמעשים טובים ד"א שפרה לשם שבח שנאמר (איוב כ"ו) ברוחו שמים שפרה פועה זו מרים שהיתה פועה באשה והולד יוצא ד"א פועה שהיתה פועה ובוכה על אחיה משה שהושלך ליאור שנאמר (שמות ב') ותצב אחותו מרחוק ד"א פועה שהופיעה את מעשה אחיה ד"א שפעת בפני פרעה ואמרה לו אוי לך מיום הדין תני שלשה שמות נקראו לאדם הזה אחד שקראו לו אביו ואמו ואחד שקראו לו אחרים ואחד שקרוי לו בספר תולדות ברייתו:
¹⁵²

ע"י קה"ר פ"ז סי' ה

(א) ב טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה למה שלב חכמים בבית אבל שכל מי שמתאבל הקדוש ברוך הוא משמחו שנאמר (ישעיה כ"ט) ויספו ענוים בה' שמחה ד"א טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה מוטב ללכת למדה שיש לה פרעון ממדה שאין לה פרעון מוטב לילך במדה נוהגת בחיים ובמתים ממדה שאינה נוהגת אלא בחיים מוטב לילך במדה נוהגת בעשירים ובעניים ממדה שאינה נוהגת אלא בעשירים מוטב לילך במדה שיש בה פיוס ממדה שאין בה פיוס:

ע"י קה"ר פ"ז סי' ח

(ד) א"ר סימון מצינו שהלכו לבית המשתה ולא נתפרשו שמותן לבית האבל ונתפרשו שמותן עוג הלך במשתה אברהם ולא נתפרש שמו שלשת ריעי איוב הלכו לבית האבל ונתפרשו שמותן מצינו שהלכו לבית המשתה ולא נדחו מגיהנם והלכו לבית האבל ונדחו מגיהנם עוג היה במשתה אברהם ולא נדחה מגיהנם ואלו שהלכו לבית האבל נדחו מגיהנם אמר ר' יששכר דכפר מנדי דרכן של רשעים להנתן בדיוטא תחתונה של גיהנם שנאמר (איוב ל"ד) תחת רשעים ספקם שלשת ריעי איוב הלכו לבית האבל ונדחו מגיהנם דכתיב (איוב ב') ויבא איש ממקומו איש מביתו איש מעירו איש מארצו אין כתיב כאן אלא איש ממקומו ממקום שנתבצר להם בגיהנם נדחו ונצולו ממנו מצינו שהלכו לבית המשתה ולא שרת עליהם רוח הקדש זה עוג ושלשת ריעי איוב הלכו לבית האבל ושרת עליהם רוח הקדש ה"ד (איוב ד') ויען אליפז ויען בלדד תני בשם רבי מאיר כל מקום שנא' ענייה ואמירה כה ככה אלו בלשון הקדש ברוח הקדש הוא מדבר:
¹⁵³

ע"י קה"ר פ"ז סי' ט

(ה) והחי יתן אל לבו מה ת"ל עביד חסדא דיעבדון לך לוי דילוויך ספוד דיספדונך קבור דיקברונך גמול חסד דתתגמל חסד אמר רבי מנא והחי יתן אל לבו אלו הצדיקים שנותנין מיתתן כנגד לבן ולמה כותשין על הלב מימר דכלה תמן ד"א והחי יתן אל לבו זה חי העולמים שהוא משלם שכר לבר נש על כל פסיעה ופסיעה בגמילות חסדים דאמר ר' יונה אין שואלין הלכות לפני מטתו של מת והא ר' יוחנן שאל לרבי ינאי קומיה ערסיה דר' שמעון בן יהוצדק הקדיש עולתו לבדק הבית מהו מועלים בה ומגיב ליה משהכונים מעכבין בשחיטתה מעל נאמר כד הוה רחיק הוה מגיב ליה תני הכתפין אסורים בנעילת הסנדל שמא יפסק סנדלו של אחד מהם ונמצא מתעכב

טוב ללכת אל בית אצל – מדה הנוהגת בחיים וזמתים: מלכת אל בית משתה – שהיא מדה שאינה נוהגת אלא בחיים: באשר הוא סוף כל האדם – בשביל שהאצל הוא סוף כל האדם סופו של כל אדם לזאת לידי כך לפיכך החי יתן אל לבו כל מה שאגמול חסד עם המת אנטרד אני שיגמלו לי זמותי דידל ידלוניה דיטען יטענוניה דיספד יספדוניה דיילוה ילוניה, ד"א באשר הוא סוף כל האדם שהמיתה היא סוף כל ימי האדם ואם לא עכשיו גומל לו חסד לא יגמול לו עוד אצל בית המשתה זימנו ולא הלך יוכל לומר לו סופך שיוכל לך בן ושם אהיה עמך תבא לך שמחת חתונה בניך ושם אלק: והחי יתן אל לבו – הדבר הזה שאם לא עכשיו יגמול לו חסד לא יגמול לו עוד:

(ג) טוב בעם משחוק¹⁵⁴ כי ברע פנים ייטב לב: טוב פעם שכועס רבוץ העולם על הצדיקים בעולם הזה, משחוק ששוחק עם הרשעים, כי ברע פני שכינה, באה בצרת ופרענות בעולם, בשביל להיטיב לב הצדיקים ושיתפללו לפני רבוץ העולם שהוא מרחם עליהם.

טוב כעס משחוק – מי שרודפת מדת הדין אחריו אל יטעור טוב היה להם לדור המצול אס הראה הקדוש צרוך הוא פנים זעומות על עבירות שזידם משחוק ששחק עמהם שאילו הראה להם הימנע רוע פנים היו חוזרים למוטב, טוב היה לאדוניהו אס ענצו אציו על כל עבירה שהיה עושה משחוק שהראה לו ובסוף נהרג עליו: ייטב לב – יהפוך לב האדם להטיב דרכיו:

(ד) לב חכמים בבית אב¹⁵⁵ ולב פסילים לב החכמים אוגן על חרפן בית המקדש, ועצוב על גלות בית ישראל, ולב פסילים בבית שמחה: בשמחת בית ליצנותם, אוכלים ושותים ומתפנקים, ולא ישיבו אל לבכם צער אחיהם.

לב חכמים בבית אצל – מחשבתם על יוס המיתה: ולב כסילים בבית שמחה – אין חרדים מיוס המיתה ולצם זריא כאולם:

(ה) טוב לשמע גערת חכם¹⁵⁶ מאיש שמע שיר טוב לשבת במדרש בית אולפנא, ולשמע גערת איש חכם בתורה, מאיש שהולך לשמע קול כלי זמר של פסילים.

מן המצוה ר' זעירא שרע בדיבורא אזלון מוזקופוניה ואשכחוניה איעני בדיבורא אמרין ליה מהו כן אמר לון עלמא דאתינן מן לתמן הא מה דאיתמר והחי יתן אל לבו:

154

עי' קה"ר פ"ז סי' י

(א) ג טוב כעס משחוק אמר שלמה אילו כעס אבא על אדוניה קמעא טוב היה לו משחוק ששחקה עליו מדת הדין למה כי ברוע פנים ייטב לב אלו הרע לו פנים הביאו למוטב אלא (מ"א א) ולא עצבו אביו מימיו וכן אמנון טוב היה לו אם כעס דוד אבא על אמנון קמעא משחוק ששחקה עליו מדת הדין ולמה כי ברוע פנים ייטב לב אלא (ש"ב י"ג) כי אמנון לבדו מת ד"א טוב כעס משחוק טוב היה אילו כעס הקב"ה על דור המבול משחוק ששחקה עליהם מדת הדין שנאמר (איוב כ"א) זרעם נכון לפניו ד"א טוב כעס משחוק טוב שהיה הקב"ה כועס על הסדומים משחוק ששחקה עליהם מדת הדין שנא' (שם) בתייהם שלום מפחד וגו':

155

עי' קה"ר פ"ז סי' יא

(א) ד לב חכמים בבית אבל אמר ר' יצחק משל לאחד שאמר לעבדו צא והבא לי חפץ טוב א"ל ומהיכן אני מוצא חפץ טוב א"ל משתמצא רוב בני אדם הולכין שם חפץ טוב:

156

עי' קה"ר פ"ז סי' יב

כי כקול הסירים – עזי קולים אשפי"נש בלעז: תחת הסיר – תחת סיר נחשת הכפוי על תצערת קולים והם מהקשקים לתוכה אמר רבי יהושע בן לוי כל קיסיא כד אינון דלקין לית קלהון אזיל ברם הלין סירייתא קלהון אזיל למימר אף אנו מן קיסיא מודיעים אף אנו מן העצים ויש לורך בנו אף הכסילים מרזים דברים לומר גם אנו מן החסודים: גם זה הכל – ועמל הוא שמסר הקדוש ברוך הוא לבריות להיות יגעים ומקנתרים בהם:

(ו) **כִּי כְּקוֹל הַסִּירִים תַּחַת הַסִּיר¹⁵⁷ בֵּן שְׁחָק** כִּי כְּקוֹל צִעֲקַת הַקּוֹצִים הַנְּשָׁרְפִים תַּחַת הַסִּיר, הַכְּסִיל וְגַם זֶה הַבָּל: בֵּן קוֹל שְׁחָק הַכְּסִילִים, גַּם זֶה הַבָּל.

(ז) **כִּי הָעֵשֶׂק יְהוֹלֵל חָכָם¹⁵⁸ וַיֵּאבֵד אֶת לֵב** כִּי הָעֵשֶׂק יְהַתֵּל בְּחָכְם בְּגִלְלָא שְׁלֵא הָלַךְ בְּדַרְכּוֹ, וּמֵאֲבָד בְּדַרְכּוֹ הַרְעִים אֶת חֲכַמְתָּ לֵב מְהַנְּהָה: הַחָכָם אֲשֶׁר נִתְּנָה לוֹ בְּמִתְנַת שָׁמַיִם.

(א) ה טוב לשמוע גערת חכם אלו הדרשנים מאיש שומע שיר כסילים אלו המתורגמני שמגביהין קולם בשיר להשמיע את העם דבר אחר טוב לשמוע גערת חכם אלו תוכחות שהוכיח משה רבינו מאיש שומע שיר כסילים אלו ברכות של בלעם הרשע שבהן גבה לבן ונפלו בשטים:

ע"י קה"ר פ"ז סי' יג

(א) ו כי כקול הסירים תחת הסיר ר' לוי בריה דר' זעירא עבד לה נטילת רשות כל העצים כשהן דולקין אין קולן הולך ברם הלין סרייתא כד אינון דולקים קולן הולך מימר אוף אנו קיסין:

ע"י קה"ר פ"ז סי' יד

כי העושק יהולל חכם עסק שתלמידי חכמים עסוקין בו זה עם זה יהולל חכם מערבין חכמתו ויאבד את לב מתנה אמר ריב"ל פ' הלכות למדתי מיהודה בן פדיה בחרישת הקבר וע"י שהייתי עסוק בצרכי רבים שכחתים איזהו תלמיד חכם ר' אבהו בשם ר' יוחנן כל שהוא מבטל עסקיו מפני משנתו תני כל ששואלין אותו הלכה ממשנתו ומשיב עליה:

ע"י קה"ר פ"ז סי' טו

(ב) חמשה תלמידים היו לו לרבי יוחנן בן זכאי כל זמן שהיה קיים היו יושבין לפניו כשנפטר הלכו ליבנה והלך ר' אלעזר בן ערך אצל אשתו לאמאוס מקום מים יפים ונוה יפה המתין להם שיבאו אצלו ולא באו כיון שלא באו בקש לילך אצלם ולא הניחתו אשתו אמרה מי צריך למי אמר לה הן צריכין לי אמרה לו חמת העכברים מי דרכו לילך אצל מי העכברים אצל החמת או החמת אצל העכברים שמע לה וישב לו עד ששכח תלמודו מאחר זמן באו אצלו שאלו אותו פת חטין או פת שעורים מי טב אוכלה בלפתן ולא ידע להשיבן בליפתן רבי אליעזר ורבי יוסי אומרים ב' תבשילין לפותין זה בזה ר' הוה ממני תרין מנאין בכל שנה אין הוון כדי הוון מתקיימין ואין לא הוון דמכין מן דאתא רבי למדמך אמר לבריה לא תעביד כן אלא הוי ממני כולהון כחדא ומני לך ר' חנינא קדמאי והוא למה לא מנייה ר' יוסי בר זביד אמר על דצווחין ציפוריא עליה ומן צווחא עבדין הא כדון צווחין טבאות אם אנן שמעיין בהדא אוף בההיא צריכין שמוע להון ר' בון אמר ליה קדם מן קרייתא א"ל קדם רבי המנונא ספרא דבבל א"ל כד תיזל לתמן אמור ליה שמניתיך זקן וידע דלא מתמני ביומיה כיון דדמך בעא בריה דימניניה ולא קביל עליה אמר לית אנא מקבל אלא קדם ר' אפס דרומא הוה תמן חד סב אמר אם רבי חנינא קדמי אנא תניין ואם רבי אפס קדמי אנא תניין קביל עלוי ר' חנינא למתמני תליתוי וזכה למארכה סגין שנין אמר לית אנא ידע מן בגין מה זכיתי מארכה שנין סגין מן בגין הדא מילתא ואם מן בגין דהוינא סליק מן טבריה לצפורין והוינא עקים איסטורטיא שאיל בשלמה דרבי שמעון בן חלפתא באידין מתניין לית אנא ידע ד"א כי העושק יהולל חכם עושק שעשקו דתן ואבירם למשה רבן אבדו חכמתו ממנו ויאבד את לב מתנה מתונה כתיב אלו היה משה מתון היה ניצול אלא שהקניטו והקפידו אותו ואמרו לו (שמות ה') ירא ה' עליכם ולא סבל אלו הוא הקפיד מכעסו ואמר (שם) ומאז באתי אמר לו הקב"ה אני כתבתי עליך שאת חכם ואת מקפיד ואומר לי כך חייך יש לך לידע וליידע טוב אחריתן של בני מראשית שנתתי להם במצרים דכתיב (שם) עתה תראה באותה שעה אמר הקב"ה ווי דמובדין ולא משתכחין אבדתי את אברהם יצחק ויעקב שלא הרהרו אחרי ולא מצאתי כיוצא בהן באותה שעה בקשה מדת הדין לפגוע בו דכתיב (שמות ו') וידבר אלהים ואין אלהים אלא מדת הדין ונאמר (שם)

כי העוסק יהולל חכם – כשהכסיל מקנתר את החכם מערצב דעתו וגם הוא נכסל לתן ולצירם קנתרו את משה לומר (שמות ה) ירא ה' עליכם וישפוט וגומר וערצבוהו ולכדו את לבו וגרמו לו שהקפיד כנגד הקדוש ברוך הוא ולאמר (סם) והכל לא הכלת את עמך ונענש בדבר שהשיבו עתה תראה ולא תראה במלחמת ל"א מלכים: לב מתנה – לב חכמה שהיא מתנה לאלם שנאמר (משלי ז) כי ה' יתן חכמה: עוסק – לשון ריב וקנתורין יש פנים אחרים אך מפרידין המקראות זו מזו וכי האמור בראש המקרא מוכיח שמחזר למקרא שלפניו:

(ח) טוב אחרית דבר מראשיתו¹⁵⁹ טוב ארך טוב אחרית דבר מראשיתו, פי בראשיתו לא נודע לאיש מה שעתיד להיות באחריתו, אכל סוף דבר טוב – נודע לאיש פי טוב הוא, וטוב לפני ה' איש השולט ברוחו וכוכל יצרו, מאיש ההולך בגסות רוחו.

ויאמר אליו אני ה' א"ל את ב"ו לא יכולת לסבול אותם אני ה' רחמן בעל הרחמים במדותי ארחם שנאמר (ירמיה מו) אני עשיתי ואני אשא:

159

ע"י קה"ר פ"ז סי' טז

(א) ח טוב אחרית דבר מראשיתו ר' מאיר הוה יתיב ודריש בבי מדרשא דטבריה והוה אלישע רביה גיז בשוקא ארכיב על סוסיא בשבתא אמרון לרבי מאיר הא אלישע רבך אתי גיז בשבתא בשוקא נפק לגביה אמר ליה במה הויתא עסיק א"ל (איוב מ"ב) וה' ברך את אחרית איוב מראשיתו אמר ליה ברך שהכפיל לו את ממונו א"ל עקיבא רבך לא הוה אמר כן אלא וה' ברך אחרית איוב מראשיתו בזכות תשובה ומעשים טובים שהיה בידו מראשיתו א"ל ומה את אמרת שוב טוב אחרית דבר מראשיתו א"ל ומה את אמרת ביה א"ל יש לך אדם שהוא קונה סחורה בנערותו והוא מפסיד ובזקנותו הוא משתכר בה ד"א טוב אחרית דבר מראשיתו יש לך אדם שמוליד בנים בנערותו והן מתים מוליד בזקנותו והן מתקיימין ד"א טוב אחרית דבר מראשיתו יש לך אדם שעושה מעשים רעים בנערותו ובזקנותו עושה מעשים טובים ד"א טוב אחרית דבר מראשיתו יש לך אדם שהוא למד תורה בנערותו ומשכחה ובזקנותו הוא חוזר עליה הוי טוב אחרית דבר מראשיתו א"ל ר' עקיבא רבך לא כך אמר אלא טוב אחרית דבר כשהוא טוב מראשיתו וכן היה מעשה אבויה אבי מגדולי הדור וכשבא למולני קרא לכל גדולי ירושלים וקרא לכל גדולי הדור וקרא לר' אליעזר ולר' יהושע עמהם וכשאכלו ושתו שרון אילין אמרין מזמורין ואילין אמרין אלפכטרין א"ר אליעזר לר' יהושע אילין עסקין בדידהון ואנן לית אנן עסקין בדידן והתחילו בתורה ומן התורה לנביאים ומן הנביאים לכתובים והיו הדברים שמחין כנתינתן מסיני והאש מלהטת סביבותיהן עיקר נתינתן לא מסיני נתנו באש שנאמר (דברים ד') וההר בוער באש עד לב השמים אמר הואיל וכך הוא גדול כחה של תורה הבן הזה אם מתקיים לי הריני נותנו לתורה וע"י שלא היתה כוונת מחשבתו לש"ש לא נתקיימה בי תורתו ומה את אמר תובן (איוב כ"ח) לא יערכנה זהב וזכוכית אמר ליה ומה אמרת ביה א"ל אלו דברי תורה שקשין לקנות ככלי זהב וזכוכית א"ל עקיבא רבך לא אמר כן אלא מה כלי זהב וזכוכית אם נשברו יש להם תקנה אף תלמיד חכם שאיבד משנתו יכול הוא לחזור עליה אמר ליה חזור עול לך א"ל למה עד כאן תחום שבת אמר ליה מנן את ידע א"ל מטלפי סוסי שכבר הלך אלפים אמה א"ל וכל הדא חכמתא אית בך ולית את חוזר בך א"ל לית בחילי א"ל למה אמר ליה רוכב הייתי על הסוס ומטייל אחורי בית המקדש ביום הכפורים שחל להיות בשבת ושמעתי בת קול מצפצפת ואומרת (ירמיה ג') שובו בנים שובבים (מלאכי ג') שובו אלי ואשובה אליכם חוץ מאלישע בן אבויה שהיה יודע כחי ומרד בי ומהיכן היה לו ראה אדם אחד עלה לראש הדקל בשבת ונטל האם על הבנים וירד בשלום ובמוצאי שבת ראה אדם אחד עלה לראש הדקל ונטל הבנים ושלא את האם וירד והכישו נחש ומת אמר כתיב (דברים ל"ב) שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך למען ייטב לך והארכת ימים היכן טובו של זה והיכן אריכת ימיו של זה ולא ידע שדרשה ר' עקיבא למען ייטב לך בעולם שכלו טוב והארכת ימים לעולם שכלו ארוך ויש אומרים ע"י שראה לשונו של ר' יהודה הנחתום נתון בפי הכלב אמר מה הלשון שיגע בתורה כל ימיו כך לשון שאינו יודע ויגע בתורה עאכ"ו אמר א"כ לא מתן שכר לצדיקים ולא תחיית המתים ויש אומרים על ידי שכשהיתה אמו מעוברת בו עברה על בתי עבודת כוכבים והריחה ונתנו לה מאותו המין ואכלה והיה מפעפע בכריסה כאריסה של חכינה לאחר ימים חלה אלישע בן אבויה אתון אמרין לר"מ אלישע חולה אזל לגביה א"ל חזור בך אמר ליה ועד כדון מקבלין א"ל ולא כתיב (תהלים צ') תשב אנוש עד דכא עד דכדוכה של נפש באותה שעה בכה אלישע בן אבויה ומת והיה ר' מאיר שמח ואומר דומה שמתוך תשובה נסתלק ר' וכיון שקברוהו

טוב אחרית דבר מראשיתו – כמשמעו בראשית הדבר אין לנו יודעים מה יהא בסופו אבל כשאחרי' טוב נגמר בטובה, דבר אחר טוב אחרית דבר מראשיתו בזמן שהוא מראשיתו טוב שנתכוונו לטובה כשהתחילו בו רבי מאיר הוא קאים ודריש כוליה מילתא באלישע בן אבויה במדרש קהלת: ארך רוח – המאריך רוגזו ואינו ממחר לריב:

(ט) אַל תְּבַהֵל בְּרוּחְךָ לְבָעוֹם¹⁶⁰ כִּי בָעַם בְּחִיק בְּסִילִים יִנּוּחַ: וּבְזֶמֶן שִׁתְּבּוֹא עָלֶיךָ תּוֹכְחָה מְשֻׁמִּים, אַל תִּחַפְּזוּ בְּנַפְשְׁךָ לְכַעַס וְלוֹמַר דְּבָרֵי מְרִי פְּלִפִּי שְׁמִים, כִּי אִם אֵתָּה סוֹבֵל (וְשׁוֹתֵק) יִסְלַח לְךָ חַטָּאתֶיךָ, וְאִם אֵתָּה מְמַרְה וְכוֹעֵס, דַּע כִּי הַפֶּעַם בְּחִיק שׁוֹטִים יִנּוּחַ עַדִּי אֲשֶׁר יֵאָבֵד אוֹתָם.

אל תבהל – אל תמהר:

(י) אַל תֵּאמַר מָה הִיָּה שְׁהֵימִים הָרֵאשִׁימִים הָיוּ טוֹבִים מֵאַלֶּה כִּי לֹא מִחֶכְמָה שְׁאַלְתָּ עַל זֶה: וּבְעֵת צָרְתָּךְ אַל תֵּאמַר מָה שְׁהֵיָה לְפָנַי זֶה טוֹב בְּעוֹלָם, כִּי יָמִים רֵאשׁוֹנִים טוֹבִים הָיוּ, וְאַנְשֵׁי הַדּוֹר הַהוּא הָיוּ טוֹבֵי מַעֲשֵׂה יוֹתֵר מֵאַלֶּה, מִפְּנֵי זֶה טוֹבָה הִיָּתָה מְגִיעָה לָהֶם, וְאַתָּה, לֹא מִחֶכְמָה שְׁאַלְתָּ עַל זֶה.

אל תאמר מה היה שהימים וגו' – אל תתמה על הטובה שהיתה בזה על הלדיקים הראשונים כדור המדבר ודורו של יהושע ודורו של דוד: כי לא מחכמה שאלת – שהכל לפי זכות הדורות:

באתה האור לשרוף את קברו אתון אמרין ליה לר' מאיר קבר רבך נשרף יצא ופרש טליתו עליה אמר ליה (רות ג') ליני הלילה בעולם הזה שכולו לילה והיה בבקר אם יגאלך טוב יגאל מהו והיה בבקר בעולם שכלו טוב אם יגאלך טוב זה הקב"ה שנאמר (תהלים קמ"ה) טוב ה' לכל ואם לא יחפוץ לגאלך וגאלתיך אנכי חי ה' שכבי עד הבקר ודמכת ליה אמרון ליה רבי לעלמין דאתי אין אמרין לך מה את בעי אביך או רבך מה תימר אמר אבא ובתר כן רבי אמרין ליה ושמעי לך אינן אמר להון ולא מתניתא היא מצילין תיק הספר עם הספר ותיק התפילין עם התפילין מצילין אלישע בזכות תורתו לבסוף באו בנותיו ותובעות צדקה אצל רבינו אמר (שם ק"ט) אל יהי לו מושך חסד ואל יהי חונן ליתומיו אמרין רבי לא תסתכל בעובדוהי אסתכל לאוריתיה באותה שעה בכה ר' וגזר עליהם שיתפרנסו אמר מה מי שלא היתה תורתו לשם שמים כך העמיד מי שתורתו לשם שמים עאל"ו טוב אך רוח מגבה רוח חד פרסי אתא גבי רב אמר ליה אלפני אוריא אמר ליה אמור אל"ף אמר ליה מאן דיימר דהוא אל"ף ימרון דאינו כן אמור ב"ת אמר ליה מאן דהוא ב"ת גער בו והוציאו בנזיפה אזל לגבי שמואל א"ל אלפני אוריא אמר ליה אמור אל"ף א"ל מאן דיימר דהוא אל"ף אמר ליה אמור ב"ת אמר ליה מאן דהוא ב"ת אחדיה באודניה ואמר אודני אודני אמר ליה שמואל מאן אמר דהוא אודניך אמר ליה כולי עלמא ידעין דהוא אודני א"ל אוף הכא כולי עלמא ידעין דהוא אל"ף ודהוא ב"ת מיד נשתתק הפרסי וקביל עלוי הוי טוב אך רוח מגבה רוח טובה היא האריכה שהאריך שמואל עם הפרסי מהקפדה שהקפיד עליה רב אילולי כן חזר הפרסי לסיאורו וקרא עליו טוב אך רוח ועוד עקילס הגר שאל לר' אליעזר אמר לו הרי חיבה שחיבב הקדוש ברוך הוא את הגר בלחם ובשמלה בלבד שנאמר (דברים י') ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה כמה טווסין וכמה פסיונין אית לי ואפילו עבדי לא משגיחין עליהון אמר ליה וכי קלה היא בעיניך דבר שבקש בו אבינו יעקב מתחלה שנאמר (בראשית כ"ח) ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש דבר קל הוא אתא לגבי ר' יהושע ושאל ליה כך אמר לו גר שנתגייר לשם שמים זכה ומשיאין מבנותיו לכהונה לחם זו לחם הפנים ובגד אלו בגדי כהונה צמצמו בדברים אמרו לו תלמידיו וכי קלה היא בעיניך דבר שנחבט בו הזקן שנאמר (שם) ונתן לי לחם ולמה את מושיטו בקנה התחיל מפייסו בדברים לחם זו התורה שנאמר (משלי ט') לכו לחמו בלחמי ובגד זה הכבוד שנאמר (שם ח) בי מלכים ימלוכו הוי טוב אך רוח טובה היא האריכה שהאריך רבי יהושע עם עקילס הגר מהקפדה שהקפיד בו רבי אליעזר שאילולי כן חזר לסיאורו וקרא עליו טוב אך רוח מגבה רוח:

160

ע"י קה"ר פ"ז סי' יז

(א) ט אל תבהל ברוחך לכעוס א"ר יודן הכמה דמעזילא עזיל על פלכתיה כן סליק ליה בפלכתיה הוא נסיב היך מה דקימקומא גליש על גיסיה שפיך כל דרקק לעיל על אפוי נפל:

(יא) טובה חכמה עם נחלה¹⁶¹ ויתר לראי טובה חכמה של תורה, עם נחלת ממון, ויתרון לאיש להיות נוהג בפעולה עם אנשים השמש:

161

על קה"ר פ"ז סי' יח

(א) יא טובה חכמה עם נחלה טובה חכמה כשהיא נחלה ד"א טובה חכמה כשיש עמה נחלה דתנינן תמן באבות רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא אומר יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ וכו' ד"א טובה חכמה טובה חכמתו של משה שנאמר (משלי ל') עיר גבורים עלה חכם עם נחלה שהנחיל תורתו לישראל ד"ט טובה חכמה זו חכמתו של בצלאל שהנחיל ארון לישראל ובשעה שאמר לו משה עשה ארון וכלים ומשכן אמר לו בצלאל משה רבינו מביאין את הכלים ומעמידין אותם באויר בתחלה יעשה המשכן ואחר כך יעשה הארון אמר לו משה שמא בצל אל היית יושב וידעת בתחלה (שמות כ"ה) ועשו ארון ואחר כך ואת המשכן תעשה הוי טובה חכמה עם נחלה טובה חכמה של בצלאל עם נחלה שהנחיל ארון לישראל ד"א טובה חכמה של יהושע עם נחלה שהנחיל את הארץ ויותר לרואי השמש ד"א טובה חכמה שיש עמה זכות אבות אשרי שזכות אבותיו עומדת ומאירה לו ר' אחא בשם ר' תנחום למד אדם ולימד ושמר ועשה והיתה ספיקא בידו להחזיק ולא החזיק הרי הוא בכלל ארוור אשר לא יקים את דברי תורה הזאת למד ולא לימד לא שמר ולא עשה ולא היתה ספיקא בידו להחזיק והחזיק הרי הוא בכלל ברוך אשר יקים כי כל ארוור הוא מכלל ברוך ר' הונא אמר עתיד הקב"ה לעשות צל וחופה לבעלי מצות אצל בעלי תורה מאי טעמא כי בצל החכמה בצל הכסף שלש מאות נזירין עלו להקריב תשע מאות קורבנין בימי שמעון בן שטח מאה וחמשים מצא להם פתח ומאה וחמשים לא מצא להם פתח סליק שמעון בן שטח לגבי ינאי מלכא אמר ליה ש' נזירין סלקין בעיין למקרבא תת"ק קורבנין ולית להון אלא הב את פלגא מן דידך ואנא פלגא מן דידי ויזלון ויקרבון ירב להון ינאי פלגא ואזלון וקרבו אתון אמרין לישן דביש לינאי מלכא על שמעון בן שטח אמרין לינאי מלכא תהוי ידיע כל מה דאקריבנין מן דידך הוה ברם שמעון בן שטח לא ירב כלום מן דידיה שמעיניה וכעס על שמעון בן שטח ושמע שמעון בן שטח וערק בתר יומין הוה תמן בר נש רברבין מן מלכותא דפרס הוון יתבין על פתוריה דינאי מלכא מן דאכלין אמרין לינאי מרי מלכא נהירין אנן דהוה הכא חד סב והוה אמר לן מילי דאורייתא אמר לשלמתו אחתיה אינתתיה דינאי שלחי ואייתי א"ל הב לי מילא ושלח ליה עזקתך והוא אתי ירב לה מילא ואתא מן דאתא יתיב ליה בין מלכא למלכתא א"ל למה ערקת א"ל שמעית דאת כעיס עלי וצרת לי בגינך דלא תקטלנני וערקית והדין קרייה קיימת דכתיב (ישעיה כ"ו) חכי כמעט רגע עד יעבור זעם א"ל ולמה אפליית בי א"ל ח"ו לא אפליית בך אלא את מן ממונך ואנא מן אורייתי דכתיב כי בצל החכמה בצל הכסף אמר ליה ולמה יתבת בין מלכא למלכתא אמר ליה דהכין כתיב בסיפריה דבן סירא סלסלה ותרוממך ובין נגידים תושיבך אמר ליה חמית מן מה אנא מוקיר לך אמר ליה לית את מוקיר אלא אורייתי היא מוקרא לי דכתיב סלסלה ותרוממך אמר לון מזגין ליה כסא דיבריך אמר מה איבריך נימר ברוך שאכל ינאי משלו א"ל את כדון את בקשיותך לא שמעית מן יומא ינאי בברכתא אמר ומה אית לי למימר ברוך שאכלנו ולא אכלתי אמר להו אייתי ליה דייכול מן דאכל אמר שאכלנו משלו אמר ר' יוחנן וחלוקין חביריו על שמעון בן שטח ר' אבין אמר על השנייה ור' ירמיה אמר על הראשונה ומחליפין שיטתיה דר' ירמיה תמן פשיטא ליה והכא צריכה ליה תמן פשיטא ליה כרשב"ג והכא צריכה ליה כרבנן דתני עלה והסב וטבל עמהן אע"פ שלא אכל עמהן כזית דגן מזמנין עליו דברי חכמים ר' יעקב בר אחא בשם ר' איסי אמר לעולם אין מזמנין עליו עד שיאכל כזית דגן תני שנים שאכלו דגן ואחד שאכל חוץ מדגן מצטרף כמאן דתנינן כרשב"ג ג' בליוטין היו בירושלים בן ציצית הכסת ונקדימון בן גוריון ובן כלבא שבוע וכל חד וחד היה יכול לספק ולפרנס למדינה עשר שנים והיה שם בן בטיח בן אחותו של ר' יוחנן בן זכאי והיה ממונה על האוצרות ראש קסרין שבירושלים ועמד ושרף את האוצרות שמע ר' יוחנן בן זכאי אמר ווי אזלין ואמרון לבן בטיח חביבך אמר ווי ווי שלח ואייתיתיה א"ל למה את אמרת ווי א"ל לא אמרית ווי אלא וה אמרית שכל זמן שהאוצרות יקרין קיימין לא יהבין גרמיהון למעבד קרבא בין ווי לזה נמלט רבי יוחנן וקרן עליה ויתרון דעת החכמה תחיה בעליה ומעשה בר' יוחנן שאחזו בולמוס והלך לאימוניס וישב לו למזרחא של תאנה ונתרפא אמרין ליה הדא מנא לך אמר לון מן דוד דכתיב (שמואל א' ל') ויתנו לו פלח דבלה וקרן עליה ויתרון דעת החכמה תחיה בעליה ר' יוסי בר יאסין הוה אתי באלפא ואתי מן טרסים ואמר ליה טליא אנא צריך למיחת אמר ליה לא תיחות לימא דימא סכנתא א"ל בעי אנא למיקרי ק"ש א"ל קרי א"ל בעי אנא למיכל א"ל אכול כיון דאתון ללמן א"ל אסור אתה עד שתטבול וקרא עליה ויתרון דעת החכמה תחיה בעליה ר' מאיר הוה מתבעי למלכותא וערק עבר על חנותא דארמיין ואשכח יתהון יתיבין אכלון מן ההוא מינא חמון יתיה אמרין הוה הוא לית הוא הוא אמרין אם הוא הוא אנן כרזין ליה אין אתי אכיל עמן והוה צבע חדא אצבעותיה בדמה דחזיר ויהב אצבעותיה אוחרי בפומיה טמש הא ומתק הא אמרין דין לדין אילו הוה ר' מאיר לא הוה עביד כן שבקוניה וערק וקרא עליה ויתרון דעת החכמה תחיה בעליה ר' הוה דמיק בצפורין ואמרין ציפוראי כל דאתא ואמר דמך ר' אנן קטלין ליה אזל בר קפרא ועלל בכוותא ואדיק ליה ורישיה מיכרך ומניה בזיעין אמר אחינו בני ידעיה שמעוני שמעוני

תושבי הארץ, הרואים טוב ורע תחת השמש
בעולם הזה.

טובה חכמה וגו' – חכמתם עמדה להם עם נחלת זכות אבותם כי טובה היא החכמה: ויותר לרואי השמש – יתרון היא החכמה לכל הזריות: לרואי השמש – הן כל הזריות כלתן הנודר מרואי החמה אסור אף בסומין לא נתכוון זה אלא במי שהחמה רואה אותו:

(יב) כי בצל החכמה בצל הכסף ויתרון דעת כי כמו שייחסה האדם בצל החכמה, כך ייחסה בצל הכסף בעת שעושה ממנו צדקה, ויתרון דעה בחכמתה של תורה, תחיה את בעליה מקבירתה לעולם הבא.

כי צלל החכמה צלל הכסף – כל מי שישנו צלל החכמה ישנו צלל הכסף שהחכמה גורמת לעושר שיבא: ויתרון דעת החכמה תחיה בעליה – ועוד החכמה יתירה על הכסף שהחכמה תחיה בעליה:

(יג) ראה את מעשה האלהים¹⁶² כי מי יוכל התבונן וראה את מעשי ה' וגבורתו, אשר עשה את העור את הגבן ואת הצולע להיותם מובדלים בעולם, כי מי הוא חכם שיכול לתקן את אחד מהם, אלא רק רבון העולם שעושהו.

ראה את מעשה האלהים – היאך הוא מתוקן הכל לפי הפעולה של אדם גן עדן לכדיקים וגיהנם לרשעים ראה לך צאיזה תדבק: כי מי יוכל לתקן – לאחר מיחה את הדבר אשר עושהו בחייו:

(יד) ביום טובה היה בטוב¹⁶³ וביום רעה ראה גם את זה לעמת זה עשה האלהים על הברת שלא ימצא האדם אחריו מאומה: ביום שייטיב לך ה', היה גם אפה בטובה ותיטיב לכל העולם, כדי שלא יבוא עליך יום רע, ראה והביטה, וגם את זה לעמת זה עשה ה' למען הוכיח אנשי העולם, כדי שלא ימצא האדם אחריו שום דבר לעולם ההוא.

אראלים ומצוקים אחזו ידן בלוחות הברית גברה ידן של אראלים וחטפו את הלוחות אמרין ליה דמך רבי ואמר להו אתון אמריתון אנא לא אמינא ולמה לא אמר דכתיב (משלי י') ומוציא דבה הוא כסיל קרעון מניהון עד דאזל קליה דקריעה עד גופתתא מהלך שלשה מילין וקרא עליה ויתרון דעת החכמה תחיה בעליה ר' נחמיה בשם ר' מנא מעשה נסים נעשו באותו היום ע"ש היה ואיתכנשין כל קרייתא להספידא דרבי אשרוניא בתמני עשר כנישתא ואובלוניה לבית שערים ותלא לון יומא עד דמטא כל חד וחד מישראל לביתו ומדליק לו את הנר וצולה לו דג וממלא לו חבית מים עד שעשה האחרון שבהן שקעה החמה וקרא הגבר שרון מצוקין אמרין ווי דחללינן שבתא יצתה בת קול ואמרה כל מי שלא נתעצל בהספדו של רבי מזומן לחיי העולם הבא בר מן קצרה דהוה תמן ולא אתא כיון דשמע כן סלק וטלק גרמיה מן איגרא ונפל ומת יצתה בת קול ואמרה אף לאגרא קצרא מזומן לחיי העולם הבא:

162

ע"י קה"ר פ"ז סי' יט

(א) ר"ג ראה את מעשה האלהים כי מי יוכל לתקן את אשר עושהו בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון נטלו והחזירו על כל אילני גן עדן ואמר לו ראה מעשי כמה נאים ומשובחין הן וכל מה שבראתי בשבילך בראתי תן דעתך שלא תקלקל ותחריב את עולמי שאם קלקלת אין מי שיתקן אחריו ולא עוד שאת גורם מיתה לאותו צדיק משל משה רבינו למה"ד לאשה עוברה שהיתה חבושה בבית האסורים ילדה שם בן גדלה שם ומתה שם לימים עבר המלך על פתח האסורים כשהמלך עובר התחיל אותו הבן צווח ואומר אדני המלך כאן נולדתי כאן גדלתי באיזה חטא אני נתון כאן איני יודע אמר לו בחטא של אמך כך במשה כמו שכתוב הן האדם היה כאחד כתיב הן קרבו ימין למות:

163

ע"י קה"ר פ"ז סי' כ

"ד ביום טובה היה בטוב אם נזדמן לך יום טוב תהא עושה אותו מיד וביום רעה ראה ראה איך לעשות תשובה שתנצל מדינה של גיהנם אמר רבי יודן בשם ר' אלעזר שלשה דברים מבטלין

ביום טובה היה בטוב – ביום שיש זיך לעשות טובה היה בעושי הטובה: וציוס רעה ראה – כשתצוה הרעה על הרשעים אתה תהיה מן הרואים שנאמר (ישעיה סו) וילאו וראו בפגרי האנשים וגו' ולא תהיה מן הנראים והיו לראון לכל בשר: גם את זה לעמת זה – הטובה ושכר פעולתה לעמת הרעה ושכר פעולתה: אשר לא ימצא האדם אחריו מאומה – להרהר אחריו של הקדוש ברוך הוא:

(טו) אֶת הַפֶּל רְאִיתִי בְיָמַי הַבְּלִי¹⁶⁴ יֵשׁ צְדִיק אֲבָד בְּצַדְקוֹ וַיֵּשׁ רָשָׁע מֵאֲרִיךְ בְּרַעְתּוֹ:
 אֶת הַפֶּל רְאִיתִי בְיָמַי הַבְּלִי, פִּי מֵאֵת הַיְגָזוֹת טוֹבוֹת וְרַעוֹת לְהִיּוֹת בְּעוֹלָם עֲנִין הַמְזֻלּוֹת שֶׁנִּבְרְאוּ בְּהֵם בְּנֵי הָאָדָם, שֵׁשׁ אָדָם צְדִיק אֲבָד בְּצַדְקָתוֹ בְּעוֹלָם הַזֶּה, וַיִּכְוָתוּ שְׁמוֹנָה לֹו לְעוֹלָם הַבָּא, וַיֵּשׁ אָדָם רָשָׁע שְׁמָאֲרִיךְ יָמִים בְּעוֹנוֹתָיו, וְחֻשְׁבוֹן מַעֲשָׂיו הָרָעִים שְׁמוֹר לֹו לְעוֹלָם הַבָּא לְהַפְרֵעַ מִמֶּנּוּ בְיוֹם הַדִּין הַגָּדוֹל.

יש לדיק אובד בלדקו – אף על פי שהוא אובד עולמו עומד בלדקו מעשה ביום בן פנחס הכהן שעלתה נימא ברגלו קראו לרופא לחתוך רגלו אמר לו כשאתה מגיע לחוט השערה הודיעני וכן עשה קרא לחוניאל בנו אמר לו בני עד כאן היית חייב ליטפל כי מכאן ואילך אין אתה חייב ליטפל

גזירות רעות ואלו הן תפלה וצדקה ותשובה ושלשתן בפסוק אחד הה"ד (ד"ה ב' ז') ויכנעו עמי אשר נקרא שמי עליהם ויתפללו ויבקשו פני וישובו מדרכיהם הרעים ואני אשמע מן השמים ואסלח לחטאתם וארפא את ארצם ויתפללו זו תפלה ויבקשו פני זו צדקה המד"א (תהלים י"ז) אני בצדק אחזה פניך וישובו מדרכיהם הרעים זו תשובה ואח"כ ואני אשמע מן השמים וגו' ר' מנא אמר אף התענית דכתיב (שם כ') יענך ה' ביום צרה למה גם את זה לעומת זה עשה האלהים:

ע"י קה"ר פ"ז סי' כא

(ב) ר' תנחום בר חיאי פתר קרייא בעניינים ובעשירים ביום טובתו של חברך שמח עמו וביום רעה ראה ראה היאך לפרנס את העניים שתקבל עליהם שכר כך היה ר' תנחום עושה אם היה למוד ליקח ליטרא של בשר היה לוקח שתיים אחד חלקו ואחד לעניים שתיים אגודות של ירק אחת לו ואחת לעניים גם את זה לעומת זה אלו עניים ועשירים כדי שיזכו אלו באלו:

ע"י קה"ר פ"ז סי' כב

(ג) רבי אחא פתר קרייא בתורה בשמחתה תשמח וביום רעה ראה תהיה מן הרואים שכתוב בהם (ישעיה ס"ו) ויצאו וראו בפגרי האנשים ולא מן הנראים שכתוב בהם (שם) כי תולעתם לא תמות גם את זה לעומת זה זה גיהנם וגן עדן כמה ביניהם טפח ר' יוחנן אמר כותל ורבנן אמרי שתיהן שוות כדי שיהיו מציצות זו מזו ר' לוי פתר קרייא בימים טובים שנתתי לך תהא שמח ומשמח להקב"ה בקרבנות אם תבא שנה בלא בצורת נפק לכרמך חמי וחדו חמי את לזיתך וחדו אמר הקב"ה לא בראתי פרקליט טוב לגשמים כיום שמיני עצרת הה"ד (במדבר כ"ט) ביום השמיני עצרת:
 164

ע"י קה"ר פ"ז סי' כג

(א) ט"ו את הכל ראיתי בימי הבלי שאלו את שמואל הקטן מהו דכתיב יש צדיק אובד בצדקו אמר להם גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שהצדיק עתיד לבא לידי מייט אמר הקב"ה עד שהוא בצדקו אסלקנו שנאמר יש צדיק אובד בצדקו ויש רשע מאריך ברעתו כל זמן שאדם חי הקב"ה מצפה לו לתשובה מת אבדה תקותו שנאמר (משלי י"א) במות אדם רשע תאבד תקוה לכת אחת לסטין שהיתה חבושה בבית האסורין חתר אחד מהן חתירה אחת וברחו כולן נשתייר שם אחד מהן ולא ברח כיון שבא השלטון התחיל לחבטו במקל א"ל ביש גאד וטמיע מזלא חתירתא קומך לא הות עריק כך לעתיד לבא הקב"ה אומר לרשעים התשובה לפניכם ולא שבתם אלא (איוב י"א) ועיני רשעים תכלינה ומפני שלשה דברים אמר ר' יאשיהו הקב"ה מאריך פנים עם הרשעים בעוה"ז שמא יעשו תשובה או יעשו מצות שישלם להם הקב"ה שכן בעוה"ז או שמא יצאו מהן בנים צדיקים שכן מצינו האריך פנים לאחז ויצא ממנו חזקיה עם אמון יצא ממנו יאשיהו שמעי יצא ממנו מרדכי:

בי שאין כהן מטמא לאזכר מן החי מאזכרו:

(טז) אל תהי צדיק הרבה¹⁶⁵ ואל תתחכם יותר אל תהי צדיק הרבה בעת שנתחייב רשע מות כבית דינך כדי לרחם עליו שלא להרגו. ואל תתחכם אז יותר מחכמת הרשעים החיים בדרךך ולא תלמד ברכיהם, למה זה תשומם את דרךך.

אל תהי לדיק הרבה – כשאלו שדימה להיות לדיק ורחם על הרשעים: ואל תתחכם יותר – לדון ק"ו של שטות ומה על נפש אחת אמרה תורה הבא עגלה ערופה וכו':

(יז) אל תרשע הרבה¹⁶⁶ ואל תהי סכל למה לא תלך אחרי מחשבת לבך להרשיע הרבה, תמות בלא עתך: ואל תרחיק בדרךך מבית תלמוד תורת ה' להיות סכל, למה זה אפה גורם מות לנפשך ויתקצרו שני חייך למות, בעוד שלא הגיע זמנך למות.

אל תרשע הרבה – אפי' רשעת מעט אל תוסיף להרשיע: למה תמות בלא עתך – כשאלו שנאמר (ד"ה א' י) וימת שאלו במעלו אשר מעל בנוב עיר הכהנים ובעמלק:

(יח) טוב אשר תאחז בזה¹⁶⁷ וגם מזה אל תנח את ידך כי ירא אלהים יצא את כלם: טוב אשר תאחז בזה וגו' – אחוז בלדק וברשע אם אמר לך הנביא הלדיק דבר שהוא דומה לך לרשע כגון שאמר שמואל לשאול אל יקל בעיניך לפקפק בו: יאל חת כולם – ידי שניהם לקיים הלדק והרשע כהלכתן:

(יט) החכמה תעז לרחם¹⁶⁸ מעשרה שליטים ורחם יוסף בן יעקב, עזרה לו להחכימו כנגד עשרת אחיו הצדיקים השולטים ביראת ה', ולא שלט בהם יצר הרע, בעת שהיו נתונים בעיר של מצרים, ולא הרגו את יוסף

165

ע"י קה"ר פ"ז סי' כד

(א) ט"ז אל תהי צדיק הרבה ואל תתחכם יותר אל תהי צדיק הרבה יותר מבוראך מדבר בשאול דכתיב (שמואל א' ט"ו) ויבא שאול עד עיר עמלק וגו' ר' הונא ור' בנייה אומר התחיל מדיין הוא כנגד בוראו ואמר כך אמר הקב"ה לך והכית את עמלק אם אנשים חטאו הנשים מה חטאו והטף מה חטאו והבקר ושור וחמור מה חטאו יצאת בת קול ואמרה אל תהי צדיק הרבה יותר מבוראך ורבנן אמרי התחיל מדיין כנגד עגלה ערופה ואומר אמר הכתוב (דברים כ"א) וערפו שם את העגלה בנחל הוא הורג והיא נערפת אם אדם חטא בהמה מה חטאה יצאת בת קול ואמרה אל תהי צדיק הרבה רשב"ל אומר כל מי שנעשה רחמן במקום אכזרי סוף שנעשה אכזרי במקום רחמן ומניין שנעשה אכזרי במקום רחמן שנאמר (שמואל א' כ"ב) ואת נוב עיר הכהנים הכה לפי חרב ולא תהא נוב כזרעו של עמלק ורבנן אמרין כל מי שנעשה רחמן במקום אכזרי סוף שמדת הדין פוגעת בו שנאמר (שם י"א) וימת שאול ושלשת בניו:

166

ע"י קה"ר פ"ז סי' כה

(א) י"ז אל תרשע הרבה א"ר ברכיה וציבחר שרי אלא דלא תימר מן דהדה בחמה כלה בחמה:

167

ע"י קה"ר פ"ז סי' כו

(א) י"ח טוב אשר תאחז בזה זה מקרא וגם מזה אל תנח ידך זה משנה כי ירא אלהים יצא את כולם כגון רבי אבהו דקיסרין:

אֲחִיהֶם, שְׁהִיָּה מְצַעַר אוֹתָם בְּזִמְן הַהוּא בְּקוֹל
דְּבָרָיו.

החכמה תעוז לחכם – לפי שאמר אל תרשע הרבה אם רשעת מעט אל תוסף עליו אל תפספס
במעשך ותהא תוהא על החטא אמר החכמה תעוז לחכם שהיא יועלתו לשוב בתשובה: מעשרה
שליטים – מלינו זיאשיהו שהעיד עליו הכתוב (מלכים ב כג) וכמוהו לא היה לפניו מלך וגו' הרי
עמדה לו חכמתו שפספס במעשיו וטוב לו מעשרה מלכים שהרשיעו ולא סבו מדרכם: אשר היו
בעיר – זירושלים רחבעם אביה אחזיה יואש אחרי מות יהוידע אמליה אחז מנשה אמון יהויקים
לדקיהו:

(ב) כִּי אָדָם אֵין צְדִיק בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה טוֹב כָּל
יָמָיו וְלֹא יִחַטָּא לְפָנָי ה', אָבָל אָדָם אֲשֶׁר
יִחַטָּא לְפָנָי ה', רָאוּי לוֹ לְחַזֵּר בְּתִשְׁבּוּבָה עַד
שְׁלֹא יָמוּת.

168

ע"י קה"ר פ"ז סי' כז

"ט החכמה תעוז לחכם זה הקב"ה שנאמר (איוב ט') חכם לבב ואמיץ כח מעשרה שליטים אשר
היו בעיר מעשרה מאמרות שנברא בהן העולם ד"א החכמה תעוז לחכם זה אדם הראשון דכתיב
(יחזקאל כ"ח) אתה חותם תכנית מעשרה שליטים אשר היו בעיר אלו עשרה דברים שמשמשין את
הנפש ואלו הן הוושט למזון קנה לקול כבד לחמה מרה לקנאה הריאה מששתן המסס לטחון טחול
לשחוק כליות יועצות לב מבין לשון גומר:

ע"י קה"ר פ"ז סי' כח

(ב) ד"א החכמה תעוז לחכם זה נח מעשרה שליטים אשר היו בעיר מעשרה דורות שמאדם ועד
נח שמכולן לא נדבר אלא עמו ד"א החכמה תעוז לחכם זה אברהם מעשרה שליטים מעשרה דורות
מנח ועד אברהם לא בחר הקב"ה מכולן ולא כרת עמהם ברית אלא עמו שנאמר (בראשית ט"ו)
ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית ד"א החכמה תעוז לחכם זה יעקב מעשרה שליטים מעשרת
שבטים שירדו למצרים ועלו ולא ידעו שיוסף קיים ויעקב היה יודע שנאמר (שם מ"ב) וירא יעקב
כי יש שבר במצרים היה יודע שברו במצרים:

ע"י קה"ר פ"ז סי' כט

(ג) ד"א החכמה תעוז לחכם זה משה מעשרה שליטים מעשרה דברים שמשמשין את הגוף
שכבשן משה ואלו הן מן פומא לוושטא ומן וושטא להמסיסא ומהמסיסא לקיבתא ומקיבתא
לאיסטומכא ומאיסטומכא לכרוכא קטינא ומכרוכא קטינא לבית כסא ומבית כסא לבנת מעיא
ומבנת מעיא לכרוכא עביא ומכרוכא עביא לסני דיבא ומסני דיבא לפטרוכא ומפטרוכא לעיזקתא
ומעיזקתא לברא ומכולן לא נצרך משה לא להכניס ולא להוציא שנאמר (שמות ל"ד) ויהי שם עם
ה' ד"א החכמה תעוז לחכם אלו ישראל שנאמר (דברים ד') רק עם חכם ונבון מעשרה שליטים
שמשמשין את הנפש ואלו הן הוושט למזון קנה לקול כבד לחמה מרה לקנאה הריאה מששתן
המסס לטחון טחול לשחוק כליות יועצות לב מבין לשון גומר:

ע"י קה"ר פ"ז סי' ל

(ד) ד"א החכמה תעוז לחכם זה דוד מעשרה שליטים מעשרה זקנים שאמרו בספר תהלים ואלו
הן אדם הראשון ואברהם ומשה ודוד ושלמה על אילין חמשה לא איתפלגין אילין חמשה
אחרנייתא מאן אינון רב ור' יוחנן רב אמר אספ הימן וידותון ושלשה בני קרח אחד ועזרא ור'
יוחנן אמר הוא אספ דהכא הוא אספ דתמן אלא ע"י שהיה בן תורה זכה לומר שירה עם אחיו וזכה
לומר שירה בפני עצמו על דעת רב אספ אחר הוא שנאמר (ד"ה א' כ"ה) על יד אספ הנבא על ידי
המלך רב ור' יוחנן רב אמר לידותון ממש ר' יוחנן אמר לידותון הנבא על הדתין ועל הדינין שעברו
עליו ועל ישראל ר' הונא בשם ר' אחא אע"פ שעשרה בני אדם אמרו ספר תהלים מכלהון לא נאמר
על שמותם אלא ע"י דוד מלך ישראל משלו משל למה"ד לחבורה של אנשים המבקשת לומר
הימנון למלך אמר להם המלך כלכם נעימים כלכם חסידים כולכם משובחין לומר הימנון לפני אלא
איש פלוני יאמר ע"י כלכם למה שקולו ערב כך בשעה שבקשו עשרה צדיקים לומר ספר תהלים
אמר להם הקב"ה כלכם נעימים וחסידים ומשובחין לומר הימנון לפני אלא דוד יאמר ע"י כלכם
למה שקולו ערב הה"ד (שמואל ב' כ"ג) ונעים זמירות ישראל:

169

ע"י קה"ר פ"ז סי' לא

כי אדם חזון דיק בחרז – לפיכך כריך לפשפש צמעשיו.

(כא) גם לְכָל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר יִדְבְּרוּ אֵל תִּתֵּן גַּם כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר יִדְבְּרוּ אֵלַי הַרְשָׁעִים, לֹא תִתֵּן לְבָד לְקַבְּלָם, כִּי שְׂלֵא יְבוֹאוּ יָמַי לְבָד אֲשֶׁר לֹא תִשְׁמַע אֶת עֲבֹדְךָ מִקְּלָדְךָ: שְׁתִּשְׁמַע אֶת עֲבֹדְךָ אֲשֶׁר יִקְלַל לְךָ, וְאִין לְךָ פֶּחַ לְהַנְצִיל מִיָּדִי.

גם לכל הדברים וגו' – לפי שנדבר בשאלו שקבל לשון הרע על נוב עיר הכהנים ועליו נאמר אל תרשע הרבה אמר גם לכל הדברים אשר ידברון אליך הולכי רכיל אל תתן לבד להבלין: אשר לא תשמע את עבדך מקללך – חזון טוב אשר תטה חזון לשמוע את עבדך מקללך ד"א מעשרה שליטים אלו עשרה דברים המחייבים את האדם, שתי עיניו מראין אותו דברי עבירה, שתי אזניו משמיעין אותו דברים בטלים, שתי ידיו שגוזל וחומס בהן שתי רגליו שמוליכין אותו לדבר עבירה, ופיו ולבו, ד"א החכמ' תעוז לחכם זה נח מעשרה שליטים מעשרה דורות שלפניו, ד"א לחכם זה אצרהם מעשרה שליטים מעשרה דורות שלפניו, ד"א לחכם זה יוסף מעשרה שליטים אלו אחיו, ד"א לחכם זה משה עשרה שליטים עשרה דברים המשמשין את הגוף ע"י מאכל מן פומא לושטא מן וושטא לכרסא וכו' כדאיתא במדרש קהלת וחכמתו עמדה לו למשה שלא נטרך למאכל ארבעים יום וארבעים לילה, כל הפני' הללו במדרש ואיני יכול ליישב עליהן מקרא שלאחריו כי אדם חזון דיק בחרז כל זה נסיתי בחכמ' מוסב על מקראות שלמטון (ס"א ולא ודוק) ועל שלמעלן:

(כב) כִּי גַם פְּעָמַיִם רַבּוֹת יָדַע לְבָד אֲשֶׁר גַּם אֶתְּ (אֶתְּהוּ) קָלְלָתְךָ אַחֲרַיִם: כִּי רָאוּי לְךָ לְהַצְדִּיק אֶת הַדִּין בְּעַת אֲשֶׁר יִקְלָלְךָ אִישׁ שְׂאֵינֹו כְּמוֹתְךָ, שְׁגַם פְּעָמַיִם רַבּוֹת יָדַע לְבָד אֲשֶׁר אֶתְּהוּ הַיִּיתָ מְקַלֵּל אֲנָשִׁים אַחֲרַיִם.

(כג) כָּל זֶה נִסִּיתִי בְּחֻכְמָה¹⁷⁰ אֶחְכְּמָה אֶחְכְּמָתִי נִסִּיתִי בְּחֻכְמָה, אֶמְרָתִי בְּדַעְתִּי אֶחְכְּמָה גַּם בְּכָל חֻכְמַת הַתּוֹרָה, וְהִיא רְחוּקָה מִמֶּנִּי: וְהִיא רְחוּקָה מִמֶּנִּי.

(א) כ כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא אמר ר' יודן וכי יש אדם צדיק וחוטא אלא אלו גבאי צדקה ומחלקי צדקה שראוי שלא כראוי ושלם כראוי נותנין כראוי ולא יחטא היך כמד"א (שופטים ט') קולע באבן אל השערה ולא יחטיא:
170

ע"י קה"ר פ"ז סי' לב

(א) כ"ג כל זה נסיתי בחכמה כתיב (מלכים א' ד') ויתן אלהים חכמה לשלמה רבנן ור' לוי רבנן אמרי כחול מהו כחול ניתן לו חכמה כנגד כל ישראל ור' לוי אמר מה החול הזה גדר לים כך היתה חכמה גדר לשלמה מתלא אמר דעת חסרת מה קנית דעת קנית מה חסרת כתיב (שם) ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם ומכל חכמת מצרים ומה היתה חכמתן של בני קדם שהיו יודעין במזל וקוסמין בעופות ובקיאין בטייר אמר רשב"ג בשלשה דברים אני משבח את בני המזרח שאין נושקין בפה אלא ביד ואין נושקין בפה אלא חותכים בסכין ואין נוטלין עצה אלא במקום מרווח שאין יועצין אלא בשדה מה היתה חכמתן של מצרים את מוצא בשעה שבקש שלמה לבנות בית המקדש שלח אצל פרעה נכה ואמר שלח לי אומנים בשכרן שאני רוצה לבנות בית המקדש מה עשה כנס כל אסטרוולוגין שלו וצפו וראו בני אדם שהן עתידין למות באותה שנה ושלחן לו וכיון שבאו אצל שלמה צפה ברוח הקדש שהם עתידין למות באותה שנה ונתן להם תכריכין ושלחן לו ואמר לו אם לא היה לך תכריכין לצורך מתיך אלו הרי הם ותכריכיהון קום קבור אותם (שם) ויחכם מכל האדם מאדם הראשון מה היתה חכמתו של אדם הראשון את מוצא כשביקש הקב"ה לבראת את אדם הראשון נמלך במלאכי השרת ואמר להם נעשה אדם אמרו לפניו רבש"ע (תהלים ח') מה אנוש כי תזכרנו אמר להם אדם שאני רוצה לבראתו חכמתו מרובה משלכם מה עשה כנס כל בהמה חיה ועוף והעמידן לפניהם ואמר להם קראו להם שמות עמדו ולא ידעו הלך אצל אדם אמר לו מה שמותן של אלו אמר רבון העולמים לזה נאה לקרותו שור ולזה ארי ולזה סוס ולזה גמל ולזה נשר וכן לכולן ואמר לו אתה מה שמך אמר לפניו אדם מפני שנבראתי מן האדמה ואני

נסיתי בחכמה – בתורה: אמרתי לחכמה – לדעת את החכמה: והיא רחוקה ממני – ומה היא זו: רחוק מה שהיה – את הדברים הרחוקים שהיו זילירת בראשית:

(כד) רָחוֹק מִה שְׁהִיָּה וְעִמָּק עִמָּק מִי יִמְצְאוּנוּ: הָרִי כָּבֵד רָחוֹק מִבְּנֵי אָדָם לְדַעַת כָּל מִה שְׁהִיָּה מִימּוֹת עוֹלָם, וְסוּד יוֹם הַמָּוֶת, וְסוּד הַיּוֹם שְׁיָבוֹא מֶלֶךְ הַמְּשִׁיחַ מִי הוּא אֲשֶׁר יִמְצְאוּנוּ בְּחֻמְתּוֹ.

ועמוק עמוק – הוא מי ימלאנו שאין לי רשות להרהר בהן מה למעלה ומה למטה מה לפנינו ומה לאחור:

(כה) סְבוּתֵי אֲנִי וְלִבִּי לְדַעַת וְלִתּוֹר וּבִקֵּשׁ חֲכָמָה וְחֻשְׁבוֹן וְלְדַעַת רֶשַׁע כָּסֶל וְהַסְּבִלוֹת הוֹלָלוֹת: חֲזָרְתִּי אֲנִי לְחֹשֶׁב בְּלִבִּי, וְלְדַעַת וְלִתּוֹר וּלְבַקֵּשׁ חֲכָמָה, וְחֻשְׁבוֹן שֶׁכֶר מַעֲשֵׂי הַצְּדִיקִים, וְלְדַעַת פְּרָעָנוֹת עוֹן הַפְּסִילִים, וְדַעַת חֲלָלָה שֶׁל מַלְכוּת.

ועוד סבותי – לדעת ולתור ולבקש חכמת פרשת פרה חלומה וחשבון קץ הגאולה: ולדעת רשע כסל – לעמוד על סוף דעתה של מלכותה וסכלות הוללות מעורבב ומשועמם שבה:

(כו) וּמוֹצֵא אֲנִי מִר מָוֶת אֶת הָאִשָּׁה¹⁷¹ אֲשֶׁר הִיא מְצוּדִים וְחֲרָמִים לְבָה¹⁷² אֲסוּרִים יְדִיָּה טוֹב לְפָנֵי הָאֱלֹהִים יִמְלֹט מִמֶּנָּה וְחוּטָא יִלְבֵּד בָּהּ: וּמְצָאֲתִי אֲנִי דְבָר אֲשֶׁר הוּא מִר לְאָדָם יוֹתֵר מִמְרִירוֹת יוֹם הַמָּוֶת, אֶת הָאִשָּׁה אֲשֶׁר הִיא עוֹשֶׂה צְרוּת רַבּוֹת לְבַעֲלָהּ, וּמְצוּדִים וְחֲרָמִים בְּלִבָּהּ, אֲסוּרוֹת יְדִיָּה שְׁלֵא לְעַבֵּד בָּהֶם, טוֹב לְפָנֵי ה' אִישׁ אֲשֶׁר יִגְרֹשׁ אוֹתָהּ כְּגִט פְּטוּרִין וְנִצּוּל מִמֶּנָּה, וְרֶשַׁע לְפָנֵי ה', אִישׁ שִׁישְׁאָנָה וְנִלְפָד בְּנוֹתָהּ.

מה שמי אמר לפניו לפני מה שאתה אדון על בריותיך הה"ד (ישעיה מ"ב) אני ה' הוא שמי הוא שמי שקרא לי אדם הראשון הוא שמי שהתנתי ביני לבין עצמי הוא שמי שהתנתי ביני לבין בריותי ובין מלאכי השרת מאיתן האזרחי זה אברהם דכתיב (תהלים פ"ט) משכיל לאיתן האזרחי והימן זה משה שנא' (במדבר י"ב) בכל ביתי נאמן הוא וכלכל זה יוסף דכתיב (בראשית מ"ז) ויכלכל יוסף אמרו מצרים כלום עבד זה מלך עלינו אלא בחכמתו נטלו שבעים פיתקין והיו משליכין לפניו והיה קורא כל אחד ואחד בלשונו ולא עוד אלא שהיה מדבר בלשון הקדש שלא היו יודעין ומכירין בו ואינן יכולין לשמוע בו וכה"א (תהלים פ"א) עדות ביהוסף שמו ודרדע זה דור המדבר שכולו דעה בני מחול אלו ישראל שמחל להם הקב"ה על מעשה העגל:

171

ע"י קה"ר פ"ז סי' לו

(א) כ"ו ומוצא אני מר ממות את האשה וגו' רבנן אמרי ע"י שהיא תובעת בידו דברים שאינו יכול לעמוד בהן סוף שהיא ממיתה אותו מיתה מרה עובדא הוה בחד בר נש דהוה ליה מגיר ליסטים והוה נפיק ומקפח בליליא וזיין בניה ובנתיה ביממא אמרה ליה אנתתיה דהווא בר נש מה ביש גדא דההיא איתתא דאידבקת לך אמרה ליה לית את חמי בנוי דפלן מגרן היך אכלון ושתון אמר לה את בעי אעביד מה איהו עביד א"ל ומה אית ביה א"ל אייזיל פייסיה עמי דאנא אזיל עימיה אזלון ופייסוניה ונסב יתיה עימיה נפק בהווא ליליא נפק ליסטאה ותקין תזקיטא בתריהון דין דהוה חכים שביליא ערק ואישתיזב ודין לא הוה חכים שביליא איתצייד ואיצטלב וקרונ עלוי לקיש לסטים בכיר לצלובים:

ע"י קה"ר פ"ז סי' לז

(ב) ג' דברים קשין לגוף מכת הלב קשה לגוף מכת חולי מעים קשה לגוף ממת הלב וחסרון כיס קשה מכולן א"ר יהודה ארבעה עשר דברים קשין זה מזה וכולן מתגאין זה מזה תהום קשה והארץ מתגאה עליו שהוא כבוש עליה הארץ קשה וההרים קשין מתגאין עליה ההר קשה והברזל מתגאה עליו ושוברו ברזל קשה והאש מפעפעתו האש קשה והמים מתגאין ומכבין אותה המים קשים עננים סובלין אותן עננים קשין הרוח מפזרתן הרוח קשה והכותל מתגאה ועומד בו כותל קשה אדם מתגאה וסותרו אדם קשה וצרה מחלחלתו צרה קשה והיין מתגאה ומשכחה יין קשה

ומואל אני מר ממות – שהיא קשה מעשרה זכרים הקשים שנבראו בעולם כדליתא צבצא בתרא בהסותפין ומואל אני מר וקשה ממנה את האשה זו האפיקורסות: וחרמים לבה – לשון מכמורת כמו (חזקוק ח) יגורוהו זכרמו יאספהו זמכמרתו: אסורים ידיה – ומשהחזיקה צאדס הרי הוא נקשר בקשורי עצות: אסורים – פס דבר של קשורים כמו (שופטים טו) וימסו אסוריו קשריו כן פירשו מנחם:

(כו) ראה זה מצאתי¹⁷³ אמרה קהלת אחת ראה זה המעשה שמצאתי, אמרה קהלת הקרוי שלמה מלך ישראל, פונתי מזלות אחד עם אחד למצא חשבון בני אדם מה יהא בסופם.

ראה זה מצאתי אמרה קהלת אחת למאל חשבון – כל המלות שהלדיקים עושים והעבירות שהרשעים עוברים נמנים לפני הקדוש ברוך הוא אחת על אחת עד שמטרפות לחשבון גדול כך פירשו רבותינו במסכת סוטה: אמרה קהלת – אמרה קבולת החכמה ואמרה נפשו המשכלת המקבלת החכמה: קהלת – לשון נקבה הוא וכשהוא אמרו בלשון זכר מוסב על הקובצה והוא שלמה, ובמדרש מצינו אמר רבי ירמיה בן אלעזר רוח הקדש פעמים משיחה בלשון זכר ופעמים משיחה בלשון נקבה כתוב אחד אומר (תהלים ע) עזרי ומפלטי לי וכתוב אחד אומר (פס /תהלים/ מ) כי אתה עזרת, כתוב אחד אומר (נחום ז) קול מצער וכתוב אחד אומר (ישעיה ח) קול מבשרת ליון:

(כה) אשר עוד בקשה נפשי ולא מצאתי¹⁷⁴ יש דבר אחר אשר עוד בקשה נפשי ולא אדם אחד מאלף מצאתי ואשה בכל אלה לא מצאתי: אשר נראשון עד שנולד אברהם הצדיק, אשר נמצא נאמן וצדיק בין אלף מלכים שנאספו לעשות מגדל בכל, ואשה בכל אלה נשות המלכים פשרה, לא מצאתי.

והשינה מפיתנו שינה קשה וחולי מתגאה ומטלטלה חולי קשה ומלאך המות מתגאה ונוטל את נפשו ואשה רעה קשה מכולן:

172

ע"י קה"ר פ"ז סי' לח

(ג) אשר היא מצודים וחרמים שהיא צדה בים וביבשה אסורים ידיה א"ר אלעזר אילולי שכתב בה אסורים ידיה היתה אוחזת באדם בשוק ואומרת בא והזקק לי לכלבה נושכת שאחזה בעליה בשלשלת אע"פ שהיא קשורה אוחזה באדם בשוק בבגדיו כך אילולי שכתב בה אסורים ידיה היתה חוטפת באדם בשוק ראה מה כתיב (בראשית ל"ט) ותתפשהו בבגדו לאמר שכבה עמי טוב לפני האלהים ימלט ממנה זה יוסף וחוטא ילכד בה זה פוטיפר דבר אחר טוב זה פנחס וחוטא זה זמרי דבר אחר טוב זה פלטי וחוטא זה אמנון ר' איסי דקיסרין פתר קרייה במינות טוב זה ר' אלעזר וחוטא זה יעקב איש כפר גבוריא ד"א טוב זה אלעזר בן דמא וחוטא זה יעקב איש כפר סאמא ד"א טוב זה חנניא בן אחי ר' יהושע וחוטא אלו בני כפר נחום ד"א טוב זה יהודה בן נקוסא וחוטא אלו המינים ד"א טוב זה ר' נתן וחוטא זה תלמידו ד"א טוב זה ר' אליעזר ורבי יהושע וחוטא זה אלישע:

173

ע"י קה"ר פ"ז סי' לט

(א) כ"ז ראה זה מצאתי אמרה קהלת ולהלן הוא אומר אמר קהלת א"ר ירמיה זה רוח הקדש פעמים משיח בלשון זכר ופעמים משיח בלשון נקבה אחת למצוא חשבון א"ר יצחק בנוהג שבעולם אדם נכשל בעבירה והוא חייב עליה מיתה לשמים במה נתכפר לו מת שורו אבדה תרנגולתו נשברה צלוחיתו נכשל באצבעו הקטנה ויצא ממנה טיפת דם מקצת הנפש ככל הנפש שנאמר אחת לאחת למצא חשבון חדא מערערא חדא והחשבון מתמצה כמה הוא מיצוי החשבון ר' פנחס אמר עד אחת:

174

ע"י קה"ר פ"ז סי' מ

אשר עוד בקשה נפשי – לבד אלה האמורים למעלה שבקשתים ולא מאלהים עוד נפשי כשרה
בנשים ולא מאלהי כי כולן דעתן קלה עליהן: אדם אחד מאלף מאלתי – בנוהג שבועלם אלף
נכנסים למקרא אין יולאים מהם להכליח שראויים למשנה אלף מאה ואותם מאה שנכנסו למשנה
אין יולאים מהם לגמרא אלף עשרה ואותן עשרה שנכנסין לגמרא אין מכליח מהם אלף אחד
להוראה הרי אחד מאלף: ואשה בכל אלה – אפילו באלף לכך אתה צריך להזהר בה:

(כט) לְבַד רְאָה זֶה מִצְאָתִי¹⁷⁵ אֲשֶׁר עָשָׂה הָאֱלֹהִים אֶת הָאָדָם יִשְׂרָאֵל וְהִמָּה בְקִשׁוֹ חֲשִׁבֹנוֹת רַבִּים:
לְבַד זֶה רְאָה מִצְאָתִי, אֲשֶׁר עָשָׂה ה' אָדָם הָרֵאשׁוֹן כְּשֶׁר לְפָנָיו וְצַדִּיק, וְהַנְחִישׁ וְחָוָה הַטְּעוּהוּ לְאָכַל מִפְּרֹת הָאֵילָן, אֲשֶׁר אוֹכְלֵי פְרוֹתָיו חֲכָמִים לְדַעַת בֵּין טוֹב לְרָע, וְגָרְמוּ לְהִבְיָא עֲלָיו יוֹם הַמָּוֶת וְלִכְלֹל דּוֹרוֹת הָעוֹלָם, וְהֵם בְּקִשׁוֹ לְמִצְא חֲשִׁבֹנוֹת רַבִּים כְּדִי לְהִבְיָא נִגַע לְתוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ.

לבד ראה זה מאלתי – שבאה לעולם תקלה על ידה: אשר עשה – הקדוש ברוך הוא את האדם
הראשון ישר: והמה – משנזדווגה לו חוה אשתו ונעשו שנים ונקראו המה: בקשו חשבונות רבים –
מיזמות ומחשבות של חטא כך נדרש במדרש:

ספר קהלת פרק ח

(א) מִי בְהַחֲכָם¹⁷⁶ וּמִי יוֹדֵעַ פֶּשֶׁר דְּבַר חֲכָמָת אָדָם תְּאִיר פָּנָיו וְעַז פָּנָיו יִשְׁנָא:
מִי הוּא הַחֲכָם שְׂיֻכַּל לְעַמֵּד מוֹל חֲכָמָת ה' וְלְדַעַת פֶּשֶׁר הַדְּבָרִים כְּנִבְיָאִים, חֲכָמָת אָדָם חֲכָם תְּאִיר זֵיו פָּנָיו בֵּין הַצַּדִּיקִים, וְעַז פָּנָים מִשְׁתַּנּוֹת כֹּל דְּרָכָיו מְטוֹב לְרָע.

(א) כ"ח אשר עוד בקשה נפשי ולא מצאתי אדם אחד מאלף מצאתי בנוהג שבועלם אלף בני
אדם נכנסין למקרא יוצאין מהן ק' למשנה יוצאין מהן עשרה לתלמוד יוצא מהם אחד להוראה
הה"ד אדם אחד מאלף מצאתי ד"א אדם זה אברהם ואשה בכל אלה לא מצאתי זו שרה ד"א אדם
זה עמרם ואשה זו יוכבד ד"א אדם זה משה ואשה אלו נשי המדבר ד"א אדם זה משה שבא לאלף
דור ואשה זו היא התורה שנתנה לאלף דור הה"ד (תהלים ק"ה) דבר צוה לאלף דור מלמד שצפה
הקב"ה בכל הקנקנים ולא מצא קנקן זפות מקנקנו של משה שפשט ידו וקבל את התורה:
¹⁷⁵

ע"י קה"ר פ"ז סי' מא

(א) כ"ט לבד ראה זה מצאתי אשר עשה האלהים את האדם ישר ישר היה שנאמר אשר עשה
האלהים את האדם ישר וכתוב (בראשית ג') הן האדם היה כאחד ממנו כאחד ממלאכי השרת וכיון
שנעשו שנים והמה בקשו חשבונות רבים:
¹⁷⁶

ע"י קה"ר פ"ח סי' א

מי כהחכם זה הקב"ה דכתיב ביה (איוב ט') חכם לבב ואמיץ כח ומי יודע פשר דבר שפשר תורה
למשה חכמת אדם תאיר פניו אמר ר' שמעון גדול כח הנביאים שהן מדמין את הצורה ליוצרה
דכתיב (דניאל ח') ואשמע קול אדם בין אולי א"ר יודן אית לן קרייה דנהיר מיניה דכתיב (יחזקאל
א') ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם עליו מלמעלה ועז פניו ישנא שהוא משתנה ממדת הדין
למדת רחמים על ישראל:

ע"י קה"ר פ"ח סי' ב

(ב) ד"א מי כהחכם זה אדם הראשון דכתיב ביה (שם כ"ח) אתה חותם תכנית ומי יודע פשר
דבר שפרש שמות לכל חכמת אדם תאיר פניו יופיו יאיר פניו א"ר לוי תפוח עקיבו של אדם
הראשון מכה גלגל חמה ואל תתמה בנוהג שבועלם אדם עושה לו שני דסקרין שלמין אחד לו
ואחד לבן ביתו של מי הוא עושה נאה לא שלו כך אדם הראשון נברא לתשמישו של הקב"ה וגלגל
חמה לתשמישו של אדם הראשון לא הוא בדין שתפוח עקיבו של אדם הראשון מכה גלגל חמה
ומה אם תפוח עקיבו כך קלסתר פניו על אחת כמה וכמה ר' לוי בשם ר' חמא בר חנינא שלש
עשרה חופות קשר להם הקב"ה בגן עדן הוא דכתיב (יחזקאל כ"ח) בעדן גן אלהים היית וגו' ר"ל
אמר אחת עשרה ורבנן אמרי עשר ולא פליגי מ"ד שלש עשרה עבד כל אבן יקרה מסוכתך תלת

מי כהחכם – מי בעולם חסוד כאלס חכס: ומי יודע פשר דבר – פשרון של דבר, כמו שמלינו בדניאל מתוך חכמתו שהיה חכס ביראת שמים נתגלו לו רזי פשריו, מי כמשה עושה פשרים בין ישראל לאזיהס פצשמים: ועוז פניו יסונא – משאר הזריות עד (שמות לז) כי יראו מגשת אליו כי קרן עור פניו.

(ב) אני פי מלך שמור¹⁷⁷ ועל דברת שבועת ה'י זיהיר את פיד על גזרת המלך לשמר מה שצדק, ועל דבר שבועת ה', הזיהר שלא תשבוע בשום דבר על חנם.

אני פי מלך שמור – לפיכך אני לריך ונכון לשמור פי מלכו של עולם שהיא הטובה שכולן: ועל דברת שבועת אלהים – שנסצענו לו בחורב לשמור מצותיו, ד"א אני נכון לשמור פי מלכי האומות המושלים בנו בגולגוליות וארנוניות, ועל דברת שבועת אלהים, ובלבד שלא יעצירונו את השבועה שנסצענו למקום, ועל דברת, ואכל דברת שבועת אלהי אשמור פי המלכים, כן מלינו בחנניה מישאל ועזריה שאמרו לנבוכדנצר (דניאל ג) כך אמרין מלכא נבוכדנצר לא חשחין אנחנא על הדא פתגס להתצותך אס מלכא למה נבוכדנצר ואס נבוכדנצר למה מלכא אלא כך אמרו לו כך אנו אומרים

ומ"ד אחת עשרה עבד להון חדא ומ"ד עשר לא עבד חד מנהון ואחר כל השבח הזה כי עפר אתה ועז פניו ישונא כשאמר לו הקב"ה המן העץ ואף הקב"ה שינה עז פניו וטרדו מגן עדן:

ע"י קה"ר פ"ח סי' ג

(ג) ד"א מי כהחכם אלו ישראל דכתיב בהון (דברים ד') רק עם חכם ונבון ומי יודע פשר דבר שהיו יודעין לדרוש את התורה לארבעים ותשע פנים טהור וכנגדן טמא את מוצא כשעמדו ישראל על הר סיני ואמרו נעשה ונשמע ניתן עליהם מזיו שכינה של מעלן וכיון שחטאו נעשו שונאים להקדוש ברוך הוא דכתיב ועז פניו ישונא ואף הקדוש ברוך הוא שינה עליהם את הדברים דכתיב (תהלים פ"ב) אכן כאדם תמותון:

ע"י קה"ר פ"ח סי' ד

(ד) דבר אחר מי כהחכם זה תלמיד חכם מי יודע פשר דבר שהוא יודע לפרש משנתו חכמת אדם בשעה שהוא נשאל ומשיב ועז פניו ישונא בשעה שהוא נשאל ואינו יודע להשיב ר' חייא הוה יתיב ומתני מניין שאין ממירין בבכור זחלין אפוי דבר פדיה אמר הדין ידע מה אנא יתיב ומתני עובד כוכבים אחד ראה את ר' יהודה בר' אלעאי חמתיה אפוי נהרין אמר הדין גברא חדא מן תלת מילין אית ביה או שתוי חמר או מוזיף ברבייתא או מרבי חזירי שמע רבי יהודה בר אלעאי אמר ליה תיפח רוחיה דהווא גברא דחדא מן תלתיהון לית בי לא מוזיף ברבייתא אנא דכתיב (דברים כ"ג) לא תשיך לאחיך ולא מרבי חזירי אנא דאסור ליה לבר ישראל למרבי חזירי דתנינן תמן לא יגדל אדם חזירים בכל מקום ולא שתוי חמר אנא דאפילו ארבע כסיה דאנא שתי בלילא פסחא אזיק לרישי מן פסחא לעצרתא א"ל ועל מה אפך נהירין א"ל אורייתי היא דמנהרא אפוי דכתיב חכמת אדם תאיר פניו וגו' ר' אבהו אזל לקיסרין ואתא מן תמן ואפוי נהירין חמוניה תלמידייא סלקין ואמרין לר' יוחנן הדין ר' אבהו אשכח סימא אמר לון למה אמרין ליה דאנפוי נהירין אמר לון דילמא אורייתא חדתא שמע סלקון לגביה אמרו ליה ומה אורייתא חדתא שמע מר אמר לון תוספתא עתיקא אמרון קרא עליו חכמת אדם וגו':

ע"י קה"ר פ"ח סי' ה

(ה) דבר אחר מי כהחכם זה משה דכתיב ביה עיר גבורים עלה חכם ומי יודע פשר דבר שפשר תורה לישראל ר' מנא דשאב בשם ר' יהושע בן לוי אמר על כל דבר ודבר שהיה הקדוש ברוך הוא אומר למשה היה אומר לו טומאתו וטהרתו וכיון שהגיע לפרשת (ויקרא כ"א) אמור אל הכהנים אמר לפניו רבונו של עולם ואם נטמאו אלו במה היא טהרתן לא השיבו דבר אותה שעה נשתנו פניו של משה וכיון שהגיעו לפרשת פרה אדומה אמר לו הקב"ה למשה משה אותה אמירה שאמרתי לך אמר אל הכהנים ואמרת לי אם נטמאו במה היא טהרתן ולא אמרתי לך דבר זו היא טהרתן ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת אמר לפניו רבש"ע וכי טהרה היא אמר הקב"ה משה חקה היא וגזירה גזרתי ואין בריה יכולה לעמוד על גזירתי דכתיב (במדבר י"ט) זאת חקת התורה:

ע"י קה"ר פ"ח סי' ו

(א) ב אני פי מלך שמר א"ר לוי אני פי ממ"ה הקב"ה אשמור אותו הפה שאמר (שמות כ') אנכי ה' אלהיך ועל דברת לא יהיה לך שבועת לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא:

דחת מלכא לנו לעבודה ולמסכים ולגולגליות אך על דנא שאת אומר עלנא לעבוד עבודה זרה נכוכדנכר את ולא מלך ואת וכלבא שוין.

(ג) אל תבהל מפניו תלך¹⁷⁸ אל תעמד בדבר ובעת רגז ה', לא תנוח מלהתפלל לפניו, הנה מבהל לפניו לך והתפלל ובקש רחמים מפניו כדי שלא תעמד בדבר רע, פי רבון כל עולמים ה' כל אשר יחפץ יעשה.

אל תבהל מפניו תלך – אל תהי נבהל לומר שתלך ותזרח מפניו למקום שאינו שליט גם שצכל מקום הוא שליט: ואל תעמוד בדבר רע – אל תעמיד עצמך עוסק בדברים רעים: כי כל אשר יחפץ – להפריע ממך רשות ויכולת בידו לעשות.

(ד) באשר דבר מלך שלטון¹⁷⁹ ומי יאמר לו מה במקום שיש גזרת מאמר המלך השולט על כל העולם נעשה במהירות, ומי הוא האדם אשר ימחה בידו ויאמר לו מה עשית.

באשר דבר מלך שלטון – בשביל אשר דבר הקדוש ברוך הוא מושל הוא ומי יאמר לו מה תעשה, ואם שומר מצוה אתה לא תדע דבר רע ולא תבואר.

(ה) שומר מצוה לא ידע דבר רע¹⁸⁰ ועת אדם השומר מצוות ה', לא ידע שום רע לעולם הבא, וזמן תפלה ודין ואמת נודע בלב החכמים.

ועת ומשפט ידע לב חכם – החכם יודע שיש עת קבוע לפקודת השמים ומשפטי' יש לפני הקדוש ברוך הוא שסופו להפריע מהם, משפט יוסטי"א כלעז והיא הפורענות.

(ו) כי לכל חפץ יש עת¹⁸¹ ומשפט כי רעת פי לכל ענין יש זמן טוב ורע, וכדין ואמת נדון כל העולם, וכשנגזר מאת ה' להיות פריעות בעולם בעוונות אנשים עושי רע האדם רבה עליו:

178

ע"ק ה"ר פ"ח סי' ז

(א) ג אל תבהל מפניו תלך ר' חייא בר גמדיא פתח (משלי ג') מוסר ה' בני אל תמאס תני הפותח פותח בדבר טוב והחותם חותם בדבר טוב דתנינן בברכות קורא ומפסיק בקללות אינו מפסיק אלא אחד קורא את כולן מוסר ה' בני אל תמאס וגו' משום עמו אנכי בצרה אמר הקב"ה בני מתקללין ואני מתברך ואל תקוץ בתוכחתו אל תעש תוכחתו של הקב"ה קוצים קוצים ר' לוי בן פנטי קרא את ארוריא קדם רבי הונא וגמגם בהון א"ל אשמע קליך דלית אינון קללות תוכחת אינון מוסר ה' בני אל תמאס ואל תקוץ בתוכחתו:

179

ע"ק ה"ר פ"ח סי' ח

(א) ד באשר דבר מלך שלטון א"ר בון כתיב (דברים ו') לא תנסו (בראשית כ"ב) והאלהים נסה (ויקרא י"ט) לא תקום ולא תטור כתיב (נחום א') אל קנא ונוקם ה' א"ר לוי לרב שהיה מצוה את תלמידו ואומר לו לא תטה משפט והוא מטה משפט לא תכיר פנים והוא מכיר פנים אמר לו התלמיד רבי לך שרי ולי אסור אמר לו איני אומר לך אלא שלא תלוה לישראל ברבית אבל הלוח לעובדי כוכבים שנא' (דברים כ"ג) לנכרי תשיך כך אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע הא כתבת בתורתך (ויקרא י"ט) לא תקום ולא תטור ואת נוקם ונוטר אמר להון לישראל לא אטור דכתיב (תהלים קי"ג) לא לנצח יריב ולא לעולם יטור אבל לעובדי כוכבים (נחום א') נוקם ה' לצריו ונוטר הוא לאויביו אמר הכתבתי בתורתך לא תקום ולא תטור את בני עמך אבל נוקם את לעובדי כוכבים שנא' (במדבר ל"א) נקם נקמת בני ישראל לקיים מה שנאמר באשר דבר מלך שלטון:

180

ע"ק ה"ר פ"ח סי' ט

(א) ה שומר מצוה לא ידע דבר רע זו אסתר שהיתה עסוקה במצות ביעור חמץ ועת ומשפט ידע לב חכם זה מרדכי דכתיב (אסתר ד') ומרדכי ידע את כל אשר נעשה:

הַרְבֵּים בָּהֶם.

כי לכל חפץ – שהאדם עושה חפצו ועוזר על דת יש עת להפרע ומשפט ופורענות מוכנת: כי רעת האדם רבה עליו – כאשר רבה רעת האדם ושאתו גדושה אז צאה פקודתו, וכי משמש כלשון כאשר כמו (שמות יח) כי יהיה להם דבר בא אליו.

(ז) כִּי אֵינְנו יֹדֵעַ מַה שִׁיְהִיָּה כִּי בְּאִשֶׁר יְהִיָּה מִי כִּי לֹא יִחַפּוּם לְדַעַת מַה שֶׁעֲתִיד לְהִיְוֹת עֲלֵיו יִגִּיד לוֹ: בְּסוּפוֹ, כִּי בָּעֵת אֲשֶׁר יְהִיָּה רְצוֹן מִלְּפָנֵי ה' לְהִרְעֵ לוֹ, מִי הוּא זֶה שֶׁיֹּאמֶר לוֹ.

כי איננו יודע מה שיהיה – כשהרשע עוזר עצירה איננו נותן לבו למה שעתיד הקדוש צרוך הוא להביאו במשפט ואוי לו בכך: כי כאשר יהיה – הפורענות מי יגיד לו להמלך בו וליטול בו ענה וליטול רשות כי פתע פתאום יבואנו.

(ח) אֵינן אָדָם שְׁלִיט בְּרוּחַ¹⁸² לְכַלּוֹא אֶת הָרוּחַ אֵינן אָדָם אֲשֶׁר יִשְׁלַט בְּרוּחַ הַנְּשָׁמָה לְמַנֵּעַ אֶת נְשַׁמַּת הַחַיִּים אֲשֶׁר לֹא תֵצֵא מִגּוּף הָאָדָם, וְאֵינן שְׁלִטוֹן בְּיוֹם הַמּוֹת וְאֵינן מְשַׁלַּחַת בְּמִלְחָמָה וְלֹא יִמְלֹט רִשְׁעֵ אֶת בְּעָלָיו: וְאֵינן שְׁלִטוֹן בְּיוֹם הַמּוֹת לְהַצִּיל אִישׁ לְרַעְהוּ, וְאֵינן כְּלֵי זֵינן עוֹזְרִים בְּקָרְב, וְלֹא יִצְיִל עוֹן אֶת בְּעָלָיו בְּיוֹם הַדִּין הַגָּדוֹל.

אין אדם שליט ברוח – צרוחו ויאלצו על שלוחו של מקום לכלוא ולמנוע ממנו את הרוח שגופו שלטן וטלנו מלאך המות: ואין שלטון – על שום מלך ניכר ביום מותו בכל מקום אתה מואל והמלך דוד וביום מותו (מלכים א' ב') ויקרבו ימי דוד למות לא הוזכר מלכות כאן: ואין משלחת במלחמה – ז' לאמר השלח בני או עבדי במקומי.

(ט) אֶת כָּל זֶה רְאִיתִי¹⁸³ וְנָתַתִּין אֶת לְבִי לְכָל אֶת כָּל זֶה רְאִיתִי שֶׁהָיָה בְּעוֹלָם, וְנָתַתִּי אֶת

181

ע"י קה"ר פ"ח סי' י

(ו) כי לכל חפץ יש עת ולכל עת יש חפץ היך מה דבר נש בעי עביד בהאי עלמא עביד ברם תמן דינא וחושבנא:

182

ע"י קה"ר פ"ח סי' יא

(ח) אין אדם שליט ברוח רבנן אמרין אין אדם שליט ברוח של מלאך המות לכלותו ממנו ומניין שנקראו המלאכים רוחות שנאמר (תהלים ק"ד) עושה מלאכיו רוחות ואין שלטון ביום המות אין אדם יכול לומר למלאך המות המתן לי עד שאחשב חשבונותי ואחר כך אני בא ואין משלחת במלחמה אין אדם יכול לומר הרי בני או עבדי או בן ביתי תחתי ולא ימלט רשע את בעליו אין מי שיתלה אנקליטון אין מי שיאמר אנקלומא ור' נחמיה אמר אין אדם שליט ברוח אין נביא של ישראל שליט ברוחו של הקב"ה לכלותו ממנו שנא' (ירמיה כ') ואמרתי לא אזכרנו וגו' ואין שלטון ביום המות (שם ט"ז) אשר למות למות וגו' ואין משלחת במלחמה (שם) שלח מעל פני ויצאו ולא ימלט רשע את בעליו ר' חגי בשם ר' יצחק לפי שהיו ליצנים שבאותו הדור ממלמלין בפיהם ומפריזין באצבעותיהם ואומרים החזון אשר הוא חוזה וגו' אמר להם נביא לישראל חייכם כי בימיכם בית המרי ור' אליעזר בן יעקב אומר אין אדם שליט ברוחו של מלאכיות לכלותו ממנו ואין שלטון ביום המות שנא' (תהלים י"ח) קדמוני מוקשי מות ואין משלחת במלחמה דכתיב (שם ע"ח) משלחת מלאכי רעים ולא ימלט רשע את בעליו אילו עשו תשובה פשרו ורבנן אמרי אין אדם שליט ברוח עצמו לכלותו ממנו א"ר חנינא כתיב (זכריה י"ב) ויוצר רוח אדם בקרבן צר רוחו של אדם בגופו שאילולי כן כיון שהיתה הצרה באה עליו היה נוטלה ומשליכה מקרבן א"ר לוי קרוב לחמשים ושנים פעמים כתיב והמלך דוד כיון שנטה למות כתיב (מ"א ב') ויקרבו ימי דוד למות משום ואין שלטון ביום המות ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי שתי חצוצרות שהיו בימי משה נגנזו כתוב אחד אומר (במדבר י') ותקעו בהן ונועדו אליך וכתוב אחד אומר (דברים ל"א) הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם וחצוצרות היכן הם אמור שכבר נגנזו בימי משה אמר הקב"ה למה הוא מת והיו בניו תוקעין לפניו בסלפינגס לא משום ואין שלטון ביום המות רבי אלעזר בשם רבי סימון אמר כבוד גדול חלק הקב"ה למשה שאמר לו עשה לך שתי חצוצרות ולא ליהושע:

מַעֲשֵׂה אֲשֶׁר נַעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמַיִם עֵת אֲשֶׁר
 שָׁלַט הָאָדָם בְּאָדָם לְרַע לוֹ:
 בַּעֲוֹלֹת תַּחַת הַשָּׁמַיִם בְּעֵת אֲשֶׁר יִשְׁלַט הָאָדָם
 בְּאָדָם לְהָרַע לוֹ.

את כל זה ראיתי – האמור למעלה: ונתון את לבי לכל המעשה – וגם לכל מעשה בני אדם נתתי את לבי וראיתי את אשר שלט אדם בחזירו וגבר עליו וסופו נהפך לרעתו עמלק נתגבר על ישראל וסופו (במדבר כד) ואחריתו עדי אובד כך פרעה כן נצוה נלכר וכן סנחריב.

(י) וּבִבְנֵי רְאִיתִי רְשָׁעִים קְבָרִים וּבְאִי¹⁸⁴ וּמִמְקוֹם
 קְדוֹשׁ יִהְיֶה לָבוֹ וַיִּשְׁתַּבְּחוּ בְּעִיר אֲשֶׁר בֵּן עָשׂוּ גַם
 שָׁם, וְהָלְכוּ לְהַשְׁרִף בְּגֵי הַנֶּמֶס עַל הַטְּאִיָּהֶם
 הָרָעִים שָׁעֲשׂוּ בְּעוֹלָם בְּגִזְלֵם וּבְעוֹשֵׁק וּבְחֶמְסָם,
 וַיִּשְׁתַּבְּחוּ מִבֵּין יוֹשְׁבֵי הָעִיר, וַיִּכְמוּ שָׁעֲשׂוּ
 נַעֲשָׂה לָהֶם, גַּם זֶה הֵבֵל.

ובכן – ואז: ראיתי רשעים קבורים – בנצוה זה ראיתי רשעים קבורים שהיו ראויים להטמן בעפר שהיו נבזי' בין שאר אומות שנאמר עליהם (ישעיה כג) זה העם לא היה ושלטו בזיתו של הקדוש ברוך הוא שהוא מקום קדוש ובלכתם משם אל ארצם היו משתבחים בעירם אשר כך וכך עשו בזיתו של מקום אל תקרי וישתכחו אלל וישתבחו, כך דרשוהו רז"ל ולעניין השכחה כך נדרש באגדה וסופו שישתכח שמם וזכרם מן העיר עלמה אשר כן עשו זה שנאמר (יואל ד) וקבצתי את כל הגוים אל עמק יהושפט במקום שניאלו לפניו יפרע מהם וכן הוא אומר (תהלים עג) ה' צעיר כלמס ותזזה: גם זה – אחד מן ההבלים שנמסרו לעולם לייגע את הזריות שאין הקדוש ברוך הוא ממנהר להפרע בעושי הרעה והזריות סבורים אין דין ואין דיין.

(יא) אֲשֶׁר אֵין נַעֲשָׂה בְּתַנָּם¹⁸⁵ מַעֲשֵׂה הָרָעָה
 מְהֵרָה עַל בֵּן מְלֵא לֵב בְּנֵי הָאָדָם בְּהֵם לַעֲשׂוֹת
 וּמִפְּנֵי שְׁלֵא נַעֲשָׂה דְבַר רַע, פְּרַעְנוֹת רְשָׁעִים
 מְהֵרָה עַל מַעֲשֵׂיהֶם הָרָעִים, מִפְּנֵי זֶה מְלֵא לֵב
 בְּנֵי אָדָם בְּהֵם לַעֲשׂוֹת רַע בְּעוֹלָם הַזֶּה.

183

ע"י קה"ר פ"ח סי' יב

(א) ט את כל זה ראיתי וגו' את אשר שלט האדם באדם לרע לו עת היא לרע לו לשולט ועת היא לרע לו לנשלט א"ר אלעזר אין לך שהוא מתחייב על ידי אדם זה אלא אדם כיוצא בו שנאמר עת אשר שלט האדם רבי יונתן אמר ואפי' במקל ואפי' ברצועה מתחייבין על ידי אדם זה שנאמר (ישעיה ט') כי את עול סבלו וגו' כיום מדין כיום הדין אמר רבי חמא בר גוריון (אפילו זאב) אפילו אילני סרק עתידין ליתן דין וחשבון ורבנן מיייתין לה מן הדא (דברים כ') כי האדם עץ השדה מה האדם עתיד ליתן דין וחשבון אף אילני סרק עתידין ליתן דין וחשבון:

184

ע"י קה"ר פ"ח סי' יג

(א) י ובכן ראיתי רשעים קבורים ובאו א"ר יהודה בר סימון אם במתי יחזקאל הוא אומר הלא כבר נאמר רשעים ואותן לא היו אלא צדיקים ואם בבנה של צרפית הכתוב מדבר והלא כבר נאמר קבורים והוא לא נקבר ואם בצדקיה בן כנענה הכתוב מדבר והלא כבר נאמר ובאו והוא לא בא אלא (מ"ב"ג) ויהי הם קבורים איש וגו' ויחי יכול לעולם ת"ל ויקם על רגליו מלמד שלא היתה עמידתו אלא לשעה לפרוש מאותו צדיק בלבד ומהו ובאו ר' שמואל אמר שקעה שמשן והטהרו הא מד"א (ויקרא כ"ב) ובא השמש וטהר א"ר לוי (איוב ט"ו) כל ימי רשע הוא מתחולל מת וחלל המד"א (יחזקאל כא) ואתה חלל רשע ד"א מדבר בגרים שהם באים ועושים תשובה וממקום קדוש יהלכו ע"י שהלכו במקום קדוש אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות וישתכחו בעיר וישתכחו מעשים רעים אשר כן עשו וישתכחו מעשיהם הטובים אשר עשו בעיר גם זה הבל אמר רבי יצחק איננו הבל וזה הבל שאינן באין מאליהן רבי בון אמר צדיקים הלכו לשם ויבואו כגון יוסף לאסנת יהושע לרחב בועז לרות משה לחובב א"ר אחא אין זה הבל אלא שאין הבריות באין ומתקדשין לתחת כנפי השכינה:

185

ע"י קה"ר פ"ח סי' יד

אשר חזן נעשה פתגם משפט מעשה הרעה מהרה – שאין הקדוש ברוך הוא ממחר להפרע מעושי הרעה ועל כן הם סבורים חזן דין ומלא לבס בקרצם לעשות רע.

(יב) אֲשֶׁר חָטָא עֲשָׂה רַע מֵאֵת וּמֵאֲרִיךְ לוֹ בִּי גַם יוֹדַע אֲנִי אֲשֶׁר יְהִיָּה טוֹב¹⁸⁶ לִירְאֵי הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר יִירָאוּ מִלְּפָנָיו: וּבִעֵת שֶׁהֲרָשַׁע יַעֲשֶׂה רַע מֵאֵה שְׁנַיִם, וּמֵאֵת ה' נִתְּנָה לוֹ אֲרָפָה כְּדִי שִׁישׁוּב, שֶׁהָרִי נִגְלָה לִי בְרוּחַ הַקֹּדֶשׁ וַיֹּדַע אֲנִי, אֲשֶׁר טוֹב יְהִיָּה לְעוֹלָם הַבָּא לִירְאֵי ה' הַיְרָאִים מִלְּפָנָיו וְעוֹשִׂים רְצוֹנוֹ בְּלֵב שָׁלֵם.

אשר חוטא וגו' – לפי שרואים שהחוטא עושה רע מאת אלפי וריבואות ומאריך לו הקדוש ברוך הוא ואינו נפרע ממנו: מאת – מקרא קצר ודבוק לפניו לומר מאת ימים מאת שנים מאת אלף וכן (ישע' נא) ושכורת מקרא קצר וחסר שכורת כעס ולא מיין כשאר שכרות: כי גם יודע אני – כי אף בכל זאת שאינו ממחר להפרע מן הרשעים ולהיות הפרש בין לדיקים לרשעים יודע אני שסוף כל אחד ואחד ליטול שכרו וליראיו יהיה טוב, וטוב לא יהיה לרשע לפי אשר אינו ירא לפני האלהים.

(יג) וְטוֹב לֹא יְהִיָּה לְרָשָׁע וְלֹא יֵאָרֶיךְ יָמִים כְּצֹל אֲשֶׁר אֵינְנוּ יִרְא מִלְּפָנָי אֱלֹהִים: וְטוֹב לֹא יְהִיָּה לְרָשָׁע וְלֹא יְהִיָּה לוֹ אֲרָפָה לְעוֹלָם הַבָּא, וְלֹא יַעֲמֵד עִם הַצְּדִיקִים, וְאִף הוּא לֹא יִהְיֶה בְּכַבֹּדָם בְּגֵן עֵדֶן, וּבְעוֹלָם הַזֶּה יִתְקַצְרוּ יְמֵי חַיָּיו וַיִּבְרָחוּ וַיִּחְלְפוּ כְּצֹל, מִפְּנֵי שְׂאֵינְנוּ יִרְא מִלְּפָנָי ה'.

(יד) יֵשׁ הַבֵּל אֲשֶׁר נַעֲשֶׂה עַל הָאָרֶץ¹⁸⁷ אֲשֶׁר יֵשׁ צְדִיקִים אֲשֶׁר מְגִיעַ אֲלֵהֶם כְּמַעֲשֵׂה הַרְשָׁעִים וַיֵּשׁ רְשָׁעִים שְׂמֹגִיעַ אֲלֵהֶם כְּמַעֲשֵׂה הַצְּדִיקִים אֲמַרְתִּי שְׂגֹם זֶה הַבֵּל: יֵשׁ הַבֵּל שְׂנֹגֵז לְהִיּוֹת נַעֲשֶׂה עַל פְּנֵי הָאָרֶץ, כִּי יֵשׁ צְדִיקִים אֲשֶׁר מְגִיעַ לָהֶם רַע כְּאֵלוֹ הֵם עוֹשִׂים כְּמַעֲשֵׂי הַרְשָׁעִים, וַיֵּשׁ רְשָׁעִים שְׂמֹגִיעַ לָהֶם טוֹב כְּאֵלוֹ הֵם עוֹשִׂים כְּמַעֲשֵׂי הַצְּדִיקִים, וַיִּרְאִיתִי בְרוּחַ הַקֹּדֶשׁ, כִּי הָרַע הַמְגִיעַ לְצְדִיקִים בְּעוֹלָם הַזֶּה, לֹא בְּחֻטְאֵיהֶם, רַק כְּדִי לְגַבּוֹת מֵהֶם חָטָא קָטָן שִׁיְהִיָּה שְׂכָרָם שָׁלֵם לְעוֹלָם הַבָּא, וְהַטוֹב שְׂמֹגִיעַ לְרְשָׁעִים בְּעוֹלָם הַזֶּה, לֹא עַל זְכוּיֹתֵיהֶם, אֲלָא לְפָרַע לָהֶם שְׂכָר עַל זְכוּיֹתֵיהֶם הַמְּעֻטּוֹת שֶׁעָשׂוּ, לְהִיּוֹתָם אוֹכְלִים שְׂכָרָם בְּעוֹלָם הַזֶּה וּלְאֲבֹד חֲלָקָם לְעוֹלָם הַבָּא, אֲמַרְתִּי בְּמֵאֲמָרִי, כִּי גַם זֶה הַבֵּל.

יש הבל – דבר המזהיל את הדביות: אשר יש לדיקים – שמגיע אליהם רעה כמעשה הרשעים ויש רשעים שמגיע אליהם טובה כמעשה הצדיקים אמרתי שגם זה אחד מן ההבלים הנוהגים בעולם ודביותו דרשו לכל אחר במסכת הוריות ואינו מיושב לי על שיטת דבור ססיים החכם לומר שגם זה הבל.

(א) י"א אשר אין נעשה פתגם על ידי שאדם חוטא ואין מדת הדין פוגעת בו על כן מלא וגו' מה אינון אמרין הא רומיא עללין הא רומיא נפקין לית להון מפוקים:
186

ע"י קה"ר פ"ח סי' טו
(א) י"ג וטוב לא יהיה לרשע:
187

ע"י קה"ר פ"ח סי' טז
(א) י"ד יש הבל אשר נעשה על הארץ אשריהן לצדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים בעולם הזה ואוי ואללי לרשעים שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים:

(טו) וְשִׁבַּחְתִּי אֲנִי אֶת הַשְּׁמַיִם¹⁸⁸ אֲשֶׁר אֵין טוֹב לְאָדָם תַּחַת הַשָּׁמַיִם כִּי אִם לְאָכַל וְלִשְׁתּוֹת וְלִשְׂמוֹחַ וְהוּא יִלְוֶנוּ בְּעַמְלּוֹ יְמֵי חַיָּיו אֲשֶׁר נָתַן לוֹ הָאֱלֹהִים תַּחַת הַשָּׁמַיִם:

את השמחה – שיהא שמח בחלקו ועוסק צפוקדים יסרים משמחי לב ולא יהא שטוף אחר הרבות הון בנשך ומרבית וגזל כל מי שאינו שמח בחלקו ושטוף אחר הממון בא לידי עבירות גזל ואונאי רבית ושאינו שמח בחלקו לענין אהבת אשתו שטוף אחרי הנשים להרהר אחרי אשת איש: לאכול ולשתות – ממה שחנן לו הקדוש ברוך הוא ולשמח בחלקו, ומדרש אגדה כל אכילה ושתיה שצקהלת אינה אלא תלמוד תורה כענין שנאמר (ישעיה כח) לכו שצרו ואכלו וגו': והוא ילונו – יתחבר עמו כענין שנאמר (סס נח) והלך לפניך דקדק: ימי חייו אשר נתן לו האלהים – יעשה כד וסוף המקרא מוסב על ראשו ומקרא מסורס הוא אין טוב לאדם ימי חייו אשר נתן לו האלהים כי אם לאכול ולשתות ולשמח והוא ילונו בעמלו

(טז) בְּאֲשֶׁר נָתַתִּי אֶת לְבִי¹⁸⁹ לְדַעַת חֲכָמָה וְלִרְאוֹת אֶת הָעֲנִיִן אֲשֶׁר נַעֲשָׂה עַל הָאָרֶץ כִּי גַם בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה שָׁנָה בְּעֵינָיו אֵינְנוּ רֹאֵה:

כמו שנתתי את לבי לדעת חכמה ולראות את הענין אשר נעשה על הארץ, כי גם החכם שירצה לעסק בתורה ולמצא חכמה, טרח יהיה לו, גם ביום לא ינוח, ובלילה שנה בעיניו לא יראה.

כאשר נתתי את לבי – אין כאשר זה משמש לשון דוגמא כמו כאשר עשה כן יעשה אלא לשון זמן (צראשית לו) כמו כאשר בא יוסף כאשר (סס/צראשית/ מג) כלו לאכול וגומר אף זה כן כשהייתי נותן לבי לדעת ולתור וגומר, אז וראיתי כל מעשה האלהים: שנה בעיניו אינו רואה – הרעע השטוף אחר הממון והעריות.

(יז) וְרֹאִיתִי אֶת כָּל מַעֲשֵׂה הָאֱלֹהִים¹⁹⁰ כִּי לֹא יוֹכֵל הָאָדָם לְמַצּוֹא אֶת הַמַּעֲשֵׂה אֲשֶׁר נַעֲשָׂה

וראיתי את כל מעשה האלהים כי לא יוכל האדם למצוא את המעשה אשר נעשה

188

עי' קה"ר פ"ח סי' יז

(א) ט"ו ושבתתי אני את השמחה א"ר תנחומא א"ר נחמן בריה דר' שמואל בר נחמן ר' מנחמה ואמרי לה ר' ירמיה ורבי מיאשה בשם רבי שמואל בר רב יצחק כל אכילה ושתיה שנאמר במגלה הזאת בתורה ובמעשים טובים הכתוב מדבר אמר ר' יונה בנין אב שבכולן שנאמר והוא ילונו בעמלו בעולמו בעוה"ז ימי חייו לקבר וכי יש מאכל ומשתה בקבר שמלוין את האדם לקברו אלא אלו תורה ומעשים טובים שעושה האדם:

189

עי' קה"ר פ"ח סי' יח

(א) ט"ז כאשר נתתי את לבי וגו' שינה בעיניו אינו רואה רואה תשובה ואינו עושה שני דברים טובים קרובים לך ורחוקים ממך וקרובים לך תשובה קרובה לך ורחוקה ממך רחוקה ממך וקרובה לך מיתה קרובה לך ורחוקה ממך רחוקה ממך וקרובה לך:

190

עי' קה"ר פ"ח סי' יט

(א) י"ז וראיתי את כל מעשה האלהים רבי פנחס ורבי ירמיה בשם רבי חייא בר אבא הרבה שאלו לעשות ולעמוד על דברי תורה ולא יכלו ומאי טעמא בשל אשר יעמל האדם לבקש ולא ימצא וגם אם יאמר החכם זה שלמה יום שאמר יכול אני להרבות ולא להטות ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר כתיב (ישעיה מ') הנותן רוזנים לאין זה משה בשעה שאמר (דברים א') והדבר אשר יקשה מכם אמר לו הקדוש ברוך הוא משה את דן קשות אני אביא לך דין שתלמיד תלמידך יכול לדון ואפילו הנשים ואין את יכול להוציאו איזה זה זה דינן של בנות צלפחד רבנן אמרי ח"ו

תחת השמש בשל אשר יעמל האדם לבקש ולא ימצא וגם אם יאמר החכם לדעת לא יוכל למצא: גבורת ה' הנעשה בעולם הזה תחת השמש, כאשר יעמל האדם לדרש מה ששתייד להיות ולא ימצא, ואף אם יאמר אדם חכם בדעתו לדעת מה ששתייד להיות באחרית הימים, אין לו רשות למצא.

את כל מעשה האלהים – שמסר לזכרונות: כי לא יוכל האדם למצוא וגו' – אין הזכרונות יכולין לעמוד על סוף דרכו של הקדוש צרוך הוא מה שזכר כל המעשה שנעשה תחת השמש שרואין רשעים מלחיים ולדיקים יורדים: כשל אשר יעמוד האדם לבקש – כשזכר אשר ראיתי הרבה עמלים לבקש ולמצא את סוף המדה ואינו יכולין: וגם אם יאמר החכם – שהוא יודע לא יוכל שהרי מרע"ה לא עמד על הדבר באומרו (שמות לג) הודיעני נא את דרכיך.

ספר קהלת פרק ט

(א) כי את כל זה נתתי אל לבי ולבונן את כל זה אשר הצדיקים והחכמים ועבדיהם ביד האלהים גם אהבה גם שנאה אין יודע האדם הפל לפניהם:

כי את כל זה נתתי אל לבי, ולבונן את כל זה, אשר הצדיקים והחכמים ותלמידיהם המשתעבדים להם בענין למוד התורה, ומסורים ביד ה', וממנו נגזר על כל העולם כל מה שיהיה בימיהם, גם האהבה אשר אהבם אדם, גם השנאה אשר שנאם אדם, אין נביא בעולם אשר ידע מה יהיה עם האדם, הפל במזל נגזר להיות לפניהם.

ולזכור – ולזכור: את כל זה – זיכרתי והזכנתי, אשר הצדיקים והחכמים ועבדיהם זיד האלהים, הוא עוזרם והוא קופטם כדי להטיבם באחריתם: ועבדיהם – הם תלמידיהם משמיהם הולכי אורחותם: גם אהבה גם שנאה – אין יודעין שאר הזכרונות ואין מכירין לתת לב זמה יאהבו למקום וזמה הם שנואים: הכל לפניהם – לפני הצדיקים והחכמים

(ב) הפל כאשר לפל מקרה אחד לצדיק ולרשע¹⁹¹ לטוב ולטהור ולטמא ולזבח ולאשר איננו זבח פטוב בחטא הנשבע באשר שבועה ירא:

הפל במזל תלוי, מן השמים נגזר מה ששתייד להיות לכלם, מקרה אחד לצדיק ולרשע, לזה שישרים דרכיו, למטהר נפשו, ולטמא נפשו, ולמקריב זבח קדשים, ולאינו מקריב זבח קדשים, פטוב, פחוטא, פאיש הנשבע

לא נתגאה משה אלא כך אמר והדבר אשר יקשה מכם אם הייתי סוברו ושמעתיו ואם לאו והשמעתיו לאלהים:

191

ע"י קה"ר פ"ט סי' א

(א) א שמעון בר אבא פתח הכל כאשר לכל מקרה אחד לצדיק זה נח שנא' (בראשית ו') איש צדיק תמים היה אמרו כשיצא מן התיבה הכישו ארי ושרו והיה צולע ולרשע זה פרעה אמרו כשבא פרעה לישיב על כסא שלמה כשלקח בכתובת בתו לא היה יודע מנגניקון שלו והכישו ארי ושרו והיה צולע זה מת צולע וזה מת צולע הוי מקרה אחד לצדיק ולרשע לטוב זה משה שנאמר (שמות ב') ותרא אותו כי טוב הוא אמר ר"מ טוב שהיה מהול ולטהור זה אהרן שהיה עסוק בטהרתן של ישראל ולטמא אלו המרגלים שאמרו דבה רעה על הארץ ולא נכנסו לארץ ואלו אמרו טובתה ושבחה של ארץ ישראל ולא נכנסו בה ולזבח זה יאשיה דכתיב (ד"ה ב' ל"ה) וירם יאשיהו לבני העם ולאשר איננו זבח זה אחאב שביטל קרבן מעל גבי המזבח זה מת בחצים וזה מת בחצים כטוב זה דוד דכתיב ביה (שמואל א' ט"ז) וטוב ראי אמר ר' יצחק וטוב ראי בהלכה שכל מי שהוא רואה אותו וזכר את תלמודו כחוטא זה נבוכדנצר דכתיב (דניאל ד') וחטאך בצדקה פרוק זה בנה בית המקדש ומלך מ' שנה וזה החריבו ומלך ארבעים שנה הוי מקרה אחד הנשבע זה צדקיהו דכתיב אשר השביעו במה השביעו אמר רבי יוסי בברית השביעו רבי אמר במזבח השביעו כאשר שבועה ירא זה שמשון שנאמר (שופטים טו) השבעו לי זה מת בניקור עינים וזה מת בניקור עינים ד"א לצדיק אלו בניו של אהרן ולרשע אלו עדת קרח אלו נכנסו להקריב במחלוקת ויצאו שרופים ובני אהרן שלא נכנסו במחלוקת ויצאו שרופים ה"ד (ויקרא י"ז) אחרי מות שני בני אהרן וגו':

לְשִׁקֵר, בְּאִישׁ אֲשֶׁר שָׁבוּעָה יָרָא.

הכל כאשר לכל – הכל נותנים ללצם כאשר מגיע לכל אדם שסוף דבר לתת לכל איש כדרכיו: מקרה אחד – ויודעים סוף הכל אשר דיק ואשר רשע למות ומקרה אחד יש בעולם הזה לכולם כל זה הם יודעים ואף על פי כן בוחרים להם דרך הטוב לפי שיודעים איש הפרש ציניהם לעולם הבא: ללדיק – כגון נח: לרשע – פרעה נכה זה נכלע וזה נלע: לטוב – זה משה: לטור – זה אהרן: ולטמא – אלו מרגלים, אלו אמרו שצחה של ארץ ישראל ואלו אמרו גנותה אלו לא נכנסו לארץ ואלו לא נכנסו לארץ הרי מקרה אחד להם: ולזבח – זה יאשיהו שנאמר (ד"ה ז לז) ויזבח יאשיהו: ולאשר איננו זובח – זה אחאב שביטל את ישראל מעלות לרגל זה מת בחאים זה מת בחאים: כטוב – זה דוד: כחוטא – זה נבוכדנאצר, זה בנה בית המקדש וזה החריבו זה מלך ארבעים שנה וזה מלך ארבעים שנה: הנשבע – זה לדקיהו שנשבע לסקר שנאמר (ד"ה ז לז) גם במלך נבוכדנאצר מרד אשר השביעו וגומר: כאשר שבועה ירא – זה שמשון שנאמר (סופטים טו) ויאמר אליהם שמשון השבעו לי פן תפגעו בי אחס למדנו שהיתה שבועה חמורה לו זה מת בניקור עינים וזה מת בניקור עינים, על כן.

(ג) זֶה רָע בְּכָל אֲשֶׁר נַעֲשָׂה תַחַת הַשָּׁמֶשׁ בִּי מִקְרָה אֶחָד לְפָל וְגַם לֵב בְּנֵי הָאָדָם מֵלֹא רָע וְהוֹלִלוֹת בְּלִבָּבָם בְּחַיֵּיהֶם וְאַחֲרָיו אֵל הַמֵּתִים: זֶה מִזֵּל רָע בְּכָל הָעוֹלָם אֲשֶׁר נַעֲשָׂה תַחַת הַשָּׁמֶשׁ, פִּי מִקְרָה אֶחָד לְפָל, לְכָל תּוֹשְׁבֵי הָעוֹלָם, וְגַם לֵב בְּנֵי הָאָדָם נִתְמַלֵּא רָע עַל זֶה וְהוֹלִלוֹת בְּלִבָּבָם כָּל יְמֵי חַיֵּיהֶם, וְאַחֲרֵי סוּף הָאָדָם שָׁמֹר לוֹ לְהוֹכֵחַ עִם הַמֵּתִים בְּדִין רְשָׁעִים.

לצ בני האדם מלא רע – שאומרים אין דין פורענות לרשעים אין הכל אלא לפי המקרה פעמים ללדיק ופעמים לרשע: ואחריו אל המתים – וסופן יורדים לגיהנם

(ד) בִּי מִי אֲשֶׁר יִבְחַר (וְיִחַבֵּר) אֵל כָּל הַחַיִּים¹⁹² פִּי מִי הָאִישׁ אֲשֶׁר הִתְחַבֵּר אֵל כָּל דְּבָרֵי יֵשׁ בַּמַּחֲוֹן בִּי לְכָלֵב חֵי הוּא טוֹב מִן הָאֲרִיָּה יֵשׁ הַמֵּת¹⁹³: הַתּוֹרָה וְלִקְנוֹת חַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא, יֵשׁ לוֹ תְקוּנָה, פִּי כָלֵב חֵי הוּא טוֹב מִן הָאֲרִיָּה אֲשֶׁר הוּא מֵת.

כי מי אשר יבחר אל כל החיים יש בטחון – כי בעודו בחיים אפילו הוא רשע ונתחבר לרשעים כמו שנאמר אל כל החיים אפילו לרשעים יש בטחון שמא ישוב לפני מותו: כי לכלב חי הוא טוב מן

192

ע"י קה"ר פ"ט סי' ב

(ב) כי מי אשר יבחר אמר ר' אחא יבחר כתיב מי יבחר יצר טוב מיצר הרע אלו הצדיקים מי יבחר יצר רע מיצר טוב אלו הרשעים אל כל החיים יש בטחון אפילו אלו שפשטו ידיהם בזבול יש בטחון להחיותן אי אפשר שכבר פשטו ידיהם בזבול ולכלותם אי אפשר שכבר עשו תשובה עליהם הוא אומר (ירמיה נ"א) וישנו שנת עולם ורבנן אמרין קטני רשעי גוים הן וחיילותיו של נבוכדנצר לא חיינ ולא נידונין עליהם הוא אומר וישנו שנת עולם א"ר יוחנן כל טיפה וטיפה שהוריד הקב"ה על דור המבול היה מרתיחה ואחר כך מורידה עליהם שנאמר (איוב ו') בעת יזרבו נצמתו זריבתן חלטנית היתה:

193

ע"י קה"ר פ"ט סי' ג

(ג) כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת אנדריאנוס שחיק טמא שאל את ר' יהושע בן חנניה אמר ליה אנא טב ממש רבך אמר ליה למה דאנא חי והוא מת וכתב כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת אמר ליה יכיל את לגזור דלא ידלק בר נש נור תלתא יומין א"ל אין לעידן רמשא דיומא קמו סלקו תרווייהון על איגר פלטיין חמי תננא סליק מן רחיק א"ל מה כן אמר איפרכא ביש ועאל אסיא ובקר יתיה ואמר ליה עד דשתי חמימי לא מיתסי אמר ליה תיפח רוחיה עד דאת בחיים בטלה גזרתך ומשה רבינו בשעה שנגזר עלינו (שמות ל"א) לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת לא מדליק יהודאי נור בשבתא מיומוהי ועדיין לא נתבטלה גזירתו מכמה שנים עד השתא אמרת את כן דאנא טב מיניה:

האריה המת – ושניהם רשעים טוב היה לו לנבזרואדן שהיה עבד רשע ונתגייר שלא הקדימתו מיתה מנבוכדנאצר רבו שנקרא אריה שנאמר (ירמיה 7) עלה אריה מסוככו ומת ברשעו בנהינס ועבדו בגן עדן, ורבותינו דרשו לענין מחתכין את הנבילה לפני הכלבים בשבת ומת המוטל בחמה אסור לטלטלו אלא אם כן הניחו עליו תינוק או ככר.

(ה) פִּי הַחַיִּים יוֹדְעִים שְׂמִימָתוֹ¹⁹⁴ וְהַמֵּתִים אֵינָם יוֹדְעִים מְאוּמָה וְאֵין עוֹד לָהֶם שְׂכָר פִּי נִשְׁפַּח זְכָרָם:

פִּי הַצְּדִיקִים יוֹדְעִים שְׂאֵם יַחְטְאוּ, עֲתִידִים הֵם לְהִיּוֹת חֲשׁוּבִים כְּמֵתִים לְעוֹלָם הַבָּא, מִפְּנֵי זֶה שׁוֹמְרִים דְּרָכֵיהֶם וְלֹא חוֹטְאִים, וְאֵם יַחְטְאוּ שָׁבִים בְּתַשׁוּבָה, וְרַשְׁעִים אֵינָם יוֹדְעִים שׁוּם טוֹב, עַל שְׂלֹא הֵיטִיבוּ מַעֲשֵׂיהֶם בְּחַיֵּיהֶם, וְאֵינָם יוֹדְעִים שׁוּם טוֹבָה לְעוֹלָם הַבָּא וְאֵין לָהֶם שְׂכָר טוֹב אַחֲרֵי מוֹתָם, פִּי נִשְׁפַּח זְכָרָם מִבֵּין הַצְּדִיקִים.

כי החיים יודעים שימותו – ואולי יסוּבוּ אל לבם יום המיתה ויסוּבוּ מדרכם אצל משמתו אינם יודעים מאומה ואין עוד להם שכר פעולה שיעשו מן המיתה ואילו כן מי שטרם בערב שבת יאכל בשבת

(ו) גַּם אֶהְבֶּתֶם¹⁹⁵ גַּם שְׂנֵאתֶם גַּם קִנְאתֶם כְּכֹר אֶבְדָּה וְחִלַּק אֵין לָהֶם עוֹד לְעוֹלָם בְּכָל אֲשֶׁר נַעֲשֶׂה תַחַת הַשָּׁמַשׁ:

אַחֲרֵי מוֹתָם שָׁל הַרְשָׁעִים, אֵין בָּהֶם צוֹרֵךְ, גַּם אֶהְבֶּתֶם, גַּם שְׂנֵאתֶם, גַּם קִנְאתֶם, הֲרִי כְּכֹר אֶבְדוּ מִן הָעוֹלָם, וְחִלַּק טוֹב אֵין לָהֶם עוֹד עִם הַצְּדִיקִים לְעוֹלָם הַבָּא, וְאֵין לָהֶם הַנָּאֶה מִכָּל מַה שְׁנַעֲשֶׂה בְּעוֹלָם הַזֶּה תַחַת הַשָּׁמַשׁ.

גם אהבתם – שאהבו פתי ולזון: גם שנאתם – ששנאו דעת: גם קנאתם – שהקניאו להקב"ה במעשה ידיהם: וחלק אין להם וגו' ככל אשר נעשה וגו' – לא הועיל להם זכות בן וזת לאותן רשעים שעבדו ע"א ואין להם כפרה לאחר מיתה

(ז) לֶךְ אֶכֶל בְּשִׂמְחָה לַחֲמֶךָ¹⁹⁶ וּשְׂתֵה בְּלֵב טוֹב יִינַךְ כִּי כִּבְר רְצָה הָאֱלֹהִים אֶת מַעֲשֵׂיךָ:

אָמַר שְׂלֵמָה בְּרוּחַ נְבוּאָה מְלַפְנֵי ה', עֲתִיד אֲדוֹן הָעוֹלָם לֹאמַר לְכָל צְדִיק בְּפָנָי עֲצֹמוּ, לֶךְ אֶכֶל בְּשִׂמְחָה לַחֲמֶךָ, שְׁהוֹשֵׁב לְךָ, עַל לַחֲמֶךָ אֲשֶׁר נָתַתָּ לְעַנִּי וּלְאֶבְיוֹן שְׁהִיו רַעֲבִים, וּשְׂתֵה

194

ע"י קה"ר פ"ט סי' ד

(א) ה כי החיים יודעים שימותו ר' חייא רבה ור' יונתן הוון מהלכין קומי ערסיה דר' שמעון בן יוסי בן לקוניא הוה טליתיה דר' יונתן מהלכא על ארוניה אמר ליה ר' חייא רבה בני טלי טליתך שלא יהו אומרים למחר הן באין אצלנו והן מחרפין אותנו אמר ליה רבי לא כתיב והמתים אינם יודעים מאומה אמר ליה בני מקרא את יודע מדרש אין את יודע כי החיים יודעים אלו הצדיקים שאפ"י במיתתן קרוין חיים והמתים אינם יודעין אלו הרשעים שאפ"י בחייהן קרוין מתים ומניין שהצדיקים קרוין חיים במיתתן שנאמר (במדבר ל"ב) אל הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב לאמר וגו' לאבות לא אמר אלא לאברהם ליצחק וליעקב אמר למשה צא ואמור להן שבועה שנשבעתי להם קיימתיה שנא' (בראשית ט') לזרעך אתננה ורשעים קרוין מתים דכתיב (יחזקאל י"ח) אם אחפוץ במות המת וכי המת מת אלא אלו הרשעים שאפילו בחייהם קרוין מתים אמר לו ברוך שלמדני מדרש ונשקו על ראשו:

195

ע"י קה"ר פ"ט סי' ה

(א) ו גם אהבתם שהיתה לעבודת כוכבים שלהם יותר מן הקב"ה גם שנאתם ששוואין להקב"ה במעשה ידיהם גם קנאתם שקנאוהו בעבודת כוכבים שלהם שנאמר (דברים ל"ב) יקניאוהו בזרים וחלק אין להם עוד לעולם אבל ישראל יש להם חלק ושכר טוב שנא' לך אכול בשמחה לחמך סליק סדרא תנינא:

בְּלֵב טוֹב יֵיזן הַגָּנוּז לְךָ בְּגֵן עֵדֶן תְּמִנֵּת יֵינֶךָ
שְׁמֹזַגְתָּ לְעֵנִי וְאֶבְיוֹן שְׁהִיו צְמֵאִים, כִּי כָּבֵד
נִרְצִיו לְפָנַי ה' מַעֲשֵׂיךָ הַטּוֹבִים.

לך אכול בשמחה – אכל אתה הלדיק שכבר לכה הקדוש ברוך הוא מעשיך הטובים ותזכה לעולם
הבא לך אכול בשמחה

196

ע"י קה"ר פ"ט סי' ז

(א) ז לך אכול בשמחה לחמך א"ר הונא בריה דר' אחא בשעה שהתינוקות נפטרין מבית רבן בת
קול יוצאת ואומרת להם לך אכול בשמחה לחמך נתקבל הבל פיכם לפני כריח ניחוח ובשעה
שישראל נפטרין מבתי כנסיות ומבתי מדרשות בת קול יוצאת ואומרת לך אכול בשמחה לחמך
כבר נשמעה תפלתכם לפני כריח ניחוח ד"א לך אכול בשמחה לחמך זו פרשת חלה ושתה בלב טוב
יין זו פרשת נסכים כי כבר רצה האלהים את מעשיך זו הכנסת ישראל לארץ שנאמר (במדבר ט"ו)
כי תבאו אל ארץ ר' עזריה בשם ר' יהודה בר סימון פתר קרייה באברהם אבינו כשאמר לו הקב"ה
(בראשית כ"ב) קח נא את בנך את יחידך ביום הראשון לא ראה כלום ולא בשני ביום השלישי מה
כתיב בו (שם) וירא את המקום מרחוק מה ראה ראה ענן קשור על ההר אמר דומה שזה ההר
שאמר לי הקב"ה להעלות את יצחק בני עליו אמר לו יצחק בני רואה אתה מה שאני רואה אמר לו
הן אמר לו מה אתה רואה אמר לו ענן קשור על ההר אמר לאליעזר ולישמעאל נערי רואים אתם
כלום אמרו לאו אמר הואיל ואין אתם רואים כלום והחמור אינו רואה כלום (שם) שבו לכם פה
עם החמור עם דומין לחמור אז הוא נטל יצחק והעלהו הרים והורידו גבעות והעלהו לראש הר
אחד גבוה ותלול ובנה מזבח וסדר מערכה ועקדו עליו ונטל המאכלת לשוחטו ואילולי שבא מלאך
ואמר לו (שם) אל תשלח ידך אל הנער כבר שחטו וכשבא אל אמו אמרה לו היכן היית בני אמר לה
נטלני אבא והעלני הרים והורידני גבעות והעלני להר אחד ובנה מזבח וסדר מערכה ועקדני עליו
ונטל מאכלת לשוחטני אלו לא בא מלאך אחד מן השמים ואמר לו אברהם אברהם אל תשלח ידך
אל הנער כבר הייתי שחוט כיון ששמעה שרה אמו כך צווחה ולא הספיקה לגמור את הדבר עד
שיצתה נשמתה דכתיב (בראשית כ"ג) ויבא אברהם לספוד לשרה ולבכותה מהיכן בא מהר המוריה
בא רבי יהודה בר' סימון אמר היה אברהם מהרהר בלבו ואומר תאמר שמא פסלות היה בבני ולא
נתקבל יצתה בת קול ואמרה לו אברהם אברהם לך אכול בשמחה לחמך וגו' כי כבר רצה האלהים
את מעשיך רצה האלהים את קרבנך ר' מונא דישאב ור' יהושע דסכנין בשם רבי לוי פתר קרייה
בראש השנה וביום הכפורים משל למדינה שהיתה חייבת ליפסין למלך שלח המלך גבאי טימיון
לגבותה ברחוק עשרה מילין יצאו גדולי המדינה וקלסוהו והתיר להם שליש ברחוק חמשה מילין
יצאו הבינונים וקלסוהו והתיר להם שליש כשקרב יצאו לקראתו אנשים ונשים וטף וקלסוהו
ומחל להם את הכל אמר לון מה דאזל אזל מן הכא ולהלן הוא חושבנא כך ערב ראש השנה גדולי
הדור מתעניין הקב"ה מתיר להם שליש מעונותיהם שנאמר (תהלים ק"ל) כי עמך הסליחה למען
תורא אמר ר' אחא מר"ה סליחה מתוקנת לך למען תורא שתהא יראתך על בריותיך ואותן הימים
שבין ראש השנה ליום הכפורים היחידים מתעניין והקב"ה מתיר להם עוד שליש מעונותיהם וביום
הכפורים מתעניין כולן והקב"ה מתיר להם עוד שליש מעונותיהן עד שמתעניין אנשים ונשים וטף
מוחל להם הקב"ה את הכל ואומר מה דאזל אזל מן הכא ולהלן הוא חושבנא יצתה בת קול
ואומרת להם לך אכול בשמחה לחמך כבר נשמעה תפלתכם אבא תחנה חסידא נכנס לעירו ערב
שבת עם חשיכה וחבילתו מונחת לו על כתפו ומצא מוכה שחין אחד מוטל בפרשת דרכים אמר
ליה ר' עשה עמי צדקה והכניסני לעיר אמר אם אני מניח חבילתי מהיכן אתפרנס אני וביתי ואם
אני מניח את מוכה שחין אני מתחייב בנפשי מה עשה המליך יצר טוב על יצר רע והכניסו למוכת
שחין לעיר ובא ונטל את חבילתו ונכנס עם דמדומי חמה והיו הכל תמהין ואומרים זה הוא אבא
תחנה חסידא אף הוא הרהר בלבו ואמר תאמר שמא חללתי את השבת באותה שעה הזריח הקב"ה
את החמה דכתיב (מלאכי ג') וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה וגו' באותה שעה הרהר בלבו ואמר
תאמר שלא נתקבל שכרי יצתה בת קול ואמרה לו לך אכול בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יין כי
כבר רצה האלהים את מעשיך נתקבל שכרך ד"א לך אכול בשמחה לחמך מדבר בדניאל איש
חמודות שנא' (דניאל ט') ועוד אני מדבר בתפלה והאיש גבריאל אשר ראיתי בחזון בתחלה מועף
ביעף טייס וחזר וטייס (שם) ויבן וידבר עמי רבי חגי בש"ר יצחק אמר דניאל איש חמודות אמר
ידע הקב"ה שגמרתי תפילתי ושלח המלאך ודבר עמי שנאמר ויבן וידבר עמי ומה דבר עמי אמר לי
בתחלת תחנוניך יצא דבר אמר לי גזרה נגזרה שיבנה בהמ"ק ולמלא שאלתך אמרתי בתחלת
תחנוניך כי חמודות אתה שהיה מתאוה לתפלתו ר' שמואל בר אבניא בשם ר' אחא ג"פ כתיב בכאן
חמודות חמודות חמודות אמר ליה דייך בוראך מתחמד לך פמליא שלו מתחמד לך ותורתו
מתחמדת לך דכתיב (שם י') כי מן היום הראשון אשר נתת את לבך להבין ולהתענות לפני אלהיך
נשמעו דבריך נשמעה תפלתך יצתה בת קול ואמרה לו לך אכול בשמחה לחמך כבר נשמע תפלתך:

(ח) בְּכָל עֵת יִהְיוּ בְּגָדֶיךָ לְבָנִים¹⁹⁷ וְשֹׁמֵן עַל בְּכָל עֵת יִהְיוּ בְּגָדֶיךָ לְבָנִים מִפֶּל טְמֵאת חֲטָא, וְשֵׁם טוֹב שֶׁנִּמְשַׁל לְשֹׁמֵן הַמְּשַׁחָה – קְנָה, כְּדִי רֵאשֶׁךְ אֶל יְהוָה:

שְׂיָבוֹאוּ בְּרִכּוֹת לְרֵאשֶׁךְ וְטוֹבָךְ לֹא יִחְסֹר. ככל עת יהיו בגדיך לבנים – התקן עלמך ככל שעה במעשה טוב שאם תמות היום תכנס בשלום, ומשל שלמה החכם את הדבר לאדם שהזמינו המלך ליום סעודה ולא קבע לו זמן אם חכם הוא או פקח מיד מכבס כסותו ורוחץ וסך וכן עת מחר עד עת יקרא אל הסעודה יהיו כל שעה בגדיו לבנים והוא רחוז וסך כך לרשוהו רבותינו במסכת שבת

(ט) רְאֵה חַיִּים עִם אִשָּׁה אֲשֶׁר אָהַבְתָּ¹⁹⁸ כָּל יְמֵי רְאֵה חַיִּים טוֹבִים עִם הָאִשָּׁה אֲשֶׁר אָהַבְתָּ, כָּל חַיֵּי הַבְּלֶךְ אֲשֶׁר נָתַן לְךָ תַּחַת הַשָּׁמַשׁ כָּל יְמֵי יְמֵי חַיֵּי הַבְּלֶךְ אֲשֶׁר נָתַן ה' לְךָ בְּמִזְלָ בְּעוֹלָם

197

ע"י קה"ר פ"ט סי' ח

(א) ח בכל עת יהיו בגדיך לבנים ושמן על ראשך אל יחסר א"ר יוחנן בן זכאי אם בבגדים לבנים הכתוב מדבר כמה בגדים לבנים יש להם לאו"ה ואם בשמנים טובים הכתוב מדבר כמה שמנים טובים יש לאו"ה הא אינו מדבר אלא במצות ומעשים טובים ובתורה ר' יהודה הנשיא משלו מלה"ד למלך שעשה סעודה וזימן אצלו אורחים אמר להם לכו ורחצו וגהצו וסכו ורחצו בגדיכם והתקינו עצמכם לסעודה ולא קבע להם זמן אימתי יבאו לסעודה והיו הפקחין מטיילין על פתח פלטין של מלך אמרין כלום פלטין של מלך חסר כלום הטיפשין שבהן לא השגיחו ולא הקפידו על דבר המלך אמרו שסופנו להרגיש בסעודת המלך כלום יש סעודה שאין בה הטרח וחברה אלו לאלו והלך הסייד לסיידו ויוצר לטיטו נפח לפחמו כובס לבית המשרה שלו פתאום אמר המלך יבאו הכל לסעודה מהרום אלו באו בכבודם ואלו באו בניוולם שמח המלך על הפקחין שקיימו דברו של מלך ולא עוד אלא שכבדו פלטין של מלך וכעס על הטפשין שלא קיימו את דבר המלך וניוולו פלטין של מלך אמר המלך אלו שהתקינו עצמן לסעודה יבאו ויאכלו בסעודת המלך ואלו שלא התקינו עצמן לסעודה לא יאכלו בסעודת המלך יכול ילכו ויפטרו להם חזר המלך לומר לאו אלא יהיו אלו מסובין ואוכלין ושותין ואלו יהיו עומדים על רגליהם לוקין ורואין ומצטערים כך לע"ל הוא שישעיה אומר (ישעי' ס"ה) הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו זיוותאי אמר משום ר' מאיר אלו מסובין ואוכלין ושותין ואלו מסובין לא אוכלין ולא שותין לא דומה צערו של זה שהוא עומד לצערו של זה שהוא מיסב זה שהוא עומד לא אוכל ולא שותה דומה למשמש זה שמיסב ואינו אוכל צערו כפול ומכופל ופניו מוריקות הוא שהנביא אומר (מלאכי ג') ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בר קפרא ור' יצחק בר קפרא אמרי לאשתו של בולדריס שהיתה מקשטת עצמה בפני שכינותיה אמרו לה שכינותיה בעליך אינו כאן בפני מי את מקשטת עצמך אמרה להון בעלי מלח הוא אם יזדמן לו מעט רוח תקף יבא ונמצא עומד למעלה מראשי לא מוטב שיראה אותי בכבודי ולא בניוולי כך בכל עת יהיו בגדיך לבנים מן העבירות ושמן על ראשך אל יחסר ממצות ומעשים טובים תני ושוב יום אחד לפני מיתתך שאלו תלמידיו את ר' אליעזר אמרין ליה רבי וכי אדם יודע אימתי הוא מת שיעשה תשובה אמר להם לא כ"ש ישוב היום שמא ימות למחר של אחריו ונמצאו כל ימיו בתשובה לכך נאמר בכל עת יהיו בגדיך לבנים:

198

ע"י קה"ר פ"ט סי' ט

(א) ט ראה חיים עם אשה אשר אהבת אמר ר' משום עדה קדושה קנה לך אומנות עם התורה מה טעמא ראה חיים וגו' ולמה הוא קורא אותן עדה קדושה ששם היו רבי יוסי בן משולם ור"ש בן מנסיא שהיו משלשין היום שלישי לתורה שלישי לתפלה שלישי למלאכה ויש אומרים שהיו יגעין בתורה בימות החורף ובמלאכה בימות הקיץ ר' יצחק בן אלעזר היה קורא לר' יהושע בריה דר' טימי ור' בורקי עדה קדושה שהיו משלשין שלישי לתורה שלישי לתפלה שלישי למלאכה תני אבל אסור להכניס לו אשה עד שלשים יום ר' יהודה אומר עד שעברו ג' רגלים זה אחר זה כנגד ג"פ שכתוב חיים חיים חיים בד"א כשיש לו בנים אבל אין לו בנים או שהיו לו בנים קטנים מותר מפני מיעוט פריה ורביה ופרנסתן ומעשה שמתה אשתו של רבי טרפון וכשנסתם הגולל אמר לאחותה בתוך האבל הכנסי וגדלי את בני אחותך ואע"פ שכנסה לא נהג בה דרך ארץ אלא לאחר שלשים יום תני אבל אסור לילך לבית המשתה עד שלשים יום תני מצות האב חייב בבנו למולו ולפדותו וגם ללמדו תורה וללמדו אומנות ולהשיאו אשה וי"א אף להושיטו בנהר למולו מנין שנאמר (בראשית י"ז) ובן שמונת ימים ימול לכם כל זכר לפדותו מנין שנאמר (שמות י"ג) וכל בכור אדם בבניך תפדה ללמדו תורה מנין שנאמר (דברים י"א) ולמדתם אותם ללמדו אומנות מנין שנא' (שם ל') ובחרת בחיים לישא אשה מנין שנא' (ירמיה כ"ט) קחו נשים והולידו בנים ובנות וקחו לבניכם נשים להושיטו בנהר מנין שנאמר ובחרת בחיים וכל מי שאין לו אשה שרוי בלא טוב בלא עזר

הַבִּלְדָּה בִּי הוּא חֲלֻקְךָ בְּחַיִּים וּבְעַמְלֻךְ אֲשֶׁר הִזָּה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ, כִּי הִיא חֲלֻקְךָ בְּחַיִּים
 אֶתְּהָ עֵמֶל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ: וּבְעַמְלֻךְ אֲשֶׁר אֶתְּהָ עֵמֶל בְּעוֹלָם הִזָּה תַּחַת
 הַשָּׁמֶשׁ.

ראה חיים עם אשה אשך אהבת – ראה והבן ללמוד לאומנות להתפרנס ממנו עם ת"ת אשך בידך: כי
 הוא חלקך בחיים – אם עשית כן יהיה חלקך זה חיים צעה"ז להתפרנס מן האומנות וצעה"ב
 שיגיעת שניהם מסכחת עון

(י) כֹּל אֲשֶׁר תִּמְצָא יָדְךָ לַעֲשׂוֹת¹⁹⁹ בְּכַחֲךָ עֲשֵׂה כֹּל אֲשֶׁר תִּמְצָא יָדְךָ לַעֲשׂוֹת טוֹבָה וּצְדָקָה עִם
 בִּי אֵין מַעֲשֵׂה וְחֻשְׁבוֹן וְדַעַת וְחֻכְמָה בְּשִׂאוֹל עֲנֵי, בְּכֹל כְּחֹךְ עֲשֵׂה, כִּי אַחַר הַמְּנוֹת אֵין לְאָדָם
 מַעֲשֵׂה וְחֻשְׁבוֹן וְדַעַת וְחֻכְמָה בְּבֵית הַקְּבוּרָה אֲשֶׁר אֶתְּהָ הוֹלֵךְ שָׁמָּה, וְלֹא יוֹעִילוּ לָךְ, וְכִּי
 מַעֲשִׂים טוֹבִים וּצְדָקָה לְבָדָם.

כל אשך תמצא ידך לעשות – רצון קונך צעוד שאתה בכחך עשה: כי אין מעשה וגו' צשאל –
 לזכותך משתמות ואם עשית כן אין לך שום חשבון צשאל שתלחג ממנו, וכן המקרא מסורס כי אין
 מעשה ודעת וחכמה צשאל לרשעים ולא חשבון ללדיקים כשיתנו החוטאים לין וחשבון וכך נדרש
 במדרש והבא לפותרו בלא סירוס כמשמעו פותר חשבון לשון מחשבה מה יוכל עוד לעשות להפטר
 מן הדין

(יא) שִׁבְתִּי וְרָאָה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ²⁰⁰ כִּי לֹא לִקְלָיִם אָמַר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ, כִּפְּאֲשֶׁר הִיִּיתִי יוֹשֵׁב עַל

בלא שמחה בלא ברכה בלא כפרה בלא טוב מנין (בראשית ג') לא טוב היות האדם לבדו בלא עזר
 מנין (שם) אעשה לו עזר כנגדו בלא שמחה מנין (דברים י"ד) ושמחת אתה וביתך בלא ברכה מנין
 (יחזקאל מ"ד) להניח ברכה אל ביתך בלא כפרה מנין (ויקרא ט"ז) וכפר בעדו ובעד ביתו ר' יהושע
 בן לוי אומר אף בלא חיים שנא' ראה חיים עם אשה אשר אהבת בלא שלום שנא' (שמואל א' כ"ה)
 ואתה שלום וביתך שלום ר' חייא בר גמדה אמר אף אינו אדם שלם שנא' (בראשית ד') ויברך
 אותם ויקרא את שמם אדם בזמן ששניהם כאחד הם אדם אין שניהם כאחד אין קרויין אדם ויש
 אומרים אף ממעט בדמות שנאמר (שם) כי בצלם אלהים עשה את האדם:

199

ע"י קה"ר פ"ט סי' י

(א) י כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך ר' מנחם בשם ר' בון מסרס הדין קרייה אם יודע את
 שאין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאל אשר אתה הולך שמה כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך
 עשה ר' אחא הוה מתחמד למיחמי אפוי דר' אלכסנדר איתחמי ליה בחלמיה הראהו ב' מילין הרוגי
 לוד אין לפנים ממחיצתם ברוך שהעביר חרפתן של לוליאנוס ופפוס ואשרי מי שבא לכאן ותלמודו
 בידו זבדי בן לוי הוה מתחמד למיחמי אפוי דר' יהושע ב"ל איתחמי ליה בחלמיה הראהו בני אדם
 פניהם זקופות ובני אדם פניהם נמוכות אמר ליה ומהו כדן א"ל אלו שפניהם זקופות תלמודן בידן
 אלו שפניהם נמוכות אין תלמודן בידן ריש לקיש ואית דאמרי ריב"ל הוה מתחמד למיחמי לר'
 חייא רבה אמרין ליה לית את הוא כדי אמר לון למה ולא לעית באוריתא כוותיה א"ל לא אלפת
 אוריתא כוותיה ולא עוד אלא דהוא הוה גלי אמר לון ואנא לא הוינא גלי אמרין ליה את הוית גלי
 למילף והוא גלי לאלפא יתב תלת מאה תעניתא אתחזי ליה בחלמיה אמר מאן הוא דכלום ודבר
 בגרמיה כלום נוח ליה אם לא נברא ר' אסי צם תלתין יומין למיחמי ר' חייא רבה ולא חמייה אמרי
 ליה לית את כדי אמר לון אחמיה יתיה ויהוי מה דהוי חמא דרגין דידיה וכהיין עינוי אין תימר דר'
 אסי לאו אדם גדול הוה חד גרדייא אתא קומי דר' יוחנן אמר חמית בחלמי רקיעא נפל וחד מן
 תלמידך סמכיה בידיה אמר ידעת ליה א"ל אין אעבר יתהון קמיי ידע אנא ליה עברון קומיה כד
 מטא לר' אסי אמר דין הוא ר' הונא ריש גלותא אמר לון כד דמיכנא אעלוני גביה ר' חייא רבה כד
 דמך אסקוניה לארעא דישראל אמרון כדי הוא ר' הונא למייתי הכא גבי ר' חייא רבה מאן עליל
 ויהב ליה תמן א"ר חגי אנא מעייל ליה אמרין בר תמני עשר שנין הוה ורגיל תלמודיה ולא חמא
 קרי מן יומיה אמרין ליה עלותך את בעי דאת גברא סבא ואם דמכת תמן לא איכפת לך בחיין אמר
 לון עבדון לי הדא מילתא אייתון חבלה וקטרו ברגלי ואן אנא נפיק מוטב ואן לא תהוון שררין
 ברגלי איתעביד ליה כן עאל ואשכח תלתא דנין יהודה בני אחרין ואין עוד חזקיה בני אחרין ואין
 עוד יוסף בן ישראל אחרין ואין עוד תלה עיינוי למסתכלה אמרון ליה אמך אפך שמע קליה דר'
 חייא רבה אמר ליהודה בריה ברי נפש ליה לרבי הונא ריש גלותא דיתבי ליה ולא קביל עליה
 למיתב ליה כן זרעתי לא סי' לעולם יצא משם בן שמונים שנה ונכפלו לו שנותיו:

המרוץ²⁰¹ ולא לגבורים המלחמה וגם לא לחכמים לחם וגם לא לנבונים עשר וגם לא לידעים חן כי עת ופגע יקרה את כלם: פסא מלכותי, הסתפלותי וראיתי בעולם הזה תחת השמש, כי לא אנשים שהם קלים פנשים מצליחים לרוץ להנצל מן המות במלחמה, ולא גבורים מצליחים במלחמתם

200

ע"י קה"ר פ"ט סי' יג

(א) יא שבתי וראה תחת השמש כי לא לקלים המרוץ וגו' כי לא לקלים המרוץ זה יעקב אבינו אתמול (בראשית כ"ח) וישא יעקב רגליו היום כתיב (שם מ"ט) ויאסף רגליו אל המטה ולא לגבורים המלחמה זה יעקב אתמול (שם כ"ח) ויגש יעקב ויגל את האבן אמר ר' יוחנן כאדם שמעביר את הפקק מעל פי הצלוחית והיום (שם נ') וישאו בני ישראל את יעקב אביהם בגופו ואפי' בגלקטיקא לא היה יכול להטען וגם לא לחכמים לחם זה יעקב אתמול (שם ל"א) ויזבח יעקב זבח בהר וגו' ויאכלו לחם וכי אחיו היו אח אחד הוה ליה והלואי קבריה והלא בניו היו אלא כשהגיעו לשכמו דימה אותן לו וקרא אותן לו אחים והיום (שם מ"ג) שובו שברו לנו מעט אוכל וגו' וגם לא לנבונים עושר זה יעקב (שם ל') ויפרוץ האיש מאד מאד ר' סימון בשם ר' שמעון מלמד שהיה לו (דוגמה) מעין דוגמה של עולם הבא המד"א (מיכה ב') עלה הפורץ לפנייהם והיום (בראשית מ"ז) ויכלכל יוסף את אביו וגו' וגם לא לידועים חן זה יעקב אתמול (שם מ"ח) ידעתי בני ידעתי יודע אני מעשה יהודה בתמר מעשה ראובן בבלהה מה אם דברים שלא נתגלו לך נתגלו לי דברים שנתגלו לך עאכ"ו והיום אמר לו (שם מ"ז) אם נא מצאתי חן בעיניך וגו' אל נא תקברני במצרים ד"א כי לא לקלים המרוץ זה עשהאל שנאמר (שמואל ב' ב') ועשהאל קל ברגליו כאחד הצביים וגו' ומה היה קלותו שהיה רץ על סאסי שיבוליא ואינן משתברין אתמול ועשהאל קל ברגליו והיום (שם) ויכהו אבנר באחרי החנית וגו' ולא לגבורים המלחמה זה אבנר דכתיב (שם א' כ"ו) הלא איש אתה ומי כמוך בישראל וגו' דא"ר אסי משום ר' יוחנן נוח לו לאדם להזיז כותל בנוי שש אמות בעובי מלהזיז רגלו אחת של אבנר והיום (שם ב' ג') הכמות נבל ימות אבנר וגם לא לחכמים לחם זה שלמה אתמול (מלכים א' ד') ויהי לחם שלמה ליום אחד שלושים כר סלת וששים כר קמח וכתוב עשרה בקר בריאים וגו' אמר ר' יוחנן וכן בכל יום ויום וכן כל אשה ואשה עושה לו סעודה כסבורה שהוא סועד אצלה והיום וזה היה חלקי מכל עמלי מאן דאמר קודיה ומאן דאמר קניה ומאן דאמר קשרתיה וגם לא לנבונים עושר זה איוב אתמול (איוב א') ויהי מקנהו שבעת אלפי צאן וגו' ומקנהו פרץ בארץ א"ר יוסי בר' חנינא פרץ גדרו של עולם בכל מקום מנהגו של עולם זאבים הורגים את העזים ברם באיוב העזים הורגים את הזאבים והיום (שם ח"ח) חנוני חנוני אתם רעי וגו' וגם לא לידועים חן זה יהושע אמר רבי אחוה בריה דרבי זירא שני דברים דבר יהושע בפני משה ולא נגמל חן בעיניו ואלו הן אחד במינוי הזקנים ואחד במעשה העגל במינוי הזקנים דכתיב (במדבר י"א) אדני משה כלאם אמר לו כלם והעבירים מן העולם (שם) ויאמר לו משה המקנא אתה לי אמר לו יהושע בך אני מתקנא הלואי בני כיוצא בך הלואי כל ישראל כיוצא בך (שם) ומי יתן כל עם ה' נביאים וגו' ואחד בעגל שנאמר (שמות ל"ב) וישמע יהושע את קול העם ברעה אמר לו משה יהושע אדם שעתידי להנהיג שררה על ששים רבוא אינו יודע להבחין בין קול לקול אין קול ענות גבורה המד"א (שם י"ז) וגבר ישראל ואין קול ענות חלושה המד"א ויחלש יהושע קול ענות אנכי שומע א"ר אסי קול קילוס של עבודת כוכבים אנא שמיע ר' יודן בשם ר' אסי אמר אין לך כל דור דודר שלא נטל אונקי אחת של עגל:

201

ע"י קה"ר פ"ט סי' יד

(ב) ד"א כי לא לקלים המרוץ זה משה אתמול טס ברקיע ועולה כעוף שנאמר (שם י"ט) ומשה עלה אל האלהים והיום (דברים ג') כי לא תעבר את הירדן הזה אפי' חבל של חמשים אמה לא היה יכול לעבור ולא לגבורים המלחמה זה משה אתמול (תהלים ס"ח) מלכי צבאות ידודן ידודן מהו ידודן ידודן ידודן בהליכתן ידודן בחזירתן ר' יודן בשם ר' איבו אמר מלאכי צבאות אין כתיב כאן אלא מלכי צבאות אפילו מלכיהן דמלאכייא מיכאל וגבריאל היו מתיראין ממשה והיום אפילו גולירון שבהם לא היה יכול להסתכל בהן הה"ד (דברים ט') כי יגורתי מפני האף והחמה וגם לא לחכמים לחם זה משה אתמול עביד קומיס קלטור בפלטיין של פרעה שנאמר (שמות ב') ויגדל משה ויצא אל אחיו מהו ויגדל שהיתה גדולתו להכניס ולהוציא והיום (שם) קראן לו ויאכל לחם וגם לא לנבונים עושר זה משה מהיכן בא לו עושר והעשיר א"ר חנין מחצב של ספיר גלה לו הקב"ה בתוך אהלו ומצא ומשם העשיר משה שנאמר (שם ל"ד) פסל לך פסילתן תהא לך והיום כל הדין עותר לא קם ליה וגם לא לידועים חן זה משה אתמול (שם ל"ג) כי מצאת חן בעיני והיום (דברים ד') אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה כי עת ופגע יקרה את כלם עת היא שפוגעת האדם ומערערת בו כל הדברים האלה והוא מפגיע מה יעשה ילך ויעסוק בתפלה ובתחנונים והוא ניצל רב הונא שאל לשמואל אמר ליה מהו דין דכתיב כי עת ופגע א"ל פעמים שאדם מפגיע בתפלה ונענה פעמים שמפגיע ואינו נענה שאין לך שסידר תפלות ותחנונים יותר ממשה רבינו ולסוף נאמר לו (שם ל"א) הן קרבו ימך למות:

בְּגִבּוֹרֶתָם, וְאִף לֹא חֲכָמִים מְצַלְיָחִים
בְּחֲכָמָתָם לְשַׁבַּע לְחֵם בְּעֵת רָעָב, וְאִף לֹא
נְבוֹנִים מְצַלְיָחִים בְּחִבּוֹנָתָם לְאַסֹּף עֲשׂוֹר, וְגַם
לֹא יוֹדְעֵי בִינָה מְצַלְיָחִים בְּבִינָתָם לְמִצָּא חֵן
בְּעֵינֵי הַמֶּלֶךְ, כִּי עֵת וּפְגַע בְּמִזְלָם יִקְרָה אֶת
כָּלָם.

סבתי ורעה – כמו זכר ווי"וונט בלעז: לא לקלים המרוץ – לא עמדה לעשאל קלותו משהגיע
פקודתו: ולא לגבורים המלחמה – לא עמדה לאצנר גבורתו משהגיע יומו: וגם לא לחכמים לחס –
כגון חני שהיה לחמי ליום (מלכים א ה) ששים כור סולת וגו' ועכשיו זה חלקי מכל עמלי מקלי
ומקידה: וגם לא לנבונים עושר – כגון איוב בתחלה (איוב ח) ויהי מקנהו וגומר כשצאה פעתו אמר
(שם /איוב/ יט) חנוני אתם ריעי: ולא ליודעים חן – הכי משה אין יודע ונבון ממנו בישראל ולא
מלא חן בתפלתו שיכנס לחרץ: כי עת ופגע – כמשמעו, ד"א כי עת יקרה אותם והפגיעה והתחינה
היו רגילין בהם שלא יצאו לדברים הללו

(יב) כִּי גַם לֹא יָדַע הָאָדָם אֶת עֵתוֹ²⁰² בְּהַגִּים שְׁנֵאֲחֻזִים בְּמִצּוֹדָה רְעָה וּבְצַפְרִים הָאֲחֻזוֹת
בְּפֶחַ פְּהֵם יוֹקְשִׁים בְּנֵי הָאָדָם לְעַת רְעָה בְּשֵׁתִפּוֹל עֲלֵיהֶם פְּתָאם:
כִּי גַם לֹא נֹדַע לְאָדָם אֶת עֵתוֹ, בֵּין טוֹב לְרָע
מִמָּה שְׁעֵתִיד לְהִיּוֹת בְּעוֹלָם וְלָבוֹא עָלָיו, כְּדָגִי
הַיָּם שְׁנֵאֲחֻזִים בְּחֶפְזָה, וּכְצַפְרֵי שְׂמִים
שְׁנֵאֲחֻזִים בְּמוֹקֶשׁ, בְּמוֹתָם נִלְכְּדִים בְּנֵי הָאָדָם
לְזִמְן רְעָה הַעֲתִידָה לְהִיּוֹת נּוֹפֶלֶת עֲלֵיהֶם רְגַע
אֶחָד מִשְׂמִים.

כדגים שנאחזים במלודה – כדגים גדולים שנאחזים במלודה גרועה וחלוש' ופירשו רבותינו היא חכה
שאינה אלא כמין מחט ודג גדול נלכד בה: כהם יוקשים בני האדם – צמקסול קטן וחלש כמו
המלודה הרעה והפח נכשלים בני אדם בעת פקודת רעתם כשצא עתם ליפול הרעה עליהם פתאום
במלודה רעה מלאווי"קה בלעז: כהם – כמותם

(יג) גַּם זֶה רָאִיתִי חֲכָמָה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ²⁰³ גַּם זֶה רָאִיתִי שֶׁהִיא חֲכָמָה בְּעוֹלָם הַזֶּה תַּחַת
וְגִדּוּלָה הִיא אֵלַי: הַשָּׁמֶשׁ, וְגִדּוּלָה הִיא אֵלַי.

202

ע"י קה"ר פ"ט סי' טו

(א) י"ב כי גם לא ידע האדם את עתו כדגים שנאחזים במצודה רעה א"ר ברכיה וכי יש מצודה
רעה ויש מצודה טובה אמר ר"ל זו חכה הה"ד (במדבר י"ד) וימותו האנשים מוציאי דבת הארץ רעה
במה הומתו רבנן ורשב"י רבנן אמרין אסכרה עלתה בגרונום ונחנקו ומתו ורשב"י אמר בנשילת
איברים מתו ר' יהודה בר' סימון אמר טעמון דרבנן נאמר כאן במצודה רעה ונאמר להלן רעה מה
רעה האמורה להלן חכה יורדת לגרונו של דג וחונקתו אף רעה האמורה כאן אסכרה עלתה בגרונו
ומתו ר' ברכיה אמר טעמיה דרשב"י נאמרה כאן מגפה ונאמר להלן מגפה (זכריה י"ד) וזאת תהיה
המגפה מה מגפה האמורה להלן בנשילת איברים אף מגפה האמורה כאן בנשילת איברים א"ר
ברכיה יש לך מצודה שהיא צדה בים ואינה צדה ביבשה צדה ביבשה ואינה צדה בים אלא זו חכה
צדה בים והיא צדה ביבשה שהיא יורדת לגרונו של דג וחונקתו ר' עזריה ור' יונתן בר' חגי בשם ר'
יצחק בר מריון בשם ר' חנינא יש לך אדם שחוטא בארץ ואינו חוטא בשמים בשמים ואינו חוטא
בארץ אבל מי שאומר לשון הרע חוטא בשמים ובארץ שנאמר (תהלים ע"ג) שתו בשמים פיהם
ולשונם תהלך בארץ א"ר אלעזר מצינו שהם מהלכים בשמים ולשונם שותתה בארץ מה טעם שתו
בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ אמר ר' יוחנן אין אדם אומר לשון הרע עד שהוא כופר בעיקר
שנאמר (שם י"ב) אשר אמרו ללשונו נגביר שפתינו אתנו וגו' אמר ר' יצחק (שם נ') בינו נא זאת
שכחי אלוה אלו שהן אומרין לשון הרע שנאמר (שם י"ב) אשר אמרו ללשונו נגביר שפתינו אתנו
וגו':

203

ע"י קה"ר פ"ט סי' טז

(א) י"ג גם זה ראיתי חכמה תחת השמש וגו' א"ר שמואל בר אימי זו מחשבתן של רמאין
ברמיותן כגון המערב מים ביין בלבקי בשמן מי מאיס בדבש חלב חמור בקטף קימוס במור עלי

(יד) עיר קטנה²⁰⁴ ואנשים בה מעט ובא אליה מלך גדול וסבב אתה ובנה עליה מצודים גדלים:

גוף בן אדם שנמשל לעיר קטנה, וגבורים ואנשי חיל מעטים בתוכה, כמו שמעטים הזכיות בתוף לב האדם, ויבוא לגוף האדם יצר הרע שנמשל למלך גדול ותקיף מהפנע, וסבב אותו להטעותו, ובנה עליו מקום לשבת על אשר יחפץ להתעותו מדרךים ישרות לפני ה', לתפס אותו במצודים גדולים של גיהנם להבעירו שבע פעמים על חטאתיו.

גפנים בפלפלין לא יעשה קנה מאזנים ארוך מצד זה וקצר מצד זה לא יעשה את המחק עבה מצד זה וצר מצד זה קנה מאזנים ומחק שיש בהן בית קיבול מתכות והאסיל שיש בו בית קיבול מעות וקנה של עני שיש בו בית קיבול מים ומקל שיש בו בית קיבול מזוזה ומרגלית הרי אלו טמאין ועל כולם א"ר יוחנן אוי לי אם אומר אוי לי אם לא אומר אם אומר מלמד אני את הרמאין אם לא אומר אני מונע את התלמוד ומטמא את הטהרות ד"א שלא יהיו הרמאים הם סבורין שאין החכמים בקיאים במעשה ידינו א"ר שמואל אעפ"כ (הושע י"ד) כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו במ פושעים יכשלו במ:

204

ע"י קה"ר פ"ט סי' יז

(א) י"ד עיר קטנה זה העולם ואנשים בה מעט זה דור אנוש ודור המבול ובא אליה מלך גדול וסבב אותה זה ממ"ה הקב"ה ובנה עליה מצודים גדולים כמנון ועקמון:

ע"י קה"ר פ"ט סי' יט

(ב) ד"א עיר קטנה זה מצרים ואנשים בה מעט אלו המצריים ובא אליה מלך גדול וסבב אותה זה פרעה הרשע ובנה עליה מצודים גדולים כמנון ועקמון ומצא בה איש מסכן וחכם זה יוסף הצדיק ומלט הוא את העיר בחכמתו שאמר לו לפרעה (בראשית מ"א) יעשה פרעה ויפקד פקידים על הארץ וגו' ויקבצו את כל אוכל השנים הטובות האלה וגו' ואדם לא זכר את האיש המסכן ההוא אמר הקב"ה אתון לא אדכרתוניה אנא מדכר ליה (שם) ויוסף הוא השליט על הארץ:

ע"י קה"ר פ"ט סי' כ

(ג) ד"א עיר קטנה זה מצרים ואנשים בה מעט אלו אחי יוסף שנאמר (שם) וירדו אחי יוסף עשרה ובא אליה מלך גדול וסבב אותה זה יוסף ובנה עליה מצודים גדולים אלו שלש גזרות שגזר שלא יכנס עבד למצרים ולא יכנס אדם בשני חמורים ולא יכנס אדם שלא יכתב שמו ושם אביו ושם זקנו ושם זקנתו ומצא בה איש מסכן וחכם זה יהודה ומלט הוא את העיר בחכמתו שאמר אנכי אערבנו וגו' ועוד שאמר ליוסף (שם מ"ב) ישב נא עבדך תחת הנער וגו' ואדם לא זכר וגו' אמר הקב"ה אתון לא אדכרתוניה אנא מדכר ליה (שם מ"ו) ואת יהודה שלח לפניו וגו':

ע"י קה"ר פ"ט סי' כא

(ד) ד"א עיר קטנה זו מצרים ואנשים בה מעט אלו ישראל שנא' (דברים י') בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה וגו' ובא אליה מלך גדול זה פרעה וסבב אותה ובנה עליה מצודים גדולים שגזר גזרות קשות זו מזו שמנען מתשמיש המטה ומשך להם בערלה וגדל להם בלורית ומצא בה איש מסכן וחכם זה משה שנאמר (שמות י"א) ויאמר משה כה אמר ה' כחצות הלילה וגו' ומלט הוא את העיר בחכמתו שנאמר (שם י"ב) ולקחו מן הדם וגו' ואדם לא זכר את האיש המסכן ההוא אמר הקב"ה אתון לא אדכרתוניה אנא מדכר ליה (ישעיה ס"ג) ויזכור ימי עולם משה עמו:

ע"י קה"ר פ"ט סי' כב

(ה) דבר אחר עיר קטנה זה סיני ואנשים בה מעט אלו ישראל ובא אליה מלך גדול זה מלך מלכי המלכים הקדוש ב"ה וסבב אותה ובנה עליה מצודים גדולים אלו מאתים וארבעים ושמונה מצות עשה ושלש מאות וששים וחמש מצות לא תעשה ומצא בה איש מסכן וחכם זה משה שנאמר (שמות י"ט) לא תגע בו יד וגו' ומלט הוא את העיר בחכמתו שנאמר (שם) כל הנוגע בהר מות יומת ואדם לא זכר וגו' אמר הקב"ה אתון לא אדכרתוניה אנא מדכר ליה (מלאכי ג') זכרו תורת משה עבדי וגו':

ע"י קה"ר פ"ט סי' כג

(ו) ד"א עיר קטנה זה סיני ואנשים בה מעט אלו ישראל ובא אליה מלך גדול זה יצר הרע ובנה עליה מצודים גדולים שנאמר (שם ל"ב) אלה אלהיך ישראל ומצא בה איש מסכן וחכם זה משה

(טו) וּמִצָּא בָּהּ אִישׁ מִסֵּפֶן²⁰⁵ חָכָם וּמְלֵט הוּא אֶת הָעִיר בְּחֻמָּתוֹ וְאָדָם לֹא זָכַר אֶת הָאִישׁ הַמִּסֵּפֶן הַהוּא:
 וּנְמַצָּא בְּתוֹךְ הַגּוֹף יֵצֵר טוֹב מִסֵּפֶן וְחָכָם וְהִתְגַּבֵּר עָלָיו, וְכָבַשׂ אוֹתוֹ בְּחֻמָּתוֹ, וְהִצִּיל אֶת הַגּוֹף מִדֵּיַן הַגִּיהֶנֶם בְּכַחוֹ וְחֻמָּתוֹ, כְּמוֹ שֶׁהִגִּיבֹר עוֹשֶׂה בְּמִלְחָמָה וּמִצִּיל אֶת יוֹשְׁבֵי הָעִיר בְּחֻמָּת לְכָבוֹ, וְאִישׁ לֹא זָכַר אַחֲרָי כֵּן לִיֵּצֵר הַטוֹב שֶׁהִצִּילוֹ, רַק יֹאמֵר בְּלִבָּבוֹ צָדִיק אָנִי, כְּמוֹ שִׁיּוֹשְׁבֵי הָעִיר הֵהִיא לֹא זָכְרוּ אֶת הָעֲנִי הַהוּא שֶׁהִצִּילָם.

ואדם לא זכר – לא היה חושבו לכלום

(טז) וְאָמַרְתִּי אָנִי טוֹבָה הַכְּמָה מִגְּבוּרָה²⁰⁶ וְחֻמָּת הַמִּסֵּפֶן בְּזוּיָה וּדְבָרָיו אֵינָם נִשְׁמָעִים:
 וְאָמַרְתִּי אָנִי בְּדַבְרֵי, טוֹבָה חֻמָּת הַצְּדִיקִים מִפְּחַ גְּבוּרַת הַרְשָׁעִים, כִּי חֻמָּת הַצְּדִיק וְזָכוּתוֹ מִצִּילָה אוֹתוֹ וְאֶת אֲנָשֵׁי דוֹרוֹ, וְגִנְאוֹת הַרְשָׁע הָעוֹמֵד בְּגִנְאוֹת לְבוֹ אֲשֶׁר לֹא יָשׁוּב בְּתִשׁוּבָה, מִשְׁחִיתָה לוֹ לְבָדוֹ, וְחֻמָּת הַצְּדִיק הַמִּסֵּפֶן בְּזוּיָה בְּעֵינֵי רְשָׁעֵי דוֹרוֹ, וּבַעֲת אֲשֶׁר יוֹכִיחַ אוֹתָם עַל מַעֲשֵׂיהֶם הַרְעִים וְדַבְרֵי תוֹכַחְתוֹ אֵינָם מִתְקַבְּלִים.

ואמרתני אני – זכרתי כן טובה חכמה מגבורה והרי חכמתו של זה זוויה /זוויה/ לכלום ועכשו כולם נמלטו על ידו, ומדרש אגדה עיר קטנה זה הגוף: ואנשים זה מעט – אלו איבריו של אדם:

שנאמר (שם) למה ה' יחרה אפך בעמך וגו' ואדם לא זכר וגו' אמר הקדוש ברוך הוא אתון לא אדכרתוניה אנא מדכר ליה (תהלים ק"ז) ויאמר להשמידם לולי משה בחירו וגו':
 עי' קה"ר פ"ט סי' כד

(ז) ד"א עיר קטנה זה בית הכנסת ואנשים בה מעט זה ציבור ובא אליה מלך גדול זה ממ"ה הקדוש ב"ה וסבב אותה ובנה עליה מצודים גדולים זה כמנון ועקמון ומצא בה איש מסכן וחכם זה הזקן החכם או החזן שבשעה שהזקן יושב ודורש ועונין אחריו אמן יהי שמו הגדול מבורך אפי' יש לו שטר גזירות של מאה שנה הקב"ה מוחל על כל עונותיו ואדם לא זכר וגו' אמר הקדוש ברוך הוא אתון לא אדכרתוניה אנא מדכר ליה (ויקרא י"ט) מפני שיבה תקום וגו':
 עי' קה"ר פ"ט סי' כה

(ח) ד"א עיר קטנה זה הגוף ואנשים בה מעט אלו איבריו ובא אליה מלך גדול זה יצר הרע ולמה הוא קורא ליצר הרע גדול שהוא גדול מיצר טוב שלש עשרה שנה וסבב אותה ובנה עליה מצודים גדולים כמנון ועקמון ומצא בה איש מסכן וחכם זה יצר טוב למה קורא אותו מסכן שאינו מצוי בכל הבריות ואין רובן של בריות נשמעין לו ומלט הוא את העיר בחכמתו שכל השומע ליצר טוב נמלט אמר דוד טוביה למאן דשמע ליה הה"ד (תהלים מ"א) אשרי משכיל אל דל ואדם לא זכר אמר הקב"ה אתון לא אדכרתוניה אנא מדכר ליה (יחזקאל ל"ו) והסירותי את לב האבן מבשרכם וגו':
²⁰⁵

עי' קה"ר פ"ט סי' יח

(א) ט"ו ומצא בה איש מסכן וחכם זה נח שנאמר (בראשית ו') כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה ומלט הוא את העיר בחכמתו דהוה אמר להו ווי רקיאי למחר מבולא אתי עבדין תתובא והו אמרין ליה אן משריאי פורענותא מן בייתיה דהווא גברא משריאי כיון שמת מתושלח אמרין ליה לא מביתיה דהווא גברא משריאי פורענותא ואדם לא זכר את האיש המסכן ההוא אמר להון הקדוש ב"ה אתון לא אדכרתוניה אנא מדכר ליה שנאמר (שם ח') ויזכור אלהים את נח וגו':
²⁰⁶

עי' קה"ר פ"ט סי' כו

(א) ט"ז ואמרתני אני טובה חכמה מגבורה וחכמת המסכן בזוויה אמר ר' יוחנן וכי חכמתו של ר' עקיבא שהיה מסכן בזוויה היתה אלא זה זקן שהוא יושב ומסכן בדבריו כגון זקן שהוא יושב ודורש (דברים י"ז) לא תכירו פנים והוא מכיר (שם) לא תקח שחד והוא לוקח לא תלוה ברבית והוא מלוה שמשון הלך אחר עיניו (שופטים ט"ז) והוא שפט את ישראל עשרים שנה גדעון שנאמר (שם ח') יעש אותו גדעון לאפוד וגו' והוא שפט את ישראל הו אין מסכן אלא מי שמסכין דבריו:

מלך גדול – זה יצר הרע שכל איבריו מרגישים בו: איש מסכן – יצר טוב

(יז) דְּבָרֵי חֲכָמִים בְּנַחַת נִשְׁמָעִים²⁰⁷ מִזְעָקָת דְּבָרֵי הַתְּפִלָּה שֶׁל הַחֲכָמִים בְּלִחַשׁ, מִתְקַבְּלִים מוֹשֵׁל בַּכְּסִילִים:
לְפָנַי רַבּוֹן הָעוֹלָם, יוֹתֵר מִזְעָקָת קוֹל אָדָם
רָשָׁע אֲשֶׁר הוּא שׁוֹלֵט בַּכְּסִילִים, שֶׁהוּא צוֹעֵק
וְאֵינוֹ נִעְנָה.

בנחת נשמעים – מקובלים הם לבירות: מזעקת מושל בכסילים – מלכי האומות ע"א, משה נפטר זה כמה שנים ועדיין גזירותיו מקובלים על ישראל וכמה מלכי האומות גוזרים גזירות על ישראל ואין לבירות מתקיימן

(יח) טוֹבָה חֲכָמָה מְכִילֵי קָרֵב²⁰⁸ וְחוּטָא אֶחָד בְּעֵת חֲכָמָה חֲכָמִים בְּעֵת צָרָה יוֹתֵר מְכִילֵי זֵין
יֵאבֵד טוֹבָה הַרְבֵּה:
שְׁשִׁינּוּ בְדוֹר, גּוֹרֵם לְאֶבֶד טוֹבָה רַבָּה מִן
הָעוֹלָם.

207

ע"ק ה"ר פ"ט סי' כז

(א) י"ז דברי חכמים בנחת נשמעים אלו הדרשנים מזעקת מושל בכסילים אלו המתורגמנין שעומדין על הציבור ד"א דברי חכמים בנחת נשמעים זה עמרם ובית דינו א"ר בון נמנו אחר הגפה ואחר הגדר אמרו מה הנאה יש לנו שאנו נושאים נשים וזורעים ומשליכים ליאור עד כאן העולם יתקיים מזעקת מושל בכסילים זה פרעה דהוה גזר כל הבן הילוד וגו' ולא הות בדינא משגחא על גזירתיה:
208

ע"ק ה"ר פ"ט סי' כח

(א) י"ח טובה חכמה מכלי קרב זה חכמתו של יעקב אבינו מכלי קרב של עשו הרשע א"ר לוי זינים כלי זיין מבפנים והלבישן לבנים מבחוץ והתקין עצמו לשלשה דברים לתפלה ולדורון ולמלחמה לתפלה מניין שנאמר (בראשית ל"ב) הצילני נא מיד אחי לדורון מניין שנאמר (שם) ואמרת לעבדך ליעקב מנחה היא שלוחה למלחמה מניין שנאמר (שם) וישם את השפחות וגו' והוא עבר לפניהם וישתחו ארצה אמר מוטב שיפגע בי ולא בבני וישב ביום ההוא עשו לדרכו שעירה ולמה שעירה ר' אלעזר ור' שמואל בר נחמני ר' אלעזר אמר מפני שטר חוב ור' שמואל אמר מפני הבושה וחוטא אחד יאבד טובה הרבה זה עשו הרשע שאבד כל הטובות ומתנות של עוה"ב:

ע"ק ה"ר פ"ט סי' כט

(ב) ד"א טובה חכמה זו חכמתה של סרח בת אשר מכלי קרב מכלי קרבו של יואב שנאמר (שמואל ב' כ') ותקרא אשה חכמה מן העיר מיכן דהוה רחיק ויקרב אליה ותאמר אליו לא אתה הוא יואב קוצר את לית את לפום שמך לא את בן תורה ולא דוד בן תורה לא כתיב בתורה (דברים כ') כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום שמא למלחמה דכתיב (שמואל ב' כ') ותאמר לאמר דבר ידברו בראשונה וגו' וכן התמו אמרה לו עד כאן תמו דברי תורה שלא להתקיים אמר לה ואת מאן אמרה לו מאן אנא אנכי שלומי אמוני ישראל אני הוא שהשלמתי מנין של ישראל במצרים אני הוא שהשלמתי נאמן יוסף לנאמן משה ואתה מבקש להמית עיר ואם בישראל עיר זו אבל בית מעכה ולי שאני אם בישראל מיד (שם) ויען יואב ויאמר חלילה לי וגו' חלילה ליואב חלילה לדוד חלילה למלכותו אלא לא כן הדבר כי איש מהר אפרים שבע בן בכרי שמו נשא ידו במלך בדוד אם במלך למה בדוד ואם בדוד למה במלך אמר רבי עזריה ורבי יונתן בר' חגי בשם רבי יצחק בר מריון ללמדך שכל המעיז פניו בתלמידי חכמים וגדול הדור כאילו מעיז פניו במלך עאכ"ו דוד שהוא מלך וחכם וגדול הדור אמר ר' יודן כל המעיז פניו במלך כאלו מעיז פניו בשכינה דכתיב (שמואל ב' כ') נשא ידו במלך בדוד במלך זה מלך מלכי המלכים הקב"ה ואחר כך בדוד זה דוד מלך ישראל תנו אותו לבדו ואלכה וגו' אמרין ליה מנן את ידעית אמר לה כל המחציף פניו במלכות בית דוד מתחייב הוא מלעיל מיד (שם) ותבא האשה אל העם בחכמתה אמרה לון לית אתון שמעון ביואב ולית אתון שמעון בדוד הידא אומה קמת בהון הידא מלכות קמת בהון אמרין לה ומה הוא בעי אמרה לון אלף דגוברין אמרין לה כל בר נש יהיב לפום מה דאית ליה אמרה לון אנא אזלא ומפייסא ליה דילמא דהוה פחית עבדא גרמה אזלא ואתיא אמרה לון חמש מאון הוא בעי אמרין לה כל בר נש ובר נש יהיב לפום מה דאית ליה אמרה לון אנא אזלא ומחטא ליה דילמא דהוה פחית מנהון עבדא נפשה היא אזלא והדרא אמרה לון חד גבר הוא בעי והדא אכסניא אמרין לה אן הוא טב קרתא ניהביה ניהליה אמרה לון שבע בן בכרי שמו מיד (ש"ב כ') ויקחו את ראש שבע בן בכרי ושליכו אותו בעד החומה וגו' וחוטא אחד יאבד טובה הרבה זה שבע בן בכרי:

טובה חכמה מכלי קרב – חכמתה של סרח שנאמר (שמואל ב כ) ותבא האשה אל העם בחכמתה עמדה להם יותר מכלי קרב שהיה בידם להלחם עם יואב: וחוטא אחד יאבד טובה הרבה – אילולי שהרגה לכצע בן זכרי היו כולם אבדוים על ידו, ד"א וחוטא אחד יאבד טובה הרבה, הרי שהיו ישראל מחלה לדיקים ומחלה רשעים ובא אחד וחטא ועשאן מרובים נמלא שהכריע את כולם לחובה:

ספר קהלת פרק י

(א) זְבוּבֵי מוֹת יְבֵאִישׁ²⁰⁹ יִבִּיעַ שְׁמֵן רוֹקַח יִקַּר וְיִצֹר הָרַע הַשׁוֹכֵן בְּשַׁעֲרֵי הַלֵּב כְּמוֹ זָבוּב, וְגוֹרֵם מוֹת לְעוֹלָם, בְּגִלְלֵי שְׁמֵבְאִישׁ חָכֵם בַּעַת שְׁחוּטָא, וּמְשַׁחֵת הַשֵּׁם הַטּוֹב שֶׁהָיָה דוֹמָה קֶדֶם לְכֵן לְשֵׁמֶן מְשַׁחַה הַמְּבַשֵּׁם בְּבִשְׂמִים, וְכַמָּה נֶאֱדָה וְנִכְבָּד יוֹתֵר מִחֲכָמַת חֲכָמִים וְעֹשֶׂר הָעֲשִׁירִים, אָדָם שֶׁטִּפְּשׁוּתוֹ מְעַטָּה וְקָלָה.

זבובי מות יבאיש יביע וגו' – כגון בימי החורף שאין בזבובין כח והם הרובים למות גם אם בא לתוך שמן רוקח ומתערב בצמחים הוא מבאישו והוא מעלה קחף שקורין אסקו"מא בלעז ונראה בו כמין אבצבועות וזה משמעו של יביע הרי דבר קל שהפסיד דבר חשוב כך יקר מחכמה ומכבוד הסכלות מעט שהרי הכריע את כולם הרי שהיה אדם זה שקול במחלה עבירות ומחלה זכיות ובא ועבר עבירה אחת והכריעתו לכף חובה נמאלת סכלות זה שהוא דבר מועט יקר ושוהל וכדל יותר מכל

ע"י קה"ר פ"ט סי' ל

(ג) ד"א טובה חכמה זו חכמתו של חזקיהו מלך יהודה מכלי קרב של סנחריב א"ר לוי שלש גליות הגלה סנחריב פעם ראשונה הגלה שבט ראובן וגד שנייה עשרת השבטים שלישית בא על יהודה מיד עמד חזקיהו וזייןם כלי זיין מבפנים והלבישם לבנים מבחוץ והתקין עצמו לשלשה דברים לתפלה ולדורון ולמלחמה לתפלה דכתיב (ישעיה לז) ויתפלל חזקיהו אל ה' וגו' לדורון דכתיב (מלכים ב' י"ח) בעת ההיא קצץ חזקיהו וגו' ואת האומנות מה הוא האומנות ר' לוי אמר ציפריא ורבנן אמרין שיגמיא למלחמה שנא' (ד"ה ב' ל"ב) ויעש שלח לרב ומגינים ונעץ חרב על פתח בהמ"ד ואמר כל מי שאינו עוסק בתורה תהא החרב הזה עוברת על צוארו (מלכים ב' י"ח) ויבא אליקים בן חלקיהו אשר על הבית ספקלי ושבנא הסופר סקיווי פטריי ויואח בן אסף המזכיר סביא וחוטא אחד יאבד טובה הרבה זה סנחריב שנא' (דה"ב ל"ב) וישב בבשת פנים וגו' (מלכים ב' י"ט) וימלך אסר חדון בנו תחתיו:

209

ע"י קה"ר פ"י סי' א

(א) א זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח בן עזאי ור' עקיבא בן עזאי אמר זבוב אחד שמת אינו מבאיש ומביע שמן רוקח אלא בחטא יחידי שחטא איבד ממנו טובה הרבה דרש ר' עקיבא (ישעיה ה') לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חק חקים אין כתיב כאן אלא לבלי חק מי שאין לו מצות שתכרע לו על זכותיו דורשי רשומות אומרים האדם נידון אחר רובו ולעולם ימוד אדם עצמו חציו זכאי וחציו חייב עשה מצוה אחת אשריו שהכריע את עצמו לכף זכות עבר עבירה אחת אוי לו שהכריע את עצמו לכף חובה אמר ר"ש בן אלעזר לפי שהיחיד נידון אחר רובו והעולם נידון אחר רובו בחטא יחידי שחטא זה איבד ממנו ומן העולם טובה הרבה:

ע"י קה"ר פ"י סי' ב

(ב) ד"א זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח מדבר בעדת קרח אתמול מבאישין כנגד משה ואומרין לא משה נביא אמת ולא אהרן כהן גדול ולא תורה מן השמים והיום מביעים דברים לפני משה ואומרים משה נביא אמת ואהרן כהן גדול ותורה מן השמים יקר מחכמה ומכבוד זו הנבואה סכלות מעט זו גזירתו של משה שאמר (במדבר ט"ז) ואם בריאה יבא ה' ד"א זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח וגו' מדבר בדואג ובאחיתופל אתמול מבאישין דברים כנגד דוד ואומרים פסול משפחה הוא לא מרות המואביה הוא והיום מביעין דברים ומתביישין יקר מחכמה ומכבוד זו נבואתו של דוד סכלות מעט (תהלים נ"ה) ואתה אלהים תורידם לבא שחת וגו' ד"א זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח וגו' מדבר בדורו של אליהו אתמול מבאישין דברים כנגדו ואומרין (מלכים א' י"ח) הבעל עננו והיום מביעין דברים ואומרים ה' הוא האלהים ה' הוא האלהים יקר מחכמה ומכבוד מחכמה זו תורה ומכבוד זו נבואתו של אליהו סכלות מעט (שם) ויורידם אליהו אל נחל קישון וישחטם:

החכמה והכבוד שהיה בו שהרי הכריע את כולם: יקר – לשון כבוד, הוא כבד וסקול יותר מן החכמה וכבוד שבו, ומדרש אגדה מוסלים יכר הרע לזבובי מות: יבאיש יביע – שם טוב שהוא ערב משמן רוקח:

(ב) לֵב חָכָם לִימִינוֹ²¹⁰ וְלֵב בְּסִיל לְשִׁמְאֵלוֹ: לֵב הַחֲכָמִים לְקִנּוּת הַתּוֹרָה שְׁנִתְּנָה בְּיַד יְמִין ה', וְלֵב הַבְּסִיל – לְקִנּוּת נְכֹסִים כְּסָף וְזָהָב.
לֵב חָכָם לִימִינוֹ – חֲכָמָתוֹ מִזְמִנָתוֹ לְהַטּוֹתוֹ אֶל דֶּרֶךְ הַמִּיּוֹמְנָת לְטוֹבוֹתָיו: וְלֵב כְּסִיל לְשִׁמְאֵלוֹ – לְעַקְשׁוֹ מִן הַדֶּרֶךְ הַמִּיּוֹמְנָת שֶׁהִיא תַּפְאֶרֶת וְנוֹחָה לוֹ:

(ג) וְגַם בְּדֶרֶךְ בְּשִׁהֶסְכֵּל²¹¹ וּבְשִׁשְׁכָּל הַלֵּךְ לְבוֹ וְגַם בְּדֶרֶךְ עֲקָמָה בַּעֲת שֶׁהַבְּסִיל הוֹלֵךְ, לְבוֹ חָסֵר וְאָמַר לְכָל סֶכֶל הוּא:
וְגַם בְּדֶרֶךְ עֲקָמָה בַּעֲת שֶׁהַבְּסִיל הוֹלֵךְ, לְבוֹ חָסֵר מִחֲכָמָה וְעוֹשֶׂה דְבָרִים שְׂאִינָם יִשְׂרִים לְהַעֲשׂוֹת, וְהַפֵּל אוֹמְרִים, שֶׁכְּסִיל הוּא.
ואמר לכל סכל הוא – בהליכתו וזכבורו הכל מכירין שהוא שוטה:

(ד) אִם רוּחַ הַמוֹשֵׁל תַּעֲלֶה עֲלֶיךָ²¹² מְקוֹמְךָ אֵל תִּנַּח בִּי מִרְפָּא יִגִּיתָ חֲטָאִים גְּדוֹלִים:
אִם רוּחַ הַיַּצָּר הָרַע מוֹשֵׁל בְּךָ, וּמִתְגַּבֵּר לְעֲלוֹת עֲלֶיךָ, מְקוֹמְךָ הַטּוֹב אֲשֶׁר הָיִיתָ נוֹהֵג לְעַמֵּד בּוֹ אֵל תַּעֲזֹב, כִּי דְבָרֵי תּוֹרָה נִבְרָאוּ לְרַפּוּאָה בְּעוֹלָם, לְהַנִּיחַ וּלְהַשְׁפִּיחַ מִלְּפָנֵי ה' חֲטָאִים גְּדוֹלִים.

210

ע"י קה"ר פ"י סי' ג

(א) ב לב חכם לימינו וגו' א"ר חנינא בר פפא לשני בני אדם שהיו להם שני כורין אחד של חטים ואחד של שעורים אמר אחד מהן לחבירו אם את של שעורים אני של חטים אם אני של חטים את של שעורים כל עיקר אני נוטל של חטים כך אמר אברהם ללוט (בראשית י"ג) אם השמאל ואימינה ואם הימין ואשמאילה א"ר חנינא בר' יצחק אשמאילה אין כתיב כאן אלא אשמאילה אפילו את מחצף אנא משמאיל לך רבי כד הוה סליק בר נש לדינא קדמוהי אין הוה שמע לדינא הוה טבאות ואי לא הוה אמר לבר ביתיה אשמיל ליה והוה מכוינ ומחמי ליה קטיף מן הדין גיסא דבר אחר לב חכם לימינו זה יעקב שנאמר (בראשית ל"א) ויקם יעקב וישא את בניו וגו' ולב כסיל לשמאלו זה עשו הרשע שנאמר (שם ל"ו) ויקח עשו את נשיו ואת בניו:

211

ע"י קה"ר פ"י סי' ד

(א) ג וגם בדרך כשהסכל הולך וגו' טפשא סבר דכל עמא טפשין כוותיה והוא לא ידע דהוא טפשא וכל עמא חכימין:

212

ע"י קה"ר פ"י סי' ה

(א) ד אם רוח המושל תעלה עליך מקומך אל תנח כי באתה לך ממשלה אל תנח מדת ענוותנותך ללמדך שכל המניח ענוותנותו גורם מיתה לעולמו וחטאת לדורו וממי את למד מזכריה שנאמר (דברי הימים ב' כ"ד) ורוח אלהים לבשה את זכריה וגו' ויעמד מעל לעם וכי מעל ראשי העם היה הולך אלא שראה עצמו גדול מכל העם חתן המלך וכהן ונביא ודיין התחיל מדבר גדולות ואומר להם (שם) למה אתם עוברים את מצות ה' ולא תצליחו וגו' מיד ויקשרו עליו וירגמו אותו אבן במצות המלך ר' יודן שאל את ר' אחא היכן הרגו את זכריה בעזרת ישראל או בעזרת נשים א"ל לא בעזרת ישראל ולא בעזרת נשים אלא בעזרת כהנים ולא נהגו בדמו לא כדם צבי ולא כדם איל כתיב בדם איל וצבי שנשפך דמו (ויקרא ט"ז) ושפך את דמו וכסהו בעפר אבל צדיק זה לא נהגו בדמו לא כדם צבי ולא כדם איל וכל כך למה להעלות חמה ולנקום נקם את מוצא כשעלה נבזראדן להחריב את ירושלים רמז הקב"ה לדם והתחיל תוסס אמר ליה הא ענתה דתיגבי דיתיקי דידיך אמר להון אמרו לי מה טיבו של דם זה אמרו לו זה דם פרים ואילים וכבשים שהיינו מקריבים להקב"ה מיד הביא פרים ואילים וכבשים ושחט עליו הרבה ולא עמד אמר להון אי אמריתו לי מוטב ואי לא אנא מסריקנא לבישרא דהנך אינשי במסריקין דפרזלא ולא אמרו והשתא דאמר להו לית הכי אמרו ליה מאי ניכסי מינך נבייא כהנא הוה לן והוה מוכח לן לשום שמיא קבילו לא קבלינן מיניה אלא קאימנן עילויה וקטלינן ליה אמר להון אנא מפייסנא ליה אייתי סנהדרי גדולה שחט עילויה ולא נח שחט סנהדרי קטנה עילויה ולא נח אייתי פירחי כהונה שחט

אם רוח המושל – מושל העולם תעלה עליך לזקקך אחריו במדת הדין: מקומך אל תנח – מדתך הטובה אל תנח לומר לו מה יועיל לזקתי לי: כי מרפא – דקדוקי הדין ביסורין הבאין עליך מרפא הוא לעונותיך ויניח לך חטאים הגדולים:

(ה) יש רעה ראיתי תחת השמש²¹³ בשגגה יש רעה אשר ראיתי בעולם הזה תחת השמש, ומזיקה בעולם, בדבר של שגגה שיצא מלפני השליט: כשגגה שיואל מלפני השליט – דומה הוא לשליט שהולך דבר שגגה מפיו שוגג ואז אפשר לחזור כך אומר הקדוש ברוך הוא ואין להשיב:

(ו) נתן הסכל במרומים²¹⁴ רבים ועשירים נתן ה' את המלך הרשע והפסיל, להיות בריא במזלו ומשמש בהצלחה משמי מרום, וחילותיו גאים ורבים, ועמך בית ישראל משתעבדים תחתיו בגלות, וברב עונותיהם עשירי נכסים מתרוששים ובשפלות יושבים בין הגוים. נתן הסכל במרומים רבים – זו היא הרעה שהיא כשגגה שיואל מלפני השליט שניתן השטות והרשע

עילויה ולא נח שחט תינוקות של בית רבן ולא נח א"ל זכריה טובים שבעמך איבדתי רצונך שיאבדו כולם לאלתר נח הרהר אותו רשע תשובה בלבו ואמר מי שמאבד נפש אחת מישראל כך כתוב בו (בראשית ט') שופך דם האדם באדם דמו ישפך אותו האיש שאיבד נפשות הרבה עאכ"ו מיד נתמלא הקב"ה רחמים ורמז לדם ונבלע במקומו אמר רבי יודן שבע עבירות עברו באותו היום הרגו כהן ונביא ודיין ושפכו דם נקי וטמאו את העזרה ויום שבת ויום כפור היה אבל יחזיאל לא עשה כן אלא (ד"ה ב' כ') ויחזיאל בן זכריה בן בניה בן יחזיאל בן מתניה הלוי מבני אסף היתה עליו רוח ה' בתוך הקהל מהו בתוך הקהל שהשוה עצמו לקהל ד"א אם רוח המושל תעלה עליך מדבר בנח נכנס אל התיבה ברשות ויצא ברשות נכנס ברשות מניין (בראשית ז') בא אתה וכל ביתך אל התיבה ויצא ברשות מניין (שם) צא מן התיבה אתה וגו' ד"א אם רוח המושל תעלה עליך מדבר ביהושע כשם שעברו ישראל את הירדן ברשות כך לא עלו אלא ברשות עברו ברשות מניין שנאמר (יהושע א') עברו בקרב המחנה וגו' עלו ברשות שנאמר (שם ד') ויצו יהושע את הכהנים לאמר עלו מן הירדן ד"א אם רוח המושל וגו' מדבר בדוד עד שלא מלך ודוד הוא הקטן וכשמלך (דברי הימים א' כ"ח) ויקם דויד המלך על רגליו וגו' ד"א אם רוח המושל וגו' מדבר במרדכי עד שלא באתה לו גדולה (אסתר ב') ומרדכי יושב בשער המלך וכשבאת לו גדולה (שם ו') וישב מרדכי אל שער המלך:

213

ע"י קה"ר פ"י סי' ו

(א) ה יש רעה ראיתי תחת השמש כשגגה שיוצא מלפני השליט כך אמר לו יעקב ללבן (בראשית ל"א) עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה וכן הות כשגגה שיוצא מלפני השליט ומיתת רחל בריה דריב"ל הוה ליה חד בלעא אזל ואייתי חד מן אילין דבר פנדירא לאפקא בלעיה אמר ליה מה אמרת עלוי אמר ליה פסוק פלן בתר פלן אמר והוה ניח ליה דקבריה ולא הות אמר עלוי הדין פסוקא וכן הות ליה כשגגה שיוצא מלפני השליט ר' ירמיה דשבשתא נטל עטרה של זית וקשרה בראשו שמע שמואל ואמר ניח הוה דייתרים רישיה ולא עבד כן וכן הות ליה אנטונינוס זעירא בר בריה דאנטונינוס רבה הוה שאיל לרבינו הקדוש אמר מאן מאית קדמאי או אנא או את אמר ליה אנא אמרין ליה תלמידוי רבינו כל עלמא מצלין לחייך טבייא ואת אמרת הכין אמר לון אן אתת ענתה מה אית בה ואן אתא מלאך המות דיסביניה מה הוא מימר ליה לא אתת לגבי לית אנא אתי ולא עוד אלא אילו הוה כן יהון אינון אמרין בריך אלההון דיהודאי אפי' בשעת מיתתהון אינון ידעין וכן הות ליה כשגגה שיוצא מלפני השליט דבר אחר יש רעה ראיתי וגו' כשגגה שיוצא מלפני השליט זה עלי הכהן שאמר לשמואל אין בני יורשין מקומי אף אין בניך יורשין מקומך וכן הות ליה כשגגה שיוצא מלפני השליט.

214

ע"י קה"ר פ"י סי' ז

(א) ו נתן הסכל במרומים רבים אלו הכשדים דכתיב (ירמיה ל"ט) ויבואו כל שרי מלך בבל וישבו בשער התוך מהו בשער התוך מקום שמחתכין בו את ההלכות ועשירים בשפל ישבו זה סנהדרין שנאמר ישבו לארץ ידמו (איכה ב'):

במרומי גובה שהגזיהם הקדוש ברוך הוא את הכסילים ואת הרשעים שאני רואה ברוח הקדש שהם עתידים לפשוט יד זיהכלו ולקום אותותם אותות: ועשירים בשפל יסבו – ישראל שכל הגדולה והכבוד שיש להם עכשיו בימי, עתידים לישב בשפל שנאמר (איכה ב) יסבו לארץ ידמו:

(ז) רְאִיתִי עֲבָדִים עַל סוּסִים²¹⁵ וְיִשְׂרָאֵל הַלְכִים אָמַר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ בְּרוּחַ נְבוּאָה, רְאִיתִי גוֹיִם שֶׁהָיוּ מְשַׁעֲבָדִים מֵאֵז מִקְדָּם לְעַם בֵּית יִשְׂרָאֵל, מִתְגַּבְּרִים וְרוֹכְבִים עַל סוּסִים כְּשָׂרִים, וְעַם בֵּית יִשְׂרָאֵל וְיִשְׂרָיִהֶם, הוֹלְכִים כְּעֲבָדִים עַל הָאָרֶץ.

ראיתי עבדים על סוסים – כשדים הם שנאמר בהם (ישעיה כג) זה העם לא היה יתעלו להיות על סוסים מוליכים את שבו ישראל חסורים בקולרין: הולכים כעבדים על הארץ – לפני קרונון של כשדים:

(ח) הַפֶּר גּוֹמֵץ²¹⁶ בּו יפול ופרץ גדר ישכנו כָּל זֹאת, כְּאֶחָד הַכּוֹרֶה שׁוֹחָה בְּפִרְשֵׁי דְרָכִים, בּו חָיָב לִיפֹל, וְהָעַם אֲשֶׁר עָבַר עַל גְּזֵרַת מֵאֲמַר ה' וּפָרְצוּ גְדֵר הָעוֹלָם, נִפְלוּ בְּיַד מְלָךְ רָשָׁע הַנּוֹשֵׁף לָהֶם כְּנִחְשׁ.

215

ע"י קה"ר פ"י סי' ח

(א) ז ראיתי עבדים על סוסים אלו ישמעאלים ושרים הולכים כעבדים זה יוסף א"ר לוי עבדא זבין ובר אמתא מזבין ובר חורין מזדבן לתרויהון ר' עקיבא הוה סליק לרומי פגע ביה חד סריס מן מלכותא אמר ליה את הוא רביהון דיהודאי אמר ליה אין אמר ליה שמיע מינאי תלת מילין דעל סוס מלך דעל חמר בן חורין מנעלים ברגליו בר נש דלא דין ולא דין חפיר טב מיניה אמר תלת מילין אמרת תלת מילי שמע לי חילופיהן הדרת פנים זקן שמחת לבב אשה נחלת ה' בנים אוי לו לאותו האיש דחסר שלשתן ולא עוד שקדמו הכתוב ראיתי עבדים על סוסים כיון דשמע ההוא סריס כן טרף רישיה אגודא ומית ד"א ראיתי עבדים על סוסים זה אחאב ושרים הולכים כעבדים על הארץ זה אליהו שנאמר (מלכים א' י"ח) ויד ה' היתה אל אליהו וישנס מתניו וירץ לפני אחאב וגו':

216

ע"י קה"ר פ"י סי' ט

(א) ח חפר גומץ בו יפול זה פרעה הרשע שאמר (שמות א') כל הבן הילוד וגו' בו יפול שנאמר (תהלים קל"ו) ונער פרעה וחילו וגו' ד"א חופר גומץ זה המן שנאמר (אסתר ג) להשמיד להרוג ולאבד בו יפול שנאמר (שם ט') ישוב מחשבתו הרעה וגו' ופורץ גדר ישכנו נחש זו דינה כשהיו אביה ואחיה יושבין בבית המדרש יצאה לראות בבנות הארץ גרמה לעצמה שיבא עליה שכם בן חמור החוי שנקרא נחש ונשך אותה דכתיב (בראשית ל"ד) וירא אותה שכם בן חמור וגו' ויקח אותה פתה אותה בדברים כד"א (הושע י"ד) קחו עמכם דברים וישכב אותה בדרך ארץ ויענה במשכב זכור רשב"י ור' אלעזר בריה הוון טמירין במערתא דפקע תלת עשר שנין בשמדא והוון אכלין חרובין ותמרים ולסוף תלת עשר שנין נפק רשב"י ויתיב ליה על פלי דמערתא חמא חד צייד פריס מצודתיה למצוד צפרין שמע ברת קלא אמר דימוס ואתפשת שמע זמן תנינות ברת קלא אמר ספיקלא ואשתזבת אמר אפילו ציפור מבלעדי שמיא לא יברח כל שכן נפש בר נש ניחות וניתסאי בהדין מוי דמוקד דטבריה נחתון ואיתסון בהדין מוי דמוקד דטבריה אמרון צריכין אנו לעשות טובה ונהני להלון בני אתרא כדרך שעשה אבינו יעקב שנא' (בראשית ל"ג) ויחן את פני העיר שהיה עושה אטליס ומוכר להם בזול עשה אטליס ומכר בזול אמר צריכין אנו מדכייא טבריא מה עביד נסיב תורמוסין ומקליק בשוקא וכל מן דהוה מית טייף וסליק ליה חמא יתיה חד כותאי אמר לית אנא מגחיק בהדין סבא דיהודאי מה עבד נסב חד מית וטמריה בגו שוקא דדכייא אית אמרין בגריבה אית דאמרין בשוק דבר קרדימא אזל ואמר ליה דכיתיה שקק פלן א"ל אין אמר ליה ואן אפיקית לך מיניה חד מית א"ל גוד חמי לי מיד צפה רשב"י ברוח הקדש שהוא טמן אותו שם אמר גוזר אני על דין דרביע יקום ועל דקאים ירביע ואית דאמרי גוזר אני על עילאי יחות ועל תתאי יסיק וכן הות ליה מינפק ליה עבר קומי האי כנישתא דמגדלא שמע קל דינקאי ספרא בן יוחאי דכי טבריא אמר (אם לא) יבא עלי אם אין בידי שמועות כשערות ראשי שטבריא זו עתידה לטהר ועתידה להיות לאוכלי תרומה חוץ מזו ומזו לא הימנוה יתיה אמר ליה פרצת גדרן של

חופר גומץ – שוחה: זו יפול – פעמים שהוא נופל זו כלומר יש לך חורף רעה וסופו לשוב עליו בסוף שכלה זרעו של נבוכדנצר ע"י כלי בית המקדש שנאמר (דניאל ח) ועל מרי שמיא התרוממת: פורץ גדר – סייג של חכמים לעבור על דצריהם: ישכנו נחש – מיתה צידי שמים ולפי שדבר בלשון פריכת גדר הזכיר בתשלומין לשון נשיכת נחש שהוא דר בחורי נקבי כתלי בתים פרואים:

(ט) מְסִיעַ אַבְנִים יַעֲצֵב בָּהֶם²¹⁷ בּוֹקֵעַ עֵצִים יִסְכֵּן בָּם:

אמר שלמה המלך הנביא, גלוי לפני פי מנשה בן חזקיהו עתיד לחטא ולהשתחוו ללפסלי אבנים, מפני זה נמסר ביד מלך אשור ויקשרוהו באזיקים על שבתל דברי תורה הכתובים בלוחות אבנים מעקרב, בגלל זה יצטער בהם, ורשקה אחיו עתיד לסגד לפסל עץ ולעזב דברי תורה הנתונים בארון עצי שטים, בגלל זה עתיד להשרף באש על ידי מלאך ה'.

מסיע אבנים יעצב בהם – מסיע אבנים ממחצתם זההים מהיגע להם: יעצב – לשון יגיעה כמו (בראשית ג) בעצבון תאכלנה כלומר כל אדם לפי מלאכתו לעצונו אף עושה רעה לפי זריעתו יקור: יסכן בם – יתחמם בם כמו (מלכים א ח) ותהי לו סוכנת אף העוסק בתורה ובמלות סופו ליהנות מהם:

(י) אִם קָהָה הַבְּרִזָּל²¹⁸ וְהוּא לֹא פָּנִים קִלְקַל וְחִילִים יִגְבֵּר וְיִתְרוֹן הַכְּשִׁיר חֲכָמָה:

וכאשר יחטאו עם בית ישראל, ויעשו השמים חזקים כברזל מלהוריד מטר, והדור ההוא לא יתפללו לפני ה', בשביל זה יתסר כל העולם ברעב, וכששבים ומתאספים אוכלוסין ומתגברים על יצרם, וממנים מנהיגיהם לבקש רחמים לפני אלהי השמים, יש בהם רצון בירתון הכשר חכמתם.

תלמידי חכמים וקרא עליו ופורץ גדר ישכנו נחש וכן הות ליה ר' שמעון ב"י היה עבר בשמיטתא חמא חד בר נש מלקט ספיחי שביעית אמר ליה ולא שביעית הוא א"ל ולא את הוא שאת מתיר לא כן תנינן כל הספיחין מותרין חוץ מספיחי כרוב לפי שאין כיוצא בהן בירקות שדה ואמר ליה ואין חברי חולקין עלי וקרא עליו ופורץ גדר ישכנו נחש וכן הות ליה:

217

ע"י קה"ר פ"י סי' י: מסייע אבנים יעצב בהן מי שמסיע עצמו מתלמודו לסוף הוא מצטער בעי מילא ולא משכח ובוקע עצים יסכן בם כל זמן דלעי ביה מיתהני ביה המד"א (מלכים א' א') ותהי לו סוכנת ד"א מסייע אבנים ממקום למקום יעצב בהן ובוקע עצים יסכן בם א"ר מיאשיה בשכר שתי בקיעות שבקע אברהם אבינו על הר המוריה זכה ליקרע הים לבניו שנים עשר קרעים:

218

ע"י קה"ר פ"י סי' יא: אם קהה הברזל אם נתקהה הרב על התלמיד כברזל והוא לא פנים ואין הרב מסביר פנים לתלמיד קלקל קלקול מעשים יש בתלמיד וחילים יגבר מה יעשה יביא עשרה בני אדם והם מפייסין את הרב סוף שהוא מותר הכשר חכמה ד"א אם קהה הברזל אם נתקהה התלמיד על הרב שנאמר (משלי י') ברזל בברזל יחד ואין הרב מסביר לתלמיד קלקל קלקול מעשים יש בתלמיד וחילים יגבר ילך ויביא עשרה בני אדם ויפייסין את רבו ויתרון הכשיר חכמה סוף הוא מותר לו כעסו וכשיר לו את תלמודו ד"א אם קהה הברזל אם נתקהה תלמודך עליך כברזל והוא לא פנים קלקל אינו בא לידך להסבירו בפניך קלקל עליו בחילך חד מתלמודי דרשב"י אינשי אולפניה אזל ליה בכי לבי עולמין מדכי הוה בכי סגי אתחמי ליה בחלמיה ואמר ליה כד תהא רמי בי תלתא קלי אנא אתי אזיל ההוא תלמידא לגבי פתר חילמייא ותני ליה עובדא א"ל אמור פירקך תלת זימנין והוא אתי לך ועבד כן וכן הות ליה א"ר ברכיה אם נקתה אומה שהיא קשה כחה כברזל דכתיב (דברים ד') ואתכם לקח ה' ויוציא אתכם מכור הברזל ממצרים והוא לא פנים קלקל ואין הקב"ה מסביר פנים לדור קלקל מעשים רעים יש בדור מה יעשה וחילים יגבר יגזרו צומין ותעניות והקב"ה יוותר הוא להם לעולם ר' חמא בר פפא בשם ר' יהודה בר' סימון אמר אם נתקהו שמים

אם קהה הברזל – חרבות לוחים שקיהו פיהם וחודום: והוא לא פנים קלקל – ואינם למוקים ומרוטים (יחזקאל כא) למען היות להם זרה, אע"פ וחילים יגבר מגביר הוא במלחמה את גבורי החילים לנח: ויתרון הכשר חכמה – ומעלת כשרון יש עוד לחכמה יותר מן הברזל אם תלמיד חכם משחיר פניו ברעב ואתה רואהו מסכן בין העשירים הרבה חילים מתגברים על ידו ואל תתמה על ו"ו וחילים כי הרבה ווין נופלים כן בלשון עברית כמו (תהלים נ) אם ראת גבז ותרץ עמו (שמות טו) עזי זמרת יה ויהי לי לישועה והרבה מפורשים כזה:

(יא) אם ישך הנחש בלוא לחש²¹⁹ ואין יתרון כאשר מתגרים הנחשים השרפים לישך ולחזיק בעולם, בגלל חטאותיהם של בית ישראל על שלא עסקו בדברי תורה בנשאי, גם אין יתרון לאדם הולך רכיל שדבר לשון שלישית, כי באש הגיהנם עתיד להשרף.

אם ישך הנחש – את איש: בלא לחש – מחמת שלא לחשו החזר שלא יסוף: ואין יתרון – לחזר הרשע שהיה רגיל ללחשו בלא לחש כך אם בני עירך נכשלים באיסורין מחמת שאין חכם דורש להם ומלמד את חוקי התורה אין יתרון לו בשתיקותו ולא ישתכר:

(יב) דברי פי חכם חן²²⁰ ושפתות כסיל הפרענות לעולם, מתפלל ומעביר את הפרענות ומוציא חן לפני ה', ושפתותיו של איש כסיל – דברי גערה, ומפני זה כל העולם כלים.

דברי פי חכם חן – על שומעיהם ונשמעים לו וטוב לו שנוטל גדולה עליהם: ושפתות כסיל תזלענו – זה המסית את חבירו מדרך טובה כגון בלעם שפרץ גרון של אומות שגדלו ערמון מן העריות מדור המזבול ואילך והוא יעץ להם להיות מפקירין נשותיהם לזנות:

(יג) תחלת דברי פיהו סבלות²²¹ ואחרית פיהו תחלת דברי פיהו סבלות, ואחרית דברי פיהו הוללות רעה.

שעל ראשיכם כברזל המד"א (ויקרא כ"ו) ונתתי את שמיכם כברזל ואין הקב"ה מסביר פנים קלקל מעשים יש בדור מה יעשו יגזרו תענית והקדוש ברוך הוא מרויח לעולמו:

²¹⁹ עי' קה"ר פ"י סי' יב

(א) "א אם ישך הנחש בלוא לחש אמר ר' אבא בר כהנא לעולם אין הנחש נושך אלא א"כ נלחש לו מלעיל ואין הארי טורף אלא א"כ נלחש לו מלמעלה ואין המלכות מתגרה בבני אדם אלא אם כן נלחש לה מלעיל אמר ר' שמואל בר נחמני אומרין לנחש מפני מה לשונך נושך באבר אחד וכולן מרגישין ומרתתין א"ל ולי אתם אומרים אמרו לבעל הלשון מפני מה לשונך שותת היא גרמה לי מפני מה גופך מטורף לשוני גרם מפני מה אתה נושך באבר אחד וכולן מרגישין ומרתתין אמר להם ולי אתם אומרים אמרו לבעל הלשון דהוא אומר כאן והורג ברומי או ברומי והורג כאן בסוף העולם מפני מה את מצוי בין הגדרות מפני שפרצתי גדרו של עולם תני רשב"י נחש פרץ גדרו של עולם לפיכך נעשה ספקלאטור לכל פורצי גדרות אמר רשב"ל בשעה שאמר הקב"ה לנחש על גחונך תלך ירדו מלאכי השרת וקצצו ידיו ורגליו והלך קולו מסוף העולם ועד סופו בא נחש ולמד על מפלתה של אדם שנאמר (ירמיה מ"ו) קולה כנחש ילך ורבנן מדמיין ליה להדין קרייה (בראשית ב') ושם הנהר השלישי חדקל אומרים לחדקל מפני מה קולך נשמע אמר ליה הלוואי נשתמע בין הנהרות אומרים לפרת למה לית לך קלא משתמע כמה דקלין משתמע אומר להם מעשי מוכיחין עלי אדם זורע בי זרעית ירק עולה לשלשה ימים נוטע בי נטיעה עולה לשלשים יום:

²²⁰ עי' קה"ר פ"י סי' יג

(א) "ב דברי פי חכם חן זה כורש מלך פרס שאמר (עזרא א') מי בכם מכל עמו יהי אלהיו עמו ויעל שפתות כסיל תבלענו שבילע דבריו וחזר במ:

²²¹ עי' קה"ר פ"י סי' יד

תחלת דברי פיהו סכלות – כשאמר לו הקדוש ברוך הוא (במדבר כג) מי האנשים האלה עמך היה לו להשיב ה' אתה יודע והוא אמר בלק בן לפור מלך מואב שלח אלי כלומר אם בעיניך אני נבזה חסוב אני בעיני מלכי הארץ: ואחרית פיהו הוללות – סיעמום וערבוז לכה איענך זמת אולת:

(יד) וְהִסְכֵּל יִרְבֶּה דְּבָרִים²²² לֹא יָדַע הָאָדָם מֶה וְהִסְכֵּל מְרַבֶּה דְּבָרִים רִיקִים שְׁאִין בָּהֶם תּוֹעֵלֶת, עַד שֶׁלֹּא יָדַע הָאָדָם מֶה שְׁעֵתִיד לְהֵיטֵב בְּיָמָיו, וּמֶה שְׁעֵתִיד לְהֵיטֵב בְּאַחֲרֵיתוֹ מִי יִגִּיד לוֹ:

והסכל ירבה דברים – שהיה מתפאר בעלמו שהיה יודע דעת עליון: כי לא ידע האדם מה שהיה – לו לאחר זמן שהרי הלך לטובל שכרו במדין ולא ידע שיפול בחרב, ולפי פשוטו הסכל ירבה דברים גוזר ואומר מחר אעשה כן לפלוני ואינו יודע מה יהיה מחר: ואשר יהיה מאחריו מי יגיד לו – כלומר לא סוף דבר שאינו יודע מה יהי' לאחר זמן אלא אף ההווה עכשיו מאחריו שלא כנגד עיניו אלא מאחריו ערפו מרחוק כריך הוא שהא מי יגיד לו:

(טו) עֲמַל הַכְּסִילִים תִּיגַעְנָו²²³ אֲשֶׁר לֹא יָדַע עֲמַל כְּסִיל הָעֵמֶל בְּאוֹלֶת, הִיא מִיַּנְעֵת אוֹתוֹ, עַל אֲשֶׁר לֹא לָמַד לְלֶכֶת לְעִיר אֲשֶׁר חֻקָּמִים חוֹנִים בְּתוֹכָהּ לְבַקֵּשׁ מֶהֶם תּוֹרָה.

עמל הכסילים תיגענו – כסילותם גורם להם עמל המיגען אשר לא למדו דרכי מזבחות העיר ומתיגע ליכנס דרך פחתים וזנעי המים ויגע בטביעות רגליו בזון כלומר עכלות של עוזבי התורה גורם להם יגיעת עמל בגיהנם, אשר לא ידע ללכת אל נתיב אמת לפרוש מן העביר' לפי שלא למד תורה שנא' (תהלים קיט) נר לרגלי דבריך:

(טז) אִי לֶךְ אֶרֶץ שְׁמֵלֶכֶךָ נָעַר²²⁴ וְשָׂרִיךָ בְּבִקְרָה אוֹי לֶךְ אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, בְּעֵת אֲשֶׁר יִמְלֶךְ עֲלֶיךָ יִרְבְּעַם הָרָשָׁע וַיִּבְטֹל מִמֶּךָ קָרְבֵּן הַבִּקְרָה, וְשָׂרִיךָ עַד שֶׁלֹּא יִקְרִיבוּ תְּמִיד הַבִּקְרָה, יֵאָכְלוּ לְחֶם.

(א) י"ג תחלת דברי פיהו סכלות שאמר הוא האלהים אשר בירושלים ואחרית פיהו הוללות רעה דחזר ובטל גזרותיו ואמר מאן דעבר עבר ומאן דלא עבר לא יעבר ד"א תחלת דברי פיהו סכלות זה אחשוורוש שנאמר (שם ד') ובמלכות אחשוורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה וגו' ואחרית פיהו שעלה ובטל מלאכת בית המקדש:

²²² עי' קה"ר פ"י סי' טו

(א) י"ד והסכל ירבה דברים ר' ברכיה בשם ר' סימון פתר קרא במשה אמר הקדוש ברוך הוא למשה כתבתי עליך שאת חכם עומד ומרבה דברים אתה ואינך חכם (דברים ג') אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה:

²²³ עי' קה"ר פ"י סי' טז

(א) ט"ו עמל הכסילים תיגענו זה תלמיד שעומד במשנתו אשר לא ידע ללכת אל עיר לא היה לו לילך לרבו שיחזיר לו תלמודו ד"א עמל הכסילים תיגענו זה יפתח אשר לא ידע ללכת אל עיר לא היה לו לילך אצל פנחס ויפר לו נדרו אלא אמר יפתח אני ראש וקצין לישראל אלך אצל פנחס ופנחס אמר אני כהן גדול בן כהן גדול ואלך אצל עם הארץ מביני תרייה ספת ההיא עלובתא ותרויהון איתחייבון על דמה יפתח נישול אבר אבר ונקבר דכתיב (שופטים י"ב) ויקבר בערי גלעד ובכמה מקומות נקבר דאת אמר ויקבר בערי גלעד אלא מלמד שהיה נישול אבר אבר ונקבר במקומו פנחס מה הפסיד נסתלקה ממנו רוח הקדש מאתים שנה דכתיב (ד"ה א' ט') ופנחס בן אלעזר נגיד עליהם אין כתיב כאן אלא נגיד היה עליהם לפניו וה' עמו:

²²⁴ עי' קה"ר פ"י סי' יז

(א) ט"ז אי לך ארץ שמלכך נער כתיב (מלכים א' ג') אז תבאנה שתיים נשים זונות מי היו ר' מאיר אומר רוחות היו ורבנן אמרי יבמות היו ר' סימון בשם ר' יהושע אומר זונות ממש היו והוציא דינן בלא עדים והתראה (שם) ותאמר האשה האחת בי אדני וגו' ויהי ביום השלישי ללדתי ימת בן האשה הזאת דאיתמרטת עלוי ותקם בתוך הלילה וגו' ואקום בבקר להניק את בני וגו'

אי לך ארץ שמלכך – בזמן שמלכך ודייניך מתנהגים בנעוה:

(יז) אֲשֶׁרֶיךָ אֶרֶץ שְׂמֵלְכֶךָ בֵּן חוֹרִים וְשֶׁרֶיךָ בְּעַת טוֹב לָךְ אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל בְּעַת אֲשֶׁר יִמְלֹךְ חֲזַקְיָהוּ בֶּן אֲחִזָּה אֲשֶׁר הוּא מְזַרַע בַּיִת דָּוִד מְלֹךְ יִשְׂרָאֵל, אֲשֶׁר הוּא גְבוּר חֲזַק בַּתּוֹרָה וְיוֹצֵא יָדַי חוֹבֵת הַמְצוּוֹת, וְשֶׁרֶיךָ אַחַר שְׂמֵקְרִיבִים תָּמִיד, אוֹכְלִים לֶחֶם בְּזֶמַן אַרְבַּע שָׁעוֹת מְעַמֵּל יְדֵיהֶם בַּגְּבוּרַת הַתּוֹרָה וְלֹא בַחֲלָשָׁה וּבַעֲוֹנוֹן עֵינַיִם.

בגבורה ולא בשתי – פעוסקין בגבורת החכמה והבינה ולא בשתיית יין:

(יח) בַּעֲצָלְתֵימִי יִמְךָ הַמְּקַרָּה²²⁵ וּבִשְׁפָלוֹת יָדַי בַּחֲלָשֶׁת עֵסֶק הַתּוֹרָה וְהַמְצוּוֹת, נַעֲשֶׂה הָאִישׁ עֵנִי מִבְּנִי, וּבִשְׁפָלוֹת הַמְצוּוֹה שְׁנַצְטוּתָהּ הָאִשָּׁה לְהַשְׁמֵר לְהַתְּרַחֵק מִטְּמֵאֵת הַדָּם וְלֹא שְׂמָרָה, נַעֲשִׂית זָכָה בַּתּוֹרָה בֵּיתָהּ.

בעללתיים ימך המקרה – כשאלדם מתעלל ואינו מתקן פללה קטנה שבתקרת הבית: ימך המקרה – יספל הבנין המקרה את הבית והמסכך עליו: ילכוף – יטפטף לכוף גשמים כלומר כשישראל מתעללים בתורה הם נמקים ובית גאון עוזם חרב ומך:

(יט) לְשָׁחוֹק עוֹשִׂים לָחֶם²²⁶ וְיִיזֵן יִשְׁמַח חַיִּים לְשָׁחוֹק עוֹשִׂים הַצְּדִיקִים לָחֶם לְפָרְנֵס עֵנַיִם וְהַקֶּסֶף יַעֲנֶה אֶת הַפֶּל: רַעֲבִים, וְיִיזֵן שְׂמוֹזְגִים לְצִמְאִים (ס"א)

ותאמר האשה לא כי ויאמר המלך זאת אומרת ר' פנחס ור' ירמיה בשם ר' חייא בר אבא ור' ביבי ומטו בה משמיה דר' פדת סדר הדין כך הוא הדין יושב והנידונין עומדין והסרסור מכריע ביניהם התובע תובע והנתבע משיב והדין מכריע ביניהן אמר ר' סימון מכאן שצריך הדין לשנות טענותיהם מן הדין קרייה זאת אומרת זה בני החי וזאת אומרת וגו' ויאמר המלך קחו לי חרב וגו' ויאמר המלך גזרו את הילד החי וגו' ותאמר האשה אשר בנה החי וגו' א"ר יהודה אמר ר' אלעאי אילו הייתי שם פוקרין הייתי כורך על צוארו כשהוא אומר קחו לי חרב אילולי שנתמלאת עליו רחמים כבר נהרג ועל אותה שעה הוא אומר אי לך ארץ שמלכך נער אותה שעה התחיל אנפילוגיס בחכמתו אמר כלום ברא הקדוש ברוך הוא לאדם זה שתי עינים שתי אזנים שתי רגלים שתי ידים אלא צפה הקדוש ברוך הוא שעתיד דין זה להיות לא עשה אלא אמר תנו לה את הילוד החי והמת לא תמיתוהו על אותה שעה אומר אשריך ארץ שמלכך בן חורים ושריך בעת יאכלו בעתו של עולם הבא ולא בשתי בגבורתו ולא בתשישו ויען המלך תנו לה את הילוד ורוח הקדש צווחת ואומרת היא אמו ודאי אמר ר' שמואל בר נחמני בג' מקומות צווחת מדת הדין בבית דינו של שם ובית דינו של שמואל ובית דינו של שלמה בבית דינו של שם מנין שנאמר (בראשית ל"ח) ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני ורוח הקדש צווחת ואומרת ממני היו כל הדברים בבית דינו של שמואל מנין שנאמר (שמואל א' י"ב) הנני ענו בי נגד ה' וגו' ויאמר אליהם עד ה' בכם ועד משיחו ויאמרו עד אין כתיב כאן אלא ויאמר עד מי אמר עד רוח הקדש אומרת אתם מעידים על הגלוי ואני אעיד על הנסתרים בבית דינו של שלמה מנין שנאמר (מלכים א' ג') ויען המלך ויאמר תנו לה את הילוד וגו' ורוח הקדש אומרת היא אמו ודאי ד"א אי לך ארץ שמלכך נער אלו מלכי ישראל אשריך ארץ שמלכך בן חורים אלו מלכי יהודה ושריך בבקר יאכלו אלו מלכי ישראל ושריך בעת יאכלו אלו מלכי יהודה:

²²⁵ ע"י קה"ר פ"י סי' יח

(א) י"ח בעצלתים ימך המקרה ע"י שנתעצלו ישראל מלחנות במחלוקת בהר סיני ימך המקרה כתיב (תהלים י"ח) ויט שמים וירד ובשפלות ידים ידלוף הבית עד שנשתפלו ישראל מלחנות במחלוקת על הר סיני ידלוף הבית גם עבים נטפו מים ד"א בעצלתים ימך המקרה ע"י שנתעצלו ישראל מלעשות תשובה בימי ירמיה ימך המקרה (ישעיה כ"ב) ויגל את מסך יהודה גלי דכסייה ובשפלות ידים ידלוף הבית ע"י שנשתפלו ישראל מלעשות תשובה בימי ירמיה כתיב (עמוס ט') כי הנה ה' מצוה והכה את הבית הגדול רסיסים והבית הקטן בקיעים א"ר הונא לא דמי הדין רסיסה להדין בקיעה מה הדין בקיעה לית מיניה אלסיס והדין רסיסה אית מיניה אלסיס ד"א בעצלתים ימך המקרה ר' כהן פתר באשה ע"י שהאשה מתעצלת לבדוק עצמה בעונתה נעשית דוה שנאמר (ויקרא ט"ו) והדוה בנדתה ובשפלות ידים ע"י שמשתפלת מלבדוק עצמה נעשית זבה שנאמר (שם) ואשה כי יזוב זוב דמה וגו':

לְרִצּוֹצִים) – יִהְיֶה לָהֶם לְשִׁמְחָה לְעוֹלָם הַבָּא,
וְכִסְף פְּדִיוֹנָם יַעֲדֵד עֲלֵיהֶם זְכוּת לְעוֹלָם הַבָּא
בְּפָנָי הַכֹּל.

לשחוק עושים לחם – לחדוות מזמוטי חתנים ומלכים עושים סעודה וסתם סעוד' גדולה קרויה לחם כמו דלת אמר (דניאל ה) בלשכר מלכא עבד לחם רב: ויין – משקין בסעודה אשר ישמח החיים: והכסף יענה את הכל – אם אין כסף אין סעודה לפיכך לא יתעצל אדם מן המלכא כדי שיהא לו מה להוציא:

(כ) גַּם בְּמִדְעָךְ מֶלֶךְ אֵל תִּקְלָל²²⁷ וּבַחֲדָרַי
מִשְׁכַּבְךָ אֵל תִּקְלָל עֲשִׂיר בִּי עוֹף הַשָּׁמַיִם יוֹלֵךְ
אֶת הַקּוֹל וּבַעַל הַכְּנָפִים {כְּנָפִים} יִגִּיד דְּבָר:
גַּם בְּמִדְעָךְ, בְּמַחְבּוֹאֵי לְבָבְךָ, מֶלֶךְ אֵל תִּקְלָל,
וּבַחֲדָר בֵּית מִשְׁכַּבְךָ לֹא תִקְלָל חֶכֶם, כִּי רִזְיָאֵל
הַמְּלֶאךָ מְכַרְיוּ בְּכָל יוֹם מִן הַשָּׁמַיִם עַל הַר
חֹרֵב, וְקוֹלוֹ הוֹלֵךְ בְּכָל הָעוֹלָם, וְאֵלֵיהוּ הַפְּהֵן
הַגָּדוֹל, הוֹלֵךְ וּפּוֹרֵחַ בְּאוֹרֵי הַשָּׁמַיִם כְּנֶשֶׁר
בְּעַל כְּנָפִים, וּמְגִיד הַדְּבָרִים שֶׁנַּעֲשׂוּ בְּהַחֲבֵא
לְכָל תּוֹשְׁבֵי הָעוֹלָם.

גם במדעך מלך – אפי' במחשבותיך בלא דבור, גם אפילו מלך אל תקלל לא תרגיז למלכו של

²²⁶ עי' קה"ר פ"י סי' יט

(א) י"ט לשחוק עושים לחם לשחוקים של יראות עושים לחם ויין ישמח חיים זו התורה שנאמר (תהלים י"ט) פקודי ה' ישרים משמחי לב והכסף יענה את הכל ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי פעמים נענה פעמים אינו נענה פעמים שעושים בו צדקה הוא נענה שנאמר (בראשית ל') וענתה בי צדקתי פעמים שלא יעשה בו צדקה הוא מקטרגו הא מה דאת אמר (דברים י"ט) לענות בו סרה ר' שמעון בן לקיש קרא יתיה חד מגר חמא אינשי קיימן מרקדין ומטפחין ויהבון ליה מיכלא ומשתיא אמר הא טבאות אף אנא איקום ואירקוד ואזמר קם ורקד וזמר ויהבין ליה חד גרב דחמר עתיק וקרא עלוי לשחוק עושים לחם:

²²⁷ עי' קה"ר פ"י סי' כ

(א) כ גם במדעך מלך אל תקלל אמר רבי יהודה בר' סימון אומר הקב"ה לאדם בשביל שנתתי לך מדע יותר מן הבהמה ומן החיה ומן העופות אתה מחרף ומגדף לפני עשיתי לך עינים ולה עינים לך אזנים ולה אזנים לך ידיים ולה ידיים לך רגלים ולה רגלים לך פה ולה פה נמשל כבהמה נדמה אין נדמה אלא שתיקה שיתקתים מפניך ראה כבוד שעשיתי לך ואין אתה מבין כל הטובה הזאת (תהלים מ"ט) ואדם ביקר ולא יבין דבר אחר גם במדעך מלך אשר בדורך אל תקלל ובחדרי משכבך אל תקלל עשיר עשיר שבדורך אל תקלל כי עוף השמים ר' ירמיה בן אלעזר אומר זה הוא העורב חכמת טיאריו ובעל כנפים יגיד דבר משום אזנים לכותל ד"א גם במדעך מלך מלכו של עולם אל תקלל ובחדרי משכבך אל תקלל עשיר עשירו של עולם כי עוף השמים יוליך את הקול ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי יש קרסיות לטובה ויש קרסיות לרעה קרסיות לטובה שנאמר (דברים ה') וישמע ה' את קול דבריכם וגו' הטיבו כל אשר דברו חייא בר אדא ובר קפרא חייא בר אדא אמר הטבה כהטבת קטורת בר קפרא אמר הטבה כהטבת הנרות קרסיות לרעה שנאמר (שם) וישמע ה' את קול דבריכם ויקצף וישבע וגו' ר' אבהו בשם ר' תחליפא חמיו כתיב (תהלים צ"ה) אשר נשבעתי באפי אמר הקב"ה באפי נשבעתי וחזרני בי אם יבואון אל מנוחתי למנוחה זו אינם באים אבל באין הם למנוחה אחרת ר' ביבי בשם ר' יהושע בן לוי אמר למלך שכעס על בנו ודחפו והוציאו חוץ לפלטיין שלו ונשבע שלא יכניסו לבנו לפלטיין מה עשה היתה בנויה וסתרה וחזר ובנאה והכניסו נמצא מכניס בנו ומקיים שבועתו כך אמר הקב"ה באפי נשבעתי וחזרני בי אם יבואון אל מנוחתי למנוחה זו אינן באים אבל באים הם למנוחה אחרת ובעל כנפים יגיד דבר א"ר בון בשעה שהאדם ישן הגוף אומר לנשמה והנשמה לנפש והנפש למלאך והמלאך אומר לכרוב והכרוב אומר לבעל כנפים מי הוא זה השרף והשרף יוליך דבר ויגיד לפני מי שאמר והיה העולם ד"א במדעך מלך אל תקלל מלך שלפניך אל תקלל ובחדרי משכבך אל תקלל עשיר גדול שבמקומך כי עוף השמים יוליך את הקול אמר הקב"ה לדוד לא כך היית אומר (שם ו') יבשו ויבהלו מאד כל אויבי מי היו אויביך לא שאול לא כך היית אומר (שם י"ח) ביום הציל ה' אותי מכף כל אויביו ומיד שאול אמר דוד רבש"ע זדונות אתה מעלה עלי שגגות חשובות אותן לי הה"ד (שם ז') שגיון לדוד אשר שר לה' על דברי כוש בן ימיני דבר אחר גם במדעך מלך אל תקלל זה משה שנאמר (דברים ל"ג) ויהי בישרון מלך ובחדרי משכבך אל תקלל עשיר זה משה מניין העשיר משה מפסולתן של לוחות אמר רבי חנין מחצב של סנפרינון גלה בתוך אהלו ומשם העשיר משה שנאמר (שמות ל"ד) פסל לך שני לוחות אבנים וגו' פסילתן תהא לך:

עולם, ד"א כמשמעו מלך בשר ודם: עוף השמים – נשמה הנחונה כך ססופה לעוף על השמים: ובעל כנפים – מלאך המלווה אותך כעניין שנאמר (תהלים לא) כי מלאכיו יורה לך ולפי משמעו העוזרים והשזי, יש לך לדאג מכל צריה שמא יש שומעין ויגיד לאחרים:

ספר קהלת פרק יא

(א) שלח לחמך על פני המים²²⁸ כי ברב המים הושט לחם פרנסתך לעניים ההולכים בתמצאנו: רבים, שם תמצא שֶׁכָּר לְעוֹלָם הַבָּא.

²²⁸ עי' קה"ר פ"א סי' א

(א) א שלח לחמך על פני המים א"ר ביבי אם בקשת לעשות צדקה עשה אותה עם עמלי תורה שאין מים האמור כאן אלא דברי תורה שנאמר (ישעיה נ"ה) הוי כל צמא לכו למים אמר ר' עקיבא כשהייתי בא בים ראיתי ספינה שטבעה בים ונצטערתי על תלמיד חכם אחד שהיה בה ונטבע וכשבאתי למדינת קפוטקיא ראיתיו שהיה יושב לפני ושואל שאלות נמתי לו בני היאך עלית מן הים אמר לי רבי בצלותך טרדני הגל לחבירו וחבירו לחבירו עד שהגיעוני ליבשה אמרתי לו בני מה מעשים יש ביך אמר כשנכנסתי לספינה פגע בי איש אחד מסכן אמר לי זכי בי ויהיבית ליה חד עיגול אמר כמה דיהבת לי נפשי במתנך כן יתיב לך נפשך וקראתי עליו שלח לחמך על פני המים מעשה בספינה אחת גדולה מפרשת לים הגדול נטלה הרוח והולכה למקום שאין בו מים מהלכין כשראו שצרתן צרה אמרו באו ונשתתפנון באיצטרכיא שלנו אם נמות נמות כולנו אם נחיה נחיה כולנו האיר המקום עיניהם ונטלו גדי אחד וצלו אותו ותלוהו במערבה של ספינה באה חיה גדולה לריחו והתחילה גוררת בה עד שהשליכה למים המהלכין והלכו כיון שהגיע ונכנסו לרומי תנון עובדא לר' אליעזר ור' יהושע וקרן עליהן שלח לחמך על פני המים בר קפרא מקפל בשוניתא דימא דקסרי ראה ספינה שטבעה בים הגדול ואוטפיטא עולה מתוכה ערום כד חמיניה בא אצלו ושאל בשלומו ונתן לו שתי סלעים מה עשה הכניסו לביתו והאכילו והשקהו ונתן לו עוד שלשה סלעים אחרים אמר לו אדם גדול שכמותך יוציא שלשה סלעים אחרים לבתר יומין אתצידון יהודאי בהדין ספסא אמרין מאן אזיל ומפייס עלינא אמרין דין לדין בר קפרא דהוא חשוב במלכותא אמר לון וידעון אתון הדא מלכותא עבדא מידי על מגן אמרין ליה אית הכא חמש מאון דדינרין סב יתהון וזיל ופייס עלינן נסב חמש מאון דדינרין וסלק למלכותא כשראה אותו אנטפטי עמד על רגליו ושאל בשלומו אמר לו למה איצטער רבי להכא אמר ליה בעינא מינך דתתרחם על אילין יהודאי אמר ליה ידע את דהדין מלכותא עבדא כלום על מגן אמר ליה אית עמי חמש מאון דדינרי סב יתהון ופייס עלינן אמר ליה אית אילין דינרין אינון יהון מתמשכנין לך חלף חמשה סלעים דיהבת לי ואומתך משתזבן חלף מאכל ומשתה דאוכלת ואשקת יתי בביתך ואת זיל בשלם ביקרא סגי וקרן עלוי שלח לחמך על פני המים רבי אלעזר בן שמוע הוה מטייל על כף ימא רבה חמא אילפא דמיטרפא בימא כהריפת עין טבעת וטבע כל מה דהוה בה חמא חד גבר דיתייב על קורשא דספינתא מגלא לגלא סליק ליבשתא כד הוא הוה ערטיילאי והוה מיטמר בכיף ימא ארעת ענתה דישאל סלקין לריגלא בירושלם אמר להון מן בני עשו אחוכון אנא הבו לי זעיר כסות ואיכסי בה תתאי דערעני ימא ולא אישתזב גבאי מידי אמרין ליה כן יתערען כל אומתך תלה עיניה וחמא ית רבי אלעזר דהוה מטייל ביניהן אמר מסתכל אנא דאת גבר סב ויקר מאומתך ואת חכים ביקרי דברייתא אלא זכי בי והב לי תכסית דאכסי בה תתאי דערען ימא הוה על רבי אלעזר בן שמוע שבע איצטלוון שלח חד ויהביה ליה אובליה לבייתה ואכליה ואשקיה ויהב ליה תרין מאון דינרין וארכביה ארבעה עשר פרסין ועבד ליה יקרא סגי עד דאעליה לבייתה לבתר יומין מת קיסר הרשע ואימנו ליה מלכא תחותיה גזר על מדינתא ההיא כל גוברין לקטלא וכל נשיא לביזה אמרו לר' אלעזר בן שמוע זיל ופייס עלינן אמר לון אתון ידעיתון הדא מלכותא עבדא מידי על מגן אמרו ליה אית הכא ארבעה אלפין דינרין סב יתהון ואזיל ופייס עלינן נסב יתהון וסלק וקם על תרע מלכותא אמר לון איזלון אימרון למלכא חד גבר יהודאי קאים על תרעא בעי מישאל שלמא דמלכא אמר אעלוניה כד חמיניה מלכא שדא מעל כורסייה ונפל על אנפויה אמר ליה מאי עיסקיה דמרי הכא ולמה איצטער מרי להכא אמר בגין דתתרחם על הדא מדינתא ותתבטל הדא גזירתא אמר ליה אורייתא כלום כתיב בה שיקרא אמר ליה לא אמר ליה לא כתיב בתורתכם לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' למה על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים וכתוב (במדבר ו) לא תתעב אדומי כי אחיך הוא ואנא לא בר עשו אחוכון אנא ולא גמלון לי חסד ומאן דעבר אדאורייתא חייב לקטלא א"ל רבי אלעזר בן שמוע אע"פ דהינון חייבין לך תישבוק ותרחם עליהון אמר ליה ואת ידע הדא מלכותא עבדא מידי על מגן אמר ליה אית עמי ארבעת אלפין דינרין סב יתהון ואיתרחם עליהון אמר ליה ארבעה אלפין הללו יהון לך יהיבין חלף תרין מאון דיהבת לי ומדינתא כולה תהא משתזבא בגינך חלף מיכלא ומישתיא דאוכלת ואשקת יתי ועול לבי געא וגנזי דידי וסב לך שבעין איצטלוון דלבושן חלף איצטלא דיהבת לי וזיל בשלם על אומתך ואשביקין בגינך וקרן עלוי שלח

שלח לחמך על פני המים – עשה טובה וחסד לאלהם שיאמר לך לזך עליו אל תראנו עוד כאלהם שמשליך מזונותיו על פני המים: כי ברוב הימים תמלאנו – עוד ימים צאים ותקבל תשלומך ראה מה נאמר ביתרו (שמות ז) קראו לו ויאכל לחם וסבור שהוא מצרי ולא יראנו עוד מה הי' סופו נעש' תחנו ומלך על ישראל והכניסו תחת כנפי השכינה וזכו בניו ובניו לבשך בלשכת הגזית:

(ב) תן חלק לשבעה וגם לשמונה²²⁹ כי לא תן חלק טוב מן הזרע לשדך בתשרי, ואל תמנע מלזרע גם בכסלו, כי לא תדע מה רעה תהיה על הארץ, אם המקדמות ינצחו או המאחרות.

לחמך על פני המים עובדא הוה בחד בר נש דבכל יום הוה נסיב חד עיגול ומקלק לימא רבא חד יומא אזל וזבין חד נון קרעיה ואשכח ביה סימא אמרו ליה היידי הוא גברא דקם ליה עיגוליה וקרון עלוי שלח לחמך על פני המים א"ר יצחק עובדא הוה בפרגמטוטוס שהיה מהלך בדרך בהדי אסרדיוט חד כשהן מהלכין זה עם זה קשר עמו חיבה כיון שנכנסו לעיר הכניסו עמו והאכילהו והשקהו לבתר יומין איתציד ההוא פרגמטוטוס דהוה מזבין מנין מגעגעין בדמא שמע ההוא אסרדיוט ואתא לגביה אמר ליה מה את עביד הכא תני ליה עובדא אמר ליה כד את נפיק למיתדנא אימא להו פלן חכים עלי זכו כד נפק לאתדנא אמר פלוני חכים עלי זכו אמרון ליה מה זכו את ידע לדין אמר לון אחוי דקטילא הוה חייב לי ולא הוה ליה מה יתן ונסיבית ית מנוי ויהיבית יתהון לדין למזבנא יתהון לי אמרין נאמן מנאמן קביל והוא נפיק לדימוס וקרון עליה שלח לחמך על פני המים ר' אלעזר ברבי סימאי פתר באברהם אבינו אמר לו הקדוש ברוך הוא אתה אמרת (בראשית י"ח) ואקחה פת לחם חייך שאני פורע לבניך במדבר וביישוב ולעתיד לבא במדבר שנאמר (שמות ט"ז) הנני ממטיר לכם לחם מן השמים בישוב שנאמר (דברים ח') ארץ חטה ושעורה לעתיד לבא שנאמר (תהלים ע"ב) יהי פסת בר בארץ אמרת ורחצו רגליכם חייך אני פורע לבניך במדבר וביישוב ולעתיד לבא במדבר (יחזקאל ט"ז) וארחצך במים וגו' בישוב שנאמר (ישעיה א') רחצו הזכו לעתיד לבא שנאמר (שם ד') אם רחץ ה' את צואת בנות ציון אמרת יקח נא מעט מים חייך אני פורע לבניך במדבר וביישוב ולעתיד לבא במדבר שנאמר (במדבר כ"א) עלי באר וגו' בישוב שנא' (דברים ח') ארץ נחלי מים וגו' לעתיד לבא שנא' (יואל ד') והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסיס וכל הגבעות תלכנה חלב וכל אפיקי יהודה ילכו מים וגו' אמרת והשענו תחת העץ חייך אני פורע לבניך במדבר וביישוב ולעתיד לבא במדבר שנאמר (תהלים ק"ה) פרש ענן למסך בישוב שנאמר (ויקרא כ"ג) בסוכות תשבו שבעת ימים כל האזרח בישראל ישבו בסוכות לעתיד לבא שנאמר (ישעיה ד') וסכה תהיה לצל יומם וגו'.

²²⁹ עי' קה"ר פ"א סי' ב

(א) ב תן חלק לשבעה וגם לשמונה ר' אליעזר ור' יהושע ר' אליעזר אומר תן חלק לשבעה אלו שבעת ימי שבת המד"א (מלכים א' י"ח) ויהי בשביעית ביום השבת וגם לשמונה אלו ח' ימי המילה דכתיב (שם) וישם פניו בין ברכיו וגו' ולמה בין ברכיו אלא אמר לפני הקב"ה רבש"ע אפי' אין ביד בניך אלא זכות שתי מצות הללו שבת ומילה כדאי שתרחם עליהם רבי יהושע אומר תן חלק לשבעה אלו ז' ימי הפסח וגם לשמונה אלו שמונת ימי החג ומניין לרבות עצרת וראש השנה ויום הכפורים ת"ל גם וגם ריבויין ר' עזריה אומר תן חלק לשבעה זה דור שמל משה לשבעה וגם לשמונה זה דור שמל יהושע לשמונה דכתיב (יהושע ה') בעת ההיא אמר ה' אל יהושע וגו' מול את בני ישראל שנית מכלל שמלן בראשונה ויעש לו יהושע שעשו אותה גבעה בערלות ר' נחמיה פתר קרייא בנשיאים תן חלק לשבעה דכתיב (במדבר ז') ביום השביעי נשיא לבני אפרים וגם לשמונה דכתיב (שם) ביום השמיני נשיא לבני מנשה ר' יהודה פתר קרייא במלואים תן חלק לשבעה אלו שבעת ימי המלואים שנאמר (ויקרא ח') כי שבעת ימים ימלא את ידכם וגם לשמונה דכתיב (שם ט') ויהי ביום השמיני ר' הונא אמר תן חלק לשבעה אלו שבעת ימי הנדה וגם לשמונה אלו שמונה ימי המילה שנאמר (שם י"ב) וביום השמיני ימול ר' לוי אמר תן חלק לשבעה אלו ז' ימי הסוכה וגם לשמונה (במדבר כ"ט) ביום שמיני עצרת ר' אלעזר בר' שמעון איתשיש ואיתגליאת אדרעיה חמיתיה איתתיה וחייכת ובכית ואמרת טובי מה הוה חלקי בהדין עלמא טובי דאידיבכת להדין גופא צדיקא ובכית ווי דהדין גופא צדיקא לאדמה וכד הוה מידמך אמר לה אנא מידמך ברם רמה לית ליה משליט בי אלא תולעתא דעתידא נקרא אחורי אודני דחד זמן הוינא עליל ושמעית קליה דחד בר נש מחרף והות ספיקא בידי למיעבד ביה דינא ולא עבדית וכיון דדמך אתיהב בהדא גוש חלב והוה ר' שמעון מיתגלי על מרונאי ואמר לון חד עין דימין דהות לי ולית אתון יהביה יתיה גבי והוון מרונאי אזלון בעיין מייטוניה וגוש חלב אנפקון בתריה בחוטרי ובמורניתא חד זמן קרב צומא רבה אמרין הא ענתא מייטין יתיה עד דאינון בקיין אזלון בעיין מייטוניה ונפקין תריין חיוואן דנור שרן מהלכין קדמיהון אמרון ההוא שעתא דאנן מייטין וכיון דמטון למערתא קמון לון תריין חיוון ליסטור אמרון מאן עליל מייטין ליה אמרה אנא עללה ומייטין

תן חלק לשבעה וגם לשמונה – חלקת מלחמד ומשלך לשבעה כריכי חסד, חלק עוד לשמונה שיבואו אחריהם ואל תאמר די: כי לא תדע מה יהיה רעה – שמא עוד ימים באים ותאטרך לכולם או תנצל ע"י הלדקה מן הרעה ואם לא עכשיו אימתי, ורבותינו אמרו תן חלק וגומר אלו שבעה ימי זכרונות תן אחד מהן חלק ליוצרך לנוח בשבת, וגם לשמונה אלו שמנת ימי המילה, דבר אחר תן חלק לשבעה קרבנות כבוד של שבעת ימי פסח, וגם לשמונה, של שמנת ימי החג: כי לא תדע מה יהיה רעה – אם יחרב הבית ולא תקריבו עוד ויועילו הראשונים, ד"א כי לא תדע מה יהיה לא ידעת מה נגזר על הגשמים בחג ויועילו הקרבנות ויבטל גזירות רעות:

(ג) אם ימלאו העבים גשם על הארץ ויריקו²³⁰ ואם יפול עץ בדרום ואם בצפון מקום שיפול העץ שם יהוא: אם מתמלאים העננים גשם, על הארץ שופכים את מימיהם בזכות הצדיקים, ואם אין זכות בדור ההוא, בים ובמדבר יורדים אשר לא יהנו מהם בני אדם, ואם נגזר מן השמים ליפל המלך ויועציו מממשלתם, מפני גזרת השמים הנה, ואם שבע ורעב בדרום או בצפון, מקום שנגזר לעמד העצה ההיא שם משתלחת להיות.

אם ימלאו העבים גשם – אם רחית עבים מלאים גשם ידעת שסופם יריקו גשמייהם על הארץ במקום שהטובה לומחת וניכרת שם סופה לנוח אף כן דע שאם יפול עץ וגומר אם ישכון אדם חכם ולדיק בעיר או במדינה מקום שיסכון שם יהיו נראין מעשיו אחרי מותו וחכמותיו ומדות תרומותיו ותשלום טובה ליושבי המקום על מנהג הטוב שהדריכס דרך ישרה: יפול – ישכון כמו (זכרונות) על פני כל אחיו נפל: עץ – תלמיד חכם שמגין בזכותו כעץ המסיד על הארץ:

(ד) שמר רוח לא יזרע וראה בעבים לא יקצור: אדם השומר קשפים וקסמים, לא יעשה טוב לעולם, והרואה במגילות לא יגבה שקר, פי קשפים דומים לרוח אשר איננו נאחז בידי

ליה דאית לי סימן ביה עללת לאייתיה ואשכח ההוא תולעתא יתיבא ונקרה אחורי אודניה בעית מרים יתיה שמעת ברת קלה אמרת שבקו למרי חובא דיגבי חוביה אייתוניה ויהבוניה גבי אבוי מן ההוא שעתא לא איתגלי ר"ש על מרונאי ר' אלעזר בר' שמעון כשהיה נכנס לבית הועד היו פניו של רבי מקדירות והוא אבוי אמר ליה ברי יאות זה ארי בן ארי ואתה ארי בן שועל מן דדמך שלח תבע באיתתיה שלחת ואמרת ליה כלי שנשתמש בו קדש ישתמש בו חול אמר לה ומה עבד דאנא לא עביד דכוותיה אמרה ליה כד יתיב מלעי באורייתא הוה לעי כל צרכיה והוה אמר דכל יסוריהון דישראל ייתון עלי והיינון אתיין וכד הות ענתה דמלעי הוה אמר כל חד וחד ייזל ליה לאתריה אמר לה אוף אנא עביד כן קרא לון דיתון ואתון בעא דיזלון ולא אזלון ואית דאמרי תלת עשר שנין דיומין עביד חשש שיניה שלח ואמר לה אמרה ליה שמעתי שמעלין בקדש ולא מורידין וגם לשמונה (במדבר כ"ט) ביום השמיני עצרת:

²³⁰ עי' קה"ר פ"א סי' ג

(א) ג אם ימלאו העבים גשם על הארץ יריקו וגו' אם ימלאו תלמידי חכמים תורה על ישראל יריקו שנקראו ארץ שנאמר (מלאכי ג') כי תהיו אתם ארץ חפץ אם יפול עץ בדרום ואם בצפון אם הגיע קירסו של תלמיד חכם להורות אם בדרום ואם בצפון כל ישראל מתכנסין שמה ומעמידין חכמתו ושומעין ממנו ולומדין ממנו ד"א אם ימלאו העבים גשם אם הנביאים ימלאו נבואה על הארץ יריקו על ישראל מתנבאין שנקראו ארץ שנאמר (שם) כי תהיו אתם ארץ חפץ תירגם עקילס הגר (ישעיה ה') ועל העבים אצוה מהמטיר עליו מטר ועל נביאיא אפקוד דלא יתנבאון להון נבואתה אם יפול עץ בדרום ואם בצפון אם הגיע קירסן של נביאים להתנבאות אם בדרום ואם בצפון שמה יהיו כל ישראל מתכנסין ושומעין נבואתן ולמדין ממנו אמר ר' יצחק אם ראית צרות שהם משמשות ובאות על הארץ בשביל ישראל שנקראו ארץ שנאמר (מלאכי ג') כי תהיו אתם ארץ חפץ אם הגיע קירסו של תלמיד חכם להסתלק מן העולם כגון ר' מונא בצפורין ור' בון בטבריא אם בדרום ואם בצפון מקום שיפול העץ שם יהוא שמה יהיו כל ישראל גומלין אותו חסד שומר רוח לא יזרע שומר רוחן של מלכיות לא יזרע מצות ומעשים טובים ומי רואה בעבים של מלכיות לא יקצר מצות ומעשים טובים:

בְּנֵי אָדָם, וְהַמְזֻלוֹת נִמְשְׁלוּ לְעַנְי שְׁמַיִם
הַהוֹלְכִים וְלֹא שָׁבִים.

סומר רוח – ממתין ומלפפה עד צא הרוח: לא יזרע – פעמים ממתין ואינו צא: ורואה בעצבים – נותן
עיניו בעצבים וכסרואה אותם קודרים ירא לקצור מפני הגשמים ולעולם לא יקצור לפי סירא תמיד:

(ה) בְּאֲשֶׁר אֵינְךָ יוֹדֵעַ מַה דְּרָךְ הַרוּחַ בְּעֵצָמַיִם בְּמָטֵן הַמְּלֵאָה כָּכָה לֹא תִדַע אֶת מַעֲשֵׂה
הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֶת הַכֹּל: כַּאֲשֶׁר אֵינְךָ יוֹדֵעַ אֵיךְ תְּהִלָּה רֹחַ נְשָׁמַת חַיִּים
בְּגוֹף תִּינּוֹק שְׁלֹא נוֹלָד, הַשְּׂרוּי בְּמַעֲי אִמּוֹ
מְעַבְּרָת, וּכְמוֹ שְׁלֹא תִדַע אִם זָכָר אִם נְקֵבָה
עַד עֵת יוֹלָד, כִּי אֵינְךָ יוֹדֵעַ אֶת מַעֲשֵׂי ה' אֲשֶׁר
עֹשֶׂה בְּחֻמָּה אֶת הַכֹּל.

כאשר אינך יודע, כעצמים בצטון המלחה – דברים הנסגרים והנעלמים בצטון שהיא מלחה ואף על
פי שזולטת לחוץ, כאשר אינך יודע הרי זה מקרא מסורס נדרש מסופו לראשו כאשר אינך יודע דרך
הרוח כלומר ידיעו' שתי אלו שוות לא זו גלויה כך ולא זו גלויה כך פעמים אתה סבור להכיר בעצמי'
שיצא הרוח ואינו צא כאן כי עובר והולך לו אל ארץ אחרת והרי לשון זה כמו (בראשית יג) כגן ה'
כארץ מצרים (ישעיה כד) כשפחה כגזירתה (סם /ישעיהו/ כד) כקונה כמוכר ופעמים שהוא משוה
מוקדם למאוחר ופעמים שהוא משוה מאוחר למוקדם אף כאן למד ידיעת הרוח מידיעת הצטון
כלומר אין כך לשמור את הרוח לראות בעצמי: (הגהה – ענין זה הוא מסורס בדברי רש"י ומהופך
ולריכזים להגיה כפי אשר הוא בספרים המדויקים ואז יובן שפיר וכך היא הנוסחה האמתית: כאשר
אינך יודע – הרי זה מקרא מסורס נדרש מסופו לראשו כאשר אינך יודע עצמים בצטון המלחה
דברים הנסגרים והנעלמים בצטון המלחה ואף על פי שפולטת לחוץ אינך יודע מה בצטונה כך אינך
יודע דרך הרוח כלומר ידיעות שתי אלה שוות וכו' מס' שפתי חכמים): כעצמים – אינך ליסורס
בלעז כינו עולם עיניו: ככה לא תדע וגומר – אף גזירותיו של מקום לענין עניות ועשירות כך
עלויות הם ממך ולא תמנע מן החסד ללא שמת אחסר מנכסי ואעני, לא לעסוק בתורה ואתצטל
ממלאכתך ואעני לא אשא חשה ויהי' לי בנים ואצטרך להוציא עליהם:

(ו) בְּבִקְרָה זָרַע אֶת זֶרְעֶךָ²³¹ וְלַעֲרַב אֶל תַּנְחַ יְדְךָ בִימֵי בְּחֵרוּתְךָ תִּשָּׂא אִשָּׁה אֲשֶׁר תוֹלִיד בְּנִים,
כִּי אֵינְךָ יוֹדֵעַ אִי זֶה יִכְשֶׁר הַזֶּה אוֹ זֶה וְאִם שְׁנֵיהֶם בְּאַחַד טוֹבִים:
בְּנִים, כִּי אֵינְךָ יוֹדֵעַ אִיזָה מֵהֶם יִבְחַר לְהִיּוֹת
טוֹב, הַזֶּה אוֹ זֶה, אוֹ שְׁנֵיהֶם בְּאַחַד טוֹבִים.

בבקר זרע את זרעך וגומר – אם למדת תורה בילדותך למד תורה בזקנותך אם היו לך תלמידים
בילדותך יהיו לך תלמידים בזקנותך, נשאלת אשה בת בנים בילדותך שא אשה בת בנים בזקנותך עשית
דקה בילדותך עשה דקה בזקנותך: כי אינך יודע אי זה יכשר – אם תלמידים ובנים שבילדותך
יתקיימו לך או שמתו לא יתקיימו אלל שבזקנותך, מלינו כרבי עקיבא שהיו לו עשרים וארבעה אלף

²³¹ עי' קה"ר פ"א סי' ה

(א) ו בבקר זרע את זרעך רבי אליעזר רבי יהושע רבי אליעזר אומר אם זרעת בבכיר זרע
באפיל שאין את יודע איזה מתקיים לך אם הבכיר ואם האפיל כי אינך יודע איזה יכשר הזה או זה
רבי יהושע אומר נשאת אשה בילדותך ומתה תשא בזקנותך היו לך בנים בילדותך יהיו לך בנים
בזקנותך שנאמר בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך כי אינך יודע איזה יכשר הזה או זה ר'
ישמעאל ור' עקיבא ר' ישמעאל אומר אם למדת תורה בנערותך למד בזקנותך שאין אתה יודע אי
זו תורה מתקיימת אם של נערותך אם של זקנותך ואם שניהם כאחד טובים ורבי עקיבא אומר
שנים עשר אלפים תלמידים היו לי מגבת ועד אנטיפרס וכולן מתו בחיי בין פסח לעצרת ובסוף
העמידו לי שבעה ואלו הן רבי יהודה ורבי נחמיה ורבי מאיר ורבי יוסי ורבי שמעון בן יוחאי ורבי
אליעזר בנו של ריה"ג ורבי יוחנן הסנדלר אמר להם הראשונים לא מתו אלא מפני שהיתה עיניהם
צרה בתורה זה לזה אתם לא תהיו כן מיד עמדו ומלאו כל ארץ ישראל תורה ר' נתן נ"א כהן פתר
קרייא באשה אם לקחת אשה בנערותך לקח בזקנותך למה אינך יודע איזה בנים מתקיימין לך אם
של נערותך אם של זקנותך אם שניהם כאחד טובים:

תלמידים מגבת ועד אנטיפרת וכולן מתו מפסח ועד עזרת וזא אכל רבותינו שבדרום וסנאה להם, ולענין הזנים מלינו זאצאן שלשים זנות שלח חוזה ושלשים הביא לבניו וכולם מתו בחייו, ובזקנותו הוליד את עובד ונתקיים לו:

(ז) ומתוק האור וטוב לעינים²³² לראות את ומתוק אור התורה וטוב להאיר עינים השמש:

השמש: ומתוק האור – מתוק הוא אורה של תורה: וטוב לעינים לראות את השמש – ואשריהם תלמידים פעיניהם רואים הלכה מלזנת ומחורת על זוכיה כך נדק באגדת תילים:

(ח) כי אם שנים הרבה יחיה האדם²³³ בכלם ישמח ויזכר את ימי החשך כי הרבה יהיו כל שבא הבל:

כי אם ימים רבים חיי אדם, בכלם ראוי לו לשמח ולעסוק בתורת ה', יהא זוכר את ימי החשך של המות ולא יחטא, כי רבים הם הימים אשר ישכב מת בבית קבורתו אשר ראוי לו לקבל דין מן השמים בחייו אשר אהב כל זמן שתבוא עליו פרענות על ההבל אשר עשה.

זכולם ישמח – יהיה שמח בחלקו ובלבד שיזכור ימי החשך ויטיב מעשיו שינצל מהם והם ימי מיתת עולם הם ימי הרשעים: כי הרבה יהיו – זכותן הימים יותר מימי החיים: כל זכא – עליו יהיה הכל וחשך יש הכל שהוא לשון פורענות ולרות כמו כי זהב כל זכא וחשך ילך:

(ט) שמח בחור בילדותו²³⁴ ויטיב לבן בימי בחורו בילדותו ויהי לבן טוב עתיד בימי נעוריו, ולבן בעונה עם דרכי לבן, ותהא זהיר במראה עיניו ולא תראה ברע, ודע לבן על כל אלה יביאך האלהים במשפט:

²³² עי' קה"ר פ"א סי' ו (א) ז ומתוק האור וטוב לעינים מתוק אורה של תורה וטוב לעינים אשרי שתלמודו מאיר לו כשמש ר' אחא אומר מתוק אור העולם הבא אשרי שיזכה לראות האור שהוא שנאמר (ישעיה ל') והיה אור הלבנה כאור החמה וגו':

²³³ עי' קה"ר פ"א סי' ז (א) ח כי אם שנים הרבה ישמח בשמחת התורה ויזכר את ימי החשך אלו ימי הרעה כי הרבה יהיו תורה שאדם למד בעוה"ז הבל היא לפני תורתו של משיח:

²³⁴ עי' קה"ר פ"א סי' ח (א) ט שמח בחור בילדותו אמר ר' שמואל בר ר' יצחק בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת מפני שמצאו בו דברים שהן מטין לצד מינות אמרו זה חכמתו של שלמה שאמר שמח בחור בילדותו משה אמר (במדבר ט"ו) ולא תתורו אחרי לבבכם שלמה אמר והלך בדרכי לבן הותרה הרצועה לית דין ולית דיין כשאמר כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט אמרו יפה אמר שלמה ר' חייא רבה ור"ש בן חלפתא ר' חייא רבה אמר לאחד שברח מפני הקוסטנר והיה רץ והוא רץ אחריו אמרו לו מעוט בריצה שלא תרבה בחזירה כך ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט ר' שמעון בן חלפתא אומר לאחד שהיה שט על פני הנהר היה רץ ורצין אחריו אמרו לו מעט בכניסה שלא תרבה ביציאה ותיגע כך ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט ר' חנינא בר פפא אמר לאחד שגנב את המכס חד זמן צדון יתיה אמרין ליה הב מה דאית גבך אמר לון סבון לכון מה דאית גבאי אמרון את סבר לית אנן מפקין אלא כל דאית גבך האידינא אנן תבעין מינך כל דאית גבך וכל מה דגנבת כל אילין שנייא דהוית גניב כך ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט אמר ר' לוי לעוף שהיה חבוש בכלוב בא עוף אחד ועמד לו על גביו אמר לו אשריך מה מזונותיך מצויין לך אמר ליה ביש גדא וטמיע מזלא למזונותי את מסתכל ולחבושי לית את סקר דלמחר מפקין ונכסין לי כך ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט ר' תנחום אמר לבן בליעל שבא אצל חנוני א"ל תן לי בשר

שמה בחור בילדותך – כאלהם שאומר לעבדו ולבנו חטא חטא כי פעם אחת תלקה על הכל אף כאן החכם אמר שמה בחור בילדותיך והלך בדרכי לבך ובטוב תהיה כי על כל אלה יביאך השופט במשפט:

(י) וְהָסֵר כַּעֲס מִלִּבְךָ²³⁵ וְהֶעֱבֵר רָעָה מִבְּשַׁרְךָ בִּי וְהָסֵר כַּעֲס מִלִּבְךָ וְלֹא תִגְרֹם רַע לְבִשְׂרְךָ, כִּי הִילָדוֹת וְהַשְּׁחָרוֹת הֶבְלִי: הִילָדוֹת וְיָמֵי שְׁחָרוֹת הַשְּׁעָר, הֶבְלִי.

והסר כעס – דברים המכעיסים את המקום: והעבר רעה – יצר הרע: מצדך – שיהיה לך לב צדק: והשחרת – נערו את שאלת אלם שחור בימי עלומי:

ספר קהלת פרק יב

(א) וְזָכַר אֶת בּוֹרְאֵיךָ בְּיָמֵי בַחֲרוּתְיֶךָ עַד אֲשֶׁר לֹא יָבֹאוּ יָמֵי הָרָעָה וְהִגִּיעוּ שָׁנִים אֲשֶׁר תֹּאמַר וְיָגִיעוּ אֵלַיךָ שָׁנִים אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵין לִי בָהֶם חֶפְזָן: וְתִהְיֶה זֹכֶר אֶת בּוֹרְאֶיךָ לְכַבֹּד בְּיָמֵי בַחֲרוּתְיֶךָ, עַד אֲשֶׁר לֹא יָבֹאוּ עָלֶיךָ יָמֵי רָעָה, וְיָגִיעוּ אֵלַיךָ שָׁנִים אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵין לִי בָהֶם חֶפְזָן.

וזכור את בוראך – תמנ תנינן עקביא בן מהללאל אומר הסתכל בשלשה דברים וכולי, וממקרא זה דרש וזכור את בוראך שתתן לין וחשבון לפניו, וזכור את בורך קבך מקום עפר רמה ותולעה, וזכור בארך באר שנבעת ממקירה היא טפה סרוחה של זרע ושל לובן: ימי הרעה – ימי הזקנה והחלשות:

(ב) עַד אֲשֶׁר לֹא תַחֲשֶׁךְ הַשֶּׁמֶשׁ²³⁶ וְהָאוֹר לְשֶׁמֶשׁ, וּמְאוֹר עֵינֶיךָ עַד אֲשֶׁר לֹא יִסְתָּמוּ, וְהִירַח וְהַכּוֹכָבִים וְשָׁבוּ הָעֵבִים אַחַר הַגֶּשֶׁם: עַד אֲשֶׁר לֹא יִשְׁתַּנֶּה זֵיו כְּבוֹד פְּנֵיךָ הַדְּוֹמָה לְחֶדְרֵךְ עַד אֲשֶׁר לֹא יִחְשְׁכוּ, אִישׁוֹנֵי

שמן ויין ישן ומיני ארגסטירין אכל ושתה ונתבסם ובא לצאת א"ל אייתי טימי מה דאכלת אחר כריסיה דההוא גברא קומך בזעה חנוני הוה חכים מה עשה נטל מחצלת וכרכו בה והניחו על תרע חנותיה כל דעבר א"ל אישדי זכו עם הדין מיתה דנזבון ליה תכריכין עבר חד בר פחין ביש סניה אמר ליה עד כדון ביש הדין גאד וטמיע מזלא הכא מקלק אמר ליה חייך עד דאיסתנפנוי פריוטי כיון דאיסתנפנוי פריטייא דידיה אמר ליה איזיל לפחתא כך ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט ד"א שמח בחור בילדותך ר' יודן ור' פנחס ר' יודן אמר בילדותך בתורתך שלמדת בילדותך ויטיבך לבך בימי בחורותיך זו המשנה והלך בדרכי לבך ובמראה עיניך זה התלמוד ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט אלו מצות ומעשים טובים ר' פנחס אומר שמח בחור בילדותך מי גרם לך להבחר בזקנותך תורה שלמדת בילדותך ואם נבחרת בזקנותך אל תפליג עצמך בדברי תורה אלא והלך בדרכי לבך זה התלמוד שלמדת מרבך ודע כי על כל אלה וגו' עליו לשלם לך שכר מצות ומעשים טובים רשב"י אומר לאחד שהיה מפסיל בנשים ושטף בזמה והוה אמר הידא איתתא אנא בעי לה הדא איתתא אנא בעי לה הזקין וביקש לישא אשה אמרו לו ביש גדא וטמיע מזלא הידא איתתא בעיין לך כדון נחירך קטיף אודנך יקרין ועיינך כהיין כך כי על כל אלה יביאך האלהים לאחד שהיו לו שדות וכרמים ולא היה מפריש תרומה ומעשרות הזקין וירד מכל נכסיו אמר אלו היו לי שדות וכרמים ולא הייתי מפריש תרומה ומעשרות אמרין ליה כדון מה דהוה הוה כך ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט:

²³⁵ עי' קה"ר פ"יב סי' א

(א) ו"ד והסר כעס מלבך א"ר לוי כל טילוי סירוי וכל סירוי טפשאן אמר שלמה הואיל והילדות והשחרות הבל לפיכך וזכור את בוראך תנינן עקביא בן מהללאל אומר הסתכל בשלשה דברים מאין באת מטפה סרוחה ולאן אתה הולך למקום עפר רמה ותולעה ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא ר' יהושע בן לוי דסכנין אמר שלשתן דרש עקביא מתוך תיבה אחת בורך בארך בוראך בורך זו לחה סרוחה בארך זו רמה ותולעה בוראך זה מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא שאתה עתיד ליתן לפניו דין וחשבון לכך נאמר וזכור את בוראך בימי בחורותיך עד דחילך עלך עד אשר לא יבאו ימי הרעה אלו ימי הזקנה והגיעו שנים אלו היסורין ר' חייא בר נחמיה אמר אלו ימות המשיח שאין בהם לא זכות ולא חובה:

²³⁶ עי' קה"ר פ"יב סי' ב

(א) ב עד אשר לא תחשך השמש זה קלסתר פנים והאור זה החוטם והירח זה המצח והכוכבים אלו ראשי לסתות ושבו העבים אחר הגשם ר' לוי אמר בה תרתי חדא לחבריה וחדא לבוריא חדא לחבריה בא לבכות זלגו עיניו דמעות וחדא לבוריא בא להטיל מים הגללים יוצאים ומקדמין אותו:

עֵינֶיךָ הַדּוֹמִים לְכוֹכְבִים עַד אֲשֶׁר לֹא
יִתְעַמְמוּ, רִיסי עֵינֶיךָ יִהְיוּ זולגות דְּמָעוֹת
כְּעֵנָנִים אֲחֵרֵי הַמָּטָר.

עד אשר לא תחשך השמש – אמרו רבותינו זו פדחת שהיא מאורה ומאבהת בלדס בחור וכשמזקנת
היא מעלת המטין ואין מאבהת: והאור – זה החוטם שהוא תואר קלסתר פנים: והיכה – זו נשמה
שמאירה ללדס שכיון שניטלה הימנו אין לו מאור העינים: והככבים – אלו הלסחות רומני דלפי
שקורין פומ"ליג של לחיים שמאיהיבים: וקבו העבים אחר הגשם – תבוא כהיית המאור אחר דמעט
הכבי מכמה ארות שעברו עליו:

(ג) בַּיּוֹם שִׁזְעוּ שׁוֹמְרֵי הַבַּיִת²³⁷ וְהַתְּעוֹתוֹ אֲנִשִּׁי הַחֵיִל וּבִטְלוּ הַטַּחְנוֹת בִּי מַעֲטוֹ וְחָשְׁבוּ הָרְאוֹת
בְּאֲרָבוֹת: בַּיּוֹם שִׁזְעוּ אַרְכָּבוֹתֶיךָ וַיִּתְנַקְּשׁוּ זְרוּעוֹתֶיךָ,
וַיִּתְבַּטְּלוּ שְׁנֵי פִיךָ עַד לֹא יוֹכְלוּ לְלַעַס אֶכָּל,
וַיִּתְעַמְמוּ עֵינֶיךָ הָרְאוֹת בַּחוּרֵי רֵאשִׁיךָ.

שיזעו – ירתחו: שומרי הבית – אלו הללעות והכסלים המגוינים על כל חלל הגוף: והתעותו –
יחזהו עוות שקורין קראנ"פף והתעותו אנקרופי"רונט בלע"ז: אנשי החיל – אלו השוקים שנסעו כל
הגוף עליהם: ובטלו הטחנות – אלו השינים: כי מעטו – לעת זקנה רוב שיניו נושרות: הרואות
בארבות – אלו העינים:

(ד) וְסִגְרוּ דְלָתִים בְּשׁוֹק²³⁸ בְּשַׁפֵּל קוֹל הַטַּחְנָה וַיִּהְיוּ רִגְלֶיךָ כְּבוֹלוֹת מְלַצָּאת לְשׁוֹק, וַיָּסוּר
וַיִּקּוּם לְקוֹל הַצִּפּוֹר וַיִּשְׁחוּ כָּל בְּנוֹת הַשִּׁיר: מִמֶּךָ רְצוֹן הָאֶכָּל, וְתִהְיֶה מִתְעוֹרָר מִשְׁנֵתְךָ עַל
סֶבֶת קוֹל עוֹף כְּאֵלוֹ עַל גְּנָבִים הַהוֹלְכִים
בְּלִילָה, וַיִּתְרַפְּטוּ שְׁפָתוֹתֶיךָ מִלְזַמֵּר שִׁירָה.

וסגרו דלתים – אלו נקביו: בשפל קול הטחנה – קול ריחים הטוחנים מאכל שבמעטו והוא
הקורקבו והמסס: ויקום לקול הצפור – שאפילו קול כפור מנערתו משנתו משהזקין: וישחו כל בנות
השיר – כל קולות של כלי השיר דומות עליו כשיחה ולפי פשוטו משמעו ישחו כמו ישפלו כל שרים
ושרות יהיו שפלים בעיניו וכן ברזלי הגלעדי אמר לדוד (שמואל ב' יט) אם אשמע עוד בקול שרים
ושרות:

(ה) גַּם מִגְּבוּהַ יִרְאוּ²³⁹ וְהַתַּחֲתִים בְּדֶרֶךְ וַיִּנְאֵץ הַשֶּׁקֶד וַיִּסְתַּבֵּל הַחֶגֶב וְתַפְרֵי הָאֲבִיוֹנָה בִּי הֵלֶךְ
הָאָדָם אֶל בֵּית עוֹלָמוֹ וְסָבְבוּ בְּשׁוֹק הַסּוֹפְרִים: גַּם מִמַּעֲשִׂים שֶׁהָיוּ מִקֶּדֶם תִּהְיֶה יָרָא לְהַזְפִּירָם,
וְגִבְשׁוּשִׁית קִטְנָה תִּדְמָה בְּעֵינֶיךָ לְהַר גְּבוּהַ
בְּעֵת הַלִּיכָתְךָ בְּדֶרֶךְ, וְתִצְיֵן רֵאשׁ שְׁדֶרְתְּךָ
מִמְּכִישׁוֹת כְּשֶׁקֶד, וַיִּתְנַפְּחוּ עֲקֵבֵי רִגְלֶיךָ,
וְתִמְנַע מִן הַמְּשַׁכֵּב, כִּי הַתְּפִנָּה הָאָדָם לְלָכֶת
לְבֵית קְבוּרָתוֹ, וַיִּסְתַּכְּבוּ הַמְּלָאָכִים מִבְּקָשֵׁי
דִּינְךָ כְּסוֹפְרִים הַמְּסַתְּוֹבְבִים בְּשׁוֹק לְכָתֵב דִּין
חֲשָׁבוֹנְךָ.

²³⁷ ע"י קה"ר פ"יב סי' ג

(א) ג ביום שיזעו שומרי הבית אלו הצלעות והתעותו אנשי החיל אלו זרועותיו ר' חייא בר'
נחמיה אומר אלו צלעותיו ובטלו הטחנות זו המסס כי מעטו אלו השינים וחשכו הרואות בארבות
אלו העינים ר' חייא בר' נחמיה אומר אלו כנפי הריאה שמשם בת קול יוצאת:

²³⁸ ע"י קה"ר פ"יב סי' ד

(א) ד וסגרו דלתים בשוק אלו נקביו של אדם בשפל קול הטחנה על ידי דלית מסוסא טחין
ויקום לקול הצפור הדין סביא כד שמע ציפרין מצוציין אמר לסטין אתו לקפחא יתיה וישחו כל
בנות השיר אלו השפתות ר' חייא ברבי נחמיה אמר אלו הכליות שהן חושבות והלב גומר:

²³⁹ ע"י קה"ר פ"יב סי' ה

(א) ה גם מגבוה יראו הדין סביא כד צווחין ליה לאלתר (מזמנין לסעודה) הוא אמר להון אית
תמן מסוריין אית תמן מסקין אית תמן מחתותיין וחתתים בדרך ר' אבא בר כהנא ור' לוי חד

גם מגבוה ייראו – מגבשושיות ותלוליות שברחובות הוא דואג לזאת לשוק פן יכשל בהם: וחתחתים בדרך – אימות וחתות הרבה בדרכים יש לו: חתחתים – לשון כפול הוא בתיבה כמו גלגלים הקשקים זלזלים: וינאץ השקד – לשון (שיר/השירים/ז) הגלו הרמונים שהרי האל"ף לא נקראת בה אמרו רבותינו זו קליזוסת הנק"א בלעז שעלם היך תקוע בה ובזקנותו בשרו כחוש והעלם בולט כמו נץ האילן שהוא בולט: השקד – אילן של שקדים כלומר שתקפוז הזקנה עליו כשקד זה הממהר להנץ לפני כל האילנות: ויסתכל החגב – אלו העגובות שיהיו עגובותיו דומות עליו כסובל משא כבד: ויסתכל – אישד"רייד שורפיי"סין בלעז: ותפר האציונה – חמדת תאות נשים שאינו נזקק לנשים לתשמיש, אציונה תארה כמו (דברים א) ולא אציתם (תהלים קיט) תאצתי ליסועתך:

(ו) עד אשר לא ירחק (יִרְחַק) חבל הכסף²⁴⁰ עד אשר לא תאלם לשונך מלדבר, ויהי רפה מוח ראשך ותשבר מרדתך על פבדך, ויריץ הגלגל אל הבור:
גופך בתוך קברך.

עד אשר לא ירתק חבל הכסף – זה חוט השדרה שהוא לבן ככסף ובמותו חסר מוחו ומתרוקן ויבש ומתעקם בתוך החליות ונעשה כשלשלת, ירתק לשון רחוקות כסף: ותרץ גולת הזהב – זה האמה שהיתה מקלחת מים ונובעת כמעין כמו גולת עליות, ותרץ לשון ראייה: ותשבר כד על המצוע – זה הכרס שהיא עבה ונבקעת במותו: ונרוץ הגלגל אל הבור – יתרוץ גלגל העין בתוך גומה ולפי פשוטו גלגל הדולין בהם מים מן הבור כך נדרש כל הענין במסכת שבת, ומדרש קינות פותרו כנגד כל ישראל וזכור את זוראך בימי בחורותיך בעוד שהבחורות שצבס קיימת, בעוד שהכהונה קיימת שנאמר (ישעיה מ) ובחר אותי מכל שבטי ישראל לי לכהן, בעוד שהלויה קיימת שנאמר (דברים יא) כי זו בחר ה' אלהיך מכל שבטיך, בעוד שמלכות בית דוד קיימת שנאמר (תהלים עח) ויבחר דוד עבדו, בעוד שירושלם קיימת שנאמר בה (מלכים א יא) העיר אשר בחרתי בה, בעוד שבית הבחירה קיימת שנאמר בה (ד"ה = דברי הימים = ב ז) עתה בחרתי והקדשתי הבית הזה, בעוד שאתם קיימים שנאמר (דברים יד) וכך בחר ה': עד אשר לא יבואו ימי הרעה – אלו ימי הגולה: עד שלא תחשך

אמר חיתיתיה של דרך נפלה עליו איזיל או לא איזיל אמר לא איזיל וחורגא אמר (הוא ר' לוי) התחיל מתווה תוואים בדרך אמר עד שוק פלן עד אתר פלן אית ביה מהלך ועד אתר פלן לית ביה חילא להלך וינאץ השקד ר' לוי אמר זה לוז של שדרה אדריאנוס שחיק עצמות מחיק שמיה שאיל את ר' יהושע בן חנניה אמר ליה מהיכן אדם מניץ לעתיד לבא אמר ליה מלוז של שדרה א"ל הראני מה עשה הביא לוז אחד של שדרה נתנו במים ולא נמחה באור ולא נשרף בריחים ולא נטחן נתנו על הסדן והכה עליו בפטיש נחלק הסדן ונבקע הפטיש ולא הועיל כלום ויסתכל החגב אלו קרסוליו ותפר האביונה זה התאווה המטלת שלום בין איש לאשתו שהיא בטלה ר"ש בן חלפתא הוה יליף סליק לגב רבינו כד סיב לא הוה יכיל חד זמן סליק א"ל רבינו מה זכינן למיחמי סבר אפוי דר' יומא הדין א"ל רחוקות נעשו קרובות וקרובות נעשו רחוקות שתיים נעשו שלש ומטיל שלום בטל (פירושא רחוקות נעשו קרובות אלו העינים דהוון חמיאין מן רחיק כדון אפילו מן קריב לא חמיאין וקרובות נעשו רחוקות אילין אודניא דהוון אינון שמען בחד זמן ותרתי זימנין וכדון אפילו במאה זימנין לא שמען שתיים נעשו שלש חוטרא ותרתי רגליא ומטיל שלום בבית בטל זו התאווה שמטיל חיבה בין איש לאשתו) כי הולך האדם אל בית עולמו אל בית העולם אין כתיב כאן אלא בית עולמו אמר ריש לקיש למלך שנכנס למדינה ועמו דוכסין ואפרכין ואיסטטטולאטין אע"פ שכולם נכנסין בפילי אגון אחת כל אחד ואחד הולך ושורה לפי כבודו כך אע"פ שכולם טועמים טעם מיתה כל אחד ואחד יש לו עולם בפני עצמו וסבבו בשוק הסופדים אלו התולעים:

²⁴⁰ עי' קה"ר פ"ב סי' ו

(א) ו עד אשר לא ירתק חבל הכסף זה הוא חוט של שדרה ותרץ גלת הזהב זו גלגלת ר' חייא בר נחמיה אמר זו גרגרת שהיא מגלה את הזהב ומריצה את הכסף ותשבר כד על המצוע זו כריסו של אדם לאחר שלשה ימים כריסו של אדם נבקעת ומוסרת לפה ואומרת לו הא לך מה שגזלת וחמסת ונתת בי ר' חגי מיייתי לה מהדין קרייא (מלאכי ב') וזריתי פרש על פניכם פרש חגיכם בר קפרא אמר עד שלשה ימים תקפו של אבל שעדיין צורת הפנים ניכרת תנינא אין מעידין אלא על פרצוף פנים עם החוטם וכו' ונרוץ הגלגל אל הבור תרין אמורין חד אמר כאילין גלגליא דציפורין ואוחרנא אמר כאילין רגבייה דטבריה המד"א (איוב כ"א) מתקו לו רגבי נחל:

השמש – זו מלכות בית דוד שנאמר (תהלים פט) וכסאו כשמש נגדי: והאור – זו תורה שנאמר (משלי ו) כי נר מצוה ותורה אור: והירח – זו סנהדרין דתנן סנהדרין היתה כחצי גורן עגולה: והכוכבים – אלו הרבנים שנאמר (דניאל יב) ומלתיקי הרבים ככוכבים: ושבו העצים אחר הגשם – כרה אחר כרה קשה, אתה מואל ככל הנבואות הקשות שנתנבא עליהם ירמיה לא באו עליהם ללא לאחר חורבן הבית: ביום שיזועו שומרי הבית – אלו משמרות כהונה ולוייה: והתענותו אנשי החיל – אלו הכהנים שהם גבורים ככה אמר ר' אבא בר כהנא כ"ב אלף לויים הניף אהרן ביום אחד אמר ר' חנינא המוראה הזה דבר קל הוא והכהן זורקה יותר משלשים אמה: ובטלו הטוחנות – אלו המשניות הגדולות משנת ר' עקיבא ומשנת ר' חייא ומשנת בר קפרא: וחשכו הרואות – שישתכח הגמרא מן הלבו: וסוגרו דלתים בשוק – כגון דלתי נחושטא בן אלנתן שהיו פתוחין לרווחה: בשפל קול הטחנה – ע"י שלא נתעסקו בתור' אמר ר' שמואל נמשלו ישראל לטחינת הריחים מה ריחים אינן בטיולות לא ביום ולא בלילה אף כאן (יהושע א) והגית בו יומם ולילה: ויקום לקול הכפור – זה נבוכדנצר הרשע, אמר ר' לוי י"ח שנה היתה בת קול יואל' ומפולצת בפלטיין נבוכדנצר עבדא בישא זיל אחריב ביתיה דמרך דבני מרך לא שמעין ליה: וישחו כל בנות השיר – (ישעיה כד) בשיר לא ישחו יין: גם מגזבה יראו – מגזבה של עולם יתיירא וידאג לבו פן יעשה בו כאשר עשה בראשונים: וחתחתים דדרך – מתוך כך יבקש לו אותות ורמזים אם ילכיה בדרך שילך כענין שנאמר (יחזקאל כא) כי עמד מלך בצל על אם הדרך לקסם קסם קלקל בחלים שאל בתרפים: וינאץ השקד – תלמח נבואת ירמיה שנאמר (ירמיה א) מקל שקד אני רואה אמר ר' אליעזר השקד הזה משעה שהוא מניץ עד גמר פירותיו כ"א יום כך מ"ז בתמוז עד ט' באב כ"א יום: ויסתבל החגב – זה כלמו של נבוכדנצר (דניאל ג) רומיה אמין שתין פותייה אמין שית ואם אין עוביו שש אינו יכול לעמוד ואת אמרת אוקמיה בצקעת דורא אמר רב ביבי מעמידין אותו ונופל מעמידין אותו ונופל עד שהביאו כל זהב שצירושלים ושפכו דימום על רגליו לקיים מה שנאמר (יחזקאל ז) וזהבם לנדה ולמם יהיה: ותפר האציונה – זו זכות אבות תופר משענת אבות שלכ' ויהיה אציונה מלשון אב: כי הולך האדם – ישראל שנקרא לאן אדם אתם: אל בית עולמו – מצבל באו לצבל חזרו תרח אבי אברהם מעבר הנהר היה: וסבבו בשוק הסופדים – גלות יכניה קדמה לגלות לדקיה י"א שנה כשהגלה נבוכדנצר את גלות לדקיהו בקולרין היו יואלין גלות יכניה לקראת נבוכדנצר על כרחן עם שאר בני העיר לקלסו שהוא גבור ומלכיה והיו רואין את השבויים ושואלין אותם איש על קרובו מה נעשה בו והיו משיבין אותן (ירמיה טו) אשר למות למות ואשר לשבי לשבי ואשר לחרב לחרב והיו מקלסין בידם אחת ובידם אחרת מספקין ומטפחין הספד על אחיהם ועל בנייהם: עד אשר לא ירתק חבל הכסף – זו שלשלת יוחסין: ותרוץ גולת הזהב – אלו דברי תורה שנאמר (תהלים יט) הנחמדים מזהב: ותשבר כד על המצוע – כדו של צרוך בן נריה על מצועו של ירמיהו ששניהם גלו לצבל ופסקו מלימודם בעוני הדרך, תחלה גלו למצרים שהגלם יוחנן בן קרח וכשהחריב נבוכדנצר את מצרים הגלם לצבל: ונרוץ הגלגל אל הבור – זו בצל שהוא זוטא של עולם:

(ז) וַיֵּשֶׁב הָעֶפְרַיִם עַל הָאָרֶץ²⁴¹ בְּשֵׁהָיָה וְהָרוּחַ וַיָּשׁוּב בְּשָׂרָה שְׁנַבְרָא מִן הָעֶפְרַיִם אֶל הָאָרֶץ לְאִשְׁרָה הָיָה מְקַדֵּם, וְרוּחַ נְשֻׁמְתָּה תָּשׁוּב לְקוּם תָּשׁוּב אֶל הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נִתְּנָה: בְּדִין לְפָנֵי ה' אֲשֶׁר נִתְּנָה לָךְ.

²⁴¹ ע"י קה"ר פ"ב סי' ז

(א) ז וישב העפר על הארץ כשהיה ר' פנחס ור' חלקיה בשם רבי סימון אימתי והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה לכשישוב העפר אל הארץ ואם לאו (שמואל א' כ"ה) נפש אויבך יקלענה וגו' ר' שמואל בר נחמני בשם ר' אבדימי דחיפה לכהן חבר שמסר לכהן עם הארץ ככר של תרומה טהורה ואמר לו ראה שאני טהור וביתי טהור וכלי טהורים וככר זו שאני נותן לך טהורה היא אם אתה מחזירה לי כדרך שנתתיה לך מוטב ואם לאו הריני שורפה לפניך כך אמר הקב"ה לאדם זה ראה שאני טהור ומעוני טהור ושמשי טהורים ונשמה שאני נותן לך טהורה היא אם את נותנה לי

כשאני נותנה לך מוטב ואם לאו אני שורפה בפניך כל אלה בימי זקנותו אבל בימי נערוּתו אם חטא הוא לוקה בזיבה וצרעת לפיכך משה מזהיר לישראל (ויקרא ט"ו) איש כי יהיה זב מבשרו ר' יהושע בן לוי פתר קריא במקדש אמר להם הנביא לישראל וזכור את בוראך זכרו את בוראכם עד שבחוריתם קיימין עד שברית כהונה קיימת שנאמר (שמואל א' ב') ובחור אותו מכל שבטי ישראל עד שברית לוייה קיימת שנאמר (דברים י"ח) כי בו בחר ה' אלהיך מכל שבטיך וגו' עד שברית ירושלים קיימת שנאמר (מלכים א' ב') העיר אשר בחרתי בה עד שמלכות בית דוד קיימת שנאמר (תהלים ע"ח) ויבחר בדוד עבדו עד שבית המקדש קיים שנאמר (ד"ה ב' ז') ועתה בחרתי והקדשתי את הבית הזה עד שאתם קיימין שנאמר (דברים ז') בך בחר ה' להיות לו לעם נחלה עד אשר לא יבאו ימי הרעה אלו הן ימי הגלות הה"ד (עמוס ו') המנדים ליום רע והגיעו שנים אשר תאמר שזכות האבות בטילה עד אשר לא תחשך השמש זו מלכות בית דוד שנאמר (תהלים פ"ט) וכסאו כשמש נגדי והאור זו התורה שנאמר (משלי ו') כי נר מצוה ותורה אור והירח זה סנהדרין דכתיב (תהלים פ"ט) כירח יכון עולם והכוכבים אלו תלמידי חכמים ושבו העבים אחר הגשם את מוצא כל הנבואות קשות שנתנבא עליהם ירמיה לא באו עליהם אלא לאחר חורבן הבית ביום שיזעו שומרי הבית אלו משמרות כהונה ולויה והתעוּתו אנשי החיל אלו הכהנים א"ר אבא בר כהנא שנים ועשרים אלף ליום הניף אהרן ביום אחד שנאמר (במדבר א') והניף אהרן את הלויים תנופה לפני ה' אמר ר' חנינא המוראה הזו דבר קל הוא והיה הכהן מכוין ונוטלו באחת ידו וזורקו לאחורי הכבש ל"ב אמה לאחורי ידיו ובטלו הטוחנות אלו משניות גדולות כגון משנתו של ר' עקיבא ומשנתו של רבי חייא ורבי הושעיא ומשנתו של בר קפרא כי מעטו זה התלמוד שבלול בהן וחשכו הרואות בארובות את מוצא כשגלו ישראל לבבל לא היה אחד יכול לסבור את תלמודו וסגרו דלתים בשוק אלו דלתות נחשתא בית אלנתן שהיו פתוחות לרווחה בשפל קול הטחנה על ידי שבטלו מדברי תורה אמר רבי שמואל בר נחמני נמשלו דברי תורה כטחנה מה טחנה זו אינה בטלה לא ביום ולא בלילה כך דברי תורה נאמר בה (יהושע א') והגית בה יומם ולילה ויקום לקול הצפור א"ר לוי י"ח שנה היתה בת קול מברזית ומצפצפת על נבוכדנצר ואומרת לו עבדא בישא סוק אחריב ביתיה דמארך דבנוי מרדין ולא שמעין ליה וישחו כל בנות השיר שעלה ובטל השיר מבית המקדש המד"א (ישעיה כ"ד) בשיר לא ישחו יין גם מגבוה יראו מגבהו של עולם ממ"ה נתירא וחתחתים בדרך חתית של דרך נפלה עליו ורבי לוי אמר התחיל מתאוה תוואים בדרך שנאמר (יחזקאל כ"א) כי עמד מלך בבל אל אם הדרך על אם דבצלי בראש שני הדרכים שמתווכת לשני הדרכים שני דרכים היו שם אחת הולכת אל המדבר ואחת הולכת לישוב לקסום קסם התחיל לקסום קסמים לשמה של רומי ולא עלו לשמה של אלכסנדריא ולא עלו לשמה של ירושלים ועלו קלקל בחצים לשמה של רומי ולא עלו לשמה של אלכסנדריא ולא עלו לשמה של ירושלים ועלו הדליק נרות ופנסין לשמה של רומי ולא הדליקו לשמה של אלכסנדריא ולא הדליקו לשמה של ירושלים והדליקו הציף ספינות בנהר פרת לשמה של רומי ולא הלכו לשמה של אלכסנדריא ולא הלכו לשמה של ירושלים והלכו שאל בתרפים זו עבודת כוכבים שלו ראה בכבד א"ר לוי כהדין ערביא דנכיס אימרא וחמי בכבדיה בימינו היה הקסם ירושלים היה קסמו של ירושלים בימינו לשום כרים כלורכין לפתח פה ברצח ספקלאטורין להרים קול בסרפיניסס לשום כרים עשה כרקומין לשפוך סוללה אבני בלסטרא ולבנות דיק כבשין וכולם והיה להם (שם) כקסם שוא וגו' אמר להם נביא לישראל אלו זכיתם הייתם קורין בתורה שנדרשת ז' מז' ועכשיו שלא זכיתם הרי נבוכדנצר קוסם עליכם ז' מז' וכל כך למה והוא מזכיר עון להתפש זה דמו של זכריה וינאץ השקד זו נבואתו של ירמיה שנא' (ירמיה א') מקל שקד אני רואה אמר ר"א מה השקד הזה משעת שיניץ עד שהוא גומר פירותיו כ"א יום כך כל גזרה לא היתה אלא מ"ז בתמוז עד ט' באב ויסתכל החגב זה צלמו של נבוכדנצר שנאמר (דניאל ג') נבוכדנצר מלכא עבד צלם דדהב א"ר יוחנן אשתכח דאת אמר כל דרומיה שיתין ופותייה שית צריך היקף חד מתלתא א"ר בני כקנה זה היה מעמידו ונופל מעמידו ונופל א"ר חגי בשם ר' יצחק לא היה עומד עד שהביא כל כסף וזהב שבירושלים ושפכו לפניו דימוס סמך על רגליו הה"ד (יחזקאל ז') כספם בחוצות ישליכו ותפר האביונה זו זכות אבות כי הולך האדם אל בית עולמו מבבל היו ולבבל חזרו וסבבו בשוק הסופדים זו גלות יכניה את מוצא משעה שגלתה גלותו של צדקיה יצאת גלות יכניה לקראתם והיו מכוסים שקים מבפנים ולבנים מבחוץ והוון משאלין אילין לאילין מה אבא עביד מה אימא עבידא מה אחא עביד ואמרון לון קטילין אינון והוה מספיד בחדא ידיה ומקלס בחדא ידיה לקיים מה שנאמר (שם כ"ד) ופארכם על ראשיכם ונעליכם ברגליכם ולא תספדו ולא תבכו עד אשר לא ירתק חבל הכסף זו שלשלת יוחסים ותרופן גלת הזהב אלו דברי תורה שנאמר (תהלים י"ט) הנחמדים מזהב ותשבר כד על המבוע תרין אמורין חד אמר כדו של ברוך על מבועו של ירמיה וחד אמר כדו של ירמיה על מבועו של ברוך הה"ד (ירמיה ל"ו) מפיו יקרא אלי את כל הדברים האלה ואני כותב על הספר ובדיו ונרוץ הגלגל אל הבור מבבל היו ולבבל חזרו מבבל היו שנאמר (בראשית י"ב) ויאמר ה' אל אברם לך לך מארצך ולבבל חזרו ועמא הגלי לבבל א"ר יוחנן (ישעיה מ"ד) האומר לצולה חרבי צולה זו בבל ולמה נקרא שמה צולה ששם צללו מתי דור המבול דכתיב (ירמיה נ"א) גם בבל לנפול חללי ישראל אמר ריש לקיש כתיב (בראשית י"א) וימצאו בקעה בארץ שנער למה נקרא שמה שנער שנערו שם מתי דור המבול ד"א שנער

וישג העפר וגו' – מצבל באו לצבל חזרו: והרוח תשוב – זו רוח הקדש שכיון שנסתלקה רוח הקדש גלו:

(ח) הַבַּל הַבְּלִים²⁴² אָמַר הַקֹּהֲלֵת הַכֹּל הַבָּל: פֶּאֶשֶׁר הִסְתַּכַּל שְׁלֹמָה מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל בַּהֶבֶל אֲשֶׁר בָּעוֹלָם הַזֶּה וּבַהֶבְלִים שְׁעוֹשִׂים בְּנֵי הָאָדָם, אָמַר קֹהֲלֵת בְּדַעְתּוֹ, הַכֹּל הַבָּל. הַבַּל הַבְּלִים – חָנִי רוּחָה צְעוּלָס: חָמַר הַקְּהֵלֶת – מִי שָׂבָ קְבוּלָת הַחֲכָמָה: הַבַּל הַבְּלִים – כָּל מָה שֶׁנִּבְרָא בְּצַפְת יָמֵי צְרָאָסִית:

(ט) וַיִּתֵּר שְׁהִיָּה קֹהֲלֵת חָכָם²⁴³ עוֹד לְמַד דַּעַת וַיִּוֹתֵר מִכָּל בְּנֵי הָאָדָם הַיְּהִי שְׁלֹמָה הַנִּקְרָא קֹהֲלֵת, חָכָם, וְיִשׁוּב הַיְּהִי מִלְּמַד דַּעַת אֶת עַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְשָׁמַע לְקוֹל הַחֲכָמִים וְחִפְּשׁ בְּסִפְרֵי חֲכָמָה וּבְרוּחַ נְבוּאָה מִלְּפָנֵי ה', תִּתְּקַן סִפְרֵי חֲכָמָה וּמִשְׁלֵי הַשֶּׁכֶל רַבִּים מְאֹד. וַיִּוֹתֵר שְׁהִיָּה קֹהֲלֵת חָכָם – וַיִּוֹתֵר מִמָּה שֶׁנִּכְתַּב בְּסִפְרָה זֶה הִיָּה קֹהֲלֵת חָכָם: וְאִזָּן – עֵשָׂה חֲזוֹנִים לְתוֹרָה כְּקוֹפָה זֶה שֶׁאִין לָהּ חֲזוֹנִים לְאֲחֻזָּה זֶה וְזֶה וְעֵשָׂה לָהּ חֲזוֹנִים שֶׁתִּיקוֹן עִירוֹבִין לְסִיגָה שְׁמִירַת שְׂבַת וְתִיקוֹן נְטִילַת יָדַיִם סִיגָה לְטֵהֲרָה וְגַזַּר עַל הַשְּׁנוּיֹת סִיגָה לְעִרְוֹת:

(י) בְּקִשׁ קֹהֲלֵת לְמִצְאָה דְּבָרֵי חֲפִיז וְכָתוּב יִשְׂרָאֵל בְּקִשׁ שְׁלֹמָה הַמֶּלֶךְ הַנִּקְרָא קֹהֲלֵת בְּחֲכָמָתוֹ לְדוֹן דִּינִים עַל מַחְשָׁבוֹת לֵב בְּנֵי הָאָדָם וּבְלֵי עֲדִים, בְּכֵן נֶאֱמַר לוֹ בְּנְבוּאָה מֵאֵת ה' הָרִי כְּבָר כְּתוּב בְּסִפְרָה הַתּוֹרָה אֲשֶׁר עַל יְדֵי מִשְׁהָ רַבֵּן שֶׁל יִשְׂרָאֵל דְּבָרִים יִשְׂרָאֵלִים וְנֶאֱמָנִים, עַל פִּי עֲדִים יְקוּם דְּבָרָה. בְּקִשׁ קֹהֲלֵת – נָתַן לָבוֹ וְחָזַר עַל הַדְּבָר וּמֵאֲלוֹ: דְּבָרֵי חֲפִיז – הַלְכָה לְמִשְׁהָ מִסִּיגָה: וְכָתוּב יוֹשֵׁר – זֶה תּוֹרָה שֶׁנִּכְתַּב וְהַנְּבִיאִים:

(יא) דְּבָרֵי חֲכָמִים בְּדִרְבָּנוֹת²⁴⁴ וּבְמִשְׁמָרוֹת דְּבָרֵי חֲכָמִים מְשׁוּלִים לְדִרְבָּנוֹת וּלְקִלְשׁוֹנִים

שמתו בתשנוק בלא נר ובלא מרחץ ד"א שנער שהן מנוערים מן המצות בלא תרומה ובלא מעשרות שנער ששריה מתים נערים שנער שהעמידו שונא וער ואיזה זה זה נבוכדנצר וישב העפר על הארץ כשהיה מבבל היו ולבבל חזרו והרוח תשוב אל האלהים זו רוח הקדש את מוצא כיון שראה ירמיה ירושלים חרבה ובית המקדש שנשרף וישראל שגלו ורוח הקדש שנסתלקה לה התחיל עליהם בהבל הבליים:

²⁴² עי' קה"ר פ"יב סי' ח

(א) ט הבל הבליים תני החזיק עשיר בדבר טוב תחלתו רעב הוא לו המתישן בו עשאו למרמס גם עני כי דל חלקו גם עיניו לגבות ממנו חלק שמעיו בו עשיר לזה תאוה ולזה תאוה שניהם שוין לקבר הכל הבל:

²⁴³ עי' קה"ר פ"יב סי' ט

(א) י ויותר שהיה קהלת חכם בסוף קהלת כתיב בקש קהלת למצא וגו' בקש קהלת לעמוד על מתן שכרן של מצות כדכתיב (ירמיה ט') כי באלה חפצתי נאם ה' אמר לו הקב"ה שלמה וכתוב יושר דברי אמת הכתבתיהו על ספר הישר (תהלים ל"א) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך ועוד כתיב כי תהיו אתם ארץ חפץ ועוד בקש לעמוד על שכרה של תורה שנאמר (משלי ח') וכל חפצים לא ישוו בה אמר לו הקדוש ברוך הוא שלמה וכתוב יושר דברי אמת כבר הכתבתיהו על ספר הישר הה"ד (ישעיה ס"ד) עין לא ראתה אלהים זולתך בקש קהלת לעמוד על הקץ מתי שנאמר (שיר ב') אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ אמר לו הקדוש ברוך הוא כבר הכתבתיהו על ספר הישר (ישעיה ס"ג) כי יום נקם בלבי וגו' רבי שאול דנוה מתני לה בשם ר' שמעון אם יאמר לך אדם מתי קץ הגאולה הוי אומר לו כי יום נקם בלבי כתיב ר' יהודה בר' סימון בשם רבי יהושע בן לוי שלשה סימנים סימנתי לך וסיימתי לך בקבורתו של משה (דברים ל"ד) בגיא בארץ מואב מול בית פעור ואף על פי כן ולא ידע איש את קבורתו לבה לפומא לא גלי פומא למאן גלי:

נטועים בעלי אספות נתנו מרעה אחד: הנשמעים ונטועים ללמד חכמה לריקי דעה כמו הדרך המורה לשור, ורבי סנהדרין בעלי הלכה ומדרש, שנתנו על ידיו של משה הנביא, שרעה לבדו את עם בית ישראל במדבר במן ובחמודות.

דברי חכמים – שטעו סייג לתורה בגזירות להרחיק את האדם מן העבירה כגון אכילת הקשים עד השחר והם אמרו עד חלות וקריאת שמע לערבית כמו כן: כדרכות – מה דרבן זה מכוון את הפרה לתלמיה כך דבריהם מכוונים את האדם לדרכי חיים: וכמשמרות נטועים – מה מסמך זה קבוע אף דבריהם קבועים ומה נטועה פרה ורצה אף דבריהם פרים ורבים למאכל זה טעם: בעלי אספות – מסמרים שיש להם גולגולת אסופה וגסה גרו"ס בלע"ז כן פירשו דונס בן לזרט: נתנו מרועה אחד – כל דבריהם דברי אלהים חיים הוא אמרן ורועה אחד נתנו משה מפי הגבורה: וכמשמרות – כתוב בשי"ן שהתורה בעשרי' וארבעה ספרים וכמנין משמרות כהונה ולויה:

(יב) ויתר מהמה בני הזהר²⁴⁵ עשות ספרים ויתר מהמה, בני הזהר לעשות ספרי חכמה הרבה אין קץ ולהג הרבה יגיעת בשר: הרבה עד אין סוף, ולעסוק בדברי תורה ולראות ביגיעת בשר.

ויותר מהמה בני הזהר – ויותר מיושר דברי אמת דברים הכתובים בספרים הנזכרים למעלה: בני הזהר – לשמור דברי חכמים ואם תאמר אם יש זהם לורך למה לא נכתבו: עשות ספרים הרבה אין קץ – אם זאלו לכתוב לא הספקנו: ולהג הרבה יגיעת בשר – ואם לתת לב לגירסא חבילות יותר

²⁴⁴ עי' קה"ר פ"ב סי' י

(א) יא דברי חכמים כדרכות כדור של בנות מה כדור זה מתכדר מיד ליד ואינה נופלת לארץ כך לא נפל דבר אחד וגו' מה כדור זה מקלעין בה בידים ואינה נופלת כך משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים וזקנים לנביאים ונביאים מסרוה לכנסת הגדולה וכו' ד"א כדרכות כדרבן זה שמכין את הפרה כדי לחרוש וכדי ליתן חיים לבעליה כך דברי תורה מכוונין את לב לומדיהם מדרכי מיתה לדרכי חיים ג' שמות נקראו לו דרבן מלמד מרדע מלמד שהוא מלמד את הפרה מרדע שהוא מורה דעה לפרה דרבן שהוא דייר בינה בפרה כדי לחרוש לתלמיה ליתן חיים לבעליה והלא דברים ק"ו מה לפרתו אדם עושה דרבן ליצרו שמסיתו מן העולם הזה ומן העולם הבא על אחת כמה וכמה וכמשמרות נטועים לא איצטריך הדה קרייה למימר אלא כאילנות נטועים ואת אמר וכמשמרות נטועים אלא מלמד שיש בהם שבח של מטע וכדורות של ברזל דבר אחר וכמשמרות נטועים מה המסמר הזה אף על פי שאת עוברו ממקומו רישומו ניכר כך כל מי שעונותיו גורמים וחכמים פושטין בו יד אף על פי שהוא חוזר בו רישומו ניכר דבר אחר וכמשמרות נטועים כל ימיו של רבי אליעזר היו העם נוהגין כרבי יהושע ואחר שמת רבי אליעזר חזרו העם לנהוג כמדתן בעלי אספות אימתי דברי תורה נאמרין כתקנן בשעה שבעליהן שומעין אותן באספות מניין אתה אומר שאם שמע מפי אדם שבישראל שיהא עליו כשומע מפי חכם תלמוד לומר אשר אנכי מצוך היום ולא כשמעו מפי חכם אלא כמפי חכמים שנאמר דברי חכמים כדרכות ולא כשמעו מפי חכמים אלא כמפי סנהדרין אספה לי שבעים איש ולא כשמעו מפי סנהדרין אלא כשומע מפי משה שנאמר נתנו מרועה אחד זה משה ולא כשומע מרועה משה אלא מפי הקב"ה שנאמר מרועה אחד ואין רועה אלא הקדוש ברוך הוא שנאמר (תהלים ס"ה) רועה ישראל האזינה ואין אחד אלא הקדוש ברוך הוא שנאמר (דברים ד') שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד תמן תנינן לא יצא איש בסנדל המסומר ולא ביחיד בזמן שברגלו מכה כמה מסמרות יהיו בו ר' יוחנן אמר חמשה כנגד חמשה חומשי תורה ר' דוסא בן חנניה אומר שבעה כנגד שבעה ימי השבת ור' חנינא אומר תשעה כנגד תשעה ירחי הלידה אמר ר' יוסי בן חנניה הכלבוס אינו ממנין מהמסמרות ר' זעירא בשם ר' אבא בר זבדא מהו ליתנם על גבי מנעל בשבת אמר לו מותר מהו להחליפם אמר לו מותר מהו ליתנם זה על גב זה אמר לו מותר ר' חייא נותן אחד עשר מכאן ושלושה עשר מכאן כנגד עשרים וארבעה ספרים מה הספרים כ"ד אף המשמרות כ"ד ומה המשמרות כ"ד אף המסמרים כ"ד:

²⁴⁵ עי' קה"ר פ"ב סי' יא

(א) י"ב ויותר מהמה בני הזהר מהומה שכל המכניס בתוך ביתו יותר מל"ד ספרים מהומה הוא מכניס בביתו כגון ספר בן סירא וספר בן תגלא ולהג הרבה יגיעת בשר להגות ניתנו ולא ליגיעת בשר ניתנו:

ממה שאין הלכ משוג יגיעה היא לזכריות שאין להשיג ואל יאמר הואיל ולא אוכל לגמור המלאכה למה אחייל, אך:

(יג) סוף דבר הפל נשמע²⁴⁶ את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם:

סוף דבר שנעשה בעולם בצנעה, הפל עתיד להתפרסם ולהשמע לכל בני האדם, בשביל זה, את דבר ה' היה ירא, ואת מצותיו היה שומר שלא לחטא בסתר, ואם תחטא הוי זהיר לשוב, כי בזה ראוי להיות דרף כל איש.

סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא – מה שתוכל עשה ולכך לשמים: ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם – כי לדבר הזה נזכר כל האדם:

(יד) כי את כל מעשה האלהים יבא במשפט²⁴⁷ כי את כל מעשה, ה' יביא ליום הדין הגדול, ועתיד לפרסם על דבר שנעלם מבני האדם על כל נעלם אם טוב ואם רע: אם טוב ואם רע.

כי את כל מעשה – אשר אדם עושה, יביא האלהים במשפט, ולכך נקוד מעשה פתח והטעם למעלה לפי שאינו דבוק לשם: על כל נעלם – אפילו על השוגג: אם טוב ואם רע – אפילו נכשל במאור כגון נותן לדקה לעני בפרהסיא: סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא וגו':

²⁴⁶ עי' קה"ר פ"ב סי' יב

(א) י"ג סוף דבר הכל נשמע סוף דיבורו של אדם הכל משמיעין את מעשיו כשר היה פלוני זה ירא שמים היה פלוני זה אתון ושאלון לשלמה סופיה דכולה מה אמר להון סוף דבר אמר ר' לוי למה קורין אותו דבר דדביר טבין עם בישין ולמה קורין אותו גוביי דגבי דינא דאינשא ודברייתא שבשעה שאדם נפטר מן העולם הקב"ה אומר למלאכי השרת ראו מה הבריות אומרות עליו כשר היה ירא שמים היה פלוני זה מיד מטתו פורחת באויר כד דמך ר' לוי בר סיסי עאל אבא אבוי דשמואל ואפטר עלוי הדין קרייה סוף דבר הכל נשמע למה ר' לוי דומה למלך שהיה לו פרדס והיו בו ק' גפנים והוא עושה ממנו מאה חביות יין והיה אותו פרדס חביב עליו מכל פרדסים שיש לו עמד על תשעים והיה עושה מאה חביות עמד על שמונים עמד על שבעים עמד על ששים עמד על חמשים עמד על מ' עמד על שלשים עמד על עשרים עמד על עשרה והיה עושה ק' חביות של יין עמד על אחת והיה עושה ק' חביות של יין אמר המלך חביב עלי זה הגפן מכל פרדסים שיש לי כך אמר הקב"ה חביב עלי הוא ככל העולם וכיון שמת אמרו כי זה כל האדם:

²⁴⁷ עי' קה"ר פ"ב סי' יג: @ כי את כל מעשה ר' הוה פשיט הדין קרייה וכיון שהיה מגיע לאחד מששה מקראות הללו היה בוכה ואלו הן (עמוס ד') כי הנה יוצר הרים וגו' ואפילו דברים שאין בממש ולא חטא נכתבין לו על פנקסו ומי כותבן עושה שחר עיפה ועוד (צפניה ב') בקשו את ה' כל ענוי הארץ וגו' (עמוס ה') שנאו רע ואהבו טוב וגו' והדין פסוקא כי את כל מעשה וגו' (משלי י"ט) גם בלא דעת נפש לא טוב אמר רבי ביבי לאחד שהיה למוד לשמש מטתו עם הנץ החמה ושכח ושמש מטתו קודם הנץ החמה בלא יודע לא טוב אילו יודע ושימש על אחת כמה וכמה ולא עוד אלא (שם) ואץ ברגלים חוטא לאחד שהיו לפניו שני חנויות אחת מוכרת בשר שחוטה ואחת מוכרת בשר נבלה ושכח ולקח בשר נבלה בלא יודע לא טוב אלו ידע ולקח על אחת כמה וכמה ולא עוד אלא ואץ ברגלים חוטא רבי יוחנן פתר קרייה לענין שבת לאחד שהיו לפניו שני שבילים אחד שפוי ואחד מלא קוצים וצרורות ושכח והלך בזה שבו קוצים וצרורות אלו ידע והלך על אחת כמה וכמה רבי יוחנן וריש לקיש פתרי קרייה רבי יוחנן אמר בנדירים ונדבות אסור בחטאות ואשמות מותר וריש לקיש אמר בנדירים ונדבות מותר בחטאות ואשמות אסור רבי יהודה ברבי סימן אמר מה העובר עבירה אחת בלא יודע לא טוב אילו ידע והלך ועשה על אחת כמה וכמה לפיכך כי את כל מעשה האלהים יבא במשפט על כל נעלם אם טוב ואם רע אמר עבד שרבו שוקל שגגות כזדונות תקנה יש לו מאי על כל נעלם זה ההורג כינה בפני חבירו ונמאס ושמואל אמר זה הרק בפני חבירו ונמאס מאי אם טוב ואם רע אמרי דבי רבי ינאי זה הנותן פרוטה לעני בפרהסיא כי הא דרבי ינאי חזייה לההוא גברא דיהיב פרוטה לעני בפרהסיא אמר מוטב דלא יהבת ליה מהשתא דיהבת וכסיפתיה דבי רבי שילא אמרי זה הנותן צדקה לאשה בסתר דמייתי לה לידי חשדא רבא אמר זה המשגר בשר לאשתו כשאינו מחותך בערבי שבתות איני והא רבא משדר שאני בת רב חסדא דקים ליה בגווה (אם טוב ואם רע):

מגילת אסתר

פרק א

ויהי בימי אחשורוש [הרשע] הוא אחשורוש אשר בימיו בטלה עבודת בית אלקינו הגדול, והיתה בטלה עד שנת שנים לדרגוש בגלל העצה של ושתיה הרשעה בתו של אויל מרדך בן נבוכדנצר, ועל שלא הניחה לבנות את בית המקדש נגזר עליה לההרג ערמה, וגם הוא אשר שמע לעצה נתקצרו ימיו ונחלקה מלכותו, פי מלפנים היו כל העמים האמות הלשונות והמדינות כבושות תחת ידיו וכעת לא השתעבדו לו מפני זה, ואתרי בן נגלה לפני ה' שצטידה ושתיה לההרג, ועתיד הוא לקחת את אסתר שהיא מבנות שרה אשר חיתה מאה ועשרים ושבע שנים, נתנה לו ארכה ומלך מהודו הגדולה ועד פוש, ממזרח הודו הגדולה ועד מערב פוש, מאה ועשרים ושבע מחוזות. תוספתא חמשה כתוב בהם ויהי [בימי] לשון צער, ואלו הם: ויהי בימי אמרפל, שנתכנסו המלכים, ולא הנה ריב וחרב בעולם עד אשר בא אמרפל; ויהי בימי שפט השפטים, וכל צער הנה בימיהם. ומהו הצער שהיה, יען שהיה

(א) ויהי בימי²⁴⁸ אחשורוש²⁴⁹ אחשורוש²⁵⁰ המלך²⁵¹ מהרדו ועד-כוש²⁵² ומאה מדינה²⁵³

²⁴⁸ עי' מגילה (י ע"ב): דבר זה מסורת בדינו מאנשי כנסת הגדולה כל מקום שנאמר "ויהי" אינו אלא לשון צער ויהי בימי אחשורוש הוה המן ויהי בימי שפוט השופטים הוה רעב וכו' אמר רב אשי כל "ויהי" איכא הכי ואיכא הכי "ויהי בימי" אינו אלא לשון צער, חמשה ויהי בימי הוה ויהי בימי אחשורוש וכו'.

עי' אסתר רבה (הק' סי' ה): שמע וביטל מלאכת בית המקדש, וכיון שראו כך התחילו הכל צווחין ווי ויהי בימי אחשורוש.

עי' שם (סי' ה): זה המן שאמר להשמיד להרוג ולאבד וכיון שראו הכל כן התחילו צווחין ווי ויהי בימי אחשורוש.

²⁴⁹ עי' אסתר רבה (פ"א סי' א): ר' תחליפא בר בר חנה אמר שהיה אחיו של ראש, אחיו של נבוכדנצר. וכי אחיו היה, והלא זה כשדי וזה מדיי. אלא זה ביטל מלאכת ב"ה, וזה החריבו. לפיכך השוה אותם הכתוב כאחד, הה"ד (משלי י"ח) גם מתרפה במלאכתו אח הוא לבעל משחית. עי' שם (סי' ג): אחשורוש ר' לוי ורבנן ר' לוי אמר אחשורוש הוא ארתחששתא ורבנן אמרי אחשורוש שכל מי שזוכרו חושש את ראשו למה קראו הכתוב ארתחששתא שהיה מרתח ותש.

²⁵⁰ עי' תנחומא (שמיני ט): אנו מוצאים הוא שמורה הרשעים כמו הוא דתן ואבירם הוא אחשורוש וכו'.

עי' אסתר רבה (פ"א סי' א): אחשורוש ר' יהודה ור' נחמיה, חד אמר אחשורוש שהרג אשתו מפני אוהבו, הוא אחשורוש, שהרג אוהבו מפני אשתו. ור' נחמיה אמר אחשורוש שבטל מלאכת בהמ"ק, הוא אחשורוש שגזר עליו שיבנה. וכי הוא גזר, והלא כורש גזר, אלא כתיב (עזרא ו) בשנת חדא לכורש מלכא, באותה שעה נכנסו כל סנקליטין שלו אצלו, אמרו לו אביך גזר עליו שלא יבנה ואת גזר עליו שיבנה, וכי יש מלך מבטל גזירות מלך. א"ל הביאו לי קינסין הנעתקין, מיד הביאו לו הה"ד (עזרא ו) והשתכח באחמתא בבירתא, מה כתיב ביה (שם ד') כען שימו טעם לבטלה. א"ל ומי כתיב לעולם לא כתיב, אלא עד מני, טעמא יתשם מאן אמר לי שאילו היה אבא קיים לא היה בונה אותו לפיכך הוא כוללו עם הנביאים הה"ד ושבי יהודאי בנין ומצלחין וגו'.

ועי' שם (סי' ג): אחשורוש ר' יצחק ורבנן ר' יצחק אמר אחשורוש שבאו כל הצרות בימיו שנא' אבל גדול ליהודים הוא אחשורוש שבאו כל הטובות בימיו שנא' שמחה וששון ליהודים משתה ויום טוב. רבנן אמרי אחשורוש עד שלא נכנסה אסתר אצלו, הוא אחשורוש משנכנסה אסתר אצלו לא היה בועל נדות.

²⁵¹ עי' מגילה יא ע"א: המולך אמר רב שמלך מעצמו אמרי לה לשבח ואמרי לה לגנאי, אמרי לה לשבח דלא הוה איניש דחשיב למלכא כוותיה. ואמרי לה לגנאי דלא הוה חזי למלכותא וממונא יתירא הוא דיהב וקם.

עי' אסתר רבה (פ"א סי' ד'): המולך ועדיין לא מלך.

²⁵² עי' מגילה יא ע"א: מהודו ועד כוש רב ושמואל חד אמר הודו בסוף העולם וכוש בסוף העולם וחד אמר הודו וכוש גבי הדדי הוה קיימי כשם שמלך על הודו וכוש כך מלך מסוף העולם ועד סופו.

²⁵³ עי' מגילה יא ע"א: שבע ועשרים ומאה מדינה אמר רב חסדא בתחילה מלך על שבע ולבסוף מלך על עשרים ולבסוף מלך על מאה.

חמש מגילות

רָעַב בְּאַרְצָךְ, שְׁפֹתוֹב: וַיְהִי רָעַב בְּאַרְצָךְ; וַיְהִי בַיָּמִי אֲחֻז, צָעַר הָיָה בְיָמָיו. וַיִּמְהוּ הַצָּעַר שֶׁהָיָה, שְׁפֹתוֹב: עָלָה רָצִין מְלֶךְ אָרָם, וּמֵה פָתוֹב אֲחֻרָיו, נִעְלָה בִּיהוּדָה וַיִּקְיָצְנָה. מִכָּאן אֲתָה לְמַד: כָּל [מְקוֹם] שְׁפֹתוֹב וַיְהִי בַיָּמִי, לְשׁוֹן צָעַר [הוּא]. וַיְהִי מִימֹת הָעוֹלָם, מְשָׁנִים קְדָמוֹנִיּוֹת, כְּאֲשֶׁר הָיוּ בָּאוֹת צָרוֹת עַל בֵּית יִשְׂרָאֵל הָיוּ מִתְפַּלְלִים לְפָנַי אֲבִיהֶם שְׁבַשְׁמִים, וְעָנָה אוֹתָם שְׁפֹתוֹב: וְהָיָה טָרָם יִקְרָאוּ וְאֲנִי אֶעֱנֶה עוֹד הֵם מְדַבְּרִים וְאֲנִי אֶשְׁמַע.

ויהי זימי אחזרוש – מלך פרס היה שמלך תחת כורש לסוף שבעים שנה של גלות בבל. הוא אחזרוש – הוא ברשעו מתחלתו ועד סופו (מגילה יא ע"א). המלך – שמלך מעלמו ולא היה מזרע המלוכה (סס). מהדו ועד כוש וגו' – המולך על מאה ועשרים ושבע מדינות כמו שמולך מהדו ועד כוש שבעים זה אלל זה וכן (מלכים א ה) כי הוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה שהיה רודה בכל עבר הנהר כמו שהוא רודה מתפסח / מתפסח/ עד עזה²⁵⁴

(ב) בַּיָּמִים הָהֵם כְּאֲשֶׁר בִּקֵּשׁ מֶלֶךְ אַחֲשֻׁרוֹשׁ לְשִׁבְתָּ עַל כֶּסֶף מְלָכוֹתָיִךְ וְשֶׁלְמָה, אֲשֶׁר נִשְׁבָּה מִירוּשָׁלַיִם עַל יְדֵי שִׁישַׁק מֶלֶךְ מִצְרַיִם, וּמִמִּצְרַיִם נִשְׁבָּה עַל יְדֵי סַנְחֶרִיב, וּמִיָּדוֹ שָׁל סַנְחֶרִיב נִשְׁבָּה עַל יְדֵי חִזְקִיָּהוּ, וְנִשְׁבָּה לִירוּשָׁלַיִם. וְשׁוֹב מִירוּשָׁלַיִם נִשְׁבָּה עַל יְדֵי שָׁל פְּרָעָה נָכָה מֶלֶךְ מִצְרַיִם, וּמִמִּצְרַיִם נִשְׁבָּה עַל יְדֵי נְבוּכַדְנֶצַּר וַיֵּרֵד לְבָבֶל. וְכֹאֲשֶׁר כָּבַשׁ כּוֹרֶשׁ הַמֶּלֶךְ אֶת בָּבֶל הוֹרִידוּ לְעֵילָם, וְאַחֲרָיו כּוֹ מֶלֶךְ אַחֲשֻׁרוֹשׁ וּבִקֵּשׁ לְשִׁבְתָּ עָלָיו וְלֹא הָיָה יָכוֹל. וְשָׁלַח וְהִבִּיא אַרְדֵּיכָלִים מֵאַלְכָסַנְדְרִיָּה לְעֵשׂוֹת כְּמוֹתוֹ וְלֹא יָכְלוּ, וְעֵשׂוֹ אַחֲרָיו רָעוּעַ מִמֶּנּוּ, וְעֵסְקוּ בּוֹ שְׁנַתִּים, וּבִשְׁנָה הַשְּׁלִישִׁית לְמְלָכוֹתוֹ יָשַׁב עָלָיו. זֶהוּ כֶּסֶף מְלָכוֹתָיו שֶׁעֲשׂוּ לוֹ אַרְדֵּיכָלִים בְּשׁוֹשׁן הַבֵּירָה.

כשבת המלך אחזרוש וגו' – כשנתקיים המלכות זידו ורבותינו פירשוהו צעניין אחר צמסכת מגילה²⁵⁷

(ג) בְּשָׁנָה הַשְּׁלִישִׁית לְמְלָכוֹתוֹ שָׁל אַחֲשֻׁרוֹשׁ עָשָׂה מְשֻׁתָּה, וּמִשׁוֹם מָה עָשָׂה מְשֻׁתָּה? וְשׁ אֲמָרִים שְׁמָרְדּוּ בּוֹ מְדִינֹת וְהֶלֶךְ וּבְכַשֶּׁם, וְאַחֲרָיו שְׁכַבְשֶׁם בָּא וְעָשָׂה מְשֻׁתָּה. וַיֵּשׁ שְׁאוּמֵר יוֹם שָׁל חֵג הָיָה לוֹ, וְשָׁלַח

²⁵⁴ עי' הערה 252.

²⁵⁵ עי' אסתר רבה (פ"א סי' יזיא): כשבת המלך א"ר יצחק אר"ה אין להם ישיבה איתבון והכתיב כשבת המלך אמר להם בשבת המלך אין כתיב כאן אלא כשבת המלך ישיבה שאינה ישיבה אבל ישיבתן של ישראל ישיבה שנאמר (שופטים י"א) בשבת ישראל בחשבון ובבנותיה.

²⁵⁶ עי' אסתר רבה (פ"א סי' יב?יא): על כסא מלכותו ר' כהן בשם ר' עזריה על כסא מלכותו מלכתו כתיב בא לישיב על כסא שלמה ולא הניחוהו אמרו לו כל מלך שאינו קוזמיקרטור בעולם אינו יושב עליו עמד ועשה לו כסא משלו כדמותו ה"ד על כסא מלכותו על כסא מלכתו כתיב.

²⁵⁷ עי' הערה 258.

²⁵⁸ עי' מגילה יא ע"ב: בימים ההם כשבת המלך וכתיב בתריה בשנת שלש למלכו אמר רבא מאי כשבת לאחר שנתיישיבה דעתו אמר בלשצר חשב וטעה אנא חשיבנא ולא טעינא, מאי היא דכתיב כי לפי מלאות לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם וכתיב למלאות לחרבות ירושלם שבעים שנה חשוב ארבעין וחמש דנבוכדנצר ועשרים ותלת דאויל מרודך ותרתין דידיה הא שבעים אפיק מאני דבי מקדשא ואשתמש בהו.

²⁵⁹ עי' אסתר רבה (פ"א סי' יד/טו): בשנת שלוש למלכו עשה משתה ר' יהודה ור' נחמיה ר' יהודה אמר בשנת שלש למלאכת הכסא כיון שגמר מלאכת הכסא עשה משתה לכל שריו ועבדיו ור' נחמיה אמר בשנת שלש לביטול מלאכת בית המקדש כיון שגמר לביטול מלאכת בית המקדש שלש שנים עשה משתה לכל שריו ועבדיו.

אגרת לכל המדינות לבוא לעשות לפניו שמחה. שלח והזמין כל שרי המדינות אשר יבואו וישמחו עמו. ויבואו לפניו מאה ועשרים ושבע מלכים ממאה ועשרים ושבע מדינות, וכלם קשורי קתרים לראשיהם, והיו מסובים על אוצרות משי ואוכלים [ושותים] ושמחים לפני המלך. והיו הפרתמים ושרי המדינות לפניו, ומגדולי ישראל היו שם, ומפניו שראו שם כלי בית המקדש היו בוכים וסופדים שם.

ועבדיו חילו פתם ומדי הפרתמים²⁶⁰ ושרי המדינות לפניו

הפרתמים – שלטונים בלשון פרס

ואשרי שאכלו ושתו והתפנקו, הראה להם את עשרו הנשאר בידו מכורש המדי. ואף פורש מצא העשר ההוא במדבר שבבבל, חפר בשפת פרת ומצא שם שש מאות ושמונים ארגזי נחשת מלאים זהב טוב ופנינים, אבני שיהם ומרגליות, ובעשר ההוא גדל כבודו [ונתרבה עוצם מלכותו, ויעש סעודה לעבדיו] ימים רבים, ומשטה לשריו מאה ושמונים ימים.

(ד) בהראתו את עשר כבוד מלכותו ואת יקר תפארת גדולתו²⁶¹ ימים רבים²⁶² שמונים ומאת יום²⁶³

ימים רבים – עשה להם מסתה

ובמלואת ימי המשטה האלו עשה המלך לכל עם בית ישראל שנמצאו רשעים בשושן הבירה, שנמנו עם הערלים תושבי הארץ, למן גדול ועד קטן משטה שבעת ימים בחצר הגנה הפנימית של המלך שהיתה נטועה אילנות עושים פרי ובשמים, מחופים עד חצים וזהב טוב ומלאים במלאת אבן טוב וסוככים עליהם, אף מרדכי הצדיק וסיעתו לא היו שם.

(ה) ובמלואת הימים האלה²⁶⁴ עשה המלך²⁶⁵ לכל העם הנמצאים בשושן הבירה למגדול ועד קטן משטה שבעת ימים²⁶⁶ בחצר גנת ביתו²⁶⁷ המלך

²⁶⁰ עי' מגילה יב ע"א: חיל פרס ומדי הפרתמים וכתוב למלכי מדי ופרס אמר רבא אתנוויי אתנו בהדדי אי מינן מלכי מינייכו איפרכי ואי מינייכו מלכי מינן איפרכי. [תרגום:]
 עי' אסתר רבה (פ"א סי' יח/ט): הפרתמים ר' אלעזר אמר פרתמים אלו שני לגיונותיו של מלך שאין המלך נקרא אגוסטוס (פירוש קיסר) עד שקורין אותו הם תחלה ואלו הן.
²⁶¹ עי' מגילה יב ע"א: אמר רבי יוסי בר חנינא מלמד שלבש בגדי כהונה כתיב הכא יקר תפארת גדולתו וכתוב התם לכבוד ולתפארת.
²⁶² עי' תנחומא מצורע ו: ימים רבים שמונים ומאת יום, אלא לפי שהיו ימים של צער קרא אותן ימים רבים.
²⁶³ עי' שמ"ר פ"ט סי' ז: בהראותו את עושר כבוד מלכותו וגו' ארז"ל ששה גיסין היה מראה להם בכל יום ויום ואין אחד מהן דומה לחבירו ואח"כ הוא משלח לכל גדולי המלכות ור' חייא בר אבא אמר מיני יציאות הראה להם רבי לוי אמר בגדי כהונה הראה להם וכו'.
 עי' אסתר רבה (פ"ב סי' ב/א): בהראותו את עושר כבוד מלכותו דבית ר' ינאי וחזקיה תרויהון אמרין ששה ניסין היה פותח ומראה להן בכל יום ר' חייא בר אבא אמר מיני יציאות הראה להן ר' יודה בר' סימון אמר סעודת ארץ ישראל הראה להן ר' לוי אמר בגדי כהונה גדולה הראה להם.
²⁶⁴ עי' מגילה יב ע"א: ובמלאות הימים האלה וגו' רב ושמואל חד אמר מלך פיקח היה וחד אמר מלך טיפש היה מאן דאמר מלך פיקח היה שפיר עבד דקריב רחיקא ברישא דבני מאתיה כל אימת דבעי מפיס להו ומאן דאמר טיפש היה דאיבעי ליה לקרובי בני מאתיה ברישא דאי מרדו ביה הנך הני הוו קיימי בהדיה.
²⁶⁵ עי' אסתר רבה (פ"ג סי' י): אשר למלך אחשורוש ר' יודן ור' לוי בשם ר' יוחנן כל מקום שנאמר במגלה זו למלך אחשורוש במלך אחשורוש הכתוב מדבר וכל מקום שנאמר למלך סתם משמש קדש וחול. [מוזכר במגילה כ"ה פעמים מלך אחשורוש, ומלך סתם מוזכר קסח פעמים].
²⁶⁶ עי' אסתר רבה (פ"ב סי' ו): משטה שבעת ימים רב ושמואל חד אמר שבעה חוץ ממאה ושמונים ושמואל אמר שבעה עם מאה ושמונים. עי' אסתר רבה (פ"ז סי' יג): עשה המלך לכל העם הנמצאים בשושן הבירה וגו' ואין העם האמור כאן אלא ישראל הה"ד (דברים ל"ג) אשריך ישראל

גנת – מקום זרעוני ירקות. ביתן – נטוע באילנות.

וּמְאִילָן לְאִילָן הָיוּ פְּרוּשׁוֹת יְרִיעוֹת בּוּץ צָבַע לָבָן כְּסָפִירִים, וְיָרֵק, וּתְכֵלֶת, אַחֲזוּ בַחֲבֵלֵי בּוּץ וְאַרְגָּמָן²⁶⁸ אַחֲזוּ בַחֲבֵלֵי בּוּץ וְאַרְגָּמָן²⁶⁹ עַל-גְּלִילֵי כֶסֶף²⁷⁰ וְעִמּוּדֵי שֵׁשׁ²⁷¹ מִטּוֹתוֹ זָהָב וְכֶסֶף²⁷² עַל רֵצֶפֶת בַּהֲטֵ-וְשֵׁשׁ²⁷³ וְדָר וְסַחֲרָת²⁷⁴ וּמְאִילָן לְאִילָן הָיוּ פְּרוּשׁוֹת יְרִיעוֹת בּוּץ צָבַע לָבָן כְּסָפִירִים, וְיָרֵק, וּתְכֵלֶת, אַחֲזוּ בַחֲבֵלֵי מְשֵׁי צְבוּעִים בְּאַרְגָּמָן, מוּדָלִים עַל וָיִם שֶׁל כֶּסֶף מִנְחִים עַל גְּלִילֵי כֶסֶף פְּרוּכִים עַל עִמּוּדֵי שֵׁשׁ לָבָן, אֲדָם פְּטָדָה וּבִרְקָתָהּ, זָהָבִים וְלִבְנִים, הוֹשִׁיב אוֹתָם עַל מְצַעִים שֶׁל מִילָת הַמּוֹנָחִים עַל מְטוֹת אֲשֶׁר מוֹטוֹתֵיהֶם שֶׁל זָהָב טוֹב וְרִגְלֵיהֶם כֶּסֶף, מִנְחוֹת עַל רֵצֶפֶת מְרוּצָפֶת אֲבָנֵי בְּדֹלַח שֵׁשׁ לָבָן וְאָבָן דּוּרָא שֶׁל פְּרָכֵי הַיָּם הַגְּדוֹל וְחֲבֵלִים מְצַרִּים מְקִיפִים אוֹתָם סָבִיב סָבִיב.

מי כמוך עם נושא בה' וגו' אמר המן לאחשורוש אלהיהם של אלו שונא זמה העמד להם זונות ועשה להם משתה וגזור עליהם שיבואו כולם ויאכלו וישתו ויעשו כרצונם שנאמר לעשות כרצון איש ואיש כיון שראה מרדכי כן עמד והכריז עליהם ואמר להם לא תלכו לאכול בסעודתו של אחשורוש שלא הזמין אתכם כי אם ללמד עליכם קטיגוריא כדי שיהא פתחון פה עם מדת הדין לקטרג עליכם לפני הקב"ה ולא שמעו לדברי מרדכי והלכו כולם לבית המשתה א"ר ישמעאל שמונה עשר אלף וחמש מאות הלכו לבית המשתה ואכלו ושתו ונשתכרו ונתקלקלו מיד עמד שטן והלשין עליהם לפני הקב"ה וכו'.

²⁶⁷ עי' מגילה יב ע"א: בחצר גנת ביתן המלך רב ושמואל חד אמר הראוי לחצר לחצר הראוי לגינה לגינה הראוי לביתן לביתן וחד אמר הושיבן בחצר ולא החזיקתן בגינה ולא החזיקתן עד שהכניסן לביתן והחזיקתן במתניתא תנא הושיבן בחצר ופתח להם שני פתחים אחד לגינה ואחד לביתן.

עי' אסתר רבה (פ"ב סי' ז/ו): בחצר גנת ביתן המלך ר' יהודה ור' נחמיה ר' יהודה אמר גנה מבחוץ וחצר מבפנים ור' נחמיה אמר גנה מבפנים וחצר מבחוץ אמר ר' פנחס מקיים אני דברי שניכם כשהוא היה רוצה עושה אותה חצר וכשהוא היה רוצה עושה אותה גינה הא כיצד פורש את הוילון ועושה חצר קופל את הוילון ועושה אותה גנה דבר אחר בחצר גנת ביתן המלך שעמדה לו בדמים הרבה.

²⁶⁸ עי' מגילה דף יב ע"א: חור כרפס ותכלת מאי חור רב אמר חרי חרי ושמואל אמר מילת לבנה הציע להם כרפס אמר רבי יוסי בר חנינא כרים של פסים.
עי' אסתר רבה פ"ב סי' ח/ז: חור כרפס ותכלת תרגם עקילס איירינון קרפסינון ור' ביבי אמר טיינון א"ר יצחק בגדים שבני חורין לובשין.

²⁶⁹ עי' אסתר רבה פ"ב סי' ח/ז: אחוז בחבלי בוץ וארגמן אמר ר' שמואל בר נחמן בוא וראה טליתו של אותו רשע מה הוא שהכל מפקיעין בחבלי צמר ובחבלי פשתן ורשע זה בחבלי בוץ וארגמן

²⁷⁰ עי' אסתר רבה פ"ב סי' ח/ז: על גלילי כסף ר' חייא רבה ור' שמעון בן חלפתא חד אמר נגללין היו כוילון זה של ארון וחרינא אמר נקפלין היו כקלע זו של ספינה

²⁷¹ עי' אסתר רבה פ"ב סי' ח/ז: ועמודי שש א"ר לוי המחצב הזה לא נגלה לבריה אלא למלכות הרשעה הזאת אתיבון והכתיב (ד"ה א' כ"ט) וכל אבן יקרה ואבני שיש לרוב שלמה היה נתון מרגלית מכאן ומרגלית מכאן ואבני שיש באמצע ונוח היה לאחשורוש לעשות לו עמודים של כסף ושל זהב מלהביא עמודים של שיש מיפרק אונסין למדי וא"ת דהוּ זמרין אמר רבי מתנה אני ישנתו על פרחו של אחד מהן והיה מלא קומה ופשוט ידים ורגלים:

²⁷² עי' מגילה דף יב ע"א: על גלילי כסף ועמודי שש מטות זהב וכסף תניא רבי יהודה אומר הראוי לכסף הראוי לזהב לזהב אמר לו רבי נחמיה אם כן אתה מטיל קנאה בסעודה אלא הם של כסף ורגליהן של זהב. ועי' אסתר רבה פ"ב סי' ט/חמטות זהב וכסף רבי יהודה ורבי נחמיה רבי יהודה אמר הראוי לכסף לזהב לזהב אמר לו ר' נחמיה א"כ נמצאת מכניס שנאה בסעודת אותו רשע אלא של כסף היו והיו מצופים בזהב ור' תחליפא בר בר חנה אמר של זהב היו והיו מכופתין בכפאתין של כסף ושמואל אמר הגשיש החיצון של זהב והפנימי של כסף.

²⁷³ עי' אסתר רבה פ"ב סי' ט/י: על רצפת בהט ושש אמר רב נחמן בא וראה שלותו של אותו רשע מה הוא שהיה ביתו רצוף באבנים טובות ומרגליות בהט ושש ודר וסוחרת ר' ניסא דקיסרי אמר למרגלית שהיא אהובה על בעלה ר' יוחנן אמר למרגלית שמוציאה את בעלה לחירות המד"א (ויקרא כ"ה) וקראתם דרוך

עי' מגילה דף יב ע"א: בהט ושש אמר רב אסי אבנים שמתחוטטות על בעליהן וכן הוא אומר אבני נזר מתנוססות על אדמתו

חור כרפס ותכלת – מיני בגדים לבעונים פירס להם למצעות. אחוז בחבלי בוז וארגמן – מרוקמים בפחילי בוז וארגמן אותן פרס להם על גלילי כסף ועל עמודי שש. מטות זהב וכסף – ערך ליסב עליהם לסעודה. על רלפת – קרקעות של זהב ושש וגו' מיני אבנים טובות פירשו רבותינו, ולפי משמעות המקרא כך שמש.

(ז) וְהִשְׁקוּתֵי בְּכָלֵי זָהָב²⁷⁵ וְכִלִּים מְכֻלָּים שׁוֹנִים²⁷⁶ וַיִּין מַלְכוּתֵי רַב פֶּיַד הַמֶּלֶךְ²⁷⁷ וְהָיָה שׁוֹתִים יִין עָסִים פֶּאֶשֶׁר נָאָה לְמִשְׁתֵּה הַמֶּלֶךְ שְׁרִיחוֹ רַב וְטוֹב טַעְמוֹ, וְלֹא בְּמַחְסוֹר, אִךְ בְּמַתְנַת יַד הַמֶּלֶךְ. וַצִּוָּה לְהִשְׁקוֹתָם בְּכָלֵי זָהָב שֶׁל בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, אֲשֶׁר הָבִיא נְבוּכַדְנֶצַּר הַרְשָׁע מִירוּשָׁלַיִם. וְהַכִּלִּים הָאֲחֵרִים אֲשֶׁר הָיוּ לוֹ לְמֶלֶךְ אֲחִישֶׁרוּשׁ שְׁמָה, הָיוּ מְחֻלָּפִים צוּרוֹתֵיהֶם לְעוֹפְרַת, וּמְפֹנֵי כְּלֵי בֵּית הַמִּקְדָּשׁ הַשְּׁתֵּנִי. וְהָיוּ שׁוֹתִים יִין עָסִים פֶּאֶשֶׁר נָאָה לְמִשְׁתֵּה הַמֶּלֶךְ שְׁרִיחוֹ רַב וְטוֹב טַעְמוֹ, וְלֹא בְּמַחְסוֹר, אִךְ בְּמַתְנַת יַד הַמֶּלֶךְ.

והשקות בכלי זהב – כמו ולהשקות. שונים – משונים זה מזה וכן ודתיים שונות, ורבותינו לרשו מה שדרשו. ויין מלכות רב – הרבה, ורבותינו אמרו שהשקה אותם כל אחד ואחד יין שהוא זקן ממנו.

(ח) וְהִשְׁתִּיָּה כְּהֵת²⁷⁹ אֵין וְהִשְׁתִּיָּה כְּדַת הַמְּנֶהֱגָ שֶׁל כָּל גּוֹף, אֵין אִנֹּס, כִּי כֵן שָׁם הַמֶּלֶךְ חָק עַל כָּל אִנֹּס²⁸⁰ כִּי-בֵּן יֶפֶד הַמֶּלֶךְ²⁸¹ שֶׁהִתְמַנָּה מִמֶּנָּה עַל בֵּיתוֹ לַעֲשׂוֹת כְּרָצוֹן אִישׁ בְּן יִשְׂרָאֵל וְכָרְצוֹן אִישׁ

²⁷⁴ עי' אסתר רבה פ"ב סי' ט/י: ודר א"ר הונא אית אתר דצווחין למרגליתא דורה וסחרת ר' ביבא בר אבונא אמר פרקמטיא נפקת המד"א (בראשית כ"ג) עובר לסוחר. עי' מגילה דף יב ע"א: ודר וסוחרת רבי אמר דרי דרי ושמואל אמר אבן טובה יש בכרכי הים ודרה שמה הושיבה באמצע סעודה ומאירה להם כצהרים דבי רבי ישמעאל תנא שקרא דרור לכל בעלי סחורה

²⁷⁵ עי' אסתר רבה פ"ב סי' יא/י: והשקות בכלי זהב השקיותיו של אותו רשע לא היו אלא בשל זהב איתבון והכתיב (מלכים א' ו') וכל כלי משקה המלך שלמה זהב וכל כלי בית יער הלבנון זהב סגור ר' פנחס בשם ר' יצחק אמר והלא נפשו של אדם חותה לשתות בשל זהב אלא אלו כוסות דיוטיריטא של כלי זכוכית שרואין צל פניהם בהם יפין ויקירין ככלי זהב.

²⁷⁶ עי' מגילה יב ע"א: והשקות בכלי זהב וכלים מכלים שונים משונים מיבעי ליה אמר רבא יצתה בת קול ואמרה להם ראשונים כלו מפני כלים ואתם שונים בהם. עי' אסתר רבה פ"ב סי' יב/יא: וכלים מכלים שונים הביא כליו וכלי עילם ונמצאו שלו יפין משל עילם הביא כליו וכלי בהמ"ק ונמצאו נאים ויפין מכליו למטרונה שהיתה לה שפחה יפה כל זמן שמבטת בשפחתה היו פניה משתנות כך כל זמן שהיו כלי בית המקדש מביטין בכליו היו משתנין כליו ונעשין כעופרת ר' תחליפא בר בר חנה אמר כלים שצורתן נשתנים לימים קלים א"ר שמואל בר רב נחמן כלים מכלים למשתמשין בהם והם שונין בקלקלה מי גרם לבלשצר שתתקעקע ביצתו מן העולם לא ע"י שנשתמש בכלי בית המקדש הה"ד (דניאל ה') בלשאצר אמר בטעם חמרא להיתיה למאני דהבא וכספא די הנפק נבוכדנצר וגו' מה כתיב ביה בליליא קטיל בלשאצר מלכא כשדאה.

²⁷⁷ עי' מגילה יב ע"א: ויין מלכות רב אמר רב מלמד שכל אחד ואחד השקהו יין שגדול הימנו

²⁷⁸ בשנים עי' אסתר רבה פ"ב סי' יג/יב: ויין מלכות רב להלן כתיב (שם) ולקבל אלפא חמרא שתה ברם הכא כתיב ויין מלכות רב כיד המלך ככוסות ביד המלך.

²⁷⁹ עי' מגילה יב ע"א: והשתיה כדת (אין אונס) מאי כדת אמר רבי חנן משום רבי מאיר כדת של תורה מה דת של תורה אכילה מרובה משתיה אף סעודתו של אותו רשע אכילה מרובה משתיה

²⁸⁰ עי' מגילה יב ע"א: אין אונס אמר רבי אלעזר מלמד שכל אחד ואחד השקהו מיין מדינתו עי' אסתר פ"ב סי' יד/יג): והשתיה כדת אין אונס כדת כל מקום ומקום אית אתר דבעי מיגם ובתר כן שתי ואית אתר דשתי ובתר כן מיגם כדת כל אומה ואומה כאילין כותאי דלא שאתן חמרא דזיקין אייתי להון חמרא דקולי' אין אונס באנפקא רב אמר אין אונס ביין נסך א"ר בנימין בר לוי אין אונס בפקתא לפום דתמן שאתן בגסא לפיכך אין אונס בפקתא

²⁸¹ עי' אסתר שם: כי כן יסד המלך אמר רבי שמואל בר נחמן בא וראה שלותו של אותו רשע מה היא שהיה ביתו מיוסד באבנים טובות ומרגליות.

על פל-רב ביתו²⁸² לעשות מפל אמה ולשון.
ברצון איש-ואיש²⁸³

כדת – לפי שיש סעודות שזכרונן את המסובין לשתות כלי גדול ויש שאינו יכול לשתותו כי אם צוקאי
אכל כאן אין אונס. יסד – לשון יסוד כלומר כן תקן וכו'. על כל רב ביתו – על כל שרי הסעודה
שר האופים ושר הטבחים ושר המשקים. לעשות כראון איש ואיש – לכל אחד ראונו.

(ט) גם ושתי המלכה עשתה גם ושתי המלכה עשתה נשים בבית המלכות, מקום
משתה נשים בית
המלכות²⁸⁴ אשר למלך
אחשוורוש

²⁸² עיי"ש: על כל רב ביתו לעשות לגדולי מלכות שיהא כל אחד ואחד רשאי לצחוק עם בני
ועם בני ביתו

²⁸³ עיי' מגילה יב ע"א: לעשות כרצון איש ואיש אמר רבא לעשות כרצון והמן מרדכי
דכתיב איש יהודי המן איש צר ואויב. ועיי' אסת"ר פ"ב סי' טו: לעשות כרצון איש ואיש אמר לו
הקב"ה אני איני יוצא מידי בריותי ואתה מבקש לעשות כרצון איש ואיש בנוהג שבעולם שני בני
אדם מבקשים לישא אשה אחת יכולה היא להנשא לשניהם אלא או לזה או לזה וכן שתי ספינות
שהיו עולות בלימן אחת מבקשת רוח צפונית ואחת מבקשת רוח דרומית יכולה היא הרוח אחת
להנהיג את שתיהן כאחת אלא או לזו או לזו למחר שני בני אדם באים לפניך בדין איש יהודי ואיש
צר ואויב יכול אתה לצאת ידי שניהם אלא שאתה מרומם לזה וצולב לזה ר' הונא בשם ר' בנימין
בר לוי אמר לפי שבעוה"ז בזמן שרוח צפונית מנשבת אין רוח דרומית מנשבת ובזמן שרוח דרומית
מנשבת אין רוח צפונית מנשבת אבל לעתיד לבא בקיבוץ גלויות אמר הקב"ה אני מביא רוח
ארגסטס לעולם ששתי רוחות משמשות בו הה"ד (ישעיה מ"ג) אומר לצפון תני ולתימן אל תכלאי
הביאי בני מרחוק ובנותי מקצה הארץ מי הוא זה שעושה רצון יראיו זה הקב"ה שכתוב בו (תהלים
קמה) רצון יראיו יעשה ואת שועתם ישמע ויושיעם.

²⁸⁴ עיי' מגילה יב ע"א: גם ושתי המלכה עשתה משתה נשים בית המלכות בית הנשים מיבעי
ליה אמר רבא שניהן לדבר עבירה נתכוונו היינו דאמרי אינשי איהו בקרי ואתתיה בבוציני [איהו
בקרי - דלועין גדולות. בוציני - דלועין קטנות, כלומר, דבאותו מין עצמו, זה נואף וזו נואפת, הוא
אומר להראות את יופיה, והיא לכך נתכונה שישתכלו ביופיה]. ועיי' אסת"ר פ"ג סי' ב: גם ושתי
המלכה עשתה משתה נשים ר' יהודה @בר' סימון פתח (ישעיה ג') עמי נוגשיו מעולל ונשים משלו
בו עמי נוגשיו מעולל מדקדקין בהון המד"א (איכה א') ועולל למו ד"א מעולל מקטפין עוללותיהן
המד"א (ויקרא י"ט) וכרמך לא תעולל באין עליהן בעלילות המד"א (דברים כ"ב) ושם לה עלילות
דברים ורבי יהודה ברבי סימון אמר קדשים בהון המד"א (שם כ"ג) לא תהיה קדשה המד"א
(שופטים י"ט) ויתעללו בה כל הלילה ונשים משלו בו אמר רבי חוניא קופצין עליהן כבעל חוב ד"א
ונשים משלו בו ארבע נשים נטלו ממשלה בעולם ואלו הן איזבל ועתליה מישראל ושמירמית
וושתי מאומות העולם:
עיי' אסת"ר פ"ג סי' ג

(ג) ד"א גם ושתי המלכה שמואל פתח (ירמיה נ"א) בחומם אשית את משתיהם אמר הקב"ה
כשהן באין להתחמם במלכות אשית את משתיהם אנא מגדיר ית משתותיהן והשכרתים
בצרותיהם למען יעלוזו עיי' שהיו שמחים הם בחורבן הבית אמר הקב"ה בית המקדש חרב ורשע
זה עושה מרזיחין וגם ושתי הרשעה עושה מרזיחין דכתיב גם ושתי המלכה עשתה משתה נשים:
עיי' אסת"ר פ"ג סי' ט

(ט) דבר אחר גם ושתי המלכה עשתה משתה נשים מה ראה הכתוב לפרסם סעודתה של ושתי
ר' יהושע בן קרחה אמר כל כך למה להודיעך לאיזו שלוה אסת"ר נכנסת אמר רבי מאיר אם כך
למכעיסיו קל וחומר לעושי רצונו דבר אחר גם ושתי המלכה אין גם אלא ריבוי מה זה בששה ניסין
אף זו בששה ניסין מה זה במיני יציאות אף זו במיני יציאות מה זה בסעודת ארץ ישראל אף זו
בסעודת ארץ ישראל מה זה בבגדי כהונה גדולה אף זו בבגדי כהונה גדולה ר' ברכיה אמר כהדא
צרצרא דמתגלגלא בדילה ודלא דילה ד"א גם ושתי המלכה גם וגם הגיע משתותא של ושתי הגיע
זמנה של ושתי ליגמם הגיע זמנה של ושתי ליבצר הגיע זמנה של ושתי לידרך ר' הונא אמר הגיע
עת זמנה ליממת המד"א (בראשית ג') ותקח מפריו ותאכל ותתן גם לאישה וגו':
עיי' אסת"ר פ"ג סי' י

ומרדכי הצדיק התפלל לפני ה' מיום הראשון של המשמה עד יום השביעי שהוא שבת, לחם לא אכל ומים לא שתה, וביום השביעי שהיה שבת באה צעקתו וצעקת הסנהדרין לפני ה', וכטוב לב המלך ביין גרה בו ה' מלאך המהומה לערוב המשמה שלהם. אז אמר למהומן, בנתא, תרבונה, בגתא, ואבגתא, זתר, וכרכס. מהומן - שנתמנה על מהומה, בנתא - בזוז הבית, תרבונא - התריבו, בגתא ואבגתא - עתיד רבון העולם לדחקם כאיש שדורף ענבים בבית הפד שני פעמים, ועתיד לשממם ולהנמיכם לאלו שבעת השרים ששמשו באלה שבעת הימים לפני המלך אחשורוש.

ס (י) ביום השביעי²⁸⁵ כמובן לב המלך ביין אמר למהומן בנתא²⁸⁶ תרבונא בגתא ואבגתא זתר וכרכס שבעת הפריסים המשרתים את פני המלך אחשורוש

ביום השביעי – רבותינו אמרו שזת היא.

וגזר המלך על אלה שבעת השרים להביא את ושתי המלכה ערמה על דבר שהיתה מעבדה את בנות ישראל ערמות ומנפצות צמר ופשתן ביום השבת. ומפני זה נגזר עליה לבוא ערמה, רק בכתר מלכות

(יא) להביא את ושתי המלכה לפני המלך בכתר מלכות²⁸⁷ להראות העמים

(י) עשתה משתה נשים מיני גמאין האכילה אותן ר' יצחק אומר מיני מתוקים האכילה אותן בית המלכות נתנה אותן בבתיים מרזיחין מפני שדרכה של אשה מצויה לקלקל דבר אחר בית המלכות נתנה אותן בבתיים מצויירין דאמר ר' אבון רוצה אשה שתהא בבתיים מצויירין ובגדים מצויירין מלאכול עגלים מפוטמין ד"א בית המלכות נתנה אותן בבית איספלידא שלה לומר שאם ימרוד בעלה של אחת מהם תהא אשתו מבפנים נתונה ולא ימרוד אשר למלך אחשורוש ר' יודן ור' לוי בשם ר' יוחנן כל מקום שנאמר במגלה זו למלך אחשורוש במלך אחשורוש הכתוב מדבר וכל מקום שנאמר למלך סתם משמש קדש וחול:

²⁸⁵ עי' מגילה יב ע"ב: ביום השביעי כטוב לב המלך ביין אטו עד השתא לא טב לביה בחמרא אמר רבא יום השביעי שבת היה שישראל אוכלין ושותין מתחילין בדברי תורה ובדברי תשבחות אבל עובדי כוכבים שאוכלין ושותין אין מתחילין אלא בדברי תיפלות וכן בסעודתו של אותו רשע הללו אומרים מדיות נאות והללו אומרים פרסיות נאות אמר להם אחשורוש כלי שאני משתמש בו אינו לא מדיי ולא פרסי אלא כשדיי רצונכם לראותה אמרו לו אין ובלבד שתהא ערומה שבמדה שאדם מודד בה מודדין לו מלמד שהיתה ושתי הרשעה מביאה בנות ישראל ומפשיטן ערומות ועושה בהן מלאכה בשבת היינו דכתיב אחר הדברים האלה כשון חמת המלך אחשורוש זכר את ושתי ואת אשר עשתה ואת אשר נגזר עליה כשם שעשתה כך נגזר עליה עי' אסת"ר פ"ג סי' יא

(יא) ביום השביעי ריב"ל אמר זה יום השבת כטוב לב המלך ביין א"ר יצחק עובדי כוכבים אין להם טובה דכתיב (קהלת ח') וטוב לא יהיה לרשע וגו' איתבון והכתיב כטוב לב המלך ביין אמר לו בטוב לב המלך אין כתיב כאן אלא כטוב לב המלך טובה ואינה טובה אבל טובתן של ישראל טובה שלמה שנאמר (מלכים א' ח') וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב על כל הטובה וגו':

²⁸⁶ עי' אסת"ר פ"ג סי' יב

(יב) אמר למהומן בזתא אמר ר' יוחנן באותה שעה קרא הקב"ה למלאך שממונה על החמה ואמר לו בזתא בוז ביתיה חרבונא אחריב ביתיה בגתא ואבגתא בוז ובזבוז אמר ר' שמעון בר' ינאי אמר הקב"ה משחק אני עליהן אביא גתיות מאחורי הקוריים זתר תרגם ר' יעקב בר אבינא קדם ר' יצחק זנות ראה של אותו רשע וכרכס כרכסא כתיב ר' שמואל בר נחמן אמר לשון יוני הוא המד"א כרכסון שבעת הסריסים המשרתים את פני המלך אחשורוש שאין המלכות מעמדת פחות משבעה סריסים לפני המלך:

²⁸⁷ עי' אסת"ר פ"ג סי' יג

(יג) להביא את ושתי המלכה לפני המלך בכתר מלכות א"ר איבו כפרתן של ישראל כשישראל אוכלין ושותין ושמתין הן מברכין ומשבחין ומקלסין להקב"ה וכשאומות העולם אוכלין ושותין מתעסקין הן בדברי תפלות זה אומר מדיות נאות וזה אומר פרסיות נאות אמר להם אותו טיפש כלי שאותו האיש משתמש בו אינו לא מדית ולא פרסית אלא כשדית מבקשים אתם לראותה אמרו לו הן ובלבד שתהא ערומה אמר להון הן וערומה ר' פנחס ור' חמא בר גוריא בשם רב אמר

והשרים את יפיה כִּי טוֹבַת בְּרֵאשָׁה, מִפְּנֵי הַזְכוּת שֶׁהַלְבִּישׁ נְבוּכַדְנֶצַּר אֶבֶי אֲבִיהָ אֶת דְּנִיָּאל אֲרַגְמָן, וּמִפְּנֵי זֶה גָזַר לְהִיּוֹת בָּאָה לְפָנָיו בְּכֶתֶר מְלָכוּת, לְהִרְאוֹת הָעַמִּים וְהַשָּׂרִים [אֶת יָפִיָּה] כִּי יָפֶת מְרָאָה הִיא.

(יב) וְתִמְאַן הַמֶּלֶכָה וְשֵׁתִי לְבוֹא הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר צִוְּתָה בְּיַד הַשָּׂרִים, וְיִקְצֹף הַמֶּלֶךְ מְאֹד וְחִמְתּוּ בְּעֵרָה בּוֹ. בְּדִבְרֵי הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר בְּיַד הַפְּרִיסִים וְיִקְצֹף הַמֶּלֶךְ

בקשה ליכנס אפילו בצלצול כזונה ולא הניחו אותה אמר לון וערומה אמר אכנס בלא כתר הן אומרים שפחה היא זו תלבש בגדי מלכות ותכנס א"ר הונא אין הדיוט משתמש בבגדי מלכות:

ע"י מגילה יב ע"ב: ותמאן המלכה ושתי ומכדי פריצתא הואי דאמר מר שניהן לדבר עבירה נתכוונו מאי טעמא לא אתאי אמר רבי יוסי בר חנינא מלמד שפרחה בה צרעת במתניתא תנא [בא גבריאל ועשה לה זנב] ויקצף המלך מאד אמאי דלקה ביה כולי האי אמר רבא שלחה ליה בר אהוריריה דאבא אבא לקבל אלפא חמרא שתי ולא רוי וההוא גברא אשתטי בחמריה מיד וחמתו בערה בו ויאמר המלך לחכמים מאן חכמים רבנן יודעי העתים שיודעין לעבר שנים ולקבוע חדשים אמר להו דיינוה לי אמרו היכי נעביד נימא ליה קטלה למחר פסיק ליה חמריה ובעי לה מינן נימא ליה שבקה קא מזלזלה במלכותא אמרו לו מיום שחרב בית המקדש וגלינו מארצנו ניטלה עצה ממנו ואין אנו יודעין לדון דיני נפשות זיל לגבי עמון ומואב דיתבי בדוכתייהו כחמרא דיתבי על דורדייה וטעמא אמרו ליה דכתיב שאנן מואב מנעוריו ושוקט הוא אל שמריו ולא הורק מכלי אל כלי ובגולה לא הלך על כן עמד טעמו בו וריחו לא נמר מיד והקרוב אליו כרשנא שתר אדמתא תרשיש אמר רבי לוי כל פסוק זה על שום קרבנות נאמר כרשנא אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם כלום הקריבו לפניך כרים בני שנה כדרך שהקריבו ישראל לפניך שתר כלום הקריבו לפניך שתי תורין אדמתא כלום בנו לפניך מזבח אדמה תרשיש כלום שימשו לפניך בבגדי כהונה דכתיב בהו תרשיש ושהם וישפה מרס כלום מירסו בדם לפניך מרסנא כלום מירסו במנחות לפניך ממוכן כלום הכינו שלחן לפניך ויאמר ממוכן תנא ממוכן זה המן ולמה נקרא שמו ממוכן שמוכן לפורענות אמר רב כהנא מכאן שההדיוט קופץ בראש להיות כל איש שורר בביתו אמר רבא אלמלא אגרות הראשונות לא נשתייר משונאיהן של ישראל שריד ופליט אמרי מאי האי דשדיר לן להיות כל איש שורר בביתו פשיטא אפילו קרחה בביתיה פרדשכא ליהוי ויפקד המלך פקידים אמר רב מאי דכתיב כל ערום יעשה בדעת וכסיל יפרוש אולת כל ערום יעשה בדעת זה דוד דכתיב ויאמרו לו עבדיו יבקשו לאדני המלך נערה בתולה כל מאן דהוה ליה ברתא אייתה ניהליה וכסיל יפרוש אולת זה אחשוורוש דכתיב ויפקד המלך פקידים כל מאן דהוה ליה ברתא איטמרה מיניה איש יהודי היה בשושן הבירה וגו' איש ימיני מאי קאמר אי ליחוסא קאתי ליחוסיה ואזיל עד בנימין אלא מאי שנא הני תנא כולן על שמו נקראו בן יאיר בן שהאיר עיניהם של ישראל בתפלתו בן שמעי בן ששמע אל תפלתו בן קיש שהקיש על שערי רחמים ונפתחו לו קרי ליה יהודי אלמא מיהודה קאתי וקרי ליה ימיני אלמא מבנימין קאתי אמר רב נחמן מרדכי מוכתר בנימוסו היה אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יהושע בן לוי אביו מבנימין ואמו מיהודה ורבנן אמרי משפחות מתגרות זו בזו משפחת יהודה אומרת אנא גרים דמתיליד מרדכי דלא קטליה דוד לשמעיי בן גרא ומשפחת בנימין אמרה מינאי קאתי רבא אמר כנסת ישראל אמרה לאידך גיסא ראו מה עשה לי יהודי ומה שילם לי ימיני מה עשה לי יהודי

ע"י אסת"ר פ"ג סי' יד

(יד) ותמאן המלכה ושתי שלחה ואמרה לו דברים שהן נוגעין בלבו אמרה לו אם רואין אותי נאה הן נותנין עיניהם להשתמש בי והורגים אותך ואם רואין אותי כעורה את מתגנת בי רמתו ולא נרמז עקצתו ולא נעקץ שלחה ואמרה לו קומיס איסטבלאטי של בית אבא היית והיית למוד להיות מכניס לפניך נשים זונות ערומות ועכשיו שנכנסת למלכות לא חזרת מקלקולך רמתו ולא נרמז עקצתו ולא נעקץ שלחה ואמרה אפי' אנדתיקוס של בית אבא לא נידונו ערומים הדא ה"ד (דניאל ג') באדין גובריא אלך כפיתו בסרבליהון פטשיהון רבי יודן אמר בגוליהון ורב הונא אמר במוקסיהון ר' שמעון בר אבא אמר בשם רבי יוחנן אין הקדוש ברוך הוא דן את הרשעים בגיהנם אלא ערומים ומה טעם דכתיב (תהלים ע"ג) בעיר צלמם תבזה אמר ר' שמואל בר נחמן הן דליסטאות מקפח תמן מצטלב א"ר נתן אף מצריים ברידתן בים לא נידונו אלא ערומים מה טעם (שמות ט"ו) וברוח אפך נערמו מים ורבי שמואל ב"נ בשם ר' יונתן אמר אין הרשע יוצא מן העולם עד שהקב"ה מראה קניגין דידיה היאך הוה מיתציד:

מֵאֵד²⁸⁹ וְחַמְתוֹ בְּעֵרָה בּוֹ

ותמאון המלכה ושתי – רבותינו אמרו לפי שפרחה זה לרעת כלי שתמאון ותהרג לפי שהיתה מפשטת
בנות ישראל ועושה בהן מלחכה כשצת נגזר עליה שחפסט ערומה כשצת. ויקלף – ששלחה
לו דברי גנאי.

וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְחַכְמָיִם (יג) וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְחַכְמָיִם
וְהַזְמַנִּים בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה וְהַשְּׁבוֹן הָעוֹלָם, כִּי כֹן נֶאֱמָר לְהִיטֵב נֶאֱמָר דָּבָר
הַמֶּלֶךְ לְפָנָי בְּלִי יוֹדְעֵי הַתּוֹרָה וְדִין. יוֹדְעֵי הָעֵתִים
לְפָנָי בְּלִי יוֹדְעֵי הַתּוֹרָה וְדִין.

כי כן דבר המלך – כי כן מנהג המלך בכל משפט לשום את הדבר לפני כל יודעי דת ודין.

וַיִּמָּאֲנוּ בְּנֵי יִשְׂשַׁכָּר לְדוֹן אֶת הַדִּין הַהוּא, אִף הַתְּפִלּוֹ לְפָנָי ה' וְכֹה
אָמְרוּ: רַבּוֹן הָעוֹלָם, עֲרַבְבָּ אֶת מִשְׁתֵּיהֶם, וְהִנֵּה זֹכֵר אֶת הַצְּדִיקִים אֲשֶׁר
שָׁתַר אֲדַמְתָּא תְּרִשִׁישׁ מְרָם (יד) וְהַקְּרֹב אֵלָיו²⁹¹ בְּרִשְׁנָא

²⁸⁹ עי' אסת"ר פ"ג סי' טו

(טו) ויקצף המלך מאד וחמתו בערה בו אמר ר' יוחנן באותה שעה אמר הקב"ה למלאך הממונה
על החמה חות פח זיקא בכרסיה ונפח בקיטמיה וזרוק גופריתא באתוניה אמר ר' יוחנן כל אותן
השנים משעה שנהרגה ושתי עד שנכנסה אסתר לא שככה חמתו של אחשורוש איתבוון והכתיב
כשוך חמת המלך אחשורוש אמר להם בשוך חמת המלך אין כתיב כאן אלא כשוך חמת המלך
שכיכה שאינה שכיכה אימתי שככה חמתו כשנצלב המן הה"ד ויתלו את המן על העץ אשר הכין
למרדכי וחמת המלך שככה חמתו של ממ"ה הקב"ה:

²⁹⁰ עי' אסת"ר פ"ד סי' א

(א) ויאמר המלך לחכמים יודעי העתים וגו' מי היו אמר ר' סימון זה שבטו של יששכר הה"ד
(ד"ה א' ב') ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל וגו' ר' תנחומא אמר לקורסין
ור' יוסי בר קצרת אמר לעיבורין לדעת מה יעשה ישראל שהיו יודעין לרפאות את הקירוס (פירוש
קליפה העולה מחמת מכה) ראשיהם מאתים אלו מאתים ראשי סנהדראות שהיו שבטו של יששכר
מעמידים וכל אחיהם על פיהם וכולם היו מסכימים הלכה על דעתן כהלכה למשה מסיני אמר להם
אותו רשע בשביל שגזרתי על ושתי שתכנס לפני ערומה ולא נכנסה מה הוא דינה אמרין ליה
אדונינו המלך כשהיינו בארצנו היינו שואלים באורים ותומים ועכשיו מטולטלין אנו וקראו לפנינו
המקרא הזה (ירמיה מ"ח) שאנן מואב מנעוריו ושקט הוא אל שמריו ולא הורק מכלי אל כלי
ובגולה לא הלך על כן עמד טעמו בו וריחו לא נמר אמר לון אית הכא מינהון אמרין ליה קריביהון
הדא הוא דאמר והקרוב אליו כרשנא שתר אדמתא תרשיש מרס מרסנא ממוכן שבעת שרי פרס
ומדי וגו' (משלי י"א) צדיק מצרה נחלץ ויבא רשע תחתיו צדיק מצרה נחלץ אלו שבטו של יששכר
ויבא רשע תחתיו אלו שבעת שרי פרס ומדי ד"א והקרוב אליו כתיב (שם) בפה חנף ישחית רעהו
ובדעת צדיקים יחלצו בפה חנף ישחית רעהו אלו שבעת שרי פרס ומדי ובדעת צדיקים יחלצו זה
חלקו של יששכר ד"א והקרוב אליו כתיב (שם י"ד) חכם ירא וסר מרע וכסיל מתעבר ובוטח חכם
ירא וסר מרע זה שבטו של יששכר וכסיל מתעבר ובוטח אלו שבעת שרי פרס ומדי ד"א והקרוב
אליו כתיב (שם כ"ב) ערום ראה רעה ונסתר עברו ונענשו ערום ראה רעה ונסתר זה שבטו
של יששכר ופתאים עברו ונענשו אלו שבעת שרי פרס ומדי:

²⁹¹ עי' אסת"ר פ"ד סי' ב

(ב) והקרוב אליו הן הקריבו הפורענות לעצמן כרשנא שהיה ממונה על הכרשינין שתר שהיה
ממונה על היין אדמתא שהיה ממונה על אטנם שבארץ תרשיש שהיה ממונה על הבית מרס שהיה
ממרס את העופות מרסנא זה היה ממרס את הסלתות ממוכן זה היה האיסקיטון שבכולם
שהיתה אשתו מתקנת להן כל מה שהיו צריכין אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה אם מתקיימת
עצתו של רשע זה מי מקריב לפניך כרשנא מי מקריב לפניך פר בן שנה שתר מי מקריב לפניך שתי
תורים אדמתא מי בונה לפניך מזבח אדמה כד"א (שמות כ') מזבח אדמה תעשה לי תרשיש מי
לובש בגדי כהונה ומשמש לפניך כמד"א (שם כ"ח) תרשיש שהם וישפה מרס מי ממרס לפניך את
העופות מרסנא מי ממרס לפניך את הסלתות ממוכן מי מכין לפניך את המזבח כמה דאת אמר
ויכינו את המזבח על מכונתו אותה שעה אמר להן הקב"ה לישראל בני הם רעי הם קרובי הם
אוהבי הם בני אוהבי הם שהוא אברהם דכתיב זרע אברהם אוהבי מרומם אני קרנם כמד"א

חמש מגילות

מִרְסָנָא מְמוּכָן שְׁבַעַת שְׁרִין פֶּרְס וּמְדִי²⁹² רֵאִי פְּנֵי הַמֶּלֶךְ²⁹³ הַיּוֹשְׁבִים רֵאשֻׁנָה בְּמַלְכוּת

הַקְרִיבוּ לְפָנָיו בְּבֵית מִקְדָּשְׁךָ כְּבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה וְשָׁנֵי תוֹרִים עַל מִזְבֵּחַ אֲדָמָה עַל יְדֵי הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל שֶׁהָיָה לְבוּשׁ חֲשׁוֹן אֲשֶׁר בּוֹ תְרַשִּׁישׁ, וְנִצְרִי כֹהֵנָה הָיוּ מְמַרְסִים וּמְעַרְבִים אֶת הַדָּם וְעוֹרְכִים לְפָנָיו [סִידוּר] לֶחֶם הַפָּנִים. וְאִזּוֹ הִסְתַּוְּבַב הַמֶּלֶךְ, וְשׁוּב שָׁאֵל עֲצָה מִשְׁרֵי הַקְרוֹבִים אֵלָיו, וְאֵלָה שְׁמוֹתֵם: פְּרִשְׁנָא, שִׁתְר אֲדַמְתָּא, תְרַשִּׁישׁ, מֶרְס מְרָסָנָא, מְמוּכָן, שְׁבַעַת שְׁרֵי פֶרְס וּמְדִי רֵאִי פְּנֵי הַמֶּלֶךְ הַיּוֹשְׁבִים בְּמַעְלָה הַרְאשׁוֹנָה אֲשֶׁר בְּכִסְאוֹת הַמַּלְכוּת.

והקרב אליו – לערוך זכריו לפניו אלו הם כרסנא סתר וגו'.

(טו) בְּדַת מָה לְהַעֲשׂוֹת בְּמַלְכָּה וְשִׁתִּי בְּגַלְל שְׁלֵא עָשְׂתָה אֶת מְאָמְרֵי הַמֶּלֶךְ אַחֲשׁוּרוֹשׁ שְׁגֹזַר עָלֶיהָ בְּיַד הַשְּׂרִים.

בְּמַלְכָּה וְשִׁתִּי עָלוּ אֲשֶׁר לֹא-עָשְׂתָה אֶת-מְאָמְרֵי הַמֶּלֶךְ אַחֲשׁוּרוֹשׁ בְּיַד הַפְּרִיסִים²⁹⁴

כדת מה לעשות – מוסב על ויאמר המלך לחכמים.

(טז) וַיֹּאמֶר מוּמוּכָן מְמוּכָן לְפָנֵי הַמֶּלֶךְ וְהַשְּׂרִים לֹא עָלְמוּ לְבַדּוֹ עֲוֹתָהּ וְשִׁתִּי הַמַּלְכָּה, כִּי עַל כָּל הַשְּׂרִים וְעַל כָּל הַעַמִּים

וַיֹּאמֶר מְמוּכָן הוּא הֵמָּן בֶּן בְּנוֹ שֶׁל אֲגַג הַרְשָׁע, לְפָנֵי הַמֶּלֶךְ וְהַשְּׂרִים לֹא עָלְמוּ לְבַדּוֹ עֲוֹתָהּ וְשִׁתִּי הַמַּלְכָּה, כִּי עַל כָּל הַשְּׂרִים וְעַל כָּל הַעַמִּים לְפָנֵי הַמֶּלֶךְ וְהַשְּׂרִים²⁹⁵ לֹא

(תהלים קמ"ח) וירם קרן לעמו ד"א כרסנא אמר הקב"ה בוזק אני לפניו כרשינין ומשירן מן העולם שתר משקה אני להם כוס של תרעלה אדמתא תרשיש מתיר אני דמן כמים מרס מרסנא ממוכן ממרס אני מסרס וממעך את נפשם בתוך מעיהם וכי היכן היתה איסקוזות של כולן מתקונת א"ר הושעיא מישעיה הנביא המד"א (ישעיה י"ד) הכינו לבניו מטבח בעון אבותם בל יקומו וירשו ארץ וגו':

²⁹² עי' אסת"ר פ"ד סי' ג

(ג) שבעת שרי פרס ומדי רב ושמואל רב אמר במלכות אחשורוש הכתוב מדבר ושמואל אמר במלכות בלשצר הכתוב מדבר על דעתיה דרב דאמר במלכות אחשורוש ניהא על דעתיה דשמואל דאמר במלכות בלשצר כיצד היו כל אותן השנים אמר ר' הונא על ידי שלא נשתמשו בכלי בית המקדש הדא הוא דכתיב (דניאל ה') בלשצר אמר בטעם חמרא וגו' שמתוך כן ביה בלילא קטיל בלשצר מלכא כשדיא:

²⁹³ עי' אסת"ר פ"ד סי' ד

(ד) רואי פני המלך שתי משפחות היו נכנסות אצל רבי אחת של רבי הושעיא ואחת של בית רבי יהודה בן פזי כשנתחתן ר' יהודה בן פזי לר' בקשו ליכנס תחלה ולא הניחן רבי אמי אמר להם כתיב (שמות כ"ו) והקמות את המשכן כמשפטו אשר הראית וכי יש משפט לעצים אלא קרש שזכה לינתן בצפון ינתן בצפון ושזכה לינתן בדרום ינתן בדרום בעון דימנן מאיכן אמר לון ר' סימון מן דרומא שנא' (שופטים א') ויאמר ה' יהודה יעלה אמר לו ר' מני הדא במלחמה ברם במינוי רואה פני המלך היושבים ראשונה אף הכא כן רואי פני המלך:

²⁹⁴ עי' אסת"ר פ"ד סי' ה

(ה) כדת מה לעשות אמר רבי יצחק לחזירתה כדת ולאומה קדושה שלא כדת אלא באכזריות במלכה ושתי על אחת כמה וכמה במלכה שאינה ושתי:

²⁹⁵ עי' אסת"ר פ"ד סי' ו

(ו) ויאמר ממוכן לפני המלך והשרים מה ראה ממוכן לקפוע בעצה תחלה מכאן שהדיוט קופץ בראש ר' פנחס ור' חלקיה בשם ר' סימון ור' אלעזר ור' יוחנן חד אמר דינינו כדיניהם וחרניא אמר אין דינינו כדיניהם מאן דאמר דינינו כדיניהם כדתנן דיני ממונות הטהורות והטמאות מתחילין מן הגדול ודיני נפשות מתחילין מן הצד ומאן דאמר אין דינינו כדיניהם מה מקיים ויאמר ממוכן נראין דברי ר' יהודה נראין דברי ממוכן ר' יוחנן אמר תלתא אמוראין חד אמר ע"י שהיתה מסטרתו בקורדקין שלה על פניו לכאן ולכאן וחרניא אמר ע"י שלא הזמינה את אשתו לסעודת נשים וחרניא אמר ע"י שהיתה לו בת והיה מבקש להשיאה למלכות מאן דאמר ע"י שהיתה מסטרתו בקורדקין שלה על פניו לכאן ולכאן שאמר לא על המלך לבדו עותה ושתי המלכה ומאן דאמר ע"י

חמש מגילות

עַל־הַמֶּלֶךְ לְבַדּוֹ עֹתָה וְשִׁתִּי
הַמֶּלֶכָה בִּי עַל־כָּל־הַשָּׂרִים
וְעַל־כָּל־הַעַמִּים אֲשֶׁר
בְּכָל־מְדִינֹת
אֲחֻשׁוּרוֹשׁ

עוֹתָה – לָשׂוֹן עוֹן

(יז) כִּי־יֵצֵא דְבַר־הַמֶּלֶכָה²⁹⁶
עַל־כָּל־הַנָּשִׁים לְהַבְנֹת
בְּעֲלִיהֶן בְּעִנְיָהֶן בְּאִמְרֵם
הַמֶּלֶךְ אֲחֻשׁוּרוֹשׁ אָמַר
לְהַבִּיא אֶת־וְשִׁתִּי הַמֶּלֶכָה
לְפָנָיו וְלֹא־בָאָה

כי יאל דבר המלכה על כל הנשים – זה שזיזתה את המלך על כל הנשים להבנות אף הן את בעליהם

וַהֲיֹם הַזֶּה תִּהְיֶינָּה אוֹמְרוֹת שְׂרוֹת פָּרַס וּמְדֵי לַעֲשׂוֹת לְבַעֲלֵיהֶן כְּאֲשֶׁר
תִּשְׁמַעְנָה אֶת הַדְּבָר שֶׁעָשָׂתָה וְשִׁתִּי הַמֶּלֶכָה, וְנוֹעֲצוֹת לַעֲשׂוֹת כִּדְבַר לְכָל
שָׂרֵי הַמֶּלֶךְ, וּמִי יוֹכֵל לְשַׂאת מִדָּה כְּזוֹ שֶׁל שְׁחֹק וְרוֹגֵז.
יַחַד) וְהַיּוֹם הַזֶּה תִּאֲמַרְנָהוּ
שְׂרוֹת פָּרַס²⁹⁷ וּמְדֵי אֲשֶׁר
שִׁמְעוּ אֶת־דְּבַר הַמֶּלֶכָה לְכָל
שָׂרֵי הַמֶּלֶךְ וּבְזִיוֹן וְקֶצֶף

תאמרנה שרות פרס ומדי – לכל שרי המלך את הדבר הזה והרי זה מקרא קצר. וכדי בזיון – ויש בדבר הזה הרבה בזיון וקצף

אִם לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ טוֹב יֵצֵא דְבַר גְּזֵרַת הַמַּלְכוּת מִלְּפָנָיו, וַיִּכְתַּב בְּדַתִּי פָּרַס
וּמְדֵי וְלֹא יַעֲבֹר, גְּזֵרָה זֹאת, אֲשֶׁר לֹא תָבוֹא וְשִׁתִּי לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ, וְאַחֲרַי
שֶׁתָּבוֹא לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ, יִגְזֹר הַמֶּלֶךְ וַיִּסִּיר אֶת רֵאשִׁי, וּמַלְכוּתָהּ יִתֵּן הַמֶּלֶךְ
לְחִבְרָתָהּ הַטּוֹבָה מִמֶּנָּה.
(יט) אִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב יֵצֵא
דְבַר־מַלְכוּת²⁹⁸ מִלְּפָנָיו
וַיִּכְתַּב בְּדַתִּי פָּרַס־וּמְדֵי וְלֹא

שלא הזמינה את אשתו לסעודת נשים שאמר כי יצא דבר המלכה על כל הנשים להבנות בעליהן בעיניהן הדא היא דלא הות תמן מאן דאמר ע"י שהיתה לו בת והיה מבקש להשיאה למלכות שאמר ומלכותה יתן המלך לרעותה הטובה ממנה:

²⁹⁶ ע"י אסת"ר פ"ד סי' ז

(ז) כי יצא דבר המלכה א"ר שמואל בלא דדין הות צריכה:

²⁹⁷ ע"י אסת"ר פ"ד סי' ח

(ח) והיום הזה תאמרנה שרות פרס רב ושמואל רב אמר כדי הבזיון הזה לקציפה הזאת ושמואל אמר כדי הקצפון לבזיון זה אמר רבי חנינא כדאי הוא הבזיון שביזה אביה את כלי ב"ה לקצפון שקצף עליה והרגה:

²⁹⁸ ע"י אסת"ר פ"ד סי' ט

(ט) אם על המלך טוב יצא דבר מלכות אמר לו אדוני המלך דבר אתה מוציא מפ"ך ואני מכניס את ראשה בדיסקוס ויכתב בדתי פרס ומדי ולא יעבור וגו' אמר ר' חנינא בריה דר' אבהו כתיב (איוב ה') כי הוא יכאיב ויחבש ימחץ וידיו תרפינה בלשון שנטלה מלכות מזקנה שאמר לו שמואל (ש"א ט"ו) ונתנה לרעך הטוב ממך בו בלשון חזרה לו המלכות הה"ד ומלכותה יתן המלך לרעותה הטובה ממנה:

וַעֲבֹר אֲשֶׁר לֹא-תָבוֹא וְשִׁתִּי
לְפָנַי הַמֶּלֶךְ אַחֲשֹׁרוֹשׁ
וּמְלִכּוֹתֶיהָ יִתֵּן הַמֶּלֶךְ לְרַעוּתָהּ
הַטּוֹבָה מִמֶּנָּה

דבר מלכות – גזרת מלכות של נקמה שזוה להורגה. ויכתב דתתי פרס ומדי – בספרי חוק ומנהג המלכות. ולא יעבור – חוק זה מציניהם שיהא זה חוק ודת לכלל הצוזה את בעלה. אשר לא תבוא ופתי – ולכך נהרגה.

(כ) וַנִּשְׁמַע הַמֶּלֶךְ²⁹⁹ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה בְּכָל-מְלָכּוֹתָו כִּי רַבָּה הָיָא וְכָל-הַנָּשִׁים יִתְּנוּ יָקָר לְבַעְלֵיהֶן לְמַגְדוֹל וְעַד-קָטָן

וַנִּשְׁמַע דְּבַר גְּזֵרַת הַמֶּלֶךְ, אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה בְּכָל מְלָכּוֹתָו כִּי גְזָרָה גְדוּלָה הָיָא, וְאַחֲרֵי כֵן כָּל הַנָּשִׁים יִתְּנוּ גְדוּלָה וְכָבוֹד לְבַעְלֵיהֶן לְמַגְדוֹל וְעַד קָטָן.

(כא) וַיִּיטֵב הַדָּבָר לְפָנַי הַמֶּלֶךְ וְהַשָּׂרִים, וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ כְּדָבָר מְמוּכָן.

(כא) וַיִּיטֵב הַדָּבָר לְפָנַי הַמֶּלֶךְ וְהַשָּׂרִים³⁰⁰ וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ כְּדָבָר מְמוּכָן

(כב) וַיִּשְׁלַח סְפָרִים אֶל-כָּל-מְדִינֹת הַמֶּלֶךְ³⁰¹ אֶל-מְדִינָה וּמְדִינָה בְּכַתְּבָהּ וְאֶל-עַם וְעַם כְּלִשׁוֹנָו לְהֵיוֹת כָּל-אִישׁ שׂוֹרֵר בְּאַשְׁתּוֹ, וְכוּפָה אוֹתָהּ לְהֵיוֹת מְדַבְּרַת כְּלִשׁוֹן הָאִישׁ וּכְדָבוֹר עִמּוֹ.

(כב) וַיִּשְׁלַח סְפָרִים אֶל-כָּל-מְדִינֹת הַמֶּלֶךְ³⁰¹ אֶל-מְדִינָה וּמְדִינָה בְּכַתְּבָהּ וְאֶל-עַם וְעַם כְּלִשׁוֹנָו לְהֵיוֹת כָּל-אִישׁ שׂוֹרֵר בְּבֵיתוֹ

²⁹⁹ עי' אסת"ר פ"ד סי' י

(י) ונשמע פתגם המלך וגו' ר' לוי ור' יצחק ר' לוי אמר פתגם גדול אנו עתידין לשמוע מזו שנכנסה למלכות מהו אבל גדול ליהודים ור' יצחק אמר פתגם גדול אנו עתידים לשמוע מזו שנכנסה למלכות מהו שמחה וששון ליהודים אמר ר' יהודה בר' סימון ונשמע פתגם מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא שאמר בחכמתו ובתבונתו (שמות י"ז) מחה אמחה את זכר עמלק כי רבה היא רב ושמאל חד אמר הדא מלכותה רבתא להדא חטיתא וחד אמר הדא חטיתא רבתא להדא מלכותא וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן וגו':

³⁰⁰ עי' אסת"ר פ"ד סי' יא

(יא) וייטב הדבר בעיני המלך והשרים גזר והכניס ראשה בדיסקוס:

³⁰¹ עי' אסת"ר פ"ד סי' יב

(יב) וישלח ספרים אל כל מדינות המלך אמר רב הונא אחשורוש דעת סרוחה היתה לו מנהג שבעולם אדם מבקש לאכול עדשים ואשתו מבקשת לאכול אפונים יכול הוא לכופה לא מה דהיא בעיא היא עבדה אמר ר' פנחס ולא עוד אלא שנעשה שחוק בעולם בנוהג שבעולם מדיי נושא פרסית והיא מדברת בלשון מדיי פרסי נושא מדיית והיא מדברת בלשון פרסי אבל הקדוש ברוך הוא דבר עם ישראל בלשון שלמדו הדא הוא דכתיב אנכי ה' אלהיך לשון יחנך אמר רבי נתן דבית גוברין ארבע לשונות נאין הן שישתמש בהן עולם לעז לזמר פרסי לאליה עברי לדיבור רומים לקרב ויש אומרים אף אשורית לכתב עברית יש לה דיבור ואין לה כתב אשורית יש לה כתב ואין לה דיבור בחרו להם כתב אשורית ולשון עברית בורגני אחד אמר בררן להון לשון רומי מלשון יוני ר' יהודה בר' סימון אמר גנאי הוא לה שחותמת שאינה שלה ורב חנין בר אדא אמר אף על פי כן וטפרה די נחש אינה חותמת אלא בלשונה א"ר שמואל בר נחמן מכאן אדם צריך לשנות את פרשיותיו אילו לא שנה לנו משה את התורה מהיכן אנו יודעין השסועה ואילו לא שנה לנו דניאל את החלום מהיכן אנו יודעין וטפרה די נחש:

ומדבר בלשון עמו

ומדבר כלשון עמו – כופה את אשתו ללמד את לשונו אם היא בת לשון אחר

פרק ב

אחר הדברים האלה, פֹּאֶשֶׁר נָח וְשִׁקְט מִשְׁכְּרוֹת יַיִן, וְכֹאֲשֶׁר נָח חָרוֹן אַפּוֹ שֶׁל הַמֶּלֶךְ אַחְשׁוּרוֹשׁ, הִחֵל לְזַכֵּר אֶת וְשֵׁתוֹ. הַשִּׁיבוּ שְׁרִיו וְכֹה אָמְרוּ: הֲלֹא אַתָּה הוּא שֹׁגֵרֶת עָלֵינוּ דִּין מִוֹת עַל מַה שֶׁעָשִׂיתָ. אָמַר לָהֶם הַמֶּלֶךְ: אֲנִי לֹא גִזַּרְתִּי לְהַרְגֶּה, רַק שֶׁתְּבוֹא לְפָנַי וְלֹא בָּאָה, וְצוֹיִתִּי לְהַסִּיר מִמְּנֵה הַמַּלְכוּת. אָמְרוּ לוֹ: לֹא כֵן, רַק דִּין מִוֹת גִּזַּרְתָּ עָלֵינוּ בְּעֵצַת שְׂבַעַת הַשָּׁרִים. מִיָּד גָּבַר פְּעֻסוֹ וְגָזַר לְהִיּוֹת תְּלוּיִים שְׂבַעַת הַשָּׁרִים עַל הָעֵץ.

(א) אחר הדברים האלה
בשך חמת המלך
אחשורוש³⁰² זכר את ושת
ואת אשר עשית ואת אשר
נגזר עליה³⁰³

זכר את ושת – את יפיה ונענצ

ויאמרו נערי המלך משרתי, יבקשו לצרף המלך נערות בתולות טובות מראה.

(ב) ויאמרו נערי המלך
משרתי יבקשו למלך
נערות בתולות טובות
מראה

ויפקד המלך ממונים בכל מדינות מלכותו, ויקבצו את כל נערה בתולה טובת מראה אל שושן הבירה, אל בית הנשים אשר שם מרחצאות ובריכות, ואשר שם מפקד הגא הסריס הגדול של המלך שומר הנשים ויגזר להיות נותן מנת תמרוקיהן.

(ג) ויפקד המלך פקידים
בכל מדינות מלכותו³⁰⁴
ויקבצו את כל נערה בתולה
טובת מראה אל שושן
הבירה אל בית הנשים אל
יד הגא סריס המלך שמר

³⁰² עי' אסת"ר פ"ה סי' ב

(ב) אחר הדברים האלה כשך חמת המלך אחשורוש א"ר איבו בשם רבי יוסי בן זמרא כל מקום שנאמר אחר סמוך אחרי מופלג ורבנן משום ר' יוסי בן זמרא כל מקום שנאמר אחרי סמוך אחר מופלג כשוך חמת המלך אחשורוש בשך אין כתיב כאן אלא כשך שכיכה שאינה שכיכה זכר את ושת גזירה זאת שגזר עליה שתכנס לפניו ערומה ולא נכנסה קצף עליה והרגה מן דקטלה שרי תהי ביה (חוזר בו) למה שעשתה כהוגן ואת אשר נגזר עליה שלא כהוגן ולמה עלתה לה כך לפי שלא היתה מנחת לאחשורוש ליתן רשות לבנות בית המקדש ואומרת לו מה שהחריבו אבותי אתה מבקש לבנות ויאמרו נערי המלך משרתי וגו':

³⁰³ עי' לעיל הערה 285.

³⁰⁴ עי' אסת"ר פ"ה סי' ג

(ג) ויפקד המלך פקידים בכל מדינות מלכותו מה ראה א"ר הונא ע"י שהיו מבזות בבנות ישראל כעורות ואין כל בריה משגיח עליהם לפיכך באו לידי המספק הזה ר' חנינא בר שילקא ור' יהושע דסכנין ור' לוי בשם ר' יוחנן אמרין ישראל וגוי דרים בחצר אחד ושפה ישראל קדרתו ונגע בה הגוי אינה טמאה שפה הגוי קדרתו ונגע בה ישראל הוא אומר טמאה ואפי' נפלו לתוכה כמה שקצים ורמשים הוא אוכלה ואם ישראל עושה את שלו לתוכה הוא שוברה כך כתיב (ירמי' נ') השמיעו אל בבל רבים כל דורכי קשת וגו' וכי כסף נטלה שתתן כסף זהב נטלה שתתן זהב (איכה ה') נשים בציון ענו מה ת"ל אלא כך אמר הקב"ה אתם להוטים אחר הערוה חייכם שאני מביא עליכם אומה שאינה מבקשת מכם לא כסף ולא זהב ה"ד (ישעיה' ג') הנני מעיר עליהם את מדי אשר כסף לא יחשבו וזהב לא יחפצו בו ומה מבקשת מכם (שם) וקשתות נערים תרטשנה ופרי בטן לא ירחמו וגו' אל יד הגא סריס המלך שומר הנשים מחוי היה והיה ממונה על הבתולות ודכוותיה אל יד שעשגז סריס המלך שומר הפלגשים שחוף היה והיה ממונה על הנשים:

הנשים ונתן תמרוקיהן

ויפקד המלך פקידים – לפי שכל פקיד ופקיד ידועות לו נשים היפות שבמדינתו. תמרוקיהן – הן דברים המלחמין כמו ומורק וקוטף, שכן ערב ומיני סמנים וצמחים המטהרין ומעדינין את הבשר:

(ד) והנערה אשר תיטב בעיני המלך תחת וישתי ויטב הדבר לפני המלך ויעש בן המלך ויעש בן

(ה) איש יהודי היה³⁰⁶ בשושן הבירה ושמו מרדכי בן יאיר בן שמעי בן קיש איש יהודי ומודה, ומתפלל לפני האלקים על עמו היה בשושן הבירה, ושמו מרדכי נקרא על שהיה משול למר דרור, בן יאיר, בן שמעי, בן גרא, בן קיש, איש אשר משבט בנימין, הוא שמעי שזלזל בדרך ורצה יואב להרגו, ולא הניחו מפני שחזה בו ברוח נבואה וראה שעתידים מרדכי ואסתר [הגואלים] לצאת ממנו, וכאשר פסק שמעי מלהוליד

³⁰⁵ עי' אסת"ר פ"ה סי' ד

(ד) והנערה אשר תיטב בעיני המלך וגו' מי הגון לדבר זה מרדכי איש יהודי היה בשושן הבירה ושמו מרדכי ודכוותיה (שמות ב') וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים מי הגון לדבר זה משה ומשה היה רועה ודכוותיה (שמואל א' ח') ויאמר שמואל אל העם לכו איש לעירו וגו' מי הגון לדבר זה שאול שנאמר (שם ט') ויהי איש מבנימין ושמו קיש ודכוותיה (ש"א י"ז) וישמע שאול וכל ישראל את דברי הפלשתי ויחתו ויראו מאד מי הגון לדבר זה דוד (שם) ודוד בן איש אפרתי היה ר' יהושע בר אבירם אמר תרתי כתיב (שופטים ד') והוא לחץ את ישראל בחזקה מהו בחזקה א"ר יצחק בחירופין ובגידופין המד"א (מלאכי ג') חזקו עלי דברכם מי הגון לדבר זה דבורה הה"ד (שופטים ד') ודבורה אשה נביאה אשת לפידות ר' יהושע בר אבירם אמר חורי (שם י') ויאמרו העם שרי גלעד איש אל רעהו מי האיש אשר יחל להלחם בבני עמון יהיה לראש לכל יושבי גלעד מי הגון לדבר זה יפתח (שם י"א) ויפתח הגלעדי היה גבור חיל:

³⁰⁶ עי' אסת"ר פ"ו סי' ג

(ג) היה א"ר יוחנן כל מי שנאמר בו היה הוא תחלתו והוא סופו איתבון ליה והכתיב (יחזקאל י"ג) אחד היה אברהם מעתה הוא תחלתו והוא סופו אמר לון אף היא לא תברה דא"ר חנינא ור' יוחנן תרוויהון בן שלש שנים הכיר אברהם את בוראו הה"ד (בראשית כ"ו) עקב אשר שמע אברהם בקולי מנין עקב שמע אברהם בקול בוראו והווי שנותיו קע"ה מה מקיים בו היה שהיה מתוקן להדריך כל העולם כולו בתשובה (שם ג') הן האדם היה שהיה מתוקן למיתה (שם) והנחש היה ערום מתוקן לפורענות (שם ד') וקין היה עובד אדמה מתוקן לגלות כד"א (שם) ויצא קין מלפני ה' וגו' לומר נע ונד (איוב א') איש היה בארץ עוץ מתוקן ליסורין (בראשית ו') נח איש צדיק תמים היה היה מתוקן להכיר בוראו (שמות ג') ומשה היה רועה היה מתוקן לגאולה מרדכי היה מתוקן לגאולה ר' לוי ורבנן ר' לוי אמר כל מי שנאמר בו היה ראה עולם חדש א"ר שמואל בר נחמן וחמשה הן נח אתמול (איוב י"ד) אבנים שחקו מים דא"ר לוי בשם ר' יוחנן אפילו אצטרובולין של רחים נימוחו בימי המבול והכא אמר (בראשית ט') ויהיו בני נח היוצאין מן התיבה לומר ראה עולם חדש יוסף אתמול (תהלים ק"ה) ענו בכבל רגלו ועכשיו (בראשית מ"ב) ויוסף הוא השליט על הארץ אלא ראה עולם חדש משה אתמול בורח מפני פרעה ועכשיו משקעו בים אלא שראה עולם חדש איוב אתמול (איוב ט"ז) ישפך לארץ מרתי עכשו (שם מ"ב) ויוסף ה' את כל אשר לאיוב למשנה אלא ראה עולם חדש מרדכי אתמול וילבש שק ואפר ועכשיו יצא מלפני המלך בלבוש מלכות ושמו מרדכי מה מר ראש לכל הבשמים אף מרדכי ראש לצדיקים בדורו:

³⁰⁷ עי' אסת"ר פ"ו סי' ב

(ב) איש יהודי היה בשושן הבירה איש מלמד שהיה מרדכי שקול בדורו כמשה בדורו דכתיב ביה (במדבר י"ב) והאיש משה ענו מאד מה משה עמד בפרץ דכתיב (תהלים ק"ו) ויאמר להשמידם לולי משה בחירו עמד בפרץ וגו' אף מרדכי כן דכתיב דורש טוב לעמו ודובר שלום לכל זרעו מה משה לימד תורה לישראל דכתיב (דברים ד') ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים אף מרדכי כן דכתיב

חמש מגילות

צוה דוד לשלמה בנו להרג אותו.

איך יהודי – על סגולה עם גלות יהודה כל אותן סגולות עם מלכי יהודה היו קרויים יהודים בין הגויים ואפילו משבט אחר הם. איך ימיני – מבנימין היה כך פשוטו, ורבותינו דקשו מה דלכא

(ו) אֲשֶׁר הִגְלָה מִירוּשָׁלַיִם³⁰⁸ אֶת הַגּוֹלָה אֲשֶׁר הִגְלָתָה עִם יְהוּדָה, אֲשֶׁר הִגְלָה נְבוּכַדְנֶצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל, וְכַאֲשֶׁר כָּבַשׁ כּוֹרֶשׁ וְדָרְיוּשׁ אֶת בָּבֶל, יֵצֵא מֵרְדֵי מִבְּבֶל עִם דְּנִיָּאל וְכָל כְּנִסְתֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָיוּ שָׁם בְּבָבֶל יֵצְאוּ מִשָּׁם, וַיָּבֹאוּ עִם כּוֹרֶשׁ הַמֶּלֶךְ לְגוֹר בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה.

(ז) וַיְהִי אִמֵּן אֶת הַדָּפָה³⁰⁹ הַיָּמִינִי הַזֶּה הַיּוֹדֵה אֶת אֲסֵתֶר בַּת דָּוִד כִּי אֵין לָהּ אָב וְאֵם וְהַנֶּעֱרָה יַפֶּת תֹּאֵר וְטוֹבֵת מְרָאָה וּבְמוֹת אָבִיהָ וְאֵמָה לְקַחְתָּה מֵרְדֵי לֹו לְבַת

לו לבת – רבותינו פירשו לבית לאשה

(ח) וַיְהִי בְּהַשְׁמַע דְּבַר הַמֶּלֶךְ וְדָתוֹ וּבְהַקְבִּיץ נְעֻרוֹת רַבּוֹת אֶל שׁוֹשַׁן הַבִּירָה אֶל יַד הַגִּי וּתְלַקַּח אֶת אֲסֵתֶר בְּאֵנֶס וְהוֹבֵאָה לְבֵית הַמֶּלֶךְ אֶל יַד הַגִּי שׁוֹמֵר הַנְּשִׁים.

דברי שלום ואמת וכתוב (משלי כ"ג) אמת קנה ואל תמכור ושמו מרדכי הרשעים קודמין לשמן נבל שמו שבע בן בכרי שמו אבל הצדיקים שמן קודם להם ושמו מנוח ושמו קיש ושמו שאול ושמו אלקנה ושמו בועז ושמו מרדכי לפי שדומין לבוראן דכתיב (שמות ו') ושמי ה' לא נודעתי להם יהודי למה נקרא שמו יהודי והלא ימיני הוא לפי שייחד שמו של הקב"ה כנגד כל באי עולם הה"ד לא יכרע ולא ישתחוה וכי קנתרן היה ועובר על גזירת המלך אלא כשצוה אחשורוש להשתחוות להמן חקק עבודת כוכבים על לבו ונתכוון כדי שישתחוו לעבודת כוכבים וכשהיה רואה המן שאין מרדכי משתחוה לו נתמלא חימה ומרדכי אומר לו יש אדון המתגאה על כל גאים היאך אני מניחו ואשתחוה לעבודת כוכבים ולפי שייחד שמו של הקב"ה נקרא יהודי לומר יהודי יחיד וי"א שהיה שקול כאברהם בדורו מה אברהם אבינו מסר את עצמו לתוך כבשן האש והחזיר והכיר לבריות גדולתו של הקב"ה הה"ד (בראשית י"ב) ואת הנפש אשר עשו בחרן אף מרדכי בימיו הכירו הבריות גדולתו של הקב"ה הה"ד ורבים מעמי הארץ מתיהדים וייחד שמו של הקב"ה וקדשו ולפיכך נקרא יהודי דכתיב איש יהודי אל תקרי יהודי אלא יחיד:

³⁰⁸ עי' אסת"ר פ"ו סי' ד

(ד) אשר הגלה מירושלם ר' ברכיה ור' ירמיה ור' חייא בשם ר' יוסי כד הוו מטו רבי יונתן ורבנן להאי פסוקא אשר הגלה נבוכדנצר הו אמרין נבוכדנצר שחיק עצמות ולמה לא הוה אמרין כן בירמיה אלא שכל נבוכדנצר שבירמיה חי הוה ברם הכא מת הוה:

³⁰⁹ עי' אסת"ר פ"ו סי' ה

(ה) ויהי אומן את הדסה מה הדסה ריחה מתוק וטעמה מר כך היתה אסתר מתוקה למרדכי ומרה להמן כי אין לה אב ואם ר' פנחס ור' חמא בר גוריון בשם רבי וכי שתוקית היתה דאת אמר כי אין לה אב ואם אלא עיברתה אמה מת אביה וכיון שנולדה מתה אמה:

והיטב הנערה בעיניו ותשא חסד לפניו, ויצו למהר את תמרוניה ואת מתנותיה, תכשיטים ומלבושי המלכות, להיות נתונים לה, ואת שבע הנערות לשמשה שבעה ימי השבת. חולתא - היתה משמשת לפניו באחד בשבת. רוקעימא - בשני בשבת. גנונימא - בשלישי בשבת. גהורימא - ברביעי בשבת. רוקשימא - בחמישי בשבת. חורפיתא - בששי בשבת. רגועימא - ביום השבת. כלן צדיקות, וראיות לתת לה מאכל ומשקה על ידיהן מבית המלכות, וישנה ואת נערוניה להיטיב להן ולפנקן בבית הנשים.

(ט) ותיטב הנערה בעיניו ותשא חסד לפניו ויבהל את תמרוניה ואת מנותה לתת לה ואת שבע הנערות הראיות לתת לה מבית המלך וישנה ואת נערוניה לטוב בית הנשים

ויבהל את תמרוניה - זריז וממהר בשלה משל כולו: הראיות לתת לה - לשרתה וכן עושין לכולן וכבותינו דקשו מה שדקשו: וישנה - שינה אותה:

לא הגידה אסתר את עמה ואת מולדתה מפני שמרדכי צנה אותה אשר לא תגיד, ומפני מה צנה אשר לא תגיד, מפני שחשב בלבו מרדכי, ושת י שעשתה פבוד לעצמה ולא רצתה שתבוא להראות יפיה למלך ולשרים, דן אותה דינים רעים והרג אותה. ולמה לא הגידה אסתר עם מולדתה, אולי יכעס עליה המלך וינהרג אותה ויכרית עמה אשר היא ממנו, לכן צנה אותה אשר לא תגיד עמה ומולדתה.

(י) לא הגידה אסתר את עמה ואת מולדתה פי מרדכי צנה עליה אשר לא תגיד

אשר לא תגיד - כדי שיאמרו שהיא ממספחה בזויה וישלחוה שאם ידעו שהיא ממספחת שאלו המלך היו מחזיקים בה:

ובכל יום יום מרדכי היה מתפלל והולך לפני חצר בית הנשים לדעת את שלום אסתר ומה יעשה בה.

(יא) ובכל יום יום מרדכי מתהלך לפני חצר בית הנשים³¹⁰ לדעת את שלום אסתר ומה יעשה בה

ומה יעשה בה - זה אחד משני דיוקים שניתן להם רמז יסועה דוד ומרדכי דוד שנאמר (שמואל א יז) גם את הארי גם הדוב הכה עבדך אמר לא בא לידי דבר זה אלא לסמוך עליו להלחם עם זה וכן מרדכי אמר לא אירע ללדקת זו שחלקח למשכב ערל אלא שעתידה לקום להושיע לישראל לפיכך היה מחזר לדעת מה יהא בסופה:

וכאשר הגיע תור נערה ונערה לבוא לפני המלך אחשוורוש, מקץ היות לה פדת הנשים השוהות בתפנוקיהן שנים עשר חדשי השנה, פי כן מלאו ימי מרוניהן, ששה חדשים בשמן המור ואנפקינן המשיר את

(יב) ובהגיע תר נערה ונערה לבוא אל המלך אחשוורוש מקץ היות לה

³¹⁰ עי' אסת"ר פ"ו סי' ח

(ח) ובכל יום יום מרדכי מתהלך לפני חצר בית הנשים לשאול על כתמה ועל נדותה לדעת את שלום אסתר שלא יעשו לה כשפים אמר ר' יעקב בר אחא אמר לו הקב"ה אתה דרשת שלום נפש אחת לדעת את שלום אסתר חייך סופך לדרוש שלום אומה שלימה הה"ד דורש טוב לעמו ודובר שלום לכל זרעו:

חמש מגילות

בְּדַת הַנָּשִׁים שְׁנַיִם עָשָׂר
חֹדֶשׁ כִּי כֹן יִמְלְאוּ יָמֵי
מְרוּקִיהֶן שְׁשָׁה חֳדָשִׁים
בְּשִׁמּוֹן הַמֶּר וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים
בְּבִשְׂמִים וּבִתְמָרוֹקֵי הַנָּשִׁים
תַּר – זִמְנוֹ:

(יג) וּבִזְהָ הַנְּעֻרָה בָּאָה אֶל
הַמֶּלֶךְ אֵת כָּל אֲשֶׁר תֹּאמַר
יִנְתֵּן לָהּ לָבוֹא עִמָּה מִבֵּית
הַנָּשִׁים עַד בֵּית הַמֶּלֶךְ
כָּל אֲשֶׁר תֹּאמַר – כָּל שְׁחוֹק וּמִינֵי זִמְנֵי:

(יד) בְּעֶרְבִי הִיא בָּאָה וּבְבֹקֶר
הִיא שֹׁבָה אֶל בֵּית הַנָּשִׁים
שְׁנַיִם אֶל יָד שְׁעֵשֶׁנֹּז סָרִיס
הַמֶּלֶךְ שִׁמְר הַפִּילֹגְשִׁים לֹא
תָבוֹא עוֹד אֶל הַמֶּלֶךְ כִּי אִם
חֶפְזֵי בֵּה הַמֶּלֶךְ וְנִקְרְאָה
בְּשֵׁם
אֵל בֵּית הַנָּשִׁים שְׁנַיִם – הַשְּׁנִי:

(טו) וּבְהִגִּיעַ תוֹר אֶסְתֵּר בֵּית
אֲבִיחַיִל³¹¹ דָּד מְרֻדְכֵי אֲשֶׁר
לָקַח לוֹ לְבַת לָבוֹא אֶל
הַמֶּלֶךְ לֹא בִקְשָׁה דְבָר כִּי אִם
אֵת אֲשֶׁר יֹאמַר הַנִּי סָרִיס
הַמֶּלֶךְ שִׁמְר הַנָּשִׁים וְתִהְיֶה
אֶסְתֵּר נִשְׂאֵת חֵן בְּעֵינֵי כָּל
רְאִיָּה

³¹¹ ע'י אסת"ר פ"ו סי' ט

(ט) ובהגיע תור אסתר וגו' ותהי אסתר נשאת חן בעיני כל רואיה ר' יודא אומר כאיקונין הזה שאלף בני אדם מביטים בה והיא עריבה על כולם ר' נחמיה אומר העמידו מדיות מכאן ופרסיות מכאן והיתה אסתר יפה מכולן ורבנין אמרין ותהי אסתר נושאת חן בעיני כל רואיה בעיני העליונים ובעיני התחתונים כד"א (משלי ג') ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם:

חמש מגילות

ותלקח אסתר אל המלך אחשורוש לאשה, ויבא אותה אל חדר בית מלכותו בחדש העשירי הוא חדש טבת בשנה השביעית למלכותו.
(טז) ותלקח אסתר אל המלך אחשורוש³¹² אל בית מלכותו בחדש העשירי הוא חדש טבת בשנת שבע למלכותו

בחדש העשירי – עת לנה שהגוף נהנה מן הגוף זימן הקדוש צדק הוא אותו עת כינה כדי לחצבה עליו:

ויאהב המלך את אסתר מכל הנשים שהיו נשואות, ותשא חן וחסד לפניו מכל הבתולות, וישם רביד של זהב על ראשה. ויסלק מחדר בית משכבו את דיוקנה של ושת, והעמיד שם את דיוקנה של אסתר, והושיב אותה על פסא המשנה, וימליכה תחת ושת.
(יז) ויאהב המלך את אסתר מכל הנשים ותשא חן וחסד לפניו³¹³ מכל הבתולות וישם בתר מלכות בראשה וימליכה תחת ושת

מכל הנשים – הצעולות שאף נשים הצעולות קצץ:

ויעש המלך משתה גדול לכל שריו ועבדיו, ויהי קורא לו משתה אסתר, והנאת הנחת מסים למדינות עשה, ויתן לה מתנות ומנות כמתנת יד המלך.
(יח) ויעש המלך משתה גדול לכל שריו ועבדיו את משתה אסתר והנחה למדינות עשה ויתן משאת ביד המלך

והנחה למדינות עשה – לכבודה הניח להם מן המס שעליהם: ויתן משאת – שלח דורנות להם והכל כדי לפתותה אולי תגיד מולדתה, ואף על פי כן:

ובהקבץ בתולות פעם שניה, ומרדכי מתפלל והולך ויושב בשער המלך.
(יט) ובהקבץ בתולות שנית ומרדכי ישב בשער המלך

[ומדי יום ויום פעם אחת] הנה שואל לה המלך, מאיזו אמה את, ולא היתה אסתר מגדת מולדתה ואת עמה באשר צנה עליה מרדכי, ואת מולדתה³¹⁴ ואת עמה באשר

³¹² עי' אסת"ר פ"ו סי' י

(י) ותלקח אסתר אל המלך אחשורוש מתעלה בלקוחין דין אמר אנא יהיב מאה דינרין ועליל עמה ודין אמר אנא יהיב תרתין מאוון ועליל עמה:

³¹³ עי' אסת"ר פ"ו סי' יא

(יא) ויאהב המלך את אסתר מכל הנשים ותשא חן וחסד וגו' ר' חלבו אמר מלמד שאף הנשואות הביאו לפניו לכך נאמר מכל הנשים ומכל הבתולות וישם כתר מלכות בראשה וימליכה תחת ושת עד שהמליכו את אסתר היתה איקונין של ושת קיימת כיון שנשא את אסתר בת טובים בת גנוסים אמר תיחות ושת תיסק אסתר הדא הוא דכתיב וימליכה תחת ושת:

³¹⁴ עי' אסת"ר פ"ו סי' יב

חמש מגילות

צוה עליה מרדכי ואת מאמר
מרדכי אסתר עשה באשר
היתה באמנה אתו

מאמר מרדכי היתה אסתר עושה, שבת ומועדים היתה שומרת, בימי
גדולת היתה נזקרת, מבשילים ונין גוים זרים לא היתה טועמת, וכל
המצוות שנתחייבו בהן נשות בית ישראל היתה שומרת על פי מרדכי,
באשר היתה שומרת כשהיתה גדלה אצלו.

אין אסתר מגדת מולדתה – לפי שמרדכי יוצג כשער המלך המזרזה והמרמזה על כד:

(כא) בימים ההם ומרדכי יושב בסנהדרין שתקנה לו אסתר בשער המלך.
ישב בשער המלך קצף בגתן
ותרש שני סריסי המלך³¹⁵
משמרי הסף ויבקשו לשלח
יד במלך אחשוורש

בימים ההם, ומרדכי יושב בסנהדרין שתקנה לו אסתר בשער המלך.
וכאשר ראו שני הסריסים זאת, כעסו וקצפו ויאמרו זה לזה: הלא
המלכה בדבר המלך רוצה לסלק אותנו ולהקים את מרדכי, אין זו
גדולה לסלק שני ממונים ולהעמיד אחד. אז נועצו בשפתם, בגתן
ותרש הטריסים, שני סריסי המלך שומרי הארמון, ויאמרו להשקות
סם המנות בשביל אסתר המלכה, ולהושיט יד במלך אחשוורוש להרגו
בחרב בבית משפכו.

לשלח יד – להשקותו סם המות:

(כב) ויודע הדבר למרדכי, מפני שהיה יודע לדבר בשבועים לשונות, ויגד
למרדכי³¹⁶ ויגד לאסתר

ויודע הדבר למרדכי, מפני שהיה יודע לדבר בשבועים לשונות, ויגד
למרדכי³¹⁶ ויגד לאסתר

(יב) אין אסתר מגדת מולדתה מלמד שתפשה שתיקה בעצמה כרחל זקנתה שתפשה פלך
שתיקה עמדו כל גדולי זרעה בשתיקה רחל תפשה פלך שתיקה ראתה סבלונותיה ביד אחותה
ושתקה בנימין בנה תפש בשתיקה תדע שאבנו שהיתה בחשן היתה ישפה לומר יודע היה במכירת
יוסף ושותק ישפה יש פה ושותק שאול בן בנה (ש"א י') ואת דבר המלוכה לא הגיד לו אסתר אין
אסתר מגדת מולדתה ואת עמה:

³¹⁵ עי' אסת"ר פ"ו סי' יג

(יג) בימים ההם ומרדכי יושב בשער המלך קצף בגתן ותרש שני סריסי המלך וגו' מה קצפון
היה שם מעביר שנים ומשיב אחד מעביר שני קלסריקין שהן שומרי הסף ומושיב הברברי הזה
יושב בשער המלך ר' ברכיה בשם ר' לוי אמר כתיב (תהלים מ"ו) לכו חזו מפעלות ה' אשר שם
שמות בארץ הקציף עבדים על יד אדוניהם לתת גדולה לצדיקים הה"ד קצף בגתן ותרש וגו' לתת
גדולה למרדכי מקציף אדונים על עבדיהם לתת גדולה ליוסף הה"ד (בראשית מ"א) פרעה קצף על
עבדיו:
³¹⁶

(7) תלמוד בבלי מסכת מגילה דף יג/ב

אמר רבה בר לימא (משמיה דרב) שהיתה עומדת מחיקו של אחשוורוש וטובלת ויושבת בחיקו
של מרדכי בימים ההם ומרדכי יושב בשער המלך קצף בגתן ותרש אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי
יוחנן הקציף הקדוש ברוך הוא אדון על עבדיו לעשות רצון צדיק ומנו יוסף שנאמר ושם אתנו נער
עברי וגו' עבדים על אדוניהם לעשות נס לצדיק ומנו מרדכי דכתיב ויודע הדבר למרדכי וגו' אמר
רבי יוחנן בגתן ותרש שני טריסים הוו והיו מספרין בלשון טורסי ואומרים מיום שבאת זו לא
ראינו שינה בעינינו בא ונטיל ארס בספל כדי שימות והן לא היו יודעין כי מרדכי מיושבי לשכת
הגזית היה והיה יודע בשבעים לשון אמר לו והלא אין משמרתך ומשמרתך שוה אמר לו אני
אשמור משמרתך ומשמרתך והיינו דכתיב ויבקש הדבר וימצא שלא נמצאו במשמרתך אחר הדברים
האלה (אחר מאי) [מאי אחר] אמר רבא אחר שברא הקדוש ברוך הוא רפואה למכה דאמר ריש
לקיש אין הקדוש ברוך הוא מכה את ישראל אלא אם כן בורא להם רפואה תחילה שנאמר כרפאי
לישראל ונגלה עון אפרים אבל אומות

(22) מדרש רבה אסתר פרשה ו סי' יג

(יג) בימים ההם ומרדכי יושב בשער המלך קצף בגתן ותרש שני סריסי המלך וגו' מה קצפון
היה שם מעביר שנים ומשיב אחד מעביר שני קלסריקין שהן שומרי הסף ומושיב הברברי הזה
יושב בשער המלך ר' ברכיה בשם ר' לוי אמר כתיב (תהלים מ"ו) לכו חזו מפעלות ה' אשר שם
שמות בארץ הקציף עבדים על יד אדוניהם לתת גדולה לצדיקים הה"ד קצף בגתן ותרש וגו' לתת

חמש מגילות

המלכה ותאמר אסתר לאסתר המלכה, ותאמר אסתר למלך, ויכתב בשם מרדכי למלך בשם מרדכי

וידע הדבר למרדכי – שהיו מספרים דבריהם לפניו כלשון טרסי ואין יודעים שהיה מרדכי מכיר כשזעים לשונות שהיה מיושבי לשכת הגזית:

(כג) ויבקש הדבר וימצא³¹⁷ ויתלו שניהם על עץ ויכתב בספר דברי הימים לפני המלך

ויכתב בספר דברי הימים – הטובה שעה מרדכי למלך:

פרק ג

אחר הדברים האלה באה מדת הדין לפני רבון כל העולמים וכה אמרה: הלא המן הרשע עלה משושן לירושלים לבטל בנגן בית מקדש. והרי כעת גדל המלך אחשוורוש את המן בן המדתא אשר	(א) אחר הדברים האלה גדל המלך אחשוורוש את המן בן
--	---

גדולה למרדכי מקציף אדונים על עבדיהם לתת גדולה ליוסף הה"ד (בראשית מ"א) פרעה קצף על עבדיו:

ע"י אסת"ר פ"ו סי' יד³¹⁷

(יד) ויבקש הדבר וימצא ר' לוי בשם ר' אחא בר שילא איש כפר תמרתא אמר ומה אם ספרו של ב"ו כך לכשיבא ספרו של הקב"ה דכתיב בו (מלאכי ג') ויקשב ה' וישמע ויכתב בספר זכרון לפניו וגו' על אחת כמה וכמה:

ע"י אסת"ר פ"ז סי' א³¹⁸

(א) אחר הדברים האלה גדל המלך אחשוורוש את המן בן המדתא וגו' זה שאמר הכתוב (תהלים ל"ז) כי רשעים יאבדו ואויבי ה' כיקר כרים שאין מפטמין אותן לטובתן אלא לטבחה כך המן הרשע לא נתגדל אלא למפלתו משל לאדם שהיתה לו סייחה וחמורה וחזירה והיה נותן לחזירה בלא מדה לחמורה ולסייחה במדה אמרה סייחה לחמורה מה שוטה זה עושה אנו שאנו עושין מלאכתו של בעל הבית נותן לנו במדה ולחזירה שהיא בטלה שלא במדה אמרה לה תבא השעה ואת רואה במפלתה שאין מאכילין אותה יותר לכבודה אלא לרעתה כיון שבא קלנדס מיד נטלו לחזירה ונחררה התחילו נותנין שעורים לפני בתה של חמורה והיתה מנשבת בהן ולא אכלה אמרה לה אמה בתי לא המאכל גורם אלא הבטלה גורמת כך לפי שכתוב וישם את כסאו מעל כל השרים אשר אתו לפיכך ויתלו את המן: ע"י אסת"ר פ"ז סי' ב

(ב) ד"א אחר הדברים האלה אמר רבי לוי זש"ה (שם צ"ב) בפרוח רשעים כמו עשב ויציצו כל פועלי און מה כתיב בסוף קרייה להשמדם עד עד לא נתגדל המן אלא לרעתו ולמה גדלו משל לגוליר שקלל לבנו של מלך אמר המלך אם אני הורגו הכל אומרים גוליר הרג עשה אותו טריכונוס ואח"כ עשה אותו הגמון ואחר כך התיז את ראשו כך אמר הקב"ה אילו נהרג המן כשירד ויעץ לאחשוורוש לבטל בנין בהמ"ק לא היה מי יודעו אלא יתגדל ואחר כך יתלה לפיכך וישם את כסאו מעל כל השרים ואחר כך ויתלו את המן הרי אויבי הקדוש ב"ה למפלתן הן מתגדלין וכתוב (איוב י"ב) משגיא לגוים ויאבדם: ע"י אסת"ר פ"ז סי' ג

(ג) ד"א אחר הדברים האלה כתיב (שם כ') אם יעלה לשמים שיאו לרומא וראשו לעב יגיע לעננה כגללו לנצח יאבד מה גללים הללו מזוהמין כך הוא מזוהם (שם) רואיו יאמרו איו חמיין ליה ולא חכמין ליה אן הוא המן ואן הוא שלותו ר' פנחס הוה משתעי אילין עובדיא ארי עשה סעודה לבהמה ולחיה וסיכך על גבן עורות של אריות וזאבים וחיות רעות מן דאכלון ושתון אמרין הלואי מאן יימר קומינן זמירא תליין עינהון בהדיה תעלא אמר לון עניין לי אתון מה דאנא אמר לכון אמרין הן אמר לון מאן דאחמי לן בעילאי הוא יחמי לן בארעאי כך מי שהראנו במפלתן של בגתן ותרש וצליבתן הוא יראה לנו במפלתו של המן ומי שפרע מן הראשונים הוא יפרע לנו מן האחרונים מה כתיב למעלה מן הענין ויתלו שניהם על עץ אף סופו של אותו האיש ליצלב: ע"י אסת"ר פ"ז סי' ד

(ד) ד"א אחר הדברים האלה גדל המלך אחשוורוש הרהורי דברים היו שם ומי הרהר ר' יהודה אמר המן הרהר אמר אם אסתר יהודית היא קרובתי היא מן אבי עשו הה"ד (מלאכי א') הלא אח עשו ליעקב ואם גויה היא כל הגוים קרובים אלו לאלו: ע"י אסת"ר פ"ז סי' ה

חמש מגילות

<p>מִזְרַע אָגַג בֶּן עֲמֶלֶק הִרְשָׁע וּמָנְהוּ שָׂר עַל הַכָּל, וַיִּשָּׂם אֶת כְּסָאוֹ מֵעַל כָּל הַשָּׂרִים אֲשֶׁר עִמּוֹ. עָנָה רַבּוֹן הָעוֹלָמִים [וְכֵן אָמַר: לֹא נוֹחַ לִפְנֵי לְכָלֹתוֹ מִן הָעוֹלָם, שְׁהָרִי] עַד כֹּה לֹא נוֹדַע בְּעוֹלָם, חָדְלוּ מִמֶּנִּי עַד אֲשֶׁר יִתְנַאֲהוּ וַיִּנְדַע לְכָל הָעַמִּים, וְאַחַר כֵּן אֶפְרַע מִמֶּנּוּ עַל כָּל הַצָּרוֹת אֲשֶׁר עָשָׂה הוּא וְאַבּוֹתָיו לְעַם בֵּית יִשְׂרָאֵל.</p>	<p>הַמְדַתָּא³¹⁸ הָאֲגָגִי וַיִּנְשְׂאָהוּ וַיִּשָּׂם אֶת כְּסָאוֹ מֵעַל כָּל הַשָּׂרִים אֲשֶׁר אִתּוֹ</p>
<p>אחר הדברים האלה – שנכראת רפואה זו להיות לתשועה לישראל: גדל המלך וגו' את המן – שהקב"ה בורא רפואה למכתן של ישראל קודם שיביא המכה עליהם:</p>	
<p>וְכָל עֲבָדֵי הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ כּוֹרְעִים לְאֲנָדְרֻטָא אֲשֶׁר הָקִים אֲצִלּוֹ, וּמִשְׁתַּחֲוִים לוֹ לְהִמָּן, כִּי כֵן צִוָּה עָלָיו הַמֶּלֶךְ. וּמְרַדְכֵי לֹא הָיָה כּוֹרַע לְאֲנָדְרֻטָא, וְלֹא הָיָה מִשְׁתַּחֲוֶה לְהִמָּן מִפְּנֵי שְׁהִיָּה לוֹ עֶבֶד עוֹבֵד וְנִמְכָּר לוֹ בְּעַד כֶּפֶר לָהֶם.</p>	<p>(ב) וְכָל עֲבָדֵי הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ³¹⁹ כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים לְהִמָּן כִּי כֵן צִוָּה לוֹ הַמֶּלֶךְ וּמְרַדְכֵי לֹא יִכְרַע וְלֹא יִשְׁתַּחֲוֶה</p>
<p>כרעים ומשתחוים – שעשה עמנו אלוה לפיכך ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה:</p>	
<p>וַיֹּאמְרוּ עֲבָדֵי הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר בְּשַׁעַר אַרְמוֹן הַמֶּלֶךְ לְמְרַדְכֵי מַה זֶה אַתָּה עוֹבֵר אֶת מִצְוַת הַמֶּלֶךְ.</p>	<p>(ג) וַיֹּאמְרוּ עֲבָדֵי הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ לְמְרַדְכֵי מַדּוּעַ אַתָּה עוֹבֵר אֶת מִצְוַת הַמֶּלֶךְ³²⁰</p>
<p>וַיְהִי בְּדַבָּרִם אֵלָיו יוֹם וַיּוֹם וְלֹא שָׁמַע אֲלֵיהֶם, וַיִּגִּידוּ לְהִמָּן לְרֹאוֹת הַיְתֻמָּיִמוֹ דְּבָרֵי מְרַדְכֵי לְעֲמַת דְּבָרֵי הִמָּן, כִּי הִגִּיד לָהֶם כִּי לְהִמָּן לֹא הָיָה</p>	<p>(ד) וַיְהִי בְּאָמְרָם (בְּאָמְרָם)</p>

(ה) ר' פנחס אמר שני עשירים עמדו בעולם אחד לישראל ואחד לעובדי כוכבים ולא עמד להם ממונם אלא לרעתם קרח בישראל שמצא אוצרות של כסף וזהב שהטמין יוסף והמן בעובדי כוכבים לקח אוצרות מלכי יהודה וכיון שראה המלך את עשרו ועשרת בניו לפניו שרים עמד וגדלו ורוממו הה"ד אחר הדברים האלה גדל המלך אחשוורוש את המן בן המדתא האגגי וינשאהו וצוה המלך שיהו כורעים ומשתחוים לו מה עשה המן עשה לו צלם מרוקם על בגדיו ועל לבו וכל מי שהיה משתחוה להמן היה משתחוה לעבודת כוכבים:

³¹⁹ עי' אסת"ר פ"ז סי' ו

(ו) וכל עבדי המלך אשר בשער המלך וגו' רבי יוסי בר חנינא פתח (תהלים ק"מ) טמנו גאים פח לי אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבונו של עולם מצודה פרשו לי עובדי כוכבים להפילני אומרים לי עבוד עבודת כוכבים אם אני שומעת להם נענשתי ואם אין אני שומע להם הן הורגין אותי משל לזאב שצמא למים ופרשו לו מצודה על פי המעין אמר אם ארד לשתות הריני ניצוד ואם לא ארד הריני מת בצמא:

³²⁰ עי' אסת"ר פ"ז סי' ח

(ח) מה אמר להם מרדכי למי שאומר לו מדוע אתה עובר את מצות המלך ר' לוי אמר אמר להם מרדכי משה רבינו הזהיר לנו בתורה (דברים כ"ז) ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה ורשע זה עושה עצמו עבודת כוכבים וישעיהו הנביא הזהירנו (ישעיה ב') חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא ולא עוד אלא שאני איסגנטירין של הקדוש ברוך הוא שכל השבטים נולדו בחוצה לארץ וזקני נולד בארץ ישראל אמרון ליה ונימר ליה מיד ויגידו להמן וגו' אמר לון המן אמרון ליה זקנו הלא השתחוה לזקני הדא ה"ד (בראשית ל"ז) ותגשן השפחות וגו' ואחר נגש יוסף ורחל ושתחוהו היתבי ועדיין לא נולד בנימין אמרין ליה הה"ד ויגידו להמן:

³²¹ עי' אסת"ר פ"ז סי' ז

חמש מגילות

<p>מִשְׁתַּחֲוֶה, מִפְּנֵי שֶׁהָיָה עֹבְדוֹ שְׁנֵמְפֵר לוֹ בְּכֹפֶר לֶחֶם, וְלֹאֲנִדְרָטָא אֲשֶׁר הָקִים לוֹ לֹא הָיָה כּוֹרֵעַ, עַל שֶׁהוּא יְהוּדִי, וְיֵהוּדִים לֹא עוֹבְדִים וְלֹא כּוֹרְעִים לָהּ.</p>	<p>אֵלָיו יוֹם וַיּוֹם³²¹ וְלֹא שָׁמַע אֲלֵיהֶם וַיַּגִּידוּ לְהִמָּן לְרֵאוֹת הַיַּעֲמֹדוֹ הַדְּבָרִי מְרַדְכִי בִּי הַגִּיד לָהֶם אֲשֶׁר הוּא יְהוּדִי</p>
<p>היעמדו דברי מרדכי – האומר שלא ישתחוה עולמית כי הוא יהודי והזכר על ע"א:</p>	
<p>וַיֵּרָא הִמָּן כִּי אִין מְרַדְכִי כּוֹרֵעַ לֹאֲנִדְרָטָא וְלֹא הָיָה מִשְׁתַּחֲוֶה לוֹ, וַיִּמְלֵא הִמָּן עַל מְרַדְכִי חֲמָה.</p>	<p>(ה) וַיֵּרָא הִמָּן כִּי אִין מְרַדְכִי כּוֹרֵעַ וּמִשְׁתַּחֲוֶה לוֹ³²² וַיִּמְלֵא הִמָּן חֲמָה</p>
<p>וַיְהִי לְצַחֹק לְפָנָיו לְהוֹשִׁיט יָדָיו לְהַרְגֵּ אֶת מְרַדְכִי לְבָדוֹ, כִּי הִגִּידוּ לוֹ שֶׁמְרַדְכִי בָּא מִצִּיבֹן אֲשֶׁר לְקַח מִעֲשׂוֹ אֲבִי אָבִיו שָׁלַח הִמָּן אֶת הַבְּכוֹרָה וְאֶת הַבְּרִכּוֹת, וְהַיְהוּדִים הֵם עִם מְרַדְכִי, וַיִּבְקֹשׁ הִמָּן לְהַשְׁמִיד אֶת כָּל הַיְהוּדִים אֲשֶׁר בְּכָל מְלָכוֹת אַחַשְׁרוּשׁ עִם מְרַדְכִי.</p>	<p>(ו) וַיְבֹז בְּעֵינָיו לְשַׁלַּח יָד בְּמֶרְדֵּכִי³²³ לְבָדוֹ כִּי הִגִּידוּ לוֹ אֶת עִם מְרַדְכִי וַיִּבְקֹשׁ</p>

(ז) ויהי באמרם אליו יום ויום ר' יוחנן בש"ר בנימין בר ר' לוי בניה של רחל נסן שוה וגדולתן שוה נסן שוה הה"ד (בראשית ל"ט) ויהי כדברה אל יוסף יום ויום וכאן כתיב ויהי באמרם אליו יום ויום ולא שמע אליהם ולהלן כתיב ולא שמע אליה לשכב אצלה וגדולתן שוה הה"ד (שם מ"א) ויסר פרעה את טבעתו מעל ידו ויתן אותה על יד יוסף וילבש אותו בגדי שש וכאן כתיב ויסר המלך את טבעתו אשר העביר מהמן ויתנה למרדכי להלן כתיב (שם) וירכב אותו במרכבת המשנה אשר לו ויקראו לפניו אברך וכאן כתיב ונתון הלבוש והסוס וקראו לפניו ככה יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו:

³²² עי' אסת"ר פ"ז סי' ט

(ט) וירא המן כי אין מרדכי כורע ומשתחוה לו א"ר איבו (תהלים ס"ט) תחשכנה עיניהם של רשעים מראות לפי שמראית עיניהם של רשעים מורידות אותם לגיהנם הה"ד (בראשית ו') ויראו בני האלהים את בנות האדם (שם ט') וירא חם אבי כנען (שם כ"ח) וירא עשו כי רעות בנות כנען (במדבר כ"ב) וירא בלק בן צפור (שם כ"ח) וירא בלעם כי טוב בעיני ה' לברך את ישראל וירא המן כי אין מרדכי כורע ומשתחוה לו אבל מראית עיניהם של צדיקים תאר לפי שמראית עיניהם של צדיקים מעלה אותם למעלה העליונה הה"ד (בראשית י"ח) וישא עיניו וירא והנה שלשה אנשים (שם כ"ב) וירא והנה איל (שם כ"ט) וירא והנה באר בשדה (שמות ג') וירא והנה הסנה (במדבר כ"ה) וירא פנחס לפיכך הם שמחים במראית עיניהם שנאמר (תהלים ק"ז) יראו ישרים וישמחו:

³²³ עי' אסת"ר פ"ז סי' י

(י) ויבז בעיניו לשלוח יד במרדכי לבדו בזוי בן בזוי להלן כתיב (בראשית כ"ה) ויבז עשו את הבכורה וכאן כתיב ויבז בעיניו ויבקש המן להשמיד את כל היהודים ר' שמעון בן יוסי בן לקוניא אמר בעלמא הדין נמשלו ישראל לצורים שנאמר (במדבר כ"ג) כי מראש צורים אראנו (ישעיה נ"א) הביטו אל צור חוצבתם נמשלו כאבנים שנא' (בראשית מ"ט) משם רועה אבן ישראל (תהלים ק"ח) אבן מאסו הבונים ואומות העולם נמשלו בחרשים הה"ד (ישעיה ל') ושברה כשבר נבל יוצרים נפלה כיפה על קידרא ווי לקידרא נפלה קידרא על כיפה ווי לקידרא בין כך ובין כך ווי לקידרא כך כל מי שהוא בא ומזדווג להם הוא נוטל את שלו מתחת ידיהם וכה"א בחלום נבוכדנצר (דניאל ב') די מטורא אתגזרת אבן די לא בידין והדקת פרזלא נחשא חספא א"ר חייא בר ינאי פורפירא דמלכא מזדבנא בשוקא ווי ליה למיזבניה ווי ליה לזבניה כך ישראל הן פורפירא שהקב"ה מתפאר בהן הה"ד (ישעיה מ"ט) ישראל אשר בך אתפאר והן נמכרין אוי לו למוכר ואוי לו ללוקח משל דהמן רשיעא למה הוא דומה לעוף שעשה קן על שפת הים ושטף הים את קנו ואמר איני זז משם עד שנעשה ים יבשה ויבשה ים מה עשה נוטל מים מן הים בפיו ושופך ליבשה ונוטל עפר מן היבשה ומשליך לים בא חבירו ועמד לו על גביו ואמר לו ביש גדא וטמיע מזלא סוף סוף במה את יכול כך אמר לו הקב"ה להמן הרשע אי שוטה שבעולם אני אמרתי להשמידם כביכול ולא יכלתי שנאמר (תהלים ק"ו) ויאמר להשמידם לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית ואתה אמרת להשמיד להרוג ולאבד חיך רישך מתורם חלף רישיהון דאינון לשיזבא ואת לצליבא:

	<p>הָמָן לְהַשְׁמִיד אֶת כָּל הַיְהוּדִים אֲשֶׁר בְּכָל מְלָכוֹת אֲחַשְׁוֵרוּשׁ עִם מְרֹדְכִי</p>
<p>בַּחֲדָשׁ הָרִאשׁוֹן וְהוּא חֲדָשׁ נִסָּן, בְּשָׁנַת שְׁתַּיִם עֶשְׂרֵה לְמָלְךְ אֲחַשְׁוֵרוּשׁ, הִפִּיל פּוֹר הוּא הַגּוֹרֵל לְפָנָי הָמָן מִיּוֹם לַיּוֹם וּמִחֲדָשׁ לְחֲדָשׁ שָׁנִים עֶשְׂרֵה</p>	<p>(ז) בַּחֲדָשׁ הָרִאשׁוֹן הוּא</p>

324 עי' אסת"ר פ"ז סי' יא

(יא) בחדש הראשון הוא חדש ניסן וגו' תני כשאמר המן הרשע לאבד את ישראל אמר היאך אני שולט בהן הריני מפיל גורלות ורוה"ק צווחת (יואל ד) ועל עמי ידו גורל אמר לו הקב"ה רשע בן רשע גורלך עולה להצלב הפיל פור הוא הגורל עליו נפל הגורל למה (תהלים קכ"ה) כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים בתחלה הפיל פור בימים שנאמר מיום ליום הפיל פור ביום אחד בשבת עמד שרו לפני הקב"ה ואמר רבש"ע בי נבראו שמים וארץ ואמרת (ירמיה ל"ג) אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי יש ברית בברשם דכתיב (בראשית י"ז) ואתה את בריתי תשמר וכתוב (שם) והיתה בריתי בברשם ויש ברית בפיהם זו תורה דכתיב (יהושע א') לא ימוש ספר התורה הזה מפיד ואמרת (ירמיה ל"א) אם ימדו שמים מלמעלה ויחקרו מוסדי ארץ למטה וגו' וכתוב (שם) גם זרע ישראל ישבתו מהיות גוי לפני כל הימים ורשע זה מבקש לאבדן עקור שמים וארץ תחלה ואח"כ אתה מכלה אותן הפיל פור ביום שני ועמד שרו לפני הקב"ה ואמר רבש"ע ביום שני הבדלת בין מים העליונים למים התחתונים וכן ישראל מובדלים הם מן האומות הה"ד (ויקרא כ') ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי ורשע זה רוצה לאבדן הפוך עליונים ותחתונים ואחר כלה אותם יום שלישי הפיל פור ועמד שרו לפני הקב"ה ואמר רבש"ע יום שלישי בו נבראו זרעים וישראל מפרישין מהם תרומות ומעשרות ובו נבראו אילנות וישראל מקלסין לפניך בהן הה"ד (ויקרא כ"ד) ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר וגו' ובו נקוו המים לים ולישראל נגזר שנים עשר גזרים בים ועכשיו אם ישראל בטלים אנו היאך קיימין יום רביעי הפיל פור ועמד שרו לפני הקב"ה ואמר לפניו רבש"ע יום רביעי בו נבראו המים לים ולישראל נגזר (ישעיה ס') והלכו גוים לאורך ומלכים לנגה זרחך ובו נבראו הכוכבים ובניך נמשלו לכוכבים אם תאבדם היאך אנו קיימין הפיל פור יום חמישי עמד שרו לפני הקב"ה ואמר לפניו רבש"ע יום חמישי בו נבראו עופות (ובהמות) ומהם צוית להקריב קרבנות ובהם אתה מכפר ומתרצה לבריות ואם הם בטלים מי מקריב קרבן הפיל פור ביום ששי עמד שרו לפני הקב"ה ואמר לפניו רבש"ע יום ששי בו נברא אדם הראשון וקראת לבניך בשמו הה"ד (יחזקאל ל"ד) ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם ואם אתה מבקש לעקור עקור כל האדם ואחר כך ישלוט בהם ביום שבת הפיל פור עמד שרו לפני הקב"ה ואמר לפניו רבש"ע יום שבת בו נגמרו כל מעשיך ונשתכללו הה"ד (בראשית ב') ויכל אלהים ביום השביעי וכתוב (שמות ל"א) בני ובין בני ישראל אות היא לעולם ואם אתה מבקש לעקור אותם עקור את השבת ובטל אותה ואח"כ אתה מכלה אותם כיון שראה אותו רשע שאין הגורל נופל בו בימים חזר לחדשים התחיל בחדש ניסן ועלה בו זכות פסח באייר זכות פסח קטן וזכות המן שניתן להם לישראל בחמשה עשר בו בסיון זכות התורה בתמוז זכות הארץ ועוד למה לא עלה הגורל בתמוז ואב שאמרו לפני הקב"ה רבש"ע דיינו פורענות שאירעו בנו לבניך בתמוז חמשה ובאב חמשה עלה אלול זכות השלמת החומה של ירושלים שבו נשלמה הה"ד (נחמיה ו') ותשלם החומה בעשרים וחמשה לאלול וגם זכות מעשר בהמה כההיא דתנינן תמן באחד באלול ראש השנה למעשר בהמה עלה בתשרי זכות שופר וכפור ורגלים עלה במרחשון זכות שרה אמנו שבו מתה כסלו זכות חנוכה עלה טבת זכות עזרא הה"ד (עזרא י') ויעשו כן בני הגולה ויבדלו עזרא הכהן וגו' ויכלו בכל אנשים ההושיבו נשים נכריות וגו' עלה שבט זכות אנשי כנסת הגדולה בעשרים ושלושה בו נתקבצו בו כל ישראל על פילגש בגבעה ועל צלם מיכה עלה ראש חדש אדר ולא מצא בו שום זכות התחיל הרשע לשמוח חזר ובדק במזלות טלה זכות פסח הה"ד (שמות י"ב) איש שה לבית אבות שה לבית שור נמצא זכות יוסף שנקרא שור הה"ד (דברים לג) בכור שורו הדר לו וזכות קרבן שנאמר (ויקרא כב) שור או כשב או עז כי יולד תאומים נמצא בו זכות פרץ זרח שנקראו תאומים הה"ד (בראשית לח) והנה תאומים בבטנה אריה זכות דניאל שהיה משבט יהודה הנקרא אריה שנאמר (שם מט) גור אריה יהודה בתולה זכות חנניה מישאל ועזריה שהן דומין כבתולה שלא ידעה איש זולתי בעלה כך הם לא שינו אלהיהם ודתותיהם והחזיקו ביהודתן מאזנים זה איוב שנאמר (איוב ו') לו שקול ישקל כעסי עקרב זה יחזקאל שנאמר (יחזקאל ב') ואל עקרבים אתה יושב קשת זה יוסף שנאמר בו (בראשית מט) ותשב באיתן קשתו גדי זה יעקב שנא' (שם כ"ז) ואת עורות גדיי העזים דלי זה משה שנאמר בו (שמות ב') וגם דלה לנו בא לו מזל

חמש מגילות

<p>הוא חדש אדר.</p>	<p>חדש ניסן³²⁴ בשנת שתיים עשרה למלך אחשורוש הפיל פור הוא הגורל לפני המן מיום ליום ומחדש לחדש שנים עשר הוא חדש אדר</p>
<p>הפיל פור – הפיל מי שהפיל ולא פירש מי ומקרא קצר הוא: הוא הגורל – הכתוב מפרש ומהו הפור הוא גורל הפיל הגורל באיזה חדש ילכית: מיום ליום – באיזה יום בחדש קילכית:</p>	
<p>ויאמר המן למלך אחשורוש, ישנו עם אחד מפזר ומפרד בין העמים והאמות והלשונות, ומקצת מהם דרים בכל מדינות המלכות, וגזרת תורתם שונות מכל העמים, להמנו ותבשילנו אינם טועמים, ייגנו אינם שותים, ימי ההג אשור לנו אינם שומרים, ודתנו אינם מקימים, ואת גזרת דיני המלך אינם עושים, ולמלך אין לו שווי מהם, ומה הנאה יש לו מהם אם יניחם על פני האדמה.</p>	<p>(ח) ויאמר המן למלך אחשורוש ישנו עם אחד³²⁵ מפזר ומפרד בין העמים בכל מדינות מלכותך ודתיהם שונות מכל עם ואת דתי המלך אינם עושים ולמלך אין שוה להניחם</p>
<p>ואת דתי המלך – לתת מס לעבודת המלך: חין שוה – חין חשך כלומר חין זלע:</p>	
<p>אם על המלך טוב יכתב כתב לאבדם, ועשרת אלפים כפר כסף אשקל לידי עושי המלאכה להביא אל גנזי המלך, ומי יכול למנות ששים</p>	<p>(ט) אם על המלך טוב יכתב</p>

דגים שהוא משמש בחדש אדר ולא נמצא לו זכות ושמה מיד ואמר אדר אין לו זכות ומזלו אין לו זכות ולא עוד אלא שבאדר מת משה רבן והוא לא ידע שבאחד באדר מת משה ובאחד באדר נולד משה ואמר כשם שהדגים בולעין כך אני בולע אותן אמר לו הקב"ה רשע דגים פעמים נבלעין ופעמים בולעין ועכשיו אותו האיש נבלע מן הבולעין א"ר חנון הדא הוא דכתב ונהפוך הוא אשר ישלטו היהודים המה בשונאיהם א"ר תנחומא (מ"ב י"ד) ולא דבר ה' למחות את ישראל אלא כך דבר (שמות י"ז) כי מחה אמחה את זכר עמלק:

³²⁵ עי' אסת"ר פ"ז סי' יב

(יב) ויאמר המן למלך אחשורוש ישנו עם אחד אותו שנא' בו (דברים ו') ה' אחד ישן לו מעמו אמר לו הקב"ה אני אין לפני שינה הה"ד (תהלים קכ"א) הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל ואתה אמרת יש לפני שינה חייך שמתוך שינה אני מתעורר על אותו האיש ומאבדו מן העולם הה"ד (שם עח) ויקץ כישן ה' ויך צריו אחור ד"א ישנו עם אחד אמר ליה שניהון רברבן שאוכלין ושותין ואומרים עונג שבת עונג יום טוב שהן מכניסין פחת בממונו של עולם חדא לשבעה יומין שבתא חד לתלתין יומין ריש ירחא בניסן פיסחא בסיון עצרת בתשרי ריש שתא וצומא רבא וחגא דמטללתא אמר לו אחשורוש כך הם מצווין בתורתן אמר לו המן אלו היו משמרין את מועדיהם ומועדינו יפה היו עושין אלא שמבזים מועדיך ואת דתי המלך אינם עושים שאין משמרים לא קלנדס ולא סטרנליא אמר לו הקב"ה רשע אתה מפיל עין רעה במועדיהם שלהם הרי אני מפילך לפניהם ומוסיפים להם מועד אחד על מפלתך זה ימי הפורים הה"ד (משלי י"ח) פי כסיל מחתה לו ולמלך אין שוה להניחם כל מה שהיה המן מקטרג את ישראל מלמטה היה מיכאל מלמד עליהם סניגוריא מלמעלה אמר לפניו רבש"ע אין בניך מתקטרגין לא על שעבדו עבודת כוכבים ולא על שגלו עריות ולא על שפיכות דמים אלא אין מתקטרגין אלא על שהן משמרין את דתותיך אמר לו חייך לא שבקית ולא אשבק הה"ד (שמואל א' י"ב) כי לא יטוש ה' את עמו בעבור שמו הגדול בין חייבין בין זכאין כך אי אפשר להניחם לפי שאי אפשר לעולם בלא ישראל (שיר ח') אם יתן איש את כל הון ביתו זה המן הרשע שנתן עשרת אלפים ככר כסף להכחיד את ישראל בוז יבוזו לו:

³²⁶ עי' אסת"ר פ"ז סי' יג

(יג) אם על המלך טוב יכתב לאבדם אמר ר"ל בשעה שאמר המן הרשע לאחשורוש בא ונאבד את ישראל מן העולם אמר לו אחשורוש לא יכלת להון בדיל דאלההון לא שביק לון כל עיקר תא חזי מה עביד לון למלכין קמאי דהוון קומינן דהוון פשטון ידיהון עליהון דהוון מלכיא רברביא וגובריא טפי מינן וכל מאן דאתי עליהון למבדינהו מן עלמא ודיעץ עליהון מיבטל מן עלמא והוי למתל לכל דרי עלמא ואנן דלא מעלינן כותיהו עאכ"ו שביק לך מלמללא תוב בפתגמא דנא ואעפ"כ היה המן הרשע מטרד על אחשורוש על פתגמא דנא כל שעתא ושעתא ומיעצו עצות רעות על ישראל אמר לו אחשורוש הואיל וכך נמלך בחכמים ובחרטומים מיד שלח וקבץ את כל חכמי אר"ה באו כולן לפניו אמר להם אחשורוש רצונכם שנאבד אומה זו מן העולם אמרו לו כולן בבת אחת מי הוא זה ואיזה הוא אשר מלאו לבו לעשות כן ורוצה להשליך בדבר זה שאם אתה מאבד ישראל מן העולם אין העולם מתקיים אלא בשביל התורה שניתנה להם לישראל הה"ד (ירמיה ל"ג) אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי ולא עוד אלא שכל העו"ג נקראו נכרים לפני הקב"ה (וישראל נקראים קרובים) הה"ד (מלכים א' ח') וגם אל הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא וישראל נקראו קרובים הה"ד (תהלים קמ"ח) לבני ישראל עם קרובו ולא עוד אלא שנקראו בנים הה"ד (שמות ד') בני בכורי ישראל (דברים י"ד) בנים אתם לה' אלהיכם והקב"ה נקרא קרוב לישראל הה"ד (תהלים קמ"ה) קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת ואין אומה קרובה להקב"ה אלא ישראל שנאמר (דברים ד') כה' אלהינו בכל קראנו אליו ואדם שרוצה לשלוח יד בקרוביו ובבניו של הקב"ה איך ימלט לפי שהוא שליט בעליונים ותחתונים ונפש כל חי בידו להגביה ולהשפיל להמית ולהחיות לך התבונן במלכים הראשונים שעברו על שפשטו ידיהם בישראל מה עלתה בהם כמו פרעה וסנחריב מיד אמר לון המן אלוה שטבע פרעה בים ועשה לישראל נסים וגבורות ששמעתם כבר הוא זקן ואינו יכול לעשות כלום שכבר עלה נבוכדנצר והחריב ביתו ושרף את היכלו והגלה את ישראל ופזרן בין האומות והיכן כחו וגבורתו שכבר הזקין שנא' (תהלים צד) ויאמרו לא יראה יה ולא יבין אלהי יעקב כיון שאמר להם כן כענין הזה מיד קבלו דבריו והסכימה דעתם לכלות את ישראל וכתבו אגרות וחתמו וכן כתבו באותן אגרות שלום לכם עד אין חקר יודע לכם שאדם אחד יש בינינו ולא ממקומנו הוא אלא מזרע המלוכה הוא ומזרעו של עמלק ומגדולי הדור הוא והמן שמו ושאל ממנו שאלה קטנה וקלה על עם אחד אשר יש בינינו נבזה מכל העמים ודעתם גסה עליהם חפצים ברעתנו וקללת המלך שגורה בפייהם ומהו קללה שמקללין אותנו (שם י') ה' מלך עולם ועד אבדו גוים מארצו ועוד אומרים (שם קמט) לעשות נקמה בגוים תוכחות בלאומים וכופרים במי שעשה להם טובה באו וראו מאותו ענין פרעה מה עשו כשירדו למצרים קבלם בסבר פנים יפות והושיבם במיטב הארץ וזן אותן בשני רעבון והאכילם כל טוב שבארצו פלטרים היו לו לבנות והיו בונין שם בכל זאת לא היה יכול להם ולא עוד אלא שבאו בעלילה ואמרו לו (שמות ה') לזבוח לאלהינו נלך דרך שלשת ימים אח"כ נשוב אם רצונך השאילנו כלי כסף וכלי זהב ושמלות והשאילום כספם וזהבם וכל הבגדים הטובים שלהם וטענו כל אחד כמה חמורים שלהם לאין מספר עד שנצלו את מצרים הה"ד (שם י"ב) וינצלו את מצרים וברחו להם כיון ששמע פרעה שהיו בורחים הלך אחריהם להשיב את ממונו מה עשו לו היה עמהם אדם אחד ושמו משה בן עמרם ובכשפיו נטל מקל אחד ולחש עליו והכה בו את הים עד שנחרב ונכנסו כולם ביבשה בתוך הים ועברו כולם ואינו יודע במה עברו ובמה יבשו המים כיון שראה פרעה נכנס אחריהם להחזיר את ממונו ואיני יודע במה דחפוהו בתוך הים ונטבע הוא וכל חילו בים ולא זכרו הטובה שעשה להם הלא תשמעו שהם כפויי טובה ועוד מה עשו לעמלק אבי אבא בשעה שבא עליהם למלחמה שנאמר (שם י"ז) ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידיים ומהיכן בא עמלק א"ר כרוספדאי בשם ר' יוחנן שבא מאצל בלעם הרשע שבא ליטול עצה ממנו ואמר לו יודע אני שבעל עצה אתה וגם בעל מחשבות רעות וכל הנוטל עצה ממך אינו נכשל אמר לו ראה מה עשו אומה זו למצרים שעשו להם כמה טובות ומה למצרים שעשו להם כמה טובות עשו להם כך לשאר אומות עאכ"ו היאך אתה יועצני אמר לו בלעם לך ועשה עמהם מלחמה ואם אין אתה עושה עמהם מלחמה אין אתה יכול להם מפני שהן תלויין בזכותו של אברהם אביהם ואף אתה שהוא בן בנו של אברהם תלוי בזכותו של אברהם מיד בא עליהם למלחמה מה עשה אותו משה פרנס שלהם היה לו תלמיד אחד יהושע בן נון שמו והיה אכזרי עד מאד ולא היה לו רחמים אמר לו אותו משה (שם) בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק איני יודע אותן אנשים שבחר אם בעלי כשפים הם או אם גבורי מלחמה מה עשה אותו משה נטל מקל בידו ואיני יודע מה עשה בו וכיון שבא עליהם איני יודע מה לחש עליהם ורפו ידיהם ונפלו לפניהם הה"ד (שם) ויחלוש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב באו על סיחון ועוג גבורי ארצו שאין כל בריה היתה יכולה לעמוד בפניהם ואיני יודע במה הרגום באו עליהם מלכי מדין ואיני יודע במה הרגן ועוד מה עשה תלמיד של אותו האיש משה הכניס את ישראל לארץ כנען ולא די שנטל את ארצם אלא שהרג מהם שלשים ואחד מלכים וחלק את ארצם לישראל ולא חמל עליהן ואותן שלא בקש להרוג היו לו לעבדים באו עליהם סיסרא והמונו ואיני יודע מה עשו לו לנחל קישון גרפם ושטפם והשליכם לים הגדול שנאמר (שופטים ה') נחל קישון גרפם והיה להם מלך ראשון שאול שמו והלך ונלחם בארץ אבי אבא עמלק והרג מהם מאה אלפים פרישים ביום אחד וגם לא חמל על איש ועל אשה ולא על

עולל ויונק ואיני יודע במה הרגם ועוד מה עשה לאגג זקני שחמלו עליו תחלה לסוף בא אדם מהם ושמו שמואל חתכו ונתן בשרו מאכל לעוף השמים כדכתיב (ש"א ט"ו) וישסף שמואל את אגג ואיני יודע במה הרגו מיתה משונה כזאת ששמעתם ואחר זאת היה להם מלך אחד דוד בן ישי שמו והיה משחית ומכלה את כל הממלכות ולא היה חומל עליהם שנאמר (שם כ"ו) ואיש ואשה לא יחיה דוד ועמד אחריו שלמה בנו ובנה להן לישראל בית אחד וקרא לו ביהמ"ק ואיני יודע מה היה להם בתוכו כשבאין למלחמה נכנסין בתוכו ומכשפים בתוכו וכשהן יוצאים ממנו הורגים ומחריבים את העולם ומרוב טובה שהיה להם מרדו באלהיהם ועוד שהזקין אותו אלוה שלהם ובא נבוכדנצר ושרף אותו בית שלהם והגלם מעל אדמתם והביאם בינינו ועדיין לא שנו מעשיהם המכוערין ואע"פ שהם בגלות בינינו מלעיגין אותנו ואת אמונת אלהינו ועכשיו הסכמנו כולנו לדעה אחת והפלנו גורלות לאבדן מן העולם ובאיזה זמן יתכן לנו לכלותם ונפל עליהם הגורל בחדש אדר בשלשה עשר בו ועכשיו כשיגיעו אליכם האגרות הללו תהיו מזומנים לאותו היום להשמיד להרוג את כל היהודים שביניכם מנער ועד זקן טף ונשים ביום אחד ולא תשאירו מהם שריד ופליט ובשעה שנחתמו אותן האגרות ונתנו ביד המן ויבא שמח הוא וכל בני חבורתו ופגעו במרדכי שהוא הולך לפנייהם וראה מרדכי שלשה תינוקות שהיו באים מבית הספר ורץ מרדכי אחריהם וכשראה המן וכל חבורתו שהיה רץ מרדכי אחרי התינוקות הלכו אחרי מרדכי לדעת מה ישאל מרדכי מהם כיון שהגיע מרדכי אצל התינוקות שאל לאחד מהם פסוק לי פסוקיך א"ל (משלי ג) אל תירא מפחד פתאום ומשואת רשעים כי תבוא פתח השני ואמר אני קריתי היום ובזה הפסוק עמדתי מבית הספר (ישעיה ח') עוצו עצה ותופר דברו דבר ולא יקום כי עמנו אל פתח השלישי ואמר (שם מ"ו) ועד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסבול אני עשיתי ואני אשא ואני אסבול ואמלט כיון ששמע מרדכי כך שחק והיה שמח שמחה גדולה אמר לו המן מה היא זאת השמחה ששמחת לדברי התינוקות הללו אמר על בשורות טובות שבשרוני שלא אפחד מן העצה הרעה שיעצת עלינו מיד כעס המן הרשע ואמר אין אני שולח ידי תחלה אלא באלו התינוקות אמר רבי יצחק נפחא המן הרשע בעלילה גדולה בא על ישראל הה"ד ובמלאת הימים האלה עשה המלך לכל העם הנמצאים בשושן הבירה וגו' ואין העם האמור כאן אלא ישראל הה"ד (דברים ל"ג) אשריך ישראל מי כמוך עם נושא בה' וגו' אמר המן לאחשורוש אלהיהם של אלו שונא זמה העמד להם זונות ועשה להם משתה וגזור עליהם שיבואו כולם ויאכלו וישתו ויעשו כרצונם שנאמר לעשות כרצון איש ואיש כיון שראה מרדכי כך עמד והכריז עליהם ואמר להם לא תלכו לאכול בסעודתו של אחשורוש שלא הזמין אתכם כי אם ללמד עליכם קטיגוריא כדי שיהא פתחון פה עם מדת הדין לקטרג עליכם לפני הקב"ה ולא שמעו לדברי מרדכי והלכו כולם לבית המשתה א"ר ישמעאל שמונה עשר אלף וחמש מאות הלכו לבית המשתה ואכלו ושתו ונשתכרו ונתקלקלו מיד עמד שטן והלשין עליהם לפני הקב"ה ואמר לפני רבונו של עולם עד מתי תדבק באומה זו שהם מפרישין לבבם ואמונתם ממך אם רצונך אבד אומה זו מן העולם כי אינם באים בתשובה לפניך אמר הקב"ה תורה מה תהא עליה אמר לפניו רבש"ע תסתפק בעליונים וגם השוה דעתו למחות את ישראל באותה שעה אמר הקב"ה למה לי אומה שבשבילה הרביתי אותותי ומופתי לכל הקמים עליהם לרעה (שם ל"ב) אשביטה מאנוש זכרם מיד אמר הקב"ה לשטן הבא לי מגילה ואכתוב עליה כלייה באותה שעה הלך השטן והביא לו מגילה וכתב עליה מיד יצתה התורה בבגדי אלמנות ונתנה קולה בבכי לפני הקב"ה וגם מלאכי השרת צעקו לקול בכייתה ואמרו לפניו רבש"ע אם ישראל בטלים מן העולם אנו למה אנו צריכין בעולם שנא' (ישעיה ל"ג) הן אראלם צעקו חוצה מלאכי שלום מר יבכיון כיון ששמעו חמה ולבנה כך אספו נגהם שנאמר (שם נ') אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם באותה שעה רץ אליהו זכור לטוב בבהלה אצל אבות העולם ואצל משה בן עמרם ואמר להם עד מתי אבות העולם רדומים בשינה ואי אתם משגיחים על הצרה שביניכם שרויין בה כי מלאכי השרת וחמה ולבנה וכוכבים ומזלות ושמים וארץ וכל צבא המרום בוכים במרד ואתם עומדים מנגד ואינכם משגיחים אמרו לו מפני מה אמר להם מפני שנהנו ישראל מסעודתו של אחשורוש ובעבור זאת נגזרה עליהם גזירה לכלותם מן העולם ולאבד את זכרם אמרו לו אברהם יצחק ויעקב אם הם עברו על דת הקב"ה ונחתמה גזירתם מה אנו יכולים לעשות חזר אליהו ואמר לו למשה אי רועה נאמן כמה פעמים עמדת על הפרץ לישראל ובטלת גזירתם לבלתי השחית שנאמר (תהלים ק"ו) לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית מה תענה על הצרה הזאת (ישעיה ל"ז) כי באו בנים עד משבר וגו' אמר לו משה כלום יש אדם כשר באותו הדור אמר לו יש וישו מרדכי אמר לו לך והודיעו כדי שיעמוד הוא משם בתפלה ואני מכאן ונבקש רחמים עליהם לפני הקב"ה אמר לו רועה נאמן כבר נכתבה אגרת כלייה על ישראל אמר לו משה אם בטיט היא חתומה תפלתנו נשמעת ואם בדם נחתמה מה שהיה הוא אמר לו בטיט היא חתומה אמר לו משה רבינו לך והודיע למרדכי מיד הלך והודיע למרדכי הה"ד ומרדכי ידע את כל אשר נעשה ויקרע מרדכי את בגדיו כיון שהגידו לאסתר מיד ותתחלחל המלכה מאד מהו ותתחלחל מלמד שפרסה נדה: עי' אסת"ר פ"ז סי' יד

חמש מגילות

<p>רַבּוֹת שְׁעָלוּ אֲבוֹתֵיהֶם מִשְׁעֲבוּדָם שֶׁל מִצְרַיִם.</p>	<p>לְאֲבָדָם³²⁶ וְעִשְׂרַת אֲלָפִים כֶּסֶף אֲשֶׁקוּל עַל יְדֵי עוֹשֵׂי הַמְּלָאכָה לְהָבִיא אֶל גְּבוּי הַמֶּלֶךְ</p>
<p>יכתב לאבדם – יכתב ספרים לשלוח לסרי המדינות לאבדם:</p>	
<p></p>	<p></p>
<p>וַיִּסֶר הַמֶּלֶךְ אֶת טַבַּעְתּוֹ מֵעַל יָדוֹ, וַיִּתְּנָהּ לְהֶמֶן בֶּן הַמְּדַתָּא שְׁמֹנְרַע אֲגַג צוּרֵר הַיְהוּדִים.</p>	<p>(י) וַיִּסֶר הַמֶּלֶךְ אֶת טַבַּעְתּוֹ מֵעַל יָדוֹ וַיִּתְּנָהּ לְהֶמֶן³²⁷ בֶּן הַמְּדַתָּא הָאֲגַגִּי צוּרֵר הַיְהוּדִים</p>
<p>ויסר המלך את טבעתו – הוא מתן כל דבר גדול שישראל מאלת המלך להיות מי שהטבעת בידו שלט כל דבר המלך:</p>	
<p>וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְהֶמֶן, הַכֶּסֶף נָתוּן לָךְ וְהָעָם יִהְיוּ מְסוּרִים בְּיָדֶיךָ לַעֲשׂוֹת מִה שְׂיֵיטֵב לְפָנָיִךָ.</p>	<p>(יא) וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְהֶמֶן הַכֶּסֶף נָתוּן לָךְ³²⁸ וְהָעָם לַעֲשׂוֹת בּוֹ כַּטּוֹב בְּעֵינֶיךָ</p>
<p></p>	
<p>וַיִּקְרְאוּ סוֹפְרֵי הַמֶּלֶךְ בַּחֲדָשׁ הָרִאשׁוֹן בְּשָׁלֹשָׁה עָשָׂר יוֹם בּוֹ, וַיִּכְתֹּב כָּכָל אֲשֶׁר צִוָּה הֶמֶן אֶל אַחַשְׁדָּרְפָּנִי הַמֶּלֶךְ וְאֶל הַפְּחוֹת שֶׁנִּתְמַנּוּ מוֹשְׁלִים עַל כָּל מְדִינָה וּמְדִינָה וְאֶל שָׂרֵי עַם וְעַם, מְדִינָה וּמְדִינָה כְּרוֹשִׁים כְּתָבָם וְעַם וְעַם כְּשֹׁפֵת לְשׁוֹנוֹ, בְּשֵׁם הַמֶּלֶךְ אַחַשְׁוֶרוֹשׁ, כְּתוּב וּמְכָרֵשׁ וְנִחְתָּם בְּטַבַּעַת הַמֶּלֶךְ.</p>	<p>(יב) וַיִּקְרְאוּ סוֹפְרֵי הַמֶּלֶךְ³²⁹ בַּחֲדָשׁ הָרִאשׁוֹן בְּשָׁלוֹשָׁה עָשָׂר יוֹם בּוֹ וַיִּכְתֹּב כָּכָל אֲשֶׁר צִוָּה הֶמֶן אֶל אַחַשְׁדָּרְפָּנִי הַמֶּלֶךְ וְאֶל הַפְּחוֹת אֲשֶׁר עַל מְדִינָה וּמְדִינָה וְאֶל שָׂרֵי עַם וְעַם מְדִינָה וּמְדִינָה כְּכַתְּבָהּ וְעַם</p>

(יט) ד"א אם על המלך טוב יכהב לאבדם אמר לו קולמוס את כותב אמר לו ועשרת אלפים ככר כסף אשקול ע"י עושי המלאכה אמר ליה השתא לית אנא ידע מנייניהון כי נפקו ממצרים הוו להו שית מאה אלפים גברא ועל כל חד וחד יהיבנא לך מאה זוזי אחד דהיינו חמשים שקלים:

³²⁷ עי' אסת"ר פ"ז סי' טו

(כ) ויסר המלך את טבעתו ויתנה להמן רבנן אמרין אחשורוש שונא את ישראל יותר מהמן הרשע מנהגו של עולם דרכו של לוקח ליתן ערבון למוכר ברם הכא המוכר נותן ערבון הה"ד ויסר המלך את טבעתו מעל ידו ויתנה להמן:

³²⁸ עי' אסת"ר פ"ז סי' טז

(כא) ויאמר המלך להמן הכסף נתון לך הכסף בגימטריא מאה וששים וחמשה כמו העץ חושבניה דדין כחושבניה דדין:

³²⁹ עי' אסת"ר פ"ז סי' יז

(כב) ויקראו סופרי המלך וגו' ככל אשר צוה המן כתיב (שמות א') ויצו פרעה לכל עמו לאמר כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו וגו' פרעה צוה והקב"ה (הוא) לא צוה את מה בידך (איכה ג') מי זה אמר ותהי ה' לא צוה ומה צוה (שמות ו') כי ביד חזקה ישלחם וכן הות ליה ועוד (תהלים קל"ו) ונער פרעה וחילו בים סוף ודכוותיה ככל אשר צוה המן הוא צוה והקב"ה לא צוה המן צוה להשמיד להרוג ולאבד וה' לא צוה ומה צוה ישוב מחשבתו הרעה אשר חשב על היהודים על ראשו וכן הות ליה ותלו אותו ואת בניו על העץ כתיב (משלי י"ז) מגביה פתחו מבקש שבר המגביה פתחי פיו ומוציא דברים שלא כהוגן מפיו הקב"ה משברו ובקדרה שבשל בה נתבשל וכן ביתרו הוא אומר (שמות י"ח) כי בדבר אשר זדו עליהם:

חמש מגילות

	<p>וְעַם בְּלִשׁוֹנוֹ בִּשְׂם הַמֶּלֶךְ אֶחָשׁוּרֵשׁ נִכְתָּב וְנִחְתָּם בְּטַבְעַת הַמֶּלֶךְ</p>
<p>וְנִשְׁלַחַת אֲגָרוֹת בֵּינֵי הָרָצִים לְכָל מְדִינֹת הַמְּלָכָה, לְהִשְׁמִיד וְלְהַרְגֵּם וּלְאַבֵּד אֶת כָּל הַיְּהוּדִים, מִנְעֵר וְעַד זָקֵן טַף וְנָשִׁים בְּיוֹם אֶחָד, בְּשִׁלְשָׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ שְׁנַיִם עָשָׂר הוּא הַחֹדֶשׁ אֲדָר, וְשִׁלְלָם לְבוּז.</p>	<p>(יג) וְנִשְׁלַחַת סְפָרִים בֵּינֵי הָרָצִים אֶל כָּל מְדִינֹת הַמֶּלֶךְ לְהִשְׁמִיד וְלְהַרְגֵּם וּלְאַבֵּד אֶת כָּל הַיְּהוּדִים מִנְעֵר וְעַד זָקֵן טַף וְנָשִׁים בְּיוֹם אֶחָד בְּשִׁלְשָׁה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ שְׁנַיִם עָשָׂר הוּא הַחֹדֶשׁ אֲדָר וְשִׁלְלָם לְבוּז</p>
<p>ונשלוח ספרים – והיו נשלחים ספרים איש"טרא טרמי"ק כלע"ז והוא מגזרת (סופטוי' יא) אם נלחום נלחם (ס"א צ) הנגלה נגליתי (הושע י') נדמה נדמה: בשלושה עשר לחדש שנים עשר – ציום י"ג לחותו חדש שהוא י"ב לחדשי השנה:</p>	
<p>נוסח הספר, להיות נתונה הגזירה בכל מדינה ומדינה מפרסם לכל העמים להיותם מזומנים ליום הזה.</p>	<p>(יד) פתשגן הכתב³³⁰ להנתן דת בכל מדינה ומדינה גלוי לכל העמים להיות עתידים ליום הזה</p>
<p>פתשגן – לשון ארמי ספור הכתב דרישממ"נט כלע"ז: להנתן דת – ציווי הכתב שהיה אומר להנתן חוק גזירת המלך: גלוי לכל העמים – דבר זה:</p>	
<p>הרצים יצאו מזרזים בדבר המלך, והגזירה נתנה בשושן הבירה, והמלך והמן היו יושבים לשנות יין, והעיר שושן מערבת בשמחת</p>	<p>(טו) הרצים יצאו דחופים</p>

³³⁰ עי' אסת"ר פ"ז סי' יט

(כד) פתשגן הכתב אנטגרפון דאיגרתא להנתן דת בכל מדינה ומדינה להיות עתידים ליום הזה
א"ר לוי אומות העולם נבואתן סתומה ואינן יודעין אם ליהרג ואם להרוג משל לאדם שהיה מהלך
בדרך מן דוחקא דאורחא אסתבע קרסוליה אמר הלואי הוה לי חד חמר עבר עלוי חד רומי דילדית
חמרתיה חד עולאי א"ל סב ארכב הדין עולאי אמר הא צלותי אישתמע ברם אנא לא שאלית כהוגן
אם למרכב אם למרכיבה כך נבואתן של אר"ה להיות עתידים ליום הזה ואינן יודעים אם להרוג אם
ליהרג אבל ישראל נבואתן מפורשת להיות היהודים עתידים ליום הזה להנקם מאויביהם:

³³¹ עי' אסת"ר פ"ז סי' כ

(כה) הרצים יצאו דחופים בדבר המלך וגו' והמלך והמן ישבו לשנות אמר ר' חנין מאן דאמר
רחמנא ותרן הוא יתותרון מעוהי אבל מאריך רוחיה וגבי דידיה אמר להם לשבטים אתם מכרתם
את אחיכם מתוך מאכל ומשתה כך אני אעשה לכם הדא הוא דכתיב והמן ישבו לשנות
היה אחד מישראל יוצא לשוק ומבקש ליקח ליטרא בשר או אגודה של ירק היה הפרסי חונקו
ואומר לו למחר אני הורגך ומבזבז את ממונך הדא הוא דכתיב והעיר שושן נבוכה אמר רבי יששכר
דכפר מנדי ומה אם מי שמחל ואמר (בראשית מ"ה) לא אתם שלחתם אותי הנה כי האלהים וגו'

חמש מגילות

העמים הנכרים ובקול הבכי של עם בית ישראל.	בְּדַבַּר הַמֶּלֶךְ ³³¹ וְהִדַּת נִתְּנָה בְּשׁוֹשַׁן הַבִּירָה וְהַמֶּלֶךְ וְהַמֶּן יֵשְׁבוּ לְשִׁתּוֹת וְהָעִיר שׁוֹשַׁן נְבוּכָה
והדת נתנה בשושן – מקום שהיה המלך שם ניתן החוק זו זיוס להיות עתידים ליום י"ג לחדש אדר לכך: והעיר שושן נבוכה – היהודים שבה:	

פרק ד

וּמְרַדְכֵי יָדַע עַל יְדֵי אֱלֹהֵיו הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל, אֵת כָּל אֲשֶׁר נַעֲשָׂה בְּשָׁמַי מְרוֹם, וּמָה שֶׁנִּתְחַבְּבוּ עִם בֵּית יִשְׂרָאֵל לְהַכָּרֵת מִן הָעוֹלָם, וְאִיךְ שֶׁנִּכְתַּב וְנִחְתַּם לְאַבְדֵם מֵעַל הָאָרֶץ כִּי נִכְתַּב וְנִחְתַּם בְּשָׁמַי מְרוֹם, עַל עֲנָן שֶׁנִּהְיָ מִסְעֶדְתּוֹ שֶׁל אֱחָשְׁוֹרוּשׁ הַרְשָׁע, אִךְ הַחֹתֶם הָיָה חֹתֶם מְטִיט. וְשָׁלַח רַבּוֹן הָעוֹלָם אֵת אֱלֹהֵיו הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל לְהַגִּיד לְמְרַדְכֵי שֶׁיִּקְוֶם וְיִתְפַּלֵּל לְפָנָי רַבּוֹן הָעוֹלָם עַל עַמּוֹ, וְכֹאֲשֶׁר יָדַע מְרַדְכֵי, קָרַע אֵת לְבוּשׁוֹ, וְלָבַשׁ לְבוּשׁ שֶׁל שֵׁק עַל בְּשָׂרוֹ, וַיִּשֶׂם אָפֶר עַל רֹאשׁוֹ, וַיִּזְעַק זַעֲקָה גְדוֹלָה וּבָכָה בְּמִרְיֹת נֶפֶשׁ בְּקוֹל עֲצוּב.	(א) וּמְרַדְכֵי יָדַע אֵת כָּל אֲשֶׁר נַעֲשָׂה וַיִּקְרַע מְרַדְכֵי אֵת בְּגָדָיו ³³² וַיִּלְבַּשׁ שֵׁק וְאָפֶר וַיִּצָא בְּתוֹךְ הָעִיר וַיִּזְעַק זַעֲקָה גְדוֹלָה וּמְרָה
ומרדכי ידע – זעל החלוס אמר לו שהסכימו העליונים לכך לפי שהשתחוו לכלס זימי נבוכדנצר וסנהנו מסעודת אחשורוש:	
וַיָּבֹאוּ עַד לְפָנָי שֶׁעַר הַמֶּלֶךְ, כִּי אֵין לוֹ רְשׁוּת לְאָדָם לָבוֹא אֶל שֶׁעַר הַמֶּלֶךְ, כֹּאֲשֶׁר לְבוּשׁ בְּלָבוּשׁ שֵׁק.	(ב) וַיָּבֹאוּ עַד לְפָנָי שֶׁעַר הַמֶּלֶךְ כִּי אֵין לָבוֹא אֶל שֶׁעַר הַמֶּלֶךְ בְּלָבוּשׁ שֵׁק
כי אין לבוא – אין דרך ארץ לבוא אל שער המלך כלבוש שק:	
וּבְכָל מְדִינָה וּמְדִינָה וּבְכָל עִיר וְעִיר מְקוֹם אֲשֶׁר דָּבַר הַמֶּלֶךְ וַיִּגְזַרְתָּ דִּינּוֹ הַגִּיעַ, אֲבָל גְּדוֹל לְיִהוּדִים וְצוּם וּבְכִי וּמִסְפַּד וּלְבוּשׁ שֵׁק וְאָפֶר הָיָה מוֹשֵׁם עַל צְדִיקִים רַבִּים.	(ג) וּבְכָל מְדִינָה וּמְדִינָה מְקוֹם אֲשֶׁר דָּבַר הַמֶּלֶךְ וְדָתוֹ מְגִיעַ אֲבָל גְּדוֹל לְיִהוּדִים ³³³

ראה עד היכן היא מתוקנת שהרי עד ימי מרדכי אותו עונש של מכירת יוסף קיים מי שאינו מוחל על אחת כמה וכמה:

³³² עי' אסת"ר פ"ח סי' א

(א) ומרדכי ידע את כל אשר נעשה ויקרע מרדכי את בגדיו בנימין גרם לשבטים ליקרע הה"ד (שם מ"ד) ויקרע שמלותם והיכן גרמה לו קריעה בשושן הבירה הה"ד ויקרע מרדכי את בגדיו והוא איש ימיני וילבש שק ואפר א"א איבו משתפס יעקב אבינו את השק דכתיב (בראשית לז) וישם שק במתניו שוב לא זז מבניו אחאב כתיב ביה (מ"א כ"א) וישם שק על בשרו יורם בנו (מ"ב ו) וירא העם והנה השק על בשרו מרדכי וילבש שק ואפר ויזעק זעקה גדולה ומרה והיכן נפרע לו בשושן שנאמר ויזעק רוחיה וגבי דיליה תדע שהרי זעקה אחת הזעיק יעקב לעשו דכתיב (בראשית כ"ו) ויצעק צעקה גדולה ומרה:

³³³ עי' אסת"ר פ"ח סי' ב

(ב) ובכל מדינה ומדינה מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע אבל גדול ליהודים וכי יש אבל גדול ויש אבל קטן אלא בנוהג שבעולם כל האבלים אבלן מתמעט והולך עד לשבעת הימים תקפו יום ראשון וכל שהוא הולך הוא תשש עד שהוא י"ב חדש אבל זה דהמן כל מה שהוא הולך מתגבר שכל יום שהוא הולך ויוצא היו אומרים כבר יצא יום אחד מחיינו דבר אחר אבל דעלמא כשמת לו בן אומרין לו המנחמין יחיה בנך האחר הנשאר לך ואם לא היה לו אחר אומרים לי האריך ימים אבל כאן הכל לקוחין למיתה להשמיד להרוג ולאבד:

חמש מגילות

	וְצוֹם וּבְכִי וּמְסֹפֵד שֶׁק וְאָפֵר יַצַּע לְרַבִּים
דבר המלך ודתו – כשהשלוחים נוטלי הספרים עוזרים פס נתנה הדת בעיר:	
וּתְבִאנָה נְעוּרוֹת אֶסְתֵּר וְסָרִיסָיָה וַיִּגִּדּוּ לָהּ וַתִּחְרַד הַמֶּלֶכָה מְאֹד, וַתִּשְׁלַח בְּגָדֵי מַלְכוּת לְהַלְבִּישׁ אֶת מְרֻדְכֵי וּלְהַסִּיר אֶת שָׁקוֹ מֵעַלְיוֹ וְלֹא קָבַל.	(ד) וּתְבִאִינָה (וּתְבִאוּאִנָּה) נְעוּרוֹת אֶסְתֵּר וְסָרִיסָיָה ³³⁴ וַיִּגִּדּוּ לָהּ וַתִּתְחַלְחַל הַמֶּלֶכָה מְאֹד וַתִּשְׁלַח בְּגָדִים לְהַלְבִּישׁ אֶת מְרֻדְכֵי וּלְהַסִּיר שָׁקוֹ מֵעַלְיוֹ וְלֹא קָבַל
וַתִּקְרָא אֶסְתֵּר לְדָנִיֵּאל הַנְּקָרָא הַתֵּדָה אֲשֶׁר עַל מְאָמְרָא פִּיּוֹ נִחְתְּכִים דְּבָרֵי מַלְכוּת, וַתְּצַוְהוּ עַל מְרֻדְכֵי לְדַעַת מַה זֶה קוֹל הַבּוֹכִים וְשֶׁהוּא בּוֹכָה, וְעַל מַה זֶה לֹא קָבַל לְבוֹשֵׁי מַלְכוּת שֶׁשְׁלָחָה לוֹ.	(ה) וַתִּקְרָא אֶסְתֵּר לְהַתֵּן ³³⁵ מְסָרִיסֵי הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר הָעֵמִיד לְפָנֶיהָ וַתְּצַוְהוּ עַל מְרֻדְכֵי לְדַעַת מַה זֶה וְעַל מַה זֶה
וַיֵּצֵא הַתֵּדָה לְדַבֵּר אֶל מְרֻדְכֵי אֶל רְחוּב הָעִיר אֲשֶׁר לְפָנֶי שַׁעַר אַרְמוֹן הַמֶּלֶךְ.	(ו) וַיֵּצֵא הַתֵּדָה אֶל מְרֻדְכֵי אֶל רְחוּב הָעִיר אֲשֶׁר לְפָנֶי שַׁעַר הַמֶּלֶךְ
וַיִּגַּד לוֹ מְרֻדְכֵי אֶת כָּל אֲשֶׁר קָרְהוּ עַל דְּבַר אֲשֶׁר לֹא פָרַע לְהִמָּן וְלֹא הִשְׁתַּחֲוָה לְאַנְדֻרְטָא שְׁלוֹ, וְאֵת עֲנִין הַכֶּסֶף עֲשָׂרַת אֲלָפִים פְּכָר כֶּסֶף אֲשֶׁר	(ז) וַיִּגַּד לוֹ מְרֻדְכֵי אֶת כָּל

³³⁴ עי' אסת"ר פ"ח סי' ג

(ג) ותבאנה נערות אסתר וסריסיה ויגידו לה ותתחלחל המלכה מאד רבנן דתמן אמרין שפרסה נדה ורבנן דהכא אמרין הפילה עוברת ומשעה שהפילה שוב לא ילדה ר' יודן בר' סימון אמר במוך היתה משמשת א"ר יודן ברבי סימון דריוש האחרון בנה של אסתר היה טהור מאמו וטמא מאביו:

³³⁵ עי' אסת"ר פ"ח סי' ד

(ד) ותקרא אסתר להתן רבנן דתמן אמרין התן זה דניאל ולפי שחתכוהו מגדולתו נקרא התן חתן ורבנן דהכא אמרין שחתן את הדברים לדעת מה זה ועל מה זה אמרה לו לך אמור לו מימיהם של ישראל לא באו לצרה כזאת שמא כפרו ישראל (שמות ט"ו) בזה אלי ואנוהו ושמה כפרו בלוחות דכתיב בהן (שם ל"ב) מזה ומזה הם כתובים:

³³⁶ עי' אסת"ר פ"ח סי' ה

(ה) ויגד לו מרדכי את כל אשר קרהו אמר להתן לך אמור לה בן בנו של קרהו בא עליכם הה"ד (דברים כ"ה) אשר קרן בדרך ד"א אשר קרהו בחלום מלמד שהזכיר לה את החלום אשר חלם כענין זה בשנה השנית למלך אחשוורוש וירא והנה רעש גדול וחזק ובהלה על הארץ ופחד ורעד לכל יושביה והנה שני תנינים גדולים ויריעו זה לקראת זה ויערכו מלחמה וינוסו לקולם כל גויי הארץ והנה ביניהם גוי אחד קטן ויקומו כל הגוים על הגוי הקטן לאבד זכרו מעל הארץ ויהי היום ההוא

חמש מגילות

<p>אמר המן לשקל על ידיהם של הגבאים הממונים על בית גנזי המלך בעבור היהודים לאבדם.</p>	<p>אשר קרהו³³⁶ ואת פרשת הכסף אשר אמר המן לשקול על גנזי המלך ביהודיים (ביהודים) לאבדם</p>
<p>פרשת הכסף – פירוט הכסף:</p>	
<p></p>	<p></p>
<p>ואת נוסח כתב הגזרה שנתן בשושן לאבדם, נתן לו להראות את אסתר ולהגיד לה מה שקשב המן הרשע על עם היהודים, ולצוות עליה לבוא אל המלך לרצות אותו ולבקש רחמים על עמה.</p>	<p>(ח) ואת פתשגן כתב הדת אשר נתן בשושן להשמידם נתן לו להראות את אסתר ולהגיד לה ולצוות עליה לבוא אל המלך להתחנן לו ולבקש מלפניו על עמה</p>
<p></p>	<p></p>
<p></p>	<p></p>
<p>ויבוא המד ויגד לאסתר את דברי מרדכי.</p>	<p>(ט) ויבוא התך ויגד לאסתר את דברי מרדכי</p>
<p></p>	<p></p>
<p>ותאמר אסתר להמד ולדבר למרדכי, ותצוהו על ענין מרדכי שלא יגרה עם המן ריב, כי שנאה שבין יעקב ועשו הוא שומר לו.</p>	<p>(י) ותאמר אסתר להתך ותצוהו אל מרדכי</p>
<p></p>	<p></p>
<p>ותשם אסתר דברים בפי המד ותאמר לו: כה תאמר למרדכי, הלא המן הרשע גזר בציווי אחשוורוש, שלא לבוא אל המלך אל החצר הפנימית בלי רשות, וכעת כל עבדי המלך והעמים הדרים במדינות המלך יודעים, אשר כל איש ואשה אשר יבוא אל המלך לחצר הפנימית אשר לא נקרא על פיו של המן, אחת היא גזרת דינו למוות, חוץ ממי אשר יושיט לו המלך את שרביט הזהב וחקיה, ואני לא נקראתי לבוא אל המלך זה זמן שלשים יום.</p>	<p>(יא) כל עבדי המלך ועם מדינות המלך יודעים אשר כל איש ואשה אשר יבוא אל המלך אל החצר הפנימית אשר לא יקרא אחת דתו להמית לבר מאשר יושיט לו המלך את שרביט הזהב וחקיה ואני לא נקראתי לבוא אל המלך זה</p>

חושך לכל העולם ויצר לגוי הקטן מאד ויזעקו אל ה' והתנינים נלחמים באכזריות חמה ואין מפריד ביניהם וירא מרדכי והנה מעין מים אחד קטן עבר בין שני התנינים האלה ויפריד ביניהם מן המלחמה אשר היו נלחמים והמעין גבר (נגר) ויהי לנחל שוטף כשטף ים הגדול והולך ושוטף בכל הארץ וירא והנה זרחה השמש לכל הארץ ויאור העולם ויתרומם הגוי הקטן והגבוהים הושפלו ויהי שלום ואמת בכל הארץ ויהי מהיום ההוא ומעלה וינצור מרדכי את החלום אשר חלם ובעת אשר הצר לו המן אמר לאסתר ע"י שלוחה הנה החלום אשר ספרתי לך בימי נעורייך ועתה קומי ובקשי רחמים מאת הקב"ה ובאי לפני המלך והתחנני על עמך ועל מולדתך:

חמש מגילות

	שלושים יום
<p>וְכַאֲשֶׁר רָאָה הֶמֶן הַרְשָׁע אֶת הַתֵּהוֹ אֲשֶׁר שָׁמוּ דְגִיאל וְכִנְס וַיּוֹצֵא אֶל אֶסְתֵּר, חָרָה אָפּוֹ בּוֹ וַיְהַרְגֶהוּ, וַנִּזְדַּמְּנוּ שָׁם מִיכָאֵל וְגַבְרִיאֵל הַמַּלְאָכִים, וַיִּגִּידוּ לְמָרְדֳּכָי אֶת דְּבַרֵי אֶסְתֵּר.</p>	<p>(יב) וַיִּגִּידוּ לְמָרְדֳּכָי אֶת דְּבַרֵי אֶסְתֵּר</p>
<p>וַיֹּאמֶר מָרְדֳּכָי לְמִיכָאֵל וְגַבְרִיאֵל לְהָשִׁיב אֶל אֶסְתֵּר: כֹּה תֹאמְרוּ לָהּ, אֵל תַּחֲשָׁבִי בְנִפְשֶׁךָ לְלַקֵּחַ לְהַנְצִיל בְּבֵית הַמֶּלֶךְ מִכָּל הַיְהוּדִים.</p>	<p>(יג) וַיֹּאמֶר מָרְדֳּכָי לְהָשִׁיב אֶל אֶסְתֵּר אֵל תִּדְמִי בְנִפְשֶׁךָ לְהַמְלִיט בֵּית הַמֶּלֶךְ מִכָּל הַיְהוּדִים</p>
<p>אל תדמי בנפשך – אל תחשבי כמו (במדבר לג) והיה כאשר דמית, אל תדמי בנפשך אל תהי סבורה להמלט ביום ההריגה בזית המלך שאין את רוצה לסכן עצמך עכשיו על הספק לבא אל המלך שלא ברשות:</p>	
<p>כִּי אִם הַחֲרַשׁ תַּחֲרִישִׁי בְּעַת הַזֹּאת וְלֹא תִבְקְשִׁי עַל הַיְהוּדִים, רֹחַ וְהַצֵּלָה יָקוּם לַיהוּדִים מִמָּקוֹם אֲחֵר בְּגִלְל זְכוֹת אֲבוֹת הָעוֹלָם, וַיִּצְיֵל אוֹתָם רַבּוֹן הָעוֹלָם מִיַּד שׁוֹנְאֵיהֶם, וְאֵת וּמִשְׁפַּחַת בֵּית אֲבוֹתֶיךָ תֹּאבְדוּ עַל הַחֲטָא הַהוּא, וּמִי הוּא הַחֲכָם אֲשֶׁר יָדַע אִם לִשְׁנֵה הַבָּאָה בְּעַת הַזֹּאת אֵת מַגִּיעָה לְרִשְׁתׁ מְלָכוֹת.</p>	<p>(יד) כִּי אִם הַחֲרַשׁ תַּחֲרִישִׁי בְּעַת הַזֹּאת³³⁷ רֹחַ וְהַצֵּלָה יֵעֲמוֹד לַיהוּדִים מִמָּקוֹם אֲחֵר וְאֵת וּבֵית אָבִיךָ תֹּאבְדוּ וּמִי יוֹדֵעַ אִם לָעַת כְּזֹאת הַגִּיעָת לְמַלְכוֹת</p>
<p>ומי יודע אם לעת כזאת הגעת – ומי יודע אם יחפוץ בך המלך לשנה הבאה שהוא זמן ההריגה: לעת כזאת – שהוא היה עומד בניסן וזמן ההריגה באדר לשנה הבאה: הגעת למלכות – אם תגיע לגדולה שאת זה עכשיו:</p>	
<p>וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר לְמִיכָאֵל וְגַבְרִיאֵל לְהָשִׁיב אֶל מָרְדֳּכָי.</p>	<p>(טו) וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר לְהָשִׁיב אֶל מָרְדֳּכָי³³⁸</p>

³³⁷ עי' אסת"ר פ"ח סי' ו

(ו) כי אם החרש תחרישי אם תשתקי עכשיו שלא ללמד סניגוריא על אומתך סופך לשתוק לעתיד לבא ואין לך פתחון פה למה שאת יכולה לעשות טובה בימך ולא עשית ומה את סבורה שהקב"ה מניח את ישראל מכל מקום מעמיד להם גואל הה"ד רוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר:

³³⁸ עי' אסת"ר פ"ח סי' ז

(ז) ותאמר אסתר להשיב אל מרדכי אמרה לו לך כנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן וצומו עלי ואל תאכלו ואל תשתו שלשת ימים אלו הן י"ג וי"ד וט"ו בניסן שלח לה והרי בהם יום ראשון של פסח אמרה לו זקן שבישראל למה הוא פסח מיד שמע מרדכי והודה לדבריה הה"ד ויעבר מרדכי ויעש ככל אשר צותה עליו אסתר תמן אמרין שהעביר יום טוב של פסח בתענית ועל אותה צרה ויתפלל מרדכי אל ה' ויאמר גלוי וידוע לפני כסא כבודך אדון העולמים כי לא מגבהות לב

חמש מגילות

<p>לך פנס את כל היהודים הנמצאים בשושן וצומו עלי, לא תאכלו ולא תשתו שלשה ימים והתפללו לפני רבון העולם בלילה וביום, גם אני ונערומי צום כן, ואחרי כן אבוא אל המלך אשר לא פדיו, וכאשר אבדתי מבית אבותי ונלקחתי ממך באנס, כן אאבד מחיי עולם הזה בשביל הצלת עם בית ישראל.</p>	<p>(טז) לך פנס את כל היהודים הנמצאים בשושן וצומו עלי ואל תאכלו ואל תשתו שלשת ימים לילה ויום גם אני ונערומי צום כן ובכך אבוא אל המלך אשר לא בדת וכאשר אבדתי אבדתי</p>
<p>אשר לא כדת – שאין דת ליכנס אשר לא יקרא, ומ"א אשר לא כדת שער עתה צאונס ועכשיו כראון: וכאשר אבדתי אבדתי – וכאשר התחלתי לילך לאבוד אלך ואמות, ומ"א כאשר אבדתי מבית אבתי אובד ממך שמעכשיו שאני כראון נבעלת לגוי חני חסורה לך:</p>	
<p>ויעצב מרדכי, ויעבר על שמחת חג הפסח, וצום גזר וישב על אפר ויעש ככל אשר צוהו עליו אסתר.</p>	<p>(יז) ויעבר מרדכי ויעש ככל אשר צוהו עליו אסתר</p>
<p>ויעבר מרדכי – על דת להתענות בי"ט ראשון של פסח שהתענו י"ד בניסן וט"ו וט"ז שהרי ציוס י"ג נכתבו הספרים:</p>	

פרק ה

<p>ויהי ביום השלישי של פסח, ותלבש אסתר בגדי מלכות, ושרתה עליה רוח הקדש, ותקם ותתפלל בקצר בית המלך הפנימי, אשר היא פנויה</p>	<p>(א) ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות³³⁹</p>
---	--

ומרום עין עשיתי אשר לא השתחוויתי להמן כי אם מיראתך פעלתי זאת לבלתי השתחוות לו כי יראתי מפניך לבלתי תת כבודך לבשר ודם ולא רציתי להשתחוות לזולתך כי מי אני אשר לא אשתחוה להמן על תשועת עמך ישראל כי לוחך הייתי מנעל רגליו ועתה אלהינו הצילנו נא מידו ויפל בשחת אשר כרה וילכד ברשת אשר טמן לרגלי חסידיך וידע המרגיז הזה כי לא שכחת ההבטחה שהבטחתנו (ויקרא כ"ו) ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם כי אני ה' אלהיהם מה עשה מרדכי קבץ את התינוקות וענה אותם מלחם ומים והלבישן שק והושיבם באפר והיו צועקים ובוכין ועוסקין בתורה ובעת ההיא היתה אסתר נפחדת מאד מפני הרעה אשר צמחה בישראל ותפשוט בגדי מלכותה ואת תפארתה ותלבש שק ותפרע שער ראשה ותמלא אותו עפר ואפר ותענה נפשה בצום ותפול על פניה לפני ה' ותתפלל ותאמר ה' אלהי ישראל אשר משלת מימי קדם ובראת את העולם עזור נא אמתך אשר נשארתי יתומה בלי אב ואם ומשולה לענייה שואלת מבית לבית כן אנכי שואלת רחמך מחלון לחלון בבית אחשוורוש ועתה ה' הצליחה נא לאמתך הענייה הזאת והצילה את צאן מרעיתך מן האויבים האלו אשר קמו עלינו כי אין לך מעצור להושיע ברב או במעט ואתה אבי יתומים עמוד נא לימין היתומה הזאת אשר בחסדך בטחה ותנה אותי לרחמים לפני האיש הזה כי יראתי והשפילהו לפני כי אתה משפיל גאים:

³³⁹ עי' אסתר פ"ט סי' א

(א) ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר בגדי יפיה ואת עדי תפארתה ותקח עמה את שתי נערותיה ותשם יד ימינה על הנערה האחת ותסמך עליה כחוק המלכות והנערה השנית הולכת אחרי גבירתה וסומכת עדיה לבלתי נגוע הזהב ארצה אשר עליה ותצחיל פניה ותכס הדאגה אשר בלבה ותבא בחצר הפנימית נכח המלך ותעמד לפניו והמלך יושב על כסא מלכותו בלבוש זהב ואבן יקרה וישא עיניו וירא אסתר עומדת למול פניו ותבער בו חמתו מאד על אשר הפרה תורתו ותבא לפניו בלא קריאה ותשא אסתר את עיניה ותרא את פני המלך והנה עיניו כאש בוערות מרוב החמה אשר בלבו ותכר המלכה את קצף המלך ותתבהל מאד ותפג רוחה ותשם ראשה על הנערה הסומכת ימינה וירא אלהינו ויחמול על עמו ויפן לצער היתומה אשר בטחה בו ויתן לה חן

חמש מגילות

<p>נגד בית המלך אשר בירושלים, והמלך הנה יושב על פסא מלכותו בבית המלכות ומסתכל נגד שער הבית, ענתה אסתר וכה אמרה: רבון העולמים, אל תמסרני ביד הערל הזה, ולא תעשה רצון המן הרשע בי כמו שעשה בושתי, אשר יעץ למלך ויצו להרגה, מפני שהיה רוצה להשיאו את בתו. וכאשר נקבצו נערוֹת לידי הגי היתה שם בתו של המן, והיה רצון משמים שכל יום ויום היתה מקלקלת בצואה מתריזה ובמי רגלים, ופיה הנה מסריח מאד, ויוציאו אותה מהר, וממנה התגלגל זאת עלי להנשא לו. וכעת שימני לחן בעיניו, אשר לא יהרגני, שעשה רצוני ובקשתי אשר אני מבקשת ממנו. ואף אתה ברחמי הרבים חוסה על עמך ואל תמסר בניו של יעקב בידיו של המן בן המדמא, בן עדא, בן בנאי, בן אפליטוס, בן דיוסוס, בן פרוס, בן המדון, בן תליון, בן אתניסומוס, בן חרום, בן חרום, בן שגר, בן גר, בן פרמשתא, בן ויזתא, בן אנג, בן סומקר, בן עמלק, בן אליפז, בן עשו הרשע.</p>	<p>ותעמד בחצר בית המלך הפנימית נכה בית המלך והמלך יושב על פסא מלכותו בבית המלכות נכה פתח הבית</p>
<p>מלכות – כגדי מלכות וכוחותינו לכזה את עמסי:</p>	
<p>ויהי כראות המלך את אסתר המלכה עומדת עצובה בחצר, ושתי עיניה זולגות דמעות ומסתכלות כלפי שמים, מיד נשאה חן בעיניו ויושט המלך לאסתר את שרביט הזהב, והנה אוחזו בידו ותקרב אסתר ובאה לידו ותגע בראש השרביט.</p>	<p>(ב) ויהי כראות המלך את אסתר המלכה עומדת בחצר נשאה חן בעיניו ויושט המלך לאסתר את שרביט הזהב אשר בידו ותקרב אסתר ותגע בראש השרביט</p>
<p>ויאמר לה המלך: מה צריך יש לך אסתר המלכה ומה בקשתך, אפלו את מבקשת חצי מלכותי אמתנה לך, רק לבנות בית המקדש שהוא</p>	<p>(ג) ויאמר לה המלך מה לך</p>

לפני המלך ויוסף יופי על יפיה והדר על הדרה ויקם המלך בבהלה מכסאו וירץ אל אסתר ויחבקה וינשקה וישלך זרועו על צווארה ויאמר לה המלך אסתר המלכה למה תפחדי כי הדת זאת אשר סדרנו איננה מוטלת עליך באשר את רעיתי וחברתי ויאמר לה מדוע כאשר ראיתך לא תדברי אלי ותאמר אסתר אדני המלך כאשר ראיתך נבהלה נפשי מפני כבודך:

³⁴⁰ עי' אסת"ר פ"ט סי' ב

(ב) ויאמר לה המלך מה לך אסתר המלכה ומה בקשתך וגו' ותאמר אסתר אם על המלך טוב יבא המלך והמן אל המשתה וגו' ויאמר המלך מהרו את המן וגו' ויבא המלך והמן אל המשתה אשר עשתה אסתר וגו' ויצא המן ביום ההוא שמח וטוב לב וכראות המן את מרדכי יושב בשער המלך ולא קם ולא זע ממנו וימלא המן חמה ויתאפק המן וגו' ויבא את אוהביו ואת זרש אשתו וגו' ובכולם לא היו יודעים לתת עצה כזרש אשתו שהיו לו שלש מאות וששים וחמשה בעלי עצה כמנין ימות החמה אמרה לו אשתו אדם זה שאתה שואל עליו אם מזרע היהודים הוא לא תוכל לו אם לא תבא עליו בחכמה במה שלא ניסה אחד מבני אומתו שאם תפילו לכבשן האש כבר הוצלו חנניה וחביריו ואם לגוב אריות כבר עלה דניאל מתוכו ואם תאסרהו בבית האסורים כבר יצא יוסף מתוכו ואם במולי תסיק תחתיו כבר התחנן מנשה ונעתר לו הקב"ה ונפק מיניה ואם במדברא תגלוניה כבר פרו ורבו אבותיו במדבר וכמה נסיונות נתנסו וכוונן עמדו וניצלו ואם עיניו תעווור הרי שמשון דקטל כמה וכמה נפשתא מפלשתאי כד עויר אלא צלוב יתיה על צליבא דלא אשכחינן חד מן עמוי דאשתזיב מניה מיד וייטב הדבר לפני המן ויעש העץ מאיזה עצים היה אותו העץ אמרו חכמים בשעה שבא להכינו קרא הקב"ה לכל עצי בראשית מי יתן עצמו ויתלה רשע זה עליו תאנה אמרה אני אתן את עצמי שממני מביאין ישראל בכורים ולא עוד אלא שנמשלו ישראל

חמש מגילות

<p>עומד בגבול מחצית מלכותי לא אתן לך, כי כך נשבעתי לגשם הערבי וסנבלט החורוני וטוביה העבד העמוני, שלא אניח לבנותו, כי מפחד אני מן היהודים אולי ימרדו בי, זאת הבקשה שלך לא אעשה לך. דבר אחר כי תבקשי ממני, אגזר ותעשה במהירות ורצונך ינתן לך.</p>	<p>אסתר³⁴⁰ המלכה ומה בקשתך עד חצי המלכות וינתן לך</p>
<p>עד חצי המלכות – דבר שהוא באמצע ובחצי המלכות הוא בית המקדש שהתחילו לבנותו בימי כורש וחזר בו וזוה לבטל המלכה ואחשוורוש שעמד אחריו גם הוא ביטל המלכה ופשוטו של מקרא אף אם תשלי ממני חצי המלכות אתן לך:</p>	
<p>ותאמר אסתר אם על המלך טוב, יבוא המלך והמן היום הנה אל הסעודה אשר עשיתי לכם.</p>	<p>(ד) ותאמר אסתר אם על המלך טוב יבוא המלך והמן היום אל המשתה אשר עשיתי לו</p>
<p>יבוא המלך והמן – רבותינו אמרו טעמים הרבה בדבר מה ראתה אסתר שזימנה את המן כדי לקנאו במלך ובשרים שהמלך יחשוב שהוא חסוק אליה ויהכנו ועוד טעמים רבים: אל המשתה – כל סעודה נקראת על שם היין שהוא עיקר:</p>	
<p>ויאמר המלך מהרו את המן לעשות את דבר צווי אסתר, ויבוא המלך והמן אל המשתה אשר עשתה אסתר.</p>	<p>(ה) ויאמר המלך מהרו את המן לעשות את דבר אסתר ויבא המלך והמן אל המשתה אשר עשתה אסתר</p>

כבכורה הלא הוא דכתיב (הושע ט') כבכורה בתאנה בראשיתה גפן אמרה אני אתן את עצמי שבי נמשלו ישראל הה"ד (תהלים פ') גפן ממצרים תסיע רמון אמר אני אתן את עצמי שבי נמשלו ישראל שנא' (שה"ש ד') כפלח הרמון רקתך אגוז אמר אני אתן את עצמי שבי נדמו ישראל הה"ד (שם ו') אל גנת אגוז ירדתי אתרוג אמר אני אתן את עצמי שממני נוטלין ישראל למצוה הדא הה"ד (ויקרא כ"ג) ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר וגו' הדס אמר אני אתן את עצמי שנמשלו בי ישראל שנאמר (זכריה א') והוא עומד בין ההדסים אשר במצולה זית אמר אני אתן את עצמי שבי נמשלו ישראל שנאמר (ירמיה י"א) זית רענן יפה פרי תאר קרא ה' שמך תפוח אמר אני אתן את עצמי שבי נמשלו ישראל שנאמר (שיר השירים ב') כתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים וכתוב (שם ז') וריח אפך כתפוחים דקל אמר אני אתן את עצמי שבי נמשלו ישראל הה"ד (שם ז') זאת קומתך דמתה לתמר עצי שטים ועצי ברושים אמרו אנו ניתן עצמנו שממנו נעשה המשכן ונבנה ביהמ"ק ארז ותמר אמרו אנו ניתן עצמנו שאנו נמשלים לצדיק שנאמר (תהלים צ"ב) צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה ערבה אמרה אני אתן את עצמי שבי נמשלו ישראל שנא' (ישעיה מ"ד) כערבים על יבלי מים וממני נוטלין למצוה לארבעת המינין שבלולב באותה שעה אמר הקוץ לפני הקב"ה רבש"ע אני שאין לי (במה) [על מה] לתלות אתן את עצמי ויתלה טמא זה שאני נקרא שמי קוץ והוא קוץ מכאיב ונאה שיתלה קוץ על קוץ וממנו מצאו ועשאו וכיון שהביאוהו לפניו הכינו על פתח ביתו ומדד עצמו עליו להראות עבדיו היאך יתלה מרדכי עליו השיבתו בת קול נאה לך העץ מתוקן לך העץ מששת ימי בראשית רבנן דתמן אמרין מניין להמן מן התורה שנא' (בראשית ג) המן העץ דריש ליה המן העץ ד"א ויהי ביום השלישי לעולם אין ישראל נתונים בצרה יותר מג' ימים שהרי באברהם כתיב (בראשית כ"ב) ביום השלישי וישא אברהם את עיניו וירא את המקום מרחוק השבטים (שם מ"ב) ויאסף אותם אל משמר שלשת ימים יונה שנאמר (יונה ב') ויהי יונה במעי הדג שלשה ימים ושלשה לילות והמתים אינן חיים אלא לשלשת ימים שנאמר (הושע ו') ביום השלישי יקימנו נחיה לפניו וגם הנס הזה נעשה בסוף שלשה ימים לתעניתם הדא הוא דכתיב ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות ושלחה וקראה להמן בסעודה עם המלך בחמשה עשר בניסן וכיון שאכלו ושתו אמר המן המלך מגדל אותי ואשתו מכבדת אותי ואין בכל המלכות גדול ממני ושמח בלבו מאד הדא הוא דכתיב ויצא המן ביום ההוא שמח וטוב לב:

חמש מגילות

<p>וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְאַסְתֵּר בְּמִשְׁתֵּה הַיַּיִן, מַה שְּׂאֵלְתְּךָ אֶסְתֵּר הַמֶּלֶכָה וּמַה בְּקִשְׁתְּךָ, אֲפִלּוּ אִם אֵת מִבְּקֻשְׁתְּ עַד חֲצִי מַלְכוּתִי תַעֲשֶׂה בְּקִשְׁתְּךָ, רַק לְבָנוֹת בֵּית הַמֶּקְדָּשׁ, אֲשֶׁר הוּא עֹמֵד בְּגָבֹול מַחְצִית מַלְכוּתִי לֹא אֶתֵּן לָךְ, כִּי כֹּה נִשְׁבַּעְתִּי לַגֹּשֶׁם הָעֶרְבִי, וְסַבְלַט הַחֹזְרוּנִי, וְטוֹבִיָּה הַעֶבֶד הַעֲמוּנִי שְׂלֹא לְהַנִּיחַ לְבָנוֹתַי, שְׂמָא יִמְרְדוּ בִּי הַיְהוּדִים.</p>	<p>(ו) וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְאַסְתֵּר בְּמִשְׁתֵּה הַיַּיִן מַה שְּׂאֵלְתְּךָ וַיִּנָּתֵן לָךְ וּמַה בְּקִשְׁתְּךָ עַד חֲצִי הַמַּלְכוּת וְתַעֲשֶׂה</p>
<p>וַתֵּשֶׁב אֶסְתֵּר, וַתֹּאמֶר אֵינֶנִּי מִבְּקֻשְׁתְּ חֲצִי הַמַּלְכוּת בְּשְׂאֵלְתִי, וְלֹא בִנְיָן בֵּית הַמֶּקְדָּשׁ בְּבִקְשְׁתִּי.</p>	<p>(ז) וַתַּעַן אֶסְתֵּר וַתֹּאמֶר שְׂאֵלְתִי וּבִקְשְׁתִּי</p>
<p>אִם מִצְּאֵתִי חֵן בְּעֵינֵי הַמֶּלֶךְ וְאִם עַל הַמֶּלֶךְ יֵיטֵב לְתֵת אֶת שְׂאֵלְתִי וְלַעֲשׂוֹת אֶת בְּקִשְׁתִּי, יָבֹוא הַמֶּלֶךְ וְהָמֵן אֶל הַמִּשְׁתֶּה אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה לָהֶם בְּעֶרְבִי, וּמִחֵר אֶעֱשֶׂה כְּדַבַּר צִוֵּי הַמֶּלֶךְ.</p>	<p>(ח) אִם מִצְּאֵתִי חֵן בְּעֵינֵי הַמֶּלֶךְ וְאִם עַל הַמֶּלֶךְ טוֹב לְתֵת אֶת שְׂאֵלְתִי וְלַעֲשׂוֹת אֶת בְּקִשְׁתִּי יָבֹוא הַמֶּלֶךְ וְהָמֵן אֶל הַמִּשְׁתֶּה אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה לָהֶם וּמִחֵר אֶעֱשֶׂה כְּדַבַּר הַמֶּלֶךְ</p>
<p>וּמַחֵר אֶעֱשֶׂה כְּדַבַּר הַמֶּלֶךְ – מַה שְׂבַקְשָׁת מִמֶּנִּי כָל הַיָּמִים לְגִלּוֹת כִּךְ אֶת עַמִּי וְאֶת מוֹלַדְתִּי:</p>	
<p>וַיֵּצֵא הָמֵן מֵאֵת הַמֶּלֶךְ בַּיּוֹם הַהוּא שְׂמֵחַ וְטוֹב לֵב. וְכַאֲשֶׁר רָאָה הָמֵן אֶת מְרַדְּכִי וְאֶת הַיְלָדִים שְׂעוּסְקִים בְּדַבְרֵי תוֹרָה בְּסִנְהֶדְרֵי שְׂעִשְׁתָּה לָהֶם אֶסְתֵּר בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ, וּמְרַדְּכִי לֹא קָם מִלְּפָנֵי אַגְדָּרְטָתוֹ וְלֹא זָע מִמֶּנּוּ, אֲלֵא פָשַׁט אֶת רַגְלֹו הַיְמָנִית וְהִרְאָה לוֹ שִׁטְר מִכָּר שְׂנֵמְכָר לוֹ בְּכַפֵּר לָחֶם, שְׂנֵמְכָב בְּטֵס נֶגֶד אַרְפְּכָתוֹ, מִיַּד גָּבֵר כְּעֶסוֹ וְנִתְמַלֵּא הָמֵן עַל מְרַדְּכִי חֲמָה.</p>	<p>(ט) וַיֵּצֵא הָמֵן בַּיּוֹם הַהוּא שְׂמֵחַ וְטוֹב לֵב וּכְרָאוֹת הָמֵן אֶת מְרַדְּכִי בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ וְלֹא קָם וְלֹא זָע מִמֶּנּוּ וַיִּמְלֵא הָמֵן עַל מְרַדְּכִי חֲמָה</p>
<p>וַיִּמְהַר הָמֵן וַיָּבֹוא אֶל בֵּיתוֹ וַיִּשְׁלַח וַיִּקְרָא אֶת אוֹהֲבָיו וְאֶת זָרָשׁ הַמְרַשְׁעֵת אִשְׁתּוֹ, בַּת תַּתַּנִּי פַחַת עֶבֶר הַנְּהָר.</p>	<p>(י) וַיִּתְאַפֵּק הָמֵן וַיָּבֹוא אֶל בֵּיתוֹ וַיִּשְׁלַח וַיִּבֵּא אֶת אוֹהֲבָיו וְאֶת זָרָשׁ אִשְׁתּוֹ</p>
<p>וַיִּתְאַפֵּק – נִתְחַזַּק לַעֲמוּד עַל כַּעֲסוֹ כִּי הִיא יִרָא לְהִנָּקֵס כֻּלָּא רְשׁוּת, וַיִּתְאַפֵּק, אִישׁט"נִיר כֻּלָּע"ו:</p>	
<p>וַיִּסְפַּר לָהֶם הָמֵן אֶת כְּבוֹד עֲשָׂרוֹ, וְאִידָּה נִמְנָה עִם דְּכִסֵּי הַמֶּלֶךְ, וְאִידָּה רָצִים לְפָנָיו רַב בְּנָיו שְׂמֵנִינָם מֵאֵתִים וּשְׂמוֹנָה לְכַד מְעַשְׂרָה אַחֲרֵים כְּבוֹד עֲשָׂרוֹ וְרַב בְּנָיו וְאֵת</p>	<p>(יא) וַיִּסְפַּר לָהֶם הָמֵן אֶת כְּבוֹד עֲשָׂרוֹ וְרַב בְּנָיו וְאֵת</p>

חמש מגילות

<p>שָׁהֵם שָׂרִי צָבָא עַל מְדִינֹת, וְלִבָּד מִשְׁמָשִׁי שֶׁהוּא סוֹפֵר הַמֶּלֶךְ, וְאֵת אֲשֶׁר גָּדְלוֹ הַמֶּלֶךְ, וְאֵת אֲשֶׁר נָשְׂאוּ עַל כָּל הַשָּׂרִים וְעַבְדֵי הַמֶּלֶךְ.</p>	<p>כָּל אֲשֶׁר גָּדְלוֹ הַמֶּלֶךְ וְאֵת אֲשֶׁר נָשְׂאוּ עַל הַשָּׂרִים וְעַבְדֵי הַמֶּלֶךְ</p>
<p>וַיֹּאמֶר הַמֶּן אִף לֹא הִבִּיֵּאָה אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה עִם הַמֶּלֶךְ אֶל הַמִּשְׁתֶּה אֲשֶׁר עָשְׂתָה כִּי אִם אוֹתִי, וְגַם לְמַחֵר אֲנִי מִזְמֵן אֶצְלָה לְסַעַד עִם הַמֶּלֶךְ.</p>	<p>(יב) וַיֹּאמֶר הַמֶּן אִף לֹא הִבִּיֵּאָה אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה³⁴¹ עִם הַמֶּלֶךְ אֶל הַמִּשְׁתֶּה אֲשֶׁר עָשְׂתָה כִּי אִם אוֹתִי וְגַם לְמַחֵר אֲנִי קָרוֹא לָהּ עִם הַמֶּלֶךְ</p>
<p>וְכָל זֶה אֵינְנו שׁוֹהֵה לִי בְּכָל עֵת אֲשֶׁר אֲנִי רוֹאֶה אֶת מֶרְדֵּכִי הַיְהוּדִי הַיּוֹשֵׁב בְּסַנְגֵּדְרִין עִם הַנְּעָרִים בְּשַׁעַר אֶרְמוֹן הַמֶּלֶךְ.</p>	<p>(יג) וְכָל זֶה אֵינְנו שׁוֹהֵה לִי בְּכָל עֵת אֲשֶׁר אֲנִי רוֹאֶה אֶת מֶרְדֵּכִי הַיְהוּדִי יוֹשֵׁב בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ</p>
<p>איננו שוה לי – איני חש לכל הכבוד אשר לי: בכל עת וגו' – אמרו רבותינו שהיה מראה לו שטר שמכר עאמו לעבד על חוסר מזונות כשנתמנו ראשי גייסות מרדכי והמן במלחמה אחת:</p>	
<p>וַתֹּאמֶר לוֹ זָרַשׁ אֲשֶׁתּוֹ וְכָל אוֹהֲבָיו: אִם טוֹב בְּעֵינֶיךָ נֹאמֶר לְפָנֶיךָ דְּבָר אֶחָד מִה שֶׁנַּעֲשֶׂה לּוֹ לְמֶרְדֵּכִי הַיְהוּדִי, אִם הוּא אֶחָד מִן הַצַּדִּיקִים שֶׁנִּבְרָאוּ בְּעוֹלָם, אִם נִהְרַג אוֹתוֹ בְּחֶרֶב - כָּבֵד תִּתְּהַפֵּךְ הַחֶרֶב וְתוֹטֵל עָלֶינּוּ; תֵּן אוֹתוֹ לְסִקִּילָה - כָּבֵד רַגְמֵ דָוִד אֶת גְּלִית הַפְּלִשְׁתִּי; וְאִם דְּבִיד שֶׁל נְחֻשֶׁת נָשִׁים אוֹתוֹ - כָּבֵד בְּקַעֲוֵ מִנְּשֵׂה וְיָצֵא מִמֶּנּוּ; זָרַק אוֹתוֹ לַיָּם הַגָּדוֹל - כָּבֵד בְּקַעֲוֵהוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַבְרוּ בְּתוֹכוֹ; נִטְמֵן אוֹתוֹ בְּתוֹךְ כְּבִשָּׁן הָאֵשׁ - כָּבֵד עֲקֹרוּהוּ חֲנֻנִיָּה מִיִּשְׂאֵל וְעֲזָרְיָה, וְיָצֵאוּ מִתּוֹכוֹ; יוֹשְׁלֵךְ לַגִּב הָאֲרִיֹּת - כָּבֵד לֹא תִּבְלוּ הָאֲרִיֹּת בְּדִנְיָאֵל. יוֹשְׁלֵךְ כִּשְׁהוּא חַי לְפָנֶי כְּלָבִים - כָּבֵד נִסְתֵּם פִּי הַכְּלָבִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל; נִגְלָה אוֹתוֹ לְמַדְבָּר - כָּבֵד בְּמַדְבָּר פָּרוּ וְרָבוּ; וְמָה עוֹד מִיָּתָה נְמִית אוֹתוֹ, וְאִיזוֹ מִיָּתָה תַּעֲשֶׂה לוֹ? נִשְׁלִיךְ אוֹתוֹ לְבֵית הָאֲסוּרִים, כָּבֵד מִבֵּית הָאֲסוּרִים הַמְּלִיכּוֹ אֶת יוֹסֵף; סִפִּין נָשִׁים עַל צְנֹאוֹ, כָּבֵד נִהְפְּכָה סִפִּין מֵעַל יָצֵחַק; עֵינָיו נִעְוָר וְנִנְיַח אוֹתוֹ, יִהְרַג בְּנוֹ כְּמוֹ שֶׁהִרְגַּ שְׁמִשׁוֹן [אֶת הַפְּלִישְׁתִּים]; פְּרַעְנוֹתוֹ שֶׁל הָאִישׁ הַזֶּה אֵינְנו יוֹדְעִים, מָה נַּעֲשֶׂה, אֲלֵא עֵץ תְּלִיָּה גְדוֹלָה יַעֲשֶׂה לוֹ, וְעַל דָּלֶת בֵּיתוֹ דָּמוֹ יִשְׁפֹּךְ, קוֹמְתוֹ תִּנְתֵּן עַל עֵץ תְּלִיָּה, וְיִרְאוּ אוֹתוֹ כָּל הַיְהוּדִים וְכָל חֲבָרָיו וְאוֹהֲבָיו, שְׂמִים וְאֶרֶץ כְּאֶחָת מֵאֲזִינִים עַל</p>	<p>(יד) וַתֹּאמֶר לוֹ זָרַשׁ אֲשֶׁתּוֹ וְכָל אוֹהֲבָיו וְכָל אוֹהֲבָיו יַעֲשׂוּ עֵין גְּבוּהַ חֲמֻשִׁים אִמָּה וּבִבְקָר אָמַר לְמֶלֶךְ וַיִּתְּלוּ אֶת מֶרְדֵּכִי עָלָיו וְכֹא עִם הַמֶּלֶךְ אֶל הַמִּשְׁתֶּה שְׂמַח וַיִּטַּב הַדְּבָר לְפָנֵי הַמֶּן וַיַּעַשׂ הָעֵין</p>

³⁴¹ עי' אסת"ר פ"ט סי' ג

(ג) ויאמר המן אף לא הביאה אסתר המלכה וגו' ארבעה הם שפתחו באף ואבדו באף ואלו הן נחש ושר האופים ועדת קרח והמן נחש דכתיב (בראשית ג') אף כי אמר אלהים שר האופים דכתיב (שם מ') אף אני בחלומי עדת קרח דכתיב (במדבר ט"ז) אף לא אל ארץ המן דכתיב אף לא הביאה אסתר המלכה:

עץ התלילה אשר הכין המן למרדכי. המתן לבקר ובה לפני המלך, ובקש ממנו על התלילה הזאת, באותה שעה לא פשט בגדיו, ולא שכב המן בן המדתא עד שהלך והביא את הנגרים ואת הנפחים, הנגרים שעושים עץ תלילה, והנפחים שמכינים ספיני ברזל. ובני המן ששים ושמחים, וזרש אשתו מנגנת בכנורות. ענה המן הרשע ואמר, שָׂכַר לנגרים אני בותן, ולנפחים אני מכין סעדה עבור עץ התלילה הזה. באותה השעה עמד המן הרשע לנסות את עץ התלילה בקומתו, יצאה בת קול משמי מרום ותאמר לו: [לך] נאה המן הרשע ולך יפה בן המדתא, וייטב הדבר לפני המן [הרשע], ויעש עץ התלילה לעצמו. ויהי מיום שהזמינה אסתר את המן לסעדה הצר לבני ישראל ויאמרו זה לזה: זה שונאינו, בכל יום יום שבתבקש אסתר מהמלך שיהרגנו, והיא מזמינה אותו לסעדה. באותה שעה שפכו בית יעקב כלם לבם ובטחו על אביהם שבשמים, וכך אמרו לפניו: ענה אותנו, ענה כל המצרים, כמו שענינו עבדים תלויות לאדוניהם וכמו שענינו שפחה אל גבירתה, כה תלויות עינינו אליך עד עת שתתגלה ותגאל אותנו, שהרי השווא והאויב מגדף ואומר: מי הם היהודים, אז שמע בקול תפלותיהם, ועשה בקשותיהם בו בלילה, יען פי בכל עת אשר פדה אותם משונאייהם, בלילה פדה אותם, מפרעה ומסנחריב ומכל הקמים עליהם.

פרק ו

בו בלילה ההוא נודדה שנת המלך, בו בלילה ההוא יצאה פדות ליהודים. בו בלילה ההוא נלקחה שרה לבית אבימלך. בו בלילה ההוא מתו כל בכורי מצרים. בו בלילה ההוא נתגלתה נבואה לנביאים ותלומות לחולמי חזיונות. בו בלילה ההוא רגש העולם כלו, מדינות וכל תושביהן, אבל גדול בכל הפרכים, מספד ויללה בכל המדינות, נערים קשרו שק, זקנים וזקנות מפים על לבותיהם, וכלם צוחים במר, ובקול גדול מיללים ואומרים: אוי [אוי], שרואים אנו צרה על צרה ושָׂכַר על שָׂכַר, וממשבר ראשון לא נרפאנו, ולמכותינו לא נתן מזור, וממכאובינו לא נתמנו, ומכאובי לבנו לא סרו ממנו מפניו שעיר אבותינו נטושה לארץ, ובית המקדש סגר השווא, והעזרה רמסו

(א) בלילה ההוא³⁴² נודדה שנת המלך ויאמר להביא את ספר הזכרונות הדברי הימים ויהיו נקראים לפני המלך

³⁴² עי' אסת"ר פ"ט סי' ד

(ד) לאחר שעשה העץ הלך אצל מרדכי ומצאו שהיה יושב בבית המדרש והתינוקות יושבים לפניו ושקים במתניהם ועוסקים בתורה והיו צועקים ובוכים ומנה אותם ומצא שם (י"ב) [כ"ב] אלף תינוקות השליך עליהם שלשלאות של ברזל והפקיד עליהם שומרים ואמר למחר אהרוג אלו התינוקות תחלה ואח"כ אתלה את מרדכי והיו אמותיהם מביאות להם לחם ומים ואומרות להם בנינו אכלו ושתו קודם שתמותו למחר ולא תמותו ברעב מיד היו מניחין ידיהם על ספריהם ונשבעים בחיי מרדכי רבינו לא נאכל ולא נשתה אלא מתוך תעניתנו נמות געו כולם בבכיה עד שעלתה שועתם למרום ושמע הקב"ה קול בכייתם כבשתי שעות בלילה באותה שעה נתגלגלו רחמיו של הקב"ה ועמד מכסא דין וישב בכסא רחמים ואמר מה קול גדול הזה שאני שומע כגדיים וטלאים עמד משה רבינו לפני הקב"ה ואמר רבש"ע לא גדיים ולא טלאים הם אלא קטני עמך שהם שרויים בתענית היום שלשה ימים ושלשה לילות ולמחר רוצה האויב לשוחטם כגדיים וטלאים באותה שעה נטל הקב"ה אותן אגרות שגזר עליהם שהיו חתומות בחותם של טיט וקרעם והפיל על אחשוורוש בהלה באותו לילה הה"ד בלילה ההוא וגו': עי' אסת"ר פ"י סי' א

(א) בלילה ההוא נדדה שנת המלך נדדו שמים כסאו של מלך מלכי המלכים הקב"ה שראה את ישראל בצרה וכי יש שינה לפני המקום והלא כבר נאמר (תהלים קכ"א) הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל אלא בזמן שישראל שרויין בצער ואו"ה בשלוח לכך נאמר (שם מ"ד) עורה למה תישן ה' ונדדה שנת המלך אחשוורוש שראה בחלומו את המן שנטל סייף להרגו ונבהל והקיץ משנתו ואמר לסופריו הביאו ספר הזכרונות לקרות ולראות מה שעבר עליו ופתחו הספרים ומצאו את הדבר שהגיד מרדכי על בגתנא ותרש וכיון שאמרו למלך הנה המן עומד בחצר אמר המלך אמת הדבר שראיתי בחלומי לא בא זה בשעה זו אלא להרגני:

אויבנינו, ופרעה והמצרים לא יעצו עלינו עצה כזאת, ומלכי הגויים לא חשבו עלינו כמחשבה הזאת, להיות עתידים ליום הזה להשמידנו מעל פני האדמה. יודע תעלומות גלה לו למרדכי רז זה, כי גזרת השמד נגזרה על בית ישראל, ואף לעבדים ולשפחות לא מכרו אותנו. בו בלילה ההוא נדה שנתו של הקב"ה מפרום, ואלולי פתוב מקרא זה לא היה אפשר לאמרו, שפתוב [ויקץ כישן ה'], עורה למה תישן ה', וחס ושלום אין לפניו שנה, אלא כאשר חוטאים בני ישראל, עושה עצמו כאלו ישן, אבל כאשר עושים רצונו לא ינום ולא ישן שומר ישראל. בו בלילה ההוא נדה שנתו של מרדכי הצדיק שהיה ער ולא שכב, והיה שוכב ולא ישן, שהיו בית ישראל נקהלים ויושבים לפניו ואומרים לו: אתה גרמת לנו את כל הרעה הזאת, ואם היית קם מפני המן הרשע וכרעת והשתחית לו, לא באה עלינו כל הצרה הזאת. משיב מרדכי ואמר להם: הלבוש אשר היה לובש המן הרשע היו מצירים עליו שני צלמים, אחד מלפניו ואחד מאחוריו, ולו הייתי קם ומשתחנה לו, נמצאתי אשר עבדתי עבודה זרה, ואתם יודעים, מי שעובד לעבודה זרה יאבד מהעולם הזה ומגורש מהעולם הבא, ויחרישו ממנו כלם. בו בלילה נדה שנת המן הרשע שהיה ער ולא שכב, והיה שוכב ולא ישן, יען כי היה מכין את עץ התליה לתלות את מרדכי עליו, ולא היה יודע כי לעצמו הוא מכין אותו. בו בלילה ההוא נדה שנתה של אסתר הצדקת שהיתה עושה להם להביא את המן [הרשע] בסעדה עם המלך אחשוורוש. בו בלילה ההוא נדה שנתו של המלך אחשוורוש הטפש שהיה ער ולא שוכב, והיה שוכב ולא ישן, כי אהה אותו רוח שמצערת למלכים ופעמה בו כל הלילה. ענה וכה אמר לכל שריו: מה שאני אוכל אין לי הנאה, ומה שאני שותה לא מתקבל עלי, השמים רועמים עלי, ושמי שמים מתנשאים בקולם, איזה מתנות אמרתי להניח למדינות ולא הנחתי להם, או אסתר והמן מתפוננים להרג אותי, ולא הביאה אסתר לסעדה עמי אלא המן לבדו. בו בלילה ההוא בא זכרון אברהם יצחק ויעקב לפני אביהם שבשמים, ונשלח מפרום מלאך הוא מיכאל השור הגדול של ישראל וישב³⁴³ בראשו של המלך, והדיד את שנתו ממנו כל הלילה, עד שאמר להביא לפניו את ספר הזכרונות דברי הימים, והיו קוראים בו לפני המלך מעשה משפטם של מלכי קדם שהיו לפניו. וישב³⁴⁴ למעלה מעיני המלך, והיה צופה המלך ורואה כדמות איש. ענה ואמר למלך: המן מבקש להמיתך וימליכו אותו במקומך, והנהו משכים בבקר ורוצה לבקש ממך את האיש שהצילך ממנו, ורוצה להורגו. אלא אמור לו להמן, מה לעשות לאיש אשר המלך חפץ ביקרו, ותראה שלא ישאל ממך אלא לבוש המלך וכתר מלכות, וסוס אשר רכב עליו המלך.

נדדה שנת המלך – נס היה, ויש אומרים שם את לבו על שזמנה אסתר את המן שמא נתנה עיניה זו ויהרגה: להביא את ספר הזכרונות – דרך המלכים כשנתן נודדת אומרים לפניהם משלים ושיחות עד שנתם חוזרת עליהם, ורבותינו אמרו מתוך שנתן לבו על המן ואסתר אמר אי אפשר שלא ידע אדם עלתם שהוא אוהבי ויגלה לי וחזר ואמר שמא עשה לי אדם טובה ולא גמלתיו ואין חוששין עוד לי, לפיכך ויאמר להביא את ספר הזכרונות:

וישב³⁴³
וישב³⁴⁴

חמש מגילות

וַיִּמְצָא כְּתוּב אֲשֶׁר הֵגִיד מְרַדְּכִי עַל בְּגַתְנָא וְתַרְשׁ שְׁנֵי סְרִיסֵי הַמֶּלֶךְ שׁוֹמְרֵי הָאֲרָמוֹן, אֲשֶׁר בִּקְשׁוּ לְשַׁלַּח יָד לְהַרְג אֶת הַמֶּלֶךְ אַחֲשֻׁרוּשׁ בְּבֵית מִשְׁכָּבוֹ.

(ב) וַיִּמְצָא כְּתוּב אֲשֶׁר הֵגִיד³⁴⁵ מְרַדְּכִי עַל בְּגַתְנָא וְתַרְשׁ שְׁנֵי סְרִיסֵי הַמֶּלֶךְ מִשְׁמְרֵי הַסֶּף אֲשֶׁר בִּקְשׁוּ לְשַׁלַּח יָד בַּמֶּלֶךְ אַחֲשֻׁרוּשׁ

וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ מַה נַּעֲשֶׂה יָקָר וַגְּדוּלָה לְמְרַדְּכִי עַל זֶה, וַיֹּאמְרוּ נַעֲרֵי הַמֶּלֶךְ מִשְׁרָתָיו, לֹא נַעֲשֶׂה עַד כִּה עֲמוּ שׁוֹם דְּבָר.

(ג) וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ מַה נַּעֲשֶׂה יָקָר וַגְּדוּלָה לְמְרַדְּכִי עַל זֶה וַיֹּאמְרוּ נַעֲרֵי הַמֶּלֶךְ מִשְׁרָתָיו לֹא נַעֲשֶׂה עִמּוֹ דְּבָר

וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ מִי הָאִישׁ הַעוֹמֵד בְּחֻצַּר, וְהֵמֵן בָּא לְחַצֵּר אֲשֶׁר בְּבֵית הַמֶּלֶךְ הַחִיצוֹנָה לֹאמַר לְמֶלֶךְ לְתַלּוֹת אֶת מְרַדְּכִי עַל הָעֵץ אֲשֶׁר הִכִּין לוֹ.

(ד) וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ מִי בְּחֻצַּר וְהֵמֵן בָּא לְחַצֵּר בֵּית הַמֶּלֶךְ הַחִיצוֹנָה לֹאמַר לְמֶלֶךְ לְתַלּוֹת אֶת מְרַדְּכִי עַל הָעֵץ אֲשֶׁר הִכִּין לוֹ³⁴⁶

וַיֹּאמְרוּ נַעֲרֵי הַמֶּלֶךְ אֵלָיו, הִנֵּה הֵמֵן עוֹמֵד בְּחֻצַּר, וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ יָבוֹא.

(ה) וַיֹּאמְרוּ נַעֲרֵי הַמֶּלֶךְ אֵלָיו הִנֵּה הֵמֵן עוֹמֵד בְּחֻצַּר וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ יָבוֹא

וַיָּבוֹא הֵמֵן, וַיֹּאמֶר לוֹ הַמֶּלֶךְ, מַה רָאוּי לְהַעֲשׂוֹת לְאִישׁ אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ חִפְּץ בִּיקְרוֹ. וַיַּחֲשֹׁב הֵמֵן בְּלִבּוֹ וַיֹּאמֶר: לְמִי יִחְפֹּץ הַמֶּלֶךְ לַעֲשׂוֹת יָקָר יוֹתֵר הַמֶּלֶךְ³⁴⁷ מַה לַּעֲשׂוֹת בְּאִישׁ

345

(3) מדרש רבה אסתר פרשה א סי' יד
א"ר שמואל בר אימי ארבעה דברים טובים היו באותו האיש וכו' א"ר פנחס וכל מי שהיה עושה בו טובה היה כותבה הה"ד וימצא כתוב אשר הגיד מרדכי וגו'.

³⁴⁶ עי' אסת"ר פ"י סי' ב
(ב) לתלות את מרדכי על העץ אשר הכין לו תנא לו הכין ועליו נאמר (שם ז') ולו הכין כלי מות חציו לדולקים יפעל בור כרה ויחפרהו ויפול בשחת יפעל:

³⁴⁷ עי' אסת"ר פ"י סי' ג
(ג) ויבא המן ויאמר לו המלך וגו' ויאמר המן בלבו הרשעים ברשות לבם (בראשית כ"ז) ויאמר עשו בלבו (תהלים י"ד) אמר נבל בלבו (מ"א י"ב) ויאמר ירבעם בלבו ויאמר המן בלבו אבל הצדיקים לבם ברשותם הה"ד (שמואל א' א') וחנה היא מדברת על לבה (דניאל א') וישם דניאל על לבו (ש"א כ"ז) ויאמר דוד אל לבו ודומין לבוראן (בראשית ח') ויאמר ה' אל לבו:

חמש מגילות

אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ חָפֵץ בִּיקְרוֹ
וַיֹּאמֶר הָמֵן בְּלִבּוֹ לְמִי יַחְפֹּץ
הַמֶּלֶךְ לַעֲשׂוֹת יָקָר יוֹתֵר
מִמֶּנִּי.

(ז) וַיֹּאמֶר הָמֵן אֶל הַמֶּלֶךְ
אִישׁ אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ חָפֵץ בִּיקְרוֹ.

(ח) יָבִיאוּ לְבוּשׁ מַלְכוּת
אֲשֶׁר לְבֵשׁ בּוֹ הַמֶּלֶךְ וְסוּם
אֲשֶׁר רָכַב עָלָיו הַמֶּלֶךְ וְאֲשֶׁר
נָתַן בְּתֵר מַלְכוּת בְּרֵאשׁוֹ.

(ט) וַנִּתְּנוֹן הַלְּבוּשׁ וְהַסּוּם עַל
יָד אִישׁ מִשְׁרֵי הַמֶּלֶךְ
הַפְּרָתָמִים וְהַלְּבִישׁוֹ אֶת
הָאִישׁ אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ חָפֵץ
בִּיקְרוֹ וְהַרְפִּיבוּהוּ עַל הַסּוּם
בְּרַחוּב הָעִיר וְקָרְאוּ לְפָנָיו
כְּכֹה יַעֲשֶׂה לְאִישׁ אֲשֶׁר
הַמֶּלֶךְ חָפֵץ בִּיקְרוֹ.

ונתן הלבוש והסוס על יד איש – ואת הכתר לא הזכיר שראה עינו של מלך רעה על שאמר שיתנו הכתר בראש אדם:

(י) וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְהָמֵן מֵהֵרָ קַח אֶת לְבוּשׁ הָאַרְגָּמָן וְאֶת הַסּוּם כְּאֲשֶׁר
דִּבַּרְתָּ וַעֲשֵׂה כוּ לְמַרְדְּכַי הַיְהוּדִי. אָמַר לוֹ הָמֵן: לְאִיזָה מְרַדְּכַי? הַשִּׁיב לוֹ
הַמֶּלֶךְ: לְמַרְדְּכַי הַיְהוּדִי. אָמַר לוֹ הָמֵן: רַבִּים מְרַדְּכַי יְהוּדִים יֵשׁ בְּשׁוֹשׁוֹן.
הַשִּׁיב לוֹ הַמֶּלֶךְ: לְהֵיחָא אֲשֶׁר סִדְרָהּ לוֹ אֶסְתֵּר סִנְהֶדְרִין בְּשַׁעַר אַרְמוֹן
הַמֶּלֶךְ. אָמַר לוֹ הָמֵן: בְּבִקְשָׁה מִמֶּנּוּ הִרְגוּ אוֹתִי, וְלֹא תִגְזַר עָלַי כְּדָבָר
הַזֶּה. אָמַר לוֹ הַמֶּלֶךְ: מֵהֵרָ, וְלֹא תִמְנַע דְּבַר מִכָּל אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ.

קח את הלבוש ואת הסוס
כאשר דברת ועשה כן
למרדכי היהודי היושב
בשער המלך אל תפול דבר
מכל אשר דברת.

וַיִּקַּח הַמֶּן אֶת הַלְבוּשׁ הָאֲרָגְמָן וְאֶת הַסּוּס וַיִּלְבַּשׁ אֶת מְרַדְכִי, וַיִּרְפִּיבֵהוּ בְּרַחוּב הָעִיר וְשָׂפַח לְפָנָיו: כָּכָה יַעֲשֶׂה לְאִישׁ אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ חָפֵץ בִּיקְרוֹ. [וְכַאֲשֶׁר הָיוּ הוֹלְכִים כְּנֶגֶד בֵּית הַמֶּן הָרָשָׁע, הַצִּיצָה שֶׁכִּחְטָנָת בְּתוֹ מִן הַגֶּגֶז, וְהִיטָה סְבוּרָה שֶׁהָאִישׁ הַהוֹלֵךְ בְּדֶרֶךְ הוּא מְרַדְכִי וְהָאִישׁ הָרוֹכֵב עַל הַסּוּס הוּא אַבְיָה, לְקַחָה עֲבִיט מְטוּנָף וְשָׁפְכָה עַל רֹאשׁוֹ. זָקַף אֶת רֹאשׁוֹ וְאָמַר לָהּ, גַּם אֶת בְּתִי בְּיִישָׁתִינִי. מִיָּד נִפְלָה מִן הַגֶּגֶז וְמָתָה מְרוּב צַעַר].

(יא) וַיִּקַּח הַמֶּן אֶת הַלְבוּשׁ וְאֶת הַסּוּס³⁴⁸ וַיִּלְבַּשׁ אֶת מְרַדְכִי וַיִּרְפִּיבֵהוּ בְּרַחוּב הָעִיר וַיִּקְרָא לְפָנָיו כָּכָה יַעֲשֶׂה לְאִישׁ אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ חָפֵץ בִּיקְרוֹ

וַיֵּשֶׁב מְרַדְכִי אֶל הַסְּנֵהֲדָרִין אֲשֶׁר בְּשַׁעַר אַרְמוֹן הַמֶּלֶךְ, וַיִּכְשַׁטׁ אֶת הַלְבוּשׁ הָאֲרָגְמָן מֵעָלָיו, וַיִּלְבַּשׁ שָׂק וַיֵּשֶׁב עַל הָאֶפֶס, וְהָיָה מוֹדָה וּמִתְפַּלֵּל עַד [עַתָּה] הָעָרֶב. וְהָמֶן נִבְהַל, וַיִּלְךָ אֶל בֵּיתוֹ אֲבָל עַל בְּתוֹ, וְעָטוּף עַל רֹאשׁוֹ כְּאֲבָל עַל בְּתוֹ וְחָרְפָתוֹ.

(יב) וַיֵּשֶׁב מְרַדְכִי אֶל שַׁעַר הַמֶּלֶךְ³⁴⁹ וְהָמֶן נִדְחָף אֶל בֵּיתוֹ אֲבָל וְחָפּוּי רֹאשׁוֹ³⁵⁰

³⁴⁸ עי' אסת"ר פ"י סי' ד

(ד) מהר קח את הלבוש ואת הסוס ויקח המן את הלבוש ואת הסוס הלך לו אצל מרדכי כיון שהגידו למרדכי שהוא בא נתיירא עד מאד והיה יושב ותלמידיו לפניו אמר להם לתלמידיו בני רוצו והבדלו מכאן שלא תכוו בגחלתי שהרי המן הרשע בא להרגני אמרו אם תמות נמות עמך אמר להם א"כ נעמוד בתפלה ונפטר מתוך התפלה וחסלון צלותהון יתבון ועסקין בהלכות מצות העומר שהרי אותו היום ט"ז בניסן היה ובאותו היום היו מקריבין עומר בזמן שבית המקדש קיים אתא המן לגביהון אמר לון במה אתון עסקין אמרו לו במצות העומר הה"ד (ויקרא ב') ואם תקריב מנחת בכורים לה' וגו' תמן אמרי הלכות קמיצה אהו ליה ודבר אחד שהיו קומצין מן העומר אמר לון והדין עומרא מהו דדהב או דכסף אמרי ליה לא דדהב ולא דכסף ולא דחיטין אלא דשעורין אמר לון בכמה הוא טימיה דידיה הוה בעשרה קנטרין אמרין ליה סגיין בעשרה מנין אמר לון קומו דנצחון עשרה מנכון לעשרה אלפי קנטרין דכסף דילי כיון דחסל ממצלי אמר ליה המן למרדכי לבוש הדין לבושא דמלכא אמר לו מה את מבזה מלכות אית בר נש לביש לבושא דמלכותא ולא סח אזל בעא בלנא ולא אשכח מה עבד אסר חרציה ועאל ואסחי כיון דנפק אמר לו סב לביש הדין כלילא אמר לי' מה את מבזה מלכותא אית בר נש לביש כלילא דמלכותא ולא מספר אזל בעי ספר ולא אשכח מה עביד אזיל לביתיה ואייתי ספרא ויתיב וקא מספר ליה שרי ומתנח אמר ליה מה לך מתנח א"ל ווי לאבוא דההוא גברא מעביר דומין פנטון קומין קלטו עביד בלן ספר א"ל ובההיא שאילית לך לית אנא חכים לאבוי דההוא גברא בלן וספר בכפר קריינוס ואת משכחת מאני ספרא דידיה אמר ליה קום רכוב על הדין סוסיא אמר ליה לית בי כח דאנא סב אמר ליה ולית אנא גבר סב אמר לו ולא את הוא דגרמת לנפשך אמר ליה קום דאנא סמך קדלי ואת דריס עלוי וסליק ורכב למקיימה לכון מה דאמר כתבא (דברים לב) ואתה על במותימו תדרך: עי' אסת"ר פ"י סי' ה

(ה) ד"א ויקח המן את הלבוש ואת הסוס וגו' אתא לגבי מרדכי ואמר עמוד ולבוש כמה ביש גאד דההוא גברא אמר אני הייתי עסיק להתקין ליה צליבא והקב"ה מתקין ליה כלילא אני הייתי מתקן לך חבלים ומסמרים והקב"ה מתקן לך לבוש מלכות אנא בעינא מן מלכא למיצליב יתך על צליבא והוא אמר לי למירכב לך על סוסיא עמוד ולבוש ועביד ליה כל מה דאמרן לעיל וכיון דרכיב התחיל מקלס להקב"ה (תהלים ל') ארוממך ה' כי דליתני ולא שמחת אויבי לי ה' אלהי שועתי אליך ותרפאני ה' העלית משאול נפשי חייתני מירדי בור תלמידיו מה היו אומרים (שם) זמרו לה' חסידיו והודו לזכר קדשו כי רגע באפו חיים ברצונו בערב ילין בכי ולבוקר רנה אותו רשע מה היה אומר (שם) ואני אמרתי בשלוי בל אמוט לעולם ה' ברצונו העמדתה להררי עוז הסתרת פניך הייתי נבהל אסתר מה היתה אומרת (שם) אליך ה' אקרא ואל אדני אתחנן מה בצע בדמי ברדתי אל שחת היודך עפר היגיד אמתך כנסת ישראל מה היתה אומרת (תהלים ל) שמע ה' וחנוני וגו' הפכת מספדי למחול לי וגו' ורוח הקדש מה היתה אומרת (שם) למען יזמרך כבוד ולא ידום ה' אלהי לעולם אודך בתו של המן נשקפה מן החלון לראות בצליבא וכיון שראתה מרדכי רוכב ואביה מכריז לפניו ככה יעשה לאיש השליכה עצמה לארץ ומתה:

³⁴⁹ עי' אסת"ר פ"י סי' ו

(ו) וישב מרדכי אל שער המלך מלמד ששב לשקו ולתעניתו אמר רבי חלבו כל מי שלובש שק ומתענה אינו מעבירו ממנו עד שתעשה בקשתו:

³⁵⁰ עי' אסת"ר פ"י סי' ז

וישז מרדכי – לסקו ולתעניתו: אזל וחפוי ראש – רבותינו פירשו הדבר במסכת מגילה:

ויספר המן לזרש אשתו ולכל אוהביו את כל אשר קרהו. ויאמרו לו חכמיו וזרש אשתו: אם מזרע הצדיקים מרדכי אשר החלות לנפל לפניו, פנפל המלכים לפני אברהם בעמק השדים, אבימלך לפני יצחק, ונעקב נצח המלך, ועל ידיהם של משה ואהרן טבעו פרעה וכל מחנותיו בים סוף, וכל המלכים והשרים שחרעו להם מסר אותם אלקיהם בידיהם, ואף אתה לא תוכל להרע להם, פי נפול תפול לפניו.

(יג) ויספר המן לזרש אשתו³⁵¹ ולכל אוהביו את כל אשר קרהו ויאמרו לו חכמיו וזרש אשתו אם מזרע היהודים מרדכי אשר החלות לנפל לפניו לא תוכל לו פי נפול תפול לפניו

אשר החלות לנפל וגו' – אמרה אומה זו נמשלו לכוכבים ולעפר כשהם יורדים יורדים עד לעפר וזהם עולים עולים עד לרקיע ועד הכוכבים:

עודם מדברים עמו, וסריסי המלך הגיע וימחרו להכניס את המן אל המשטה אשר עשתה אסתר.

(יד) עודם מדברים עמו וסריסי המלך הגיעו ויבחרו להביא את המן אל המשטה אשר עשתה אסתר

פרק ז

ויבא המלך והמן לשמות עם אסתר המלכה.

(א) ויבא המלך והמן לשמות עם אסתר המלכה³⁵²

ויאמר המלך לאסתר גם ביום השני במשטה היו, מה שאלתך אסתר המלכה וינתן לה, ומה בקשתך אפלו עד חצי המלכות אתננה לה, רק לבנות בית המקדש העומד במחצית גבול מלכותי לא אתן לה, שכן נשבעתי לגשם ולטוביה ולסנבלט, אבל המתיני עד שייגדל דריגוש בגוד ויירש את המלכות, ותעש.

(ב) ויאמר המלך לאסתר גם ביום השני במשטה היו מה שאלתך אסתר המלכה ונתנתן לה ומה בקשתך עד חצי המלכות ותעש

(ז) והמן נדחף אל ביתו אבל וחפוי ראש אבל על בתו וחפוי ראש על מה שקרהו ובידו ארבע מלאכות בלן וספר וגליו וכו':

³⁵¹ עי' אסת"ר פ"י סי' ח

(ח) ויספר המן לזרש אשתו וגו' באותה שעה באו סריסי המלך והביאוהו לסעודה ביום ששה עשר בניסן כיון שאכלו ושתו אמר המלך לאסתר מה שאלתך אמרה לו אדוני המלך איני שואלת ממך אלא נפשי בשאלתי ועמי בבקשתי:

³⁵² עי' תנחומא ויחי (פרק יד): בנימין זאב יטרף מדבר באסתר המלכה בבקר יאכל עד ויבא המלך והמן לשמות (אסתר ג) ולערב יחלק שלל ויתלו את המן מה כתיב אחריו ביום ההוא נתן המלך אחשורוש לאסתר בית המן.

חמש מגילות

ותשא אסתר את עיניה כלפי השמים ותשיב אסתר המלכה ותאמר: אם מצאתי חן לפני המלך הרם, ואם לפני מלך הארץ טוב, תינתן לי הצלת נפשי מידיי של השונא בשאלתי, וגאולת עמי מידיי של הצר בבקשתי.

(ג) ותען אסתר המלכה ותאמר אם מצאתי חן בעיניך המלך ואם על המלך טוב תנתן לי נפשי בשאלתי ועמי בבקשתי

תנתן לי נפשי – שלא אהרג בשלשה עשר בחדר שגזרת גזירת הריגה על עמי ומולדתי: ועמי – ינתן לי בבקשתי שלא יהרגו ואם תאמר מה איכפת לך כי איככה אוכל וראיתי וגו':

כי נמכרנו חנם, אני ועמי בית ישראל להשמיד לההרג ולהאבד, ואלו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי, פי אין לצר ערה ורוח בנזק המלך.

(ד) כי נמכרנו אני ועמי להשמיד להרוג ולהאבד ואלו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי פי אין הצר שנה בנזק המלך

כי אין הכר שזה הנזק המלך – איננו חושש בנזק המלך שחילו רדף אחר הנאתך היה לו לומר מכור אותם לעבדים ולשפחות וקבל הממון או החי' אותם להיות לך לעבדים הם וזרעם:

ויאמר המלך אחשוורוש ויאמר לאסתר המלכה: מי הוא זה ובאיזה מקום הוא האדם הקצוץ הרשע והמורד אשר השיאו לבו לעשות כן?

(ה) ויאמר המלך אחשוורוש ויאמר לאסתר המלכה מי הוא זה ואי זה הוא אשר מלאו לבו לעשות כן

ויאמר המלך אחשוורוש ויאמר לאסתר המלכה – כל מקום שנאמר ויאמר ויאמר ב' פעמים אינו אלא למדע ומדעו של זה בתחלה היה מדבר עמה על ידי שליח עכשיו שידע שממשפחת מלכים היא דבר עמה הוא בעלמו:

ותאמר [אסתר]: איש צר ואויב שרצה להרגה בערב בחדר משכבה, והיום הזה רצה ללבש בגד המלכות ולרפב על הסוס שלף ולשים כתר זהב על ראשו ולמרוד בה ולקחת ממך המלכות, ונתגלגל הדבר מהשמים, ונעשה הכבוד ההוא למרדכי הצדיק אחי אבא, בן יאיר, בן שמעי, בן שמידע, בן בענה, בן אלה, בן מיכה, בן מפיבושת, בן יהונתן, בן שאול המלך, בן קיש, בן אביאל, בן צור, בן בכורת, בן (אפיח) [אפיח], בן שתרים, בן עזיה, בן ששון, בן מיכאל, בן אליאל, בן עמיהוד, בן שפטיה, בן פנואל, בן פיתח, בן מלוא, בן רבפעל, בן ירוחם, בן חנניא, בן זבדי, בן אלפעל, בן שמרי, בן זבדיה, בן רמות, בן חשום, בן שחורא, בן עזא, בן גוזא, בן גרא, בן בנימין, בן יעקב, בן יצחק, בן אברהם, איש צר ואויב המן הרע הזה, בקוש לתלותו, והמן נבעת מלפני המלך והמלכה.

(ו) ותאמר אסתר איש צר ואויב המן הרע הזה והמן נבעת מלפני המלך והמלכה

וְהַמֶּלֶךְ נִשָּׂא אֶת עֵינָיו וַיֵּרָא וְהִנֵּה עֹשְׂרֵה מְלָאכִים דּוֹמִים לְעֹשְׂרֵת בְּנָיו שֶׁל הַמֶּן, קוֹצְצִים אֵילָנוֹת אֲשֶׁר בְּגִנֵּה הַפְּנִימִית, וְאֵז קֶם בְּחֻמְתּוֹ מִמִּשְׁתֵּה הַיָּיִן וַיֵּלֶךְ לִגְנֵה הַפְּנִימִית לְרֵאוֹת מָה הוּא זֶה. וְהָמֵן עֲמַד לְבַקֵּשׁ רַחֲמִים עַל נַפְשׁוֹ מֵאַסְתֵּר הַמְּלִכָּה, כִּי רָאָה כִּי נִתְגַּלְגְּלָה עֲלָיו רָעָה מֵאֵת הַמֶּלֶךְ.

(ז) וְהַמֶּלֶךְ קָם בְּחֻמְתּוֹ³⁵³ מִמִּשְׁתֵּה הַיָּיִן אֶל גִּנַּת הַבַּיִת וְהָמֵן עֲמַד לְבַקֵּשׁ עַל נַפְשׁוֹ מֵאַסְתֵּר הַמְּלִכָּה כִּי רָאָה כִּי בָלְתָה אֵלָיו הָרָעָה מֵאֵת הַמֶּלֶךְ

כי כלתה – נגמרה הרעה והשנאה והנקמה:

וְהַמֶּלֶךְ יָשָׁב בְּחֻמְתּוֹ מִהַגְּנֵה הַפְּנִימִית לְבַיִת מִשְׁתֵּה הַיָּיִן, וְהִנֵּה גְבַרִיאֵל הַמְּלָאךְ דָּחַף אֶת הַמֶּן הַרְשָׁע, וַיֵּרָא הַמֶּלֶךְ, וְהִנֵּה הַמֶּן גּוֹחֵן עַל הַמִּטָּה אֲשֶׁר אֶסְתֵּר [יּוֹשֶׁבֶת] עָלֶיהָ, וַיִּשְׁתַּמֵּם הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר: הִנֵּה אֲכֹן בְּאַמְתִּי, לֹא בָּא הַמֶּן אֶלָּא לְשֹׁכֵב עִם הַמְּלִכָּה, כִּי אֲשֶׁר אֲנִי נֹמָצָא בְּבַיִת, כְּעַת כָּל הַעַמִּים וְהָאֲמוֹת וְהַלְשׁוֹנוֹת דּוֹנּוּ, מִה יֵשׁ לְעֹשׂוֹת בּוֹ, הַדָּבָר יֵצֵא מִפִּי הַמֶּלֶךְ, וּפְנֵי הַמֶּן כָּסוּ בַּיּוֹשָׁה.

(ח) וְהַמֶּלֶךְ יָשָׁב מִגִּנַּת הַבַּיִת אֶל בַּיִת מִשְׁתֵּה הַיָּיִן וְהָמֵן נָפַל עַל הַמִּטָּה אֲשֶׁר אֶסְתֵּר עָלֶיהָ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ הִנֵּם לְכַבּוֹשׁ אֶת הַמְּלִכָּה עִמִּי בְּבַיִת הַדָּבָר יֵצֵא מִפִּי הַמֶּלֶךְ וּפְנֵי הַמֶּן חָפוּ

והמן נפל – המלך דחף: על המטה אשר אסתר עליה – דרכן היה ליטב בסעודה על לך על גבי המטות כמו שאמר בראש הספר מטות זהב וכסף לבני המשתה: הגם לכבוש – לשון תימה הוא לכבוש לאנוס בחזקה כמו (במדבר לב) ונכבשה הארץ:

וַיֹּאמֶר תְּרַבּוֹנָה אֶחָד מִן הַסְּרִיסִים לְפָנֵי הַמֶּלֶךְ: אֲכֹן הִנֵּה הָעֵץ אֲשֶׁר הָכִין הַמֶּן לְתַלוֹת אֶת מְרַדְכֵי אֲשֶׁר דָּבַר טוֹב עַל הַמֶּלֶךְ וְעַל יְדוֹ נִצּוֹל מִמָּוֶת, וְהָרִי הָעֵץ עוֹמֵד בְּבַיִת הַמֶּן. כְּעַת אִם עַל הַמֶּלֶךְ טוֹב, יֵעָקֵר עֵץ מִבַּיִתוֹ וַיִּתְּלוּהוּ עָלָיו, גּוֹבְהוּ חַמְשִׁים אַמָּה. וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ: לֵכוּ תָלוּ אוֹתוֹ עָלָיו.

(ט) וַיֹּאמֶר תְּרַבּוֹנָה אֶחָד מִן הַסְּרִיסִים לְפָנֵי הַמֶּלֶךְ גַּם הִנֵּה הָעֵץ אֲשֶׁר עָשָׂה הַמֶּן לְמְרַדְכֵי אֲשֶׁר דָּבַר טוֹב עַל הַמֶּלֶךְ עֲמַד בְּבַיִת הַמֶּן גְּבוּהַ חַמְשִׁים אַמָּה וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ תָּלוּהוּ עָלָיו

³⁵³ עי' אסת"ר פ"י סי' ט

(ט) והמלך קם בחמתו ממשתה היין אל גנת הבית מה עשה מיכאל המלאך התחיל מקצץ את הנטיעות לפניו והוסיף חמה על חמתו ושב אל משתה היין והמן עמד לבקש על נפשו מה עשה מיכאל דחפו על אסתר והיתה מצעקת אדוני המלך הרי הוא כבשני לפניך ויאמר המלך הגם לכבוש את המלכה עמי בבית ושמע המן הדבר הזה ונפלו פניו מה עשה אליהו זכור לטוב נדמה לחרבונה ואמר לו אדוני המלך גם הנה העץ אשר עשה המן למרדכי וגו' דא"ר פנחס צריך לומר חרבונה זכור לטוב ואמר רב צריך לומר ארור המן ארורים בניו ארורה זרש אשתו כדכתיב (משלי י') ושם רשעים ירקב מיד צוה המלך לתלותו על העץ אשר הכין למרדכי ועליו אמר שלמה בחמתו (שם י"א) צדיק מצרה נחלץ ויבא רשע תחתיו שהשכים המן לתלות את מרדכי ונתלה הוא על העץ אשר הכין למרדכי ונתן את כל אשר להמן לאסתר המלכה ואסתר נתנה למרדכי הה"ד ביום ההוא נתן המלך אחשוורוש לאסתר המלכה את בית המן צורר היהודים וגו' וכתוב (איוב ה') אשר קצירו רעב יאכל ואל מצנים יקחהו ושאר צמים חילם אשר קצירו זה המן רעב יאכל זה מרדכי ואסתר ואל מצנים יקחהו לא בזיין ולא בצנה אלא בתפלה ובתחנונים כד"א (תהלים צא) צנה וסוחרה אמתו זו היא התפלה המגינה על הצרה כצנה שמגינה על האדם במלחמה ובזכות התפלה שנתכנה לצנה יקחהו להמן ומניין שעשו תפלה הה"ד שק ואפר יוצע לרבים ומה תקנה לשק ואפר בלא תפלה ושאר צמים חילם ומי רחק לממונו של המן מרדכי ואסתר והמצומתים להם:

גם הנה העץ – גם רעה אחרת עשה שהכין העץ לתלות אוהבו של מלך שהאיל המלך מסס המות:

וַיִּתְּלוּ אֶת הַמֶּן עַל הָעֵץ
אֲשֶׁר הֵכִין לְמֶרְדֵּכַי וְחַמַּת
הַמֶּלֶךְ שְׂכָבָה

וַיִּתְּלוּ אֶת הַמֶּן עַל הָעֵץ
אֲשֶׁר הֵכִין לְמֶרְדֵּכַי, וְחַמַּת הַמֶּלֶךְ שְׂקֻטָּה.

פ ר ק ח

(א) בַּיּוֹם הַהוּא נָתַן הַמֶּלֶךְ
אֶחָשׁוּרוּשׁ לְאַסְתֵּר הַמַּלְכָּה
אֶת בֵּית הַמֶּן צָרַר הַיְהוּדִים
(הַיְהוּדִים) וּמֶרְדֵּכַי בָּא לְפָנַי
הַמֶּלֶךְ כִּי הִגִּידָה אֶסְתֵּר מָה
הוּא לָהּ

בַּיּוֹם הַהוּא נָתַן הַמֶּלֶךְ אֶחָשׁוּרוּשׁ לְאַסְתֵּר הַמַּלְכָּה אֶת בֵּית הַמֶּן צָרַר הַיְהוּדִים (הַיְהוּדִים) וּמֶרְדֵּכַי בָּא לְפָנַי הַמֶּלֶךְ כִּי הִגִּידָה לּוֹ אֶסְתֵּר מָה הוּא לָהּ.

מה הוא לה – איך הוא קרוב לה:

(ב) וַיִּסַּר הַמֶּלֶךְ אֶת טַבַּעְתּוֹ
אֲשֶׁר הָעֵבִיר מִהֶמֶן וַיִּתְּנָהּ
לְמֶרְדֵּכַי וְתַשֵּׁם אֶסְתֵּר אֶת
מֶרְדֵּכַי עַל בֵּית הַמֶּן

וַיִּסַּר הַמֶּלֶךְ אֶת טַבַּעְתּוֹ אֲשֶׁר הָעֵבִיר מִהֶמֶן וַיִּתְּנָהּ לְמֶרְדֵּכַי שֶׁר וְקָצִין עַל מִשְׁפַּחַת הַמֶּן.

(ג) וַתּוֹסֶף אֶסְתֵּר וַתְּדַבֵּר
לְפָנַי הַמֶּלֶךְ וַתַּפֵּל לְפָנַי רַגְלָיו
וַתִּתְחַנֵּן לוֹ לְבַטֵּל אֶת רַעַת הַמֶּן שְׁמִיחֹסוּ שֶׁל אָגַג וְאֶת מְזִימָתוֹ אֲשֶׁר
חָשַׁב עַל הַיְהוּדִים.

וַתּוֹסֶף אֶסְתֵּר וַתְּדַבֵּר לְפָנַי הַמֶּלֶךְ וַתַּפֵּל לְפָנַי רַגְלָיו וַתִּתְחַנֵּן לוֹ לְהַעֲבִיר אֶת רַעַת הַמֶּן הָאֲנִי וְאֶת מַחְשַׁבְתּוֹ אֲשֶׁר חָשַׁב עַל הַיְהוּדִים.

להעביר את רעת המן – שלא תחייס עלתו הרעה:

(ד) וַיּוֹשֶׁט הַמֶּלֶךְ לְאַסְתֵּר
אֶת שְׂרָבֵט הַזָּהָב וַתִּקַּם
אֶסְתֵּר וַתַּעֲמֵד לְפָנַי הַמֶּלֶךְ

וַיּוֹשֶׁט הַמֶּלֶךְ לְאַסְתֵּר אֶת שְׂרָבֵט הַזָּהָב, וַתִּקַּם אֶסְתֵּר וַתַּעֲמֵד לְפָנַי הַמֶּלֶךְ.

(ה) וַתֹּאמֶר אִם עַל הַמֶּלֶךְ טוֹב
וְאִם מִצְאָתִי חַן לְפָנָיו

וַתֹּאמֶר: אִם עַל הַמֶּלֶךְ טוֹב וְאִם מִצְאָתִי חַן לְפָנָיו וְכִשֶּׁר הַדָּבָר לְפָנַי הַמֶּלֶךְ, וְטוֹבָה אֲנִי לְפָנָיו בְּעֵינָיו, יִגְזֹר הַמֶּלֶךְ וַיִּצְוֶה לְכַתֵּב לְהָשִׁיב

חמש מגילות

אגרות זממו של המן בן המדתא מיהוס אנג, אשר כתב לאבד את כל היהודים אשר בכל מדינות המלך.

וכשר הדבר לפני המלך וטובה אני בעיניו יכתב להשיב את הספרים מהשבת המן בן המדתא האנגי אשר כתב לאבד את היהודים אשר בכל מדינות המלך

פי איך אוכל לשאת ולראות ברעה אשר תמצא את עמי, ואיך אוכל להתיצב ולראות בעת אבדן משפחת מולדתי.

(ו) כי איככה אוכל וראיתי ברעה אשר ימצא את עמי ואיככה אוכל וראיתי באבדן מולדתי

ויאמר המלך אחשוורוש לאסתר המלכה ולמרדכי היהודי: הנה בית המן נתתי לאסתר, ואותו תלו על העץ על אשר שלח ידו ביהודים.

(ז) ויאמר המלך אחשוורוש לאסתר המלכה ולמרדכי היהודי הנה בית המן נתתי לאסתר ואותו תלו על העץ על אשר שלח ידו ביהודיים (ביהודים)

הנה בית המן וגו' – ומעתה הכל רואים שאני חפץ בכס וכל מה שתאמרו יאמינו הכל שמאחתי הוא לפיכך אין כריזין אחס להשיצס ללח כתבו ספרים אחרים כטוב בעיניכם:

ואתם מהרו כתבו על היהודים כטוב בעיניכם בשם מאמר המלך וחתמו בטבעת חותם המלך, פי אגרת הנכתבת בשם מאמר המלך ונחתמת בטבעת חותם המלך לא תשוב ריקם.

(ח) ואתם כתבו על היהודים כטוב בעיניכם³⁵⁴ בשם המלך וחתמו בטבעת המלך כי כתב אשר נכתב בשם המלך ונחתום בטבעת המלך אין להשיב

אין להשיב – אין נאה להשיבו ולעשות כתב המלך בזיוף:

(ט) ויקראו ספרי המלך ויקראו ספרי המלך בעת ההיא, בחדש השלישי הוא החדש סיון

³⁵⁴ עי' אסת"ר פ"י סי' י

(י) ואתם כתבו על היהודים כטוב בעיניכם בשם המלך ושלחו לכל המדינות להשמיד להרוג ולאבד את כל שונאי היהודים ביום אשר שברו אויבי היהודים לשלוט בהם ונהפוך הוא להם (ישעיה נה) והיה לה' לשם זה הנס שעשה הקב"ה שלא נעשה כמוהו יש לך בעולם שנעשה כנס הזה שעשו נקמה ישראל באו"ה ועשו בשונאיהם כרצונם:

חמש מגילות

בְּעֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה יוֹם בּוֹ, וַיִּכְתֹּב כָּכָל אֲשֶׁר צִוָּה מֶרְדֵּכַי אֶל הַיְהוּדִים וְאֶל הָאֲחֻשְׁדֵּרְפָּנִים וְהַפְּחוֹת, הַשָּׂרִים שְׁנַתְּמָנוּ מוֹשְׁלִים עַל הַמְּדִינֹת אֲשֶׁר מֵהוּדוֹ הַגְּדוּלָה וְעַד כּוּשׁ, לְמֵאָה וְעֶשְׂרִים וְשֶׁבַע מְדִינֹת, מְדִינָה וּמְדִינָה כְּרוּשָׁם כְּתֻבָּה וְעַם וְעַם כְּשֹׁפֵת לְשׁוֹנוֹ, וְאֶל הַיְהוּדִים כְּרוּשָׁם כְּתֻבָּם וְכִשְׁפֹּת לְשׁוֹנָם.

בָּעֵת הַהִיא בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי הוּא חֹדֶשׁ סִינּוֹן בְּשִׁלּוּשָׁה וְעֶשְׂרִים בּוֹ וַיִּכְתֹּב כָּכָל אֲשֶׁר צִוָּה מֶרְדֵּכַי אֶל הַיְהוּדִים וְאֶל הָאֲחֻשְׁדֵּרְפָּנִים וְהַפְּחוֹת וְשָׂרֵי הַמְּדִינֹת אֲשֶׁר מֵהוּדוֹ וְעַד כּוּשׁ שֶׁבַע וְעֶשְׂרִים וּמֵאָה מְדִינָה מְדִינָה וּמְדִינָה בְּכַתְּבָה וְעַם וְעַם כְּלִשְׁנָו וְאֶל הַיְהוּדִים בְּכַתְּבָם וְכִלְשׁוֹנָם

ככתבה – באותיות שלה: כלשנו – הוא הדיבור:

וַיִּכְתֹּב בְּשֵׁם מֶאֱמֵר הַמֶּלֶךְ אֲחֻשְׁוֹרוּשׁ וַיְחַתֵּם בְּטַבְעַת חוֹתָם הַמֶּלֶךְ, וַיִּשְׁלַח אֲגָרוֹת בְּיַד הַרְצִים רְצֵי הַסּוֹסִים וְרוֹכְבֵי הַגְּמָלִים הַקָּלִים, הַרְמָכִים שְׁנִטְלוּ טְחוּלֵיהֶם וְנִכְרְתָה פֶּסֶת כַּף רַגְלֵיהֶם.

(י) וַיִּכְתֹּב בְּשֵׁם הַמֶּלֶךְ אֲחֻשְׁוֹרֶשׁ וַיְחַתֵּם בְּטַבְעַת הַמֶּלֶךְ וַיִּשְׁלַח סָפָרִים בְּיַד הַרְצִים בְּסוֹסִים רֹכְבֵי הַרְכָּשׁ הָאֲחֻשְׁתָּרְנִים בְּנֵי הַרְמָכִים

ביד הרצים – רוכבי סוסים שזיה להם לרוץ: האחשתרנים – מיני גמלים הממהרים לרוץ:

אֲשֶׁר נָתַן הַמֶּלֶךְ לְעִזּוֹר לַיְהוּדִים, אֲשֶׁר בְּכָל עִיר וְעִיר לְהַקְהֵל וּלְקַבֵּץ אֶת בְּנֵי שֵׁם לְהַשְׁמִיד וּלְהַרְגוֹ וּלְאַבֵּד אֶת כָּל חַיִּל עַם וּמְדִינָה הַצָּרִים אוֹתָם טָף וְנָשִׁים וּשְׁלָלָם לְבוֹז.

(יא) אֲשֶׁר נָתַן הַמֶּלֶךְ לַיְהוּדִים אֲשֶׁר בְּכָל עִיר וְעִיר לְהַקְהֵל וּלְעֹמֵד עַל נַפְשָׁם לְהַשְׁמִיד וּלְהַרְגוֹ וּלְאַבֵּד אֶת כָּל חַיִּל עַם וּמְדִינָה הַצָּרִים אֹתָם טָף וְנָשִׁים וּשְׁלָלָם לְבוֹז

ושללם לבז – כאשר נכתב בראשונות והם בצזה לא שלחו את ידם שהראו לכל שלא נעשה לשם ממון:

בַּיּוֹם אֶחָד בְּכָל מְדִינֹת הַמֶּלֶךְ אֲחֻשְׁוֹרוּשׁ, בְּשִׁלּוּשָׁה עֶשְׂרִים יָמִים לְחֹדֶשׁ שְׁנַיִם עֶשְׂרִים, הוּא חֹדֶשׁ אֲדָר.

(יב) בַּיּוֹם אֶחָד בְּכָל מְדִינֹת הַמֶּלֶךְ אֲחֻשְׁוֹרוּשׁ בְּשִׁלּוּשָׁה עֶשְׂרִים לְחֹדֶשׁ שְׁנַיִם עֶשְׂרִים הוּא חֹדֶשׁ אֲדָר

פְּתִישְׁגוֹן הַכְּתָב לְהַנְתֵּן גְּזֵרַת חֹק בְּכָל מְדִינָה וּמְדִינָה, כְּרוּר לְכָל הָעַמִּים שִׁיְהִיו הַיְהוּדִים עֲתִידִים לַיּוֹם הַזֶּה לְהַפְרֹעַ מֵאוֹיְבֵיהֶם.

(יג) פְּתִישְׁגוֹן הַכְּתָב לְהַנְתֵּן דָּת בְּכָל מְדִינָה וּמְדִינָה גְלוּי לְכָל הָעַמִּים וּלְהִיּוֹת הַיְהוּדִיִּים (הַיְהוּדִים) עֲתוּדִים

ועתידים) ליום הזה להנכם
מאיביהם

פתגון – אגרת מפורס:

הרצים אשר רוכבים על הגמלים הקלים, יצאו זריזים ודחופים בדבר המלך, וגזרת החק נתנה בשישון הבירה.

(יד) הרצים רכבי הרקש האחשתרנים יצאו מבחלים ודחופים בדבר המלך והדת נתנה בשישון הבירה

מנהלים – ממהרים אותם לעשות מהרה לפי שלא היה להם פנאי שהיה להם להקדים לאיס הראשונים להעבירם:

ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות של תכלת, כשהוא שמת ולבו טוב בכבוד רב ובגדלה יתרה, לבוש בלבוש של מלכות, מילת, כרפס, ותכלת, משובץ בזהב טוב מאופיר, וקבועות בו מרגליות ואבנים טובות לפניו מן המעיל לבוש מינקא של תרשיש מערבי, לפניו ממנו לבוש כתנת של ארגמן, שמצירים עליו כל צפור כנף ועופות השמים, והיו דמי הכתנת ארבע מאות ועשרים פכרי זהב, ואבנט קשור במתניו, אשר קבועות בארכו אבני זהב, נעלי פרת נתונים ברגליו נתונים בצפוי של זהב ומולאים באבני אחלמה, וחרב מדי תלוי במתניו נתון במחרוזת חוליות של זהב, ומציר עליה עיר וירושלים ועל ידית החרב מציר עליה המזל של המחוז. מצנפת מדיית נתונה בראשו ומצירת בצבעונים ועשויה למלכים. למעלה ממנו פתך גדול של זהב מוקדוני, ולמעלה מן הפתך תפליון קבועות בזהב, שידעו כל העמים והאמות והקשונות אשר הוא מרדכי היהודי, לקים המקרא שכתוב: וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליה. ובצאת מרדכי משער המלך, השוקים מרופדים בהדסים, והחצרות בארגמן נמשך [עליהם] צל בחבלי בויץ, נערים מניחים בראשיהם פתרים, והפנהים אוהזים בידיהם חצוצרות, ומכריזים ואומרים כל שלא יבוא לשאל לשלום למרדכי ולשלום ליהודים לגזרים יעשה, וביתו אשפה יושם. ועשרת בני המן נושאים ידיהם, והולכים ושרים לפני מרדכי הצדיק, ואומרים ומשבחים למי שנותן שכר ליהודים, ומשלם שכרם של רשעים בראשיהם, וזה המן אבינו הטפש שבטח בעשרו ועל כבודו, מרדכי הענו שברו בצומו ובתפלתו. ואסתר הצדקת משקיפה מן החלון, כי אי אפשר למלכה ללכת עם בני אדם בשוק. החזיר מרדכי עיניו וראה אותה, ואמר לה: ברוך ה' שלא נתננו טרף לשניהם. משיבה אסתר ואומרת לו: עזרי מעם ה' עשה שמים וארץ. רבים מבני אדם היו שמחים על מפלתו של המן הרשע, ומודים ומשבחים על הישועה שהיתה להם ליהודים, ומשבחים על הישועה והכבוד שהיה לו למרדכי

(טו) ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות³⁵⁵ תכלת וחור ועטרת זהב גדולה ותכריך בויץ וארגמן והעיר שושן צהלה ושמחה

³⁵⁵ עי' אסת"ר פ"י סי' יב

(יב) ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות וגו' רבי פנחס אומר מלך מרדכי על היהודים מה המלך לובש פורפרין כך מרדכי לבש פורפרין מה המלך עושה עטרה כלולה בראשו כך מרדכי לובש ועטרת זהב גדולה מה המלך אימתו על כל הארץ כך מרדכי אימתו עליהם שנאמר כי נפל פחד מרדכי עליהם מה המלך מוניטה שלו הולכת בכל הארץ כך מרדכי מוניטה שלו הולכת ומה מוניטה שלו מרדכי מכאן ואסתר מכאן למה שהיה איש טוב ואיש שלום ומבקש שלום שנאמר כי מרדכי היהודי וגו' ועליו אמר הכתוב (תהלים ל"ז) שמר תם וראה ישר כי אחרית לאיש שלום:

חמש מגילות

הצדיק בעת ההיא, שכן כתוב: ומרדכי הצדיק יצא מלפני המלך בלבוש מלכות תכלת וחור ועטרת זהב גדולה ותכריז בוץ וארזמן והעיר שושן צהלה ושמחה.

ותכריך בוז – מעטה בוז טלית העשוי להתעטף:

(טז) ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר³⁵⁶ ערלת בגיהם, ולהניח תפלין על ידיהם ועל ראשיהם. ליהודים היתה רשות לעסק בתורה ולשמר שבתות ומועדים, ולמול

(יז) ובכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר, מקום אשר דבר המלך וגזרת חקו מגיע, חזקה ושמחת הלב ליהודים ומשמה ויום טוב, ורבים מעמי הארץ מתגברים, כי נפל פחד היהודים עליהם. ובכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר, מקום אשר דבר המלך וגזרת חקו מגיע, חזקה ושמחת הלב ליהודים ומשמה ויום טוב, ורבים מעמי הארץ מתגברים, כי נפל פחד היהודים עליהם. מתיהדים – מתגברים:

פרק ט

(א) ובשנים עשר חדש הוא חדש אדר בשלשה עשר יום בו, אשר הגיע דבר המלך וגזרת דינו להעשות, ביום אשר חשבו אויבי היהודים לשלט בהם, ונהפך מהשמים בגלל זכות האבות אשר ישלטו היהודים המה בשונאיהם. (א) ובשנים עשר חדש הוא חדש אדר בשלושה עשר יום בו אשר הגיע דבר המלך ודתו להעשות ביום אשר שברו אויבי היהודים לשלט בהם ונהפוך הוא אשר ישלטו היהודים המה בשונאיהם

(ב) נקהלו היהודים בעריהם בכל מדינות המלך אשורוש להושיט יד בכל בעריהם³⁵⁷ בכל מדינות

³⁵⁶ עי' אסת"ר פ"י סי' יד

(יד) ר' חייא רבה ורבי שמעון בן חלפתא הוון מהלכין בהדא בקעתא דארבל וחזון את אילת השחר שבקעה את האורה אמר ליה רבי חייא רבה לרבי שמעון בן חלפתא כך הוא גדולתן של ישראל בתחלה קימעא כל מה שהולך הוא גדול ורבה והולך מה טעם (מיכה ז') כי אשב בחשך ה' אור לי כך בתחלה ומרדכי יושב בשער המלך ואחר כך וישב מרדכי אל שער המלך וגו' ואחר כך ומרדכי יצא מלפני המלך וגו' ואחר כך ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר:

³⁵⁷ עי' אסת"ר פ"י סי' יא @

(יא) נקהלו היהודים בעריהם וגו' ואיש לא עמד בפניהם כי נפל פחדם על כל העמים וישראל מתגברים כאריה שנפל בעדרי צאן ומכה והולך ואין מציל מידו הה"ד (מיכה ה') והיה שארית יעקב בגוים בקרב עמים רבים כאריה בבהמות יער וככפיר בעדרי צאן וגו' והרגו בניו של המן ותלאום

חמש מגילות

מבקש רעתם, ואיש לא עמד בפניהם, כי נפל פחדם על כל העמים. המלך אחשוורוש לשלח יד
במבקשי רעתם ואיש לא
עמד לפניהם כי נפל פחדם
על כל העמים

וכל שרי המדינות והאחשדרפנים והפחות ועשי המלאכה אשר למלך, ממנים עליהם את היהודים [לשרים], כי נפל פחד מרדכי עליהם. (ג) וכל שרי המדינות
והאחשדרפנים והפחות
ועשי המלאכה אשר למלך
מנשאים את היהודים כי
נפל פחד מרדכי עליהם

ועשי המלכה – אוחס שהיו ממונים לעשות כרכי המלך:

כי אפוטרופוס ושר וקצין מרדכי בבית המלך, ומטבעו יצא בכל המדינות, כי האיש מרדכי גדול בית אב למלך, והולך וגדל. (ד) כי נדול מרדכי בבית
המלך ושמעו הולך בכל
המדינות כי האיש מרדכי
הולך ונדול

ויפכו היהודים בכל אויביהם מפת הרג בקרב, והרג בכלי משחית ואבוד נפש, ויעשו בשונאייהם פרצונם. (ה) ויפכו היהודים בכל
אויביהם מפת הרב והרג
ואבדו ויעשו בשונאייהם
פרצונם

ובשושן הבירה הרגו היהודים ואבדו חמש מאות איש, כלם שרי חיל מבית עמלק. (ו) ובשושן הבירה הרגו
היהודים ואבדו חמש מאות
איש

ואת פרשנדתא ואת דלפון ואת אספתא. (ז) ואת פרשנדתא ואת
דלפון ואת אספתא

אנדריאנוס קיסר אמר לו לר' יהושע גדולה היא הכבשה שעומדת בין שבעים זאבים אמר לו גדול הוא הרועה שמצילה ושוברן לפניהם הה"ד (ישעיה נ"ד) כל כלי יוצר עליך לא יצלח וגו':

חמש מגילות

(ח) ואת פורתא ואת אדליא ואת פורתא ואת אדליא ואת ארידתא.
ואת ארידתא

(ט) ואת פרמשתא ואת אריסי ואת ארידי ואת וינתא.
אריסי ואת ארידי ואת וינתא

(י) עשרת בני המן בן עשרת בני המן בן המדתא צורר היהודים הרגו, ובבזה לא שלחו את המדתא צורר היהודים הרגו ובבזה לא שלחו את ידם.

עשרת בני המן – ראיתי בסדר עולם אלו עשרה שכתבו שטנה על יהודה וירושלים כמו שכתוב בספר עזרא (עזרא 7) ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה על ישי יהודה וירושלם, ומה היא השטנה לבטל העולים מן הגולה בימי כורש שהתחילו לבנות את הבית והלשינו עליהם הכותים והחלילום וכשמת כורש ומלך אחשורוש והתנשא המן לאג שלא יעסקו אותן שזירושלים בזנין ושלחו בשם אחשורוש לשכי עזר הנגר לבטלם; ובזה לא שלחו את ידם – שלא יתן המלך עין לרה בממוז:

(יא) ביום ההוא בא מספר ההרוגים בשושן הבירה לפני המלך.
ביום ההוא בא מספר ההרוגים בשושן הבירה לפני המלך.

(יב) ויאמר המלך לאסתר המלכה: בשושן הבירה הרגו היהודים ואבדו חמש מאות איש שרי חיל מרע עמלק ואת עשרת בני המן, בשאר מדינות המלך מה עשו, ומה שאלתך ונתתן לה, ומה בקשתך עוד ותעש.
ויאמר המלך לאסתר המלכה: בשושן הבירה הרגו היהודים ואבדו חמש מאות איש שרי חיל מרע עמלק ואת עשרת בני המן, בשאר מדינות המלך מה עשו ומה שאלתך ונתתן לה, ומה בקשתך עוד ותעש.

(יג) ותאמר אסתר אם על המלך טוב ינתן גם מחר ליהודים אשר המלך טוב ינתן גם מחר ליהודים אשר בשושן לעשות בדת היום ואת עשרת בני המן יתלו על העץ.
ותאמר אסתר: אם על המלך טוב, תנתן רשות גם מחר ליהודים אשר בשושן לעשות בדת היום ואת עשרת בני המן יתלו על העץ.

ואת עשרת בני המן יתלו על העץ – אותן שנהרגו:

ויאמר המלך: להעשות כן, ותינתן גזירת דין בשושן, ואת עשרת בני
המן תלו. וזה סדר תליתם שנתלו עם המן אביהם על העץ אשר הכין
למרדכי. גבהו חמשים אמה שלש אמות הנה נעוץ באדמה, וארבע
אמות וחצי הנה רחוק פרשנדתא מן האדמה, ופרשנדתא הנה תלוי
בשלש אמות, והנה רחוק מן דלפון חצי אמה. דלפון הנה תלוי בשלש
אמות, והנה רחוק מן אספתא חצי אמה. אספתא הנה תלוי בשלש
אמות, והנה רחוק מפורתא חצי אמה. פורתא הנה תלוי בשלש אמות,
והנה רחוק מאדליא חצי אמה. אדליא הנה תלוי בשלש אמות, והנה
רחוק מארידתא חצי אמה. ארידתא הנה תלוי בשלש אמות, והנה רחוק
מפרמשתא חצי אמה. פרמשתא הנה תלוי בשלש אמות, והנה רחוק
מאריסי חצי אמה. אריסי הנה תלוי בשלש אמות, והנה רחוק מארידי
חצי אמה. ארידי הנה תלוי בשלש אמות, והנה רחוק מויזתא חצי אמה.
ויזתא הנה תלוי בשלש אמות, והנה רחוק מהמן חצי אמה. המן הנה
תלוי בשלש אמות, והנה מרחק על ראשו שלש אמות כדי שלא יוכל
ממנו העוף, וזרש ברהה עם שבועים בנים שנותרו להמן, שהיו חוזרים
על השערים ומתפרנסים, ושמישי הסופר נהרג בתרב, ומאה ושמונה
נהרגו עם התמש מאות איש שנהרגו בשושן, שהיו נמנים על שוקי
המלך.

(יד) ויאמר המלך להעשות
בן ותינתן דת בשושן ואת
עשרת בני המן תלו

ותנתן דת – נגזר חוק מאת המלך:

ויקהלו היהודים אשר בשושן גם ביום ארבעה עשר לחדש אדר,
וינהרגו בשושן שלש מאות איש מבית עמלק, ובבזה לא שלחו את ידם.

(טו) ויקהלו היהודיים
(היהודים) אשר בשושן גם
ביום ארבעה עשר לחדש
אדר ונהרגו בשושן שלש
מאות איש ובבזה לא שלחו
את ידם

ושאר היהודים אשר במדינות המלך נקהלו וקימו את נפשם, ומצאו
מנוח מאויביהם, ונהרגו בשונאייהם שבועים וחמשה אלף מבית עמלק,
ובבזה לא שלחו את ידם.

(טז) ושאר היהודים אשר
במדינות המלך נקהלו ועמד
על נפשם ונוח מאויביהם
והרג בשונאייהם חמשה
ושבעים אלף ובבזה לא
שלחו את ידם

ביום שלשה עשר לחדש אדר הרג במשפחת עמלק, ומנוחה הנה
לישראל בארבעה עשר בו, ולעשות אותו יום משתה ושמחה.

(יז) ביום שלשה עשר
לחדש אדר ונוח בארבעה
עשר בו ועשה אתו יום
משתה ושמחה

וַהֲיָהוּדִים אֲשֶׁר בְּשׁוֹשָׁן נִקְהָלוּ לְהַשְׁמִיד אֶת בְּנֵי שָׁל עַמְלֶק בְּשָׁלְשָׁה
עָשָׂר בּוֹ וּבְאַרְבָּעָה עָשָׂר בּוֹ, וְנָחַו בְּחַמְשָׁה עָשָׂר בּוֹ וְלַעֲשׂוֹת אוֹתוֹ יוֹם
מִשְׁתָּה וְשִׁמְחָה.
(יח) וַהֲיָהוּדִים (וְהַיְהוּדִים) אֲשֶׁר בְּשׁוֹשָׁן נִקְהָלוּ בְּשָׁלְשָׁה
עָשָׂר בּוֹ וּבְאַרְבָּעָה עָשָׁר בּוֹ
וְנָחַו בְּחַמְשָׁה עָשָׂר בּוֹ וְעִשָׂה
אוֹתוֹ יוֹם מִשְׁתָּה וְשִׁמְחָה

עַל כֵּן הֵיָהוּדִים הַפְּרָזִים הַיּוֹשְׁבִים בְּעָרֵי הַפְּרָזוֹת, עוֹשִׂים אֶת יוֹם
אַרְבָּעָה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ אֶדֶר שְׁמִחָה וּמִשְׁתָּה יוֹם טוֹב וְשׁוֹלְחִים מִתְּנוֹת
אִישׁ לְרֵעֵהוּ.
(יט) עַל כֵּן הֵיָהוּדִים הַפְּרָזִים (הַפְּרָזִים) הַיּוֹשְׁבִים
בְּעָרֵי הַפְּרָזוֹת עוֹשִׂים אֶת יוֹם
אַרְבָּעָה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ אֶדֶר
שְׁמִחָה וּמִשְׁתָּה יוֹם טוֹב
וּמְשַׁלְּחִים מִתְּנוֹת אִישׁ לְרֵעֵהוּ

הַפְּרוּזִים – שְׂאִינִים יוֹשְׁבִים בְּעָרֵי חוּמָה בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר וּמוֹקֵפִין חוּמָה בַּט"ו כַּשּׁוֹשָׁן וְהִיקָף זֶה כְּרִיד
שִׁיחָה מִיּוֹמֹת יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נוֹ"ן כִּי דָרְסוּ וּלְמַדּוּ רַבּוֹתֵינוּ: וּמִשְׁלַח – שֶׁסֵּ דָבָר כְּמוֹ מִשְׁמַר מִשְׁמַע לְפִיכֶם
הַשִּׁי"ן נִקְוָה רַפִּי:

וַיִּכְתֹּב מֶרְדֳּכָי אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה, וַיִּשְׁלַח אֲגָרוֹת אֶל כָּל הַיְהוּדִים אֲשֶׁר
בְּכָל מְדִינֹת הַמְּלָךְ אַחַשְׁוֵרוּשׁ הַקְּרוּבִים וְהַרְחֹקִים.
(כ) וַיִּכְתֹּב מֶרְדֳּכָי אֶת
הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיִּשְׁלַח
סְפָרִים אֶל כָּל הַיְהוּדִים אֲשֶׁר
בְּכָל מְדִינֹת הַמְּלָךְ
אַחַשְׁוֵרוּשׁ הַקְּרוּבִים
וְהַרְחֹקִים

וַיִּכְתֹּב מֶרְדֳּכָי – הִיא הַמְּגִלָּה הַזֹּאת כְּמוֹת שֶׁהִיא:

לְקַנְיָם גִּזְרַת הַחֹק עֲלֵיהֶם לְהִיּוֹת עוֹשִׂים אֶת יוֹם אַרְבָּעָה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ
אֶדֶר וְאֶת חַמְשָׁה עָשָׂר בּוֹ בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה.
(כא) לְקַנְיָם עֲלֵיהֶם לְהִיּוֹת
עוֹשִׂים אֶת יוֹם אַרְבָּעָה עָשָׂר
לְחֹדֶשׁ אֶדֶר וְאֶת יוֹם חַמְשָׁה
עָשָׂר בּוֹ בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה

כַּזְמַן הַיָּמִים אֲשֶׁר נָחַו בָּהֶם הַיְהוּדִים מֵאוֹיְבֵיהֶם, וּבְחֹדֶשׁ אֲשֶׁר נִקְהָפוּ
לָהֶם מִיָּגוֹן לְשִׁמְחָה וּמֵאֲכָל לַיּוֹם טוֹב, לַעֲשׂוֹת אוֹתָם יְמֵי מִשְׁתָּה וְשִׁמְחָה
וְלַשְׁלִיחַ מִתְּנוֹת אִישׁ לְרֵעֵהוּ וּמַעוֹת צְדָקָה מִתְּנוֹת לְאַבְיוֹנִים.
(כב) בַּיָּמִים אֲשֶׁר נָחַו בָּהֶם
הַיְהוּדִים מֵאוֹיְבֵיהֶם וְהַחֹדֶשׁ
אֲשֶׁר נִקְהָפוּ לָהֶם מִיָּגוֹן
לְשִׁמְחָה וּמֵאֲכָל לַיּוֹם טוֹב

חמש מגילות

לַעֲשׂוֹת אוֹתָם יְמֵי מִשְׁתָּה
וְשִׁמְחָה וּמְשֻׁלֹּחַ מְנוֹת אִישׁ
לְרַעְהוּ וּמִתְנֹת לְאַבְיוֹנִים

וּקְבִלוּ עֲלֵיהֶם כָּל הַיְהוּדִים כְּאֶחָד, אֵת אֲשֶׁר הִחֲלוּ לַעֲשׂוֹת וְאֵת אֲשֶׁר גָּזַר
הַכֹּתֵב [שָׁל] מְרַדְכֵי אֲלֵיהֶם. (כג) וְקִבַּל הַיְהוּדִים אֵת
אֲשֶׁר הִחֲלוּ לַעֲשׂוֹת וְאֵת
אֲשֶׁר כָּתַב מְרַדְכֵי אֲלֵיהֶם

כִּי הָמוּ בְּן הַמְּדֵתָא שְׁמִזְרַע אַגְג, צוֹרֵר כָּל הַיְהוּדִים חֹשֵׁב עַל הַיְהוּדִים
לְאַבְדָּם, הַפִּיל פּוֹר הוּא הַגּוֹרֵל לְהַמָּם וּלְאַבְדָּם. (כד) בִּי הָמוֹן בֶּן הַמְּדֵתָא
הָאֲנִי צוֹרֵר כָּל הַיְהוּדִים
חֹשֵׁב עַל הַיְהוּדִים לְאַבְדָּם
וְהַפִּיל פּוֹר הוּא הַגּוֹרֵל לְהַמָּם
וּלְאַבְדָּם

כי המון בן המדתא – תסב להומס ולחזדם:

וּכְאֲשֶׁר בָּאָה אֶסְתֵּר לְפָנֵי הַמֶּלֶךְ אָמַר לָהּ הַמֶּלֶךְ תְּשׁוּב מִזִּמְתּוֹ הִרְעָה
אֲשֶׁר חֹשֵׁב לַעֲשׂוֹת לְמְרַדְכֵי וְלַיְהוּדִים עַל רֹאשׁוֹ, וַיִּתְּלוּ אוֹתוֹ וְאֵת בְּנָיו
עַל הָעֵץ. (כה) וּבָבִיאָה לְפָנֵי הַמֶּלֶךְ
אָמַר עִם הַסֵּפֶר יָשׁוּב
מִחֲשֻׁבְתּוֹ הִרְעָה אֲשֶׁר חֹשֵׁב
עַל הַיְהוּדִים עַל רֹאשׁוֹ וְתִלּוּ
אֹתוֹ וְאֵת בְּנָיו עַל הָעֵץ

ובצאה – אסתר אל המלך להתחנן לו: אמר עם הספר – אמר המלך צפיו וכוה לכחוב ספרים
שתשוב מחשבתו הרעה כראשו:

עַל בֶּן קְרָאוּ לַיָּמִים הָאֵלֶּה פּוֹרִים, עַל שֵׁם הַגּוֹרֵל, עַל בֶּן שׁוּמְרַיִם אֵת
אוֹתוֹ זְמַן שְׁנָה בְּשִׁנָּה, בְּעֶבֶר שְׁיִפְרָסְמוּ יְמֵי הַנְּסִים וְדַבְרֵי הַמְּגִלָּה הַזֹּאת
לְהַשְׁמִיעַ לְכָל עַם בֵּית יִשְׂרָאֵל לְהַיּוֹתָם יוֹדְעִים מָה רָאוּ לְקַבֵּעַ יְמֵי
פּוֹרִים הָאֵלֶּה, בְּעֶבֶר שְׁנַעֲשׂוּ בָּהֶם גַּם לְמְרַדְכֵי וְאֶסְתֵּר, וַיִּדְעוּ הַתְּשׁוּעָה
שֶׁהִגִּיעָה לָהֶם. (כו) עַל בֶּן קְרָאוּ לַיָּמִים
הָאֵלֶּה פּוֹרִים עַל שֵׁם הַפּוֹר
עַל בֶּן עַל כָּל דַּבְרֵי הָאֲגֵרֶת
הַזֹּאת וּמָה רָאוּ עַל בְּכָה וּמָה
הִגִּיעַ אֲלֵיהֶם

על כן על כל דברי האגרת הזאת – נקבעו הימים האלה ולכך נכתבה לדעת דורות הבאים: ומה
ראו – עושי המעשים האלו שעשאום: ומה הגיע אליהם – מה ראה אחשורוש שנתמש ככלי
הקודש ומה הגיע עליהם שצא שטן ורקד ביניהם והרג את ושתי, מה ראה המן שנתקנא במרדכי
ומה הגיע אליו שחלו אותו ואת בניו, מה ראה מרדכי שלא יכרע ולא ישתחוה ומה ראתה אסתר
שזימנה להמן:

קִיְמוּ וְקִבְּלוּ (וְקִבְּלוּ) קִיְמוּ וְקִבְּלוּ הַיְהוּדִים שְׁבוּעָה עֲלֵיהֶם וְעַל בְּנֵיהֶם, וְעַל כָּל הַגֵּרִים

חמש מגילות

הנוספים עליהם, ולא יעבר שבועה, אשר יהיו עושים את שני הימים האלה לקרא את המגלה כמכתב רשם עברי בבתי כנסיותיהם, באחד עשר ובשנים עשר ובשלשה עשר ובארבעה עשר ובחמשה עשר בני ערי הפרזות והערים הפתוחות והמדינות והערים כפי זמניהם.

היהודים עליהם ועל זרעם ועל כל הנלוים עליהם ולא יעבור להיות עושים את שני הימים האלה בכתבם ובזמנם בכל שנה ושנה

הנלוים עליהם – גרים העתידים להתגייר: ככתבם – שתהא המגילה כתובה כתב אשורית:

והימים האלה התחייבו להיות להם זכרון, ולהעשות בהם משתה בכל דור ודור, משפחות הכהנים והלוויים ומשפחות של כל בית ישראל, החונים בכל מדינה ומדינה והדירים בכל עיר ועיר וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים, וזכרם לא יפיר מבניהם.

(כח) והימים האלה נזכרים ונעשים בכל דור ודור משפחה ומשפחה מדינה ומדינה ועיר ועיר וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם

נזכרים – בקריאת מגילה: ונעשים – משתה ושמחה ויום טוב לתת מנות ומתנות: משפחה ומשפחה – מתאספין יחד ואוכלים ושותין יחד וכך קבלו עליהם שימי הפורים לא יעברו: וזכרם – קריאת מגילה: לא יסוף – תרגום שלא יתום למתרגם עד תום עד דסף וא"ל לומר להיות מגזרת (בראשית טו) פן תספה ומגזרת (שמואל א כז) עתה אספה יום אחד שאם כן היה לו לכתוב לא יספה מזרעם:

ותכתב אסתר המלכה בת אביחיל ומרדכי היהודי את כל המגלה הזאת, את תקופ הנס לקיים את אגרת הפורים הזאת השנית.

(כט) ותכתב אסתר המלכה בת אביחיל ומרדכי היהודי את כל תקופ לקיים את אגרת הפורים הזאת השנית

את כל תקופ – תוקפו של נס של אחשוורוש ושל המן ושל מרדכי ושל אסתר: השנית – לשנה השנייה חזרו ושלחו ספרים שיעשו פורים:

וישלח אגרות אל כל היהודים למאה ועשרים ושבע מדינות מלכות אחשוורוש דברי שלום ואמונה.

(ל) וישלח ספרים אל כל היהודים אל שבע ועשרים ומאה מדינה מלכות אחשוורוש דברי שלום ואמת

לקיים את ימי הפורים האלה באדר השני בזמן העבור, כמו שקיים עליהם מרדכי היהודי ואסתר המלכה, וכמו שקימו עליהם היהודים על נפשם ועל בניהם להיותם זוכרים דברי הצומות ותפלותיהם.

(לא) לקיים את ימי הפורים האלה בזמניהם באשר קיים עליהם מרדכי היהודי ואסתר המלכה ובאשר קימו על נפשם ועל זרעם דברי הצומות וזעקתם

ועל פי מאמר אסתר נחקמו דברי הפורים האלה ועל נדיו של מרדכי נכתבה המגלה באגרת.

(לב) ומאמר אסתר קיים דברי הפורים האלה ונכתב

בספר

ומאמר אסתר קים וגו' – אסתר בקשה מאת חכמי הדור לקבצ' ולכתוב ספר זה עם שאר הכתובים וזהו ונכתב בספר:

פרק י

(א) וַיִּשֶׂם הַמֶּלֶךְ אֶחָשֶׁרֶשׁ וַיִּשֶׂם הַמֶּלֶךְ אֶחָשֶׁרֶשׁ מִסַּעַד הָאָרֶץ וְאֵי הַיָּם.
(אחשורוש) מִסַּעַד הָאָרֶץ
וְאֵי הַיָּם

(ב) וְכָל מַעֲשֵׂה תִקְפוֹ וַיִּבְרָתוּ וּפְרָשֶׁת גְּדֻלַּת מְרָדְכִי אֲשֶׁר גָּדְלוֹ הַמֶּלֶךְ, הֲלֹא הָמָּה כְּתוּבִים עַל סֵפֶר דְּבָרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי מִדְּי וּפָרַס.
וְכָל מַעֲשֵׂה תִקְפוֹ וַיִּבְרָתוּ וּפְרָשֶׁת גְּדֻלַּת מְרָדְכִי אֲשֶׁר גָּדְלוֹ הַמֶּלֶךְ הֲלֹא הֵם כְּתוּבִים עַל סֵפֶר דְּבָרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי מִדְּי וּפָרַס

(ג) כִּי מְרָדְכִי הַיְהוּדִי מִשְׁנָה לְמֶלֶךְ אֶחָשֶׁרֶשׁ, גִּנְזָר וְזָקֵן הַיְהוּדִים, שָׂר עַל כָּל הָעַמִּים, וּמִסּוּף הָעוֹלָם וְעַד סוּפוֹ נִשְׁמַע לוֹ שְׁמָעוּ, וְכָל הַמְּלָכִים יִרְאוּ מִפָּנָיו, וְכֹאֲשֶׁר מִזְפִּירִים אוֹתוֹ מִזְדַּעְזָעִים מִמֶּנּוּ. הוּא מְרָדְכִי דוֹמָה לְכוֹכַב נֶגַהּ הַמְּזֻהָר בֵּין הַכּוֹכָבִים, וְדוֹמָה לְשֹׁחַר הַיּוֹצֵא לַעֵת הַבִּקְרָה, וְהוּא גְדוֹלָם שֶׁל הַיְהוּדִים וְרוֹצֵה בְּגִדְלָתָם שֶׁל אֲחָיו וְדוֹרֵשׁ טוֹב לְעַמּוֹ וּמְדַבֵּר שְׁלוֹם לְכָל זָרְעוֹ. (נ"א: כִּי מְרָדְכִי הַיְהוּדִי מִשְׁנָה לְמֶלֶךְ אֶחָשֶׁרֶשׁ, וְגָדוֹל עַל כָּל הַיְהוּדִים, וּמְרוֹצֵה לְרוֹב אֲחָיו מִשְׁבֹּט בְּנֵימִין, דוֹרֵשׁ טוֹב לְעַמּוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל, וְדוֹבֵר שְׁלוֹם לְכָל זָרַע בֵּית יַעֲקֹב.)

לרוב אחיו – ולא לכל אחיו מלמד שפירשו ממנו מקצת סנהדרין לפי שנעשה קרוב למלכות והיה בטל מתלמודו: לכל זרעו – מוסב על עמו לכל זרע עמו:

ספר שיר השירים

פרק א

(א) שיר השירים³⁵⁸ אשר לשלמה³⁵⁹

שירות ותשבחות אשר אמר שלמה הנביא, מלך ישראל, ברוח נבואה לפני אדון כל העולם ה'. עשר שירות נאמרו בעולם הזה: שירה זו משבחת מכלן. שירה ראשונה אמר אדם: בעת שנסלח לו עונו ובא יום השבת והגן עליו, פתח פיו ואמר מזמור שיר ליום השבת. שירה שניה אמר משה עם בני ישראל: בעת שקרע להם אדון העולם את ים סוף, פתחו כלם ואמרו כאחד שירה, שכן כתוב: אז ישיר משה ובני ישראל. שירה שלישית אמרו בני ישראל בעת שנתנה להם באר המים שכן כתוב: אז ישיר ישראל. שירה רביעית אמר משה הנביא, כאשר הגיע זמנו להפטר מהעולם, והוכיח בה את עם בית ישראל שכן כתוב האזינו השמים ואדברה. שירה חמישית אמר הושע בן נון כאשר הגיח קרב בגבעון ועמדה לו השמש והירח שלשים ושש שעה ופסקו מלומר שירה, פתח הוא פיו ואמר שירה, שכן כתוב אז ישיר הושע לפני ה'. שירה ששית אמרו ברק ודבורה ביום אשר מסר ה' את סיסרא ואת מחנהו ביד בני ישראל, שכן כתוב ותשר דבורה וברק בן אבינעם. שירה שביעית אמרה חנה בעת שנתן לה בן מאת ה', וכן כתוב ותתפלל חנה בנבואה ותאמר. שירה שמינית אמר דוד מלך ישראל על כל הנסים שעשה לו ה', פתח פיו ואמר שירה, וכן כתוב וישיר דוד בנבואה לפני ה'. שירה תשיעית אמר שלמה מלך ישראל ברוח הקדש לפני אדון כל העולם ה'. ושירה עשירית עתידים לומר אותה בני הגליות בזמן שיצאו מהגולה, שכן כתוב ומפרש על ידי ישעיהו הנביא, וכן כתוב: השיר הזה יהיה לכם לשמחה בליל התקדש חג הפסח ושמחת לב כמו העם ההולכים להראות לפני ה' שלש פעמים בשנה, במיני זמר וקול תף לבוא להר ה' ולעבד לפני ה' צור ישראל.

שיר השירים אשר לשלמה – שנו רבותינו (שבועות לה ע"ב) כל שלמה (דק"ל למה לא מייחסו אחר אציו כמו במשלי וקהלת) האמורים בשיר השירים קדש מלך שהשלוס שלו, שיר שהוא על כל השירים אשר נאמר להקב"ה מאת עדתו ועינו כנסת ישראל אמר רבי עקיבא לא היה העולם כדאי כיום שניתן בו שיר השירים לישראל שכל הכתובים קדש ושיר השירים קודש קדשים אמר ר' אלעזר בן עזריה למה הדבר דומה למלך שנטל סאה חטים ונתנה לנחתום אמר לו הולא לי כך וכך סולת כך וכך סובין כך וכך מורסן וסלית לי מתוכה גלוסקיא אחת מנופה ומעול' כך כל הכתובים קדש ושיר השירים קדש קדשים שכולו יראת שמים וקבול עול מלכותו:

(ב) ישקני מנשיקות (ב) אמר שלמה הנביא ברוך שם ה' אשר נתן לנו תורה על ידיו של משה הסופר הגדול, כתובה על שני לחות אבנים, וששה סדרי משנה

³⁵⁸ עי' שיה"ש רבה פ"א סי' יא: אין כל העולם כולו כדאי כיום שנתנה בו שיר השירים, למה שכל הכתובים קדש, וזה קדש קדשים וכו' כל חכמתה דשלמה לא סולת אלא שיר השירים לישראל שיר השירים המשובח שבשירים המעולה שבשירים המסולסל שבשירים. עי' שם סי' יב: רבן גמליאל אומר מלאכי השרת אמרוהו שיר השירים שיר שאמרוהו שרים של מעלה. עי' מדרש זוטא שיר השירים פרשה א: חכמתו של שלמה היא שקולה כנגד התורה רבי עקיבא אומר אלו לא נתנה שיר השירים בתורה כדאי היתה לנהוג את העולם. עי' זהר ח"ב קמג ע"א: פתח רבי יוסי ואמר שיר השירים אשר לשלמה שירתא דא אתער לה שלמה מלכא כד אתבני בי מקדשא ועלמין כלהו אשתלימו עילא ותתא בשלמותא חדא ואף על גב דחברייא פליגן בהאי (נ"א מתי אתמר) אבל שירתא דא לא אתמר אלא בשלימו כד סיהרא אתמליא בשלימו ובי מקדשא אתבני כגוונא דלעילא בשעתא דאתבני בי מקדשא לתתא לא הוה חדוה קמיה קודשא בריך הוא מיומא דאתברי עלמא כההוא יומא. תרגום: פתח רבי יוסי ואמר שיר השירים אשר לשלמה שיר זה עורר אותה שלמה המלך כשנבנה בית המקדש וכל העולמות נשלמו מעלה ומטה בשלמות אחת ואף על גב שהחברים חלקו בזה (מתי נאמר) אבל שירה זו לא נאמרה אלא בשלמות כשהלבנה התמלאה בשלמות ובית המקדש נבנה כדוגמא שלמעלה בשעה שנבנה בית המקדש למטה לא היתה שמחה לפני הקדוש ברוך הוא מיום שנברא העולם כמו אותו היום.

³⁵⁹ עי' שם סי' יב: אשר לשלמה למלך שהשלוס שלו.

פִּיהוּ³⁶⁰ כִּי טוֹבִים דְּרִיךְ וְתִלְמוּד בְּגִרְסָא, וְהִיא מְדַבֵּר אֶתְנוּ פְּנִים בְּפְנִים כְּאִישׁ הַנוֹשֵׁק אֶת מִיָּין³⁶¹ חִבְרוּ מְרַב חֶפְהָ שְׁחַבְּב אֹתְנוּ יוֹתֵר מִשְׁבְּעִים הָאָמוֹת.

ישקני מנשיקות פיהו – זה השיר אומרת צפיה בגלותה ובאלמנותה מי יתן וישקני המלך שלמ' מנשיקות פיהו כמו מאז לפי שיש מקומות שנושקין על גב היד ועל הכתף אך אני מתאוה ושוקקת להיותו נוהג עמי כמנהג הראשון כחתן אל כלה פה אל פה. כי טובים – לי דודיך מכל משתה יין ומכל עונג ושמחה, ולשון עברי הוא להיות כל סעודת עונג ושמחה נקראת על שם היין כענין שנאמר (אסתר ז) אל בית משתה היין (ישעיה כד) צפיר לא ישחו יין (ישעיה כ"ד) והיה כנור ונבל וחליל ותוף ויין משתיהם זהו זיכור משמעו, ונאמר דוגמא שלו על שם שנתן להם תורתו ודבר עמהם פנים אל פנים ואותם דודים עוֹדֵם ערבים עליהם מכל שעשוע ומזבטחים מאתו להופיע עוד עליהם לזכר להם סוד טעמיה ומסתר כפונותיה ומחלים פניו לקיים דברו וזהו ישקני מנשיקות פיהו:

(ג) לְרִיחַ שְׁמַנֶּיךָ טוֹבִים (ג) לְקוֹל נְסִיךְ וּגְבוּרוֹתֶיךָ שְׁעֵשִׂית לְעַם בֵּית יִשְׂרָאֵל, חָלוּ כָּל הָעַמִּים אֲשֶׁר שָׁמְעוּ אֶת שְׁמֵעַ גְּבוּרוֹתֶיךָ וְאוֹתוֹתֶיךָ הַטּוֹבִים. וְשָׁמַךְ הַקָּדוֹשׁ נִשְׁמַע בְּכָל הָאָרֶץ שֶׁהִיא מִבְּחַר מִשְׁמַן הַמִּשְׁחָה שֶׁהִיא נִמְשַׁח עַל רֵאשֵׁי מַלְכִים וְלִהְיִים וּמִפְּנֵי זֶה אֶהְבּוּ הַצַּדִּיקִים לְלַכֵּת אַחֲרֵי דְרֶךְ טוֹבָךְ כְּדִי שְׁיִרְשׁוּ הָעוֹלָם הַזֶּה וְהָעוֹלָם הַבָּא.

³⁶⁰ (עי' שיה"ש רבה פ"א סי' יב): ישקני מנשיקות פיהו היכן נאמרה ר' חיינא בר פפא אמר בים נאמרה? המד"א לסוסתי ברכבי פרעה ר' יודא ברבי סימון אמר בסיני נאמרה שנא' שיר השירים שיר שאמרו אותו השוררים השוררים שנאמר (תהלים ס"ח) קדמו שרים אחר נוגנים וכו' רבי מאיר אומר באהל מועד נאמרה. עיי"ש סי' יג: אמר רבי יוחנן מלאך היה מוציא הדיבור מלפני הקדוש ברוך הוא על כל דיבור ודיבור ומחזירו על כל אחד ואחד מישראל וכו' והיה אומר לו ישראל הן, וחוזר ואומר לו מקבל את אלהותו של הקב"ה והוא אומר לו הן והן, מיד היה נושקו על פיו. וכו' ורבנן אמרין הדיבור עצמו היה מחזר על כל אחד ואחד מישראל ואומר לו מקבלני את עליך וכו' והוא אומר הן והן, מיד הדיבור נושקו על פיו וכו' כתוב תורה צוה לנו משה כל התורה כולה שש מאות ושלוש עשרה מצות הוי בגימטריא תורה עולה שש מאות ואחת עשרה מצות דבר עמנו משה ברם אנכי ולא יהיה לך לא שמענו מפי משה אלא מפי הקב"ה הוי ישקני מנשיקות פיהו וכו' ורבנן אמרין כל הדברות שמעו ישראל מפי הקב"ה. עיי"ש סי' טז: מצאנו שנפשו של אהרן לא נטלה אלא בנשיקה וכו' ונפשו של משה מנין וכו' ושאר כל הצדיקים מנין, שנאמר ישקני מנשיקות פיהו. אם עסקת בדברי תורה ששפתיך מנושקות, סוף שהכל מנשקין לך על פיך.

³⁶¹ עי' ע"ז לה ע"א: אמרה כנסת ישראל לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם עריבים עלי דברי דודיך יותר מיינה של תורה. [פי' רש"י: דברי דודיך - דברי סופרים. מיינה - עיקר תורה שבכתב]. [המשך משיה"ש רבה פ"א סי' יח]: האומר אין תפילין לעבור על דברי תורה פטור ה' טוטפות להוסיף על דברי סופרים חייב. עי' שיה"ש רבה (פ"א סי' יח): דברי תורה דומין זה לזה דודין זה לזה קרובין זה לזה. עי' מדרש זוטא שיר השירים (פרשה א): אלו דברי תורה שנתן לישראל מה היין תנחומין אף דברי תורה תנחומין שנאמר תנחומיך ישעשעו נפשי (תהלים צד יט) מה היין כל זמן שמתישן הוא משתבח אף דברי תורה כל זמן שמתישנים בגוף משתבחים הם. וכו' ד"א זה היין אין כונסין אותו אלא בכלי חרס ואין כונסין אותו לא בכלי כסף ולא בכלי זהב למה שאינו מתקיים בהן כך דברי תורה אין מתקיימין אלא במי שרוחו דכא. עי' ספרי (פרשת עקב פיסקא יב): אי מה מים אין משמחים לבו שלמד אף דברי תורה אין משמחים ת"ל (שה"ש א) כי טובים דודיך מין, מה יין משמח אף דברי תורה משמחים את הלב, שנ' (תהלים יט) פקודי ה' ישרים משמחי לב.

³⁶² עי' ע"ז לה ע"ב: מאי דכתיב לריח שמניך טובים למה ת"ח דומה לצלוחית של פלייטין מגולה ריחה נודף מכוסה אין ריחה נודף ולא עוד אלא דברים שמכוסין ממנו מתגלין לו שנאמר עלמות אהבוך קרי ביה עלומות ולא עוד אלא שמלאך המות אוהבו שנאמר עלמות אהבוך קרי ביה עלמות אהבוך ולא עוד אלא שנחל שני עולמות אחד העולם הזה ואחד העולם הבא שנאמר עלמות קרי ביה עלמות [רש"י: מגולה ריחה נודף - והיינו דכתיב שמן תורק שמך כשמגלין אותה ומריקין שמנה כלומר כשאתה מלמד תורה לתלמידים אז יצא לך שם. מתגלין לו - מעצמן בלא טורח כשהוא מלמדן.] עי' שיה"ש (פ"א סי' כב): ד"א על כן עלמות אהבוך על שנתת לנו ביזת מצרים וביזת הים וביזת סיחון ועוג וביזת ל"א מלכים אנו אוהבים אותך דבר אחר על כן עלמות אהבוך על שהעלמת מהם יום המיתה ויום הנחמה אהבוך ד"א על כן עלמות אהבוך בעלמות ובזריזות ד"א על כן עלמות אהבוך אלו בעלי תשובה ד"א על כן עלמות אהבוך זו כת השלישית שנאמר (זכריה יג) והבאתי את השלישית באש וצרפתים כצרוף וגו' ד"א על כן עלמות אהבוך אלו הגרים הה"ד (חבקוק ג) ה' שמעתי שמעך יראתי ה' פעלך בקרב שנים וגו' ד"א על כן עלמות אהבוך זה

לריח שמניך טובים – סם טוב נקרא על סם שזמן טוב. לריח שמניך טובים – שהריחו זהם אפסי ארץ אשר שמעו שמעך הטוב בעשותך נוראים במלכים. שזמן תורה – נקרא שמך להיות נאמר עליך אתה שזמן אשר תורה תמיד להיות ריח ערב שלך יולא למרחוק שכן דרך שזמן ערב בכל עת שהוא בלוחית חתומי' אין ריחו נודף פותחה ומריק שמנה לכלי אחר ריחו נודף. על כן עלמות אהבך – בא יתרו לקול השמועה ונתגיייר אף רחב הזונה אמרה (יהושע ב) כי שמענו את אשר הוציג וגו' וע"י כן (יהושע ב) כי ה' אלהים הוא אלהים בשמים וגו'. עלמות – בחולות לפי שהדבור דימהו לבחור שהובחו מחצבתו ולפי הדוגמא העלמות הן האומות:

(ד) מְשַׁכְנֵי אַחֲרֶיךָ נְרוּצָה 363 הַבִּיאֲנִי הַמֶּלֶךְ חֲדָרָיו 364 נְגִילָה וְנִשְׁמָחָה בְךָ 365 נִזְבַּרְהָ דְרֶיךָ מִיַּיִן מִיִּשְׂרָאֵל אֲהַבֶּךָ

(ד) כְּאֲשֶׁר יֵצְאוּ עִם בֵּית יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, הִיְתָה מְנַהֶיגָה שְׂכִינַת רַבּוֹן הָעוֹלָם לְפָנֶיהֶם בְּעִמּוּד הָעֵינָן בַּיּוֹם וּבְעִמּוּד הָאֵשׁ בַּלַּיְלָה, אָמְרוּ צְדִיקֵי הַדּוֹר הַהוּא: רַבּוֹן כָּל הָעוֹלָם מְשַׁכְנֵנו אַחֲרֶיךָ וְנַהֶיגָה רַצִּים אַחֲרֵי דְרֶיךָ טוֹבָךְ, וְקָרַב אוֹתָנוּ בְּתַחֲתֵית הַר סִינַי, וְתָן לָנוּ אֶת תּוֹרָתְךָ מִבֵּית גְּנֻזֶיךָ שְׁבַשְׁמִים, וְנִשְׁמָחָה וְנַעֲלֶזָה בְּעִשְׂרִים וּשְׁתַּיִם הָאוֹתִיּוֹת הַכְּתוּבוֹת בָּהֶם, וְנַהֶיגָה זִכְרֵיךָ אוֹתָם וְנֶאֱהָב אֶת אֱלֹקוֹתֶיךָ, וְנַהֶיגָה מִתְרַחֲקִים מֵאַחֲרֵי אֱלֹהֵי הָעַמִּים, וְכָל הַצְּדִיקִים הָעוֹשִׂים הַיִּשָּׁר לְפָנֶיךָ יִהְיוּ יֹרְאִים מִפָּנֶיךָ וְאוֹהֲבִים אֶת מִצְוֹתֶיךָ.

דורו של שמד שנא' (תהלים מד) כי עליך הורגנו כל היום נחשבנו כצאן טבחה ד"א על כן עלמות אהבך אלו ישראל שנאמר (דברים ד) כי מאהבת ה' אתכם ומשמרו את השבועה וגו' ד"א על כן עלמות אהבך על שהעלמת מהם מתן שכון של צדיקים דאמר ר' ברכיה ור' חלבו עתיד הקב"ה לעשות ראש חולה לצדיקים לעתיד לבא מה טעם (תהלים מח) שיתו לבכם לחילה לחולה כתיב צדיקים מכאן וצדיקים מכאן והקב"ה באמצעם והם חלים לפניו בעלמות ומרמזין אלו לאלו באצבע ואומרים (שם) כי זה אלהים אלהינו עולם ועד הוא ינהגנו עלמות בשני עולמות ינהגנו בעולם הזה ובעולם הבא ד"א הוא ינהגנו עלמות בעלימות ובזריות דבר אחר עלמות כאילין עולימתא כמד"א (שם סח) בתוך עלמות תופפות ד"א עלמות תרגם עקילס אתנסייא עולם שאין בו מות ומרמזין אלו לאלו באצבע ואומרים כי זה אלהים אלהינו עולם ועד הוא ינהגנו עלמות בשני עולמות ינהגנו בעולם הזה ובעולם הבא בעולם הזה דכתיב (דברים טו) ה' אלהיך ברכך ובעולם הבא דכתיב (ישעיה נח) ונחך ה' תמיד.

363 עי' מדרש זוטא (שיה"ש פ"א סי' ד): משכני אחריך נרוצה. כנסת ישראל אומרת למי שברא העולם משכני אחריך נרוצה משכני בגלות על מנת אחריך נרוצה לעתיד לבא.

364 עי' שיה"ש רבה (פ"א סי' כח): מניין יבא יחזקאל ויגלה להם חדרי המלך אלא הה"ד הביאני המלך חדריו. עי' (מדרש זוטא שיר השירים פרשה א): הביאני המלך חדריו. מלמד שעתיד הקדוש ברוך הוא להראות את ישראל גנזי המרום החדרים שברקיע. עי' תדב"א רבה פרק ו: הביאני המלך חדריו משל למלך שהיה יושב על כסאו והיו עבדיו עומדין לפניו ונתן עיניו במי שהיה אוהבו תפסו בידו והכניסו בחדרי חדרים שלו (כך הקב"ה הביא את ישראל לחדרי חדרים) מה שלא הביא לכל אומה ולשון לכך נאמר הביאני המלך חדריו. ד"א הביאני המלך חדריו כשם שיש להקב"ה חדרי חדרים בתורתו כך יש להם לתלמידי חכמים לכל אחד ואחד חדרי חדרים בתורתו ואם ראית שהיסורין ממשמשין ובאות עליך רופ' לחדרי ד"ת ומיד היסורין בורחין ממך שנא' (ישעיה כו) לך עמי בא בחדריך וגו' לכך נאמר הביאני המלך חדריו.

365 עי' שיה"ש רבה (פ"א סי' ל ב): אמר רבי אידי מעשה באשה אחת בצידן ששהתה עשר שנים עם בעלה ולא ילדה אתון גבי ר' שמעון בן יוחאי בעיין למשתבא דין מדין אמר להון חייכון כשם שנזדווגתם זה לזה במאכל ובמשתה כך אין אתם מתפרשים אלא מתוך מאכל ומשתה הלכו בדרכיו ועשו לעצמן י"ט ועשו סעודה גדולה ושכרתו יותר מדאי כיון שנתיישבה דעתו עליו אמר לה בתי ראי כל חפץ טוב שיש לי בבית וטלי אותו ולכי לבית אביך מה עשתה היא לאחר שישן רמזה לעבדיה ולשפחותיה ואמרה להם שאוהו במטה וקחו אותו והוליכוהו לבית אבא בחצי הלילה ננער משנתיה כיון דפג חמריה אמר לה בתי היכן אני נתון אמרה ליה בבית אבא אמר לה מה לי לבית אביך אמרה ליה ולא כך אמרת לי בערב כל חפץ טוב שיש בביתי טלי אותו ולכי לבית אביך אין חפץ טוב לי בעולם יותר ממך הלכו להם אצל רבי שמעון בן יוחאי ועמד והתפלל עליהם ונפקדו ללמדך מה הקדוש ברוך הוא פוקד עקרות אף צדיקים פוקדים עקרות והרי דברים קל וחומר ומה אם בשר ודם על שאמר לבשר ודם שכמותו אין לי חפץ בעולם טוב ממך נפקדו ישראל המחכים לישועת הקב"ה בכל יום ואומרים אין לנו חפץ טוב בעולם אלא אתה עאל"ו הוי נגילה ונשמחה בך. עיי"ש (סי' לא): זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו אמר רבי אבין אין אנו יודעין במה לשמוח אם ביום אם בהקב"ה בא שלמה ופירש נגילה ונשמחה בך בהקב"ה בך בישועתך בך בתורתך בך ביראתך אמר רבי יצחק בך בכ"ב אותיות שכתבת לנו בתורה ב"ת שנים כ"ף עשרים הרי בך.

משכני אחריו נרוכה – אני שמעתי משלוחיך רמז שאמרת למשכני ואני אמרתי אחריו נרוכה להיות לך לאשה. הציאני המלך חדרי – וגם היום הזה עודנה לי גילה ושמחה אשר נדבקתי בך. נזכירה דודיך – גם היום זאלמנות חיות תמיד אזכיר דודיך הראשונים מכל משתה עונג ושמחה. מישרים אהבון – אהבה עזה אהבת מיסור שלי עקובה לשון פסוק (ישעיה מ) והיה העקוב למיסור והרכסים לזקעה ורכסים, אשר אהבון אני ואבותי באותן הימים זהו פשוטו לפי עניינו, ולפי דוגמתו הם מזכירים לפניו חסד נעורים אהבת כללות לכתם אחריו במדבר ארץ איה ולמנות וגם לדה לא עשו להם והאמינו בו וזשלוחו ולא אמרו היאך נלא למדבר לא מקום זרע ומזונות והלכו אחריו והוא הציאם לתוך חדרי היקף ענניו בזו עודם היום גלים ושמחים בו אף לפי עניינם וכתם ומשתעשעים בתורה וסם מזכירים דודי מיין ומיסור אהבתם אותו:

(ה) פֶּאֶשֶׁר עָשׂוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל אֶת הָעֵגֶל, קָדְרוּ פְּנֵיהֶם כְּבָנוּי שֶׁל פּוֹשׁ הַחוֹנִים בְּאֵהֲלֵי קֶדֶר, וְכִאֲשֶׁר שָׁבוּ בְּתִשְׁבָּה וְנִסְלַח לָהֶם, גָּדַל זֵיו כְּבוֹד פְּנֵיהֶם כְּמִלְאָכִים עַל אֲשֶׁר עָשׂוּ יְרִיעוֹת לְמִשְׁכַּן, וְשָׂרְתָה בֵּינֵיהֶם שְׂכִינֹת ה' וּמִשָּׁה רַבָּם עָלָה לְשָׁמַיִם, וְנָתַן שְׁלוֹם בֵּינֵיהֶם וּבֵין מַלְכָּם. ³⁶⁶ (ה) שְׁחֹרָה אֲנִי וְנֶאֱוָה ³⁶⁷ בְּנֹת יְרוּשָׁלַם כְּאֵהֲלֵי קֶדֶר בִּירִיעוֹת שְׁלֹמֹה ³⁶⁷

שחורה אני ונאוה גו' – אהם רעיותי אל אהל בעיניכם אף אם עזבני אישי מפני שחרת שבי כי שחורה אני על ידי זיפת השמש ונאוה אני בחיתוך איברים נאים, אם אני שחורה כאהלי קדר המשחירים מפני הגשמים שהם פרוסים תמיד במדברות קלה אני להתכבס להיות כיריעות שלמה, דוגמא היא זו אומרת כנסת ישראל לאומות שחורה אני במעשי ונאה אני במעשה אבותי ואף במעשי יס מהם נאים אם יס בי עון העגל יס בי כנגדו זכות קבלת התורה, וקורא לאומות בנות ירושלים על שם שהיא עתידה ליעשות מטרפולין לכולן כמו שנבא יחזקאל (יחזקאל טז) ונחתי אהן לך לכנות כמו (יהושע טו) עקרון וכוותיה:

(ו) אֵל תְּרַאוּנִי שְׂאֲנִי ³⁶⁸ (ו) אֲמַרָה כְּנִסַת יִשְׂרָאֵל נִגְדַת כָּל הָעַמִּים, אֵל תְּבַזּוּנִי עַל שְׂאֲנִי שְׁחֹרָה מִכֶּם, עַל שְׁעִשִׁיתִי כְּמַעֲשֵׂיכֶם, וְהִשְׁתַּחֲוִיתִי לְשִׁמְשׁ וְלִירֵחַ, כִּי נְבִיאֵי הַשֶּׁקֶר הֵם גִּרְמוּ לְהַעֲלוֹת חֲרוֹן אַף ה' עָלַי וְלְמַדּוּנִי לְעַבֵּד אֶת אֱלֹהֵיכֶם, וְלָלַכְתָּ בְּחֻקֹתֵיכֶם, וְלֶאֱדוֹן הָעוֹלָם אֲשֶׁר הוּא אֱלֹקֵי לֹא עֲבַדְתִּי וְלֹא ³⁶⁹ שְׁחֹרָה ³⁶⁸ שְׂשׁוֹפְתִנִי ³⁷⁰ בְּנֵי אֲמִי ³⁷⁰

³⁶⁶ שמ"ר כג י: שחורה אני ונאוה במה שאני שחורה בו אני נאוה חטאו בחורב שנאמר (דברים ט) ובחורב הקצפתם את ה' ובחורב אמרו (שמות כד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע בים המרו שנאמר (תהלים קו) וימרו על ים בים סוף ובים אמרו שירה שנאמר אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת. עי' שיה"ש רבה פ"א סי' לה: שחורה אני כל ימות השבוע ונאוה אני בשבת שחורה אני כל ימות השנה ונאוה אני ביוה"כ שחורה אני בעשרת השבטים ונאוה אני בשבט יהודה ובנימין שחורה אני בעולם הזה ונאוה אני לעולם הבא. עי' זהר ח"ב יד ע"א: שחורה אני ונאוה גו' שחורה אני ונאוה דא כנסת ישראל דהיא שחורה מן גלותא ונאוה דהיא נאוה באורייתא ובפקודין ובעובדין דכשרן. תרגום: שחורה אני ונאוה זו כנסת ישראל שהיא שחורה מן הגלות ונאוה שהיא נאוה בתורה ומצוות ומעשים כשרים.

³⁶⁷ עי' שיה"ש רבה (פ"א סי' לז): כאהלי קדר מה אהלי קדר אע"פ שנראין מבחוץ כעורים ושחורים וסמרטוטין והם מבפנים אבנים טובות ומרגליות כך תלמידי חכמים אף על פי שנראין כעורים ושחורים בעולם הזה אבל בפנים יש בהם תורה מקרא משנה מדרשות הלכות תלמוד תוספתות ואגדות אי מה אהלי קדר אין צריכין תכבוסת יכול אף ישראל כך ת"ל כיריעות שלמה מה יריעות שלמה זו מתלכלכת ומתכבסת וחוזרת ומתלכלכת ומתכבסת כך ישראל אע"פ שמתלכלכין בעונות כל ימות השנה יום הכפורים בא ומכפר עליהם שנאמר (ויקרא טז) כי ביום הזה יכפר עליכם וכתוב (ישעיה א) אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו אי מה אהלי קדר מטלטלין ממקום למקום יכול אף ישראל כן ת"ל כיריעות שלמה כיריעותיו של מי שהשלום שלו מי שאמר והיה העולם שמשעה שמתחן עוד לא אז ממקומן.

³⁶⁸ עי' שיה"ש רבה (פ"א סי' לח): אל תראוני בשחררותי אין לך שמח בבני יותר ממשה ועל ידי שאמר (במדבר כ) שמעו נא המורים נגזר עליו שלא יכנס לארץ

³⁶⁹ עי' שיה"ש רבה (פ"א סי' לט): ששזפתני השמש אמר רבי אבא בר כהנא בשם ר' חייא רבה כתיב (ירמיה ב) כי שתים רעות עשה עמי הא וותרו למאד אלא מלמד שעשו אחת שקשה כשתים שהן משתחווין לעבודת כוכבים ופורעין עצמן כנגד בית המקדש ה"ד (יחזקאל ח) ויבא אותי אל חצר בית ה' הפנימית המד"א (ויקרא כ"ב) כי משחתם בהם מום בם. ועי' פסיקתא רבתי כח: ששזפתני השמש מעשי גרמו לי שהנחתי להקב"ה והלכתי אחר החמה והלבנה.

³⁷⁰ עי' שיה"ש רבה פ"א סי' מא: ר' מאיר אומר בני אמי בני אומתי, אלו הן דתן ואבירם וכו' ר' יוסי אומר, בני אומתי אלו המרגלים. וכו' דבר אחר בני אמי נחרו בי בני אומתי זה ירבעם בן נבט.

נָחְרוּ בִּי שְׁמֹנֵי נִמְרָה הִלַּכְתִּי בְּחֻקֵּי וְלֹא שְׁמַרְתִּי אֶת מִצְוֹתַי, וְאֵת תּוֹרָתוֹ.
 אֵת הַכְּרָמִים כְּרַמֵּי שְׁלִי
 לֹא נִמְרָתִי.³⁷²

אל תראני – אל תסתכלו בי לבזיון כמו (שמואל א ו) כי ראו בארון ה'. שאני שחרחרת – לפי שאין שחרותי וכיעורי ממעני אמי אלא על ידי קזיפת השמש שאותו שחרות נוח להתלבן כשיעמוד בכל. בני אמי נחרו בי – הם בני מזרים שגדלתי בהם ועלו עמי בערב רב הם נחרו בי בהסתם ופתוים עד ששמוני. נטורה את הכרמים – וסם קזפתני השמש והשחרתי כלומר נתנוני ע"א אחרים וכרמי שהיה שלי מאבותי לא נטרתי, מנינו פרנסים נקראים במקרא בלשון כרמים שנאמר (הושע ב) ונתתי לה את כרמיה משם ומתנגמין ואמני לה ית פרנסהא וכן (איוב כד) לא יפנה דרך כרמים:

(ז) הַגִּידָה לִּי שְׂאֵהְבָה (ז) כַּאֲשֶׁר הִגִּיעַ זְמַנוֹ שֶׁל מֹשֶׁה הַנְּבִיא לְהַפְטֹר מִהָעוֹלָם, אָמַר לִפְנֵי ה',
 נַפְשִׁי אֵיכָה תִרְעָה אֵיכָה תִרְבִּיץ בְּצִהָרִים³⁷³ גְּלוּי לִפְנֵי כִּי הָעַם הַזֶּה עֲתִיד לְחַטֹּא וּלְלַכֵּת בַּגּוֹלָה, כַּעַת הַגִּידָה לִּי,
 תִרְבִּיץ בְּצִהָרִים³⁷³ וְשִׁלְמָה וְכַפְּרָב שֶׁל שְׁמֵשׁ הַצִּהָרִים בְּתַקּוּפַת תַּמּוּז, וְלָמָּה זֶה יִהְיֶה נְעִים בֵּין
 אֵהְיָה בְּעַמִּי³⁷⁴ עַל עַדְרֵי חֲבֵרֶיךָ.³⁷⁵ עַדְרֵי בְּנֵי עֶשׂוֹ וַיִּשְׁמַעְאֵל, הַמְּשַׁתְּפִים אֶלְיָךְ אֵת אֱלִילֵיהֶם לְחֲבֵרִים

וכו' ד"א בני אמי נחרו בי בני אומתי זה אחאב, וכו' דבר אחר בני אמי אומתי זו איזבל וכו' דבר אחר בני אמי זה צדקיהו המלך. עי' תדב"א רבה ל: בני אמי נחרו בי אל תקרי בני אמי אלא בני אומה שלי ואלו הן בני אומה שלי כגון חנניה בן עזור ואחאב בן קוליה וצדקיה בן מעשיה שהם נתנבאו עלי שקר לכך נאמר בני אמי נחרו בי.

עי' שיה"ש רבה פ"א סי' מא: נחרו בי נתגרו בי, מלאו הדיין חרון אף עלי.³⁷¹
 עי' שיה"ש רבה פ"א סי' מא: שמוני נטורה את הכרמים על שהיה עושה דין בין בנותיו של יתרו לא היה לו לעשות דין ביני ובין אחי אשר במצרים הוא כרמי שלי לא נטרתי, וכו' על שנתעכבתי במדבר ארבעים ושתים מסעות לא היה לי ליכנס לארץ ישראל הוא כרמי שלי לא נטרתי, וכו' את הכרמים משמירת שני עגליו של ירבעם כרמי שלי לא נטרתי לא הייתי משמר משמרת כהונה ולויה הוא כרמי שלי לא נטרתי וכו' מפטם ומאכיל לצדקיהו בן כנענה וחביריו ונביא אחד של אמת היה לי זה מיכיהו ופקיד הכי ואמר (שם) והאכילוהו לחם לחץ ומים לחץ עד בואי בשלום הוא כרמי שלי לא נטרתי וכו' מאכלת ומפטמת לנביאי הבעל והאשרה ואליהו זכור לטוב שהיה נביא האמת שלחה ואמרה לו (שם יט) כעת מחר אשים את נפשך כנפש אחד מהם הוא כרמי שלי לא נטרתי וכו' שהיה מפטם לפשחור בן מלכיה וחביריו ונביא אחד של אמת היה לי זה ירמיהו וכתב בו (ירמיה לז) ונתון לו ככר לחם ליום מחוץ לאופים מהו מחוץ לאופים אמר רבי יצחק זו פת קיבר שנמכרת חוץ לפלטיא שהיא שחורה מסובים של שעורים הוא כרמי שלי לא נטרתי

עי' שיה"ש רבה פ"א סי' מג: רבי יהודה ב"ר סימון פתר קרייה במשה בשעה שאמר לו הקב"ה ועתה לכה ואשלחך אל פרעה אמר לו רבונו של עולם וכו' כמה חיות [יולדות] יש בהן כמה מעוברות יש בהן כמה תינוקות יש בהן כמה מיני אנונס התקנת להם לחיות שבהן כמה מיני רכוכין התקנת למעוברות שבהן כמה מיני קליות ואגוזים התקנת לתינוקות שבהן איכן פירושו של דבר כאן הגידה לי שאהבה נפשי, אומה שאהבה נפשי, אומה שנתתי נפשי עליה, איכה תרעה בימות החמה איכה תרביץ בצהרים בימות הגשמים. ועי"ש סי' מד: הגידה לי שאהבה נפשי אומה שאהבם נפשי אומה שנתתי נפשי עליה איכה תרעה בימי מלכיות איכה תרביץ בצהרים בשעבוד מלכיות.

עי' שיה"ש רבה פ"א סי' מג: רבי חלבו בשם רבי הונא אמר שלא אהיה כאבל הזה שהוא עוטה על שפמו ובוכה המד"א (ויקרא יג) ועל שפם יעטה. דבר אחר שלמה אהיה כעוטיה שלא אהיה כרועה זה שנכנסו זאבים בתוך עדרו ובקעוהו ועטה את בגדו ויצא המד"א (ירמיה מג) ועטה את ארץ מצרים

עי' שיה"ש רבה פ"א סי' מג: על עדרי חבריק כשאני הולך אצל חבריק וישאלוני על עדריהן מה אני משיבן. סי' מד: שלמה אהיה כעוטיה ר' עזריה אמר שלמה שלא אעשה למה בעיני חבריק על עדריהן חילול שמים בדבר בניך בצרה ועדרי חבריק ברווחה אמר רבי יודן בר סימון שלא יהו אומות העולם אומרים טעת מדת הדין היה יודע שמבקש לשחטן במדבר ושחטן במדבר המד"א (במדבר יד) וישחטם במדבר ורבנן אמרין שלא יראו בניך שצרתן צרה ויטו מאחריך וידבקו בעדרי חבריק המד"א (תהלים צד) היחברך כסא הוות.

הגידה לי שאהבה נפשי – עכשיו רוח הקדש חוזר ומדמה אותה לכאן החזיבה על הרועה אומרת כנסת ישראל לפניו כאשה לבעלה הגידה לי שאהבה נפשי איכה תרעה לאנך בין הזאבים הלכו אשר הם צחוקם ואיכה תרצים צהרים בגלות הזה שהיא עת צרה להם כזהים שהיא עת צרה ללאן. שלמה אהיה כעטיה – ור"ת מה איכפת לך אין זה כבודך שהיה כאזילה עוטה על שפה זוכיה על לאני. על עדרי חזרין – אלל עדרי שאר הרועים שהם רועים לאן כמותך כלומר בין גדודי האומות הסמוכים על אלהים אחרים ויש להם מלכים ושרים מנהיגים אותם:

(ח) אָמַר הַקב"ה לְמֹשֶׁה הַנְּבִיא צְרִיכִים הֵם לְלַכֵּת בַּגּוֹלָה, כְּנֹסֶת הַמְּשׁוּלָה לְנַעֲרָה יְפָה, וְאֲשֶׁר נִפְשֵׁי תִהְיֶה אוֹהֶבֶת אוֹתָהּ, תִּהְיֶה הוֹלֶכֶת בְּדַרְכֵיהֶם שֶׁל הַצְּדִיקִים, וְתִהְיֶה מְסַדֶּרֶת תַּפְלָה עַל פִּי פְרֻנְסִיָּה וּמְנַהִיגֵי דוֹרָה, וְתִהְיֶה מְלַמֶּדֶת לְבָנֵיהֶם הַמְּשׁוּלָּים לְגִדְיֵי עֲזִים לְלַכֵּת לְבֵית הַכְּנֹסֶת וּלְבֵית הַמְּדַרְשׁ, וּבְאוֹתָהּ זְכוּת יִתְפָּרְנְסוּ בַּגּוֹלָה, עַד זְמַן אֲשֶׁר אֲשַׁלַּח מֶלֶךְ הַמְּשִׁיחַ, וְיִנְהִיג אוֹתָם בְּנַחַת אֶל מְשַׁכְּנֹתֵיהֶם, הוּא בֵּית הַמְּקֻדָּשׁ שְׂיִבְנֶה לָהֶם דָּוִד וְשִׁלְמָה רוּעֵי יִשְׂרָאֵל.

(ח) אִם לֹא תִדְעֵי לָךְ הִיפָּה בְנָשִׁים צְאִי לָךְ בְּעַקְבֵי הַצֹּאן³⁷⁶ וְרַעֲי אֶת גְּדֵי־תֵיךְ³⁷⁷ עַל מִשְׁכְּנוֹת הָרְעִים³⁷⁸

אם לא תדעי לך – זו היא תשובת הרועה אם לא תדעי לך להיכן תלכי לרעות לאנך את היפה בנשי' שחלל לו הרועה מלהנהיג אותם. צאי לך בעקבי הצאן – הסתכלי בפסיעת דרך שהלכו הצאן והעקבים ניכרים טררצ"ט בלע"ז וכן הרבה במקרא (תהלים עז) ועקבותיך לא נודעו (ירמיה יג) נחמסו עקבך (בראשית מט) והוא יגוד עקב ישוב על עקביו ואותו הדרך לך. ורעי את גדיתיך על משכנות הרועים – בין משכנות שאר הרועים שאת אלכלם וזה הדוגמא אם לא תדעי לך כנסייתי ועדתי היפה בנשים צשאר אומות איכה תרעי ותנצלי מיד המצדיקים לך להיות ביניהם ולא יאבדו בניך הצבונני בדרכי אבותיך הראשונים שקבלו תורתו ושמרו משמרתו ומצותו ולכי בדרכיהם ואף צשכר זאת תרעי גדיותיך אלל שרי האומות וכן אמר ירמיה (ירמיה לא) הצבי לך ציונים שיתי לך למסילה וגו'.

³⁷⁶ עי' שיה"ש רבה פ"א סי' מד: באותה שעה אמר הקב"ה למשה משה אתה אומר לי איכה תרעה איכה תרביץ חייד אם לא ידעת סופך שיש לך לידע שנאמר אם לא תדעי לך היפה בנשים ד"א אם לא תדעי לך היפה בנשים היפה שבנביאים המעולה שבנביאים אמר רבי יוסי בר ירמיה למה נמשלו הנביאים כנשים לומר לך מה אשה זו אינה מתביישת לתבוע צרכי ביתה מבעלה כך הנביאים אין מתביישים לתבוע צרכיהן של ישראל מן אביהם שבשמים.

³⁷⁷ עי' שיה"ש פ"א סי' מה: כל שבעת ימי אדר היה משה מפיס ומתחנן לפני הקב"ה שיכנס לארץ ובסוף אמר לו (דברים ג) כי לא תעבור את הירדן הזה ורעי את גדיותיך אמר לו גדיים נכנסים תישים אין נכנסין.

³⁷⁸ עי' שיה"ש רבה פ"א סי' מה: על הקוצין זה על ארעהון של רעים וקשים שהיו בה סיחון ועוג. עי' זהר ח"ג יז ע"ב: צאי לך בעקבי הצאן אלן אינון צדיקיא דאינון נדשין בין עקבין ובגיניהון יהיב לך חילא לקיימא (ועל כל דא) ורעי את גדיותיך על משכנות הרועים (שיה"ש א ח) אלן אינון תנוקות של בית רבן דעלמא מתקיימא בגינהון ויהיבין חילא לכנסת ישראל בגלותא משכנות הרועים אלן בתי רבן אתר בית מדרשא דאשתכח אורייתא בהון תדירא. תרגום: צאי לך בעקבי הצאן, אלה הם הצדיקים שהם נדשים בין העקבים, ובשבילם נתן לך כח לעמוד, (ועם כל זה) ורעי את גדיותיך על משכנות הרועים, אלו הם תינוקות של בית רבן, שהעולם מתקיים בשבילם, ונותנים כח לכנסת ישראל בגלות. משכנות הרועים אלו בתי רבן, מקום בית המדרש שתמיד נמצאת בהם התורה.

(ט) כְּאֲשֶׁר יֵצְאוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, רָדְפוּ פְרַעֲהַ וְחִילוּ אַחֲרֵיהֶם בְּרֹכְבֵי
 וּבַפָּרָשִׁים, וְהִיְתָה הַדֶּרֶךְ סְגוּרָה עֲלֵיהֶם מֵאַרְבַּעַת צְדֵיהֶם, מִיָּמִין
 וּשְׂמָאל הֵיוּ מְדַבְּרִיּוֹת מְלֵאִים נְחֻשִׁים שְׂרָפִים [וְעֵקֶרְבַּיִם] וּמְאַחֲזֵיהֶם
 הִיָּה פְרַעֲהַ הַרְשָׁע וְחִילוּ, וּלְפָנֵיהֶם הָיָה יָם סוּף, מֶה עֲשֵׂה הַקֶּבֶ"ה?
 נִגְלָה בְלַח גְּבוּרָתוֹ עַל הַיָּם וְהוֹבִישׁ אֶת הַיָּם וְאֶת הַטִּיט לֹא הוֹבִישׁ,
 אָמְרוּ הַרְשָׁעִים וְהָעֲרָב רַב וְהַנְּכָרִים שְׂבִינֵיהֶם, אֶת מִי הַיָּם יְכוּל לִיבֹשׁ
 וְאֶת הַטִּיט לֹא יְכוּל לִיבֹשׁ, בָּעֵת הַהִיא גָּבַר כַּעַס ה' עֲלֵיהֶם, וְרָצָה
 לְהַטְבִּיעַם בְּתוֹךְ הַיָּם כְּאֲשֶׁר טָבְעוּ פְרַעֲהַ וְחֵילוֹתָיו רָכְבוּ וּפְרָשָׁיו
 וְסוּסָיו, אֱלוֹלֵי מִשָּׁה הִנְבִּיא אֲשֶׁר פָּרַשׁ יָדָיו בְּתַפְלָה לְפָנֵי ה' וְהָשִׁיב
 כַּעֲסוֹ שֶׁל ה' מֵהֶם, וּפְתַח הוּא וְצִדִּיקֵי הַדּוֹר אֶת פִּיהֶם וְאָמְרוּ שִׁירָה,
 וַיַּעֲבְרוּ בְּתוֹךְ יָם סוּף בִּיבֻשָׁה, בְּעֶבֶר זְכוּת אֲבָרְהָם יִצְחָק וַיַּעֲקֹב
 אֶהְבִּי ה'.

לְסַסְתִּי
 פְרַעֲהַ
 רְעִיתִי³⁷⁹
 בְּרֹכְבֵי
 דְמִיתֶיךָ³⁸⁰

לססתי ברכבי פרעה דמיתך רעיתי – למ"ד ז' כמו למ"ד (ירמיהו י) לקול תתו המון מים וכמו למ"ד לריח
 שמניך להקבצת סוסים הרבה שאספתי מתנותי ללאת לקראתך ברכבי פרעה להושיעך כמו שנאמר (חזקיהו ג)
 דרכת בים סוסים סוסים הרבה שם דמיתך רעיתי שתהתך מלעקתך שני' (שמות יד) ואתם תחרישון זאת
 ראייתי בספרי חגדה, דבר אחר דמיתך רעיתי שם הראיתי לכל שרעיתי את. לססתי – הקבצת סוסים וכלשון
 לע"ז קבלי"ש"א. דמיתך – אר"ישמאי בלע"ז כמו (שופטים כ) אותי דימו להרוג כי שם השטתך בקישוטים
 נאים:

(י) כְּאֲשֶׁר יֵצְאוּ לְמִדְבָּר, אָמַר ה' לְמֹשֶׁה כִּמָּה נֶאֱמַר הָעָם הַזֶּה לְהַנְתִּן
 לָהֶם דְּבַרֵי תוֹרָה וְיִהְיוּ כְּזִמְמִים בְּלַחֲיֵיהֶם, אֲשֶׁר לֹא יִסְוֶרוּ מִן הַדֶּרֶךְ
 הַטּוֹבָה כְּמוֹ שְׁלֹא סָר הַסּוּס אֲשֶׁר זָמַם בְּלַחֲיוֹ, וְכִמָּה נֶאֱמַר עֲרָפִם
 לְשֵׁאת מִשָּׂא עַל מַצּוּוֹתַי, וְיִהְיֶה עֲלֵיהֶם כְּעַל עַל צִוָּאר שׁוֹר, שֶׁהוּא
 חוֹרֵשׁ בַּשָּׂדֶה וּמְפָרְנֵס אֶת עַצְמוֹ וְאֶת בְּעָלָיו.

נָאוּ
 בְּתוֹרִים³⁸²
 בְּחַרוּזִים³⁸³
 לְחֵיךָ³⁸¹
 צִוָּארֶךָ

³⁷⁹ עי' שיה"ש רבה פא, סי' מט: דרש רבי פפוס לסוסתי ברכבי פרעה לססתי כתיב אמר הקב"ה
 כשם שששתי על המצריים לאבדן בים כך ששתי לאבד שונאיהם של ישראל ומי גרם להם להנצל
 מימינם ומשמאלם בזכות התורה שעתידין לקבל מימינו של הקב"ה שנא' (דברים לג) מימינו אש
 דת למו ומשמאלם זו מזוזה ד"א מימינם זו ק"ש ומשמאלם זו תפלה. עי' תנחומא שופטים (פרק
 יד): מהו לסוסתי אלא ראה הקב"ה שלא היה פרעה רוצה ליכנס בים מה עשה הקב"ה רכב על עב
 קל והפכו לסוסיא ועמד לפני סוסי החיילות והיו הסוסים רצים אחרי הסוסיא והקב"ה ירד לים
 והסוסים אחריהו הוי לסוסתי לשון נקבה דבר אחר לסוסתי ברכבי פרעה אמר פרעה לחיילותיו מה
 בקל מכל בהמה לרכוב עליה ואצא וארדוף אחרי בני ישראל אמרו ליה סוסיא שאין כיוצא בה
 עולם לפיכך היו הזכרים רודפים אחריה ורכב פרעה כאיילים.

³⁸⁰ עי' שמ"ר פכ"ג סי' יד: דמיתך רעיתי שנדמו גלי הים לסוסיות נקבות ומצרים הרשעים
 לסוסים זכרים מזוהמין והיו רצים אחריהם עד שנשתקעו בים שנאמר סוס ורוכבו רמה בים. עי'
 שיה"ש רבה פ"א סי' נ: דמיתך רעיתי אמר ר' אליעזר לבת מלכים שנשבת והיה אביה עומד
 לפדותה והיתה מרמזת לשבאים ואומרת להם לכם אני ושלכם אני ואחריכם אני אמר לה אביה
 מה את סבורה שאין בי כח לפדותך דומה דמיתך דומי בשתיקה כך בשעה שהיו ישראל חונים על
 הים (שמות יד) וירדפו מצרים אחריהם וישיגו אותם חונים על הים והיו ישראל רומזים למצריים
 מפחדם ואומרים להם אנו שלכם ולכם אנו ואחריכם אנו הולכים אמר להם הקב"ה מה אתם
 סבורים שאין בי כח לפדותכם דומו דמיתך שתקתך הדא הוא דכתיב (שם) ה' ילחם לכם ואתם
 תחרישון.

³⁸¹ עי' שיה"ש רבה פ"א סי' נב: נאו לחיך מה לחיים הללו לא נבראו אלא לדיבור כך משה
 ואהרן לא נבראו אלא לדיבור.

³⁸² עי' שיה"ש רבה פ"א סי' נב: בתורים בשתי תורות שבכתב ושבועל פה ד"א בתורים בתורות
 הרבה הלא הוא דכתיב (ויקרא ו) זאת תורת העולה זאת תורת המנחה זאת תורת החטאת זאת
 תורת האשם זאת תורת זבח השלמים זאת התורה אדם כי ימות באהל ד"א בתורים בשני תארים
 בשני אחים זה משה ואהרן שתוארן טובה זה על זה זה שמח בגדולתו של זה וזה שמח בגדולתו
 של זה. ועיי"ש סי' נג: ד"א נאו לחיך בתורים אלו סופרים ומשנים ומלמדי תינוקות באמונה וכו'
 ד"א נאו לחיך בתורים אלו הרבנין וכו' ד"א נאו לחיך בתורים בשעה שמיללין ההלכה אלו עם
 אלו כגון ר' אבא בר מימי. ועיי"ש סי' נד: נאו לחיך בתורים בשעה שקורין בדברי תורה בתוריהן
 הלכות פסח בפסח הלכות עצרת בעצרת הלכות החג בחג.

נאוו לחייך בתורים – פורות נזמי אזן ומלחת זהב. לוארך בחרוזים – ענקי זהב ומרגליות חרוזות בפחילי זהב של ביזת היס:

(יא) תורי זהב נעשה לך עם נקודות הכסף³⁸⁴ (יא) אז נאמר למשה, עלה השמימה ונתתי לך את שני לוחות אבנים חצובים מספיר כסא כבודי מבהיקים כזהב טוב סדורים בשורות כתובים באצבעי, חקוק בהם עשרת הדברות, מזקקים יותר מפסוק זקוק שבע פעמים שבע. אשר סכום עניניהם מתפרשים בהם, ארבעים ותשעה פנים, ואתנם על ידך לעם בית ישראל.

תורי זהב נעשה לך – נמלכנו אני וביזת דיני לפני בל פרעה שאשיאלנו ואחזק את לבו לרדוף אחריך עם כל שבח גנזי אולרותיו כדי שנעשה לך תורי קטוני הזהב. עם נקודות הכסף – שהיה בידך כבר שהולחת ממלכים שגדולה היתה ביזת היס מביזת מלכים. נקודות – כלי כסף מנוקדים ומאויירים בחברכות וגוונים:

(יב) עד שהמלך במסבו נרדי נתן ריחו³⁸⁵ (יב) ובעוד שהיה משה רבם בשמים, לקבל את שני לוחות האבן והתורה והמצוה, קמו רשעי הדור ההוא ויעשו עגל של זהב [עם] הערב רב שביניהם, והבאישו מעשיהם, ויצא להם שם רע בעולם, אשר לפני זה היה יוצא ריחם נודף בעולם, ואחרי כן הבאישו כנרד שריחו רע מאד, ותרד מכת צרעת על בשרם.

עד שהמלך במסבו – משיבה כנסת ישראל ולומר כל זה אמת טובה גמלתי ואני גמלתיך רעה כי בעוד המלך על השלחן מסכת חופתו. נרדי נתן ריחו – חילוף להבאיש בעוד שהשכינה צמיני קלקלתי בעגל ולשון חנה כתב הכתוב נתן ריחו ולא כתב הבאיש או הסריח לפי שדבר הכתוב בלשון נקיה, (עיון ברכ"י במסכת שבת פרח ר"ע דהטעם ללא כתב הבאיש או הסריח משום חיבה אכן לפירוש התוס' שם שפי' וה"ק מ"ש נתן

³⁸³ עי' שיה"ש רבה פ"א סי' נג: צוארך בחרוזים אלו שבעים סנהדרין שהיו חרוזים אחריהם בלוניא של מרגליות וכו' צוארך בחרוזים אלו התינוקות וכו' צוארך בחרוזים אלו התלמידים שחוזרין צואריהם לשמוע דברי תורה מפיהם כאדם שלא שמע דברי תורה מימיו.

³⁸⁴ עי' שיה"ש רבה פ"א סי' נה: נאוו לחייך בתורים זו התורה צוארך בחרוזים אלו הנביאים תורי זהב אלו הכתובים עם נקודות הכסף זה שיר השירים מלה חתומה ומלה מסיימה. עי' שיה"ש רבה פ"א סי' נה: תורי זהב נעשה לך תורי זהב נעשה לך זו בזת היס עם נקודות הכסף זו בזת מצרים כשם שהפרש בין כסף לזהב כך יש שבח ממון היס מבזת מצרים וכו' ד"א תורי זהב נעשה לך זו התורה שלמד אלקולאין (ר"ל, שלמה למד מין חכמה שנקראת 'אלקולאין' - מצרף לחכמה ליש"ר) בדעתו של הקב"ה עם נקודת הכסף רבי אבא בר כהנא אמר אלו האותיות רבי אחא אמר אלו התיבות ד"א תורי זהב נעשה לך זה הכתב עם נקודות הכסף זה הסרגל ר"א תורי זהב זה המשכן הה"ד (שמות כ"ו) ואת הקרשים תצפה זהב עם נקודות הכסף המד"א (שמות כ"ז) ווי העמודים וחשוקיהם כסף ר' ברכיה פתר קרייה בארון תורי זהב זה הארון דכתיב (שם כ"ה) וצפית אותו זהב טהור עם נקודות הכסף אלו שני העמודים העומדים לפניו שהיו של כסף כמן אצטווין.

³⁸⁵ עי' שבת פח ע"ב: אמר עולא עלובה כלה מזנה בתוך חופתה אמר רב מרי ברה דבת שמואל מאי קרא עד שהמלך במסבו נרדי וגו' אמר רב ועדיין חביבותא היא גבן דכתיב נתן ולא כתב הסריח. עי' שיה"ש רבה פ"א סי' נו: עד שהמלך במסבו ר' מאיר ור' יהודה רבי מאיר אומר עד שהמלך מלכי המלכים הקב"ה במסבו ברקיע נתנו ישראל ריח רע ואמרו לעגל (שמות ל"ב) אלה אלהיך ישראל אמר ליה ר' יהודה דייך מאיר אין דורשין שיר השירים לגנאי אלא לשבח שלא נתן שיר השירים אלא לשבחן של ישראל ומהו עד שהמלך במסבו עד שהמלך מלכי המלכים הקב"ה במסבו ברקיע נתנו ישראל ריח טוב לפני הר סיני ואמרו (שמות כ"ד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע וכו' ר' אליעזר ור' עקיבא ור' ברכיה ר' אליעזר אומר עד שהמלך במסבו עד שמלך מלכי המלכים הקב"ה במסבו ברקיע כבר הר סיני מתמר באור שנאמר (דברים ד') וההר בוער באש. ר' עקיבא אומר עד שמלך מלכי המלכים הקב"ה במסבו ברקיע, כבר (שמות כ"ד) וישכן כבוד ה' על הר סיני. ר' ברכיה אומר עד שמשו במסבו ברקיע שנקרא מלך שנאמר (דברים ל"ג) ויהי בישרון מלך בהתאסף ראשי עם, כבר (שמות כ') וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר.

עי' שם סי' נז: ר' פנחס בשם רבי הושעיא אמר עד שהמלך במסבו עד שהמלך מלכי המלכים הקדוש ב"ה במסבו ברקיע כבר הקדים שנא' (שמות י"ט) ויהי ביום השלישי בהיות הבקר למלך שגזר ליום פלוני אני נכנס למדינה וישנו להם בני המדינה כל הלילה וכשבא המלך ומצאם ישנים העמיד עליהם בקלאנין בוקינס ושופר והיה השר של אותה מדינה מעוררן ומוציאן לאפנתי של מלך והיה המלך מהלך לפניו עד שהגיע לפלטיין שלו כך הקב"ה הקדים דכתיב (שם) ויהי ביום השלישי בהיות הבקר וכתב (שם) כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם ישנו להם ישראל כל אותו הלילה לפי ששינה של עצרת עריבה.

ולא עזוב זהו משום חיבה, אכן מה שלא כתב הבאיט או הסריח זהו בלאו הכי משום לשון נקיה):

(יג) צָרוּר הַמּוֹר דּוּדֵי לֵי (יג) בָּעַת הַהֵיא, אָמַר ה' אֶל מֹשֶׁה, לָךְ רַד כִּי שַׁחַתוּ עִמָּךְ, הָרַף מִמֶּנִּי וְאַשְׁמִידֵם, אֲזַי שָׁב מֹשֶׁה וּבִקֵּשׁ רַחֲמִים מִלִּפְנֵי ה', וַיִּזְכֹּר ה' לָהֶם עֲקֻדַת יָצִיחַ אֲשֶׁר עָקְדוּ אֲבִיו בְּהַר הַמּוֹרִיָּה עַל הַמַּזְבֵּחַ, וַיֵּשֶׁב ה' מִכַּעֲסוֹ, וְהִשְׁרָה שְׁכִינָתוֹ בְּיַנְיָהֶם כְּמִקְדָּם.³⁸⁶ בֵּין שְׂדֵי יְלִין

כרוור המר דודי לי – דודי נעשה לי כמו שיש לו כרוור המור בחיקו ואמר לו הרי לך כרוור זה שיתן ריח טוב מן הראשון שאזדלת כך הקדוש ב"ה נתרצה לישראל על מעשה העגל ומלא להם כפרה על עונם ואמר התנדבו למשכן ויצא זהב המשכן וכפר על זהב העגל. בין שדי ילין – אף לפי שמעלתי בו אמר לשכון סס. בין שדי – בין שני בדי הארון:

(יד) אֲשַׁכַּל הַכֹּפֶר³⁸⁷ (יד) הִנֵּה אֲזַי יָרַד מֹשֶׁה וּשְׁנֵי לֹחֹת אֲבָנִים בְּיָדָיו, וּבִשְׁבִיל עֹנוֹת יִשְׂרָאֵל כָּבְדוּ יָדָיו וּנְפְלוּ וּנְשַׁתְּבְּרוּ, אֲזַי הִלָּךְ מֹשֶׁה וְטָחַן אֶת הָעֵגֶל, וַיִּזְרַק אֶת אֲפָרוֹ לַנַּחַל, וַיִּשָּׂק אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וַיַּהַרְג אֶת כָּל מִי שֶׁהִתְחַיֵּב מִיָּתָהּ, וְעַל פְּעַם שְׁנִית הַשְּׁמִימָה וַיִּתְפַּלֵּל לִפְנֵי ה' וַיִּכְפַּר עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, אֲזַי צָוָה לַעֲשׂוֹת מִשְׁכָּן וְאָרוֹן, בָּעַת הַהֵיא מֵהַר מֹשֶׁה וַיַּעַשׂ אֶת הַמִּשְׁכָּן וְאֶת כָּל כְּלָיו וְאֶת הָאָרוֹן וַיִּשֶׂם בְּאָרוֹן אֶת שְׁנֵי הַלֹּחֹת הָאֲחֵרִים, וַיִּפְקֹד אֶת בְּנֵי אֶהֱרֹן הַפֹּהֵן לְהַקְרִיב קָרְבָּנוֹת עַל הַמַּזְבֵּחַ וַלְנַסֵּךְ אֶת הַיַּיִן עַל הַקָּרְבָּן, וַיִּמְנִין הִיָּה לָהֶם יַיִן לְנַסֵּךְ הַלֵּא הָמָה בַּמִּדְבָּר, לֹא מְקוֹם רְאוּי לְבֵית זָרַע, וְאֵף לֹא תֵּאֲנִים עֲנָבִים וְרִמּוֹנִים? אֲלֵא הִיוּ הוֹלְכִים לְכַרְמֵי עֵין גִּדִי וְלֹקְחִים מִשָּׁם אֲשַׁפּוֹלוֹת עֲנָבִים, וְסוֹחֲטִים מֵהֶם יַיִן וּמְנַסְכִּים אוֹתוֹ עַל הַמַּזְבֵּחַ, רְבַע הַיַּיִן לְכַבֵּשׂ אֶחָד.

אשכול הכופר – יש בוסם ששמו כופר כמו (שיר השירים 7) כפרים עם נרדים ועשוי כעין אשכולות. ככרמי עין גדי – סס מקום וסס הוא מלוי ורליתי באלגדה סאותן כרמים עושין פירות ארבעה או חמשה פעמים בשנה ודוגמא היא לכמה כפרות ומחילות שמחל להן הק"ה על כמה נסיונות שנסוהו במדבר:

(טו) הַנֶּךְ יִפָּה רַעִיתִי הַנֶּךְ³⁸⁹ (טו) כָּאֲשֶׁר עָשׂוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל רְצוֹן מִלְכָּם הוּא בְּמֵאֲמָרוֹ מִשְׁבַּח אוֹתָם בְּפַמְלֵיא שֶׁל מַלְאָכִים קְדוֹשִׁים, וְאוֹמֵר פְּמָה נְאִים מַעֲשִׂיךְ בְּתֵי חֲבִיבְתֵי יִפָּה³⁸⁹ עֵינֶיךָ יוֹנִים³⁹⁰

³⁸⁶ עי' שבת פח ע"ב: מאי דכתיב צרוור המור דודי לי בין שדי ילין אמרה כנסת ישראל לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם אף על פי שמיצר ומימר לי דודי בין שדי ילין [פי' רש"י: אף על פי שמיצר ומימר לי דודי - בעגל, שאמר הורד עדיך: בין שדי ילין - אמר מיד לעשות לו משכן, להיות מצומצמת שכנתו בין שני הבדים, שנראים במקדש ראשון כשני שדים, דוחקין ובולטין בפרוכת שכנגד הפתח]. עי' שיה"ש רבה פ"א ס' נט: צרוור המור דודי לי מהו צרוור המור ר' עזריה בשם ר' יהודה פתר קרייה באברהם אבינו מה המור הזה ראש לכל מיני בשמים כך אברהם ראש לכל הצדיקים מה המור הזה אין ריחו מפיח אלא באור כך אברהם לא נודעו מעשיו עד שהושלך לכבשן האש ומה המור הזה כל מי שליקטו ידיו מתמרמרות כך אברהם ממרר עצמו ומסגף עצמו ביסורים בין שדי ילין שהוא מותאם בין שכינה למלאך שנא' (בראשית יח) וירא וירץ לקראתם וירא בשכינה וירץ כמלאך: ס' ס: רבי חוניא בשם רבי אחא אין לה חביב לאשה הזאת יותר מצרוור הבשם איכן היא מלינה אותו בין שדיה ואמר רבי חוניא בשם ריש לקיש אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע הצרתה למצרים בבכוריהם המרתה להם בנפשותיהם ולי בין שדי ילין הא כיצד היה מצרי אומר לישראל הטמן לי הבכור הזה בין בניך והיה נוטלו ומטמינו והמלאך נכנס ונוגפו ולי בין שדי ילין.

³⁸⁷ עי' שיה"ש רבה פ"א ס' ס: אשכול הכפר אשכול זה יצחק שנכפת על המזבח כאשכול הכפר שמכפר עונותיהם של ישראל.

³⁸⁸ עי' שבת פח ע"ב: אשכול הכופר דודי לי בכרמי עין גדי מי שהכל שלו מכפר לי על עון גדי שכרמתי לי מאי משמע דהאי כרמי לישנא דמכניש הוא אמר מר זוטרא בריה דרב נחמן כדתנן כסא של כובס שכורמים עליו את הכלים. עי' שיה"ש רבה פ"א ס' ס: בכרמי עין גדי זה אבינו יעקב שנכנס בכרום פניו מתפחד בהכלמו אצל אביו ולבש בגדי גדי עזים ונטל הברכות שהן עין עולם. ס' סא: בכרמי עין גדי אלו אבות העולם שנמשכו אחריו כגדיים ונטלו הברכות שהן עין עולם.

³⁸⁹ עי' שיה"ש רבה פ"א ס' סג: הנך יפה רעיתי הנך יפה הנך יפה במצות הנך יפה בגמילות חסדים הנך יפה במצות עשה הנך יפה במצות לא תעשה הנך יפה במצות הבית בחלוק תרומה

כְּנִסַת יִשְׂרָאֵל, בְּזִמְנָא עוֹשֶׂה רְצוֹנִי וְעוֹסֶקֶת בְּדַבְרֵי תוֹרָתִי וְכִמְהַ
מִתְקַנֵּים מֵעֲשִׂיךָ וְעִנְיָנֶיךָ, כְּגוֹזְלִים בְּנֵי יוֹנָה הָרְאוּיִים לְהִקְרַב עַל
הַמִּזְבֵּחַ.

הנך יפה רעיתי – אני הייתי בוסה בקלוקולי והוא חזקני בדברי לויים לומר (במדבר יד) סלחתי כדברך והרי את יפה ויפה כי עיניך יונים כלומר כלה שענייה כעורים כל גופה כריך דיקה ושענייה נאים אין גופה כריך דיקה והדוגמא זו היא מחלתי לך על עונך והרי את יפה בנעשה והנך יפה בנשמע יפה במעשה אבות יפה במעשך. כי עיניך יונים – לדיקים יש צורך שדברך כי כיונה זו שמשמכרת את בן זוגה אינה מניחהו שידווג לאחר כך (שמות לב) ויאספו אליו כל בני לוי ולא טעו בעגל ועוד הנך יפה במלככת המשכן שנאמר (שמות לט) והנה עשו אותה וגומר ויצרך אותם משה הרי שקלסה על כך:

(טז) הַנֶּחֱךָ יָפָה דוּדֵי אֶף ³⁹¹ אֶף נְעִים אֶף עֲרִשְׁנוּ רַעֲנָנָה ³⁹² אֶף מְשִׁיבָה כְּנִסַת יִשְׂרָאֵל לְפָנֵי אֲדוֹן הָעוֹלָם, וְכֵה אִמְרָה כְּמָה נָאָה שְׂכִינַת קְדֻשְׁךָ בְּזִמְנָא שְׂאִתָּה שׁוֹכֵן בְּתוֹכֵנוּ וּמְקַבֵּל בְּרָצוֹן תְּפִלוֹתֵינוּ, וּבִעֵת שְׂאִתָּה מְשַׁרָּה בְּמִטְתָּנוּ חֲבִיבוֹת, וּבְנִינֵנוּ רַבִּים עָלֵי אֶרֶץ, וְאֲנַחְנוּ פְּרִים וְרַבִּים כְּאֵילָן הָעוֹמֵד עַל עֵין הַפִּימִים אֲשֶׁר עָנְפוּ יָפָה, וּפְרוֹתֵינוּ רַבִּים.

ומעשרות הנך יפה במצות השדה בלקט שכחה ופאה ומעשר עני וההפקר הנך יפה בכלאים הנך יפה בסדין בציצית הנך יפה בנטיעה הנך יפה בערלה הנך יפה בנטע רבעי הנך יפה במילה הנך יפה בפריעה הנך יפה בתפלה הנך יפה בקריאת שמע הנך יפה במזוזה הנך יפה בתפילין הנך יפה בסוכה הנך יפה בלולב ואתרוג הנך יפה בתשובה הנך יפה במעשים טובים הנך יפה בעולם הזה הנך יפה בעולם הבא.

³⁹⁰ עי' שיה"ש פ"א סי' סד: עיניך יונים עיניך הן סנהדרין שהם עינים לעדה הה"ד (במדבר ט"ו) והיה אם מעיני העדה רמ"ח איברים יש באדם וכלם אינן הולכים וחוזרים אלא אחר העינים כך אין ישראל יכולין לעשות דבר חוץ מסנהדרין שלהם יונים מה היונה הזאת תמה כך ישראל נאים בהילוכן כשהן עולין לפעמי רגלים מה יונה זאת מצויינת כך ישראל מצויינין בתגלחת במילה בציצית מה יונה זו צנועה כך ישראל צנועים מה יונה זו פושטת צוארה לשחיטה כך ישראל שנאמר (תהלים מ"ד) כי עליך הורגנו כל היום מה יונה זו מכפרת על העונות כך ישראל מכפרים על האומות שכל אותן שבעים פרים שמקריבים בחג כנגד שבעים אומות שלא יצדה העולם מהם הה"ד (שם ק"ט) תחת אהבתי ישטונני ואני תפלה מה יונה זו משעה שמכרת בן זוגה עוד אינה ממירה אותו באחר כך ישראל משעה שהכירו להקב"ה לא המירוהו באחר מה יונה זו נכנסת לקנה ומכרת את קנה ושובכה וגזליה ואפרוחיה וחלונותיה כך הן ג' שורות של תלמידי חכמים כשהן יושבין לפנייהם כל אחד ואחד מכיר את מקומו מה יונה זו אע"פ שאת נוטל גזליה מתחתיה אין מנחת שובכה לעולם כך ישראל אע"פ שחרב בית המקדש לא בטלו שלש רגלים בשנה מה יונה זו מחדשת בכל חדש וחדש גרן כך ישראל מחדשין בכל חדש תורה ומעשים טובים מה יונה זו שוגרת רוגליות הרבה וחוזרת לשובכה כך ישראל הה"ד (הושע י"א) יחרדו כצפור ממצרים זה דור המדבר וכיונה מארץ אשור אלו עשרת השבטים אלו ואלו והושבתים על בתייהם נאם ה' רבי אומר יש מין יונה שמאכילים אותה וחברותיה מריחות אותה ובאות אצלה לשובכה כך בשעה שהזקן יושב ודורש הרבה גרים מתגירים באותה שעה כגון יתרו הוא שמע ואתא רחב שמעה ואתיא אף בחנניה מישאל ועזריה הרבה גרים נתגירו באותה שעה מה טעם (ישעיה כ"ט) כי בראותו ילדיו מה כתיב בתריה (שם) וידעו תועי רוח.

³⁹¹ עי' שיה"ש רבה פ"א סי' יא: ר' יוחנן בשם ר' אחא בשם ר"ש בר אבא נאמר שירים ושבח למי שעתידי להשרות עלינו רוח הקדש נאמר לפניו שירים הרבה בכל השירים או הוא מקלסן או הן מקלסין אותו בשירת משה הן מקלסין אותו ואומר זה אלי ואנוהו ובשירת משה הוא מקלסן ורכיבוהו על במותי ארץ ברם הכא הן מקלסין אותו והוא מקלסן הוא מקלסן הנך יפה רעיתי והן מקלסין אותו הנך יפה דודי.

עיי"ש סי' סז: הנך יפה דודי אף נעים ר' אבהו ורבי חנינא ר' אבהו אמר הוא קלסה בלשון כפול והיא קלסתו בלשון פשוט הוא קלסה בלשון כפול הנך יפה רעיתי הנך יפה שאם בקש לו לעשות אומה אחרת שהוא יכול היא קלסתו בלשון פשוט הנך יפה דודי אף נעים אמר ליה ר' חנינא אף היא קלסתו בלשון כפול שנאמר הנך יפה דודי אף נעים אמרה לו רבש"ע אף שאת מביא עלי נעים הוא למה שאת מחזירני ומביאני לידי מוטב.

³⁹² עי' שיה"ש רבה פ"א סי' סח: אף ערשנו רעננה זה בית המקדש המד"א (מלכים ב' י"א) ואת מניקתו בחדר המטות.

סי' סט: דבר אחר אף ערשנו רעננה מה מטה זו אינה עשויה אלא לנחת רוח כך עד שלא נבנה בית המקדש היתה השכינה מטלטלת ממקום למקום הדא הוא דכתיב (שמואל ב' ז') ואהיה מתהלך באהל ובמשכן משנבנה בית המקדש (תהלים קלב) זאת מנוחתי עדי עד ד"א אף ערשנו רעננה מה

הנגד יפה דודי אף נעים – לא היופי שלי אלא סלך אתה הוא היפה. אף נעים – שעצרת על פשעי והקרית שכינתך בתוכי וזהו קילום של ירידת האש (ויקרא ט) וירא כל העם וירונו. אף ערשנו רעננה – ע"י נעימותך הנה רעננה ערשנו בצנינו ובצננותנו שהם כולם נקבצים אליך פה שנאמר (ויקרא ח) ותקהל העדה וגומר המשכן קרוי מטה שנאמר הנה מטחו שלשלמה וכן המקדש קרוי מטה שנאמר זיואש (דברי הימים ב כה) בחדר המטות אשר בבית ה' על שהם פריין ורביין של ישראל:

(יז) אָמַר שְׁלֹמֹה הַנְּבִיא כַּמָּה נֶאֱמַר בֵּית מִקְדָּשׁ ה' שֶׁנִּבְנָה עַל יְדֵי מַעֲצֵי אַרְזִים, אֲבָל יוֹתֵר נֶאֱמַר יְהִי בֵּית הַמִּקְדָּשׁ שֶׁעֲתִיד לְהִבְנוֹת בְּיַמֵּי מֶלֶךְ הַמֶּשִׁיחַ, אֲשֶׁר רְהִיטֵנו יְהִי מֵאַרְזִים שֶׁל גֵּן עֵדֶן, וְקוֹרוֹתָיו יְהִי מִבְּרוֹשׁ וְתִדְהָר וְתִאֲשׁוּר.³⁹⁴

קרות בתינו ארזים – שצח המשכן הוא זה. רהיטנו – לא ידעתי אם לשון קרשים או לשון בריחים אך ידעתי שאף בלשון משנה שנינו רהיטי ביתו של אדם הן מעידים זו:

פרק ב

(א) אֲמַרְתָּ כְּנֹסֶת יִשְׂרָאֵל בְּזִמְנֵי שְׂרָבוֹן הָעוֹלָם מִשְׁרָה שְׂכִינְתוֹ בְּקִרְבִּי, מְשׁוּלָה אֲנִי לְחִבְצַלַת רְטֹבָה מִגֵּן עֵדֶן, וּמַעֲשֵׂי נְאִים כְּוֹרֵד אֲשֶׁר בְּמִשׁוֹר גֵּן עֵדֶן.³⁹⁵

(א) אֲנִי חִבְצַלַת הַשְּׂרוֹן³⁹⁵
שׁוֹשַׁנַת הָעֵמְקִים³⁹⁶

מטה זו אינה עשויה אלא לנחת רוח כך ישראל עד שלא נבנה בית המקדש היו מטלטלין ממקום למקום ויסעו ויחנו משנבנה בית המקדש (מלכים א' ה') וישב יהודה וישראל לבטח דבר אחר אף ערשנו רעננה מה מטה זו אינה אלא לפריה ורבייה כך עד שלא נבנה בית המקדש (ד"ה א' כ"א) לכו ספרו את ישראל משנבנה (מלכים א' ד') יהודה וישראל רבים ד"ה אף ערשנו רעננה מה מטה זו אינה אלא לפריה ורבייה כך עד שלא נבנה בית המקדש (עזרא ב') כל הקהל כאחד ארבע רבוא משנבנה בית המקדש פרו ורבו דאמר רבי יוחנן מגבת ועד אנטיפרס ששים רבוא עיירות היו והיו מוציאות כפלים כיוצאי מצרים וכדין אפילו את מצנעה יתהון ששים רבוא דקני לא מטחנא להון ולא נסב יתהון אמר רבי חנינא קפצה להם ארץ ישראל.

³⁹³ עי' שיה"ש פ"א סי' ע: קורות בתינו ארזים רבי מנחמא בשם רבי ברכיה אבנים שישן עליהם יקב אבינו נעשו תחתיו כמטה וכפלומה ומה הרטבה הרטיב מהן קורות בתינו ארזים דבר אחר קורות בתינו ארזים אלו הצדיקים והצדיקות הנביאים והנביאות שעמדו ממנו.

³⁹⁴ עי' שיה"ש פ"א סי' עא: רהיטנו ברותים אמר ר' יוחנן אין אדם נהנה מן הברותים הזה למה שהיא נכפפת היא דעתיה דר' יוחנן דא"ר יוחנן (הושע י"ד) אני כברוש רענן אני הוא שכפפתי לעקור יצרה של עבודת כוכבים (שם) אפרים מה לי עוד מה לי וליצרך של עבודת כוכבים אני עניתי אני עוניתי לו ואשורנו לא אשורנו לא אמרנו לך שירה אלא הוי אומר אני הוא שכפפתי לעקור יצרה של עבודת כוכבים ד"ה רהיטנו ברותים מקום שהכהנים רהוטים בברותים המד"א (מלכים א' ו') ויצף את קרקע הבית בצלעות ברושים אמר רבי יוחנן למדה תורה דרך ארץ שיהא אדם מקרה בארזים ומרהיט בברותים שנאמר קורות בתינו ארזים רהיטנו ברותים.

³⁹⁵ עי' שיה"ש רבה פ"ב סי' א: אני חבצלת השרון אמרה כנסת ישראל אני היא וחביבה אני אני שחבבני הקב"ה משבעים אומות חבצלת השרון שעשיתי לו צל על ידי בצלאל דכתיב (שמות ל"ז) ויעש בצלאל את הארון השרון שאמרתי לפניו שירה על ידי משה דכתיב (שמות ט"ו) אז ישיר משה ובני ישראל ד"ה אני חבצלת השרון אני היא וחביבה אני אני היא שהייתי חבויה בצלן של מצרים ולשעה קלה כנסני הקב"ה לרעמסס והרטבתי מעשים טובים כשושנה ואמרתי לפניו את השירה שנאמר (ישעיה ל') השיר יהיה לכם כליל התקדש חג ד"ה אני חבצלת השרון אני היא וחביבה אני אני היא שהייתי חבויה בצלו של ים ולשעה קלה הרטבתי מעשים טובים כשושנה והראיתו באצבע מנון עבורי שנא' (שמות ט"ו) זה אלי ואנוהו ד"ה אני חבצלת השרון אני היא וחביבה אני אני היא שהייתי חבויה בצלן של מלכות למחר כשיגאלני הקב"ה מצלן של מלכות אני מרטבת כשושנה ואומרת לו שיר חדש שנא' (תהלים צ"ח) שירו לה' שיר חדש כי נפלאות עשה הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו.

³⁹⁶ עי' שיה"ש רבה פ"ב סי' ג: רבי יודן ורבי אליעזר רבי יודן אמר אני חבצלת לא היא חבצלת ולא היא שושנה אלא כל זמן שהיא קטנה הוא קורא אותה חבצלת הגדילה קורא אותה שושנה חבצלת ולמה נקראת חבצלת שחבויה בצלה אמר רבי אליעזר משל את הצדיקים במשובח

הזבלת – היא שושנה. שושנת העמקים – נאה משושנת ההרים לפי שמרטבת תמיד שאין כח החמה שולט
 פס:

(ב) בשושנה בין החוחים³⁹⁷ בין רעיתי בין מלכי הגוים.
 (ב) ובזמן שאני סוטה מהדרך הישרה לפניו, והוא מסלק שכינת קדשו ממני, משולה אני לשושנה הגדלה בין החוחים, אשר ענפיה דקורים וקרועים, כך אני דקורה וקרועה מגזרות רעות בגולה בין מלכי הגוים.

כששנה בין החוחים – שמנקזין אותם ותמיד היא עומדת בנויה ולדמימותה כן רעיתי בין הזנות מפתות אותה לרדוף אחריהם לזנות כמותם אחרי אלהים אחרים והיא עומדת באמונתה:

(ג) בתפוח בעצי היער בין הודי בין הבנים בצלו חמדתי וישבתי ופריו מתוק לחבי³⁹⁸ לעולם הבא.
 (ג) כמו שנה ומשבח האתרוג בין אילנות סרק, וכל העולם מפירים אותו, כך רבון העולם היה משבח בין המלאכים, בעת שנתגלה על הר סיני, בזמן שנתן תורה לעמו, באותה השעה, בצל שכינתו חמדתי לשבת, ודברי תורתו נעמו לחבי ושכר מצוותיו שמורות לי לעולם הבא.

כתפוח – אינן של תפוחים כשהוא בין אילני סרק הוא חביב מן כולן שפריו טוב בטעם וזכירה. כן לודי בין הזנים – בין הזחורים הדוגמא כך הקב"ה מכל האלהים נבחר לפיכך כללו חמדתי וישבתי ומדק אגדה

שבמינים ובמשובח שבאותו המין המשובח שבמינים כשושנה ובמשובח שבאותו המין שושנת העמקים ולא כשושנת ההר שנוחה להכמש אלא כשושנת העמקים שמרטבת והולכת משל את הרשעים במגונה שבמינים ובמגונה שבאותו המין מגונה שבמינים כקש לפני רוח אם תאמר כמוך שבבקעה כבר יש בו לחלוח אלא ורדף כמוך הרים לפני רוח.

³⁹⁷ עי' שיה"ש רבה פ"ב סי' ד: כשושנה בין החוחים ר' יצחק פתר קרייה ברבקה שנאמר (בראשית כ"ה) ויהי יצחק בן ארבעים שנה בקחתו את רבקה בת בתואל הארמי מפדן ארם אחות לבן הארמי וגו' אם ללמד שהיא מפדן ארם מה ת"ל אחות לבן הארמי אלא אביה היה רמאי אחיה היה רמאי ואנשי מקומה רמאין והצדקת הזאת יצאה מבינותם למה היא דומה כשושנה בין החוחים.

עי' שם סי' ה: ר' אליעזר פתר קרייה בגאולת מצרים מה שושנה זו כשהיא נתונה בין החוחים קשה לבעלה להלקט כך גאולתן של ישראל היתה קשה לפני הקדוש ב"ה ה"ד (דברים ד') או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי.

עי"ש סי' ח: רבי איבו פתר קרייה בגאולת מחר מה השושנה הזו כשהיא נתונה בין החוחים קשה לבעלה להלקט מהו עושה מביא אור ושורף חוצה לה ואחר כך לוקטה כך (איכה א') צוה ה' ליעקב סביביו צריו.

עי"ש סי' ט: רבי ברכיה אמר הקדוש ברוך הוא למשה לך אמור להם לישראל בני כשהייתם במצרים הייתם דומין לשושנה בין החוחים עכשיו שאתם נכנסין לארץ כנען היו דומין לשושנה בין החוחים תנו דעתכם שלא תעשו כמעשה אלו וכמעשה אלו ה"ד (ויקרא י"ח) כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו וכמעשה ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה לא תעשו וגו':

³⁹⁸ עי' שיה"ש פ"ב סי' י: כתפוח בעצי היער ר' הונא ורבי אחא בשם רבי יוסי בן זמרא מה התפוח הזה הכל בורחין ממנו בשעת השרב ולמה כן לפי שאין לו צל לישוב בצלו כך ברחו אומות העולם משבת בצל הקב"ה ביום מתן תורה יכול אף ישראל כן ת"ל בצלו חמדתי וישבתי חמדתי אותו וישבתי אני הוא שחמדתי אותו ולא האומות רבי אחא ברבי זעירא אמר תרתי אמר חדא התפוח הזה מוציא ניצו קודם לעליו כך ישראל שבמצרים הקדימו אמנה לשמועה ה"ד (שמות ה') ויאמן העם וישמעו כי פקד ה'.

עי"ש סי' יא: רבי אחא ברבי זעירא אמר חורי מה תפוח זה ניצו קודם לעליו כך ישראל בסיני הקדימו עשייה לשמיעה שנא' נעשה ונשמע רבי עזריה אמר תרתי מה התפוח זה אינו גומר פירותיו אלא בסיון כך לא נתנו ישראל ריח טוב אלא בסיון רבי עזריה אמר חורי מה התפוח זה משעה שמוציא ניצו ועד שגומר פירותיו חמשים יום כך משעה שיצאו ישראל ממצרים ועד שקבלו את התורה נ' יום ואימתי קבלו אותה (שם י"ט) בחדש השלישי לצאת בני ישראל ר' יהודה ברבי סימון אמר תרתי מה תפוח זה את נותן בו איסור ואת מריח בו כמה ריחות כך אמר להם משה לישראל אם מבקשין אתם להגאל בדבר קל אתם נגאלין.

עי' שמר פ"ז סי' ב: כתפוח בעצי היער למה נמשל הקב"ה לתפוח לומר לך מה תפוח זה נראה לעין בלא כלום ויש בו טעם וריח כך הקב"ה חכו ממתקים וכלו מחמדים.

עי' שיה"ש פ"ב סי' יב: ופריו מתוק לחכי לחכי היה מתוק אבל לחיך אומות העולם היה מר כלענה.

התפוח הזה הכל זורחים הימנו לפי שאין לו כל כך זרחה כל האומות מעל הקב"ה במתן תורה אבל אני בכלל חמדתי ויסקנתי. אל בית היין – אהל מועד ששם ניתנו פרייה וזיכוריה של תורה:

(ד) הביאני אל בית היין (ד) אומרת כנסת ישראל הביאני ה' לבית מושב המדרש של ישראל של סיני ללמדני תורה מפי משה הסופר הגדול ודגל מצוותיו קבלתי עלי באהבה, ואמרתי כל אשר דבר ה' אעשה ואשמע. ודגלו עלי אהבה³⁹⁹ – וקבלתי שדגלני אליו אהבה היא עלי עודני זוכרת אהבתו ודגלו אשר ייט בלעז:

(ה) סמכוני באשישות⁴⁰⁰ (ה) ובעת אשר שמעתי את קולו המדבר מתוך שלהבת אש, זעתי ונרתעתי אחורי מפחד, ואז נגשתי אל משה ואהרן ואמרתי להם קבלו אתם קול דברי ה' מתוך האש והביאוני לבית המדרש, וסמכוני בדברי תורה, אשר עליהם התבסס העולם, ושימו רדידן על צוארי פירוש המלים הקדושות הערבות לחכי כתפוחי גן העדן, ואהיה עסוקה בהם, אולי ארפא בהם, פי חולת אהבה אני.

סמכוני – עתה כמדת החולים צאשקני ענבים או צאשקות סלת נקיה. רפדוני – רפדו רפידתי סביבותי בתפוחים לריח טוב כדרך החולים כי חולה אני לאהבתו כי למאתי לו פה בגלותי רפידה לשון מלע היא כמו (איוב מא) ירפד חרוץ עלי טיט:

(ו) שמאלו תחת לראשי (ו) כאשר היו עם בית ישראל הולכים במדבר, היו ענני כבוד מקיפים אותם ארבעה, מארבע רוחות העולם כדי שלא תשלט בהם עין הרע, ואחד מעליהם כדי שלא ישלט בהם שרב ושמש, ואף לא מטר וברד, ואחד מתחתם שהיה נושא אותם, כאשר ישא האומן את היונק בחיקו, ואחד היה רץ לפנייהם, מהלך שלשה ימים, להנמיך הרים, ולהגביה מישורים, והורג כל נחשים שרפים ועקרבים אשר במדבר, וימינו תחבקני⁴⁰³

³⁹⁹ עי' במדבר רבה פ"ב סי' ג: הביאני אל בית היין ודגלו עלי אהבה אמר ר' אבהו מה ת"ל הביאני אל בית היין וגו' למה"ד לעשיר שהיה לו אוצר מלא יין ונכנס לבדקו ומצאו כולו חומץ בא לצאת מתוך האוצר ומצא חבית א' יין טוב אמר חבית זו עומדת עלי כמלא אוצר כך ברא הקב"ה שבעים אומות מכולם לא מצא הנייה אלא בישראל שנאמר הביאני אל בית היין ומנין שייך עולה עי' עשרה י' עשרה נ' חמשים הרי שבעים ומכולם ודגלו עלי אהבה רבי יהודה אומר הביאני אל בית היין למרתף הגדול של יין זה סיני ולמדני משה תורה שהיא נדרשת מ"ט פנים ודגלו עלי אהבה.

עי' שיה"ש רבה פ"ב סי' טו: הביאני אל בית היין רבי מאיר ורבי יהודה ר' מאיר אומר אמרה כנסת ישראל הושלט בי יצר הרע כיון ואמרתי לעגל (שמות ל"ב) אלה אלהיך ישראל הדין חמרא כד עלל בבר נש הוא מערבב ליה אמר לו ר' יהודה דייך מאיר אין דורשין שיר השירים לגנאי אלא לשבח [עי' לעיל א' יב] שלא נתן שיר השירים אלא לשבחן של ישראל ומהו הביאני אל בית היין אמרה כנסת ישראל הביאני הקב"ה למרתף גדול של יין זה סיני ונתן לי שם דגלי תורה ומצות ומעשים טובים ובאהבה גדולה קבלתי אותם. עי' תנחומא במדבר יד: ד"א איש על דגלו באותות זש"ה הביאני אל בית היין (שיר א) מהו הביאני אל בית היין כיון שנגלה הקב"ה על הר סיני ירדו עמו כ"ב אלף מרכבות מלאכים שנא' (תהלים סח) רכב אלהים רבותים אלפי שנאן והיו עשויין דגלים דגלים לכך נאמר דגול מרבבה כיון שראו אותן ישראל שהיו עשויין דגלים התחילו מתאווים לדגלים אמרו ולואי שאנו נעשין דגלים כמותן לכך נאמר הביאני אל בית היין הביאני אל בית היין זה הר סיני ששם נתנה תורה שנמשלה לייך שנאמר (משלי ט) לכו לחמו בלחמי ושתו בייך מסכתי. עי' שיה"ש רבה פ"א סי' כח: יבא יחזקאל ויגלה להם חדרי מרכבה אלא הה"ד הביאני המלך חדריו:

⁴⁰⁰ עי' שיה"ש רבה פ"ב סי' טז: סמכוני באשישות בשתי אשות באש של מעלה ובאש של מטה דבר אחר סמכוני באשישות בשתי אשות תורה בכתב ותורה בפה דבר אחר סמכוני באשישות באשות הרבה באשו של אברהם ושל מוריה ושל סנה ובאשו של אליהו ושל חנניה מישאל ועזריה ד"א סמכוני באשישות אלו ההלכות המאוששות

⁴⁰¹ עי' שם: רפדוני בתפוחים אלו ההגדות שריחן וטעמן כתפוחים
⁴⁰² עי"ש: כי חולת אהבה אני אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע כל חלאים שאתה מביא עלי בשביל לאהבני לך ד"א כי חולת אהבה אני אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע כל חלאים שאומות העולם מביאין עלי בשביל שאני אוהבת אותך ד"א כי חולת אהבה אני אע"פ שאני חולה אהובה אני לו.

וְהָיָה תָרַח לָהֶם מְקוֹם רְאוּי לָלוֹן, מִפְּנֵי שֶׁהָיוּ עֲסוּקִים בְּתַלְמוּד תּוֹרָה, אֲשֶׁר נִתְּנָה לָהֶם בְּיַד יְמִינוֹ שֶׁל ה'.
 שמאלו תחת לראשי – במדבר. וימינו תחבנקי – לך ג' ימים נוסע לתור להם מנוחה ובמקום המנוחה מוריד להם מן ושל כל זה אני זוכרת עתה בגלותי וחולה לאהבתו:

(ז) הַשְּׁבַעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלַם בְּצַבָּאוֹת אוּ בְּאֵילוֹת הַשָּׂדֶה,⁴⁰⁴ אִם תַּעֲרִירוּ וְאִם תַּעֲזְרוּ, אֵת הָאֱהָבָה עַד שֶׁתַּחֲפִיץ.⁴⁰⁶
 (ז) אחרי כן נאמר למשה בגבוהה מלפני ה' לשלח שלוחים לרגל את הארץ, וכאשר שבו מלרגל, הוציאו שם רע על ארץ ישראל, והתעקבו ארבעים שנה במדבר, פתח משה פיו, וכל אמר השבעתי אתכם כנסת ישראל בד' צבאות ובאילי ארץ ישראל אשר לא תזידו לעלות לארץ כנען עד שיהיה רצון מלפני ה' ויתמו כל דור אנשי המלחמה למות מתוך המחנה כאשר זדו אחיכם בני אפרים, אשר יצאו שלשים שנה ממצרים, עד שלא בא הקץ, ונפלו בידי פלשתים יושבי גת והרגום אלא המתינו עד עת ארבעים שנה, ואחרי כן יעלו בניכם, ויירשוה.

השבעתי אתכם – אתם האומות. בצבאות או בחילות – שיהיו הפקר ומאכל כצבים ואילי. אם תעירו ואם תעוררו את האהבה – שניני לדודי לשנותה ולהחליפה ולבקש ממני להתפתות אחיכם. עד שתחפץ – ככל עוד שהיא תקועה בלבי והוא חפץ בי. עד שתחפץ – כמו עד שהמלך במסיבו בעוד שהמלך במסיבו. אם תעירו – אם תשניאו כמו (שמאל ח כד) ויהי ערך (דניאל ד') ופסרה לערך. ואם תעוררו – כמו העורר על השדה קלניי"ר בלע"ז יש מדרשי אגדה רבים ואינם מתייחסים על סדר הדברי' כי רואה אני שנתבצחה שלמה ודבר על יליחת מנרים ועל מהן תורה והמשכן וזיאת הארץ וזיאת הבחירה וגלות בצל וזיאת בית שני וחורבנו:

⁴⁰³ עי' שיה"ש רבה פ"ב סי' יט: שמאלו תחת לראשי אלו לוחות הראשונים וימינו תחבנקי אלו לוחות השניים דבר אחר שמאלו תחת לראשי זו ציצית וימינו תחבנקי אלו תפילין ד"א שמאלו תחת לראשי זו קריאת שמע וימינו תחבנקי זו תפלה ד"א שמאלו תחת לראשי זו סוכה וימינו תחבנקי זה ענן שכינה לעתיד לבא הה"ד (ישעיהו ס') לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם ולגנה הירח לא יאיר לך מי מאיר לך (שם) והיה לך ה' לאור עולם ד"א שמאלו תחת לראשי זו מזוזה תני ר"ש בן יוחאי וכתבתם על מזוזות ביתך ביאתך מן השוק לביתך א"ר יוחנן כתיב (שמות כ"ו) ושמת את השולחן מחוץ לפרוכת וגו' ואינו כן אין אדם מניח את המנורה משמאל כדי שלא תהא מעכבת הימין אין אדם מניח את השמאל תחת הראש ומחבק בימין א"ר אחא רבי יוחנן מיייתי לה מן הדא קרייה (דברים י"א) לאהבה את ה' אלהיך ולדבקה בו אי זהו דיבוק שמאלו תחת לראשי.

⁴⁰⁴ עי' שיה"ש פ"ב סי' כ: השבעתי אתכם בנות ירושלים במה השביען ר' אליעזר אומר השביען בשמים ובארץ בצבאות בצבא של מעלה ובצבא של מטה בשתי צבאות הוי אומר בצבאות או באילות השדה זו חית השדה המד"א (איוב ה') כי עם אבני השדה בריתך וחית השדה השלמה לך ר' חנינא בר פפא ור' יהודה ברבי סימון ר' חנינא אמר השביען באבות ובאמהות בצבאות אלו אבות שעשו צביוני ועשיתי צביוני במ או כאילות השדה אלו השבטים המד"א (בראשית מ"ט) נפתלי אילה שלוחה רבי יהודה ברבי סימון אמר השביען במילה בצבאות בצבא שיש בה אות או באילות השדה ששופכין דמם כדם צבי ואיל ורבנן אמרי השביען בדורו של שמד בצבאות שעשו צביוני בעולם ושעשיתי צביוני בהן או באילות השדה ששופכין דמן על קדושת שמי כדם הצבי ודם האיל הה"ד (תהלים מ"ד) כי עליך הורגנו כל היום וכו' אמר רבי אושעיא אמר הקב"ה לישראל המתינו לי ואני עושה אתכם כצבא של מעלה ר' יודן בשם ר' מאיר אמר הקב"ה לישראל אם תשמרו שבוועתי אעשה אתכם כצבא של מעלה ואם לאו אעשה אתכם כצבא של מטה רבי יוסי בר חנינא אמר שתי שבועות יש כאן אחת לישראל ואחת לאומות העולם נשבע לישראל שלא ימרדו עול המלכויות ונשבע למלכויות שלא יקשו עול על ישראל שאם מקשים עול על ישראל הן גורמין לקץ לבא שלא בעונתו וכו' ר' חלבו אומר ארבע שבועות יש כאן השביע לישראל שלא ימרדו על המלכויות ושלא ידחקו על הקץ ושלא יגלו מסטירין שלהם לאומות העולם ושלא יעלו חומה מן הגולה אם כן למה מלך המשיח בא לקבץ גליותיהן של ישראל

⁴⁰⁵ עיי"ש: אם תעירו ואם תעוררו רבי יודן ור' ברכיה ר' יודן אמר אהבה שאהב יצחק את עשו שנאמר (בראשית כ"ה) ויאהב יצחק את עשו

⁴⁰⁶ עיי"ש: מהו עד שתחפץ עד שנעשה חפצו של זקן ר' ברכיה אמר אהבה שאהב הקב"ה לישראל שנאמר (מלאכי א') אהבתי אתכם אמר ה' מהו עד שתחפץ מלכות של מעלן לכשתחפוף מדת הדין מאליה אני הוא מביאה בקולי קולות ולא אתעב לכך נאמר עד שתחפץ:

(ח) קול דודי הנה זה בא
 מְדַלֵּג עַל הַהָרִים⁴⁰⁷ מִקַּפֵּץ
 עַל הַגְּבְעוֹת⁴⁰⁸
 (ח) אָמַר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ, בְּזִמְנֵי יוֹשְׁבֵי עִם בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם
 עָלְתָה צַעֲקוֹתֵם לְשָׁמַי מְרוֹם אֲזִי נִגְלָה כְּבוֹד ה' לְמֹשֶׁה עַל הַר חוֹרֵב,
 וְשָׁלַח לְמִצְרַיִם לְגַאֲלֵם וּלְהוֹצִיאֵם מִתּוֹךְ לַחֵץ יַד מִצְרַיִם, וְדָלַג עַל
 הַקֶּץ מִפְּנֵי זְכוֹת אֲבוֹתֵיהֶם הַנְּמַשְׁלִים לְהָרִים, וְקַפֵּץ עַל זִמְנֵי שְׁעֵבוֹד,
 מֵאָה וְתִשְׁעִים שָׁנָה, בְּצַדֻקַת אֲמוֹתֵיהֶם הַמְּשׁוּלוֹת לְגְבְעוֹת.

קול דודי – חוזר המשורר על הראשונות כאלם שקצר דכריו וחוזר ואומר לא אמרתי לפניכם ראשית
 הדברי' הוא התחיל ואמר הביאני המלך דכריו ולא סיפר היאך פקדם צמארים כלשון חזנה ועכשיו
 חוזר ואומר משיכה זו שאמרתי להם שמשכני דודי ולכתי אחרי כן הית' נושא הייתי אומרת לגאול'
 עד תם ארבע מאות שנה שנאמרו זין הצתרים. קול דודי הנה זה בא – לפני הקץ כמדלג על
 ההרים ומקפץ בגבעות:

(ט) אומרת כנסת ישראל בזמן שנגלה כבוד ה' במצרים בליל הפסח,
 ויהרג כל בכור, רכב על עב קל ורץ פצבי ויעפר האילים והגן על
 לְעֵפֶר הָאֵילִים⁴⁰⁹ הִנֵּה זֶה

⁴⁰⁷ עי' שיה"ש רבה פ"ב סי' כא: קול דודי הנה זה בא רבי יהודה ורבי נחמיה ורבנן ר' יהודה
 אומר קול דודי הנה זה בא זה משה בשעה שבא ואמר לישראל בחדש זה אתם נגאלין אמרו לו
 משה רבינו היאך אנו נגאלין והלא אמר הקב"ה לאברהם (בראשית ט"ו) ועבדום וענו אותם ארבע
 מאות שנה ועדיין אין בידינו אלא מאתים ועשר שנה אמר להם הואיל והוא חפץ בגאולתכם אינו
 מביט בחשבונותיכם אלא מדלג על ההרים אין הרים וגבעות האמורין כאן אלא קצים ועיבורין
 מדלג על החשבונות ועל הקצים ועיבורין ובחדש הזה אתם נגאלין שנא' (שמות י"ב) החדש הזה
 לכם ראש חדשים ר' נחמיה אמר קול דודי הנה זה בא זה משה בשעה שאמר לישראל בחדש הזה
 אתם נגאלין אמרו לו משה רבינו היאך אנו נגאלין והלא אין בידינו מעשים טובים אמר להם
 הואיל וחפץ בגאולתכם אינו מביט במעשיכם הרעים ובמי הוא מביט בצדיקים שבכם ובמעשיהם
 כגון עמרם ובית דינו. עי' תנחומא (במדבר יד) לעתיד לבא בזכות הדגלים אני גואל אתכם ומדלג
 על הקץ בזכות אבות שנקראו הרים שנא' (שיר ב) קול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים מקפץ על
 הגבעות. עי' ר"ה יא ע"א: מדלג על ההרים בזכות אבות. עי' שיה"ש רבה פ"ב סי' כב: מדלג על
 ההרים מקפץ על הגבעות אין הרים אלא בתי דינים המד"א (שופטים י"א) ואלכה וירדתי על
 ההרים ובחדש הזה אתם נגאלין שנאמר החדש הזה לכם ראש חדשים רבנן אמרי קול דודי הנה זה
 בא זה משה בשעה שבא ואמר לישראל בחדש הזה אתם נגאלין אמרו לו משה רבינו היאך אנו
 נגאלין וכל מצרים מטונפת מעבודת כוכבים שלנו אמר להם הואיל והוא חפץ בגאולתכם אינו
 מביט בעבודת כוכבים שלכם אלא מדלג על ההרים ואין הרים אלא עבודת כוכבים המד"א (הושע
 ד') על ראשי ההרים יזבחו ועל הגבעות יקטרו ובחדש הזה אתם נגאלים שנא' החדש הזה לכם ר'
 יודן ור' חוניא ר' יודן בשם ר' אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי ור' חוניא בשם ר' אליעזר בן יעקב
 אומר קול דודי הנה זה בא זה מלך המשיח בשעה שהוא אומר לישראל בחדש הזה אתם נגאלין
 אומרים לו היאך אנו נגאלין ולא כבר נשבע הקב"ה שהוא משעבדנו בע' אומות והוא משיבן שתי
 תשובות ואומר להם אחד מכס גולה לברבריה ואחד מכס גולה לסמטריה דומה כמו שגליתם
 כולכם ולא עוד אלא שהמלכות הזאת מכתבת טירוניא מכל העולם מכל אומה ואומה כותי אחד
 או ברברי אחד בא ומשעבד בכם כגון ששעבדתם בהם כל אומתם וכאילו נשתעבדתם בשבעים
 אומות ובחדש הזה אתם נגאלין הה"ד החדש הזה לכם ראש חדשים.

⁴⁰⁸ עי' ר"ה יא ע"א: מקפץ על הגבעות בזכות אמהות.

⁴⁰⁹ עי' שיה"ש רבה פ"ב סי' כג: תחלה דומה דודי לצבי מה צבי זה מדלג מהר להר ומבקעה
 לבקעה מאילן לאילן ומסוכה לסוכה ומגדר לגדר כך הקדוש ב"ה קפץ ממצרים לים ומים לסיני
 ומסיני לעתיד. במצרים ראו אותן, שנאמר (שמות י"ב) ועברתי בארץ מצרים. בים ראו אותן,
 שנאמר (שם ט"ו) וירא ישראל את היד הגדולה וגו' זה אלי ואנוהו. בסיני ראו אותן דכתיב (דברים
 ה') פנים בפנים דבר ה' עמכם בהר וכתוב (שם ל"ג) ה' מסיני בא. עיי"ש סי' כד: ד"א דומה דודי
 לצבי אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע את אמרת לי דיו דיו דיאו דיאו את לגבן תחלה
 דומה דודי לצבי מה צבי זה מדלג מהר להר מבקעה לבקעה מאילן לאילן ומסוכה לסוכה מגדר
 לגדר כך הקב"ה מקפץ מבית הכנסת זה לבית הכנסת זה מבית מדרש זה לבית מדרש זה כל כך
 למה כדי לברך ישראל וכו' בשעה שיכנסו לבית הכנסת ובית המדרש וקורין קריאת שמע הם
 יושבין וכבודי עומד ביניהם. עיי"ש סי' כה: דומה דודי לצבי מה צבי זה נראה וחוזר ונכסה נראה
 וחוזר ונכסה כך גואל הראשון נראה ונכסה וחוזר ונראה וכמה נכסה מהם ר' תנחומא אמר שלשה
 חדשים הה"ד (שמות ה') ויפגעו את משה ואת אהרן יהודה ברבי אמר לקירסין כך גואל האחרון
 נגלה להם וחוזר ונכסה מהן וכמה נכסה מהן ארבעים וחמשה ימים הה"ד (דניאל י"ב) ומעת הוסר
 התמיד ולתת שקוץ שומם ימים אלף מאתים ותשעים וכתוב (שם) אשרי המחכה ויגיע לימים אלף

עומד אחר כְּתָלָנוּ מִשְׁגִּיחַ הַבְּתִים, אֲשֶׁר אֲנַחֲנוּ שָׁם, וְעַמֵּד אַחַר כְּתָלָנוּ. הַשְּׂגִיחַ מִן הַחֲלוּנוֹת וְהַצִּיץ מִן הַחֲרָכִים וַיֵּרָא דָם זָבַח הַפֶּסַח וְדָם בְּרִית מִלֵּה הַחֲקוּק עַל שְׁעָרֵינוּ וְחֵשׁ מִשְׁמֵי מְרוֹם וַיֵּרָא אֶת עַמּוֹ אוֹכְלִים אֶת זָבַח הַחֶגֶץ צְלִי אֲשֶׁר עַל מְרוֹרִים וּמִצּוֹת וְחֵס עָלֵינוּ, וְלֹא נָתַן רְשׁוֹת לַמְּלֶאכֶה הַמְּשַׁחִית לְהַשְׁחִית בָּנוּ.⁴¹⁰

דומה דודי לכזי – בקלות מרלחתו שמהר לכזי וכעופר האילים עופר לזל בחור. הנה זה עומד וגו' – סצורה הייתי ליישב עגונה עוד ימים רבים והנה הוא הודיע שהיה עומד ומליץ מן חלונות השמים את העשוי לי שנאמר (שמות ג) ראה ראייתי את עני עמי וגומר:

(י) עָנָה דוּדִי וְאָמַר לִי⁴¹¹ (י) וּלְעַת הַבֶּקֶר הַשִּׁיב אֶהוּבִי וְאָמַר לִי, קוּמִי לָךְ כְּנֹסֶת יִשְׂרָאֵל, קוּמִי לָךְ רַעֲיָתִי יִפְתִּי וְלִבִּי אֶהוּבָתִי מִלְּפָנַי וְטוֹבַת הַמַּעֲשִׂים, לְכִי צְאִי מִשְׁעֶבֶד הַמִּצְרִים. לָךְ⁴¹²

ענה – לשון עניה ולשון כעקה קול רם וזה בנין רב לכולם (דברים כז) וענו הלויים. ואמר לי – ע"י משה. קומי לך – (שמות ג) אעלה אתכם מעוני מצרים:

(יא) בִּי הִנֵּה הַפְּתוֹ (יא) הִנֵּה זְמַן הַשְּׁעֶבֶד הַדּוֹמָה לְסִתּוֹ – חֶלֶף, וְהַשָּׁנִים שְׁאִמְרָתִי לְאַבְרָהָם בֵּין הַבְּתָרִים – נִקְטְעוּ, וְשִׁלְטוֹן מִצְרַיִם הַמְּשׁוּל לְמֶטֶר טוֹרֵד – חֶלֶף וְהֶלֶךְ, וְלֹא תוֹסִיפוּ לְרְאוֹתָם עוֹד עַד עוֹלָם. הַגְּשָׁם חֶלֶף הֶלֶךְ לֹא⁴¹³
הנה הסתיו עבר – אין עכשיו טורח דרך, סתיו חורף תרגום סתוא:

(יב) הַנְּצַנִּים נִרְאוּ (יב) וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן שָׁנְמְשְׁלוּ לְלוּלְבֵי תְּמָר נִרְאוּ לַעֲשׂוֹת נִסִּים בְּאַרְץ

שלש מאות שלשים וחמשה אילין יתיריא מאן אינון רבי יוחנן בן קצרתה בשם רבי יונה אמר אלו מ"ה יום שהוא נכסה מהם וכו' א"ר יצחק בר מריון לסוף מ"ה ימים נגלה להם ומוריד להם את המן ואין כל חדש תחת השמש

⁴¹⁰ עי' שיה"ש רבה פ"ב סי' כג: הנה זה עומד אחר כתלנו אחר כתלנו של סיני הה"ד (שמות י"ט) כי ביום השלישי ירד ה' משגיח מן החלונות וירד ה' על הר סיני אל ראש ההר מציץ מן החרכים וידבר אלהים את כל הדברים. עיי"ש סי' כד: הנה זה עומד אחר כתלנו אחר כתלי בתי כנסיות ובתי מדרשות משגיח מן החלונות מבין כתפיהם של כהנים מציץ מן החרכים מבין אצבעותיהם של כהנים ענה דודי ואמר לי מה אמר לי יברכך ה' וישמרך. עיי"ש סי' כו: הנה זה עומד אחר כתלנו אחר כותל מערבי של בית המקדש למה שנשבע לו הקב"ה שאינו חרב לעולם ושער הכהן ושער חולדה לא חרבו לעולם עד שיחדשם הקב"ה משגיח מן החלונות זו זכות אבות מציץ מן החרכים זו זכות אמהות.

⁴¹¹ עי' שיה"ש רבה (פ"ב סי' כג): ענה דודי ואמר לי מה אמר לי אנכי ה' אלהיך. ועיי"ש סי' כד: ענה דודי ואמר לי מה אמר לי יברכך ה' וישמרך. ועיי"ש סי' כו: ענה דודי ואמר לי מה אמר לי החדש הזה לכם ראש חדשים. ועיי"ש סי' כז: ד"א ענה דודי ואמר לי רבי עזריה אמר לא היא עניה ולא היא אמירה אלא ענה לי על ידי משה ואמר לי על ידי אהרן, ועיי"ש סי' לב: דבר אחר ענה דודי ואמר לי על ידי דניאל ואמר לי על ידי עזרא.

⁴¹² עי' שיה"ש רבה פ"ב סי' כז: ומה אמר לי קומי לך רעייתי יפתי קומי לך זרוזי גרמיק ד"א קומי לך בתו של אברהם דכתיב ביה (בראשית י"ב) לך לך מארצך וממולדתך רעייתי יפתי בתו של יצחק שריעה אותי ויפה אותי על גבי המזבח ולכי לך בתו של יעקב ששמע לאביו ולאמו שנאמר (שם כ"ח) וישמע יעקב אל אביו ואל אמו וילך פדנה ארם. עיי"ש סי' לג: ד"א ענה דודי ואמר לי ענה על ידי אליהו ואמר לי על ידי מלך המשיח.

⁴¹³ עי' שיה"ש רבה פ"ב סי' כח: כי הנה הסתו עבר אלו ת' שנה שנגזרו על אבותינו במצרים. עיי"ש סי' לא: כי הנה הסתו עבר אלו מ' שנה שעשו ישראל במדבר. סי' לב: כי הנה הסתו עבר אלו שבעים שנה שעשו ישראל בגולה. עיי"ש סי' לג: אמר ר' עזריה כי הנה הסתו עבר זו מלכות כותים שמסיתה את העולם ומטעת אותו בכזביה המד"א (דברים י"ג) כי יסיתך אחיך בן אמך.

⁴¹⁴ עיי"ש: הגשם חלף הלך לו אלו מאתים ועשר שנים עי"ש סי' לא: הגשם חלף הלך לו אלו ל"ח שנה שהיו ישראל כמנודין במדבר ולא היה הדבור מדבר עם משה עד שתמו כל אותו הדור. סי' לב: הגשם חלף הלך לו אלו חמשים ושתים שנה משחרב הבית עד שנעקרה מלכות כשדים. עיי"ש סי' לג: הגשם חלף הלך לו זה השעבוד הנצנים נראו בארץ הנצחות נראו בארץ.

בְּאֶרֶץ⁴¹⁵ עַת הַזְמִיר
 הַגִּיעַ⁴¹⁶ וְקוֹל הַתּוֹר נִשְׁמַע
 מִצְרַיִם, וְעֵדֶן כְּרִיתַת הַבְּכוֹרוֹת הִגִּיעַ וְקוֹל רוּחַ קֹדֶשׁ שֶׁל הַגְּאֻלָּה, אֲשֶׁר
 אָמַרְתִּי לְאַבְרָהָם אַבְיָכֶם, כְּבָר שָׁמַעְתֶּם מֵה שְׁאִמְרַתִּי לוֹ, וְגַם אֶת הַגּוֹי
 אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ בְּהֶם דָּן אֲנִי וְאַחֲרָי כֵּן יֵצְאוּ בְּרוּשׁ גְּדוֹל, וְכָעַת רְצוֹנִי
 לַעֲשׂוֹת מֵה שֶׁנִּשְׁבַּעְתִּי לוֹ בְּדַבְרִי.⁴¹⁷

הנכנים נראו בארץ – קרבו ימי החמה שהאילנות מולאין פרחים והולכי דרכים מתענגים לראותם.
 עת הזמיר הגיע – שהעופות נותנין זמר וקול ערב להולכי דרכים. וקול התור – כמשמעו תורם
 ובני יונה דרך העופות להיות משוררים ומלפפים בימי ניסן:

(יג) הַתְּאֵנָה חֲנֻטָּה פְּגִיָּה
 וְהַגְּפָנִים סְמֵדֵר נִתְּנוּ
 רִיחַ⁴¹⁸ קוֹמִי לְכִי (לְךָ)
 רְעִיתִי יִפְתִּי וְלִכִּי לְךָ

התאנה חנטה פגיה – כמשמעו. והגפנים סמדר – כשנפול הפרח והענבים מוזדלים זה מזה ונכרים
 כל ענבה לענמה קרויה סמדר, כל הענין הזה פשוטו לשון חבת פתוי שבחור מלכה את ארוסתו
 לילך אחריו כן עשה לי דודי. ענה דודי – על ידי משה. ואמר לי – על ידי אהרן. קומי לך – זרז
 עמך (שמות יא) וישאלו איש מאת רעהו. כי הנה הסתיו עבר – אלו ארבע מאות שנה ללגתים
 למנותם משנולד יצחק. הגשם – שהוא טרחתו של סתיו חלף והלך לו כלומר שנים ושש שנה של

⁴¹⁵ עי' שיה"ש רבה פ"ב סי' כט: הנצנים נראו בארץ הנצוחות נראו בארץ איזה זה זה משה
 ואהרן שנא' (שם י"ב) ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר. עי"ש סי' לא: הנצנים
 נראו בארץ הנצוחות נראו בארץ אלו הנשיאים שנאמר (במדבר לד) ונשיא אחד נשיא אחד. עי"ש
 סי' לב: הנצנים נראו בארץ כגון מרדכי וחבורתו עזרא וחבורתו. עי"ש סי' לג: הנצנים נראו בארץ
 הנצוחות נראו בארץ מי הם רבי ברכיה בשם ר' יצחק כתיב (זכריה ב') ויראני ה' ארבעה חרשים
 ואלו הן אליהו ומלך המשיח ומלכי צדק ומשוח מלחמה

⁴¹⁶ עי' שיה"ש רבה פ"ב סי' כט: עת הזמיר הגיע הגיע זמנן של ישראל להגאל הגיע זמנה של
 ערלה שתזמר הגיע זמן של מצרים שיזמרו הגיע זמן עבודת כוכבים שלהן שתעקר שנא' (שם) ובכל
 אלהי מצרים אעשה שפטים הגיע זמן של ים שיבקעו מימיו שנא' (שם י"ד) ויבקעו המים הגיע זמן
 של שירה שתאמר שנא' (שם ט"ו) אז ישיר משה ר' ביבי (תהלים קי"ט) זמירות היו לי חוקיך וקול
 להקב"ה שנא' (שם) עזי זמרת יה זמירות יה אמר ר' ביבי (תהלים קי"ט) זמירות היו לי חוקיך וקול
 התור נשמע בארצנו אמר ר' יוחנן קול תייר טב נשמע בארצנו זה משה בשעה שאמר (שמות י"א)
 ויאמר משה כה אמר ה' כחצות הלילה. עי"ש סי' לא: עת הזמיר הגיע הגיע זמנה של ערלה שתזמר
 הגיע זמנן של כנענים שיזמרו הגיע זמנה של ארץ ישראל להחלק לישראל שנאמר (במדבר כ"ו)
 לאלה תחלק הארץ. עי"ש סי' לב: עת הזמיר הגיע הגיע זמן של ערלה שתזמר הגיע זמן של רשעים
 שישברו שנא' (ישעיה י"ד) שבר ה' מטה רשעים הגיע זמן של בבליים להשמד הגיע זמן בית
 המקדש שיבנה שנאמר (עובדיה א') ועלו מושיעים בהר ציון וכתוב (חגי ב') גדול יהיה כבוד הבית
 הזה. עי"ש סי' לג: עת הזמיר הגיע הגיע זמנן של ישראל להגאל הגיע זמנה של ערלה להזמר הגיע
 זמנה של מלכות כותים שתכלה הגיע זמנה של מלכות שמים שתגלה שנאמר (שם י"ד) והיה ה'
 למלך על כל הארץ

⁴¹⁷ עי' שיה"ש רבה פ"ב סי' כט: וקול התור נשמע בארצנו אמר ר' יוחנן קול תייר טב נשמע
 בארצנו זה משה בשעה שאמר (שמות י"א) ויאמר משה כה אמר ה' כחצות הלילה. עי"ש סי' לא:
 וקול התור נשמע בארצנו אמר רבי יוחנן קול תייר טב נשמע בארצנו זה קולו של יהושע בשעה
 שאמר עברו בקרב המחנה. עי"ש סי' לב: וקול התור נשמע בארצנו אמר ר' יוחנן קול תייר טב
 נשמע בארצנו אי זה זה קולו של כורש הה"ד (עזרא א') כה אמר כורש מלך פרס וגו' כל
 ממלכות הארץ וגו' מי בכם מכל עמו. סי' לג: וקול התור נשמע בארצנו איזה זה קולו של מלך
 המשיח המכריז ואומר (ישעיה נ"ב) מה נאוו על ההרים רגלי מבשר.

⁴¹⁸ עי' שיה"ש פ"ב סי' ל: התאנה חנטה פגיה אלו פושעי ישראל שמתו בשלשה ימי אפילה
 שנא' (שמות י') והיה חושך וגו' לא ראו איש את אחיו והגפנים סמדר נתנו ריח אלו הנשואים
 שעשו תשובה ונגאלו אתא משה לגבן אמר לון כל הדין ריחא טבא אית גביכון ואתון יתיבין הכא
 קומי לך רעיתי יפתי. עי"ש סי' לא: התאנה חנטה פגיה אלו סלי הבכורים והגפנים סמדר נתנו ריח
 אלו הנסכים. עי"ש סי' לג: התאנה חנטה פגיה א"ר חייא בר אבא סמוך לימות המשיח דבר גדול
 בא לעולם והרשעים כלים והגפנים סמדר נתנו ריח אלו הנשואים ועליהם נאמר (שם ד') והיה
 הנשאר בציון והנותר בירושלם.

קושי השעבוד נגזרו עליכם והלכו להם משנולדה מרים הקשו המצריים שעבוד על ישראל ולכן נקראת מרים על שמררוס. (יב) הנאנים נראו בארץ – הרי משה ואהרן מוכנים לכם לכל ארכיכם. עת הזמיר הגיע – שאתם עתידים לומר שירה על הים. וקול התור – קול התייר הגדול, דבר אחר קול התור קול שהגיע זמן יליאתכם ממצרים. (יג) התאנה חנטה פגיה – הגיע זמן של זכורים לקרב שתכנסו לארץ. והגפנים סמדר – קרב זמן נסכי היין, דבר אחר כשרים שזככם חנטו והנאו לפני מעשים טובים והריחו ריח טוב. קומי לכי – כתיב יוד יתירה קומי לך לקבל עשרת הדברות, דבר אחר התאנה חנטה פגיה אלו פושעי ישראל שכלו בשלש ימי אפילה. והגפנים סמדר נתנו ריח – אלו הנשארם מהם עשו תשובה ונתקבלו כך נדרש בפסיקתא:

(יד) יונתי בחגוי הסלע⁴¹⁹ וכאשר רדף פרעה הרשע אחר עם ישראל היתה משולה כנסת ישראל ליונה סגורה בחגוי הסלע ונחש מעיק לה מבפנים ונץ מעיק לה מבחוץ כך היתה כנסת ישראל סגורה מארבעת הצדדים של העולם, לפנייהם הים, ומאחרייהם רדף השונא, ומשני צדדיהם מדבריות המלאים נחשים שרפים הנושכים והורגים בארסם את בני אדם, ומיד פתחה פיה בתפלה לפני ה', ותצא בת קול משמי מרום ערב⁴²² ומראיך נאנה⁴²³ את קולך⁴²¹ בי קולך את מראיך הראיני השמיעני

⁴¹⁹ עי' שיה"ש רבה פ"ב סי' לד: יונתי בחגוי הסלע מהו יונתי בחגוי הסלע אמר ר' יוחנן אמר הקב"ה קורא אני לישראל יונה דכתיב (הושע ז) ויהי אפרים כיונה פותה אין לב אצלי הם כיונה אבל אצל אומות העולם כמין חיות דכתיב (בראשית מ"ט) גור אריה יהודה נפתלי אילה שלוחה יהי דן נחש עלי דרך בנימין זאב יטרף וכל י"ב שבטים משולים כחיות לפי שהאומות נלחמים לישראל ואומרים לישראל מה אתם רוצים מן השבת ומן המילה והקב"ה מגבירן לישראל ונעשין בפני האומות כחיות להכניען לפני הקב"ה ולפני ישראל אבל אצל הקב"ה נעשים כיונה תמה ושומעין לו הה"ד (שמות ד) ויאמן העם וישמעו כי פקד ה' אמר הקב"ה למשה משה את עומד וצועק כבר שמעתי ישראל וצעקתם הה"ד (שם י"ד) מה תצעק אלי אין בני ישראל צריכין לך לפיכך אמר הקב"ה יונתי בחגוי הסלע אמר רבי יהודה ברבי סימון אמר הקב"ה לישראל אצלי הם תמימים כיונים אבל באומות העולם הם ערומים כנחשים. עיי"ש סי' לה: כתיב ופרעה הקריב מהו הקריב שהקריב את ישראל לתשובה כיון שראו אותם תלו עיניהם להקב"ה ויצעקו לפניו שנא' וישאו בני ישראל את עיניהם והנה מצרים נוסע אחריהם וייראו מאד ויצעקו בני ישראל אל ה' כאותה צעקה שצעקו במצרים כיון ששמע הקב"ה אמר להם אילולי שעשית לי כן לא שמעתי את קולכם על אותה שעה אמר יונתי בחגוי הסלע השמיעני את הקול אין כתיב כאן אלא קולך שכבר שמעתי במצרים וכשצעקו בני ישראל לפני הקב"ה מיד ויושע ה' ביום ההוא. עיי"ש סי' לו: ר' אלעזר פתר קרייה בישראל בשעה שעמדו על הים יונתי בחגוי הסלע שהיו חבויים בסתרו של ים. עיי"ש סי' לז: ר' ע פתר קרייה בישראל בשעה שעמדו לפני הר סיני יונתי בחגוי הסלע שהיו חבויין בסתרו של סיני. עיי"ש סי' לח: רבי יוסי הגלילי פתר קרייה במלכות יונתי בחגוי הסלע שחבויין בסתרו של מלכות. עיי"ש סי' לט: רבי הונא ור' אחא בשם רבי אחא בר חנינא פתרי קרייה על דעתיה דרבי מאיר באהל מועד יונתי בחגוי הסלע שחבויין בסתרו אהל מועד וכו' אנה נפתרינה על דעתיה דרבנן בבית העולמים יונתי בחגוי הסלע שהיו חבויין בסתרו בית עולמים.

⁴²⁰ עי' שיה"ש רבה פ"ב סי' לו: הראיני את מראיך הה"ד (שם) התיצבו וראו את ישועת ה'. עיי"ש סי' לז: הראיני וגו' שנא' וכל העם רואים את הקולות. עיי"ש סי' לח: הראיני את מראיך זה התלמוד. עיי"ש סי' לט: הראיני את מראיך שנא' (ויקרא ח') ותקהל העדה אל פתח אהל מועד וכו' הראיני את מראיך המד"א (מלכים א' ח') אז יקהל שלמה.

⁴²¹ עי' שיה"ש רבה פ"ב סי' לו: השמיעני את קולך זו השירה שנא' אז ישיר משה. עיי"ש סי' לז: השמיעני את קולך זה קול שלפני הדברות שנא' (שמות כ"ד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. עיי"ש סי' לח: השמיעני את קולך זה מעשה הטוב וכבר נמנו פעם אחת בבית עליית עריס בלוד ואמרו מי גדול התלמוד או המעשה ר' טרפון אומר גדול הוא המעשה ר' עקיבא אומר גדול הוא התלמוד נמנו וגמרו גדול הוא התלמוד שמביא לידי מעשה. עיי"ש סי' לט: השמיעני את קולך (שם ט') וירא כל העם וירונו שירה נאה אמרו על ידי שראו דבר חדש לפיכך אמרו שירה חדשה וכו' השמיעני את קולך המד"א (ד"ה ב' ה') והיה כאחד למחצצרים ולמשוררים קול אחד ר' אבין בשם ר' אבא כהן בן דליה אמר כתיב (שמות י"ט) ויענו כל העם יחדיו וכתוב (שם כ"ד) ויען כל העם קול אחד ויאמרו עד איכן עמד להם אותו הקול עד ויהי כאחד למחצצרים ולמשוררים להשמיע קול אחד

⁴²² עי' שיה"ש רבה פ"ב סי' לו: כי קולך ערב זה השיר. עיי"ש סי' לז: כי קולך ערב זה קול שלאחר הדברות שנאמר (דברים ה') וישמע ה' את קול דבריכם וגו'. עיי"ש סי' לח: כי קולך ערב זה התלמוד. עיי"ש סי' לט: כי קולך ערב זה השיר ומראך נאנה וכו' כי קולך ערב זה השיר.

וְכֵן אָמְרָה אֶת כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל הַמְשׁוּלָה לַיּוֹנָה טְהוֹרָה הַמִּתְחַבֶּאֶת
בְּסֹגֵר חֲגִי הַסֵּלַע, וּבְסֶתֶר הַמְדַרְגָּה, הַרְאִינִי אֶת מְרִאֲדָי, וְאֶת מַעֲשֵׂי־
הַטּוֹבִים, הַשְּׁמִיעֵנִי אֶת קוֹלְךָ, כִּי קוֹלְךָ עָרַב בְּתַפְלָה בְּבַיִת מְקֻדָּשׁ מְעֻט
וּמְרֻאָךְ נֶאֱוָה בְּמַעֲשֵׂים טוֹבִים.

יונתי בחגוי הסלע – זה נאמר על אותה שעה שרדף פרעה אחריהם והשיגם חונים על היס ואין מקום לנוס לפנים מפני היס ולא להפנות מפני חיות רעות למה היו דומין באותה שעה ליונה שצורחת מפני הנץ ונכנסה לנקיית הסלעים והיה הנחש נוסף זה תכנס לפנים הרי הנחש תלך לחוץ הרי הנץ אמר לך הקב"ה הראיני את מרחיך את כשרון פעלתך למי את פונה צעת לרה. השמיעני את קולך – (שמות יד) וילעקו בני ישראל אל ה'. בחגוי – בנתיק והוא לשון שבר ודומה לו (תהלים קז) יחוגו וינועו (ישעיה יט) והיתה אדמת יהודה למאכרים לחגא וכשהן רבים קורא להן חגוי וכן קאה קלוי וכן (שמואל כ י) ויכרות את מדויהם. מדרגה – אישקלו"ש בלע"ז כשעושין חריץ סביבות המגדלים ושופכים העפר למעלה להגביה החל סביב עושין אותו מדרגות מדרגות זו למעלה מזו. בסתר המדרגה – פעמים שיש בהן חורים ונכנסים שם פלאים ועופות:

(טו) אַחְזוּ לָנוּ שׁוֹעֲלִים אַחֲרֵי שֶׁעָבְרוּ אֶת הַיָּם, הַתְּרַעְמוּ עַל הַיָּם, וּבֹא עֲלֵיהֶם עֲמֶלֶק הַרְשָׁע, אֲשֶׁר נָטַר לָהֶם שְׂנְאָה עַל עֲנַן הַבְּכֹרָה וְהַבְּרִכּוֹת אֲשֶׁר לָקַח יַעֲקֹב שׁוֹעֲלִים קַטְנִים⁴²⁴

⁴²³ עי' שיה"ש רבה פ"ב סי' לו: ומראך נאווה שהיו ישראל מראין באצבע ואומרים זה אלי ואנוהו. עיי"ש סי' לז: ומראך נאווה שנא' (שמות כ') וירא העם וינועו ויעמדו מרחוק. עיי"ש סי' לח: ומראך נאווה זה מעשה הטוב. עיי"ש סי' לט: המד"א (שם) ויקרבו כל העדה ויעמדו לפני ה' וכו' ומראך נאווה אלו הקרבנות המד"א (מלכים א' ח') ויזבח שלמה את זבח השלמים וגו' בקר אי זה.

⁴²⁴ עי' שמ"ר (פכ"ב סי' א, וכן בשיה"ש רבה פ"ב סי' מב) ויאמר ה' אל משה נטה את ירך על היס וישבו המים וגו' הה"ד (שיר ב) אחזו לנו שועלים שועלים קטנים כשהיה מושל המלכות לא היה מושלן אלא בחיות שנאמר (דניאל ז) וארבע חיון רברבן סלקן מן ימא וכשהוא מושל את המצרים אינו מושלן אלא לשועלים מה שועל זה קטן מן ד' חיות כך מצרים קטנים מן המלכות שנאמר (יחזקאל כט) מן הממלכות תהיה שפלה א"ר אלעזר ב"ר שמעון ערומים היו המצרים לפיכך הוא מושלן כשועלים מה שועל זה מהלך ומביט לאחוריו כך המצרים מהלכין ומביטין לאחוריהם ומה אמרו הבה נתחכמה לו אמרו באו ונבא עליהן בחכמה ונראה היאך אנחנו משעבדין על ישראל בדבר שלא יאה אלהיהן יכול להביא עלינו באותה מדה אם נדונם בחרב יכול הוא להביא עלינו חרב ואם באש יכול הוא להביא עלינו אש יודעין אנו שנשבע שאינו מביא מבול לעולם אלא בואו ונדונם במים שאינו יכול להביא אותם עלינו א"ל הקב"ה רשעים כבר נשבעתי שאינו מביא מבול לעולם אבל מה אעשה לכם אני מביא אתכם למבול וכל אחד ואחד אני גוררו למבולו והוא שדוד אומר (תהלים סג) יגירוהו על ידי חרב מנת שועלים יהיו אלו המצריים הרשעים שגררן הקב"ה לחרבו של ים מהו מנת שועלים יהיו אמר הקב"ה המכה הזו תהא מתוקנת להם לשועלים ששמרן הקב"ה ולא הביא עליהן י' מכות ושם מתו א"ר ברכיה שועלים קדמא מלא ותניינא חסר שעלים כתיב על שם שעלו של ים. עי' שיה"ש רבה פ"ב סי' מג: אמר ר' חנן מה היו בנות ישראל הכשרות והצנועות עושות היו נוטלות בניהם וטומנות אותם במחילות והיו מצריים הרשעים נוטלין בניהם הקטנים ומכניסין אותם לבתיהם של ישראל ועוקצין אותם והם בוכים והיה התינוק של ישראל שומע קול חבירו שבוכה ובוכה עמו והיו נוטלין אותם ומשליכין אותם ליאור הה"ד אחזו לנו שועלים שועלים קטנים ושמרו אותם להשליכם ליאור וכמה תינוקות היו שהשליכו ליאור עשרת אלפים שנא' (יחזקאל ט"ז) רבבה כצמח השדה ורבי לוי אמר ששים רבוא שכן אמר משה (במדבר י"א) שש מאות אלף רגלי העם אשר אנכי בקרבו ומה היו המצריים עושים מביאים בניהם מן האיסכוליות שלהן ומשלחים אותם לבתי מרחצאות שלהן ורואין איזו אשה מישראל מעוברת והן מרשמים לפנים וחוזרים ואומרים לאבותם פלניתא יש לה ג' חדשים פלניתא יש לה ארבעה חדשים וה' חדשים למנינם היו נוטלים מדדיהן ומשליכין אותן ליאור הה"ד אחזו לנו שועלים שועלים קטנים תפשו לנו הרגו לנו אין כתיב כאן אלא אחזו לנו ששמרו אותנו ליאור. ועיי"ש סי' מד: ר' יודן ור' ברכיה ר' יודן אמר שועלים קטנים אלו עשו ודוכסיה המד"א (עובדיה א') הנה קטן נתתיך בגוים א"ר שמעון בן אלעזר משל למדינה שמגדלת איספתרין למלך והיתה שם אשה אחת וילדה בן ננס א' והיתה קוראת את בנה מיקרו ליפארוס אמרה להם בני מיקרו ליפארוס ואין אתם עושים אותו איספסתורין אמרו לה אם בעיניך מיקרו ליפארוס אינו בעינינו אלא ננס שבננסים כך אמר הקב"ה עשו זה הרשע אביו קראו גדול שנא' (בראשית כ"ז) ויקרא את עשו בנו הגדול אמו קראה אותו גדול שנא' (שם) את בגדי עשו בנה הגדול אמר להם הקב"ה אם בעיניכם הוא גדול בעיני הוא קטן שנא' הנה קטן נתתיך בגוים ואין רב הוא לפום תורא טבחיא הה"ד (ישעיה ל"ד) כי

מַחְבְּלִים בְּרַמִּים⁴²⁵ אָבִינוּ מַעֲשׂוֹ, וַיְבֹא לְהַלְחֵם בְּיִשְׂרָאֵל עַל אֲשֶׁר בִּטְלוּ דְבָרֵי תוֹרָה, וְהָיָה
עִמְלֶק הַרְשָׁע גּוֹנֵב מִתַּחַת כַּנְּפֵי עֲנֻגֵי הַכְּבוֹד נְפֹשׁוֹת מְשֻׁבְּטֵי דָן וְהוֹרֵג
אוֹתָם, כִּי הָיָה בְּיַדֵּיהֶם פֶּסֶל שֶׁל מִיכָה בְּאוֹתָהּ הַשְּׁעָה נִתְחַבְּבוּ בֵּית
יִשְׂרָאֵל הַמְשׁוּלִים לְכָרֶם לְהַשְׁחֵת, אֱלוּלֵי צְדִיקֵי הַדּוֹר הַהוּא,
הַמְשׁוּלִים לְבָשֶׁם טוֹב.

אחזו לנו שעלים – שמע הקב"ה את קולם כוה את הים ושטפם זהו אחזו לנו השועלים הללו
הקטני עם הגדולים שאף הקטנים היו מחבלים את הכרמים בעוד כרמנו סמדר שהענבים דקים
כשהיתה זת ישראל יולדת זכר והיא טומנתו והיו המכרים נכנסים לבתיהם ומחפזין את הזכרים
והתינוק טמון והוא זן שנה או זן שנתים והן מביאין תנוקות מבית מכרי ותינוק מכרי מדבר ותינוק
ישראל עונה ממקום שטמון שם והיו חופזין ומשליכין אותו ליאור ולמה קרא אותם שועלים מה
השועל הזה מציט לפנות לאחוריו לברוח אף מכרים מציטים לאחוריהם שנאמר (שמות יד) אנוסה
מפני בני ישראל. שעלים קטנים – כתיב חסר וי"ו על שם שהיה נפרע מהם צמים שנמדדו בשעלו
של מקום:

(טז) דודי לי ואני לו⁴²⁷ בְּאוֹתָהּ שְׁעָה חָזְרוּ בְּתִשְׁבּוּבָה, אֲזַ נָצַב מִשֶּׁה הַנְּבִיא וְהַתְּפִלָּל לְפָנַי ה'
וַיְהוֹשֶׁעַ מְשָׁרְתוֹ הַזְּדָרְז וַיֵּצֵא מִתַּחַת כַּנְּפֵי עֲנֻגֵי כְבוֹד ה', וְעָמוּ אֲנָשִׁים
צְדִיקִים הַדּוֹמִים בְּמַעֲשֵׂיהֶם לְשׁוֹשְׁנָה, וְנִלְחָמוּ בְּעִמְלֶק וְשָׁבְרוּ אֶת
עִמְלֶק וְאֶת עָמוּ בְּנֵדוּי שֶׁל ה' וְהָרַג וְשָׁבַר לְפִי חָרָב.

דודי לי ואני לו – הוא כל כרכיו תבע ממני ולא כוה אלל לי עשו פסח קדשו בכורות עשו משכן
הקריבו עולות ולא תבע מאומה אחרת. ואני לו – כל כרכי תבעתי ממנו ולא מאלהים אחרים.
הרעה – את לאנו בשושים במרעה טוב ונוח ויפה:

(יז) עד שיפוח היום⁴²⁹ וּבִקְצֵת הַיָּמִים עָשׂוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת עֵגֶל הַזֶּהָב וְהִסְתַּלְקוּ עֲנֻגֵי הַכְּבוֹד
אֲשֶׁר הִגְנוּ עֲלֵיהֶם, וְנִשְׁאָרוּ מְגָלִים, וְהוֹרִידוּ אֶת עֲדָיִם אֲשֶׁר חָקוּק בּוֹ
וְנָסוּ הַצִּלְלִים⁴³⁰ סָב דְּמָה

זבח לה' בבצרה וטבח גדול בארץ אדום. ועי"ש סי' מד: ר' ברכיה אמר שועלים קטנים אלו ארבע
מלכיות שנא' (משלי ל') ארבעה הם קטני ארץ.

⁴²⁵ עי' שיה"ש רבה פ, ב סי' מד: מחבלים כרמים אלו ישראל דכתיב (שם ה') כי כרם ה' צבאות
בית ישראל.

עי' מדרש משלי (פרשה יט): מחבלים כרמים. אלו ישראל הגדולים.
⁴²⁶ עי' שיה"ש רבה פ, ב סי' מד: וכרמנו סמדר המד"א (מיכה ז') אין אשכול לאכול בכורה אותה
נפשי, וכו' וכרמנו סמדר מי גרם לכרמינו להיות סמדר (יחזקאל כ"ב) ואבקש מהם איש גודר וגו'
ולא מצאתי אילולי נח דניאל ואיוב. עי' מדרש משלי (פ"ט): וכרמינו סמדר. אלו היונקים.

⁴²⁷ עי' שיה"ש רבה פ"ב סי' מה: (א) טז דודי לי ואני לו הוא לי לאלהים ואני לו לאומה הוא לי
לאלהים (שמות כ') אני ה' אלהיך ואני לו לעם ואומה שנא' (ישעיה נ"א) הקשיבו אלי עמי ולאומי
אלי האזינו הוא לי לאב ואני לו לבן הוא לי לאב (שם ס"ג) כי אתה אבינו (ירמיה ל"א) כי הייתי
לישראל לאב ואני לו לבן (שמות ד') בני בכורי ישראל (דברים י"ד) בנים אתם לה' הוא לי לרועה
(תהלים פ') רועה ישראל האזינה ואני לו לצאן (יחזקאל ל"ד) ואתנה צאן מרעיתי הוא לי
לשומר (תהלים קכ"א) הנה לא ינום ולא יישן וגו' ואני לו לכרם שנא' (ישעיה ה') כי כרם ה' צבאות
בית ישראל הוא לי במקניאין ואני לו במכעיסין הוא לי במקניאין שהכה בכורי מצרים שנא' (שמות
י"ב) ועברתי בארץ מצרים (שם) ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור ואני לו במכעיסין שזבחתי
לאלהי מצרים וכן (שם) ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים

⁴²⁸ עי' שיה"ש רבה פ"ב סי' מו: הרועה בשושנים אין שרביטו של הקב"ה ממשמש ובא אלא
בבני אדם שלבם רך כשושנים אמר ר' אלעזר לבעל הבית שהיו לו שתי פרות אחת כחה יפה ואחת
כחה רע על אי זו מהן הוא מטריח לא על אותה שכחה יפה כן אין הקב"ה מנסה את הרשעים למה
שאינן יכולין לעמוד דכתיב (ישעיה נ"ז) והרשעים כיים נגרש ומי הוא מנסה הצדיקים שנאמר
(תהלים י"א) ה' צדיק יבחן (בראשית כ"ב)

⁴²⁹ עי' שיה"ש רבה פ"ב סי' מז: עד שיפוח היום רבי יודן ור' ברכיה רבי יודן אמר עד שאכנס
פיחה בלילן של מלכיות לא כבר הכנסתי פיחה בלילן של מצרים שהיו ארבע מאות שנה ועשיתים
מאתים ועשר שנה. עי' תנחומא (וירא פרק ב): עד שיפוח היום ונסו הצללים אלך לי אל הר המור

לך דודי לצבי⁴³¹ או שם הגדול מפרש בשבעים שמות, ויבקש ה' להאבידם מהעולם, אלולי שנזכרה לפניו שבועה שנשבע במאמרו לאברהם ליצחק וליעקב שהיו קלים לעבודתו כצבי וכעפר האיל, והקרָבן שהקריב אברהם את יצחק בנו בהר המוריה, ולפני זה הקריב שם את קרבנו, ויבחר אותם בתוך.

עד שיפוח היום – מוסב למקרא של מעלה הימנו דודי לי ואני לו עד זמן שגרם העון וזפתני השמש כחום היום וגזר השרב. ונסו הכללים – חטאנו בעגל חטאנו במרגלים, ונסו הכללים זכות המגינות עלינו פרקתי עולו. סב דמה לך דודי – גרמתי לו להסתלק מעלי על הרים המופלגים ממני. בחר – לשון חלוקה והפלגה:

פרק ג

וכראות עם בית ישראל שהסתלקו ענגי הכבוד מעליהם וכתר הקדש הנתן להם בסיני לקח מהם, ונשארו חשוכים כלילה, ויבקשו את כתר הקדש שהסתלק מהם ולא מצאוהו.
(א) על משכבי בלילות⁴³³ בקשתי את שאהבה נפשי בקשתי ולא מצאתי⁴³⁴

על משכבי בלילות – צר לי שישחתי אפילה כל שלשים ושמונה שנה שהיו ישראל נופים. בקשתי ולא מצאתי – (שמות) כי אינני בקרבים (שמות) כי לא עלה בקרבך:

אמרו בני ישראל אלו לאו נקים ונלך ונקיף את אהל מועד אשר נטה משה מחוץ למחנה ונבקש תורה מאת ה' ושכינת הקדש שהלכה מאתנו, ויסבו בערים ובשוקים וברחובות ולא מצאו.
(ב) אקומה נא ואסובה⁴³⁵ בעיר בשוקים וברחובות אבקשה את

ג: עד שיפוח היום זה יום הדין שנאמר (מלאכי ג) כי הנה היום בא בוער כתנור. (שיר ד) זה אברהם שנקרא מור שנאמר מור ואהלות קציעות כל בגדותיך (תהלים מה). ועיי"ש פרק

⁴³⁰ עי' שיה"ש רבה פ"ב סי' מז: ונסו הצללים לא כבר העברתי מהן שני צללים קשים צל טיט ולבנים וכו' מהו ונסו הצללים אלו צללי יגון ואנחה. עי' תנחומא (וירא ג): ונסו הצללים שאין בו צל לרשעים שנא' (איוב לד) אין חשך ואין צלמות להסתיר שם פעלי און.

⁴³¹ עי' שיה"ש רבה פ"ב סי' מז: סוב דמה לך דודי לצבי סוף שאני נהפך לכם ממדת הדין למדת רחמים וממהר בגאולתכם כדם הצבי וכדם האיל. ועי' מדרש זוטא (שיה"ש ב): סוב דמה לך דודי וגו'. זוכר אני להם מעשה אברהם בין הבתרים:

⁴³² עי' שיה"ש רבה פ"ב סי' מז: על הרי בתר בזכות התנאים שהתניתי עם אברהם אביכם בין הבתרים שנא' (בראשית ט"ו) ביום ההוא כרת ה' את אברהם ברית לאמר וכו' על הרי בתר ר' יודן אמר כדי שיתלו המלכיות בתר אריהון.

⁴³³ עי' שיה"ש רבה פ"ג סי' א: על משכבי בלילות א"ר אבא בר כהנא מהו על משכבי בלילות על מרעי המד"א (שמות כ"א) ולא ימות ונפל למשכב אמר ר' לוי אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע לשעבר היית מאיר לי בין לילות ללילות בין לילן של מצרים ללילן של בבל בין לילן של בבל ללילן של מדי ובין לילן של מדי ללילן של יון ובין לילן של יון ללילן של אדום ועכשיו שישנתי לי מן התורה ומן המצות נסמכו לי לילות ללילות על משכבי בלילות א"ר אלכסנדרא כשישנתי לי מן התורה ומן המצות נסמכו לי לילות ללילות על משכבי בלילות באו לילות.

⁴³⁴ עי' שיה"ש פ"ג סי' ב: ד"א על משכבי בלילות זה לילה של מצרים בקשתי את שאהבה נפשי זה משה (במשה) בקשתי ולא מצאתי. סי' ו: על משכבי בלילות זה לילה של בבל בקשתי את שאהבה נפשי זה דניאל בקשתי ולא מצאתי אקומה נא ואסובה בעיר בשוקים וברחובות בכרכים ובמדינות אבקשה את שאהבה נפשי זה דניאל בקשתי ולא מצאתי מצאוני השומרים אלו הכשדים את שאהבה נפשי זה דניאל.

⁴³⁵ עי' מדרש זוטא (שיר השירים פ"ג סי' ב) אקומה נא ואסובה בעיר - כשאמר הקב"ה לישראל רב לכם סוב את ההר הזה (דברים ב ג). וכו' אקומה נא ואסובה בעיר. ששלח שאול ורכלים לארץ ישראל שאמרו לו הלא דוד מסתתר עמנו (שמואל א' כג יט) בין הבתולות:

שָׁאֵהְבָה נַפְשִׁי⁴³⁶ בְּקִשְׁתִּי
וְלֹא מִצְאָתִי⁴³⁷

אקומה נא – ואזקקה (שמות לג) ויחל משה (שמות לז) אעלה אל ה':

(ג) מִצְאוֹנֵי הַשְּׂמֵרִים
הַסְּבִיבִים בְּעִיר⁴³⁸ אֵת
שָׁאֵהְבָה נַפְשִׁי רְאִיתָם⁴³⁹
(ג) אַמְרָה כָּנַסְתָּ יִשְׂרָאֵל מִצְאוֹנֵי מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְהַלְוִיִּם שׁוֹמְרֵי מִשְׁמַרְתָּ אֶהְלֵ מוֹעֵד הַסּוֹבְבִים אוֹתוֹ סְבִיב סְבִיב, וְשָׁאֵלְתִי אוֹתָם עַל אוֹדוֹת שְׂכִינַת כְּבוֹד ה' שֶׁהִסְתַּלְקָה מִמֶּנִּי, הָשִׁיב מֹשֶׁה הַסּוֹפֵר הַגָּדוֹל שֶׁל יִשְׂרָאֵל וְזֶה אָמַר, אֶעֱלֶה לְשָׁמַי מְרוֹם וְאֶתְפַּלֵּל לְפָנֶיךָ ה', אוֹלֵי יִכְפֹּר עַל חַטָּאתֵיכֶם וְיִשְׁכַּן שְׂכִינְתוֹ בְּיַנְיָכֶם כְּקֵדָם.

מלאוני השומרים – משה ואהרן. את שאהבה נפשי ראייתם – מה מלאכתם צפוי:

(ד) כִּמְעַט שֶׁעֲבַרְתִּי מֵהֶם
עַד שֶׁמִּצְאָתִי אֵת שָׁאֵהְבָה
נַפְשִׁי⁴⁴⁰ אַחֲזִיתִי וְלֹא
אֶרְפְּנוּ⁴⁴¹ עַד שֶׁהִבִּיאֵתִי
אֶל בֵּית אֲמִי⁴⁴² וְאֶל הַדֶּר
הוֹרְתִי⁴⁴³
(ד) כִּמְעַט קָט הָיָה, וַיֵּשֶׁב ה' מְחֻרָוֹן אִפּוֹ, וַצֹּהַ לְמֹשֶׁה הַנְּבִיא, לַעֲשׂוֹת אֶהְלֵ מוֹעֵד, וְאַרְוֶן, וְהַשְׂרָה שְׂכִינְתוֹ בְּתוֹכוֹ, וְהָעַם בֵּית יִשְׂרָאֵל הָיוּ מְקַרְיָבִים קְרִבְנוֹתֵיהֶם וְעוֹסְקִים בְּדַבְרֵי תוֹרָה בְּאוֹלָם בֵּית הַמְּדַרְשׁ שֶׁל מֹשֶׁה רַבֵּם, וּבְקִיטוֹן שֶׁל יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נוֹן מִשְׁרְתוֹ.

כמעט שעברתי מהם – קרוב לפרישתם ממני לסוף ארבעים שנה. עד שמלאכתי – שהיה עמי בימי יהושע לכבוש שלקים ואחד מלכים. אחזתיו ולא ארפנו – לא נתתי לו רפיון עד שהביאותיו אל משכן סילה כשזיל כל זאת שעשה לי:

(ה) הַשְּׂבַעְתִּי אֶתְכֶם
בְּנוֹת יְרוּשָׁלַם בְּצַבָּאוֹת
אוּ בְּאֵילוֹת הַשְּׂרָה⁴⁴⁴ אִם
(ה) כְּשָׁמַע שְׂבַעַת הָעַמִּים, כִּי בָנִי יִשְׂרָאֵל עֲתִידִים לְרַשֵּׁת אֶת אֶרְצָם, קָמוּ כְּאֶחָד, וְקִצְצוּ אֶת הָאֵילָנוֹת, וַיִּסְתְּמוּ אֶת מַעֲיָנוֹת הַמַּיִם, וְהַחֲרִיבוּ אֶת עֲרֵיהֶם וּבְרָחוּ, אָמַר הַקַּב"ה לְמֹשֶׁה הַנְּבִיא, אֲנֹכִי נִשְׂבַּעְתִּי לְאַבוֹתֵיהֶם שֶׁל אֱלוֹי לְהַבִּיא אֶת בְּנֵיהֶם לְרַשֵּׁת אֶרֶץ עוֹשֶׂה חֶלֶב וְדָבֵשׁ,

⁴³⁶ עי' שיה"ש רבה (פ"ג סי' ג): זה משה. עי' מדרש זוטא (שיה"ש פ"ג סי' ב): אבקשה את שאהבה נפשי. במזבח שבנה משה ברפידים:

⁴³⁷ עי' מדרש זוטא (שיר השירים פ"ג סי' ב): בקשתיו ולא מצאתיו. בשעה שירד שאול אחריו למדבר:

⁴³⁸ עי' שיה"ש רבה (פ"ג סי' ד): מצאוני השומרים הסובבים זה שבטו של לוי היך מה דאת אמרת (שמות ל"ב) עברו ושובו משער לשער. עי"ש סי' ו: מצאוני השומרים אלו הכשדים. עי' מדרש זוטא (שיר השירים פרשה ה סי' ז): מצאוני השומרים הסובבים בעיר. כיון שנסתלקה השכינה באו המלכיות ושרפו את בית המקדש. שהוא משול ככתנת: ד"א מצאוני השומרים הסובבים בעיר. ביום שנתנה רשות למלאכי השרת שיהו (עמהם) [עומדים] על החומה (ביום) [כמה] שנאמר על חומותיך ירושלים הפקדתי שומרים (ישעיה ס"ב ו'). אמר רבי חנינא בנו של רבי יוסי הגלילי בו ביום נתנה רשות לגבריאל להפרע מן המלכיות. לקיים מה שנאמר מקול המון נדדו עמים (ישעיה ל"ג ג').

⁴³⁹ עי' שיה"ש רבה (פ"ג סי' ד): את שאהבה נפשי זה משה. עי"ש סי' ו: את שאהבה נפשי זה דניאל.

⁴⁴⁰ עי' שיה"ש רבה (פ"ג סי' ה): כמעט שעברתי מהם עד שמצאתי את שאהבה נפשי זה משה.
⁴⁴¹ עי' ויקרא רבה (פ"א סי' יב, וכן שיה"ש רבה פ"ב סי' יד): א"ר יצחק עד שלא הוקם המשכן היתה נבואה מצויה באומות העולם משהוקם המשכן נסתלקה מביניהם שנאמר (שיר ג) אחזתיו ולא ארפנו. עי' מדרש זוטא (שיר השירים פ"ג סי' ד): אחזתיו ולא ארפנו. בשעה שהורידה מיכל בת שאול כביר העזים על המטה והיה שאול סבור שהוא תפוס: ד"א אחזתיו ולא ארפנו. זה דוד שתפס את הגורן מיד ארונה היבוסאי ואמר זהו בית הבחירה:

⁴⁴² עי' שיה"ש רבה (פ"ג סי' ה): אחזתיו ולא ארפנו עד שהבאתיו אל בית אמי זה סיני. עי"ש (פ"ח סי' ב): למה קוראין לסיני בית אמי שמשם נעשו ישראל כתינוק בן יומו.

⁴⁴³ עי' שיה"ש רבה (פ"ג סי' ה): ואל חדר הורתני זה אהל מועד שמשם נתחייבו ישראל בהורייה.
⁴⁴⁴ עי' לעיל הערה 404.

וְאִיךְ אֲנִי מְבִיא אֶת בְּנֵיהֶם לְאֶרֶץ שְׂמֵמָה וְרִיקָה כְּעַתְּ אֲנִי מְעַבְבֶּה אוֹתָם אֲרַבְעִים שָׁנָה בְּמִדְבָּר, וְתֵהָא תּוֹרְתִי מִתְעַרְבֶּת בְּגוֹפָם, וְאַחֲרַי כֵּן אוֹתָם הָאֲמוֹת רְשָׁעוֹת יִבְנוּ מֵה שְׁהַחְרִיבוּ, אֲזִי אֶמַר מִשֶּׁה לְבַנֵּי יִשְׂרָאֵל הַשְּׂבַעֲתִי אֶתְכֶם כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל בְּד' צְבָאוֹת, וּבְאֵילֵי אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, שְׁלֹא תִזְיְדוּ לְעֵלוֹת לְאֶרֶץ כְּנָעַן, עַד תֵּם אֲרַבְעִים שָׁנָה, וַיְהִי רְצוֹן מִלְפָּנַי ה', לְמַסֵּר יוֹשְׁבֵי הָאֶרֶץ בְּיַדְכֶם, וְתַעֲבְרוּ אֶת הַיַּרְדֵּן, וְנִכְבְּשֶׁה הָאֶרֶץ לְפָנֵיכֶם.

תְּעִירוּ וְאִם תְּעוֹרְרוּ⁴⁴⁵ אֶת הָאֱהָבָה עַד שְׁתַּחֲפִיץ⁴⁴⁶

הַשְּׂבַעֲתִי אֶתְכֶם – האומות בהיותי גולה זניכסם. אם תעירו ואם תעוררו – אהבת דודי ממני על ידי פתוי והסתה לעוזבו לשון מאחריו. עד שתחפץ – בעוד ש'אהבתו חפת עלי:

(ו) מִי זֹאת עֹלָה מִן הַמִּדְבָּר⁴⁴⁷ כְּתִימְרוֹת עֵשֶׂן⁴⁴⁸ מִקְטֶרֶת מוֹר⁴⁴⁹ וּלְבוֹנָה⁴⁵⁰ מִכֶּל אֲבָקֶת רוּכַל⁴⁵¹ (ו) כְּעֵלוֹת יִשְׂרָאֵל מִן הַמִּדְבָּר וְעָבְרוּ אֶת הַיַּרְדֵּן עִם הַחוֹשֶׁעַ בֶּן נוּן, אָמְרוּ עַמֵּי הָאֶרֶץ מִי הִיא זֹאת אִמָּה נִבְחַרְתָּ הַעֹלָה מִן הַמִּדְבָּר וּמִקְטֶרֶת מִקְטֶרֶת בְּשָׁמִים, וְנִשְׁעַנְתָּ בְּזִכּוֹתָי שֶׁל אֲבָרָהָם, אֲשֶׁר עָבַד וְהִתְפַּלֵּל לְפָנַי ה' בְּהַר הַמּוֹרִיָּה, וְנִמְשַׁחְתָּ שְׁמֵן הַמִּשְׁחָה בְּצִדְקָתוֹ שֶׁל יִצְחָק שֶׁנֶּעְקַד בְּמִקּוֹם בֵּית הַמִּקְדָּשׁ הַנִּקְרָא הַר הַלְּבָנוֹן וְנִעֲשִׂים לָהּ נְסִים בְּחִסְדֵיכֶם שֶׁל יַעֲקֹב, שֶׁנֶּאֱבָק עִמּוֹ [מִלְאֵד] עַד עֵלוֹת הַשַּׁחַר וְגַבַּר מִמֶּנּוּ וְנִצּוֹל הוּא וְשִׁנִּים עֵשֶׂר שְׁבָטָיו.

מי זאת עלה מן המדבר – כשהייתי מהלכת במדבר והיה עמוד האש והענן הולכים לפני והורגים נחשים ועקרבים וסורפין הקוליס והזרקנים לעשות הדרכך מישור והיה הענן והעשן עולין ורוחצין אותן האומות ומתמיהות על גדולתי ואומרות מי זאת כלומר כמה גדול' היא זאת העולה מן המדבר

⁴⁴⁵ עי' לעיל הערה 405.

⁴⁴⁶ עי' לעיל הערה 406.

⁴⁴⁷ עי' שיה"ש רבה פ"ג סי' ז: מי זאת עולה מן המדבר עילויה מן המדבר סילוה [ס"א חילוקה] מן המדבר מיתתה מן המדבר המד"א (במדבר י"ד) במדבר הזה יתמו תורה מן המדבר משכן מן המדבר סנהדרין מן המדבר כהונה מן המדבר לויה מן המדבר מלכות מן המדבר שנא' (שמות י"ט) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וכל מתנות טובות שנתן הקב"ה לישראל מן המדבר אמר ר' שמעון בן יוחאי במדבר טענו ובמדבר פרקו נבואה מן המדבר הוי עילויה מן המדבר. עיי"ש סי' יג: מי זאת עולה וגו' מדבר באלישבע בת עמינדב אמרו אלישבע בת עמינדב ראתה חמש שמחות ביום אחד ראתה יבמה מלך ואחיה נשיא ובעלה כהן גדול ושני בניה סגני כהונה ופנחס בן בנה משוח מלחמה כיון שנכנסו בניה להקריב יצאו שרופין ונהפכה שמחתה לאבל מיד נעשית כתימרות עשן כד דמך ר' אלעזר ברבי שמעון היה דורו קורא עליו מי זאת עולה מן המדבר וגו' מכל אבקת רוכל מה הוא מכל אבקת רוכל דהוה ר' אלעזר בר ר' שמעון קראוי ותנווי וקריבוי ופייטווי:

⁴⁴⁸ עי' שיה"ש רבה פ"ג סי' ח: כתימרות עשן אמר רבי אלעזר בשם ר' יוסי בן זמרא בשעה שהיו ישראל מתנוודין ממסע למסע היה עמוד הענן יורד ועמוד אש צומח ועשן המערכה עולה כמין שני זקוקין של אש יוצאין מבין שני בדי הארון ושורפים לפנייהם נחשים שרפים ועקרבים והיו אומות העולם רואין ואומרין אלוהות הן אלו אין תשמישן של אלו אלא באש ומאימתן של ישראל נופל עליהם פחד ורעדה הה"ד (שמות ט"ו) תפול עליהם אימתה ופחד נפלה אין כתיב אלא תפול

⁴⁴⁹ עי' שיה"ש רבה פ"ג סי' ח: מקטרת מור זה אבינו אברהם מה המור הזה ראש לכל הבשמים אף אברהם אבינו היה ראש לכל הצדיקים מה המור הזה כל מי שלוקטו ידיו מתמררות כך היה אברהם אבינו ממרר ומסגף עצמו ביסורים מה המור הזה אינו מפיח ריחו אלא באור כך לא הודיע אברהם את מעשיו הטובים אלא בכבשן האש

⁴⁵⁰ עי' שיה"ש רבה פ"ג סי' ח: ולבונה זה אבינו יצחק שנתקרב כקומץ לבונה על גבי המזבח

⁴⁵¹ עי' שיה"ש רבה פ"ג סי' ח: מכל אבקת רוכל זה יעקב אבינו שהיתה מטתו שלמה לפניו ולא נמצא בהן פסולת א"ר תנחומא מה קופת הרוכל יש בה מכל מיני בשמים כך כהונה מיעקב ולויה ומלכות מיעקב יצחק נתן לו אברהם אבינו כל שלו שנאמר (בראשית כ"ה) ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק ברם רוכלותיו של יעקב לא היתה אלא מאותו האבק שתחת רגליו ר' יודן אמר תרתי ר' יודן אמר כל הרוכלות שישראל עושין ומצליחין בעולם הזה בזכות אותו האבק של יעקב אבינו ר' יודן אמר חורי כל פרגמטיא שישראל עושין ומצליחין בעולם הזה בזכות אותו האבק של יעקב אבינו ר' עזריה אמר תרתי כל מלחמות שישראל עושין ומצליחין בזכות האבק של יעקב אבינו ר' עזריה אמר חורי כל תורה שישראל עושין בעולם הזה בזכות יעקב אבינו רבי ברכיה ור' סימון בשם ר' אבהו אותו האבק נטלו הקב"ה ונתנו תחת כסא הכבוד שלו הה"ד (נחום א') ה' בסופה ובסערה דרכו וענן אבק רגליו.

וגומר כתימות עשן גבוה וזקוף כתמר. מקטרת מר – על פס ענן הקטורת שהיה מתמר מעל מזבח הפנימי. רוכל – פס המוכר כל מיני פסמים. אצקת – על פס פחותין אותו ופוחקין הדק כאצק:

(ז) הנה הנה ⁴⁵² שְׁלֹמֹה שְׁלֹמֹה מִפְתּוֹ שְׁשִׁים לָהּ ⁴⁵³ גְּבוּרִים סָבִיב מְגִבְרֵי יִשְׂרָאֵל ⁴⁵⁴ (ז) כְּאֲשֶׁר בָּנָה שְׁלֹמֹה מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֶת בַּיִת מִקְדָּשׁ ה' בִּירוּשָׁלַיִם, אָמַר ה' בְּמֵאמְרוֹ: כִּמָּה נָאָה בַּיִת הַמִּקְדָּשׁ הַזֶּה, שֶׁנִּבְנָה לִי עַל יָדָיו שֶׁל שְׁלֹמֹה בֶן דָּוִד, וְכִמָּה נָאִים הַכֹּהֲנִים בְּזִמְנֵן שְׁפוֹרְשִׁים יְדֵיהֶם, וְעוֹמְדִים עַל דּוֹכְנָם, וּמְבָרְכִים אֶת עַם בְּיַת יִשְׂרָאֵל, בְּשֵׁשׁ אוֹתִיּוֹת שֶׁנִּמְסְרוּ לַמֶּשֶׁה רַבָּם, וְאוֹתָהּ הַבְּרָכָה מְסַבְּגַת אוֹתָם כְּחוֹמָה גְּבוּהָ וְחֻזְקָה, וְבָהּ מִתְגַּבְּרִים וּמִצְלִיחִים כָּל גְּבוּרֵי יִשְׂרָאֵל.

הנה מטתו של שלמה – אהל מועד והארון שהיו נושאין צמדבר. פסם גבורים סביב לה – פסם רבוא סביב לה. מגבורי ישראל – מיוצאי הכנען לצד פחותים מנן עשרים והיתרים על בני פסם:

(ח) פֶּלֶם אַחֲזֵי חֶרֶב ⁴⁵⁵ (ח) וְהַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וְכָל שְׂבֻטֵי יִשְׂרָאֵל כָּלֵם גְּאֻזִּים בְּדַבְרֵי תוֹרָה הַמְּשׁוּלִים לְחֶרֶב וְנוֹשְׂאִים וְנוֹתְנִים בָּהֶם כְּגְבוּרִים מְלַמְּדֵי מִלְחָמָה, וְכָל מְלַמְּדֵי מִלְחָמָה ⁴⁵⁶ אִישׁ

⁴⁵² עי' סנהדרין כ ע"ב: מלך על כל העולם כולו ולבסוף לא מלך אלא על וכו' ולבסוף לא מלך אלא על מטתו שנאמר הנה מטתו של שלמה וגו'. עי' שיה"ש רבה פ"א סי' י: נתמעטה מלכותו ולא היה מלך אלא על ביתו שנאמר הנה מטתו של שלמה כלם אחוזי חרב ואפי' על מטתו לא היה מלך שהיה מפחד מן הרוחות. עי' שבועות לה ע"ב: כל שלמה האמורין בשה"ש קדש שיר למי שהשלום שלו חוץ מזה וכו' וי"א אף זה חול הנה מטתו של שלמה ששים. עי' שיה"ש רבה פ"ג סי' יד: הנה מטתו של שלמה ששים גבורים סביב לה ר' ביבי בשם רבי אלעזר בר' יוסי פתר קרייה בברכת כהנים הנה מטתו הנה מטותיו ושבתיו המד"א (חבקוק ג ט) שבועות מטות. של שלמה של מלך שהשלום שלו. עיי"ש סי' טו: ר' שמלאי פתר קרייה במשמרות הנה מטתו הנה מטותיו ושבתיו המד"א שבועות מטות אומר סלה. של שלמה למלך שהשלום שלו. עיי"ש סי' טז: רבי יוחנן פתר קרא בסנהדריות הנה מטתו מטותיו ושבתיו כמה דתימר שבועות מטות. של שלמה למלך שהשלום שלו. עיי"ש סי' יז: ורבנן פתרי קרא ביוצאי מצרים הנה מטתו מטותיו ושבתיו המד"א שבועות מטות של שלמה למלך שהשלום שלו.

⁴⁵³ עי' שיה"ש רבה פ"ג סי' יד: ששים גבורים סביב לה אלו ששים אותיות שבברכת כהנים. עיי"ש סי' טו: ששים גבורים סביב לה אלו כ"ד משמרות כהונה וכ"ד משמרות לוויה ושתיים עשרה מחלוקות. עיי"ש סי' טז: ששים גבורים אלו ששים איש מעם הארץ הה"ד (מלכים ב' כ"ה) וששים איש מעם הארץ הנמצאים בעיר. עיי"ש סי' יז: ששים גבורים אלו ששים רבוא שיצאו ממצרים מבן עשרים שנה ולמעלה. עיי"ש סי' יח: עד שלא חטא שלמה היה רודה בשרים ובשרות הה"ד (קהלת ב') עשיתי לי שרים ושרות זכרים משוררים ונקבות משוררות ותענוגות בני האדם פרובטייה שדה ושדות שידה ושידתה דהו אזיין בהון כיון שחטא מינה לו ששים גבורים מגבורי ישראל והעמידן לשמור את מטתו הדא הוא דכתיב הנה מטתו וגו' כלם אחוזי חרב שהיה מתפחד מן הרוחות.

⁴⁵⁴ עי' שיה"ש רבה פ"ג סי' יד: מגבורי ישראל, שהם מגברין את ישראל. עיי"ש סי' טו: מגבורי ישראל שמשמרין את ישראל. עיי"ש סי' טז: מגבורי ישראל אלו אחד עשר אנשים הה"ד (שם) ויקח שר טבחים את שריה כהן הראש ואת צפניהו כהן משנה ואת שלשת שומרי הסף ומן העיר לקח סריס אחד זה מופלא בית דין ולמה קורא אותו סריס שמסרס את ההלכה וחמשה אנשים מרואי פני המלך הרי אחד עשר וכשהוא אומר (ירמיה נ"ב) שבעה להוסיף עליו שני סופרי דינין שיושבין לפניו מגבורי ישראל מזכין את ישראל בגבורה. עיי"ש סי' יז: מגבורי ישראל אלו ששים רבוא שיצאו ממצרים מבן עשרים שנה ולמטה.

⁴⁵⁵ עי' שיה"ש רבה פ"ג סי' יד: כלם אחוזי חרב אמר ר' עזריה דברים מבורכין בגבורה (במדבר ו') יברכך ה' יאר ה' ישא ה'. עיי"ש סי' טו: כלם אחוזי חרב רבי זעירא ור' יהודה בשם שמואל אלו תלמידי חכמים שמלמדין לכהנים שחיטה והלכות זריקה וקבלה וקמיצה ר' יצחק בשם ר' אמי אמר אלו מבקרי מומי קדשים ונוטלין שכרן מתרומת הלשכה. עיי"ש סי' טז: כלם אחוזי חרב ר' מאיר ור' יוסי רבי מאיר אומר שהיו כלן שונין הלכה כחרב שאם בא מעשה על ידיהם לא תהא הלכה קוהא להם.

⁴⁵⁶ עי' שיה"ש רבה פ"ג סי' יד: מלומדי מלחמה שהם נלחמים בכל מיני פורעניות שיש בעולם

חָרְבוּ עַל יְרֵכוֹ⁴⁵⁷ מִפְּחַד אָחַד וְאָחַד מֵהֶם חוֹתֵם מִלָּה עַל בְּשָׂרָם כְּמוֹ שֶׁנִּחְתְּמָה בְּבָשָׂרוֹ שֶׁל אֲבָרֵיהֶם וּמִתְגַּבְּרִים בָּהּ כְּאִישׁ אֲשֶׁר חָרְבוּ חֲגוּרָה לִירְכוֹ, וּמִשׁוּם כִּן בְּלִילוֹת⁴⁵⁸ אֵינָם יֵרְאִים מִן הַמְּזִיקִים וְהַשְּׂדִים הַהוֹלְכִים בְּלִילוֹת.

מלמדי מלחמה – מלחמתה של תורה וכן הכהנים הסוצים אותה החונים סביבות המשכן מלמדי סדר עבודתם. איש חרבו – כלי זיינו הן מסורת וסימנים שמעמידים על ידם את הגירסא והמסרה של חשכה. מפחד בלילות – פן ישכחוה ויבואו עליהם כרות וכן הוא אומר (תהלים 3) נשקו צר פן יאנף ותאכזרו לךך:

(ט) אֲפִרְיוֹן⁴⁵⁹ עָשָׂה לוֹ (ט) הֵיכַל קֹדֶשׁ בָּנָה אוֹתוֹ שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלְיוֹ הַשְּׁלוֹם מֵעֲצֵי זָנְגָבִיל תִּדְהַר וּתְאֲשׁוּר הַבָּא מִלְּבָנּוֹן וְחָפָה אוֹתוֹ זָהָב טְהוֹר. הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה⁴⁶⁰ מֵעֲצֵי הַלְּבָנוֹן⁴⁶¹

⁴⁵⁷ עיי"ש סי' יז: כולם אחוזי חרב מלומדי מלחמה איש חרבו על ירכו שבשעה שאמר להם משה כך אמר אלי הקב"ה סונטימוס (שמות י"ב) וכל ערל לא יאכל בו מיד כל אחד ואחד נטל חרבו על ירכו ומל עצמו.

⁴⁵⁸ עיי' יבמות קט ע"ב: אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן לעולם יראה דיין עצמו כאילו חרב מונחת לו בין יריכותיו וגיהנם פתוחה לו מתחתיו שנאמר הנה מטתו שלשלמה ששים גבורים סביב לה מגבורי ישראל וגו' מפחד בלילות מפחד של גיהנם שדומה ללילה: עיי' שיה"ש רבה פ"ג סי' יד: איש חרבו על ירכו מפחד בלילות שאפילו אדם רואה בחלומו חרב מחתכת בירכו מה יעשה ילך לבית הכנסת ויקרא קריאת שמע ויתפלל תפלתו וישמע ברכת כהנים ויענה אחריהם אמן ואין דבר רע מזיקך לפיכך מזהיר את בני אהרן ואומר להם (שם) כה תברכו את בני ישראל. עיי"ש טז: ר' יוסי אומר בשעת הדין הכל נושאים ונותנים היאך להוציא את הדין ואת המעשה ומתפחדין מדינה של גיהנם רבי מנחם חתניה דר' אלעזר בר אבונא בשם ר' יעקב בר אבונא אם באת אשה לפניך לבית המדרש לשאול לך שאלה על כתמה ועל נדתה תהא רואה אתה כאילו שיצאת מירכך ואל תתן עיניך בה ותתפחד מדינה של גיהנם.

⁴⁵⁹ עיי' שיה"ש רבה פ"ג סי' יט: אפריון עשה לו ר' עזריה בשם ר' יהודה בר' סימון פתר קרייה במשכן אפריון זה משכן אמר ר' יהודה ברבי אלעאי למלך שהיתה לו בת קטנה עד שלא הגדילה ובאת לידי סימנים היה רואה אותה בשוק ומדבר עמה בפרהסיא במבוי ובחצר כיון שהגדילה ובאת לידי סימנים אמר המלך אין שבחה של בתי שאהא מדבר עמה בפרהסיא אלא עשו לה פפליון וכשאהיה צריך לדבר עמה אדבר עמה מתוך הפפליון כך כתיב (הושע י"א) כי נער ישראל ואהבהו במצרים ראו אותו בפרהסיא שנא' (שמות י"ב) ועבר ה' לנגוף את מצרים בים ראו אותו בפרהסיא שנאמר (שם י"ד) וירא ישראל את היד הגדולה והיו העוללים מראים אותו באצבען ואומרים (שם ט"ו) זה אלי ואנוהו בסיני ראו אותו פנים בפנים שנאמר (דברים ל"ג) ויאמר ה' מסיני בא וגו' כיון שעמדו ישראל על הר סיני וקבלו את התורה ואמרו (שמות כ"ד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע נעשה לו אומה שלימה אמר הקב"ה אין שבחן של בני שאהיה מדבר עמם בפרהסיא אלא יעשו לי משכן וכשאיני צריך לדבר עמהם אהיה מדבר עמהם מתוך המשכן הה"ד (שם ל"ד) ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו. עיי"ש סי' כג: ד"א אפריון זה כסא הכבוד. עיי' במ"ר פ"ב סי' ד: ויהי ביום כלות וגו' הה"ד (שיר ג) אפריון עשה לו זה העולם שהוא עשוי כמין כילה וגו' ד"א אפריון זה העולם למה קראו אפריון שלא בראו אלא לפריה ורביה וכו' ד"א אפריון זה בית העולמים למה נקרא אפריון שכל הצורות של זהב מן מיניה וכו' ד"א אפריון זה הארון רבי יהודה בר רב אלעאי אמר למלך שהיה לו בת נאה משובחת וחסודה אמר המלך עשו לה פרוים מוטב שתראה נוייה של בתי מן פרוים כך התורה נאה ומשובחת וחסודה אמר הקב"ה עשו לה ארון שיראה נוייה של תורה מן הארון וכו' ד"א אפריון וגו' מה כתיב למעלה (שיר ג) הנה מטתו שלשלמה וגו' זו ברכת כהנים כדאמרין למעלה ללמדך ששלמה לא בא אלא לפרש את התורה וסמך דבריו על סדר התורה כשם שלמעלה מפרשת המשכן כתוב פרשת ברכת כהנים כך עשה שלמה בתחלה זכר ברכת כהנים (וגו') ואחר דיבר על המשכן אפריון עשה לו וגו' למה כן א"ר יהושע דסכנין בשם ר' לוי למה"ד למלך שקדש את בתו ועשה לה קדושין גדולים ושלטה בהם עין רעה כשבא המלך להשיא את בתו מה עשה נתן לה קמיע אמר לה יהא הקמיע הזה עליך שלא ישלוט בך עין רעה עוד כך עשה הקב"ה כשבא ליתן תורה לישראל עשה פומבין גדולה כמה שכתוב (שמות כ) וכל העם רואים את הקולות ולא היו אלא קדושים כמו שכתוב (שם יט) לך אל העם וקדשתם היום ומחר ושלטה בהם עין רעה ונשתברו הלוחות כמה דתימא (שמות לב) וישבר אותם תחת ההר לא עשה כן אלא כיון שבאו ועשו את המשכן נתן להם הקב"ה את הברכות תחלה כדי שלא תשלוט בהן עין רעה לפיכך כתוב תחלה יברכך ה' וישמרך מן עין רעה ואח"כ ויהי ביום כלות וגו'.

⁴⁶⁰ עיי' שיה"ש רבה פ"ג סי' יט: עשה לו המלך שלמה המלך שהשלום שלו

אפריון עשה לו – זה אהל מועד שנקבע במשכן שילה עשה לו אפריון חופת כתר לכבוד:

(י) עֲמוּדָיו עָשָׂה כֶּסֶף⁴⁶² (י) וְאַחֲרֵי שֶׁהִשְׁלִימוּ שֵׁם בְּתוֹכוֹ אֶת אַרְוֵן הַעֲדוֹת אֲשֶׁר הוּא עֲמוּד
הָעוֹלָם וּבְתוֹכוֹ שְׁנֵי לִוְחֹת אֲבָנִים שֶׁהֶצְנִיעַ שֵׁם מִשֶּׁה בְּחוּרָב, הַיְקָרִים
מִכֶּסֶף צְרוּף וְנִפְיָם מִזָּהָב טוֹב, וַיִּפְרֹשׂ וַיִּחְפֶּה מֵעַלְיוֹ אֶת פְּרֹכֶת הַתְּכֵלֶת
וְהָאֲרָגְמָן, וּבֵין הַפְּרֹכֶת אֲשֶׁר עַל הַפְּרֹכֶת, הִיטָה שׁוֹרָה שְׂכִינַת ה'
אֲשֶׁר שָׁפַן שְׁמוֹ בִּירוּשָׁלַיִם מִכָּל עָרֵי אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל.
רְפִידָתוֹ זָהָב⁴⁶³ מִרְכָּבוֹ
תוֹכוֹ רְצוּף⁴⁶⁴
אֶהָבָה⁴⁶⁵
יְרוּשָׁלַם⁴⁶⁶

רפידתו – משכנו ומשכנו על הכפרת שהוא זהב. מרכבו ארגמן – זה הכפרת שהיה תלוי ורוכב על כלונסות מעמוד לעמוד. תוכו רצוף – סדור ברצפת הזהב ארון וכפרת וכרובים ולוחות. מבנות ירושלים – אלו ישראל יריאים ושלמים להקב"ה:

(יא) צְאִינָה וּרְאִינָה⁴⁶⁷ (יא) גְּבוּא שְׁלֵמָה הַמֶּלֶךְ לַעֲשׂוֹת אֶת חֲנֻכַּת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, כְּרוֹז יֵצֵא
בְּלַח וְלֹה אָמַר: צְאוּ וּרְאוּ יוֹשְׁבֵי עָרֵי אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וְעַם צִיּוֹן, בְּפִתְרָה
בְּנֹת צִיּוֹן⁴⁶⁸ בְּמֶלֶךְ

⁴⁶¹ עי' שיה"ש רבה פ"ג סי' יט: מעצי הלבנון המד"א (שם כ"ו) ועשית את הקרשים למשכן עצי שטים עומדים. עי' במ"ר פ"ב סי' ד: מעצי הלבנון שבעצת התורה המלוכנת בדבריה ברא הקב"ה עולמים וכו' מעצי הלבנון כמה דתימא (ד"ה ב ב) ואנחנו נכרת עצים מן הלבנון וגו' מעצי הלבנון ועשו ארון עצי שטים. עיי"ש סי' כג: מעצי הלבנון זה בית קדשי הקדשים של מעלה שהוא מכון כנגד בית קדשי הקדשים של מטה הה"ד (שמות ט"ו) מכון לשבתך מכון כנגד שבתך.

⁴⁶² עי' שיה"ש רבה פ"ג סי' כ: עמודיו עשה כסף אלו העמודים שנא' (שם כ"ז) ווי העמודים וחשוקיהם. עיי"ש סי' כא: עשה כסף אלו שני העמודים העומדים לפניו של כסף. עיי"ש סי' כב: עמודיו עשה כסף שנא' (מ"א ז) ויקם את העמודים לאולם ההיכל. עיי"ש סי' כג: עמודיו עשה כסף זה שלשלת יוחסין וכו' עמודיו עשה כסף המד"א (איוב כ"ו) עמודי שמים ירופפו.

⁴⁶³ עי' שיה"ש רבה פ"ג סי' כ: כסף רפידתו זהב שנא' (שם כ"ז) ואת הקרשים תצפה זהב. עיי"ש סי' כא: רפידתו זהב שנא' (שם) ויצפהו זהב טהור. עיי"ש סי' כב: רפידתו זהב כהוא דתנינן שכל הבית נטוח בזהב חוץ מאחורי הדלתות. עיי"ש סי' כג: רפידתו זהב אלו פירות הארץ ופירות האילן שנמכרין בזהב וכו' רפידתו זהב אלו דברי תורה שנאמר (תהלים י"ט) הנחמדים מזהב ומפז רב.

⁴⁶⁴ עי' שיה"ש רבה פ"ג סי' כ: מרכבו ארגמן שנא' (שם) ועשית פרכת תכלת וארגמן. עיי"ש סי' כא: מרכבו ארגמן ר' תנחומא אומר זו פרכת הסמוכה לה רבי ביבי אמר זה הכפרת שזהבה דומה לארגמן. עיי"ש סי' כג: מרכבו ארגמן המד"א (דברים ל"ג) רוכב שמים בעזרך וכו' מרכבו ארגמן המד"א (שם ס"ח) לרוכב בשמי שמי קדם.

⁴⁶⁵ עי' במ"ר פ"ב סי' ד: תוכו רצוף אהבה שאחר כל מעשה בראשית ברא אדם וחווה למשול בכולם וכה"א (משלי ט) שלחה נערותיה תקרא הוי

⁴⁶⁶ עי' שיה"ש רבה פ"ג סי' כ: תוכו רצוף אהבה רבי יודן אמר זו זכות תורה וזכות צדיקים שעוסקין בה רבי עזריה בשם ר' יודה בשם רבי סימון אמר זו השכינה. עיי"ש סי' כא: תוכו רצוף אהבה מבנות ירושלים ר' יודן אמר זו זכות תורה ולומדיה רבי עזריה אמר בשם ר' יודה בשם ר' סימון זו השכינה. עיי"ש סי' כג: תוכו רצוף אהבה ר' יודן אמר זו זכות התורה וזכות צדיקים העוסקין בה רבי עזריה בשם רבי יודה בשם ר' סימון אמר זו השכינה וכו' תוכו רצוף אהבה ר' ברכיה ורבי בון בשם ר' אבהו ארבע גאים הם גאה שבעופות נשר גאה שבהמות שור גאה שבחיות אריה גאה שבכלן אדם וכלן נטלן הקב"ה וחקקן בכסא הכבוד שנא' (שם ק"ג) ה' בשמים הכין כסאו ממה שהכין כסאו על הגאים תדע שמלכותו בכל משלה. עי' במ"ר פ"ב סי' ד: מבנות ירושלים שיהיו כל הבריות יראים מהם ומושלמים להם כמה דתימא (בראשית ט) ומוראכם וחתכם יהיה וגו'.

⁴⁶⁷ עי' שמ"ר פ"ב סי' ה: ד"א וביאו את המשכן הה"ד (שיר ד) צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו ביום חתונתו וביום שמחת לבו אימתי נאמר הפסוק הזה ביום שעמד המשכן שהיתה שמחה גדולה בישראל שהקב"ה שורה אצלם

⁴⁶⁸ עי' שיה"ש רבה פ"ג סי' כד: צאינה וראינה בנות ציון בנים המצוינים לי בתגלחת במילה ובציצית. עי' שמ"ר פ"ב סי' ה: בנות ציון בנים המצוינים לי ע"י עובדי כוכבים מה ציון הזה נראה באצבע כך ישראל נראין באצבע הוי בנות ציון המצוינים לי.

וּבְעֵטְרָה שֶׁעָטְרוּ עִם בֵּית יִשְׂרָאֵל אֶת שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ, בְּיוֹם חֲנֻכַּת בַּיִת
 הַמִּקְדָּשׁ וְשִׁמְחוּ בְּשִׂמְחַת חַג הַסִּכּוֹת, אֲשֶׁר עָשָׂה שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ בְּעֵת
 הַהִיא, אֶת חַג הַסִּכּוֹת אֲרֻבָּעָה עָשָׂר יוֹם.
 שְׁלֹמֹה⁴⁶⁹ בְּעֵטְרָה שֶׁעָטְרָה
 לֹא אָמוּ⁴⁷⁰ בְּיוֹם חֲתֻנָּתוֹ⁴⁷¹
 וּבְיוֹם שִׂמְחַת לְבוֹ⁴⁷²

בנות ליון – בנים שמזויינין לו במילה ובתפילין וכו'לית. בעטרה שעטרה לו אמו – אהל מועד
 שהוא מעוטור בגוונין תכלת וארגמן ותולעת שני אמר רבי נחוניא שאל רבי שמעון בן יוחאי את רבו
 אלעזר ברבי יוסי אי אפשר ששמעת מאביך מהו שעטרה לו אמו אמר לו משל למלך שהיתה לו בת
 יחידה והיה אוהבה ביותר לא זז מחצבה עד שקראה בתי שנאמר (תהלים מה) שמעי בת וראי לא זז
 מחצבה עד שקראה אחותי שנאמר פתחי לי אחותי רעיתי לא זז מחצבה עד שקראה אמי שנאמר
 (ישעיה נא) שמעו אלי עמי ולאומי אלי האזינו ולאומי כתיב עמד רבי שמעון בן יוחאי ונסקו על
 ראשו וכו'. ביום חתונתו – יום מתן תורה שעטרוהו להם למלך וקבלו עולו. וביום שמחת לבו – זה
 שמיני למילואים שנתחנך בו המשכן במדבר:

פרק ד

(א) הַנֶּגֶד יָפָה רַעֲיָתִי הַנֶּגֶד (א) וּבְאוֹתוֹ הַיּוֹם הִקְרִיב הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה אֶלְף עוֹלוֹת עַל הַמִּזְבֵּחַ,
 וְהִתְקַבַּל קַרְבָּנוֹ בְּרִצּוֹן לִפְנֵי ה', יִצְאָה בַּת קוֹל מִשָּׁמַיִם וְכָה אָמְרָה
 יָפָה⁴⁷³ עֵינַיִךְ⁴⁷⁴ יוֹנִים⁴⁷⁵

⁴⁶⁹ עי' שיה"ש רבה פ"ג סי' כד: במלך שלמה במלך שברא בריותיו שלמות ברא חמה ולבנה על
 מלאתן כוכבים ומזלות על מלאתן בר קפרא אמר אדם וחוה כבן עשרים שנה נבראו במלך שלמה
 במלך שהשלום שלו ד"א במלך שלמה במלך שהשלים מעשיו לבריותיו כיצד השלים האש לאברהם
 אבינו השלים החרב ליצחק השלים המלאך ליעקב ד"א במלך שלמה במלך שעשה שלום בין
 בריותיו תני ר' שמעון בן יוחאי הרקיע של שלג והחיות של אש הרקיע של שלג שנאמר (יחזקאל
 א') ודמות על ראשי החיה רקיע כעין הקרח הנורא וגו' והחיות של אש שנא' (שם) ודמות החיות
 מראיהם כגחלי אש וכתוב (שם) והחיות רצוא ושוב כמראה הבזק ולא זה מכבה זה ולא זה מכבה
 זה מיכאל שר של שלג וגבריאל של אש ולא זה מכבה זה ולא זה מזיק זה א"ר אבין לא סוף דבר
 בין מלאך למלאך אלא אפי' בין מלאך אחד שחציו שלג וחציו אש הקב"ה עושה שלום ביניהן.

⁴⁷⁰ עי' שיה"ש רבה פ"ג סי' כה וכן שמ"ר פ"ב סי' ה: בעטרה שעטרה לו אמו זה המשכן למה
 קראו עטרה אלא מה העטרה מצויירת כך המשכן היה מצוייר שנאמר (שמות לה) ורוקם בתכלת
 ובארגמן בתולעת השני ובשש ואורג עושי כל מלאכה וחושבי מחשבות הוי בעטרה שעטרה לו
 אמו א"ר יצחק חזרתי בכל המקרא ולא מצאתי שעשתה בת שבע עטרה לשלמה רשב"י שאל את
 ר' אלעזר ברבי יוסי איפשר ששמעת מאביך מהו בעטרה שעטרה לו אמו א"ל הן משל למלך
 שהיתה לו בת יחידה והיה מחבבה ביותר מדאי והיה קורא אותה בתי לא זז מחבבה עד שקראה
 אחותי ועד שקראה אמי כך הקב"ה בתחלה קרא לישראל בת שנאמר (תהלים מה) שמעי בת וראי
 והטי אזנך ושכחי עמך ובית אביך לא זז מחבבן עד שקראן אחותי שנא' (שיר ה) פתחי לי אחותי
 רעיתי יונתי תמתי שראשי נמלא טל קוצותי רסיסי לילה לא זז מחבבן עד שקראן אמי שנאמר
 (ישעיה נא) הקשיבו אלי עמי ולאמי אלי האזינו כי תורה מאתי תצא ומשפטי לאור עמים ארגיע

⁴⁷¹ עי' תענית כו ע"ב: ביום חתונתו זה מתן תורה. עי' שיה"ש רבה פ"ג סי' כה: ביום חתונתו
 זה סיני כחתנים היו וכו' ד"א ביום חתונתו זה אהל מועד.

⁴⁷² עי' תענית כו ע"ב: וביום שמחת לבו זה בנין בית המקדש שיבנה במהרה בימינו. עי' שיה"ש
 רבה פ"ג סי' כה: וביום שמחת לבו אלו דברי תורה המד"א (תהלים י"ט) פקודי ה' ישרים משמחי
 לב וכו' וביום שמחת לבו זה בית העולמים.

⁴⁷³ עי' שיה"ש רבה פ"ד סי' א: הנך יפה רעיתי הנך יפה הנך יפה במצות הנך יפה בגמילות
 חסדים הנך יפה במצות עשה הנך יפה במצות לא תעשה הנך יפה במצות הבית בחלה תרומה
 ומעשרות הנך יפה במצות השדה בלקט שכחה ופאה ומעשר עני וההפקר הנך יפה בכלאים הנך
 יפה בסדין בציצית הנך יפה בנטיעה הנך יפה בערלה הנך יפה בנטע רבעי הנך יפה במילה הנך יפה
 בפריעה הנך יפה בתפלה הנך יפה בקריאת שמע הנך יפה במזוזה הנך יפה בתפילין הנך יפה בסוכה
 הנך יפה בלולב ואתרוג הנך יפה בתשובה הנך יפה במעשים טובים הנך יפה בעולם הזה הנך יפה
 בעולם הבא.

מִבְּעַד לְצַמְתָּךְ⁴⁷⁶ שְׁעָרְךָ
 יוֹשְׁבֵי סְנֵהֲדְרִין שֶׁהֵם מְאִירִים לְעוֹלָם לְעַם בֵּית יִשְׂרָאֵל, וְדוֹמִים
 לְגוֹזְלִים בְּנֵי יוֹנָה, וְאֶפְלוּ שְׂאֵר בְּנֵי הַכְּנֶסֶת וְעַם הָאֶרֶץ, צְדִיקִים הֵמָּה
 כְּבָנֵי יַעֲקֹב אֲשֶׁר לָקְטוּ אֲבָנִים וְעָשׂוּ גֵל בְּהַר גִּלְעָד.⁴⁷⁷
 מִהַר גִּלְעָד⁴⁷⁸

הנך יפה רעייתי – קילסן ורכן וערבו עליו קרצנותיהם. עד שיפוח היום – שחטאו לפני זימי חפני ופינחס. עיניך יונים – גווייך ומראיתך ודוגמתך כיונה הזאת הדבקה צדן זוגה וכשקוחטין אותה אינה מפרכסת אלא פושטת אורח כך את נחת שכם לסבול עולי ומוראי. מצעד לכמתך, שערך כעדר

⁴⁷⁴ עי' שם סי' ב: עיניך יונים עיניך הן סנהדרין שהם עינים לעדה הה"ד (במדבר ט"ו) והיה אם מעיני העדה רמ"ח אברים יש באדם וכולם אינם הולכין וחוזרין אלא אחר העינים כך אין ישראל יכולים לעשות דבר חוץ מסנהדרין שלהם.

⁴⁷⁵ עיי"ש: יונים, מה יונה זו תמה כך ישראל נאים בהילוכן כשהן עולין לפעמי רגלים מה יונה זו מצויינת כך ישראל מצויינין בתגלחת במילה וציצית מה יונה זו צנועה כך ישראל צנועים מה יונה זו פושטת צוארה לשחיטה כך ישראל (תהלים מ"ד) כי עליך הורגנו כל היום מה יונה זו מכפרת על העולים כך ישראל מכפרין על האומות שכל אותן שבעים פרים שמקריבים בחג כנגד שבעים אומות שלא יצדה העולם מהן הה"ד (שם ק"ט) תחת אהבתי ישטנוני ואני תפלה מה יונה זו משעה שמכרת בן זוגה עוד אינה ממירה אותו באחר כך ישראל משעה שהכירו להקב"ה לא המירוהו באחר מה יונה זו נכנסת לקנה ומכרת קנה ושובכה וגוזליה ואפרוחיה וחלונותיה כך הן שלש שורות של תלמידי חכמים כשהן יושבין לפנייהם כל אחד ואחד מכיר את מקומו מה יונה זו אע"פ שאת נוטל גוזליה מתחתיה אין מנחת שובכה לעולם כך ישראל אע"פ שחרב בית המקדש לא בטלו שלש רגלים בשנה מה יונה זו מחדשת לה בכל חדש וחדש גרן כך ישראל מחדשים להם בכל חדש תורה ומצות ומעשים טובים מה יונה זו משוגרת רוגליות הרבה וחוזרת לשובכה כך ישראל הה"ד (הושע י"א) יחרדו כצפור ממצרים זה דור המדבר וכיונה מארץ אשור אלו עשרת השבטים אלו ואלו והושבתים על בתייהם נאם ה' רבי אומר יש מין יונה שמאכילין אותה וחברותיה מריחות אותה ובאות אצלה לשובכה כך בשעה שהזקן יושב ודורש הרבה גרים מתגיירין באותה שעה וכו' יונים כיונים דוגמא דידך דמייה להדא יונה מה יונה זו הביאה אורה לעולם כך ישראל מביאין אורה לעולם שנא' (ישעיה ס') והלכו גוים לאורך ואימתי הביאה יונה אורה לעולם בימי נח הה"ד (בראשית ח') ותבא אליו היונה לעת ערב.

⁴⁷⁶ עיי"ש סי' ג: מבעד לצמתך אמר ר' לוי כל כלה שענינה כעורות כל גופה צריך בדיקה ושענינה יפות אין כל גופה צריך בדיקה והאשה הזאת כשמצמת שיערה לאחוריה והוא תכשיט לה כך היתה סנהדרי גדולה יושבת אחורי בית המקדש והיא היתה תכשיט של בית המקדש אמר רבי אבהו נראין מצומדין והן מרווחין כהדין רבה דצפורין. עיי"ש סי' ה: מבעד לצמתך שהיו מצמצמין עצמן על כל דיבור ודיבור ולא היו עומדין באלירא אלא ביראה ורתת וזיע.

⁴⁷⁷ עי' שם סי' ה: שערך כעדר העזים ר' יהושע בשם רבי לוי אמר טורא דאתנהרתון מן גוייה הר שגלשתם מתוכו עשיתי אותו גל ועד לאומות העולם איזה זה זה הר סיני ומה הגלשה הגלשתן מתוכו. עיי"ש סי' ו: רבי יצחק פתר קרייה במלחמת מדין שערך כעדר העזים עדרים שהלכו למלחמת מדין לא הלכו אלא בזכות משה ופנחס הה"ד (במדבר ל"א) ויקח משה ואלעזר הכהן את הזהב מאתם. עיי"ש סי' ז: רבי הונא פתר קרייה בירדן שערך כעדר כעזים עדר שעברו את הירדן לא עברו אלא בזכות יעקב אבינו הה"ד (יהושע ד') והודעתם את בניכם לאמר ביבשה עבר ישראל. ברכות כד ע"א: אמר רב ששת שער באשה ערוה שנאמר שערך כעדר העזים.

⁴⁷⁸ עיי"ש סי' ג: כעדר העזים שגלשו מהר גלעד הר שגלשתי מתוכו עשיתי אותו גלעד לאומות העולם איזה זה זה ים סוף ורבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר טורא דאתנהרתון מן גויה הדא אתתא כד שיערה סגין היא עבדה לה גלשין גלשין הדא מוצינא כההוא לפי טבאות הוא עבד גלשין גלשין ומה גלשה הגלשתי מתוכה. עיי"ש סי' ו: שגלשו מהר גלעד הר שגלשתן מתוכו עשיתי גל ועד לאומות העולם איזו זה זה מלחמת מדין. עיי"ש סי' ז: שגלשו מהר גלעד הר שגלשתן מתוכו עשיתי גל ועד לאומות העולם אי זה זה זה הירדן. עיי"ש סי' ח: ד"א מבעד לצמתך שערך כעדר העזים שגלשו מהר גלעד הר שגלשתם מתוכו עשיתי גל ועד לאומות העולם ואי זה זה זה בית המקדש שנא' (תהלים ס"ח) נורא אלהים ממקדשך מאיכן מורא יוצאה לא מבית המקדש הדא דאת אמר (ויקרא כ"ו) את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו שהוא מקודש בחרבנו כשהיה מקודש בבנינו והרי דברים ק"ו ומה אם למקדשו לא נשא לו הקב"ה פנים לכשיבא להפרע ממחריביו עאכ"ו ומה הגלשה הגלשתן מתוכו. עיי"ש סי' ט: שערך כעדר העזים שגלשו מהר גלעד הר שגלשתן מתוכו עשיתי גל ועד לאומות העולם אי זה זה זה אלו המשמרות. עיי"ש סי' י: שערך כעדר העזים שגלשו מהר גלעד הר שגלשתן מתוכו עשיתי גל ועד לאומות העולם ואי זה זה זה אלו הקרבנות. עיי"ש סי' יא: שערך כעדר העזים הר שגלשתן מתוכו עשיתי גל ועד לאומות העולם ואי זה זה אלו סנהדרין.

העזים – הקילום הזה דוגמת קילום אשה הנאהבת לחתן מצפנים לקישוריך שערך נאה ומזהיק כוהר ולבנונית כשער עזים לבנות היורדות מן ההרים ושערן מזהיק מרחוק והדוגמא שדימה כנסת ישראל לכך היא מצפנים למחנותיך ומשכנותיך אף הרקים שביך חביבין עלי כיעקב ובניו שגלשו לרדת מהר הגלעד כשהשיגם לבן שם, ד"א כאותן שזכרו על מדין בעבור הירדן שהיא בארץ גלעד ולשון זה במדרש שיר השירים. מצעד – הוא לשון מצפנים שרוב צעד שבמקרא דבר המסוך ומגין נגד דבר אחר כמו (איוב ט) ובעד כוכבים יחתם (יונה ז) הארץ בריחיה בעדי (איוב כח) הבעד ערפל ומצעד הוא הדבר שהוא מצפנים לאותו צעד לכך הוא אומר מצעד. למתך – לשון דבר הממנעם השער שלא יפריח ללאת וזו היא השכחה והקישורים ולא יתכן לפרש למתך לשון כוונת שחאה התי"ו משורשת בתיבה ש"כ היה לה להיות דגושה כשהיא נסמכת לה"א לפעול בה פעולת נקבה או לוי"ו לפעול בו פעולת זכר כמו תי"ו של שבת כשהוא נותנה לנקבה היא מודגשת כמו חגה חדש' ושבתה וכן לזכר עולת שבת בשבתו ותי"ו של למתך שהיא רפה על כרחינו צאה במקום ה"א ויהא שם הקישור כמה וכשהוא סמוך לתנו לזכר או לנקבה תהפך הה"א לתי"ו כגון שפחה תהפך לומר שפחתו שפחתה, וכן אמה אמתו אמתה, ערוה ערותו ערותה, וכן זה כמה אמתו אמתה אמתה למתך. שגלשו – שנקרעו גזח מתורגם גלוש כשהזהמות יורדות מן ההר נמצא ההר נקרח וממורט מהם:

(ב) פְּמָה יָפִים הַפְּהָנִים וְהַלְוִיִּם הַמִּקְרִיבִים אֶת קָרְבָּנָךְ וְאוֹכְלִים בְּשֹׁר קֹדֶשׁ וּמַעֲשֵׂר וּתְרוּמָה, וְנִקְיִים מִכָּל אֲנָס וְגִזְל פְּפִי שֶׁהָיוּ נִקְיִים עֲדָרִי צֶאֱנֹו שֶׁל יַעֲקֹב, בְּעֵת שֶׁהָיוּ גִזְזוֹת וְעוֹלוֹת מִנְחַל יָבֵק, שֶׁלֹּא הָיְתָה בָּהֶם עֲשׂוּקָה וְגִזְלוּהָ, וְכֵלֶן דּוֹמוֹת זֹ לָזוֹ, וְיֹולְדוֹת תְּאוּמִּים בְּכָל עֵת, שְׁבָלָם

(ב) שִׁנִּיךְ הַקְּצוּבוֹת⁴⁷⁹ שֶׁעָלוּ מִן הַרְחֵצָה⁴⁸⁰ שְׁעָלָם

⁴⁷⁹ עיי"ש: שניך כעדר הקצובות מילין קצובין בזת מצרים ובזת הים שעלו מן הרחצה. עיי"ש סי' ה: שניך כעדר הקצובות מילין קצובין רמ"ח מצות עשה ושס"ה מצות לא תעשה. עיי"ש סי' ו: ומה הגלשה הגלשתן מתוכו שניך כעדר הקצובות מילין קצובים שנים עשר אלף בנדבה ושנים עשר אלף במסירה שנא' (שם) וימסרו מאלפי ישראל אלף למטה אמר רבי חנניה בר יצחק בשנים עשר אלף הלכו למלחמת מדין. עיי"ש סי' ז: ומה הגלשה הגלשתם מתוכו שניך כעדר הקצובות בזת סיחון ועוג. עיי"ש סי' ח: שניך כעדר הקצובות מילין קצובין אלו בגדי כהונה גדולה דתנינן תמן כהן גדול משמש בשמנה בגדים וההדיוט בד' בכתנות ומכנסים מצנפת ואבנט מוסיף עליו כהן גדול חשן ואפוד ומעיל וציץ נזר הקדש כתונת היתה מכפרת על שופכי דמים וכו' ויש אומרים על לובשי כלאים וכו' מכנסים מכפרים על גלוי עריות וכו'. עיי"ש סי' ט: ומה הגלשה הגלשתן מתוכו שניך כעדר הקצובות מילין קצובין כ"ד משמרות כהונה וכ"ד משמרות לוייה שנים עשר מחלקות. עיי"ש סי' י: מה הגלשה הגלשתן מתוכו שניך כעדר הקצובות מילין קצובין (במדבר כ"ח) את הכבש אחד תעשה בבקר וגו'. עיי"ש סי' יא: ומה הגלשה הגלשתן מתוכו שניך כעדר הקצובות מילין קצובין אלו מזכין ואלו מחייבין.

⁴⁸⁰ עיי"ש סי' ה: שעלו מן הרחצה שהיו כלן מרוחצין מן העונות ר' אחא ור' מרשיא בשם ר' אידי אומר בכל המוספין כתיב (במדבר כ"ז) ושעיר עזים אחד לחטאת ושעיר חטאת אבל בעצרת אין כתיב חטאת ללמדך שלא היה בידם לא חטא ולא עון שכולם מתאימות. עיי"ש סי' ו': שעלו מן הרחצה רבי הונא אמר שלא הקדים אחד מהן תפילין של ראש לתפילין של יד שאלו הקדים אחד מהן תפילין של ראש לתפילין של יד לא היה משה משבחן ולא היו עולין משם בשלום הוי אומר שהיו צדיקים ביותר. עיי"ש סי' ז: שעלו מן הרחצה אמר ר' אלעזר בששים אלף נכבשה ארץ כנען היא דעתיה דרבי אלעזר דא"ר אלעזר כל מלחמה שהיא יתירה על ששים אלף מלחמת עירבוביא היא רבי יהודה בשם חזקיה אמר כל מקום שנאמר כעשר כעשרים כשלשים כארבעים אמר או חסר או יתר תמן איתמר (יהושע ד') כארבעים אלף חלוצי צבא והכא איתמר (ד"ה א' ה') ארבעים וארבעה אלף ושבע מאות וששים אמר ר' אחא אלף שלם היו והשאר כלו בדרכים אותן ט"ו אלף איכן הם אמר להם שומרי כלים היו ולא מנאן הכתוב. עיי"ש סי' ח: שעלו מן הרחצה שמכפרין על ישראל. עיי"ש סי' ט: שעלו מן הרחצה שמשמרין לישראל. עיי"ש סי' י: שעלו מן הרחצה שמכפרים והולכין על ישראל. עיי"ש סי' יא: שעלו מן הרחצה שמזכין את ישראל.

מתאימות⁴⁸¹ וְשִׁבְלָה אֵין וְעִקְרָה וּמִשְׁבְּלָה לֹא הִיְתָה בָּהֶם.
בָּהֶם⁴⁸²

שניך כעדר הקצבות וגו' – אף קילום זה בלשון נוי אשה. שניך – דקות ולצנות וסדורות על סדורן כלמר וסדר עדר הרחלים הברורות משאר האלון בקצב ומנין נמסרות לרועה חכם והגון ליזהר בלמרון שעושין אותן לכלי מילת ומשמרין אותן מעת לידתן שלא יתכלך הצמר ורוחצין אותם מיום אל יום. שכלם מתאימות – לשון מתום (תהלים לח), אין מתום בצפרי כלומר תמימות אינטכ"ץ בלע"ז. ושכלה – שום שכול ומום אין בהם ונאמר הדוגמא הזו על שם גבורי ישראל הכורתיים ואוכלים אויביהם בשניהם סביבותם והרי הם מתרחקין מן הגזל של ישראל ומן העריות שלא יתכלכלו בעצירה ונאמר קילום זה על שנים עשר אלף איש שצבאו על מדון בקצב ומנין שלא נחשד אחד מהם על העריות שנאמר (במדבר לא) ולא נפקד ממנו איש ואף על הרהור הלב הביאו כפרתן ואף על הגזל לא נחשדו שהעיד עליהם הכתוב (במדבר ל"א) ויקחו את כל השלל ויביאו אל משה ואל אלעזר הכהן וגומר ולא הבריה אחד מהן פרה אחת או חמור אחד:

(ג) בְּחוּט הַשְּׁנִי (ג) וְשִׁפְתוֹתָיו שֶׁל הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל, הָיוּ מְבַקְּשׁוֹת תְּפִלָּה בַּיּוֹם הַכְּפוּרִים
לְפָנָיו ה' וּמְלוֹתָיו הָיוּ הוֹפְכוֹת עֲוֹנוֹתֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל הַדּוֹמִים לְחוּט
שִׁפְתוֹתֶיךָ⁴⁸³ וּמִדְּבַרְךָ

⁴⁸¹ עיי"ש: שכלם מתאימות שהיו כולן מותאמים בין שכינה למלאך הה"ד (שמות י"ד) ויסע מלאך האלהים ההולך וגו' ושכלה אין בהם שלא ניזק אחד מהם. עיי"ש סי' ו: שכולם מתאימות שבשעה שהיו נכנסין זוגות זוגות אצל האשה היה אחד מהן מפחם פניה ואחד מהם מפרק נזמיה והיו אומרות להם אין אנו מבריותיו של הקב"ה שתעשו לנו כך. עיי"ש סי' ז: שכלם מתאימות שהיו מותאמים בין החלוץ למאסף הה"ד (יהושע ו') והחלוץ הולך וגו'. עיי"ש סי' ח: שכולם מתאימות אלו שתי שרשרות גבלות של זהב שיוצאות מבין החשן והיו נראין מתוכו כמין שתיים נרתיקות ושכלה אין בהם שלא נתאכלה אחת מהן. עיי"ש סי' ט: שכולם מתאימות דתנינן תמן בשלשה פרקים בשנה היו כל המשמרות שוות. עיי"ש סי' י: שכולם מתאימות דתנינן איל קרב באחד עשר בחמשה עשר. עיי"ש סי' יא: שכלם מתאימות דתנינן מצאו לו זכות פטרוהו ואם לאו מעבירין דינו למחר והן מעבירין לזוגות.

⁴⁸² עיי"ש סי' ו: ושכלה אין בהם שלא נחשד מהם אחד בעבירה. עיי"ש סי' ז: ושכלה אין בהם וגו' שלא היה ניזק א' מהן. עיי"ש סי' ט: ושכלה אין בהם דתנינן הראשון בראש ורגל. עיי"ש סי' י: ושכלה אין בהם דתנינן הקרבים והסלת והיין בשלשה שלשה. עיי"ש סי' יא: ושכלה אין בהם ר' לוי אמר שמלמדין דבר מתוך דבר ר' אבא אמר שאין הלכה קוהא להם.

⁴⁸³ עיי"ש רבה פ"ד סי' ד: כחוט השני שפתותיך בשעה שאמרו את השירה (שם ט"ו) אז ישיר משה ומדברך נאווה שמראין באצבע ואומרים (שם) זה אלי ואנוהו, באותה שעה התחיל משה משבחן כפלח הרמון רקתך, הריקן שבכם רצוף מצות כרמון הזה, אין צריך לומר מבעד לצמתך על הצנועין והמצומתין שבכם. עיי"ש סי' ה: כחוט השני שפתותיך זה הקול שלפני הדיבור המד"א (שמות כ"ד) ויען כל העם קול אחד. עיי"ש סי' ו: כחוט השני שפתותיך בשעה שאמרו למשה (במדבר ל"א) עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה אשר בידינו ולא נפקד ממנו איש לעריה ולחטא. עיי"ש סי' ז: כחוט השני שפתותיך כשאמרו ליהושע (יהושע א') כל אשר צויתנו נעשה וגו'. עיי"ש סי' ח: כחוט השני שפתותיך זה נזר הקדש. עיי"ש סי' ט: כחוט השני שפתותיך דתנינן שחה לנסך הניף הסגן בסודר והקיש בן ארזא בצלצל. עיי"ש סי' יא: כחוט השני שפתותיך רבי יודן אמר כגזירת המלך גזירת בית דין הן מצווין בפייהם סקילה שרפה הרג וחנק רבי חוניא אמר דמים דתנינן וחוט של סקרא חוגרו באמצע כדי להבדיל בין דמים העליונים לדמים התחתונים רבי עזריה בשם ר' יודה כשם שחוט הסיקרא מבדיל בין דמים העליונים לתחתונים כן סנהדרין מבדילין בין טומאה לטהרה בין איסור להיתר בין פטור לחיוב. עיי"ש סי' יב: כחוט השני שפתותיך זה לשון של זהורית ומדברך נאווה זה שעיר המשתלח אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אין לנו לשון זהורית ושעיר המשתלח אמר להם כחוט השני שפתותיך רחישת פיך חביבה עלי כחוט השני של זהורית ר' אבהו אמר עלה (הושע י"ד) ונשלמה פרים שפתינו מה נשלם תחת פרים ותחת שעיר המשתלח שפתינו.

נְאוּהָ⁴⁸⁴ בְּפִלַח הָרְמוֹן שְׁנֵי וּמַלְבִּינֹת אוֹתָם כְּצֶמֶר נָקִי, וְהַמֶּלֶךְ שֶׁהוּא רֵאשִׁים מְלֵא מִצְוֹת
 רְקִתָּךְ מִבְּעַד לְצִמְתָּךְ⁴⁸⁵ כְּרֵמוֹן, לְבַד הָאֲמֻרָתִים וְהַשְּׂרִים שֶׁהֵם קְרוּבִים לְמֶלֶךְ, שֶׁהֵם צְדִיקִים
 וְאֵין בָּהֶם דְּבַר רָע.

כחוט השני שפתותיך – נאות להבטיח ולשמור הבטחתך כמו שעשו המרגלים לרחב הזונה שאמרו לה (יהושע ז) את תקות חוט השני וגומר ושמרו הבטחתם. ומדברך – דבורך והרי הוא מגזרת (יחזקאל לג) הנדברים כך אלל הקירות (מלאכי ג) אז נדברו יראי ה' פרל"רין בלעז. רקתך – היא גובה הפנים שקורין פומי"ליש בלעז אלל העינים ובלשון גמרא קורין אותה רומני דאפי דומין לפלח חלי רמון בחוץ שהוא אדום וסגולל הרי קילוס בנוי אשה והדוגמא פירשו רבותינו ריקני' שבך מלאים מלות כרמון. מבעד לכמתך – מצפנים לקיסוריך:

(ד) וְרֵאשִׁי הַיְשִׁיבָה שֶׁהוּא הָרֵב שְׁלֶךְ, חֶסֶן בְּזָכוֹת וְרֵב בְּמַעֲשִׂים טוֹבִים
 כְּדוֹד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל, וְעַל אֲמָרֵי פִיו הָיָה הָעוֹלָם נִבְנָה, וּבְלִמּוֹד הַתּוֹרָה
 בְּנֵי צִוְּאָרְךְ⁴⁸⁶ הָיִיד
 בְּנוֹי

⁴⁸⁴ עיי"ש סי' ה: ומדברך נאוה זה הקול של אחר הדיבור שנא' (דברים ה') וישמע ה' את קול דבריכם וגו' ויאמר ה' אלי שמעתי את קול דברי וגו'. עיי"ש סי' ו: ומדברך נאוה שאמרו לו (שם) ונקרב את קרבן ה' אמר להם משה דבריכם סותרים זה את זה אמרתם ולא נפקד ממנו איש לעריה ולחטא ואמרתם ונקרב את קרבן ה' אלו לא חטאתם קרבן זה למה אמרו לו משה רבינו זוגות זוגות היינו נכנסין אצל האשה והיה אחד ממנו מפחם פניה ואחד מפרק נזמיה אפשר שלא הזיע יצר הרע קימעה על אותה הזיעה של יצר הרע אנו אומרים להביא קרבן. עיי"ש סי' ז: ומדברך נאוה שאמרו (שם) כל איש אשר ימרה את פיך. עיי"ש סי' ח: ומדברך נאוה זה הציץ. עיי"ש סי' ט: ומדברך נאוה זה השיר דתנינן תמן השיר שהיו הלויים אומרים במקדש בראשון היו אומרים וכו'. עיי"ש סי' יב: ומדברך נאוה מדברך יאי מדברתיך יאיא א"ר אבא בר כהנא אע"פ שהוא מדבר חייבין על מחיצתו עכשיו כשהוא חרב כשם שמחויבין על מחיצתו כשהוא בנוי אמר רבי לוי אמר הקב"ה בחורבנה העמידה לי צדיקים ובבנינה העמידה לי רשעים בחורבנה העמידה לי צדיקים דניאל וחבורתו מרדכי וחבורתו עזרא וחבורתו בבנינה העמידה לי רשעים כגון אחז וחבורתו מנשה וחבורתו אמון וסייעתו ר' אבא בר כהנא בשם ר' יוחנן על הדא דר' לוי אמר (ישעיה נ"ד) כי רבים בני שוממה מבני בעולה הוי צדיקים העמידה לי בחורבנה יותר מצדיקים שהעמידה לי בבנינה.

⁴⁸⁵ עיי"ש סי' ה: באותה שעה התחיל משה מקלסן כפלח הרמון רקתך הריקן שבך רצוף הוא תורות כרמון הזה ואין צריך לומר מבעד לצמתך על הצנועין שבכם ועל המצומתין שבכם. עיי"ש סי' ו: באותה שעה התחיל משה משבחן כפלח הרמון רקתך ריקן שבכם רצופין מצות ומעשים טובים כרמון הזה שכל מי שבא עבירה לידו וניצל ממנה ולא עשה אותה מצוה גדולה עשה ואין צריך לומר מבעד לצמתך על הצנועין ועל המצומתין שבכם. עיי"ש סי' ז: באותה שעה התחיל יהושע משבחן כפלח הרמון רקתך הריקן שבך רצוף הוא תורות כרמון הזה ואין צריך לומר מבעד לצמתך על הצנועין שבכם ועל המצומתים שבכם. עיי"ש סי' ח: והדין כפלח הרמון רקתך ריקן שבישראל מלא תשובות כרמון מבעד לצמתך ואין צריך לומר על הצנועין והמצומתין שבכם. עיי"ש סי' יב: כפלח הרמון רקתך רבי אבא בר כהנא ורבי אחא חד אמר הריקן שבשלש שורות רצוף תורה כרמון הזה ואין צריך לומר מבעד לצמתך על היושבין בסנהדרין עצמה וחד אמר הריקן שבסנהדרין רצוף תורה כרמון הזה ואין צריך לומר מבעד לצמתך על היושבין תחת הזית ותחת הגפן והתאנה ועוסקין בדברי תורה

⁴⁸⁶ עיי"ש רבה פ"ד סי' ה: כמגדל דויד צוארך מה שגידל אתכם דוד בספרו ומה גידל אתכם דוד בספרו (תהלים קל"ו) לגוזר ים סוף לגזרים וכו' כמגדל דויד צוארך מה שגדל אתכם דוד בספרו ומה גדל אתכם דוד בספרו. סי' ו: כמגדל דוד מה שגדל אתכם בספרו ומה גדל אתכם דוד בספרו (תהלים קל"ו) לסיחון מלך האמורי ולעוג מלך הבשן ונתן ארצם לנחלה. עיי"ש סי' ז: כמגדל דויד צוארך כמה גדל אתכם דוד בספרו (תהלים קל"ו) למכה מלכים גדולים. עיי"ש סי' יב: כמגדל דויד צוארך זה בית מקדש ולמה מדמהו בצואר שכל ימים שהיה בית המקדש בנוי וקיים היו צוארן של ישראל פשוט בין אומות העולם וכיון שחרב בית המקדש כביכול נכפף צוארן של ישראל הה"ד (ויקרא כ"ו) ושברתי את גאון עזכם זה בית המקדש ד"א מה צואר זה נתון בגבהו של אדם כך בית המקדש נתון בגבהו של עולם ומה צואר זה רוב תכשיטין תלוין בו כך כהונה מבית המקדש לוייה מבית המקדש ומה צואר זה אם ניטל אין לאדם חיים כך משחרב בית המקדש אין חיים לשונאי ישראל.

שני שדיך – המניקות אותך זה משה וזכרון. כשני עפרים תאומי זביה – לך זביה להיות יולדת תאומים כך שניהם שוים שקולים זה כזה. דבר אחר שני שדיך על שם הלוחות תאומי זביה שהם מכוונות צמדה אחת וחמשה דורות על זו וחמשה על זו מכוונין דבור כנגד דבור, אנכי כנגד לא תלכ שזכרון ממעט את הדמות של הקב"ה, לא יהיה לך כנגד לא תנאף שהזונה אחר עבודה זרה לך אשה המנאפת תחת אישה תקח את זרים, לא תשא כנגד לא תגנוב שהגונב סופו ליצבע לשקר, זכור כנגד לא תענה שהמחלל את השבת מעיד שקר בזכורו לומר שלא שבת בשבת בראשית, כזכור כנגד לא תחמוד שהחומד סופו להוליד בן שמהלה אותו ומכזב למי שאינו רציו. הרועים – את אלנס בשושנים ומדריכים אותם בדרך נוחה וישרה:

(ו) עד שיפוח היום⁴⁹² (ו) וכל זמן שהיו בית ישראל אוהזים בידיהם אמונות אבותיהם הצדיקים, היו בורחים מזיקים, שדים, רוח רעה של בקר ושד צהרים מהם, כי היתה שכינת כבוד ה' שורה בבית המקדש שהיה בנוי בהר המזרחי, וכל המזיקים והמשחיתים היו בורחים מריח קטורת הבשמים.⁴⁹⁴

עד שיפוח היום – עד שתתפשט החמה. ונסו הכללים – הוא עת שרצ וחוס היום אני אלכך ואת עריבה עלי. היום – הוא השמש וכן (בראשית ג) לרוח היום וכן (מלאכי ג) כי הגה היום זא בוער כתנור ומשיפוח היום אלך לי זהר המוריה צבית עולמים כז"ר, כלומר משחטאו אז לפני לחלל את קדשי ולנאץ מנחתי בימי חפני ופנחס אסתלק מעליכם ואתו משכן הזה ואזכר לי זהר המוריה צבית עולמים, ושם כולך יפה ומוס אין כך וארכה שם כל קרבנותיך:

(ז) בלך יפה רעיתי ומום⁴⁹⁵ (ז) בזמן שעמד בית ישראל, עושים רצונו של אדון העולם, הוא משבח אותם בשמי מרום, וזה אמר כלך יפה כנסת ישראל ומום אין בך.

(ח) אתי מלבנון בלה⁴⁹⁶ (ח) אמר ה' במאמרו עמי תשב כנסת ישראל הדומה לכלה אשר היא צנועה, ואתי תבואו לבית המקדש, ויהיו מגישים לך מנחה ראשי

(שם ו') הוא משה ואהרן וכתוב (שם) הוא אהרן ומשה לא משה גדול מאהרן ולא אהרן גדול ממשה בתורה וכו' אשריהם שני אחים הללו שלא נבראו אלא לכבוד ישראל⁴⁹¹ עי' שיה"ש רבה פ"ד סי' יד: הרועים בשושנים אמר שמואל בר נחמני מרים ויוכבד הן היותיהן של ישראל והיו רועות את ישראל שלכם רך כשושנים והיכן היתה מרעיתן של ישראל במצרים על ים סוף: עי' מדרש זוטא שיה"ש (פ"ד סי' ה): הרועים בשושנים. זה יהושע וכלב:

⁴⁹² עי' שיה"ש רבה פ"ד סי' טו: עד שיפוח היום רבי אבהו ורבי לוי חד אמר בשעה שמל אברהם אבינו את עצמו ובניו ובניו עשה ערלותיהן גבעה וזרחה עליהן החמה והתליעו ועלה ריחן לפני הקב"ה כריח קטרת הסמים וכריח קומץ הלבונה שעל גבי האשים ואמר הקב"ה לכשיבואו בניו של זה לידי עבירות ומעשים רעים אני נזכר להם זה הריח ואתמלא רחמים עליהם והופך להם מדת הדין למדת רחמים

⁴⁹³ עיי"ש: מה טעם אלך לי אל הר המזרחי לוי אמר בשעה שמל יהושע את בני ישראל העמיד להם ערלותיהם גבעה וזרחה עליהם חמה והתליעו ועלה ריחן לפני הקב"ה כריח קטרת סמים וכריח קומץ של לבונה שעל גבי אשים באותה שעה אמר הקב"ה לכשיבואו בניהם של אלו לידי עבירות ומעשים רעים אני נזכר להם ריח זה ומתמלא עליהם רחמים והופך להם מדת הדין לרחמים. עיי"ש סי' טז: ד"א אלך לי אל הר המזרחי זה אברהם שהוא ראש לכל הצדיקים

⁴⁹⁴ עיי"ש: ואל גבעת הלבונה זה יצחק שנתקרב כקומץ לבונה על גבי המזבח:

⁴⁹⁵ עי' יבמות קא ע"א: דתני רב יוסף כשם שב"ד מנוקים בצדק כך ב"ד מנוקים מכל מום שנאמר כולך יפה רעיתי ומום אין בך. שיה"ש רבה פ"ד סי' יז: כלך יפה רעיתי זה יעקב אבינו שהיתה מטתו שלמה לפניו ולא נמצא בה פסולת מהו כלך יפה רעיתי תני רשב"י בשעה שעמדו ישראל לפני הר סיני ואמרו (שמות כ"ד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע אותה שעה לא היה בהם לא זבים ולא מצורעין ולא חגרין ולא סומין ולא אלמין ולא חרשין ולא שוטין ולא שממין לא טפשיין ולא חלוקי לב על אותה שעה נאמר כולך יפה רעיתי כיון שחטאו לא היו ימים קלים והיו בהם זבים ומצורעים חגרין וסומין אלמין חרשים שוטים וטפשיין

הָעַם הַיּוֹשְׁבִים עַל נְהַר אֲמֹנָה, וְהַדְּיָרִים הַיּוֹשְׁבִים בְּרֹאשׁ הַר שָׁנִיר, וְהָאֲמוֹת אֲשֶׁר בְּחֶרְמוֹן. וַיְהִיו מַעֲלִים לָךְ מִסִּים יוֹשְׁבֵי הָעָרִים הַבְּצוּרֹת אֲשֶׁר הֵמָּה גְבוּרִים כְּאֲרִיּוֹת, וּמִתְנַה מַעְרֵי הַהָרִים אֲשֶׁר הֵם גְבוּרִים מִנְּמָרִים.
 אֶתִּי מִלְּבָנוֹן תְּבוּאֵי⁴⁹⁶
 תְּשׁוּרֵי מִרְאשׁ אֲמֹנָה⁴⁹⁷
 מִרְאשׁ שָׁנִיר⁴⁹⁸ וְחֶרְמוֹן⁴⁹⁹
 מִמְּעֻנֹת אֲרִיּוֹת⁵⁰⁰ מֵהָרֵי
 נְמָרִים⁵⁰¹

אתי מלכנון כלה – כשתגלו מלכנון זה אתי תגלו כי אני אגלה עמכם. אתי מלכנון תבואי וכשתשזבו מן הגולה אני אשיב עמכם ואף כל ימי הגולה בצרחתך לי זר ועל כן כתב אתי מלכנון תבואי, כשתגלו מלכנון זה אתי תבוא וכל כתב אתי ללכנון תבואי לומר משעת ילידתכם מכאן עד שעת זיאתכם כאן אני עמכם בכל אשר תלאו ותבואו. תשורי מראש אמנה – בקצלי את נדחך הסתכלי ותחזוני מה שזכר פעולתך מראשית האמונה שהאמנת בי לכתך אחרי במדבר ומסעותיך וחנותיך על פי זיאתך לראש שני וחזרמון שהיו מעונות אריות סיחון ועוג, ד"א מראש אמנה הר הוא בגבול צפון של ארץ ישראל ושמו אמנה ובכשן משנה טורי אמנון והר ההר שנאמר בו (במדבר לד) מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר וכשגליות נקצרות ומגיעות שם הם לופים משם ורואין גבול ארץ ישראל ואזיכה של ארץ ישראל ושמים ואומרים הויה לך נאמר תשורי מראש אמנה:

⁴⁹⁶ עי' שיה"ש רבה פ"ד סי' יח: אמר להם הקב"ה כשגליתם לבבל עמכם הייתי שנא' (ישעיה מג) למענכם שלחתי בבלה לכשתחזרו לבית הבחירה בקרוב אני עמכם הה"ד אתי מלכנון כלה [עי' שמר, פכ"ג סי' ה: אתי מלכנון כלה אתי מלכנון תבואי מן המלכיות שנקראו לבנון שנאמר (יחזקאל לא) הנה אשור ארז בלבנון]. אמר ר' לוי לא היה צריך קרא לומר אלא אתי ללבנון כלה ואת אמרת מלכנון אלא בתחלה הוא נוער מבית המקדש ואחר כך הוא פורע מן אומות העולם. עי' שמ"ר פכ"ג סי' ה: ד"א אז ישיר משה הה"ד (שיר ד) אתי מלכנון כלה א"ר לוי בנוהג שבעולם כלה מקשטין ומבשמיין אותה ואח"כ מכניסין אותה לחופה והקב"ה לא עשה כן אלא אמר לכנסת ישראל אתי מלכנון כלה מטיט ולבנים לקחתך ועשיתך כלה למה שני פעמים אתי מלכנון אלא אמר הקב"ה אתי גליתם מבהמ"ק שנקרא לבנון שנא' (ישעיה לז) אני עליתי מרום הרים ירکتני לבנון

⁴⁹⁷ עי' שיה"ש רבה פ"ד סי' יט: תשורי מראש אמנה א"ר חוניה בשם ר' יוסטא עתידות הגליות מגיעות עד טירוס מנוס ואומרים שירה ועתידים אומות העולם להביא אותה סרדיוטות למלך המשיח מה טעם תשורי מראש אמנה אין לשון תשורי אלא לשון קרבן. עיי"ש סי' כ: ד"א תשורי מראש אמנה זה אברהם שכתוב בו והאמין בה'. עי' שמ"ר פכ"ג סי' ה: לפניו ויעבר מלכם לפניו וה' בראשם (שיר ד) תשורי מראש אמנה א"ר יוסטא הר הוא ושמו אמנה עד אותו ההר א"י ממנו ולהלן ח"ל א"ר אלעזר ב"ר יוסי כשיגיעו הגליות לשם יהיו אומרים שירה לך נאמר תשורי מראש אמנה ד"א תשורי מראש אמנה עתידין ישראל לומר שירה לע"ל שנאמר (תהלים צח) שירו לה' שיר חדש כי נפלאות עשה ובאיזה זכות אומרים ישראל שירה בזכות אברהם שהאמין בהקב"ה שנאמר (בראשית טו) והאמין בה' היא האמונה שישראל נוחלין בה ועליו הכתוב אומר (חבקוק ב) וצדיק באמונתו יחיה הוי תשורי מראש אמנה וכו' תשורי מראש אמנה א"ר נחמיה לא זכו ישראל לומר שירה על הים אלא בזכות אמנה שנאמר ויאמן העם וכתוב ויאמינו בה' א"ר יצחק היו רואין כל אותן נסים שנעשו להם ולא היה להם להאמין אלא א"ר שמעון בר אבא בשביל האמנה שהאמין אברהם להקב"ה שנאמר והאמין בה' ממנה זכו ישראל לומר שירה על הים שנאמר אז ישיר משה הוי תשורי מראש אמנה.

⁴⁹⁸ עי' שיר השירים רבה (פ"ד סי' כ): מראש שניר וחרמון זה יצחק מה זה השניר שונא את הניר כך לא נתנסה יצחק אלא פעם אחת בלבד

⁴⁹⁹ עי' שיר השירים רבה (פ"ד סי' כ): וחרמון זה יעקב מה חרמון זה כל טובו נתון בזוטו כך כהונה מיעקב לויה מיעקב מלכות מיעקב

⁵⁰⁰ עי' שיר השירים רבה (פ"ד סי' כ): ממעונות אריות זה סיחון ועוג מה הארי הזה שחוקך היו סיחון ועוג שחוצים וגבורים שלא היה בין זה לזה אלא מהלך יום אחד בלבד ולא זה בא לסיועו של זה ולא זה בא לסיועו של זה עי' שמ"ר פכ"ג גסי' ה: ממעונות אריות גלות בבל ומדי

⁵⁰¹ עי' שיר השירים רבה (פ"ד סי' כ): מהררי נמרים אלו הכנעניים ומה הנמר הזה חצוף כך הכנעניים חצופים. עי' שמ"ר פכ"ג גסי' ה: מהררי נמרים זו אדום

(ט) קבועה על לוח לבי אהבתך אחותי פנסת ישאל, המשולה לכלה צנועה, קבועה על לוח לבי אהבת הקטן שבניכם, אשר הוא צדיק פאחד מרבני סנהדרין, וכאחד מהמלכים של בית יהודה, שהיה נתון פתר מלכות על צארו.

(מ) לבבתני אהתי בלה⁵⁰² לבבתני באחד {באחת} מעיניך⁵⁰³ באחד ענק מצורניך⁵⁰⁴

לצנתני – משכת את לבי אליך. באחת מעיניך – הרבה דוגמות טובות שביך לולא היתה ביך חלל אחת מהן הייתי מחזנדך ביותר וכל סכן כולן וכן באחת ענק מצורניך באחת מרבידי ענקי קיסוטיך הם תכטימי מלוח שישראל מלינין זהם, ד"א באחד ענק באחד מצורניך הוא אחד היה מיוחד וזה אצרהם הנקרא ענק האדם הגדול צענקים:

(י) מה יפו דודיך עלי אחותי פנסת ישאל המשולה לכלה שהיא צנועה, מה טובו עלי דודיך יותר משבעים אמות, ושם טוב של צדיקיך נודף מפל בשמים.

(י) מה יפו דודיך אהתי בלה⁵⁰⁵ מה פבו דודיך מיין וריח שמניך מפל בשמים⁵⁰⁶

מה יפו דודיך – כל מקום שהראית לי סם חצה יפה הוא צעני גלגל סילה נוצ וגצעון וזית עולמים הוא סיסד הצבלי מנוחה ושאר ויעודים מנוחה זו ירושלים ושאר ויעודים מקום שנתועד' סם שכניו לישראל. וריח שמניך – סם טוב:

⁵⁰² עי' שיה"ש רבה פ"ד סי' כא: לבבתני אחותי כלה לבבתני אמר הקב"ה לב אחד היה לכם במצרים ונתתם לי שני לבבות וכו' ד"א לבבתני אחותי כלה אמר הקב"ה לב אחד היה לכם בים ונתתם לי שני לבבות וכו' ד"א לבבתני אחותי כלה אמר הקב"ה לב אחד היה לכם במדבר ונתתם לי שני לבבות זה יהושע וכלב שנא' (במדבר ל"ב) בלתי כלב בן יפנה הקנזי ויהושע בן נון וגו' וכו' ד"א לבבתני אחותי כלה אמר הקב"ה לב אחד היה לכם בשטים ונתתם לי שני לבבות וכו'. ועי' שבת נגע ב: מאי משמע דהאי לבובין לישנא דקרובי הוא דכתיב לבבתני אחותי כלה.

⁵⁰³ עי' שיה"ש רבה פ"ד סי' כא: לבבתני באחד בעיניך בדם הפסח ודם המילה וכו' לבבתני באחד מעיניך שעמדתם לפני על הר סיני ואמרתם (שמות כ"ד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע וכו' לבבתני באחד מעיניך בהקמת המשכן שנאמר (במדבר ט') וביום הקים את המשכן וכו' לבבתני באחד מעיניך זה פנחס שנאמר (תהלים ק"ו) ויעמוד פינחס ויפלל ותחשב לו לצדקה וכו' באחד ענק מצורניך זה משה. עי' שבת פח ע"ב: אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן מאי דכתיב לבבתני אחותי כלה לבבתני באחת מעיניך בתחילה באחת מעיניך לכשתעשי בשתי עיניך. עי' תנא דבי אליהו רבה (פרק ה'): באו עשרה דורות מנח עד אברהם וסדרתי מן העולם במה שהעלתי בעולם כיון שבא אברהם היה לבי על עולמי שנאמר (ס"ה ד) לבבתני אחותי כלה לבבתני באחת מעיניך באחד ענק מצורניך משל למלך שקדש את האשה ונראית לו באחת מעיניה והיה אוהבה ביותר ושמח בה ומשתוקק בה אמור מעתה (בלבו) כשיראנה בשתי עיניה עאל"ו כך אברהם אבינו היה מפקח על עניני הבריות ומכניסן תחת כנפי השכינה כך אוהבו כשיבואו בניו לידי חבילות של תורה ומצות עאל"ו לכך נאמר לבבתני באחת מעיניך באחד ענק מצורניך. ומפני מה זכה יעקב לחיים שלא בצער ושלא ביצר הרע בעוה"ז ממה

⁵⁰⁴ עי' שיה"ש רבה פ"ד סי' כא: באחד ענק מצורניך זה משה המיוחד והגבור שבשבטיך.

⁵⁰⁵ עי' שיה"ש רבה פ"ד סי' כב: מה יפו דודיך אחותי כלה ר' ברכיה ור' חלבו בשם ר' שמואל בר נחמן אמר בעשרה מקומות נקראו ישראל כלה שיתא הכא וארבעה בנביאים וכו' וכנגדן לבש הקב"ה עשרה לבושין וכו' כדי ליפרע מאומות העולם שבטלו מישראל עשרת הדברות שהיו מצמצמים עליהן ככלה. עי' מדרש זוטא שיר השירים (פרשה ד פסוק י'): מה יפו דודיך אחותי כלה. אלו הקרבנות שהקריבו ישראל בשילה ובנוב וגבעון.

⁵⁰⁶ עי' שיה"ש רבה פ"ד סי' כב: וריח שמניך מכל בשמים אמר ר' שמואל בר נחמן מה שמן זה חלק על ידי שאת מפטמו את מריח בו כמה ריחות כך הפסוק הזה את דורש ומוצא בו כמה טעמים טובים. עי' מדרש זוטא שיר השירים (פרשה ד פסוק י'): וריח שמניך מכל בשמים. ביום שגמרו מלאכתן מהבמות.

(יא) וּבְזֶמַן שְׁמֵת־פְּלִילִים הִכְהִינִים בְּעֶזְרַת הַקֹּדֶשׁ, נוֹטְפוֹת שְׁפָתוֹתֵיהֶם יַעֲרַת דָּבֵשׁ וְלִשׁוֹנָהּ פֶּלֶה צְנוּעָה בְּאֶמְרָה שִׁירוֹת וְתִשְׁבְּחוֹת – מִתּוֹקִים כְּחֶלֶב וְכִדְבֵשׁ, וְרִיחַ לְבוּשֵׁי הַהִנְיָם כְּרִיחַ לְבוֹנָה.
 (יא) נִפְתַּת הַתַּפְּנָה שְׁפָתוֹתֶיךָ כֶּלֶה⁵⁰⁷ דְּבֵשׁ וְחֶלֶב תַּחַת לְשׁוֹנְךָ⁵⁰⁸ וְרִיחַ שְׁלֵמֶתֶיךָ כְּרִיחַ לְבָנוֹן⁵⁰⁹

נפת – מתוק. תטפנה שפתותיך – טעמו' תורה. וריח שלמתך – מלות הגונות הנוהגות בשלמותיך
 ליאת תכלת בגדי כהונה איסור עטנוז:

(יב) וּנְשׁוֹתֶיךָ הַנְּשָׂאוֹת לְגִבְרִים צְנוּעוֹת כְּכֶלֶה צְנוּעָה וְכֵן עֵדֵן אֲשֶׁר אֵין רְשׁוֹת לְאִישׁ לְבוֹא לְתוֹכוֹ, רַק צְדִיקִים אֲשֶׁר נִשְׁמוֹתֵיהֶם מְשַׁתְּלָחוֹת לְתוֹכוֹ עַל יְדֵי מְלָאָכִים, וּבְתוֹלוֹתֶיךָ טְמוּנוֹת וּגְנוּזוֹת בְּחֶדֶר פְּנִימִי, וְחִתּוּמוֹת בְּכַף כְּמַעֲיָן שֶׁל מִים חַיִּים הַיּוֹצְאִים מִתַּחַת לְעֵץ, וּמִסְתַּעֵף לְאַרְבַּע רְאשֵׁי נְהָרוֹת, וְאֶלְמְלִי הוּא חֲתוּם בְּשֵׁם הַגְּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ, הִיא יוֹצֵא וְנוֹבֵעַ, וְשׁוֹטֵף כֹּל הָעוֹלָם.
 (יב) גֵּן נְעוּל אֶחָתִי כֶּלֶה⁵¹⁰ גַּל נְעוּל⁵¹¹ מַעֲיָן⁵¹² חֲתוּם

⁵⁰⁷ עי' שיה"ש רבה (פ"ד סי' כג): נפת תטפנה שפתותיך כלה וכו' רבי ברכיה בשם רבי חלבו אמר כשם שעמדו לישראל ששים רבוא של נביאים כך עמדו להם ששים רבוא של נביאות ובא שלמה ופרסמן שנאמר נפת תטפנה שפתותיך כלה. ר' הונא ורבי חלפתא קיסרייה בשם ר' שמעון בן לקיש אמרי מה כלה זו מתקשטת בעשרים וארבעה תכשיטין ואם חסרה חיסור דבר אחד מהן אינה כלום כך ת"ח צריך שיהא רגיל בכל"ד ספרים ואם חסר אחד מהם אינו כלום ר' הונא בשם רשב"ל מה כלה זו צנועה כך ת"ח צריך שיהא צנוע ר' חלפתא בשם ריש לקיש מה כלה זו יושבת בפוריא ואומרת ראו שאני טהורה וזו עדותי מעידה עלי כך ת"ח צריך שלא יהא בו דבר של דופי וכו' רבי יוחנן וריש לקיש ר' יוחנן אמר כל מי שאמר דברי תורה ברבים ואינן ערבין לשומעיהן ככלה זו שערובה על בני אדם בחופתה נוח לו שלא אמרן ריש לקיש אמר כל מי שאמר דברי תורה ואינן ערבין על שומעיהן ככלה זו שערובה על בעלה בשעת חופתה נוח לו שלא אמרן. ועי' תנחומא (כי תשא פרק יח): נפת תטפנה (שיר ז) מהו נפת א"ר יוחנן לשון יוני היא כלה ננפי כשם שהדבש מעולה כך את מעולה מכל האומות דבש וחלב תחת לשונך כשאתה עוסק בתורה שהיא דבש וחלב כשאמרת בסיני נעשה ונשמע הוי נפת תטפנה שפתותיך וכשם שקראתי אתכם כלה אף התורה קשטתיה ותקנתיה ככלה היא וכל כלי ארגליא שלה מקרא משנה תלמוד הלכות אגדות ונתתיה למשה ככלה שנאמר ויתן אל משה ככלתו לוחות למה לוחות שיגיעתן בלחי כתובים באצבע אלהים שאלו הגיעו לישראל לוחות הראשונים אין כל בריה יכולה לשלוט בהם.

⁵⁰⁸ עי' שיה"ש רבה (פ"ד סי' כג): ר' יוסי אומר כל מי שאומר דברי תורה ברבים ואינן ערבין על שומעיהן כדבש זה שבא מצוף נוח לו שלא אמרן רבנן אמרי כל מי שאומר דברי תורה ברבים ואינן ערבין על שומעיהן כדבש וחלב המעורבין זה בזה נוח לו שלא אמרן. עיי"ש סי' כד: דבש וחלב תחת לשונך ר' ברכיה אמר אין משקה סורח יותר ממשקה זה שתחת הלשון ואת אומר דבש וחלב תחת לשונך אלא אם הלכות קהות תחת לשונך דבש וחלב הלכות המאוששות עאכ"ו אמר ר' לוי אף הקורא מקרא בענוגו ובניגונו עליו נאמר דבש וחלב תחת לשונך. עי' חגיגה יג ע"א: אמרו ליה ליגמרון מר במעשה מרכבה אמר להו תנינא בהו דבש וחלב תחת לשונך דברים המתוקין מדבש וחלב יהו תחת לשונך.

⁵⁰⁹ עי' שיה"ש רבה (פ"ד סי' כג): וריח שלמותיך כריח לבנון כתיב (בראשית כ"ז) ויגש וישק לו וירח את ריח בגדיו א"ר יוחנן אין לך דבר שריחו רע וקשה יותר משטף של עזים והוא אומר וירח את ריח בגדיו אלא כיון שנכנס יעקב אבינו נכנס עמו גן עדן הדא דאמר ליה ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה' וכו' ולא היו עושין [דור המדבר] ריח רע מריח הזיעה של גופן אמר ליה מתגעגעין היו בעשב הבאר הה"ד (תהלים כ"ג) בנאות דשא ירביצני והיה ריחן נודף מסוף העולם ועד סופו בא שלמה ופירש וריח שלמותיך כריח לבנון.

⁵¹⁰ עי' שיה"ש רבה פ"ד סי' כה: גן נעול אחותי כלה רבי יהודה בר' סימון בשם ר' יהושע בן לוי [משל] למלך שהיו לו שתי בנות אחת גדולה ואחת קטנה ולא נפנה להשיאן והניחן המלך שנים הרבה והלך למדינת הים ועמדו הבנות מיחו על עצמן והשיאו עצמן לאנשים והיתה כל אחת מהן נוטלת חותם של בעלה וסימנטירין שלו לאחר ימים בא המלך ממדינת הים ושמע קול הבריות מליזין אחר בנותיו ואומרים כבר זנו בנותיו של מלך מה עשה הוציא כרוז ואמר כל עמאי יפקון לקמפון בא וישב עליה בפרוזדור אמר להן בנותי של מלך מה עשה הוציא את עצמכן מיד הוציאו כל אחת ואחת חותם בעלה וסימנטירין שלו קרא לחתנו אמר לו למי את עשוי חתן אמר לו אני חתנך הראשון לבתך הגדולה אמר לו זה מה הוא אמר לו זה חותם שלי וזה סימנטירין שלי וכן לשני באותה שעה אמר המלך בנותי גדורות מהערה ואתם מליזין ומבזין אותם חייכם אני עושה בכם

גן נעול – על סם כניעות בנות ישראל שאין פורקות בעריות. גל נעול – יס לפרשו לשון מעין כמו (יהושע טו) גולות עליות ויס לפרשו לשון שער והיא לשון ארמי בתלמוד טרוקו גלי:

(יג) וּבַחֲרוֹץ מְלֵאִים מִצְוֹת פְּרָמוֹנִים, וְאוֹהָבִים נְשׁוֹתֵיהֶם, וְיִוֹלְדוֹת בְּשָׁבִיל זֶה צְדִיקִים כְּמוֹתֶם, וְרִיחָם מְשׁוּם כִּף כְּבָשָׁמִים טוֹבִים מִגֵּן עֵדֶן, כְּפָרִים עִם נְרָדִים. (יג) שְׁלַחֲךָ פְּרָדִים רְמוֹנִים⁵¹³ עִם פְּרִי מְנַדִּים⁵¹⁴ כְּפָרִים עִם נְרָדִים⁵¹⁵

שלחך – ארץ יבשה קרויה בית השלחין ולריך להסקותה תמיד וקדה בית הבעל יפה הימנה וכאן הילס יבש שלחך הרי הן מלאין כל טוב כפרדס רמונים וזה על סם קטנים שבזכרון מרטיבים מעשים טובים כפרדס רמונים. כפרים עם נרדים – מיני בשמים הם:

(יד) נֶרְדֶּה⁵¹⁶ וְכַרְכָּם⁵¹⁷ (יד) נֶרְדֶּה וְכַרְכָּם וְקִנְמוֹן עִם כָּל עֵצֵי לְבוֹנָה, מוֹר טְהוֹר וְעֵצֵי קִנְיָה⁵¹⁸ וְקִנְמוֹן⁵¹⁹ עִם כָּל אֲהָלוֹת עִם כָּל מִינֵי בְשָׁמִים.

דינין כך הן האומות לפי שהיו מונין לישראל ואומרים (שמות א') ויעבידו מצרים את בני ישראל אם בעשותן הן מכריחין כל שכן בגופן ובנשותיהם באותה שעה אמר הקב"ה אחותי כלה. גן נעול מהו גן נעול אמר הקב"ה גנתי נעולה והיא מתגניא אמר ר' פנחס גן נעול אלו הבתולות וכו' תני בשם ר' נתן גן נעול גל נעול שתי פעמים למה אלא שתי ביאות לאשה כדרכה ושלא כדרכה וכו' אמר ר' אבא בר כהנא שרה ירדה למצרים וגדרה עצמה מן הערוה וכל הנשים נגדרו בזכותה יוסף ירד למצרים וגדר עצמו מן הערוה ונגדרו כל הזכרים בזכותו רבי פנחס בשם ר' חייא כדאי היתה גדרת ערוה עצמה שבזכותה נגאלו ישראל ממצרים מה טעם גן נעול אחותי כלה מה כתיב בתירה שלחך פרדס רמונים.

⁵¹¹ עי' שיה"ש פ"ד סי' כה: גל נעול אלו הבעולות

⁵¹² עי' שיה"ש פ"ד סי' כה: מעין חתום אלו הזכרים

⁵¹³ עי' שיה"ש רבה פ"ד סי' כו: ד"א שלחך פרדס רמונים דמייה לפרדס רמונים לישן בני נש הוא מה שלח פלוני לארוסתיה רמונים. עיי"ש סי' כז: ד"א שלחך פרדס רמונים שלחך עתיד הקב"ה לעשותך כפרדס רמונים לעתיד לבא ואיזה זה זה הבאר מאן היו ישראל מנטרים כל מ' שנה שעשו במדבר רבי יוחנן אמר מן הבאר וממנו היו רוב הנייתן דא"ר יוחנן הבאר היתה מעלה להם מיני דשאים מיני זרעונים מיני אילנות. עיי"ש סי' כח: ד"א שלחך פרדס רמונים שלוחך עתיד הקב"ה לעשותך כפרדס רמונים לעתיד לבא איזה זה זה הנחל דכתיב (יחזקאל מ"ז) ועל הנחל יעלה על שפתו וגו'. עיי"ש סי' כט: ד"א שלחך פרדס רמונים שילוחך עתיד הקב"ה לעשותך כפרדס רמונים לעתיד לבא איזה זה זה אליהו זכור לטוב.

⁵¹⁴ עי' לקמן פסוק טז.

⁵¹⁵ עי' שיה"ש רבה פ"ד סי' כו: כפרים עם נרדים רבי הונא אמר היא הכניסה לו שלשה עשר והוא הכניס לה ששה ועשרים כדרך חתן להיות כופל כתובה של כלה רבי אחא אמר היא הכניסה לו כלים ובשמים והוא הכניס לה כלים ובשמים כלים על ידי משה ובשמים על ידי שלמה הה"ד (מלכים א' י') ותתן למלך מאה ועשרים ככר זהב ובשמים הרבה מאד ואבן יקרה לא בא כבשם ההוא עוד לרב אשר נתנה מלכת שבא למלך שלמה רבי סימון אמר היא הכניסה לו כלים ובשמים במנין והוא הכניס לה כלים ובשמים שלא במנין בא שלמה ופירש כפרים עם נרדים.

⁵¹⁶ עי' שיה"ש פ"ד סי' ל: נרד נרדינון.

⁵¹⁷ עי' שיה"ש פ"ד סי' ל: כרכם כמשמעו.

⁵¹⁸ עי' שיה"ש פ"ד סי' ל: קנה זה קנה בשם שנא' (שמות ל') וקנה בשם. עי' מדרש זוטא שיר השירים (פרשה ד סי' יד): ד"א קנה וקנמון. זה אהרן וחור. כמה שנאמר ואהרן וחור תמכו בידיו מזה אחד ומזה אחד (שמות יז יב).

⁵¹⁹ עי' שיה"ש פ"ד סי' ל: וקנמון ר' הונא בשם ר' יוסי אומר קנמון היה גדל בארץ ישראל והיו עזים וצבאים אוכלים ממנו. עי' מדרש זוטא שיר השירים (ד יד): נרד וכרכום קנה וקנמון. זה בצלאל בן (אהליאב) [אורי]. שעלה להר סיני והראה אותו מעשה המשכן כאלו עשוי למעלה. ויש אומרים המקום הראה למשה וירד והראה לבצלאל. והסכים בצלאל לדעת האלהים. עי' ילקוט שיה"ש תתקפח: נרד וכרכום קנה וקנמון. כשהיו חונים במדבר היתה הבאר מעלה על גנים מיני בשמים והיו נשי ישראל לוקטות מהם ועושים מהם מיני בשמים, שנאמר נרד וכרכום קנה וקנמון,

עֵינֵי לְבוֹנָה מֵרֶגֶט⁵²⁰
וְאֶהְלוֹת⁵²¹ עִם כָּל רְאִישֵׁי
בְּשָׂמִים

(טו) ומי השילוח הולכים לאט, עם שאר מים הנוזלים מלבנון להשקות את ארץ ישראל, כי עוסקים המה בדברי תורה המשולים לבאר מים חיים, ובזכות נסוד המים המנסכים על המזבח בבית המקדש, הנבנה בירושלים הנקראת לבנון.⁵²² וְנִזְלִים מִן לְבוֹנוֹן⁵²³

מעין גנים – כל זה מוסב על שלחך ומקלסן כמעין המשקה אותן והדוגמא על סם טבילות טוהר צבנות ישראל טובלות. ונזלים מן לבנון – ממקום נקיות באין עכירת טיט:

(טז) ועל צד צפון היה שלחן, ועליו שנים עשר לחם הפנים, ועל צד דרום היתה מנורה להאיר, ועל המזבח היו מקריבים הפהנים קרבנות, ומעלים עליו קטרת בשמים, כנסת ישראל אומרת: בוא אלהי דודי לבית המקדש, ויקבל בראון קרבנותיהם של עמו.⁵²⁴ עוֹרֵי צָפוֹן וּבּוֹאֵי תִימָן⁵²⁴ הַפִּיחֵי גִנֵּי יִזְלוּ בְּשָׂמִיו⁵²⁶ יבא דודי

כל אלו מהיכן מבאר מים חיים, וכה"א על מי מנוחות ינהלני, שהיתה הבאר מתגברת והולכת מאהל לאהל ולא היה אחד מצטער לילך למלאת ממקום אחר.

⁵²⁰ עי' תהילים (מה ט) מר וְאֶהְלוֹת קְצִיעוֹת כָּל בְּגִדְתֶיךָ מִן הַיְכָלִי שֶׁן מִנֵּי שְׂמֹחֶךָ. עי' שיה"ש פ"ד סי' ל: מור אינמרנון.

⁵²¹ עי' שיה"ש פ"ד סי' ל: ואהלות ר' יסא אמר פילטא למה קורא אותה אהלות ר' אבא בר יודן בשם ר' יהודה אמר מפני שהוא בא דרך אהלים ורבנן אמרי שהוא פוסה באהל.

⁵²² עי' שיה"ש רבה (פ"ד סי' ל): ומהיכן היו בנות ישראל מתקשטות ומשמחות לבעליהן כל מ' שנה שעשו ישראל במדבר ר' יוחנן אמר מן הבאר הה"ד מעין גנים באר מים חיים ר' אבהו אמר מן המן הה"ד (תהלים מ"ה) מר ואהלות קציעות כל בגדותיך וגו'. עי' מדרש רבה שיר השירים (פרשה ד סי' לא): מעין גנים באר מים חיים א"ר יוחנן ארבעים ושמונה פעמים כתיב בתורה באר באר כנגד ארבעים ושמונה דברים שנקנה במ התורה הה"ד מעין גנים באר מים חיים. עי' מדרש זוטא שיר השירים (ד טו): מעין גנים באר מים חיים. זה המעין שהמקום עתיד לטהר את הצדיקים. לקיים מה שנאמר ואת דמי [ירושלים] ידיח מקרבה (ישעיה ד' ד):

⁵²³ עי' מדרש רבה שיר השירים (פרשה ד סי' לא): ונזלים מן לבנון א"ר עזריה זה מזיל מקצת דבר וזה מזיל מקצת דבר עד שתהא הלכה יוצאת כמין לבנון א"ר תנחומא זה מלחים מקצת דבר וזה מלחים מקצת דבר עד שתהא הלכה יוצאת כמין לחיים. עי' מדרש זוטא שיר השירים (ד טו): ד"א נזלים מן לבנון. אלו הנביאים שעמדו בבית המקדש:

⁵²⁴ עי' שיה"ש רבה פ"ד סי' לב: עורי צפון ובואי תימן ר' אלעזר ורבי יוסי ברבי חנינא רבי אלעזר אמר שלמים הקריבו בני נח ר' יוסי אמר עולות הקריבו בני נח וכו' עורי צפון ובואי תימן עורי צפון זו העולה שנשחטת בצפון ולמה קורין לה עורי דבר שהוא ישן ונתעורר ובואי תימן אלו שלמים שנשחטין בדרום ולמה קורין אותה ובואי דבר של חידוש וכו' עורי צפון ובואי תימן לכשיתעוררו הגליות הנתונות בצפון ויבאו ויחנו בדרום המד"א (ירמיה ל"א) הנני מביא אותם מארץ צפון וקבצתים מירכתי ארץ לכשיתעורר גוג ומגוג שנתון בצפון ויבא ויפול בדרום המד"א (יחזקאל ל"ט) ושבבתיך ושאתיך והעליתך לכשיתעורר מלך המשיח שנתון בצפון ויבא ויבנה בית המקדש שנתון בדרום המד"א (ישעיה מ"א) העירותי מצפון ויאת הפיחי גני יזלו בשמיו אמר ר' הונא בשם ר' יהושע בר' בנימין בר לוי לפי שבעולם הזה כשרוח דרומית מנשבת אין רוח צפונית מנשבת וכשרוח צפונית מנשבת אין רוח דרומית מנשבת אבל לעתיד לבא הקב"ה מביא רוח ארגסטיס לעולם ומנהיג שתי רוחות כאחת ושתיהן משמשות הה"ד (ישעיה מ"ג) אומר לצפון תני ולתימן אל תכלאי.

⁵²⁵ עי' שיה"ש רבה פ"א סי' יב: הפיחי גני זה אהל מועד וכו' הפיחי גני זה בית העולמים. עי' במדבר רבה פ"ג סי' ב: לע"ל עתיד הקב"ה לעשות סעודה לצדיקים בג"ע ואין צריכין לא בפלסמון ולא ראשי בשמים אלא רוח צפון ורוח דרום מכבדות ונותנים ריחם הה"ד (שיר ד) הפיחי גני זה כיבוד הגן.

⁵²⁶ עי' שיה"ש רבה פ"א סי' יב: יזלו בשמיו זה קטרת הסמים. עי' במדבר רבה פ"ג סי' ב: זה זילוף.

לִגְנוּ 527 וַיֹּאכַל פְּרִי
מִגְדִּיּוֹ 528

עורי כפון וזואי תימן – אחר שערב עלי ריחך ונוי משכנותיך אני מלוא את הרוחות כפון ותימן להפיח בגנך ללאת ריחך הטוב למרחוק והדוגמא על סם שהגלויות מתקבלות ומכל הגוים מביאים אותם מנחה לירושלם וזימי הבנין יהיו ישראל נקבלים סם למועדים ולרגלים וישראל משיבין יבא דודי לגנו אם אתה סם הכל סם:

פֶּרֶק ה

(א) אָמַר הַקֶּב"ה לְעַמּוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּאֶתִי לְבֵית מִקְדָּשִׁי אֲשֶׁר בְּנִית לִי אַחוֹתֵי נִסְתַּת יִשְׂרָאֵל הַמְשׁוּלָה לְכֹלָה צְנוּעָה, הַשְּׂרִיתִי שְׂכִינָתִי בְּתוֹכָךְ, קִבְּלָתִי בְּרָצוֹן אֶת קִטְרֹת בְּשִׁמְיָךְ אֲשֶׁר עֲשִׂית לְשָׁמַי, שְׁלַחְתִּי אֵשׁ מִן הַשָּׁמַיִם, וַתֹּאכַל אֶת הָעוֹלוֹת, וְאֶת זִבְחֵי הַשְּׁלָמִים, נִתְקַבַּל בְּרָצוֹן לְפָנַי נְסוּף יֵינן אָדָם וַיֵּינן לְבָן אֲשֶׁר נִסְכּוּ הַכֹּהֲנִים עַל מִזְבְּחִי, פָּעַת, בָּאוּ הַכֹּהֲנִים אוֹהֲבֵי מִצְוֹתַי, אָכְלוּ הַמּוֹתֵר מִהַקְרִבָנוֹת, וְהִתְפַּקְדוּ מִן הַטּוֹב הַמְזַמֵּן לָכֶם.

(א) בָּאתִי לִגְנוּ 529 אַחֲתִי
בְּלָה אֶרֶיתִי מוֹרֵי עִם
בְּשִׁמִּי 530 אֶכְלָתִי יַעֲרֵי עִם
דְּבִשִׁי 531 שְׁתִּיתִי יֵינִי עִם
חֲלָבִי 532 אֶכְלוּ רַעִים 533
שְׁתוּ וַיִּשְׁכְּרוּ דוֹדֵיכֶם 534

באתי לגני – זימי חנוכת הבית. אריתי – לקטתי והוא לשון משנה כמלא אורח וסלו ואף לשון

527 עי' שיה"ש רבה פ"ד סי' לב: יבא דודי לגנו א"ר יוחנן לימדתך התורה דרך ארץ שלא יהיה החתן נכנס לחופה עד שתתן לו הכלה רשות מה טעם יבא דודי לגנו. עי' שיה"ש רבה פ"א סי' יב: יבא דודי לגנו זו השכינה. עי' במדבר רבה פ"ג סי' ב: יבא דודי לגנו אומרים ישראל לפני הקב"ה וכי יש בעל הבית שיעשה סעודה לאורחים ולא יהיה מיסב עמהם יש חתן עושה סעודה למקוראים ולא ישב עמהם אם רצונך יבא דודי לגנו ויאכל פרי מגדיו אמר להם הקדוש ב"ה הריני עושה כשם שאתם מבקשים באותה שעה הקב"ה בא לג"ע הה"ד (שם ה) באתי לגני אחותי כלה וגו'.

528 עי' שיה"ש רבה פ"א סי' יב: ויאכל פרי מגדיו אלו הקרבנות

529 עי' שיה"ש רבה פ"ה סי' א: באתי לגני אמר ר' מנחם חתניה דר' אלעזר בר אבונה בשם ר' שמעון בר' יוסנה באתי לגן אין כתיב כאן אלא לגני לגנוני למקום שהיה עיקרי מתחלה ועיקר שכינה לא בתחתונים היתה הה"ד (בראשית ג') וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן א"ר אבא מהלך אין כתיב כאן אלא מתהלך מקפץ וסליק מקפץ וסליק חטא אדם הראשון ונסתלקה השכינה לרקיע הראשון חטא קין וכו' עמד עמרם והורידה משני לאחד שהוא ראשון עמד משה והורידה לארץ א"ר יצחק הה"ד (תהלים ל"ז) צדיקים יירשו ארץ וישכנו לעד עליה הרשעים מה עשו תלוין באויר כי לא השכינו שכינה לארץ אבל הצדיקים השכינו שכינה לארץ מה טעם צדיקים יירשו ארץ וישכנו לעד עליה ישכנו לשכינה עליה שוכן עד וקדוש שמו ואימת שרת שכינה עליה ביום שהוקם המשכן שנא' (במדבר ז') ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן רבי עזריה בשם ר' יהודה ברבי סימון אמר משל למלך שכעס על מטרונה והוציאה מתוך פלטין שלו לאח"כ בקש להתרצות לה שלחה לו ואמרה יעשה לי המלך דבר חדש ויבא אצלי כך לשעבר היה הקב"ה מקבל הקרבנות מלמעלה דכתיב (בראשית ח') וירח ה' את ריח הניחוח וגו' עכשיו מקבל מלמטה הה"ד באתי לגני אחותי כלה.

530 עי' שיה"ש רבה פ"ה סי' א: אריתי מורי עם בשמי זה קטרת הסמים וקומץ הלבונה

531 עי' שיה"ש רבה פ"ה סי' א: אכלתי יערי עם דבשי אלו איברי עולה ואמורי קדשי קדשים

532 עי' שיה"ש רבה פ"ה סי' א: שתיתי ייני עם חלבי אלו הנסכים ואמורי קדשים קלים

533 עי' שיה"ש רבה פ"ה סי' א: אכלו רעים זה משה ואהרן וכו' ד"א אכלו רעים אלו הנשיאים וכו' ד"א אכלו רעים אמר ר' ברכיה למלך שעשה סעודה וזימן האורחין ונפל השרץ לתוך התמחוי שאילו משך המלך את ידו היו הכל מושכין את ידיהם פשט המלך את ידו ופשטו הכל את ידיהם א"ר ינאי למלך שעשה סעודה וזימן אורחין אצלו והיה מחזיר עליהם ואומר להם יערב לכם ויבסם לכם א"ר אבהו למלך שעשה סעודה וזימן אורחין אצלו לכשאכלו ושתו אמר טלו מנה זו יפה ותנו לבעל הבית אף הכא כן באתי לגני אחותי כלה אריתי מורי עם בשמי אכלתי יערי עם דבשי אף אתון אכלון שתיתי ייני עם חלבי אף אתון שתו ושכרו דודים

534 עי' שיה"ש רבה פ"ה סי' א: שתו ושכרו דודים אלו נדב ואביהוא שנשתכרו בצרתן וכו' שתו ושכרו דודים אלו הנסיכים.

מקרא (תהלים מ) וארוה כל עוברי דרך ונאמר על שם הקטורת שהקטירו קטורת יחיד הנשיאים על מזבח החיצון ונתקבלה והוא דבר שאינו נוהג לדורות ועל כן נאמר אכלתי יערי עם דבשי יס דבש שהוא גדל בקנים כענין שנאמר (שמואל ה ו) זיערת הדבש ויערת היא לשון קנה כמו (שמות ז) והסם בסוף ושויתיה זיערא ומולכין הדבש ומסליכין העץ ואני מרוב חיבה אכלתי יערי עם דבשי אכלתי הקנה עם הדבש את שאינו ראוי עם הראוי קטרת נדבה וכן שעירי חטאת שהקריבו הנשיאים ואין חטאת קריבת נדבה ואני קבלתים זו זיוס. שתיתי ייני – הם הנסכים. עם חלבי – מתקו ואחו מחלב. אכלו רעים – זאהל מועד אהרן וזניו ובית עולמים הכהנים כולם. שחו ושכרו זודים – אלו ישראל אוכלי בשר זבח השלמים שהקריבו לחנוכת המזבח:

(ב) אָנִי יִשְׁנָה וְלִבִּי עֵר⁵³⁵
 קוֹל דוּדֵי דוּפֶק⁵³⁶ פִּתְחֵי
 לִי⁵³⁷ אֲהֵתִי⁵³⁸ רַעֲיִתִי⁵³⁹
 יוֹנָתִי⁵⁴⁰ תַּמְתִּי⁵⁴¹ שְׂרָאשִׁי
 נִמְלֵא⁵⁴² מֶלֶךְ קְוֹצוֹתִי
 רְסִיסֵי לֵילָה⁵⁴³
 (ב) אַחֲרַי כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה, חֲטָאוּ עִם בֵּית יִשְׂרָאֵל, וַיִּסְגְּרוּ אוֹתָם בְּיַד נְבוּכַדְנֶצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל, וְהוֹבִיל אוֹתָם לְגוּלָּה, וְהָיוּ דוֹמִים בְּגוּלָּה כְּאִישׁ הַיֵּשֶׁן וְלֹא יוֹכֵל לְהִתְעוֹרֵר מִשְׁנָתוֹ, וְקוֹל רוּחַ הַקֹּדֶשׁ מִזְהִירָה אוֹתָם עַל יְדֵי הַנְּבִיאִים, וּמְעוֹרֶרֶת אוֹתָם מִשְׁנַת לְבוֹתֵיהֶם, עֵנָה רְבוֹן כָּל הָעוֹלָמִים וְכֹה אָמַר, חֲזֵרִי בְּתִשְׁבֹּבָה, פִּתְחֵי פִּיךָ וּבִקְשֵׁי וְשִׁבְחֵי אוֹתִי אֲחֹתִי אֲהוֹבֶתִי כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל הַמְּשׁוּלָּה לְיוֹנָה בְּשִׁלְמוֹת מַעֲשֵׂיךָ, כִּי שָׁעַר רֵאשִׁי נִמְלֵא מִדְּמְעוֹתֶיךָ כְּאִישׁ אֲשֶׁר שָׁעַר רֵאשׁוֹ נֶרְטַב מִטַּל הַשָּׁמַיִם, וְקוֹצוֹת שְׁעָרַי נִמְלָאוּ מִטִּיפּוֹת עֵינֶיךָ כְּאִישׁ אֲשֶׁר קוֹצוֹת שְׁעָרוֹ נִמְלָאוּ מִטִּפּוֹת מָטָר הַיּוֹרֵד בַּלַּיְלָה.

אני ישנה – כשהייתי שולה ושקטת בבית ראשון נואשתי מעבוד הקב"ה כישנה ונרדמת. ולבי ער – זה הקב"ה כך נדרש בפסיקתא. ולבי ער – הקב"ה שהוא אור לבדי וחלקי ער לשמרני ולהטיב לי. קול דודי דופק – משרה שכינתו על הנביאים ומזהיר על ידיהם השכם ושלוח. פתחי לי – אל תגרמו לי שאסתלק מעליך. שראשי נמלא טל – לשון אדם שזא כלילי דופק על פתח אהובתו אומר כן בשביל חיבתך זאתי כלילה בעת הטל או הגשם והדוגמא שראשי נמלא טל שאני מלא רצון ונחת רוח אברהם אביך שערבו עלי מעשיו כטל הנני זא אלוך טעון ברכות וסילו שזר מעשים טובים אם תשובי אלי. קווצות רסיסי לילה – אף בידי הרבה קביעות מיני פורענות ליפרע מעוזבי

⁵³⁵ עי' שיה"ש רבה פ"ה סי' ב: אני ישנה אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אני ישנה מן המצות ולבי ער לגמילות חסדים אני ישנה מן הצדקות ולבי ער לעשותן אני ישנה מן הקרבנות ולבי ער לקריאת שמע ותפלה אני ישנה מבית המקדש ולבי ער לבתי כנסיות ובתי מדרשות אני ישנה מן הקץ ולבי ער לגאולה אני ישנה מן הגאולה ולבו של הקב"ה ער לגאלני א"ר חייא בר אבא איכן מצינו שנקרא הקב"ה לבן של ישראל מן הדין קרא דכתיב (תהלים ע"ג) צור לבבי וחלקי אלהים לעולם.

⁵³⁶ עי' שיה"ש רבה פ"ה סי' ג: קול דודי דופק על ידי משה בשעה שאמר (שמות י"א) ויאמר משה כה אמר ה' כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים.

⁵³⁷ עי' שיה"ש רבה פ"ה סי' ג: פתחי לי רבי יסא אמר אמר הקב"ה לישראל בני פתחו לי פתח אחד של תשובה כחודה של מחט ואני פותח לכם פתחים שיהיו עגלות וקרונות נכנסות בו.

⁵³⁸ עי' שיה"ש רבה פ"ה סי' ג: אחותי שנתאחו לי במצרים בשתי מצות בדם הפסח ובדם המילה.

⁵³⁹ עי' שיה"ש רבה פ"ה סי' ג: רעיתי שריעו אותי בים ואמרו (שמות ט"ו) זה אלי ואנוהו (שם) ה' ימלוך לעולם ועד.

⁵⁴⁰ עי' שיה"ש רבה פ"ה סי' ג: יונתי במרה שמשם נצטוו ונצטיינו בכל המצות וצדקות ומעשים טובים כיונה זו שמצויינת הה"ד (שם) שם שם לו חק ומשפט.

⁵⁴¹ עי' שיה"ש רבה פ"ה סי' ג: תמתי תמותי שנתממו עמי בסיני ואמרו (שם כ"ד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע רבי ינאי אמר תאומתי כביכול לא אני גדולה ממנה ולא היא גדולה ממני ר' יהושע דסקנין בשם ר' לוי תאומתי מה התאומים הללו אם חושש אחד מהן בראשו חבירו מרגיש כך כביכול אמר הקדוש ב"ה (תהלים צ"א) עמו אנכי בצרה.

⁵⁴² עי' שיה"ש רבה פ"ה סי' ג: שראשי נמלא טל על שם (שם ס"ח) ארץ רעשה אף שמים נטפו.

⁵⁴³ עי' שיה"ש רבה פ"ה סי' ג: קווצותי רסיסי לילה על שם שנאמר (שופטים ה') גם עבים נטפו מים.

וְאַצְבְּעוֹתַי מִזֶּרַע עֵינַי 550 עַל הָעוֹלָם סֶגֶר דְּלִתֵי תְשׁוּבָה בְּפָנַי.
כְּפֹת הַמִּנְעוּל 551

קמתי אני לפתוח לדודי וידי נטפו מור – כלומר כלב שלם ונפש חפילה כמקשטת ענמה להתאהב על אישה זריח טוב. מור עזר – רוח עזר ומתפשט לכל כל:

(ו) פְּתַחְתִּי אֲנִי לְדוּדֵי וְדוּדֵי חֶמֶק עֵבֶר 552 נִפְשִׁי יֵצְאָה בְּדַבְּרוֹ 553 בְּקִשְׁתִּיהוּ וְלֹא מִצְאָתִיהוּ 554 קָרָאתִיו וְלֹא עֲנָנִי 555

(ו) אָמְרָה פְּנֹסֶת יִשְׂרָאֵל רְצִיתִי לְבַקֵּשׁ תּוֹרָה מִלְּפָנַי ה', וְהוּא סִלַּק שְׂכִינְתּוֹ מִמֶּנִּי, וְנִפְשִׁי הִשְׁתַּקְּקָה לְקוֹל דְּבָרָיו, בְּקִשְׁתִּי שְׂכִינְתִּי כְּבוֹדוֹ וְלֹא מִצְאָתִי, הַתְּפִלְלִיתִי לְפָנָיו וְהוּא הֵעִיב הַשָּׁמַיִם בְּעֵנָנִים, וְלֹא קָבַל תְּפִלְתִּי.

ודודי חמק עזר – נסתר ונכסה ממני כמו (סיר השירים ו) חמוקי יריכך סתרי יריכך ע"פ שהיך בסתר (ירמיה לא) עד מתי תתחמקין סתרי ותכסי מחמת בושא שמעלת בי. נפשי יראה בדברו – שאמר לא אבא אל ביתך כי מתחילה לא אבית לפתוח. בקשתו וגו' מלאני השומרים הסבדים בעיר – ותופסין גנבים המהלכים בלילות. הכוני פלעוני – חזלו בי חבורה כל פלע לשון מכת כלי זיון הוא נכדור"א זלע". רדודי – עדיי המרודד והמרוקע עלי וכן כל הענין לשון אשת נעורים המתאוננת על בעל נעוריה ומבקשתו, וזו הוא הדוגמא. דודי שלח ידו מן החור – כשאמרתי רחמתי את רגלי ולא אפתח לך ולא אשוב מן ע"א שבחרתי בה. שלח ידו – והראה נקמתו בימי אחז והביא עליו חיל מלך ארם (דברי הימים ב כח) ויכו בו וישב ממנו שביה גדולה וגו' ויהרוג פקח בן רמליהו ביהודה מאה ועשרים אלף ביום אחד. ומעי המו עליו – בא חזקיהו בנו ושב בכל לבבו ללרוק להקב"ה וכל דורו שלמים לא קם דור בישראל כמותם כמו שפורש בחלק דקו מדן ועד באר שבע

יצא כורש לטייל במדינה וראה המדינה שוממת אמר מה טיבה של מדינה זו שוממת איכן הם הזהבים איכן הם הכספים אמרי ליה ולא את הוא דגזרת ואמרת כל יהודאין יפקון ויבנון בית מקדשא מנהון דהבים ומנהון כספים הא דסלקין למבנא מקדשא בההיא שעתא גזר ואמר דעבר פרת עבר דלא עבר לא יעבור וכו' וידי נטפו מור מררים שאמרתי לעגל (שמות ל"ב) אלה אלהיך ישראל עי' ילקוט שיה"ש (רמז תתקפח): וידי נטפו מור במתן תורה נתמלא כל העולם כלו בשמים. עי' שיה"ש רבה פ"ה ס' ה: ואצבעותי מור עובר אעפ"כ מר עובר עבר על מררי שנא' (שם) וינחם ה' על הרעה וגו'. עי' ילקוט שיה"ש (רמז תתקפח): ואצבעותי מור עובר להיכן עבר, גזו הקב"ה לצדיקים דכתיב על כפות המנעול.

עי' שיה"ש רבה פ"ה ס' ה: על כפות המנעול שמשם ננעל פרת לפנייהם וכו' על כפות המנעול שמשם ננעל בפניהם שלא יכנסו לארץ ישראל.

עי' שיה"ש רבה פ"ה ס' ו: פתחתי אני לדודי ודודי חמק עבר נתחטא נתמלא עלי עברה וכו' כאשר עוברת. עי' ילקוט שיה"ש (רמז תתקפח): פתחתי אני לדודי כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. ודודי חמק עבר שהקול מתעלם מהם ושומעים אותו מארבע רוחות ורצין כנגדו. עי' מדרש זוטא שיה"ש (ה ו): ודודי חמק עבר נפשי יצאה בדברו. שהוא מוציא קרח וכל עדתו:

עי' שבת פח ע"ב: ואמר רבי יהושע בן לוי כל דיבור ודיבור שיצא מפי הקדוש ברוך הוא יצתה נשמתן של ישראל שנאמר נפשי יצאה בדברו. עי' שיה"ש רבה פ"ה ס' ו: נפשי יצאה בדברו בדיבורו של כורש דגזר דלא עבר פרת לא יעבר וכו' נפשי יצאה בדברו בדיבורו מקול דיבורו הראשון שאמר אנכי ה' אלהיך.

עי' ילקוט שיה"ש (רמז תתקפח): בקשתיו ולא מצאתיו בעגל. עי' ילקוט שיה"ש (רמז תתקפח): בקשתיהו ולא מצאתיהו - הרי השכינה מסתלקת לשמים וישראל סבורים שהוא מחיה להם את המתים. לכן נאמר קראתיו ולא ענני.

עי' ילקוט שיה"ש (רמז תתקפח): קראתיו ולא ענני במרגלים. עי' ילקוט שיה"ש (רמז תתקפח): ד"א קראתיו ולא ענני. בשעה שנסתלקה השכינה בימי ישעיה עשר פעמים עד שלא נסתלקה השכינה מן הכרוב האחד לכרוב השני. מן הכרוב השני למפתן הבית. וכו' מהר הזיתים למדבר. כמה שנאמר טוב שבת בארץ מדבר (משלי כ"א י"ט). מן המדבר לשמים. כמה שנאמר השמים שמים לה' (תהלים קט"ו י"ז). הרי ישראל מבקשים את השכינה והיא לא חוזרת עד שיגיע הקץ. לכן נאמר קראתיו ולא ענני:

ולא מלאו עם הארץ מגבת ועד אנטוכיא ולא מלאו איש ואשה שאין בקיאות בהלכות טומאה וטהרה וזהו וידי נטפו מור וגו' אף יאשיהו נאמר בו (מלכים ב כג) וכמוהו לא היה לפניו מלך כי ראה פורענות שצאה על מנשה ועל אהאזון לקיים שלח ידו מן החור ומעי המו עליו. פתחתי אני לדודי ודודי חמק עבר – לא ביטל גזירתו שנאמר בחזקיהו (ישעיה לז) הנה ימים באים ונשא כל אשר צביתך וגו' ומבניך אשר תוליד אלו דניאל חנניה מיסאל ועזריה ואף ביאשיהו על ידי חולדה הנביאה (ירמיה יט) הנני מביא רעה אל מקום הזה ואל יושבי וגו' ואומר (מלכים ב ג) וכמוהו לא היה לפניו מלך אך לא שז ה' מחרון אפו הגדול אשר חרה ביהודה על כל הכעסים אשר הכעיסו מנשה ויאמר ה' גם את יהודה אסיר מעל פני כאשר הסירותי את ישראל ומאסתי את העיר הזאת. נפשי יללה בדברו – יללה ממני בדברו דבר זה. בקשתיו ולא מלאתי – ואם תאמר והלא ירמיה עומד ומתנבא בימי יהויקים ולדקיהו שובו אלי ואשובה אליכם לא לבטל את הגזירה אלא להקל הפורענות ולהכין מלכותם בשובם מן הגולה לנוטעים מאין נטישה ולבנותם מאין הורס:

(ז) הַשִּׁיגוּנִי הַפְּשָׁדִים שׁוּמְרֵי הַדֶּרֶךְ, הַצָּרִים סָבִיב סָבִיב עַל הָעִיר יְרוּשָׁלַיִם, חֶלֶק מִמֶּנִּי הָרְגוּ בְּחָרֵב, וְחֶלֶק מִמֶּנִּי הוֹבִילוּ בְּשָׂבִי, הוֹרִידוּ כְּתֹר הַמְּלוּכָה מֵעַל צְנֹאָרוֹ שֶׁל צְדָקְיָהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה, וְהוֹבִיל אוֹתוֹ בְּרַבְּלָה, וְעָוְרוּ אֶת עֵינָיו עִם בָּבֶל הַצָּרִים עַל הָעִיר וְשׁוּמְרֵים אֶת הַחֹמוֹת.⁵⁵⁶
(ז) מִצְאוֹנֵי הַשְּׂמֵרִים הַסְּבִיבִים בְּעִיר הַכּוֹנִי פְּצַעוֹנֵי⁵⁵⁷ נִשְׂאוּ אֶת רִדְדֵי מַעְלֵי שְׂמֵרֵי הַחֹמוֹת.⁵⁵⁸

מלאני השומרים – נבוכדנאצר וחילותיו. הסבבים בעיר – לנקום נקמתו של מקום. נשאו את רידי – בית המקדש. שומרי החומות – אף מלאכי השרת שהיו שומרים חומותיה כענין שנאמר (ישעיה סב) על חומתיך ירושלם וגו' הם הליתו בו את האור כענין שנאמר (איכה א) ממרום שלח אש וגו':

(ח) אָמְרָה כְּנָסַת יִשְׂרָאֵל הַשְּׂבַעְתִּי אֶתְכֶם הַנְּבִיאִים בַּגְּזַרַת מֵאִמֶּר ה' אִם יִתְגַּלֶּה עֲלֵיכֶם דוֹדְכֶם, הַגִּידוּ לְפָנָיו כִּי חוֹלָה מַחֲבַת אֶהְבְּתוּ אֹנִי.
(ח) הַשְּׂבַעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלַיִם אִם תִּמְצְאוּ אֶת דוֹרְדֵי מַה תִּגִּידוּ לוֹ שְׁחוּלַת אֶהְבֶּה אֹנִי.⁵⁵⁹

השבעתי אתכם – האומות אנשי נבוכדנאצר שראיתם בחנניה מיסאל ועזריה מוסרים עצמם לכבשן האש ואת דניאל לגוב אריות על עסקי התפלה ואת לורו של מרדכי בימי המן. אם תמצאו את דורדי

⁵⁵⁶ עי' שיה"ש רבה פ"ה סי' ז: מצאוני השומרים הסובבים בעיר זה (עזרא ה') תתני פחת עבר נהרא וחבריו וכו' ד"א מצאוני השומרים שבטו של לוי דכתיב בהו (דברים ל"ג) כי שמרו אמרתך הסובבים בעיר המד"א (שמות ל"ב) עברו ושובו משער לשער. עי' מדרש זוטא שיר השירים (ה ז): מצאוני השומרים הסובבים בעיר. כיון שנסתלקה השכינה באו המלכיות ושרפו את בית המקדש. שהוא משול ככתנת: ד"א מצאוני השומרים הסובבים בעיר. ביום שנתנה רשות למלאכי השרת שיהו (עמהם) [עומדים] על החומה (ביום) [כמה] שנאמר על חומותיך ירושלים הפקדתי שומרים (ישעיה ס"ב ו'). אמר רבי חנינא בנו של רבי יוסי הגלילי בו ביום נתנה רשות לגבריאאל להפרע מן המלכיות. לקיים מה שנאמר מקול המון נדדו עמים (ישעיה ל"ג ג').

⁵⁵⁷ עי' שיה"ש רבה פ"ה סי' ז: הכוני פצעוני (שם ד') כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלם וכו' הכוני פצעוני המד"א (שם) והרגו איש את אחיו

⁵⁵⁸ עי' שיה"ש רבה פ"ה סי' ז: נשאו את רידי מעלי שומרי החומות חומותיה של ירושלם א"ר אבא בר כהנא לשעבר היתה נבנה החומה אבן שמנה אמות ואבן עשר אמות (מ"א ז' י') ברם הכא (עזרא ה') הוא מתבנא אבן גלל ואבן דגולגל וכו' נשאו את רידי מעלי זה הזין תני רשב"י זין שנתן להם לישראל בחורב שם המפורש היה חקוק עליו וכיון שחטאו נטל מהם כיצד נטל מהם ר' איבו אמר מלאך ירד וקלפו ורבנן אמרי מאליו היה נקלף שומרי החומות שומרי חומותיה של תורה. עי' ילקוט שיה"ש (רמז תתקפח): מצאוני השומרים בשעה שצרו על ירושלים כל מי שבורח היו מכין אותו ומפצעין ראשו ונוטלין את כובעו שנאמר נשאו את רידי.

⁵⁵⁹ עי' שיה"ש רבה פ"ה סי' ח: השבעתי אתכם בנות ירושלם מה תגידו לו שחולת אהבה אני מה חולה זו מצפה לרפואה כך הדור שבמצרים מצפה לגאולה.

– לעתיד לבא ליום הדין שיבוקק מכם להעיד עלי כענין שנאמר (ישעיה עו) יתנו עידיהן ויזקקו¹.
מה תגידו לו – שתעידו עלי שבצביל אהבתו חליתי ביסורים קשים ביניכם יבא נצוכם ויעיד
יבא אליפי וזופר וכל נביאי האומות ויעידו עלי שקיימתי את התורה:

(ט) ענו הנביאים ואמרו לבית ישראל, איזה אלקים את רוצה לעבד
בנשים⁵⁶⁰ מה דודך מדוד היפה
השבעתנו⁵⁶¹ מה דודך מדוד
השבעתנו⁵⁶¹

מה דודך מדוד – כך היו שואלין האומות את ישראל מה אלהיכם מכל האלהים שכך אתם נשפטים
ונלכדים עליו. שככה השבעתנו – להעיד לו על אהבתך:

(י) דודי צה ואדום⁵⁶²
הגול מרבבה⁵⁶³
(י) אז החלה כנסת ישראל לספר בשבח רבון העולם וכה אמרה,
לאותו אלקים רצוני לעבד העטוף יומם בכסות לבן פשג, ועוסק
בעשרים וארבעה ספרי התורה ודברי הנביאים והכתובים, ובלילה
הוא עוסק בששה סדרי משנה, וזיו כבוד פניו זוהרים כאש מרב
חכמה וסברא, שהוא מחדש שמועות חדשות בכל יום, ועתיד
לפרסמם לעמו ביום הגדול, ודגלו על רבוא רבבות מלאכים
המשמשים לפניו.

דודי נח – לזן כמו (איכה 7) נחו בחלב. ואדום – אפרש תחלה כל הענין לפי פשוטו היכול נוי
בחור כשהוא לזן ופניו אדמוניות. גול מרבבה – נגול בחיילות הרבה רבים חיילותיו רבבות הרבה
קרויין רבבה שנאמר (יחזקאל יז) רבבה כלמה השדה נתתיך:

(יא) ראשו כתם פז⁵⁶⁴
קוצותיו תלתלים⁵⁶⁵
שחרות פערב⁵⁶⁶
(יא) תורתו אשר היא נחמדה מזהב טוב, ופרוש המלים אשר בהם
ערמות ערמות טעמים ומצוות, למי ששומרים אותם לבנים פשג,
ולאלו שאינם שומרים אותם – שחורים ככנפי עורב.

⁵⁶⁰ עי' שיה"ש רבה פ"ה סי' ט: מה דודך מדוד היפה בנשים אומות העולם אומרים לישראל מה
דודך מדוד מה אלוה הוא מאלוהות מה פטרון הוא מפטרונין. עי' מדרש זוטא שיר השירים (ה ט):
מה דודך מדוד היפה בנשים. הכשרים שבאומות אומרים לישראל למי שאתם עובדים נלך עמכם.
כמה שנאמר אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם ה' לעבדו שכם אחד (צפניה ג' ט):

⁵⁶¹ עי' מדרש זוטא שיר השירים (ה ט): [מה דודך מדוד שככה השבעתנו]. למה נאמר שככה
השבעתנו. אלא שעתידים להשבע להקב"ה ולישראל שלא לילך אחר ע"ז מעתה. אמר רבי אלעזר
הרי אתה למד מאברהם יום שהכה את המלכים. כמה שנאמר אל עמק שוה (בראשית י"ד ז').
שנשבעו לו כל האומות שלא לילך מעתה אחר ע"ז. ובמקום שנשבעו לו לאברהם כך הם עתידים
להשבע למקום ולמשיח שלא לילך אחר ע"ז לכך נאמר שככה השבעתנו:

⁵⁶² עי' שיה"ש רבה פ"ה סי' ט: ישראל אומרים להם דודי צח ואדום צח לי בארץ מצרים וגומר
ואדום למצרים צח לי בארץ מצרים שנא' (שמות י"ב) ועברתי בארץ מצרים וגו' ואדום למצרים
שנא' (שם י"ד) וינער ה' את מצרים צח לי בים שנאמר (שם) ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים
ואדום לי בים שנא' וינער ה' את מצרים בתוך הים צח לי בעוה"ב ואדום לי בעולם הזה רבי לוי בר
חייטא אמר בה תלת צח לי בשבת ואדום לי כל ימי השבת צח לי בראש השנה ואדום לי כל ימות
השנה צח לי בעולם הזה ואדום לי בעולם הבא

⁵⁶³ עי' שיה"ש רבה פ"ה סי' ט: דגול מרבבה א"ר אבא בר כהנא מלך בשר ודם מעטיפתו ניכר
ברם הכא הוא אש משרתיו אש ואתא מרבבות קדש ואות הוא בתוך רבבות קדש. עי' חגיגה טז
ע"א: ורבי אבהו אמר דגול מרבבה דוגמא הוא ברבבה שלו. עי' לעיל הערה 399.

⁵⁶⁴ עי' שיה"ש רבה פ"ה סי' י: ראשו כתם פז ראשו זו התורה שנא' (משלי ח') קנני ראשית
דרכו וכו' כתם פז אלו דברי תורה שנא' (שם י"ט) הנחמדים מזהב ומפז רב. עי' שמ"ר פ"ח סי' א:
מלך ב"ד אין לובשין עטרה שלו והקב"ה עתיד להלביש עטרה שלו למלך המשיח ומהו עטרה של
הקב"ה כתם פז שנאמר (שיר ה) ראשו כתם פז.

⁵⁶⁵ עי' שיה"ש רבה פ"ה סי' י: קווצותיו תלתלים זה הסירגול וכו' ד"א קווצותיו תלתלים תילי
תילים ד"א רבי עזריה אומר אפילו דברים שאתה רואה אותם שהם קוצים בתורה הן קוצי קוצים
ר' אליעזר ור' יהושע אומרים תילי תילים ד"א ר' עזריה אומר אפילו דברים שאתה רואה אותם

ראשו – מזהיק ככתם פז, כתם הוא לשון סגולת מלכים שאורכין בבית גנויהם וכן (איכה 7) ישנא הכתם הטוב וכן (איוב לא) אמרתי לכתם מבטחי וכן (משלי כה) וחלי כתם. קולתיו תלתלים – לשון תלויים פנדלוי"ש בלע"ז. שחרות כעורב – כל אלה נוי לבחור:

(יב) עֵינָיו כְּיוֹנִים⁵⁶⁷ עַל מְרֵאשִׁית הַשָּׁנָה וְעַד אַחֲרֵית שָׁנָה, כְּיוֹנִים הָעוֹמְדִים וּמִסְתַּכְּלִים לְמוֹצָאֵי מַיִם, בְּזָכוֹת יוֹשְׁבֵי הַסְּנֵהָדְרִין הָעוֹסְקִים בְּתוֹרָה וּמְאִירִים אֶת הַדֵּין לְהִיּוֹת חֶלֶק כְּחֶלֶב, וְיוֹשְׁבֵים בְּבֵית הַמְּדַרְשׁ וּמְתוֹנִים בְּדֵין עַד שְׁגוּמְרִים לְזָכוֹת וּלְחַיִּב.⁵⁷⁰

(יב) עֵינָיו כְּיוֹנִים⁵⁶⁷ עַל אֲפִיקֵי מַיִם⁵⁶⁸ רְחֻצוֹת בְּחֶלֶב⁵⁶⁹ יִשְׁבּוֹת עַל מְלֵאָת⁵⁷⁰

עיניו כיונים על אפיקי מים – עיניו על אפיקי מים נאות כעיני יונים אפיקי מים עריצים למראה והבחורים יולאים שם לשוט וכן מקלם המשורר עיני דודי כשהוא מדיט על אפיקי מים דומות לנוי עיני יונים. רחכות – עיני דודי בחלב. יושבות על מלאת – כל זה לשון נוי לא בזלטות יותר מדאי לא שוקעות אלא יושבות על מלאת גומא שלהם הענין (ס"א העין לפי הגומא) לפי הדוגמא והוא לשון כל דבר שעשוי למלאת גומא העשויה לו למושב כמו (שמות כה) אבני מלוואים (שמות כה) ומלאת זו מלוואת אבן:

שהן קיצין בתורה תילי תילים הן. עיי"ש סי' יא: אמר רבי לוי לקרסטל נקוב ששכרו בעליו פועלים למלאותו מים אומר הטפש מה אני מועיל מכניס בזו ומוציא בזו והפקח אומר ולא שכרי אני נוטל ולא שכר כל חבית וחבית אני נוטל מבעל הבית כך הטפש אומר הריני לומד תורה ומשכחה מה אני מועיל והפקח אומר ולא שכר יגיעה נותן לי הקב"ה דא"ר לוי אפי' דברים שאת רואה קוצין בתורה תילי תילים הן יכולות הן להחריב את העולם ולעשותו תל המד"א תל עולם כתיב (דברים ו') שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד אם תעשה מן הדל"ת רי"ש תחריב לכל העולם.

⁵⁶⁶ עי' שיה"ש רבה פ"ה סי' י: שחורות כעורב אלו האותיות וכו' במי הן מתקיימות שחורות כעורב במי שהוא משכים ומעריב בהן. עיי"ש סי' יב: שחורות כעורב ר' אלכסנדר בר הדרין ורבי אלכסנדר קרובה אמר אפילו אם מתכנשין כל באי עולם להלבין כנף אחד מן העורב אינן יכולין כך אם מתכנשין כל באי עולם לעקור י"ד שהוא קטן האותיות שבתורה אינן יכולין ממי את למד משלמה המלך שעל ידי שבקש לעקור י"ד מן התורה עלה קטיגורו ומי קטרג ר' יהושע בן לוי אמר י"ד שבירבה קטרג רשב"י אומר ספר משנה תורה עלה ונשתטח לפני הקב"ה ואמר לפניו רבונו של עולם כתבת בתורתך דייתיקי שמקצתה בטלה כולה בטלה שלמה המלך מבקש לעקור י"ד שבתורה אמר לו הקב"ה לך הרי שלמה בטל ומאה כיוצא בו וי"ד שבך אינו בטל לעולם. עיי"ש סי' יד: רבי יהודה פתר קרא בתלמידי חכמים תלתלים שחורות כעורב אלו תלמידי חכמים שאע"פ שנראין כעורין ושחורין בעולם הזה לעתיד לבא (נחום ב') מראהן כלפידים כברקים ירוצצו רבי שמואל בר יצחק פתר קרא בפרשיות התורה תלתלים שחורות כעורב אלו תלמודות של תורה שנראות כעורות ושחורות מלאומן ברבים אמר הקב"ה ערבות הן עלי המד"א (מלאכי ג') וערבה לה' מנחת יהודה תדע לך שהוא כן הדבר שהרי פרשת זב וזבה לא נאמרו שתיהן כאחד אלא זו בפני עצמה וזו בפני עצמה שנא' (ויקרא ט"ו) איש איש כי יהיה זב מבשרו וגו' ואשה כי יזוב זוב דמה.

⁵⁶⁷ עי' שיה"ש רבה (פ"ה סי' טז): עיניו כיונים עיניו אלו סנהדרין שהם עינים לעדה שנאמר (במדבר ט"ו) והיה אם מעיני העדה רמ"ח אברים יש בו באדם וכולן הולכין אחר העינים כך ישראל אין יכולין לעשות דבר חוץ מסנהדרין שלהן

⁵⁶⁸ עי' שיה"ש רבה (פ"ה סי' טז): על אפיקי מים שהם אפיקים על מימיה של תורה דאמר ר' חמא בר עוקבא דברי תורה מגבירין הם לכל מי שהוא עוסק בהם כל צרכן

⁵⁶⁹ עי' שיה"ש רבה (פ"ה סי' טז): רוחצות בחלב אלו ההלכות שהן רוחצין אותם בשנים עד שעושים אותה נקיים כחלב, ועי' מדרש זוטא שיה"ש ה' יב: אלו המדרשות.

⁵⁷⁰ עי' שיה"ש רבה (פ"ה סי' טז): יושבות על מלאת מלאתה של תורה. ועיי"ש סי' יז: דבר אחר יושבות על מלאת של ירושלם המד"א (ישעיה א') מלאתי משפט ר' פנחס בשם ר' הושעיא רבה ארבע מאות ושמונים בתי כנסיות היו בירושלם מנין מלאתי א"ר תנחומא על מלאת זה ממלא מקצת דבר וזה ממלא מקצת דבר עד שתהא הלכה יוצאה כמין לבנון דאמר ר' תנחומא זה מלחים מקצת דבר וזה מלחים מקצת דבר עד שתהא הלכה יוצאה כמין לחיים.

חמש מגילות

(יג) שְׁנֵי לוחות אֲבָנִים אֲשֶׁר נָתַן לְעִמּוֹ כְּתוּבִים בְּעֶשֶׂר שׁוּרוֹת דּוּמִים לְשׁוּרוֹת גִּינת הַבּוֹשֶׂם, מְרַבִּים דְּקָדוּקִים וּטְעָמִים כְּמוֹ שֶׁהִגִּיחַ מִגְדַּלֶּת בְּשָׂמִים, וְשִׁפְתֵי הַחֲכָמִים הָעוֹסְקִים בְּתוֹרָה נוֹטְפוֹת טְעָמִים בְּכָל צֶדֶד, וּמֵאֵמֶר פִּיהֶם כְּמֵר נִבְחַר.
פְּעֻרוֹת לְחָיו 571
מִגְדָּלוֹת מְרַקְחִים 572
שׁוֹשְׁנִים נִטְפוֹת מוֹר עֵיבֵר 573

לחיו כערוגת הצסס – אֶשֶׁר עָסַס בְּאוֹתָם עֵרוֹגוֹת גִּידוּלֵי מִרְקָחִים. מגדלות מרקחים – מגדלות של מרקחים גידולי צסמים שמפטים אותם מעשה רוקח:

(יד) שְׁנַיִם עֶשֶׂר הַשְּׂבָטִים שֶׁל יַעֲקֹב עָבְדוּ גְלוּלִים עַל צִיץ כְּתָר זָהָב הַקָּדָשׁ, חֲקוּקִים עַל שְׁנַיִם עֶשֶׂר מִרְגְּלִיּוֹת עִם שְׁלֹשֶׁה אַבֹּת הָעוֹלָם אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב, רְאוּבֵן – חֲקוּק עַל אַחְמֵר, שְׁמֻעוֹן – חֲקוּק עַל עֵקֵי, לֵוִי – חֲקוּק עַל בְּרָקוֹן וְעַפְרַיִם, יְהוּדָה – חֲקוּק עַל כְּחָלִי, יִשָּׂשכָר – חֲקוּק עַל אֶזְמוּרָד, זְבוּלוֹן – חֲקוּק עַל גִּיהָר, דָּן – חֲקוּק עַל בְּרִלָא, נַפְתָּלִי – חֲקוּק עַל אֶסְפוֹר, גָּד – חֲקוּק עַל טְבֵאָה, אֲשֶׁר – חֲקוּק עַל פְּרוּזָה, יוֹסֵף – חֲקוּק עַל מְרִיבָה, בְּנִימִין – חֲקוּק עַל אֶפְנָטוֹר, דּוּמִים 574
יָדֵיו גְּלִילֵי זָהָב 575
מִמּוֹלָאִים בְּתַרְשִׁישׁ 576
מֵעֵיו עֵשֶׂת שָׁן מְעֻלְפֶת סְפִירִים 577

571 עי' שיה"ש רבה (פ"ה סי' יח): לחיו כערוגת הבשם א"ר ינאי ביומוי דזמנין תרתין חבורן והוינן נפקין ולעיין באורייתא בהדא אסטרין ולא כטעם שהיתה זו אומרת זו אומרת. עי' עירובין נד ע"א: אמר ר"א מאי דכתיב לחיו כערוגת הבושם אם משים אדם עצמו כערוגה זו שהכל דשין בה וכבושם זה שהכל מתבשמן בה תלמודו מתקיים ואם לאו אין תלמודו מתקיים. עי' שבת פח ע"ב: ואמר רבי יהושע בן לוי מאי דכתיב לחיו כערוגת הבושם כל דיבור ודיבור שיצא מפי הקדוש ברוך הוא נתמלא כל העולם כולו בשמים

572 עי' שיה"ש רבה (פ"ה סי' יח): מגדלות מרקחים אמר ר' תנחומא מה מגדלות הרקח הזה יש בו מכל מיני בשמים כך ת"ח צריך להיות מלא מקרא משנה ותלמוד והלכות ואגדות כהונה ולויה מיעקב

573 עי' שיה"ש רבה (פ"ה סי' יח): שפתותיו שושנים זה תלמיד חכם הרגיל במשנתו שפתותיו שושנים נוטפות מור עובר זה תלמיד שאינו רגיל במשנתו שפתותיו נוטפות מור אעפ"כ עובר הוא וחוזר ומברר תלמודו. עי' שבת ל ע"ב: והאמר רב גידל אמר רב כל תלמיד חכם שיושב לפני רבו ואין שפתותיו נוטפות מר תכוונה שנאמר שפתותיו שושנים נוטפות מור עובר אל תקרי מור עובר אלא מר עובר אל תקרי שושנים אלא שושנים. עי"ש פח ע"ב: וכיון שמדיבור ראשון נתמלא דיבור שני להיכן הלך הוציא הקדוש ברוך הוא הרוח מאוצרותיו והיה מעביר ראשון ראשון שנאמר שפתותיו שושנים נוטפות מור עבר אל תקרי שושנים אלא שושנים.

574 עי' שיה"ש רבה (פ"ה סי' יט): ידיו גלילי זהב אלו לוחות הברית שנא' (שמות ל"ב) והלוחות מעשה אלהים המה גלילי זהב אלו דברי תורה שנאמר (תהלים י"ט) הנחמדים מזהב ומפז אמר ר' יהושע בר נחמיה מעשה נסים היו [נגללין היו של סנפרינון היו והיו נגללין] רבי מנחמא בשם ר' אבון אמר וחצובין מגלגל חמה היו כיצד היו כתובין חמשה על לוח זה וחמשה על לוח זה על שם שנא' ידיו גלילי זהב.

575 עי' שיה"ש רבה (פ"ה סי' כ): ממולאים בתרשיש וכו' יפה למדני בן אחי ר' יהושע מה גלים הללו בין גל גדול לגל גדול גלים קטנים כך בין כל דבור ודבור פרשיותיה ודקדוקיה של תורה היו כתובים ממולאים בתרשיש זה התלמוד שהוא כים הגדול הדא דאת אמר תרשישה הדא

576 עי"ש: מה דאת אמר כל הנחלים הולכים אל הים מעיו עשת שן זו תורת כהנים מה הכרס הזה הלב מכאן והכרעים מכאן והוא בתוך כך תורת כהנים שני ספרים מכאן ושנים מכאן והוא באמצע עשת שן מה עשת שן זה את עושה ממנה כמה יתדות כמה רמחים כך תורת כהנים יש בה כמה מצות כמה דקדוקין כמה קלים וחמורים כמה פיגולים כמה נותרות כתובים בתורת כהנים.

577 עי' שיה"ש רבה (פ"ה סי' כא): מעולפת ספירים מעולפת כחן של בני אדם שהיא קשה כספיר הזה וכו' א"ר אבא בר ממל אם נתעלף אדם בדברי תורה והלכה סוף שנעשה בהם קסם וכו' מן מסקן להון הוה מסיק להון חד חד מן נחית להון הות מחית להון תרי תרי וכיון שנתעסק בתורה אפילו טליתו לא היה יכול לסבול לקיים מה שנאמר מעולפת ספירים בן בית אחד היה לו לרבן גמליאל והיה למוד להיות נוטל קופה של ארבעים סאה ומוליכה אצל הנחתום א"ל כל הדין חילא טבא אית בך ולית את עסיק באורייתא כיון שנתעסק בתורה התחיל להיות נוטל של שלשים של עשרים של שנים עשר של שמונה סאים כיון דגמר ספרא אפילו קופה של סאה לא היה יכול לסבול ואית דאמרי אפילו סבניה לא הוה יכול למיסבל אלא אחרנין מעברין ליה מעילווי דהוא לא היה יכול לקיים מה שנאמר מעולפת ספירים.

לשנים עשר מזלות, מאירים כמנוחה, זכים במעשיהם כשן הפיל, ומאירים כאבני ספיר.
 גלילי זהב – כאופני זהב. ממלאים בתרשים – כל לשון מושב רבן יקרה זהב קרוי מלכת. עשת – לשון (ירמי' ה כה) שמונו עשתו קבוץ עב קרוי עשת מש"יאה בלע"ז. שן – מעצמות פיל. מעלפת ספירים – מקושטת ומתוקנת בספירים לשון ותעלף דמתרגמינן ואיתקנת:

(טו) והצדיקים הטה עמודי העולם מיוסדים על אדני זהב טוב, הם דברי התורה אשר עוסקים בהם, ומוכיחים עם בית ישראל, לעשות רצונו, והוא מתמלא רחמים עליהם כזקן, ומלפין עונותיהם של בית ישראל כשילג, ונצב לעשות נצחון מלחמה בגוים אשר עוברים על דברו בעולם גבור וחסן כארזים.⁵⁷⁸ (טז) שוקיו עמודי יש⁵⁷⁹ מיוסדים על אדני פז⁵⁸⁰ מראהו כלבנון⁵⁸¹ בחור כארזים

שוקיו – כעמודי שש המיוסדים על אדני פז. עמודי שש – עמודי שש וחזירו במגלת אסתר (אסתר א) על גלילי כסף ועמודי שש, ומראהו גבו כארזי הלבנון. בחור כארזים – נבחר בין הזנים כארז בין שאר עלים:

(טז) חבו ממתקים⁵⁸² דברי חכו מתוקים כדבש, וכל מצוותיו נחמדים על חכמו מזהב וקסוף, זהו שבחו של אלקי אהובי וזהו חזק תקפו של אדוני חביבי.⁵⁸³ וכלו מחמדים זה דודי⁵⁸³

⁵⁷⁸ עי' שיה"ש רבה (פ"ה סי' כב): שוקיו עמודי שש שוקיו זה העולם עמודי שש שהוא מיוסד לששה ימים דכתיב (שמות לא) כי ששת ימים עשה ה' וגו'.

⁵⁷⁹ עי' שיה"ש רבה (פ"ה סי' כב): מיוסדים על אדני פז אלו פרשיותיה של תורה שנדרשות לפניהם ולאחריהם ולמה הם דומות לעמוד זה שיש לו בסיס מלמטן וקיפלוסיא מלמעלן כן פרשיות התורה נדרשות לפניהם ולאחריהם.

⁵⁸⁰ עי' במ"ר פ"י סי' א: מראהו כלבנון זה שכר בעל תשובה שהוא נקרא סור מרע.

⁵⁸¹ עי' סנהדרין ק"א: דרש רבי יהודה ברבי סימון כל המשחיר פניו על דברי תורה בעולם הזה הקדוש ברוך הוא מבהיק זיוויו לעולם הבא שנאמר מראהו כלבנון בחור כארזים. ועי' פסיקתא דרב כהנא (פסקא יב אות כד): א"ר חייא ברבא לפי כל עסק ועסק וכל דבר ודבר היה נראה להם נראה להם בים כגיבור עשה מלחמותיהם של ישראל וכו' נראה להם בחור בימי שלמה לפי מעשיהם של דור מראהו כלבנון בחור כארזים (שה"ש ה טו).

⁵⁸² עי' שיה"ש רבה (פ"ו סי' א) חכו ממתקים כתיב (עמוס ה') כי כה אמר ה' לבית ישראל דרשוני וחיו. עי"ש סי' ב: חכו ממתקים ר' עזריה ורבי אחא בשם ר' יוחנן אמרו בשעה ששמעו ישראל בסיני אנכי פרח נשמתן הה"ד (דברים ה') אם יוספים אנחנו לשמוע הה"ד נפשי יצאה בדברו חזר הדיבור לפני הקב"ה ואמר רבונו של עולם אתה חי וקיים ותורתך חיה וקיימת ושלחתני אצל מתים כולם מתים באותה שעה חזר הקב"ה והמתיק להם את הדבור הה"ד (תהלים כ"ט) קול ה' בכח קול ה' בהדר אמר ר' חמא בר ר' חנינא קול ה' בכח לבחורים קול ה' בהדר לתשישין תני ר' שמעון בן יוחאי תורה שנתן הקב"ה לישראל החזירה להם נפשותיהן הה"ד (שם י"ט) תורת ה' תמימה משיבת נפש ד"א חכו ממתקים למלך שדיבר כנגד בנו ונתירא ונשמטה נפשו ממנו כיון שראה המלך כך שנשמטה נפשו התחיל מגפף ומנשק אותו ומפתהו ואומר לו מה לך לא בני יחידי אתה לא אני אביך כך כשדיבר הקב"ה אנכי ה' אלהיך מיד פרח נשמתן כיון שמתו התחילו המלאכים מגפפין ומנשקין אותם ואומרין להם מה לכם אל תיראו בנים אתם לה' אלהיכם והקב"ה ממתיק בחכך הדיבור ואומר להם לא בני אתם אנכי ה' אלהיכם עמי אתם חביבין אתם לפני והתחיל מפתה אותן עד שחזרה נשמתן והתחילו מבקשין מלפניו הוי חכו ממתקים התחילה התורה מבקשת רחמים על ישראל מן הקדוש ב"ה אמרה לפניו רבש"ע יש מלך משיא בתו והורג את בן ביתו כל העולם כולו שמח בשבילי ובניך מתים מיד חזרה נשמתן הה"ד תורת ה' תמימה משיבת נפש. עי"ש סי' ו: [משל] למלך שקידש את מטרונה ואמר מבקש אני לראותה כיון שראה אותה התחיל משבחה ומקלסה הה"ד זאת קומתך דמתה לתמר גם היא אמרה רוצה אני לראותו כיון שראתה אותו התחילה בקילוס שקילסתו חכו ממתקים וכולו מחמדים. עי' שמ"ר פ"ז סי' ב: למה נמשל הקב"ה לתפוח לומר לך מה תפוח זה נראה לעין בלא כלום ויש בו טעם וריח כך הקב"ה חכו ממתקים וכלו מחמדים.

⁵⁸³ עי' במ"ר פ"י סי' א: זה דודי כמה דתימא (ויקרא כ) ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי א"ר לוי כל מעשיהם של ישראל מובדלים מן אומות העולם בחרישתן ובזריעתן בקצירתן בעומרן

וְזֶה רֵעִי⁵⁸⁴ בְּנוֹת הַנְּבִיאִים שְׂמִתְנַבְּאִים בִּירוּשָׁלַיִם.
יְרוּשָׁלַם⁵⁸⁵

חכו ממתקים – דבריו ערבים. זה דודי – זה דמות דודי וזה דמות רעי ועל כל אלה חליתי לאהבתו, והדוגמא כלפי הקב"ה כך היא. דודי נח – ולבן להלבין עונותי, נח ולבן כשנראה בסניני נראה כזקן מורה הוראות וכן בשבתו למשפט (דניאל ז) לבושיה כתלג חור ופער רישיה כעמר נקא. ואדום – ליפרע משונאיו כענין שנאמר (ישעיה מג) מדוע אדום ללבוסך. דגול מרצבה – הרבה חיילות מקיפין אותו. ראשו כחם פז – תחילת דבריו הבהיקו כחם פז וכן הוא אומר (תהלים קיט) פתח דברך יאיר פתח אנכי ה' אלהיך הראם תחלה שמשפט מלוכה יס לו עליהם ואחר כך גזר עליהם גזירותיו. קולותיו תלתלים – על כל קוץ וקוץ תילי תילים של הלכות. שחורות כערב – על שם שהיתה כתובה לפניו אש שחורה על גבי אש לבנה. ד"א קולותיו תלתלים כשנראה על היס נראה כבחור נלחם בגבורה. עיניו כיונים על אפיקי מים – כיונים שענינו אופות אל ארובותיהם כך עיניו על בתי כנסיות ובתי מדרשות ששם מולאי התורה המשולים למים. רחצות בחלב – כשהן אופות במשפט מזכרות דין לאמתו להלדיק לדיק לתת לו כלדקתו ולהרשיע רשע לתת דרכו בראשו. ישבות על מלאת – על מלאת של עולם משוטטות בכל הארץ אופות טובים ורעים, ד"א תלמידי חכמים שהקב"ה נותנם עינים להאיר לעולם כשם שהעינים מאירים לאדם כיונים הנודדים משוכך לשוכך לבקש אוכלם כך הם הולכים ממדרשו של פלו' חכם לבית המדרש של פלוני חכם לבקש טעמי תורה. על אפיקי מים – על בתי מדרשות שהם מולאי מים של תורה. רחצות בחלב – לפי שקראן עינים והעין לשון נקבה היא רוחות לשון נקבה הם מלחחי עמנו בחלב של תורה ומלכנים סתריה וסחמותיה. יושבת על מלאת – מיטבים דברים על אופניהם, ד"א עיניו ענינו פרשיות של תורה והלכות ומשניות כיונים שהם נאים בהליכתן על אפיקי מים בבתי מדרשות רחצות בחלב מלחחיות כחלב כמו שפירשתי. לחיו – דברות הר סיני שהראה להם פנים מסבירות ושוחקות. שפתותיו שושנים – דבורים שנדבר באלה מועד שהם לריאוי ולכפרה ולריח טוב תורת חטאת ואשם ומנחה ועולה ושלמים. ידיו – הלוחות שנתן מימינו ומעשה ידיו המה. גילי זהב – אלו הדברות שבהן הנחמדים מזהב ומפז רב, א"ר יהושע בן נחמיה מעשה נסים היו של סנפירינון היו והיו נגלליו, ד"א על שם שמגלגלות טובה לעולם. ממלאים בתרשיש – שכלל בעשרת הדברות תרי"ג מצות. מעיו עשת שן – זה תורת כהנים הניתן באמצע חמשה חומשים כמעיים הללו שהם נחונים באמצע הגוף. עשת שן מעלפת ספירים – נראית חלקה כעשת שן והיא סדורה לקדוקים רבים גזירות שוות ובנין אב וקלים וחמורים. מיסדים על אדני פז – אמר רבי אלעזר הקפר העמוד הזה יס לו כותרת למעלן ובסיס למטן אמר רבי שמואל בר גרמא פרשיות שבתורה יס להם כותרת למעלן ובסיס למטן וסמוכות לפנייהם ולאחריהם כגון פרשיות של שביעית יובל (ויקרא כה) וכי תמכרו ממכר להודיעך כמה קשה אצקה של שביעית כלאיתא במסכת ערכין וסוכה וכגון (במדבר טז) יפקוד ה' איש על העדה לו את קרבני לחמי עד שאתה מפקדני על בני פקוד אותם עלי וכן כמה לכך נאמר שוקיו עמודי שש מיוסדים וגו'. מראהו כלבנון – המסתכל ומתבונן בדבריו מולא בהם פרחים ולובלים כיער זה שמלכלב כך דברי תורה ההוגה בהם תמיד מחדש בהם טעמים. בחור – נבחר כארזים הנבחרים לבנין ולחוזק ולגובה. חכו ממתקים – דבריו ערבים (ויקרא יט) ושרטו לנפש לא תחנו

בדישתן בגרניהם ביקביהם וכו'. ועי' שיה"ש רבה פ"ב ס' מה: הוא קלסני ואני קלסתיו הוא קראני אחותי רעיתי יונתי תמתי ואני אמרתי ליה זה דודי וזה רעי.

⁵⁸⁴ עי' במ"ר פ"י ס' א: וזה רעי ר' יודן בשם ר' חמא ב"ר חנינא ור' ברכיה בשם רבי אבהו אמר שהוא מרבה לי רעים כיצד כתיב ואבדיל אתכם מן העמים כזה שהוא בורר את היפה מן הרע בורר וחוזר ובורר שכל מי שבורר את הרע מן היפה שוב אינו חוזר ובורר כך הקב"ה מצפה לאומות העולם שמא יעשו תשובה ויקרבן לתחת כנפיו.

⁵⁸⁵ עי' ילקוט שיה"ש רמז תתקצא: זה דודי וזה רעי, אמר הקב"ה כל מי שמבטל צרכיו ויושב ועוסק בתורה זה דודי וזה רעי, ולא עוד אלא בנה בית המקדש דכתיב בנות ירושלים.

בצרכם, אני ה' הנאמן לשלם שכר יס חיד מתוק מזה, אל תחזלו במעשיכם ותקבלו שכר וזכו
 רשע מרשעו (יחזקאל יד) ועשה משפט ולדקה עליהם חיה יחיה עונות נחצבו לו לזכויות יס חיד
 מתוק מזה:

פרק ו

(א) השיבו הנביאים כְּשִׁמְעֵם שָׁבְחוּ שֶׁל הַקִּבְ"ה מִפִּי כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל וְכֵן
 אָמְרוּ, עֲבוּר אֵיזָה חֲטָא נִסְתַּלְקָה מִקֶּרְבְּךָ שְׁכִינַת ה' אֵת אֲשֶׁר נָאִים
 מְעִשֶׁיךָ מִכָּל הָעַמִּים, וְלֹאֵיזָה מְקוֹם פָּנָה דוֹדְךָ בְּהִסְתַּלְקוֹ מִבֵּית
 מִקְדָּשְׁךָ? אֹמְרֵת כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל, עַל חֲטָאִים וּפְשָׁעִים וּמְרִידוֹת
 שֶׁנִּמְצְאוּ בִּי, אֹמְרִים הַנְּבִיאִים כַּעַת חֲזְרִי בְּתִשׁוּבָה וְנִקּוּם אֵת וְאֶנְחֲנוּ
 וְנִתְפַּלֵּל לְפָנָיו, וְנִבְקֵשׁ רַחֲמִים עִמָּךְ.⁵⁸⁶
 הִיפָּה בְּנִשִּׁים אָנָּה פָּנָה
 דוֹדְךָ וְנִבְקֵשְׁנוּ עִמָּךְ.⁵⁸⁷

אנה הלך דודך – מאנים ומקנטרים האומות את ישראל אנה הלך דודך למה הניח אותך עזובה
 אלמנה. אנה פנה דודך – כשחזר רוחו על כורש ונתן רשות לזנות הבית והתחילו לזנות בלא
 ולאמרו להם אנה פנה דודך אם חוזר הוא אלך נבקשו עמך כענין שנאמר (עזרא ד) וישמעו כרי
 יהודה וצנימוז כי בני הגולה בונים היכל וגו' ויגשו אל זרובבל וגו' נבנה עמכם כי ככם נדרוש
 לאלהיכם וגו' וכוונתם לרעה כדי להשכיחם מן המלחמה והם משיבים:

(ב) וְרַבּוֹן הָעוֹלָם קָבַל תְּפִלְתָּם בְּרִצּוֹן, יָרַד בְּבִלָּה לְסִנְהֶדְרִין שֶׁל
 הַחֲכָמִים וְנָתַן רוּחָה לְעַמּוֹ, וְהָעָלָם מְגִלּוּתָם עַל יַד כְּרֵשׁ עֲזָרָא וְנַחֲמִיָּה
 וְזַרְבָּבֶל בֶּן שַׁאֲלִיתָאֵל וְזִקְנֵי הַיְּהוּדִים, וּבָנּוּ אֵת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, וְנִפְקְדוּ
 כַּהֲנִים עַל הַקֶּרְבָּנוֹת, וְלוּיִם עַל מִשְׁמֶרֶת הַקֹּדֶשׁ, וַיִּשְׁלַח אִישׁ מִן
 הַשָּׁמַיִם, וְקָבַל בְּרִצּוֹן אֵת הַקֶּרְבָּן וְאֵת קְטֹרֶת הַסָּמִים, וַיְכַאֵשׁ הַמִּפְרָס
 אֵת בָּנוּ אֲהוּבוּ בְּתַפְנוּקִים כֵּן פְּנָקָם, וַיְכַאֵשׁ הַמֶּלֶקֶט שׁוֹשְׁנִים מִן
 הָעֵמֶק כֶּךָ אֶסְפָּם מִבְּבֵל.⁵⁸⁹
 הַדּוּדֵי יָרַד לְגִנּוֹ
 לְעֵרוּגוֹת הַבּוֹשֶׂם לְרַעוֹת
 בְּגִנִּים⁵⁹⁰ וְלִלְקֹט
 שׁוֹשְׁנִים⁵⁹¹

⁵⁸⁶ עי' מדרש זוטא שיר השירים (ו א): ביום שנאמר ויבן מזבח תחת ההר (שמות כ"ד ד'). שהיו
 ישראל סבורים [שהר] סיני קדושת עולם ולא היה אלא קדושת שעה.

⁵⁸⁷ עי' שיה"ש רבה (פ"ו סי' ז): אנה הלך דודך היפה בנשים אומות העולם אומרים לישראל
 אנה הלך דודך ממצרים לים לסיני אנה פנה דודך מה כנסת ישראל משיבה לאומות העולם מה
 טיבכם שואלים עליו ואין לכם חלק בו מאחר שנדבקתי בו יכולה אני לפרוש ממנו מאחר שנדבק
 בי יכול הוא לפרוש ממני כל הן דהוא לגבי הוא אתי ליה.

⁵⁸⁸ עי' מדרש אגדת בראשית (פרק פד) אמר הקב"ה א"ה משניאין אותי על בני ובני מאהבין
 אותי על כל האומות אלו אני נותן להם מאה עולמות מלאין באהבה שאהבתי את בני שנאמר אם
 יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו (שה"ש ח ז).

⁵⁸⁹ עי' מדרש זוטא שיה"ש (ו ב): דודי ירד לגנו. ביום שירדה האש לקרבנו של הבל ולקרבנו של
 נח. וכן בנדב ואביהוא. וכן בקרבן מנוח ושלמה ואליהו. לכך נאמר דודי ירד לגנו. עוד אחת הוא
 עתיד לירד. כמה שנאמר כן ירד ה' צבאות לצבא על הר ציון ועל גבעתה (ישעיה ל"א ד'). מכאן הם
 אומרים בעליה שברא הקדוש ברוך הוא כשברא את העולם. כן ירד על הר סיני. וכן הוא לעתיד
 לבא. לקיים מה שנאמר כן ירד ה' צבאות לצבא על הר ציון. ועי' פרקי דרבי אליעזר (פרק יד):
 עשרה ירדות ירד הב"ה על הארץ ואלו הן אחת בגן עדן ואחת בדור הפלגה ואחת בסדום ואחת
 בסנה ואחת במצרים ואחת בסיני ואחת בנקרת הצור ושנים באהל מועד ואחת לעתיד לבא אחת
 בגן עדן מניין שני' וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן וכתוב דודי ירד לגנו לערוגת הבושם.

⁵⁹⁰ עי' ילקוט שיה"ש רמז תתקצא: לערוגת הבושם אלו ישראל. לרעות בגנים אלו עובדי
 אלילים.

⁵⁹¹ עי' שיה"ש רבה (פ"ו סי' ח): דודי ירד לגנו לערוגת הבושם א"ר יוסי ב"ר חנינא הפסוק
 הזה לא ראשו סופו ולא סופו ראשו לא היה צריך קרא למימר אלא דודי ירד לרעות בגנו ואת אמר
 לרעות בגנים אלא דודי זה הקב"ה לגנו זה העולם לערוגת הבושם אלו ישראל לרעות בגנים אלו
 בתי כנסיות ובתי מדרשות וללקוט שושנים לסלק את הצדיקים שבישראל. עי' ב"ר פס"ב סי' ב:
 הקב"ה יודע אימתי היא עונותן של צדיקים להסתלק מן העולם ומסלקן הה"ד (שיר ז) דודי ירד
 לגנו לערוגת הבושם.

לדודי ירד לגנו – ארה לנו לבנות היכלו והיה שם עמנו. לערוגת הבסם – מקום מקטר הקטרת. לרעות בגנים – ועוד ירד לרעות לאנו בגנים אשר נפואו שם אותם שלא עלו מן הגולה משרה שכינתו עליהם צבתי כנסיות וצבתי מדרשות. וללקט פושנים – שומע ומקשיב נדברים צחורחו ללקוט זכיותיהן ולכתבם בספר זכרון לפנינו כענין שנאמר (מלאכי ג) אז נדברו יראי ה' וגו' ומה שאתם אומרים לבקשו עמנו ולבנות עמנו אני לדודי ולא אתם לו ולא תבנו עמנו כענין שנאמר (עזרא ד) לא לכם ולנו לבנות בית אלהינו ואומר ולכם אין חלק ולדקה וזכרון בירושלם:

(ג) אָנִי לְדוּדֵי וְדוּדֵי לִי⁵⁹² (ג) וּבָאוּתוּ הַיּוֹם עֲבַדְתִּי לְרַבּוֹן הָעוֹלָם דּוּדֵי, וְדוּדֵי הַשְּׂרָה שְׂכִינַת הָרַעְיָה בְּשׁוֹשְׁנִים⁵⁹³ הַקֹּדֶשׁ בְּתוֹכִי, וְזֶן אוֹתִי בְּתַפְנוּקִים.

הרועה בשושנים – הרועה את לאנו במרעה נוח וטוב:

(ד) יִפָּה אֶת רַעֲיָתִי (ד) וַיֹּאמֶר ה' בְּמֵאֲמָרוֹ, כִּמְה נָאָה אֶת אֶהוּבָתִי בְּזִמְנֵן אֲשֶׁר רְצוֹנֵךְ לַעֲשׂוֹת רְצוֹנִי, נָאָה הוּא בֵּית הַמִּקְדָּשׁ אֲשֶׁר בְּנִית לִי כְּמִקְדָּשׁ הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר בָּנָה לִי שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ בִּירוּשָׁלַיִם, וְאֵימְתֵךְ עַל כָּל הַגּוֹיִם כְּיוֹם שֶׁהָלַכְנוּ אַרְבַּעַת דְּגָלִיךְ בַּמִּדְבָּר.

יפה את רעייתי
בתרצה⁵⁹⁴
בירושלם⁵⁹⁵
בגדגלות⁵⁹⁶

⁵⁹² עי' מדרש תהילים (מזמור קיט): ה' בחר ביעקב ויעקב בחר בה'. וכן הוא אומר, (שיר השירים ו, ג) אני לדודי וגו'. עי' ילקוט שיה"ש רמז תתקצא: אני לדודי בעולם הזה, ודודי לי בעולם הבא. עי' ספרי (ברכה ב): כיון ששמעו אומות העולם גאותו ושבחו של הקב"ה אומר להם לישראל נבוא עמכם שנ' אנה הלך דודך היפה בנשים. וישראל אומרים להם אין לכם חלק בו אני לדודי ודודי לי.

⁵⁹³ עי' מדרש זוטא שיר השירים (ו ג): אני לדודי ודודי לי הרועה בשושנים. כביכול אין הקב"ה מקרבן באהבה. אמר אני לדודי ודודי לי הרועה בשושנים. כבני אדם שלא טעמו טעם עבירה מימיהם.

⁵⁹⁴ עי' שיה"ש רבה (פ"ו סי' יד): יפה את רעייתי כתרצה ר' יהודה בר סימון פתר קרייה בקרבנות יפה את רעייתי כתרצה אלו הקרבנות שאתם מתרצים בקרבנות המד"א (ויקרא א') ונרצה לו לכפר עליו וכו' ד"א יפה את רעייתי כתרצה אלו נשי תירען דאמר רבי נשי תירען כשרות היו עמדו ומיחו על עצמן ולא נתנו מנזמיהם למעשה העגל אמרו מה ליסטטרין הקשה שיברו הקדוש ב"ה ליסטטרין הרך עאכ"ו. עיי"ש סי' טו: ד"א יפה את רעייתי כתרצה כשאת רוצה כד את בעיית לית את צריכה בעיית מכלום מילף מכלום מי אמר להם להביא עגלות ובקר לטעון המשכן לא מהן ובהן הביאו אותן הה"ד (במדבר ז') וביאו את קרבנם לפני ה'.

⁵⁹⁵ עי' שיה"ש רבה (פ"ו סי' יד): נאווה כירושלם אלו הקדשים שבירושלם המד"א (יחזקאל ל"ו) כצאן קדשים כצאן ירושלם וכו' נאווה כירושלם שכל מי שהוא רוצה ומבקש טיפוסים של פעור היה הולך ומוצאה בירושלם הה"ד (ישעיה י') ופסיליהם מירושלם ומשמרון

⁵⁹⁶ עי' שיה"ש רבה פ"ו סי' כה: מה חמה ולבנה אין להם אימה יכול אף ישראל כן ת"ל איומה כנדגלות כדגלין של מעלן כגון מיכאל ודגלו גבריאל ודגלו. עי' שמ"ר פט"ו סי' ו: איומה כנדגלות באדום למה נקרא שמה איומה לפי שעומדת במלכות שיש לה אימה שנאמר (דניאל ז) וארו חיוה רביעאה דחילה ואמתני ותקיפא מהו איומה כנדגלות אתה מוצא י"ב מזלות יש ברקיע כשם שאין השמים יכולין לעמוד חוץ מ"ב מזלות כך אין העולם יכול לעמוד חוץ מ"ב שבטים שנא' (ירמיה לא) אם ימושו החוקים וגו' איומה כנדגלות אין דגלים אלא צבאות שנאמר (במדבר ב) דגל מחנה וצבאו ופקודיהם וכן דגלי השמים המלאכים ודגלי הארץ ישראל צבאות השמים מלאכים שנאמר (ד"ה ב יח) וכל צבא השמים עומדים וגו' צבאות הארץ ישראל שנאמר (שמות יב) יצאו כל צבאות ה' מארץ מצרים ואדון שניהם הקב"ה וכשם שהכל יראים מן הקב"ה ומן המלאכים כך העובדי כוכבים היו יראים מישראל שנאמר (דברים כח) וראו כל עמי הארץ כי שם ה' וגו' לכך נאמר איומה כנדגלות שדימה הקב"ה את ישראל למלאכים במלאכים נאמר (ישעיה ו) שרפים עומדים ממעל לו ובירושלם נאמר (דברים כט) אתם נצבים היום המלאכים אומרים בכל יום קק"ק וישראל אומרים אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב המלאכים נקראו אש דכתיב (תהלים קד) משרתיו אש לוהט וישראל כמו כן דכתיב (עובדיה א) והיה בית יעקב אש המלאכים מתחדשין בכל יום ומקלסין להקב"ה והן חוזרין לנהר אש שיצאו ממנו ושוב האלהים מחדשן ומחזירן כשם שהיו בראשונה שנאמר (איכה ג) חדשים לבקרים כך ישראל משתקעין בעונות מיצר הרע שיש בגופן וחוזרין

יפה את רעיתי כתרצה – והקדוש ברוך הוא מקלסם על זאת יפה את רעיתי כשאת ראויה לי כך הוא נדרש בספרי. נאווה – את עתה כאשר בראשונה בירושלם. אימה כנדגלות – חיילי מלאכים אימתך חטיל עליהם שלא להלחם ולהשזיתכם מן המלאכה כמו שנאמר בעזרא:

(ה) הַסְבִּי עֵינֶיךָ מִנְּגִידֵי⁵⁹⁷ שְׁהֵם הִרְהִיבֵנִי⁵⁹⁸ שְׁעַרְךָ בְּעֵדֵר הָעֲזִים⁵⁹⁹ שְׁגִלְשׁוּ מִן הַגִּלְעָד⁶⁰⁰ (ה) הַסְבִּי רַבְּנֶיךָ, חֲכָמֵי כְּנֶסֶת הַגְּדוּלָה, סְבִיב סְבִיב לְנֶגְדִי, שְׁהֵם הַמְּלִיכוֹנֵי בְּגוּלָה וְקִבְּעוּ מִדְּרָשׁ לְתַלְמוּד תּוֹרָתִי וְשָׂאֵר קְטֻנֶיךָ וְעָמִי הָאָרֶץ הַצְּדִיקוֹ אוֹתִי בְּמֵאֵמֶר פִּיהֶם כְּבִנֵי יַעֲקֹב, אֲשֶׁר לִקְטוּ אֲבָנִים וְעָשׂוּ גֵל בְּמַעְבַר הַר הַגִּלְעָד.

הסבי עיניך מנגדי – כבחור שארוסתו חזיבה ועריבה עליו ועיניה נאות ואומר לה הסבי עיניך מנגדי כי בראותי אותך לבי משתחז ומתגאה עלי ורוחי גסה כי איני יכול להתאפק. הרהיבני – הגיסו לבי כמו (תהלים ט) ורהבם עמל ואון (ישעיה ל) רהב הם שבת אישמי"ר בלע"ז והדוגמא כך הוא אמר הקדוש ברוך הוא במקדש זה אי אפשר להשיב לכם ארון וכפרת וכרובי שהם הרהיבוני צבית ראשון להראותכם חזה יתירה עד שמעלתם צי. שערך כעדר העזים – צקטנים ורכים ודקים שצכם יש שבת הרבה:

(ו) וְהַלְהִינִים, וְהַלְוִיִּם אוֹכְלֵי קֶרֶבְנוֹתֶיךָ וּמַעֲשֵׂר הַקֹּדֶשׁ וְתִרְוַמָּה, נְקִיִּים מִכָּל חֵמֶס וְגִזְל כְּפִי שְׁהִיוּ נְקִיִּים עֲדָרֵי הַצֵּאֵן שֶׁל יַעֲקֹב, כְּשֶׁעָלוּ מִנְּחַל יַבֵּק, שְׁלֹא הִיָּתָה בָּהֶם עֲשׂוּקָה וְגִזְלוּ וְכָלן דּוֹמוֹת זֶה לְזֶה וְיִוִּלְדוּת תְּאוֹמוֹת בְּכָל זְמַן, וּמִשְׁפָּלָה וְעִקְרָה לֹא הִיָּתָה בָּהֶן. (ו) שְׁנֵיךָ שְׁעָלוּ מִן הַרְחֵלִים⁶⁰¹ שְׁבָלֶם הַרְחֵצָה⁶⁰² מִתְּאִימוֹת⁶⁰³ וְשִׁבְלָה אֵין בָּהֶם⁶⁰⁴

שניך – קאינים וגבורים שניך כולם לטובה. כעדר הרחלים – הרחל הזאת כולה קדושה אמרה לתכלת צפורה לקרבן קרניה לשופרות שוקיה לחלילין מעיה לכינורות עורה לחוף אצל הרשעים נמשלו לכלבים שאין מהם לקדושה כלום:

(ז) בְּפִלַח הָרַמּוֹן רִקְתֶּךָ⁶⁰⁵ (ז) וּמַלְכוּת בֵּית חֲשֻׁמוֹנָאֵי פְלֶם מְלָאִים מְצוּוֹת כְּרַמּוֹן, לְבַד מִתְּתִיָּה כִּהֵן גְּדוֹל וּבְנִי, שְׁהֵם צְדִיקִים מִפְּלֶם, וּמְקִימִים מְצוּוֹת וְדַבְרֵי תּוֹרָה

בתשובה והאלהים בכל שנה סולח לעונותיהם ומחדש לבם ליראתו שנאמר (יחזקאל לו) ונתתי לכם לב חדש לכך כתיב אימה כנדגלות.

⁵⁹⁷ עי' שיה"ש רבה (פ"ו סי' טז): הסבי עיניך ר' עזריה בשם רבי יהודה בר' סימון למלך שכעס על מטרונה ודחפה והוציאה מפלטין בחוץ מה עשתה הלכה וצמצמה פניה אחר העמוד חוץ לפלטין לכשעבר המלך אמר המלך העבירוה מנגד פני שאיני יכול לסבול כך בשעה שבית דין יושבין וגוזרין תעניות והיחידים מתענים הקב"ה אומר איני יכול לסבול.

⁵⁹⁸ עי' שיה"ש רבה (פ"ו סי' טז): שהם הרהיבוני הן גרמו לי לפשט ידי בעולמי ובשעה שבית דין גוזרים תעניות ותינוקות מתענים אומר הקב"ה איני יכול לסבול שהם הרהיבוני הם המליכוני עליהם ואמרו (שמות ט"ו) ה' ימלוך לעולם ועד ובשעה שגוזרין תעניות וזקנים מתענים אומר הקב"ה איני יכול לסבול שהם הרהיבוני הם קבלו מלכותי עליהם בסיני ואמרו (שם כ"ד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע וכתוב (תהלים פ"ז) אזכיר רהב ובבל ליודעי וגו'.

⁵⁹⁹ עי' לעיל הערה 477.

⁶⁰⁰ עי' לעיל 478.

⁶⁰¹ עי' שיה"ש רבה (פ"ו סי' יז): שניך כעדר הרחלים מה רחל זו צנועה כך היו ישראל צנועים. ועי' מדרש זוטא שיר השירים (ו ו): מה הרחל הזו שכלה קדושה כך ישראל כלם קדושים. עדר הרחלים לאהל מועד. הצמר לפעמונים. הקרנים לשופרות. והרשעים נמשלו לכלבים שאין הנאה מהם. שנאמר כלם כלבים אלמים (ישעיה נ"ו י').

⁶⁰² עי' לעיל הערה 480.

⁶⁰³ עי' לעיל הערה 481.

⁶⁰⁴ עי' לעיל הערה 482.

(ח) בַּעַת הַהִיא קָמוּ הַיּוֹנִים וְהִקְהִילוּ שְׂשִׁים מְלָכִים מִבְּנֵי עֶשׂוֹ לְבוֹשֵׁי שְׂרִיזוֹן, רוֹכְבֵי סוּסִים וּפְרָשִׁים, וְשִׁמוֹנִים נְסִיכִים מִבְּנֵי יִשְׁמַעֲאֵל רוֹכְבֵי פִילִים, לְבַד מִשָּׂאֵר הָעַמִּים וְהַלְשׁוֹנוֹת אֲשֶׁר אֵין לָהֶם מִסְפָּר, וּמְנוּ אֶת אֶלְכָסְנִדְרוֹס הַמֶּלֶךְ עֲלֵיהֶם לְרֹאשׁ, וּבָאוּ לְעֶרֶךְ מַלְחָמָה עַל יְרוּשָׁלַיִם. מִסְפָּר⁶⁰⁸

שָׂסִים הֵמָּה מַלְכוּת – אֲצֵרֶהָ וּיֹלְאֵי יִרְיָכוּ בְנֵי קְטוֹרָה שֶׁשׁ עֶשְׂרִי, יִשְׁמַעֲאֵל וּבְנָיו שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה, יִלְחָקוּ וּבְנָיו שְׁלֹשָׁה, בְּנֵי יַעֲקֹב שְׁנַיִם עֶשְׂרֵה, בְּנֵי עֶשָׂו שֶׁשׁ עֶשְׂרֵה, בְּדַבְרֵי הַיָּמִים, הָרִי שָׂסִים, וְאֵם תִּלְמֵד לֹא מֵהֶם תִּמְנַע שֶׁהִיא אֲצֵרֶה מִן הַמְּנִיז. וְשִׁמְנִים פְּלַגְשִׁים – נַח וּבְנָיו עַד אֲצֵרֶהָ תּוֹלְדוֹת יֹלְאֵי הַתִּיבָה שְׁמֹנִים תִּמְאָרֶס וְכֶסֶם שֶׁהַמַּלְכוּת שֶׁהֵם נָסִי הַמֶּלֶךְ יִתִּירוֹת בְּגִדוֹלָה עַל הַפְּלַגְשִׁים כִּךְ הִיוּ אֲצֵרֶהָ וּיֹלְאֵי יִרְיָכוּ הַשּׁוֹבִים גְּדוֹלִים וַיִּתְרִים בְּחַשְׁיוֹת עַל הַכֹּל כְּאֲשֶׁר תִּרְאֶה הַגֵּר בְּתַּ מַלְכִים הִיתָה תִּמְנַע בְּתַּ שְׁלֹשׁוֹנִים הִיתָה וְנַעֲשִׂית פְּלַגֶּשׁ לַעֲשׂוֹ וְאֹמֵר (בְּרִאשִׁית יד) לֹא עִמָּק שׁוֹה וְגו' הַשּׁוֹוֹ כֹּלֵם בְּעֵלְהָ אַחַת וְהַמְּלִיכּוֹ אֶת אֲצֵרֶהָ עֲלֵיהֶם. וְעַלְמוֹת אֵין מִסְפָּר – לַמְּשַׁפְחוֹת הַרְבֵּה נַחֲלָקוּ כֹל אֵלְהָ:

(ט) בַּעַת הַהִיא הִיָּתָה כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל הַמְּשׁוּלָה לְיוֹנָה תִּמָּה עוֹבְדַת בְּלָב אֶחָד לְאֲדוֹנֶיהָ וְאֹחֲזַת בְּתוֹרָה, וְעוֹסְקַת בְּדַבְרֵי תוֹרָה בְּלָב שְׁלֹם, וּבְרוּרִים זְכוּתֶיהָ כִּיּוֹם אֲשֶׁר יִצְאָה מִמִּצְרַיִם, וְאִזּוּ יִצְאוּ בְּנֵי חֲשִׁמוֹנָי וּמִתְתִּיָה וְכָל עַם יִשְׂרָאֵל וְעֶרְכּוֹ אֲתֵם מַלְחָמָה, וּמִסְרָה' אֹתֵם יוֹנָתִי אַחַת הִיא יוֹנָתִי אַחַת הִיא בְּרָה הִיא

⁶⁰⁵ עֵי' שִׁיָּה"ש רְבֵה (פ"ו ס' יח): כַּפְלַח הַרְמוֹן רִקְתָּךְ בְּאוֹתָהּ שַׁעָה כַּשְׁחִזְרוּ מִמַּלְחַמַּת מִדְיָן הַתְּחִיל מִשֶׁה לְשִׁבְחָן אִפִּילוּ רִיקְנִין שְׁבַכְם רְצוּפִים מִצּוֹת וּמַעֲשִׂים טוֹבִים כְּרַמּוֹן הַזֶּה שְׁכַל מִי שְׁבֵא עֵבִירָה לִידוֹ וְנִצַּל מִמֶּנָּה וְלֹא עֲשֵׂה אֹתָהּ מִצּוּה גְּדוֹלָה עֲשֵׂה וְאֲצ"ל לְצַמְתְּךָ עַל הַצְּנוּעִין וְעַל הַמִּצּוּמִּתִּים שְׁבַכְם.

⁶⁰⁶ עֵי' לַעִיל הָעֵרָה 485.

⁶⁰⁷ עֵי' שִׁיָּה"ש רְבֵה (פ"ו ס' יט): שְׂשִׁים הֵמָּה מַלְכוּת ר' חִיָּא צִיפּוֹרָאָה וְרַבִּי לׁוֹי פְּתַרִי קְרִיָּה בְּא"ה ר' חִיָּא אִמֵר שְׂשִׁים וְשִׁמוֹנִים הָרִי מֵאָה וְאַרְבַּעִים אַרְבַּעִים מֵהֶם יֵשׁ לָהֶם לְשׁוֹן וְאֵין לָהֶם כְּתָב וְאַרְבַּעִים מֵהֶם אֵין לָהֶם לְשׁוֹן וְיֵשׁ לָהֶם כְּתָב. עֵי"ש ס' כֵּא: ר' יִצְחָק פְּתַר קְרִיָּה בְּפִרְשִׁיּוֹתֶיהָ שֶׁל תוֹרָה שְׂשִׁים הֵמָּה מַלְכוּת אֵלוֹ שְׂשִׁים מִסְכָּתוֹת שֶׁל הַלְכוּת וְשִׁמוֹנִים פִּילַגְשִׁים אֵלוֹ שְׁמוֹנִים פְּרִשְׁיּוֹת שְׁבַתוֹרַת כְּהֻנִים וְעַלְמוֹת אֵין מִסְפָּר אֵין קֶץ לְתוֹסַפּוֹת אַחַת הִיא הֵן חוֹלְקִים אֵלוֹ עִם אֵלוֹ וְכִלְהוֹן דּוֹרְשִׁין מִטַּעַם אַחַד מֵהַלְכָה אַחַת מִגְזִירָה שׁוֹה מִקַּל וְחוֹמֵר ר' יוֹדֵן בְּר' אֵלְעָאֵי פְתַר קְרִיָּה בַּעֲץ חַיִּים וּבִגְן עֵדֶן שְׂשִׁים הֵמָּה מַלְכוּת אֵלוֹ שְׂשִׁים חִבּוּרוֹת שֶׁל צְדִיקִים שְׁיוֹשְׁבוֹת בִּגְן עֵדֶן תַּחַת עֵץ הַחַיִּים וְעוֹסְקוֹת בְּתוֹרָה תְּנִי עֵץ חַיִּים מֵהַלֶּךְ חֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וְכֹל מִיָּמֵי בְּרִאשִׁית מִתְּפַלְגִין וְיוֹצֵאִין מִתַּחַתִּיו. עֵי"ש ס' כֵּג: רַבֵּן פְּתַרִי קְרִיָּה בְּיוֹצֵאֵי מִצְרַיִם שְׂשִׁים הֵמָּה מַלְכוּת שְׂשִׁים אֵלוֹ שְׂשִׁים רַבּוּאֵי שִׁיִּצְאוּ מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וּמַעֲלָה וְשִׁמְנִים פִּילַגְשִׁים אֵלוֹ שְׁמֹנִים רַבּוּאֵי שִׁיִּצְאוּ מִמִּצְרַיִם מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וְלַמְטָה.

⁶⁰⁸ עֵי' שִׁיָּה"ש רְבֵה (פ"ו ס' יט): וְעַלְמוֹת אֵין מִסְפָּר הַשָּׂאֵר מֵהֶם שְׂאֵין לָהֶם לֹא כְּתָב וְלֹא לְשׁוֹן יְכוּל אֶף יִשְׂרָאֵל כֵּן ת"ל (אֲסַתֵר ח') וְאֵל הַיְהוּדִים כְּכַתְבָם וְכַלְשׁוֹנָם ר' לׁוֹי אִמֵר שְׂשִׁים וְשִׁמוֹנִים הָרִי מֵאָה וְאַרְבַּעִים שְׁבַעִים מֵהֶם מְכִירִים אֲבוֹתֵיהֶם וְאֵין מְכִירִים אֲמוֹתֵיהֶם וְשְׁבַעִים מֵהֶם מְכִירִין אֲמוֹתֵיהֶם וְאֵין מְכִירִין אֲבוֹתֵיהֶם וְעַלְמוֹת אֵין מִסְפָּר שְׂאֵין מְכִירִין אֲבוֹתֵיהֶם וְאֲמוֹתֵיהֶם יְכוּל אֶף יִשְׂרָאֵל כֵּן ת"ל (בְּמַדְבָּר א') וַיִּתְּלָדוּ עַל מִשְׁפַּחוֹת לְבֵית אֲבוֹתָם. עֵי"ש ס' כֵּג: וְעַלְמוֹת אֵין מִסְפָּר אֵין קֶץ וְאֵין סְכוּם לַגְּרִים. עֵי' שִׁיָּה"ש רְבֵה (פ"ו ס' כב): וְעַלְמוֹת אֵין מִסְפָּר אֵין קֶץ לְתַלְמִידֵים

⁶⁰⁹ עֵי' לַעִיל הָעֵרָה 541. עֵי' שִׁיָּה"ש רְבֵה (פ"ו ס' כ): אַחַת הִיא יוֹנָתִי תִמְתִּי אַחַת זֶה אֲבֵרָהָם שְׁנֵא' (יְחִזְקֵאל ל"ג) אַחַד הִיָּה אֲבֵרָהָם. עֵי' שִׁיָּה"ש רְבֵה (פ"ו ס' כב): יְכוּל שֶׁהֵן חִלּוּקִין זֶה עִם זֶה ת"ל אַחַת הִיא יוֹנָתִי תִמְתִּי כּוֹלֵן דּוֹרְשִׁין מִטַּעַם אַחַד מֵהַלְכָה אַחַת מִגְזִירָה שׁוֹה אַחַת מִקַּל וְחוֹמֵר. עֵי' שִׁיָּה"ש רְבֵה (פ"ו ס' כד): ד"א אַחַת הִיא יוֹנָתִי תִמְתִּי זֶה כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל שְׁנֵאֵמֵר (שְׁמוּאֵל ב' ז') וְיָמִי כַּעֲמָךְ כִּישְׂרָאֵל גּוֹי אַחַד בְּאַרְצְךָ.

⁶¹⁰ עֵי' שִׁיָּה"ש רְבֵה (פ"ו ס' כ): אַחַת הִיא לַאֲמָה זֶה יִצְחָק שֶׁהִיָּה יַחִיד לַאֲמוֹ. עֵי' שִׁיָּה"ש רְבֵה (פ"ו ס' כד): אַחַת הִיא לַאֲמָה שְׁנֵא' (ישעיה נ"א) הַקְּשִׁיבוּ אֵלַי עַמִּי וְלֹאֲמִי אֵלַי הַאֲזִינוּ לַאֲמִי כְּתִיב.

לְיִלְדֵיהֶּן⁶¹¹ רְאוּהָ בְנוֹת בְּיַדְהֶם, וְכַאֲשֶׁר רָאוּ יוֹשְׁבֵי הָעָרִים אֲשֶׁרוֹ אוֹתָם, וּמַלְכֵי הָאָרֶץ
 וַיֵּאֲשְׁרוּהָ⁶¹² מַלְכוּת וְהַשָּׂרִים קִלְסוּ אוֹתָם.
 וּפְלִגְשִׁים וַיְהַלְלוּהָ⁶¹³

אחת היא יונתי – ומכולם אחת היא הנצחית לי ליונה תמה שהיא תמימת לב עם בן זוגה. אחת היא לאמה – לכנסייתה הרבה מחלוקות צבתי מדרכות כלם לבס להבין תורה על מכונה ואל אמתתה. צרה היא ליולדתה – יעקב ראה אותה מטה שלימה בלא פסול והודה וקילס למקום שנאמר (בראשית טו) וישתחו ישראל על ראש המטה. ראה בנות – את ישראל בגדולתה. ויאשכרה – ומה הוא קילוסך מי זאת הנשקף עלינו ממקום הגבו' לנמוך קרויה הנשקף' כך בית המקדש גבוה מכל ארצות:

(י) מִי זֹאת הַנְּשִׁקְפָה בְּמוֹ שָׁחַר⁶¹⁴ יִפָּה בְּקִבְנָה⁶¹⁵ בְּרָה בַחֲמָה⁶¹⁶ אֵימָה בְּנִדְגָלוֹת⁶¹⁷ (י) אָמְרוּ הָאֲמוֹת, כִּמְה זֹהָרִים מַעֲשֵׂי הָעַם הַזֶּה כְּבָקָר, יָפִים נְעָרֶיהָ כְּלִבְנָה, וּבְרִירוֹת זְכוּיָתֶיהָ כְּשֶׁמֶשׁ, וְאֵימָתָה עַל כָּל יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ כְּעַתְּ שֶׁהֲלָכוּ אַרְבַּעַת דְּגָלֶיהָ בְּמַדְבָּר.

כמו שחר – הולך ומאיר מעט מעט כך היו ישראל צבית שני בתחלה זכובל פחת יהודה ולא מלך והיו משועבדים לפרס וליוון ואחר כך נלחום בית חשמונאי ונעשו מלכים. אימה כנדגלות – אימה בגבוריה כנדגלות של מלכים כל זה הקצ"ה מקלם את כנסת ישראל יפה את רעיתי כתרצה וכל העניין ע"כ:

⁶¹¹ עי' שיה"ש רבה (פ"ו סי' כ): ברה היא ליולדתה זה יעקב אבינו שהיה ברור ליולדתו שהיה צדיק גמור. עי' שיה"ש רבה (פ"ו סי' כד): ברה היא ליולדתה תרגם ר' יעקב בר אבונה קומי רבי יצחק בר מינה לית ליולדתה

⁶¹² עי' שיה"ש רבה (פ"ו סי' כ): ראוה בנות ויאשרוהו אלו השבטים שנאמר (בראשית מ"ה) והקול נשמע בית פרעה ד"א ראוה בנות ויאשרוהו זו לאה שנאמר (שם ל') באשרי כי אשרוני בנות. עי' שיה"ש רבה (פ"ו סי' כד): ראוה בנות ויאשרוהו המד"א (מלאכי ג') ואשרו אתכם כל הגוים ⁶¹³ עי' שיה"ש רבה (פ"ו סי' כ): מלכות ופלגשים ויהללוהו זה יוסף שנא' (שם מ"א) ויאמר פרעה אל עבדיו הנמצא כזה אם אנו מהלכין מסוף העולם ועד סופו אין אנו מוצאין כזה שנאמר (שם) אחרי הודיע אלהים אותך כל זאת וגו'. עי' שיה"ש רבה (פ"ו סי' כב): ושמונים פילגשים אלו שמונים חבורות בינונית שיושבות ועוסקות בתורה חוץ לעץ החיים. עי' שיה"ש רבה (פ"ו סי' כד): מלכות ופילגשים ויהללוהו המד"א (ישעיה מ"ט) והיו מלכים אומניך:

⁶¹⁴ עי' שיה"ש רבה (פ"ו סי' כה): מי זאת הנשקפה כמו שחר דלמא רבי חייא ר' שמעון בר חלפתא הוון מהלכין בהדא בקעת ארבאל בקריצתה וראו אילת השחר שבקעה אורה א"ל ר' חייא רבה לר' שמעון בר חלפתא כך תהיה גאולתן של ישראל מצפצפת דכתיב (מיכה ז') כי אשב בחשך ה' אור לי בתחלה היא באה קימעה קימעה ואחר כך היא מנצנצת ובאה ואח"כ פרה ורבה ואח"כ מרטבת והולכת כך בתחלה (אסתר ב') בימים ההם ומרדכי יושב בשער המלך ואח"כ (שם ח') ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות ואחר כך ליהודים היתה אורה ושמחה וגו' כמו שחר.

⁶¹⁵ עי' שיה"ש רבה (פ"ו סי' כה): אי מה שחר זה שאין לו צל יכול אף ישראל כן ת"ל יפה כלבנה וכו' אי מה החמה קופחת יכול אף ישראל כן ת"ל יפה כלבנה וכו' אי מה חמה זו משמשת ביום ואינה משמשת בלילה יכול אף ישראל כן ת"ל יפה כלבנה מה לבנה זו משמשת ביום ובלילה דכתיב בה (בראשית א') ולמשול ביום ובלילה כך ישראל הן הן בעולם הזה הן הן לעולם הבא.

⁶¹⁶ עי' שיה"ש רבה (פ"ו סי' כה): אי מה הלבנה הזו אין אורה ברור כך ישראל ת"ל ברה כחמה וכו' אי מה לבנה זו פעמים חסרה פעמים יתירה יכול אף ישראל כן ת"ל ברה כחמה.

⁶¹⁷ עי' שיה"ש רבה (פ"ו סי' כה): אי מה חמה ולבנה אין להם אימה יכול אף ישראל כן ת"ל אימה כנדגלות כדגלין של מעלן כגון מיכאל ודגלו גבריאל ודגלו וכו' כדגלים אין כתיב כאן אלא כנדגלות כדור שנתנדנד לגלות איזה זה זה דורו של חזקיהו שנאמר (ישעיה ל"ז) יום צרה ותוכחה ומניין שיש להם אימה שנאמר (ד"ה ב' ל"ב) וינשא לעיני כל הגוים ר' הונא בשם ר' אלעזר המודעי כדגלים אין כתיב כאן אלא כנדגלות כדור שנתנדנד לגלות ולא גלה ואיזה זה זה דורו של מלך המשיח ה"ד (זכריה י"ד) ואספתי את כל הגוים אל ירושלם למלחמה ומניין שיש לו אימה שנא' (ישעיה י"א) והכה ארץ בשבט פיו.

(יא) אָל גַּנַּת אַגּוּז⁶¹⁸ יִרְדְּתִי⁶¹⁹ לְרֵאוֹת בָּאֲבִי הַנְּחֹל⁶²⁰ לְרֵאוֹת הַפְּרָחָה הַגֶּפֶן⁶²¹ הַנִּצּוֹ הַרְמוֹנִים⁶²² (יא) אָמַר רַבּוֹן הָעוֹלָם, לְבֵית הַמִּקְדָּשׁ הַשְּׁנִי שֶׁנִּבְנָה עַל יְדֵי פֶרֶשׁ הַשְּׂרִיתִי שְׂכִינָתִי, לְרֵאוֹת בְּמַעֲשֵׂים הַטּוֹבִים שֶׁל עַמִּי, וְלִרְאוֹת אִם פְּרִים וְרִבִּים הַחֲכָמִים, הַמְשׁוּלִים לְגֶפֶן, וְלִבְלוֹבֵיהֶם מְלֵאִים מַעֲשֵׂים טוֹבִים פְּרָמוֹנִים.

אל גנת אגוז ירדתי – עוד זה מדברי סכינה הנה באתי אל מקדש שני זה אליך. לראות באבי הנחל – מה לחלוחית מעשים טובים אראה כך. הפרחה הגפן – אם תפריחו לפני ת"ח וסופרים וסונים.

⁶¹⁸ עי' שיה"ש רבה (פ"ו סי' כו) אל גנת אגוז ירדתי אמר ר' יהושע בן לוי נמשלו ישראל באגוז מה האגוז נגזזת ונחלפת לטובתה היא נגזזת למה שהיא מחלפת כשער הזה שנגזז ונחלף וכצפרנים הללו שנגזזין ונחלפין כך כל מה שישראל גזזין מעמלן ונותנין לעמלי תורה בעולם הזה לטובתן הן גזזין ונחלפין להם ומרבין להם עושר בעולם הזה ושכר טוב לעולם הבא ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר מה הנטיעות הללו אם את מכסה שרשיהם בשעת נטיעתן הן מצליחות ואם לאו אין מצליחות אבל האגוז הזה אם את מכסה שרשיו בשעת נטיעתו אינו מצליח כך ישראל (משלי כ"ח) מכסה פשעיו לא יצליח א"ר אלעשה לא היה צריך קרא למימר אלא אל גנת ירק ואמר אל גנת אגוז אלא מלמד שנתן להם כחן של נטיעות וזיון של ירק ר' עזריה אמר תרתי מה אגוז זה עצו משמר פרוי כך עמי הארץ שבישראל מחזיקין בדברי תורה הה"ד (משלי ה') עץ חיים היא למחזיקים בה אמר חורי מה אגוז זה אם נופל לתוך הטנופת את נוטלו ומורקו ושוטפו ומזיחו והוא חוזר כתחילתו והוא יפה לאכילה כך כל מה שישראל מתלכלכין בעונות כל ימות השנה בא יום הכפורים ומכפר עליהם הה"ד (ויקרא ט"ז) כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם ר' יהודה בר' סימון אומר מה אגוז זה יש לו שתי קליפות כך ישראל יש להן שתי מצות מילה ופריעה ד"א אל גנת אגוז אמר ר"ל מה אגוז זה חלק דתנינן ר' שמעון אומר אף בחלקי אגוזים וכל מי שעולה לראשו ואינו נותן דעתו האיך יעלה הוא נופל ומת ונוטל שלו מן האגוז כך כל מי שהוא מנהיג שררה על הציבור בישראל ואינו נותן דעתו האיך הוא מנהיג את ישראל סוף שהוא נופל ונוטל שלו מתחת ידיהם הה"ד (ירמיה ב') קדש ישראל לה' ראשית תבואתה כל אכליו יאשמו וגו' ד"א אל גנת אגוז ירדתי מה אגוז זה שחוק לתינוקות ושעשוע למלכים כך הן ישראל בעולם הזה על ידי עונות דכתיב (איכה ג') הייתי שחוק לכל עמי וגו' אבל לעתיד לבא (ישעיה מ"ט) והיו מלכים אומניך ד"א אל גנת אגוז ירדתי מה האגוז הזה יש בו אגוזי פרך אגוזים בינונים ואגוזים קנטרנין כך ישראל יש מהן עושין צדקה מאליהן ויש שאם אתה תובען הם נותנים ויש שאת תובען ואין עושין א"ר לוי מתלא אמר תרעא דלא פתיח למצוותה יהא פתיח לאסיה ד"א אל גנת אגוז ירדתי מה אגוז זה האבן שוברו כך התורה קרואה אבן ויצר הרע קרוי אבן התורה קרויה אבן שנא' (שמות כ"ד) ואתנה לך את לוחות האבן ויצר הרע קרוי אבן שנא' (יחזקאל ל"ו) והסירותי את לב האבן מבשרכם א"ר לוי למקום ארימון שהוא משובש בגייסות מה עשה המלך הושיב בו כוסטריינים בשביל לשמרו כדי שלא יקפחו לעוברים ולשבים כך אמר הקב"ה תורה קרויה אבן ויצר הרע קרוי אבן תהא האבן משמר האבן ד"א אל גנת אגוז ירדתי מה אגוז זה אינו יכול לגנוב המכס שלו שהוא נשמע וניכר כך הם ישראל כל מקום שאחד מהם הולך אינו יכול לומר שאינו יהודי למה שהוא ניכר הה"ד (ישעיה ס"א) כל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ה' ד"א אל גנת אגוז ירדתי מה אגוז זה השק מלא אגוזים בידך את נותן לתוכו כמה שומשמים כמה חרדלים והן מחזיקין כך כמה גרים באו ונתוספו בישראל הה"ד (במדבר כ"ג) מי מנה עפר יעקב ד"א אל גנת אגוז ירדתי מה אגוז זה את נוטל אחד מהכרי וכולן מדרדרין ומתגלגלים זה אחר זה כך הן ישראל לקה אחד מהן כולן מרגישין הה"ד (שם ט"ז) האיש אחד יחטא וגו' אמר ר' ברכיה מה אגוז זה עשוי ארבע מגורות והסירה באמצע כך היו ישראל שרויין במדבר ארבע דגלים ארבע מחנות ואהל מועד באמצע הה"ד (במדבר ב') ונסע אהל מועד ד"א. ועי' חגיגה טו ע"ב: אל גנת אגוז ירדתי לראות באבי הנחל וגו' למה נמשלו תלמידי חכמים לאגוז לומר לך מה אגוז זה אף על פי שמלוכלך בטיט ובצואה אין מה שבתוכו נמאס אף תלמיד חכם אף על פי שסרח אין תורתו נמאסת.

⁶¹⁹ עי' שיה"ש רבה (פ"ו סי' כו) אל גנת אגוז ירדתי זה העולם. עי' זהר ח"א יט ע"ב: שלמה מלכא כד נחית לעמקא דאגוזא דכתיב (שיר ו יא) אל גנת אגוז ירדתי נטל קליפה דאגוזא. תרגום: כאשר שלמה המלך ירד לעומק האגוז, שכתוב "אל גנת אגוז ירדתי", לקח קליפת אגוז. עי' זהר ח"ב טו ע"ב: מאי דאמר ירדתי, כמה דתנן ירד פלוני למרכבה.

⁶²⁰ עי' שיה"ש רבה (פ"ו סי' כו): לראות באבי הנחל אלו ישראל.
⁶²¹ עי' שיה"ש רבה (פ"ו סי' כו): לראות הפרחה הגפן אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות. עי' לקמן הערה 662.

⁶²² עי' שיה"ש רבה (פ"ו סי' כו): הנצו הרמונים אלו התינוקות שיושבין ועוסקין בתורה ויושבין שורות שורות כגרעיני רמונים. עי' לקמן הערה 664.

הנאו הרמונים – מקיימי מלות מליאי זכיות למה נמשלו ישראל לאגוז מה אגוז זה אתה רוא' אותו כולו עץ ואין ניכר בתוכו פולעו ומלאו מלא מגורות מגורות של אוכלים כך ישראל כנועין וענוותני מעשיהם ואין תלמידים שבהן נכרים ואין מתפארים להכריז על שבתו דקתו את' מולא אותו מלא חכמה ועוד כמה מדרשות לדבר מה אגוז זה נופל צטיט ואין מה שבתוכו נמאס אף ישראל גולין לבין האומות ולקוין מלקיות הרבה ואין מעשיהם נמאסין:

(יב) לא ידעתי נפשי (יב) וכאשר נגלה לפני ה', כי צדיקים המה, ועוסקים בתורה, אמר ה' שמתני⁶²³ מרפבות עמי אמרו: לא אוסיף להשפילם, ואף לא אעשה עמהם פלה, אלא אמלך בנפשי להיטיבם ולעשותם רמים ברכבי מלכים, בגלל זכות נדיב⁶²⁴ צדיקי הדור, הדומים במעשיהם לאברהם אביהם.

לא ידעתי – כנסת ישראל מתאוננת לא ידעתי להזהר מן החטא שאעמוד בכבודי בגדולתי ונכשלתי בשנאת חנם ומחלוקת שגבר במלכי בית השמונאי הורקנוס ואריסטובלוס עד שהיה מציא אחד מהם את מלכות רומי וקבל מידו המלוכה ונעשה לו עבד ומאז נפשי שמתני להיו' מרכבו' להרכיב עלי נדיבות שאר אומות. עמי נדיב – כמו עם נדיב יו"ד יתיר כיו"ד של (דברי' לג) שכני סנה (בראשית י) גנזתי יוס (איכה א) רבתי עם. נפשי שמתני – אני בעלמי מניחם עלי כעניין שנאמר (ירמיה יג) ואת למדת אותם עליך אלופים לראש:

פרק ז

(א) השיבו הנביאים כשמעם שבחו של הקב"ה מפי כנסת ישראל וכן אמרו, עבור איזה חטא נסתלקה מקרבך שכנית ה' את אשר נאים השולמית⁶²⁵ שובי שובי

⁶²³ עי' שיה"ש רבה (פ"ו סי' כז): לא ידעתי נפשי שמתני תני ר' חייא משל לבת מלכים שהיתה מלקטת בשלפים נמצא המלך עובר והכיר שהיא בתו שלח אוהבו נטלה והושיבה עמו בקרונין והיו חברותיה תמהות עליה ואומרות אתמול הייתה מלקטת בשלפים והיום יושבת בקרונין עם המלך אמרה להם כשם שאתם תמהות עלי כך אני תמהה על עצמי וקראת על עצמה לא ידעתי נפשי שמתני כך כשהיו ישראל במצרים משועבדין בטיט ולבנים והיו מאוסין ובזויין בעיני המצריים וכשנעשו בני חורין ונגאלו ונעשו סגנים על כל באי עולם והיו אומות העולם תמהות ואומרות אתמול הייתם עובדים בטיט ולבנים והיום נעשיתם בני חורין וסגנים על כל העולם והיו ישראל אומרים להם כשם שאתם תמהים עלינו כך אנו תמהים על עצמנו וקראו על עצמן לא ידעתי נפשי שמתני ד"א לא ידעתי נפשי שמתני ביוסף הצדיק הכתוב מדבר אתמול (תהלים ק"ה) ענו בכבל רגלו ברזל באה נפשו והיום (בראשית מ"ב) ויוסף הוא השליט על הארץ וקרא על עצמו לא ידעתי נפשי שמתני ד"א לא ידעתי נפשי שמתני הכתוב מדבר דוד אתמול היה בורח מפני שאול והיום ויהי דוד מלך וקרא על עצמו לא ידעתי נפשי שמתני ד"א לא ידעתי נפשי שמתני הכתוב מדבר במרדכי אתמול (אסתר ד') וילבש שק ואפר והיום (שם ח') ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות תכלת וחור וגו' וקרא על עצמו לא ידעתי נפשי שמתני ד"א לא ידעתי נפשי שמתני הכתוב מדבר בכנסת ישראל כנסת ישראל אומרת לאומות העולם (מיכה ז') אל תשמחי אויבתי לי כי נפלתי קמתי שבשעה שהייתי יושבת בחשך הקב"ה הוציאני לאור שנא' (שם) כי אשב בחשך ה' אור לי וקראה על עצמה לא ידעתי נפשי שמתני יוסטא חייטא דציפורין סלק למלכותא ואיתקבל למלכא אמר ליה מלכא שאל שאלה ואתן לך אמר ליה הב דוכסותא דגבן יהב ליה מלכא כד נסב דוכסותא נחת מינה הו' אילין דחכמין ליה אמרין הוא ומנהון אמרין לית הוא הוא אמר לון חד כדון הוא עבר בשוקא אין הוא מסתכל לה הוא מסטוביתה דהוה נהיג יתיב ומחייט עלה הוא הוא ואין לא לית הוא עבר בשוקא ושרי מסתכל לה הוא מסטוביתה דהוה נהיג יתיב ומחייט עלה וחכמוניה דהוא הוא אמר לון אתון תמהין עלי ואנא תמה עלי יותר מנכון וקרין עליה לא ידעתי נפשי שמתני וגו'

⁶²⁴ עי' שיה"ש רבה (פ"ו סי' כז): עמי נדיב, עמי הוה מהלך נדיב חי העולמים. עי' מדרש זוטא שיר השירים (ו יב): ד"א עמי נדיב. זה היום שהתנדבו ישראל למשכן ואף לעתיד לבא אוהבם נדבה.

⁶²⁵ עי' שיה"ש רבה (פ"ז סי' א): שובי שובי השולמית רבי שמואל בר חייא בר יודן בשם ר' חנינא ד' פעמים כתיב כאן שובי שובי כנגד ד' מלכיות ששולטין בישראל וישראל נכנסין תוך ידיהן

וְנַחֲזֶה בְּךָ⁶²⁶ מַה תַּחֲזוּ בְּשׁוֹלְמִית בְּמַחֲלֵת הַמַּחֲנִים⁶²⁷ מְעַשֶׂיךָ מִכָּל הָעַמִּים, וְלֹאִיזָה מְקוֹם פְּנֵה דוֹדְךָ בְּהִסְתַּלְקוֹ מִבֵּית מְקֻדָּשְׁךָ? אֹמְרֵת פְּנִסֵת יִשְׂרָאֵל, עַל חֲטָאִים וּפְשָׁעִים וּמְרִידוֹת שְׁנַמְצָאוּ בִּי, אֹמְרִים הַנְּבִיאִים פֶּתַח חֲזָרִי בְּתִשׁוּבָה וְנִקְוִים אֶת וְאֶנְחֵנוּ וְנִתְפַּלֵּל לְפָנָיו, וְנִבְקֵשׁ רַחֲמִים עִמָּךְ.

שוֹבֵי שׁוֹבֵי חֲזוּת – אֹמְרִים חֲזוּת – הַשְּׁלִמִי – הַשְּׁלִמִי – בְּחַמּוֹתֶיךָ עִמּוֹ שׁוֹבֵי שׁוֹבֵי חֲזוּת וְנַחֲזֶה בְּךָ נִלְצִי מִמֶּךָ נִלְצִים וְשִׁלְטוֹנִים כִּמוֹ וְחַתָּה תַחֲזֶה מִכָּל הָעַם כִּךְ דַּרְךְ רַבִּי תַנְחוּמָא, ד'א וְנַחֲזֶה בְּךָ נַחֲזוֹן אֲלִיךָ מַה גְּדוּלָה נִיתֵן לָךְ וְהִיא אֹמְרֵת מַה תַּחֲזוּ בְּשׁוֹלְמִית מַה גְּדוּלָה אַחַס יְכוּלִים לְפַסּוֹק לִי שְׁתֵּהָא שׁוֹה לְגְדוּלְתִי אֲפִילוּ לְגְדוּלַת דְּגָלֵי מַחֲוֹלַת מַחֲנוֹת הַמַּדְבָּר:

(ב) מַה יָּפוּ פְּעַמֶּיךָ בְּנַעְלִים⁶²⁸ בַּת נְדִיב⁶²⁹ (ב) וְרַבּוֹן הָעוֹלָם קִבֵּל תְּפִלָּתְךָ בְּרָצוֹן, יָרַד בְּבִלְהָ לְסַנְהֶדְרִין שֶׁל הַחֲכָמִים וְנִתֵּן רוּחָה לְעַמּוֹ, וְהָעָלַם מִגְּלוּתְךָ עַל יַד פְּרֵשׁ עֲזָרָא וְנַחֲמָהּ

בְּשׁוֹלֵם וְיוֹצֵאֵן לְשׁוֹלֵם הַשְּׁוֹלְמִית אֹמְרָה שְׁשׁוֹלֵם חֵי הָעוֹלָמִים מִתְנַהֵג בַּה הַה"ד (שְׁמוּאֵל ב' ז') וְאֵהִי מִתְהַלֵּךְ בְּאֵהֵל וּבְמִשְׁכַּן דְּבַר אַחֵר הַשְּׁוֹלְמִית אֹמְרָה שְׁמִסִּימִים לֵה שְׁלֹם בְּכָל יוֹם הַמַּדְבָּר ז') וְיִשֶׁם לָךְ שְׁלֹם דְּבַר אַחֵר הַשְּׁוֹלְמִית אֹמְרָה שְׁאֲנִי עֵתִיד לְהוֹשִׁיבָה בְּנוֹה שְׁלֹם הַדָּא הוּא דְכַתִּיב (יִשְׁעִיָּה ל"ב) וְיֹשֵׁב עִמִּי בְנוֹה שְׁלֹם וְגו' ד"א הַשְּׁוֹלְמִית אֹמְרָה שְׁאֲנִי נוֹטָה עֲלֵיהָ שְׁלֹם הַדָּא הוּא דְכַתִּיב (ש"ס י') הַנְּנִי נוֹטָה אֵלַיָּה כְּנֹהֵר שְׁלֹם ר' אֲלֵעֶזֶר ב"ר מְרוֹן אָמַר אֹמְרָה שְׁמִשְׁלַמַת אִיסְטִטוּוֹנוּ שֶׁל עוֹלָם הֵן בְּעוּה"ז הֵן בְּעוֹלָם הַבָּא ר' יְהוֹשֻׁעַ דְּסַכְנִין בְּשֵׁם ר' לֹוִי אָמַר אֹמְרָה שְׁכָל טוֹבוֹת שְׁבַע עוֹלָם אֵינֵן בָּאוֹת אֲלָא בְּזִכּוֹתָה הַה"ד (בְּרַאשִׁית כ"ז) וְיִתֵּן לָךְ אֱלֹהִים מִטַּל הַשָּׁמַיִם וּמִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ לָךְ בְּזִכּוֹתֶיךָ וּבְךָ הַדְּבַר תְּלוּי ר' שְׁמוּאֵל בְּרַ תַּנְחוּם וּר' חֲנַן בְּרִיה דְר' בְּרַכִּיָּה בּוֹצְרִיָּה בְּשֵׁם ר' יִרְמִיָּה אֹמְרָה שְׁעִשְׂתָּה שְׁלֹם בֵּינִי וּבֵין עוֹלָמִי שְׁאִילוֹ לֹא קִבְּלָה תוֹרַתִּי הֵייתִי מַחֲזִיר עוֹלָמִי לְתַהוֹ וּבַהוּ דָּאֵמַר הוֹנָא בְּשֵׁם ר' אַחָא כְּתִיב (תְּהִלִּים ע"ה) נְמוּגִים אֶרֶץ וְכָל יוֹשְׁבֵיהָ אֲלוּלִי שְׁעַמְדוּ יִשְׂרָאֵל לְפָנָי הֵר סִינִי וְאָמְרוּ (שְׁמוֹת כ"ד) כָּל אִשָּׁר דְּבַר ה' נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמַע כִּבְרֵי הָיָה הָעוֹלָם מִתְגַּמְגֵּם וְהוֹלֵךְ וּמִי בִּיסַם הָעוֹלָם אֲנִכִּי שְׁנָא' (תְּהִלִּים ע"ה) אֲנִכִּי תַכְנַתִּי עַמּוּדִיָּה סֵלָה בְּזִכּוֹת (שְׁמוֹת כ') אֲנִכִּי ה' אֱלֹהֶיךָ תַכְנַתִּי עַמּוּדִיָּה.

⁶²⁶ עֵי' שִׁיָּה"ש רַבָּה (פ"ז ס' ב): וְנַחֲזֶה בְּךָ אֹמְרוֹת הָעוֹלָם אֹמְרוֹת לְיִשְׂרָאֵל עַד מַתִּי אַתֶּם מַתִּים עַל אֱלֹהֵיכֶם וּמִשְׁלַמִּין לוֹ הַה"ד (שִׁיר א') עַל כֵּן עֲלַמּוֹת אֱהַבּוּךָ וְעַד מַתִּי אַתֶּם נִהְרַגִּין עֲלֵינוּ כְּדַכְּתִיב (תְּהִלִּים מ"ד) כִּי עֲלִיךָ הוֹרַגְנוּ כָּל הַיּוֹם וְעַד מַתִּי אַתֶּם גּוֹמְלִין טוֹבוֹת עֲלֵינוּ וְלוֹ לְעַצְמוֹ וְהוּא גּוֹמֵל לְכֶם רַעוֹת בָּאוּ לְכֶם אֲצַלְנוּ וְאֲנוּ מִמִּנִּין אַתְכֶם דּוֹכְסִין אֲפַרְכִּין וְאִיטְרַטְלִין וְנַחֲזֶה בְּךָ וְאַתּוֹן אֵינּוֹן מַחֲזִיתֵיהָ דְּעַלְמָא הַה"ד (שְׁמוֹת י"ח) וְאַתָּה תַחֲזֶה מִכָּל הָעַם

⁶²⁷ עֵי' שִׁיָּה"ש רַבָּה (פ"ז ס' ב): וְיִשְׂרָאֵל מְשִׁיבִין לָהֶם מַה תַּחֲזוּ בְּשׁוֹלְמִית כְּמַחֲוֹלַת הַמַּחֲנִים שְׁמַעְתֶּם מִיִּמֵיכֶם אֲבַרְהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב עֲבָדוּ עֲבוֹדַת כּוֹכְבִים שִׁיעֲבָדוּ בְּנֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם וְלֹא אֲבוֹתֵינוּ עֲבָדוּ עֲבוֹדַת כּוֹכְבִים וְלֹא אֲנוּ נַעֲבָד עֲבוֹדַת כּוֹכְבִים אַחֲרֵיהֶם אֲלָא מַה אַתֶּם יְכוּלִין לַעֲשׂוֹת לָנוּ כַּחֲוֵלָה שְׁנַעֲשֶׂה לְיַעֲקֹב אֲבִינוּ כְּשִׁיִּצָא מִבֵּית לָבָן ר' בְּרַכִּיָּה בְּשֵׁם ר' לֹוִי אָמַר שְׁשִׁים רְבוּא מְלֹאכִים הִיוּ חָלִין וּמְרַקְדִים לְפָנָי יַעֲקֹב אֲבִינוּ בְּצִאתוֹ מִבֵּית לָבָן וּרְבִנָן אֲמַרִי מֵאָה וְעֶשְׂרִים רְבוּא הַה"ד (בְּרַאשִׁית ל"א) וְיֹאמַר יַעֲקֹב כֹּאשֶׁר רָאִם מַחְנָה אֱלֹהִים זֶה הָרִי שְׁשִׁים רְבוּא (ש"ס) וְיִקְרָא שֵׁם הַמְּקוֹם הַהוּא מַחֲנֵים הָרִי מֵאָה וְעֶשְׂרִים רְבוּא.

⁶²⁸ עֵי' שִׁיָּה"ש רַבָּה (פ"ז ס' ג) מַה יָּפוּ פְּעַמֶּיךָ בְּנַעְלִים בַּת נְדִיבָא ר' יוֹדָן אֲפִי הַדְּיוֹט מִקְלַס בְּלִשׁוֹן זֶה גְּנָאִי הוּא לוֹ וְאַתָּה אֹמַר מַה יָּפוּ פְּעַמֶּיךָ אֲלָא אֵינּוּ מַדְבַּר אֲלָא פְּעַמֵי רַגְלִים וְהֵלֵא פְּעַמִּים הִלְלוּ פְּעַמִּים מְגוּלִין פְּעַמִּים מְכוּסִין אֲלָא מַה יֵּאִיִן עֲקִיבִיךָ בְּמַסָּאנָא בְּרַתִּיהָ דְּרַחֲמֵי א"ר בְּרַכִּיָּה כִּךְ דְּרִשׁוּ שְׁנֵי הָרִי עוֹלָם ר' אֲלֵיִעֶזֶר וּר' יְהוֹשֻׁעַ אָמְרוּ מַה יָּפוּ פְּעַמֶּיךָ בְּנַעְלִים מַה הִיָּה יִפְיִין לְפַעֲמֶיךָ שְׁהִיוּ נוֹעֲלִין בְּעַד כָּל הַצְּרוֹת מַעֲשֶׂה בְּאֶחָד שְׁשַׁכַּח לְנַעוֹל דְּלַתִּי בֵיתוֹ וְעֵלָה לְפַעֲמֵי רַגְלִים וְכַשְׁבָּא מִצָּא הַנַּחֲשׁ קֶשׁוֹר בְּטַבְּעוֹת דְּלַתוֹתָיו שׁוֹב מַעֲשֶׂה בְּאֶחָד שְׁשַׁכַּח וְלֹא הַכְּנִיס תְּרַנְגוּלְתִּי לְתוֹךְ בֵּיתוֹ וְעֵלָה לְפַעֲמֵי רַגְלִים וְבָא וּמִצָּא חַתּוּלוֹת מְקוֹרְעוֹת לְפָנֵיהֶם שׁוֹב מַעֲשֶׂה בְּאֶחָד שְׁשַׁכַּח וְלֹא הַכְּנִיס כְּרִי שֶׁל חֲטִים לְתוֹךְ בֵּיתוֹ וְעֵלָה לְרַגְלֵי וְכַשְׁבָּא מִצָּא אֲרִיּוֹת מְקִיפִין לְחֲטִים אָמַר רַבִּי פְּנַחֲס מַעֲשֶׂה בְּשְׁנֵי אַחִים עֶשְׂרִים שְׁהִיוּ בְּאִשְׁקֵלוֹן וְהִיוּ לָהֶם שְׁכָנִים רַעִים מֵאֹמּוֹת הָעוֹלָם וְהוּוֹן אֲמַרִין אֵימַתִּי אֵילִין יְהוּדָאִין סַלְקִין לְמַצְלִיָּה בִירוּשָׁלַם וְאֲנִן עֲלִין מִקְפָּחִין בֵּיתֵיהוֹן וּמַחֲרַבִּין לָהוֹן מִטָּא זְמָנָא וְסַלְקִין זִימְן לָהֶם הַקְּב"ה מְלֹאכִים כְּדַמוֹתוֹן וְהוּוֹן נִכְנַסִין וְיוֹצֵאִין בְּתוֹךְ בְּתֵיהֶם מִן דָּאֲתִיִן מִן יְרוּשָׁלַם פְּלַגִּין מִן מַה דָּאֲיִתּוֹן עֵמָהוֹן לְכָל מְגִירֵיהוֹן אֲמַרוֹן לֹוֹן אֵן הוּוּתוֹן אֲמַרוֹן לֹוֹן בִּירוּשָׁלַם אֵימַת סַלְקִתּוֹן בְּיוֹם פְּלַן וְאֵימַת אֲתִיתּוֹן בְּיוֹם פְּלַן אֲמַרִין בְּרִיךְ אֱלֹהֵהוֹן דִּיהוּדָאִין דְּלָא שְׁבַקוֹן וְלֹא שְׁבַק יֵתְהוֹן אֵינּוֹן גְּבִרָא סְבִירִין אֵימַת יִסְקוֹן אֵילִין יְהוּדָאִין לְמַצְלִיָּה בִירוּשָׁלַם דָּאֵינּוֹן עֲלִין וּמְקַפְּחִין לְבֵיתֵיהוֹן וּמַחֲרַבִּין לָהוֹן וְשַׁלַּח אֱלֹהֵהוֹן מְלֹאכִים כְּדַמוֹתוֹן דְּהוּוֹן נִפְקִין וְעֵלְלִין בְּגוֹ בְּתֵיהוֹן בְּגִין דָּאֲתַרְחִיצוּ בֵיהָ לְקִיָּים מַה שְׁנָא' מַה יָּפוּ פְּעַמֶּיךָ. עֵי"ש ס' ג: ד"א מַה יָּפוּ פְּעַמֶּיךָ בְּנַעְלִים בְּשְׁנֵי נַעְלִים א"ר חַמָּא ב'ר' חֲנִינָא לְשְׁנֵי פְּרַגְמִטִּין שְׁנַכְסוּ לְמַדִּינָה עֵנָה אַחַד מֵהֶם וְאָמַר לְחַבְרוֹ אִם פּוֹתַחִין אֲנוּ שְׁנִינוּ כְּאַחַד בְּמַדִּינָה

חֲמוּקֵי יִרְבִּיךָ⁶³⁰ כְּמוֹ חֲמוּקֵי יִרְבִּיךָ⁶³¹ מַעֲשֵׂה יְדֵי אֲמֹן⁶³²
 וְזָרְבָבֶל בֶּן שָׁאֲלֵתִיאֵל וְזִקְנֵי הַיְהוּדִים, וּבָנוּ אֶת בַּיִת הַמִּקְדָּשׁ, וַנִּפְקְדוּ
 כְּהֹנִים עַל הַקְּרָבָנוֹת, וְלוּיִם עַל מִשְׁמֶרֶת הַקֹּדֶשׁ, וַיִּשְׁלַח אֱשׁ מִן
 הַשָּׁמַיִם, וַקְּבַל בְּרָצוֹן אֶת הַקְּרָבָן וְאֶת קִטְרֵת הַסַּמִּים, וַיְכַאֵשׁ הַמִּפְרָס
 אֶת בָּנוּ אֲהוּבוֹ בְּתַפְנוּקִים בֶּן פְּנֶקֶם, וַיְכַאֵשׁ הַמֶּלֶקֶט שׁוֹשְׁנִים מִן
 הָעֵמֶק כִּד אֶסְפָּם מִבָּבֶל.

מה יפו פעמיך בנעלים – הם אומרים לה חפלים לנו שתדבקו בנו בשביל נוי וחשיבות שראינו בך בעודך ביפיך. מה יפו פעמיך – בעליית הרגלים בת נדיבים. חמוקי ירכיך כמו חלאים – קבוצת עדיי זהב קרויה חלי כתם אל חלי בלשון ערבי ורבותינו דרשו על נקבי השיתין של נסכים שנעשו משפת ימי בראשית עגולים כמו ירך כמו חלאים לשון חפירה כמו חוליות הבור. מעשי ידי אמן – ידי הקב"ה. במסכת סוכה אמן כמו אומן קילוסו של הקב"ה ישראל מקלסין אותו מלמעלה למטה מתחילין מראשו כתם פז ויורדין ובלין עד שוקיו עמוד שש לפי שהן בלין לרבותו להוריד שכינתו מן העליונים לתחתונים והוא מונה קילוסם מלמטה למעלה מה יפו פעמיך הם הרגלים ומונה והולך עד ראשך עליון ככרמל עד שהוא בא למושכה אליו:

אנו עושין אפרגיים במדינה אלא פתח אתה שבתך ואני שבתי ר' חנניה בריה דר' איבי אמר מה יפו פעמיך בנעל אין כתיב כאן אלא בנעלים שתי נעלים נעילה בפסח ונעילה בחג אמר להם הקב"ה לישראל אתם נועלים לפני בחג ואני נועל לפניכם בפסח אתם נועלים לפני בחג ואני פותח ומשיב רוחות ומעלה עננים ומוריד גשמים ומזריח חמה ומגדל צמחים ומדשן פירות ועורך שלחן לפני כל אחד ואחד צרכיו ולכל גויה וגויה כדי מחסורה ואני נועל לפניכם בפסח ואתם יוצאים וקוצרים ודשין וזורים ועושים כל צרכיכם בשדה ומוצאין אותה מלאה ברכות א"ר יהושע בן לוי ראוייה היתה העצרת של חג שיהא רחוקה חמשים יום כנגד העצרת של פסח אלא עצרת של חג על ידי שהן יוצאים מן הקיץ לחורף לית ביומיהו דייזלון וייזלון משל למה"ד למלך שהיו לו בנות הרבה מהן נשואות במקום קרוב ומהן נשואות למקום רחוק יום אחד באו כלם לשאול שלום המלך אביהם אמר המלך אלו שנשואות במקום קרוב אית בעונתה למיזל ולמיתי ואלין שנשואות במקום רחוק לית בעונתה ליזיל ולמיתי אלא עד דאינון כלהון אצלי הכא נעבד כלן חד יום טב ונחדי עמן כן עצרת של חג על ידי שהן יוצאין מהקיץ לחורף ואבק דרכים קשה וידות דרכים קשות לפיכך אינה רחוקה חמשים יום אמר הקב"ה לית ביומיהו למיזל ולמיתי אלא עד דאינון הכא נעבד כלן חד יום טב ונחדי לכך משה מזהיר לישראל ואומר להם (במדבר כ"ט) ביום השמיני עצרת תהיה לכם הוי אומר מה יפו פעמיך בנעלים.

⁶²⁹ עי' שיה"ש רבה (פ"ז סי' ה): בת נדיב בתו של אברהם שנקרא נדיב המד"א (תהלים מ"ז) נדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם וגו'

⁶³⁰ עי' שיה"ש רבה (פ"ז סי' ה): חמוקי ירכיך א"ר יוחנן כל חיטטין ופרניקין שישראל מחטין ומתפרנקין בעוה"ז בזכות מילה שנתנה בין ירכים

⁶³¹ עי' שיה"ש רבה (פ"ז סי' ה): א"ר חייא מה ראו חכמים לקבוע רופא בברכה שמינית כנגד המילה שנתנה בשמיני הה"ד (מלאכי ב') בריתי היתה אתו החיים והשלום וגו' כמו חלאים כמה חליים מתחת ידיה כמה תינוקות הנמולים ומתים תחת ידיה א"ר נתן מעשה שבאתי למדינת קפוטקיא והיתה שם אשה אחת והיתה יולדת בנים זכרים ונמולים ומתים מלה ראשון ומת שני ומת שלישי ומת רביעי הביאתו לפני וראיתי בשרו ירוק נסתכלתי בו ולא מצאתי בו דם ברית אמרו לי מה אנו מולין אותו אמרתי להם המתינו והניחו אותו עד שיבא לו דם ברית דתנינן תמן הקטן החולה אין מולין אותו עד שיבריא והניחו אותו מלו אותו ונמצא הבן של חיים והוציאו שמו נתן כשמי הוי כמו חלאים ד"א כמו חלאים למה חלאים היה דומה רבי חוניא ורבנן רבי חוניא אמר לחוליא של עמוד ורבנן אמרין לחוליא של מרגלית ומי עשאה

⁶³² עי' שיה"ש רבה (פ"ז סי' ה): רבי מנחמא אמר מעשה ידי אמן מעשה ידי אומנתו של הקב"ה בעולם אמר רבי שמואל למלך שהיה לו פרדס ונוטע בו שורות שורות של אגוזין ותפוחים ורמונים ומסרן לבנו אמר לו בני איני תובע ממך דבר אלא בשעה שהנטיעות הללו מבכרות תהא מביא לפני מהן ומטעמני כדי שאראה מעשה ידי ואשמח בך כך אמר הקב"ה לישראל בני איני תובע מכם דבר אלא כשיוולד לאחד מכם בן בכור יהא מקדישו לשמי הה"ד (שמות י"ג) קדש לי כל בכור וכשאתם עולין לפעמי רגלים תהיו מעלין אותו וכל זכרים שלכם להראות לפני לפיכך הזהיר משה את ישראל (שמות כ"ג) שלש פעמים בשנה.

(ג) וּבָאוּתוֹ הַיּוֹם עֲבַדְתִּי לְרַבּוֹן הָעוֹלָם דּוּדִי, וְדוּדֵי הַשָּׁרָה שְׂכִינַת הַקֹּדֶשׁ בְּתוֹכִי, וְזֶן אוֹתִי בְּתַפְנוּקִים.	אֲנִי	שָׁרְרִךְ ⁶³³	(ג) עֵי' שִׁיה"ש רְבֵה (פ"ז ס' ו):
	יְחָסֵר	אֵל ⁶³⁴	שְׁהוּא בַמְעִי אִמּוֹ אִינוֹ חֵי אֵלָא מְטִיבּוּרוֹ כִּךְ אִין יִשְׂרָאֵל יְכוּלִין לַעֲשׂוֹת דְּבַר חוּץ מִסְנֵהֲדַרִין שְׁלֵהֵם
	עֲרַמַת	בְּמַנְךְ ⁶³⁵	עֵי' שִׁיה"ש רְבֵה (פ"ז ס' ו): אֲגֵן הַסְהַר אֲדַרְהָ דְאִזְהַרָה אַבּוֹן בַּר חֲסָדִי אִמַר אֵית אַתְרִין דְּקַרְיִין וְצוּחוּחִין לִזְהַרָה סְהַרָא
	סוּגָה	חַטִּים ⁶³⁶	עֵי' שִׁיה"ש רְבֵה (פ"ז ס' ו): אֵל יַחְסַר הַמְזַג אֵל תַּחְסַר סְנֵהֲדַרִין מַעֲשָׂרִים וּשְׁלֹשָׁה דְּבַר אַחַר אֵל יַחְסַר הַמְזַג אֵל תַּחְסַר סְנֵהֲדַרִין מוֹפְלָא שְׁלֵה דְּבַר אַחַר אֵל יַחְסַר הַמְזַג אֵל תַּחְסַר סְנֵהֲדַרִין זֶה שְׁהוּא מַמְזַג לֵה אֵת הַהֲלָכָה כִּהֵיֵא דַתְּנִינָן תַּמָּן מַזְג שְׁנֵי חֻלְקִים מִים וְאַחַד יִין מִיִּין הַשְּׁרוּנֵי ד"א אֵל יַחְסַר הַמְזַג לֵא נַחְסַר מַזְגָא דְעַלְמָא הַמְד"א (תְּהֵלִים כ"ג) ה' רוּעֵי לֵא אַחְסַר
		בְּשׁוֹשְׁנִים ⁶³⁷	עֵי' שִׁיה"ש רְבֵה (פ"ז ס' ז): בְּטַנְךְ עֲרַמַת חַטִּים זֶה תוֹרַת כְּהֵנִים מֵה כַרְס זֶה הַלֵב מַכָּאן וְהַכְרַעִים מַכָּאן וְהוּא בְּאֻמְצַע כִּךְ תוֹרַת כְּהֵנִים שְׁנֵי סַפְרִים מַכָּאן וְשְׁנֵי סַפְרִים מַכָּאן וְהוּא בְּאֻמְצַע עֲרַמַת חַטִּים עֲרַמַת שֵׁל חַטָּאִים. עֵי"ש ס' ח: ד"א בְּטַנְךְ עֲרַמַת חַטִּים וְהֵלָא שֵׁל אִיסְטְרוֹבִילִין יִפֵּה מַשֵּׁל חַטִּים אֵלָא אִיפְשַׁר לַעוֹלָם לֵהִיּוֹת בְּלֵא אִיסְטְרוֹבִילִין וְאִיפְשַׁר לַעוֹלָם לֵהִיּוֹת בְּלֵא חַטִּים א"ר אִידִי מֵה חַטָּה זֶה סְדוּקָה כִּךְ יִשְׂרָאֵל סְדוּקָה מִלְתָּן ר' יוֹסִי בַר חֲנַנְיָה אִמַר מֵה חַטָּה זֶה סוֹפְגַת כִּךְ יִשְׂרָאֵל סוֹפְגִין נַכְסִיָּהֵם שֵׁל אִוְמוֹת הָעוֹלָם הַה"ד (דְּבָרִים ז') וְאַכְלַת אֵת כֹּל הָעַמִּים וְגו' וְכַתִּיב (יִשְׁעִיָּה ס"א) חֵיל גּוֹיִם תֹּאכְלוּ וּבִכְבוֹדֵם תִּתִּימְרוּ אַרְשֵׁב"ל מֵה חַטִּים הַלְלוּ פְסוּלַת שְׁלֵהֵם נִמְדְּדוֹת עִמָּהֵם כִּךְ יִשְׂרָאֵל (דְּבָרִים כ"ט) מַחוּטָב עֲצִיךְ עַד שׁוֹאֵב מִימִיךְ אִמַר ר' יַצְחָק מֵה חַטִּים הַלְלוּ כִּשְׁהֵן יוֹצֵאִין לְזַרְע אִינָן יוֹצֵאִין אֵלָא בַמְנִין וְכַשְׁנַכְנַסִין מֵהַגּוֹרָן נַכְנַסִין בַּמְנִין כִּךְ כִּשְׁיִרְדוּ יִשְׂרָאֵל לְמַצְרַיִם יִרְדוּ בַמְנִין שְׁנָא' (שֵׁם י') בְּשִׁבְעִים נֶפֶשׁ יִרְדוּ אַבּוֹתֶיךָ מִצְרַיִם וְכַשְׁעֵלוּ עֵלּוּ בַמְנִין שְׁנָא' (שְׁמוֹת י"ב) כִּשְׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף רַגְלֵי רַבִּי חוֹנִיָּה אִמַר עַל הַדָּא דְרַבִּי יַצְחָק כִּשְׁם שְׁאִין בַּעַל הַבַּיִת מִשְׁגִּיחַ לֵא עַל מִשְׁפְּלוֹת שֵׁל זֵבַל וְלֵא עַל מִשְׁפְּלוֹת שֵׁל תַבְּן וְלֵא עַל הַקֶּשׁ וְלֵא עַל הַמוֹץ לֵמָּה שְׁאִין נַחֲשִׁבִין לְכֹלּוֹם כִּךְ אִין הַקַּב"ה מִשְׁגִּיחַ עַל אִוְמוֹת הָעוֹלָם לֵמָּה שְׁאִינָן כְּלוּם שְׁנָא' (יִשְׁעִיָּה מ') כֹּל הַגּוֹיִם כִּאִין נִגְדּוּ וְגו' וְעַל מִי הוּא מִשְׁגִּיחַ עַל יִשְׂרָאֵל שְׁנָא' (שְׁמוֹת ל') כִּי תִשָּׂא אֵת רֹאשׁ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְגו' (בַּמְדַּבֵּר ד') שְׁאוּ אֵת רֹאשׁ כֹּל עַדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.

שררך אגן הסהר – טיבורך אגן של מים כלולים שרוחלין בהן והוא עשוי מאבני שיש ובלשון ערבי קרוי סהר על סם שהטבור כמו נקב עגול מושלו כלאגן עגול והקילום הזה אינו מענין נוי אשה כקילום העליון לפי שהעליון דוד' מקלס' וזה ריעותי' מקלסות אותה על סם מעשיה לומר הגונה את להתחבר עמנו והדוגמא על סם לשכת הגזית היושבת בטבור הארץ. אל יחסר המזג – לא יכלה משם משקה רואה לומר לא יכלה ולא יפסוק משם שום דברי הוראה. בטנך ערמת חטים – שהכל צריכין לה. סוגה בשושנים – גדורה ומסוייגת בגדר שושני' די לה בגדר קל ואין אחד מכס פורץ בו ליכני' הרי חתן נכנס לחופה לבו מגעגעת לחופ' ולחיצת חתוניו בא ליזקק לה אמר' לו טיפת דם כחרדל ראיתי הרי הופך פניו לכל אחר ולא נשכו נחש ולא עקרב עוקאו הרי שהוא עובר בדרך ראה בזכות בראשי התלמי' פשט ידו ליטול אומרים לו של ישראל הם הוא מושך ידו מפני הגזל הרי סוגה בשושנים:

⁶³³ עֵי' שִׁיה"ש רְבֵה (פ"ז ס' ו): שררך אגן הסהר שררך אלו סנהדרין מה תינוק זה כל זמן שהוא במעי אמו אינו חי אלא מטיבורו כך אין ישראל יכולין לעשות דבר חוץ מסנהדרין שלהם

⁶³⁴ עֵי' שִׁיה"ש רְבֵה (פ"ז ס' ו): אֲגֵן הַסְהַר אֲדַרְהָ דְאִזְהַרָה אַבּוֹן בַּר חֲסָדִי אִמַר אֵית אַתְרִין דְּקַרְיִין וְצוּחוּחִין לִזְהַרָה סְהַרָא

⁶³⁵ עֵי' שִׁיה"ש רְבֵה (פ"ז ס' ו): אֵל יַחְסַר הַמְזַג אֵל תַּחְסַר סְנֵהֲדַרִין מַעֲשָׂרִים וּשְׁלֹשָׁה דְּבַר אַחַר אֵל יַחְסַר הַמְזַג אֵל תַּחְסַר סְנֵהֲדַרִין מוֹפְלָא שְׁלֵה דְּבַר אַחַר אֵל יַחְסַר הַמְזַג אֵל תַּחְסַר סְנֵהֲדַרִין זֶה שְׁהוּא מַמְזַג לֵה אֵת הַהֲלָכָה כִּהֵיֵא דַתְּנִינָן תַּמָּן מַזְג שְׁנֵי חֻלְקִים מִים וְאַחַד יִין מִיִּין הַשְּׁרוּנֵי ד"א אֵל יַחְסַר הַמְזַג לֵא נַחְסַר מַזְגָא דְעַלְמָא הַמְד"א (תְּהֵלִים כ"ג) ה' רוּעֵי לֵא אַחְסַר

⁶³⁶ עֵי' שִׁיה"ש רְבֵה (פ"ז ס' ז): בְּטַנְךְ עֲרַמַת חַטִּים זֶה תוֹרַת כְּהֵנִים מֵה כַרְס זֶה הַלֵב מַכָּאן וְהַכְרַעִים מַכָּאן וְהוּא בְּאֻמְצַע כִּךְ תוֹרַת כְּהֵנִים שְׁנֵי סַפְרִים מַכָּאן וְשְׁנֵי סַפְרִים מַכָּאן וְהוּא בְּאֻמְצַע עֲרַמַת חַטִּים עֲרַמַת שֵׁל חַטָּאִים. עֵי"ש ס' ח: ד"א בְּטַנְךְ עֲרַמַת חַטִּים וְהֵלָא שֵׁל אִיסְטְרוֹבִילִין יִפֵּה מַשֵּׁל חַטִּים אֵלָא אִיפְשַׁר לַעוֹלָם לֵהִיּוֹת בְּלֵא אִיסְטְרוֹבִילִין וְאִיפְשַׁר לַעוֹלָם לֵהִיּוֹת בְּלֵא חַטִּים א"ר אִידִי מֵה חַטָּה זֶה סְדוּקָה כִּךְ יִשְׂרָאֵל סְדוּקָה מִלְתָּן ר' יוֹסִי בַר חֲנַנְיָה אִמַר מֵה חַטָּה זֶה סוֹפְגַת כִּךְ יִשְׂרָאֵל סוֹפְגִין נַכְסִיָּהֵם שֵׁל אִוְמוֹת הָעוֹלָם הַה"ד (דְּבָרִים ז') וְאַכְלַת אֵת כֹּל הָעַמִּים וְגו' וְכַתִּיב (יִשְׁעִיָּה ס"א) חֵיל גּוֹיִם תֹּאכְלוּ וּבִכְבוֹדֵם תִּתִּימְרוּ אַרְשֵׁב"ל מֵה חַטִּים הַלְלוּ פְסוּלַת שְׁלֵהֵם נִמְדְּדוֹת עִמָּהֵם כִּךְ יִשְׂרָאֵל (דְּבָרִים כ"ט) מַחוּטָב עֲצִיךְ עַד שׁוֹאֵב מִימִיךְ אִמַר ר' יַצְחָק מֵה חַטִּים הַלְלוּ כִּשְׁהֵן יוֹצֵאִין לְזַרְע אִינָן יוֹצֵאִין אֵלָא בַמְנִין וְכַשְׁנַכְנַסִין מֵהַגּוֹרָן נַכְנַסִין בַּמְנִין כִּךְ כִּשְׁיִרְדוּ יִשְׂרָאֵל לְמַצְרַיִם יִרְדוּ בַמְנִין שְׁנָא' (שֵׁם י') בְּשִׁבְעִים נֶפֶשׁ יִרְדוּ אַבּוֹתֶיךָ מִצְרַיִם וְכַשְׁעֵלוּ עֵלּוּ בַמְנִין שְׁנָא' (שְׁמוֹת י"ב) כִּשְׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף רַגְלֵי רַבִּי חוֹנִיָּה אִמַר עַל הַדָּא דְרַבִּי יַצְחָק כִּשְׁם שְׁאִין בַּעַל הַבַּיִת מִשְׁגִּיחַ לֵא עַל מִשְׁפְּלוֹת שֵׁל זֵבַל וְלֵא עַל מִשְׁפְּלוֹת שֵׁל תַבְּן וְלֵא עַל הַקֶּשׁ וְלֵא עַל הַמוֹץ לֵמָּה שְׁאִין נַחֲשִׁבִין לְכֹלּוֹם כִּךְ אִין הַקַּב"ה מִשְׁגִּיחַ עַל אִוְמוֹת הָעוֹלָם לֵמָּה שְׁאִינָן כְּלוּם שְׁנָא' (יִשְׁעִיָּה מ') כֹּל הַגּוֹיִם כִּאִין נִגְדּוּ וְגו' וְעַל מִי הוּא מִשְׁגִּיחַ עַל יִשְׂרָאֵל שְׁנָא' (שְׁמוֹת ל') כִּי תִשָּׂא אֵת רֹאשׁ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְגו' (בַּמְדַּבֵּר ד') שְׁאוּ אֵת רֹאשׁ כֹּל עַדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.

⁶³⁷ עֵי' שִׁיה"ש רְבֵה (פ"ז ס' ז): סוגה בשושנים אלו ד"ת שהן רכים כשושנים כמה מצות ודקדוקים יש בתורת כהנים כמה קלין וחמורין פיגולין ונותרות יש בתורת כהנים א"ר לוי בנוהג שבעולם אדם נושא אשה בן ל' שנה בן מ' שנה משמוציא יציאותיו הוא בא לזקק לה והיא אומרת לו כשושנה אדומה ראיתי ופורש ממנה מיד מי גרם לו שלא יקרב לה איזה כותל ברזל יש ביניהם ואיזה עמוד ברזל ביניהם אי זה נחש נשכו איזה עקרב עקצו שלא יקרב לה דברי תורה שרכין כשושנה שנא' בה (ויקרא י"ח) ואל אשה בנדת טומאתה לא תקרב וכן מי שהביאו לו תמחוי של חתיכות אמרו לו חלב נפל שם ומשך ידו ולא טעמו מי גרם לו שלא לטעום איזה נחש נשכו שלא לטעום ואיזה עקרב עקצו שלא יקרב ויטעם אותו דברי תורה שרכין כשושנה שכתוב בה (ויקרא ג') כל חלב וכל דם לא תאכלו.

(ד) וַיֹּאמֶר ה' בְּמֵאמְרוֹ, כִּמְה נָאָה אֶת אֶהוּבְתִי בְזִמְנֵן אֲשֶׁר רְצוֹנְךָ לַעֲשׂוֹת רְצוֹנִי, נָאָה הוּא בֵּית הַמִּקְדָּשׁ אֲשֶׁר בְּנִית לִי כְּמִקְדָּשׁ הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר בָּנָה לִי שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ בִּירוּשָׁלַיִם, וְאֵימְתָךְ עַל כָּל הַגּוֹיִם כִּיּוֹם שֶׁהָלַכְוּ אַרְבַּעַת דָּגְלֶיךָ בְּמִדְבָּר.

שני שדיך – שתי הלוחות, דבר אחר מלך וכהן גדול:

(ה) הַסִּבִּי רִבְנִיךָ, חֻכְמֵי כְּנִסַּת הַגְּדוּלָּה, סִבִּיב סִבִּיב לְנִגְדִי, שֶׁהֵם הַמְּלִיכוֹנֵי בְּגוּלָּה וְקִבְעוּ מִדְּרַשׁ לְתַלְמוּד תּוֹרָתִי וְשָׂאֵר קְטֻנֶיךָ וְעַמִּי הָאֲרָץ הַצְּדִיקוֹ אוֹתִי בְּמֵאמְרֵי פִיהֶם כִּבְנֵי יַעֲקֹב, אֲשֶׁר לִקְטוּ אֲבָנִים וְעָשׂוּ גַל בְּמַעְבַּר הַר הַגְּלָעָד.

(ה) צִוְאָרְךָ כְּמִגְדָּל הַשָּׁן⁶³⁹ עֵינֶיךָ בְּרִכּוֹת בְּחֻשְׁבוֹן⁶⁴⁰ עַל שֶׁעַר בֵּית רַבִּים⁶⁴¹ אַפְךָ כְּמִגְדָּל הַלְּבָנוֹן⁶⁴² צוֹפֶה פָּנָי דְּמִשְׁקָךְ⁶⁴³

לוארך – ההיכל והמזבח שהם זקופים וגבוהים ולשכת הגזית גם היא שם עשויה לחזק ולמגן כמגדל השן. עיניך – כזריכות אשר בחשבון המושכות מים, כן עיניך על שער בת רבים חכמך כשהם יושבים בשערי ירושלים העיר בת רבת עם ועסוקים בחשבון תקופות ומזלות חכמתם וזינתם לעיני העמים מושכות כזריכות מים, ועוד יש לפרש זריכות בחשבון כמו יונים, ולשון משנה הוא הלוקח יוני שובך מפריח זריכה ראשונה קובי"רש בלעז. אפך כמגדל הלבנון – אינו יכול לפרשו לשון חוטם לא לענין פשט ולא לענין דוגמא כי מה קילום נוי יש בחוטם גדול וזקוף כמגדל ואומר אני אפך לשון פנים וזה שהוא אומר לשון יחיד ואינו אומר אפך שעל המלח הוא מדבר שהוא עיקר הכרת פנים כענין שנאמר (ישעיה ג) הכרת פניהם ענתה צם ותדע שהרי מקלסה והולך מלמטה למעלה עיניך זריכות בחשבון ואחריהם המלח וכן האומות מקלסות (יחזקאל ג) מלחך חזק לעמת מלח כל הזאים להרעותך ולפתותך. כמגדל הלבנון צופה פני דמשק – ראייתו צמדרש זה בית יער הלבנון

⁶³⁸ עי' לעיל הערה 490.

⁶³⁹ עי' שיה"ש רבה (פ"ז סי' ט): צוארך כמגדל השן כתיב (בראשית ל"ג) וירץ עשו לקראתו ויחבקהו ויפל על צואריו וישקהו כולו נקוד א"ר שמעון בן אלעזר כל מקום שאת מוצא הכתב רבה על הנקודה את תפיש את הכתב ומניח הנקודה רבה על הכתב את תפיש הנקודה ומניח את הכתב ברם הכא לא כתב רבה על הנקודה ולא נקודה רבה על הכתב אלא כולו נקוד וישקהו עליו אלא מלמד שלא בא לנשקו אלא לנשכו ונעשה צוארו של יעקב אבינו של שיש וקהו שיניו של אותו רשע ונמסו כדונג ומה תלמוד לומר ויבכו אלא זה בוכה על צוארו וזה בוכה על שיניו ר' אבהו בשם ר' אלעזר מייתי לה מן הדא צוארך כמגדל השן כתיב (שמות ב') וישמע פרעה את הדבר הזה ויבקש להרוג את משה ויברח משה וכי יש אדם יכול לברוח מן המלך אלא מלמד שהיה עומד ונדון באותו היום וחייבו להתיז את ראשו א"ר אביתר נתזה החרב מצוארו של משה והתיזה צוארו של קוסטנר הרשע הה"ד (שם י"ח) כי אלהי אבי בעזרי ויצילני מחרב פרעה אותי הציל ולקוסטנר לא הציל.

⁶⁴⁰ עי' שיה"ש רבה (פ"ז סי' י): עיניך ברכות בחשבון עיניך אלו סנהדרין שהם עינים לעדה המד"א (במדבר ט"ו) והיה אם מעיני העדה רמ"ח אברים שיש בו באדם וכולן הולכין אחר העינים כך הן ישראל אין יכולין לעשות דבר חוץ מסנהדרין שלהן ברכות בחשבון מילי דחושבן ל"ו מזכין ל"ה מחייבין.

⁶⁴¹ עי' שיה"ש רבה (פ"ז סי' י): על שער בת רבים זו ההלכה שיוצאה מבית שער ומרווחת לרבים ר' יהודה ברבי אמר שיכין לנטות אחרי רבים.

⁶⁴² עי' שיה"ש רבה (פ"ז סי' י): אפך כמגדל הלבנון זה בית המקדש מה האף הזה נתון בגבהו של אדם כך בית המקדש נתון בגבהו של עולם מה האף הזה רוב תכשיטין תלויין עליו כך כהונה ולויה ומלכות מיעקב כמגדל הלבנון שנא' (דברים ג') ההר הטוב הזה והלבנון ר' טביומי אמר שמלבין עונותיהם של ישראל כשלג שנאמר (ישעיה א') אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו ר' שמעון בן יוחאי אומר שכל הלבבות שמחות בו שנא' (תהלים מ"ח) יפה נוף משוש כל הארץ ורבנן אמרי על שם (מלכים א' ט) והיו עיני ולבי שם כל הימים

⁶⁴³ עי' שיה"ש רבה (פ"ז סי' י): צופה פני דמשק א"ר יוחנן עתידה ירושלים שתהא מגעת עד שערי דמשק.

פעשה שלמה שהעומד עליו לופה ומונה כמה בתים יס דמסקה, דבר אחר פניך לופות פני דמסקה
מלפנת לבא שיערי ירושלם עד דמסקה פעתידה להרחיב עד דמסקה:

(ו) וְהִלְהִינִים, וְהִלְוִיִּים אוֹכְלֵי קֶרֶבְנוֹתֶיךָ וּמַעֲשֵׂי הַקֹּדֶשׁ וּתְרוּמָה, נְקִיִּים
מִכָּל חֵמֶס וְגִזְלָה כְּפִי שֶׁהָיוּ נְקִיִּים עֲדְרֵי הַצֶּאֱזָן שֶׁל יַעֲקֹב, כְּשֶׁעָלוּ מִנְחַל
יַבֵּק, שֶׁלֹּא הָיְתָה בָּהֶם עֲשׂוּקָה וְגִזְלוּלָה וְכֵלֶן דּוֹמוֹת זֶה לְזֶה וְיִוְלָדוֹת
תְּאוֹמוֹת בְּכָל זְמַן, וּמִשְׁפָּלָה וְעִקְרָה לֹא הָיְתָה בָּהֶן.
עֲלִיךָ רֵאשֶׁךְ 644
וְדַלְתֵךְ רֵאשֶׁךְ 645
מֶלֶךְ אֲסוּר 646
בְּרֵה־טִיִּים 646

ראשך עליך ככרמל – אלו תפילין שצראש שנאמר בהן (דברים כה) וראו כל עמי הארץ כי אם ה'
נקרא עליך ויראו ממך הכי היא חוזקו ומוראו כסלע הרים וכרמל הוא ראש ההרים. ולת ראשך –
קליעת שערות נזיריך נאה במלכותה כקליעת ארגמן. לת ראשך – על אם שהקליעה מוללת על
גובה הראש. מלך אסור ברהטים – שמו של מקום קשור בתלתלים שנאמר (במדבר ו) נזר אלהיו על
ראשו. רהטים – קור"נז בלעז כן קורין לתלתלי האזורות שקושרין בהן החגורות, ד"א מלך אסור
ברהטים הק"צה נקשר באהבה במלות ובריאות שאתם ראים לפניו:

(ז) וּמַלְכוּת בֵּית חֲשֻׁמוֹנָאִי כְּלָם מְלָאִים מְצוּוֹת כְּרֵמוֹן, לְבַד מִתְּתִיָּה
כִּהֵן גְּדוֹל וּבְנָיו, שֶׁהֵם צְדִיקִים מְכֻלָּם, וּמְקִיָּמִים מְצוּוֹת וְדַבְרֵי תּוֹרָה
בְּצִמְאֹן.
וּמָה יִפִּית וּמָה 647
אֶהְבָּה 648
בֵּת־עֲנוּגִים 648

מה יפית ומה נעמת – אחר שפרט קילום כל אצר ואצר כלל כל דבר מה יפית כולך ומה נעמת
לידבק כך אהבה ההוגנת להתענג בה:

(ח) זֹאת קוֹמְתֶךָ דְּמִתָּה (ח) בְּעַת הַהֵיא קָמוּ הַיְּוֹנִים וְהִקְהִילוּ שְׁשִׁים מְלָכִים מִבְּנֵי עָשׂוּ לְבוּשֵׁי
שְׂרִיזוֹן, רוֹכְבֵי סוּסִים וּפְרָשִׁים, וְשִׁמּוֹנִים נְסִיכִים מִבְּנֵי יִשְׁמַעֵאל רוֹכְבֵי

644 עי' שיה"ש רבה (פ"ז סי' יב): ראשך עליך ככרמל אמר הקב"ה לישראל ראשך עליך ככרמל
הרשים שבכם חביבים עלי כאליהו שעלה להר הכרמל

645 עי' שיה"ש רבה (פ"ז סי' יב): ודלת ראשך כארגמן אמר הקב"ה הדלים והרשים שבישראל
חביבין עלי כדוד שנא' (זכריה י"ב) והיה הנכשל בהם ביום ההוא כדויד ויש אומרים כדניאל דכתיב
ב'ה (דניאל ה') והלבישו לדניאל ארגונא

646 עי' שיה"ש רבה (פ"ז סי' יב): מלך אסור ברהטים זה מלך מלכי המלכים הקב"ה דכתיב ב'ה
(תהלים צ"ג) ה' מלך גאות לבש אסור ברהטים שאסר עצמו בשבועה שהוא משרה שכינתו בתוך
ישראל ברהטים של יעקב אבינו בזכות מי ר' אבא בר כהנא ור' לוי חד אמר בזכותו של אברהם
אבינו שנא' (בראשית י"ח) ואל הבקר רץ אברהם וחד אמר בזכות יעקב אבינו שכתוב בו (שם ל')
ויצג את המקלות א"ר ברכיה מלך זה משה שנאמר (דברים ל"ג) ויהי בישורון מלך אסור ברהטים
שנגזר עליו שלא יכנס לארץ ישראל בשביל מה ברהטים של מי מריבה הה"ד (במדבר כ') המה מי
מריבה ר' נחמיה אמר מלך זה משה שנאמר (דברים ל"ג) ויהי בישורון מלך אמר הקב"ה למשה
מניתך מלך על ישראל ודרכו של מלך להיות גוזר ואחרים מקיימין כך תהא גוזר על ישראל והן
מקיימין הה"ד (ויקרא כ"ד ב') צו את בני ישראל.

647 עי' שיה"ש רבה (פ"ז סי' יג): מה יפית ומה נעמת מה יפית במצות ומה נעמת בגמילות
חסדים מה יפית במצות עשה ומה נעמת במצות לא תעשה מה יפית במצות הבית בחלוק תרומה
ומעשרות ומה נעמת במצות השדה בלקט שכחה ופאה ומעשר עני וההפקר מה יפית בכלאים ומה
נעמת בסדין בציצית מה יפית בנטיעה ומה נעמת בערלה מה יפית בנטע רבעי ומה נעמת במילה
מה יפית בפריעה ומה נעמת בתפלה מה יפית בקריאת שמע ומה נעמת במזוזה מה יפית בתפילין
ומה נעמת בסוכה מה יפית בלולב ומה נעמת בתשובה מה יפית במעשים טובים ומה נעמת בעולם
הזה מה יפית בעוה"ב ומה נעמת לימות המשיח.

648 עי' שיה"ש רבה (פ"ז סי' יג): אהבה בתענוגים זה אהבתו של אברהם שהיה מתחטא על
מלך סדום הה"ד (בראשית י"ד) ויאמר אברם אל מלך סדום הרימותי ידי אל ה' אם מחוט ועד שרוך
נעל ד"א אהבה בתענוגים זה אהבתו של דניאל שהיה מתחטא על בלשצר שנא' (דניאל ה') מתנתך
לך להוין ונבזיתך לאחרן הב ר' אבא בר כהנא אמר נבז ראשה תמן הינון צווחין ליה לאיפרכא
נבזבזאתך רבי ברכיה אמר בזבזיך בזיזין בני בזיזין אתון מתלא אמר מן דיירות ולא מן דבזין ליה.

לְתַמְרֵי 649 וְשִׁדְרֵי 650
 פִּילִים, לְבַד מִשְׁאֵר הָעֵמִים וְהַלְשׁוֹנוֹת אֲשֶׁר אֵין לָהֶם מִסְפָּר, וּמִנּוּ אֶת
 אֶלְכָסְנֵדְרוֹס הַמֶּלֶךְ עֲלֵיהֶם לְרֹאשׁ, וּבָאוּ לְעֶרֶךְ מִלְחָמָה עַל יְרוּשָׁלַיִם.

זאת קומתך דמתה לתמר – ראינו נוי קומתך זימי נבוכדנצר שכל האומות היו כורעות ונפלות לפני
 הכלם ואתה עומדת בקומה זקופה כתמר הזה. ושדיך לאשכולות – דניאל חנניה מישאל ועזריה שהיו
 לך כשדים לינק מהם דמו לאשכולי שמספיעות משק' כך הם השפיעו להניק וללמוד את הכל שאין
 יראה כיראתכם, עד כאן קלסוהו האומות מכאן ואילך דברי שכניה לגלות ישראל שבין האומות:

(ט) בַּעַת הַהִיא הִיְתָה כְּנִסַּת יִשְׂרָאֵל הַמְשׁוּלָה לְיוֹנָה תַּמָּה עוֹבְדַת בָּלַב
 אֶחָד לְאֲדוֹנֶיהָ וְאוֹחֲזַת בַּתּוֹרָה, וְעוֹסֶקֶת בְּדַבְרֵי תּוֹרָה בְּלִב שְׁלֹם,
 וּבְרוּרִים זְכוּתֶיהָ כִּיּוֹם אֲשֶׁר יֵצֵא מִמִּצְרַיִם, וְאִזּוּ יֵצְאוּ בְּנֵי חֲשִׁמוֹנָאִי
 וּמִתְתִּיָה וְכָל עַם יִשְׂרָאֵל וְעָרְכוּ אֹתָם מִלְחָמָה, וּמִסַּר ה' אוֹתָם
 בְּיַדֵּיהֶם, וְכַאֲשֶׁר רָאוּ יוֹשְׁבֵי הָעָרִים אֲשֶׁר הָיוּ אוֹתָם, וּמִלְכֵי הָאָרֶץ
 וְהַשָּׂרִים קָלְסוּ אוֹתָם.

(ז) אִמְרַתִּי אֵעֲלֶה בְּתַמְרֵי 651
 אֶחָזָה 652
 בְּסִנְסִנִּי 653
 שִׁדְרֵי פְּאֵשְׁכֹלוֹת הַגִּפְן 653
 וְרִיחַ אַפְךָ בַּתְּפוּחִים 654

אמרתי אעלה בתמר – מתפאר אני בין חילות של מעלה זכם שאתעל' ואתקדש על ידיכם
 בתחתונים שתקדשו את שמי בין האומות. אחזה בסנסנו – ואני אחוז ואלדבק זכם, סנסנים ענפים.
 ויהיו נא שדיך – ועתה האמתית את דברי שלל תפתח אחרי האומות ויהיו הטובים והחכמים שבין
 עומדים באמונתם להשיב דברים למפתים אותך שילמדו מהם הקטנים שבהם:

(י) וְחִכְךָ בֵּינָן הַטּוֹב 655
 הוֹלֵךְ לְדוּדֵי לְמִישְׁרִים 656
 דוֹבֵב שְׁפֹתַי יִשְׁנִים 657
 (י) אָמַר דְּנִיָּאל וְחִבְרִי, קִבַּל נִקְבַּל עֲלֵינוּ גְזֵרַת מַאֲמֵר ה', כַּאֲשֶׁר קִבַּל
 עֲלֵיו אַבְרָהָם אֲבִינוּ הַדּוֹמָה לְיִינ עֵתִיק וְגַלְדָּ בְּדַרְכֵי הַיִּשְׁרָוֹת לְפָנָיו
 כְּמוֹ שֶׁהָלְכוּ אֵלָיו וְאֶלִישַׁע הַנְּבִיאִים, אֲשֶׁר בְּזוֹכוֹתָם קָמוּ הַמֵּתִים
 הַמְשׁוּלִים לְגִבְרַת שִׁישׁוֹ, וְכִיחֲזָקָאֵל בֶּן בּוּזִי הַכֹּהֵן, אֲשֶׁר בְּנִבּוּאָת פִּי
 הִתְעוֹרְרוּ יִשְׁנֵי מוֹת אֲשֶׁר בְּבִקְעַת דּוּרָא.

649 עי' שיה"ש רבה (פ"ז סי' יד): במאן דאקים עלמא על תלתא עמודים אית דאמרי אברהם
 יצחק ויעקב אינון ואית דאמרין אלו הן חנניה מישאל ועזריה זאת קומתך דמתה לתמר מה תמר
 נגזרה עליה שריפה ולא נשרפה אף אלו נגזר עליהם שריפה ולא נשרפו כיצד נעשה להם האור רבי
 שמואל בר נחמיה רבי אלעזר אמר כמין טלנס ורבי שמואל אמר כמין אוקיי.
 650 עי' ילקוט שיר השירים רמז תתקצג: ושדיך לאשכולות, אלו חנניה מישאל ועזריה.

651 עי' שיה"ש רבה (פ"ז סי' טו): אמרתי אעלה בתמר אמרתי שאני מתעלה בכל האומה כולה
 ולא נתעלית אלא בכם.

652 עי' שיה"ש רבה (פ"ז סי' טו): אחזה בסנסנו בסנסנייה הדא תמרתא כד לא עבדה כלום
 לא פחיתא דהיא עבדה מן תלת אילנין אלבנין אבון בר חסדי אמר באתרין צווחין לאלבנייה
 סנסנייה הה"ד (דניאל ג') באדין גבריא אלך כפיתו בסרבליהון. עי' סנהדרין צג ע"א: אמר רבי
 שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן מאי דכתיב אמרתי אעלה בתמר אחזה בסנסנו אמרתי אעלה
 בתמר אלו ישראל ועכשיו לא עלה בידי אלא סנסן אחד של חנניה מישאל ועזריה.

653 עי' שיה"ש רבה (פ"ז סי' טו): ויהיו נא שדיך כאשכולות הגפן זה פרץ וזרח מה פרץ וזרח
 נגזרה עליהם שריפה ולא נשרפו אף אלו נגזרה עליהם שריפה ולא נשרפו.

654 עי' שיה"ש רבה (פ"ז סי' טו): וריח אפך כתפוחים אמר רבי אלעזר מאחר שכתב בהן
 (דניאל ג') וריח נור לא עדת בהון ואת אמר וריח אפך כתפוחים ולמה היה דומה ריחן לריח שדה
 של תפוחים.

655 עי' שיה"ש רבה (פ"ז סי' טז): וחכך כיון הטוב אמר רבי יוחנן באותה שעה קרא הקב"ה
 למלאכי השרת כולן ואמר להם רדו ונשקו שפתותיהן של אבותיהם של אלו שכשם שפעלו הם
 לפני באש כך פעלו לפני בניהם באש ר' עזריה בשם ר' יהודה בר' סימון באותה שעה קרא הקב"ה
 למלאכי השרת ואמר להם רדו ונשקו שפתותיהן של אלו שאילולי אלו לא קבלו תורתו ומלכותו
 בסיני הייתי נעשה בעל דבב לאלו שהם ישנים במערת המכפלה. עי' ילקוט שיר השירים רמז
 תתקצג: וחכך כיון הטוב זה המדרש.

656 עי' ילקוט שיר השירים רמז תתקצג: הולך לדודי למישרים אלו תלמידי חכמים

657 עי' שיה"ש רבה (פ"ז סי' טז): דובב שפתי ישנים א"ר יוחנן בן תורתה אע"פ שמת שפתותיו
 ורוחות עליו בקבר מאי טעמא דובב שפתי ישנים שמואל אמר ככומר זה של ענבים שהוא זב

וחכך כיון הטוב – הזהיר בתשובותיך שיהיו כיון הטוב. הולך לדודי למישרים – זהירה אני להשיב להם שאעמוד באמונתי שיהא חכי הולך לפני דודי לאהבת מיסור שהוא מן הלב ולא ברמיזה ועקיבה. כיון הטוב – שהוא דובץ שפתי יסני' אף אבותי בקצר ישמחו זו וידו על חלקם, דובץ מרחיש פרומ"ר כלעז ויסודו לשון דיבור וכך היא התשובה אני לדודי וגם הוא משתוקק לי:

(יא) אֲנִי לְדוּדִי וְעָלִי תְּשׁוּקָתוֹ⁶⁵⁸ (יא) אומרת ירושלים כל זמן אשר אני הולכת בדרך של רבון העולם, משרה שכינתו בתוכי ועלי תשוקתו, ובעת אשר אני סוטה מדרךכו, מסלק שכינתו מתוכי, ומטלטל אותי בין העמים והם שולטים בי כאיש השולט באשתו.

(יב) לָכֵה דוּדִי נִצָּא הַשָּׂדֶה⁶⁵⁹ נְלִינָה בַּכַּפְרִים⁶⁶⁰ (יב) כאשר חטאו עם בית ישראל, הגלה ה' אותם בארץ שעיר שדה אדם אמרה כנסת ישראל: בבקשה ממך רבון כל העולם קבל תפילתי אשר אנכי מתפללת לפניך בערי הגלות, ובמחוזות הגוים.

לכה דודי נצא השדה - דרשו רבותינו בעירובין אמרה כנסת ישראל רבוננו של עולם אל תדינני כיושבי כרכים שיש בהם גזל ועריות אלא כיושבי פרוות שהם בעלי אומנות ועוסקין בתורה מתוך הדחק. נלינה בכפרים - נלינה בכופרים בא ואראך בני עשו שהשפעת להם טובה וכופרים כך:

(יג) נִשְׁכִּימָה לְכַרְמִים⁶⁶¹ נְרָאָה אִם פְּרָחָה הַגֶּפֶן⁶⁶² פֶּתַח הַסַּמְדָר⁶⁶³ הַרְמוּנִים⁶⁶⁴ שָׁם אֶתֵּן אֶת דְּרִי לְךָ⁶⁶⁵ (יג) אומרים בני ישראל אלו לאלו: נשכימה בכרם ונלך לבית הכנסת ולבית המדרש ונחפש בספר התורה, ונראה האם הגיע זמן הגאולה של עם בית ישראל המשולים לגפן, להגאל מגלותם, ונשאל לחכמים, הנגלה לפני ה' זכות הצדיקים המלאים מצוות כרמונים, והאם הגיע הקץ לעלות לירושלים לתת שמה שבח לאלקי השמים ולהקריב עולות וזבחי שלמים.

נשכימה לכרמים – אלו זתי כנסיות וזתי מדרשות. נראה אם פרח הגפן – אלו זעלי מקרא. פתח

מאיליו ר' חנינא בר פפא ור' סימון חד אמר כהדין דשתי קונדיטון וחד אמר כהדין דשתי חמר עתיק אע"ג דהוא שתי ליה טעמא וריחא בפומיה.

⁶⁵⁸ עי' שיה"ש רבה (פ"ז סי' יז): אני לדודי ועלי תשוקתו ג' שוקין הן אין שוקן של ישראל אלא באביהם שבשמים שנאמר אני לדודי ועלי תשוקתו אין שוקה של אשה אלא בבעלה שנא' (בראשית ג') ואל אישך תשוקתך אין שוקו של יצר הרע אלא בקין וחבורתו שנא' (שם ד') ואלך תשוקתו ר' יהושע בשם ר' אחא אין שוקן של גשמים אלא בארץ שנאמר (תהלים ס"ח) פקדת הארץ ותשוקקה רבת תעשרנה אם זכיתם תעשירנה ואם לא תעשרנה שתעשה לכם אחד מעשרה ד"א ועלי תשוקתו תשים אנו אע"פ שאנו תשים אנו מצפים ומקוים לישועתו של הקב"ה בכל יום ויום ומיחדים שמו שתי פעמים ואומרים שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד.

⁶⁵⁹ עי' שיה"ש רבה (פ"ז סי' יח): לכה דודי נצא השדה רוח הקדש צווחת ואומרת נצא ונטייל בדימוסין של עולם. עי' עירובין כא ע"ב: לכה דודי נצא השדה אמרה כנסת ישראל לפני הקדוש ברוך הוא רבוננו של עולם אל תדינני כיושבי כרכים שיש בהן גזל ועריות ושבועת שוא ושבועת שקר נצא השדה בא ואראך תלמידי חכמים שעוסקין בתורה מתוך הדחק.

⁶⁶⁰ עי' שיה"ש רבה (פ"ז סי' יח): נלינה בכפרים בכופרים בו אלו כרכי אומות העולם שכפרו בהקב"ה א"ר אבא בר כהנא אעפ"כ לשעה. עי' עירובין כא ע"ב: נלינה בכפרים אל תקרי בכפרים אלא בכופרים בא ואראך אותם שהשפעת להן טובה והן כפרו בך.

⁶⁶¹ עי' שיה"ש רבה (פ"ז סי' יט): נשכימה לכרמים אלו ישראל שנא' (ישעיה ה') כי כרם ה' צבאות בית ישראל. עי' עירובין כא ע"ב: נשכימה לכרמים אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות.

⁶⁶² עי' שיה"ש רבה (פ"ז סי' יט): נראה אם פרח הגפן זו קריאת שמע. עי' עירובין כא ע"ב: נראה אם פרח הגפן אלו בעלי מקרא

⁶⁶³ עי' שיה"ש רבה (פ"ז סי' יט): פתח הסמדר אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות. עי' עירובין כא ע"ב: פתח הסמדר אלו בעלי משנה

⁶⁶⁴ עי' שיה"ש רבה (פ"ז סי' יט): הנצו הרמונים תינוקות שיושבים ועוסקים בתורה. עי' עירובין כא ע"ב: הנצו הרמונים אלו בעלי גמרא

⁶⁶⁵ עי' שיה"ש רבה (פ"ז סי' יט): שם אתן את דודי שם אני נותנת הצדיקים והצדיקות והנביאים והנביאות שעמדו ממנו.

הסמדר – כשהפרח נופל והענפים ניכרים הוא פתוח הסמדר ולהם דימה בעלי משנה שהם קרובים ליהנות מהם בהוראת התורה. הנלו הרמונים – כשהם גמורים והנץ ססזיבוותיהן נופל, הנלו נופל נלו ולהם דימה בעלי תלמוד שהן בחכמה גמורה ורלוויין להורות. שם אתן את דודי – שם ארלך את כדודי וגודלי שזח בני וזנותי:

(יד) הדודאים נתנו ריח⁶⁶⁶ ועל פתחינו כל מנדרים⁶⁶⁷ חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך⁶⁶⁸ (יד) וכאשר יהיה רצון מלפני ה' לגאל את עמו מהגולה, יאמר למלך המשיח, תם כבר קץ הגלות, וזכיות הצדיקים נודפות לפני פריח בלסמון, וחכמי הדורות קבועים על שערי בית המדרש, עוסקים בדברי הסופרים ודברי התורה, עתה קום קבל המלכות אשר צפנתי לך.

הדולאים נתנו ריח – דולאי התאנים הטובות והרעות כענין שנאמר (ירמיה כד) הראני ה' והנה שני דולאי תאנים וגו' הדוד האחד טובות וגו' והדוד השני תאנים רעות מאד אשר לא תאכלנה אלו פושעי ישראל עכשיו שניהם נתנו ריח כולם מבקשים פניך. ועל פתחינו כל מגדים – יך זידנו שזר מלות הרבה. חדשים גם ישנים – שחדשו סופרים עם הישנים שכתבת עלי. כפנתי לך – לשמן ולעבודתך כפנתים כלבי, ד"ל כפנתי להראות לך שקיימתם:

פרק ה

(א) מי יתנך כאח לי⁶⁶⁹ יונק שדי אמי⁶⁷⁰ אמצאך בחוץ אשקך⁶⁷¹ גם לא יבזו לי (א) בעת ההיא יתגלה מלך המשיח לכנסת ישראל, ויאמרו לו בני ישראל: בוא, תהיה אתנו לאח ונעלה לירושלים, ונהיה יונקים אתך טעמי תורה, כתינוק היונק משדי אמו, כי כל עת שהייתי מטולטלת לחוץ מארצי כאשר הייתי זוכרת את שם האל הגדול, ומוסרת נפשי על אלהותו גם עמי הארץ לא היו מבזים אותי.

⁶⁶⁶ עי' שיה"ש רבה (פ"ז סי' כ): הדודאים נתנו ריח אלו עולמי ישראל שלא טעמו טעם חטא וכו' ד"א הדודאים נתנו ריח ר' יודן ור' לוי ר' יודן אמר בא וראה כמה הם חביבין הדודאים לפני מי שאמר והיה העולם שבשכר הדודאים הללו עמדו שני שבטים גדולים מסוימים ואלו הם שבטו של יששכר ושבטו של זבולון שנא' (בראשית ל') ויבא יעקב מן השדה בערב.

⁶⁶⁷ עי' שיה"ש רבה (פ"ז סי' כ): ועל פתחינו כל מגדים אלו בנות ישראל שדבקו בבעליהן ואינן מכירות אדם אחר וכו' ועל פתחינו כל מגדים דבית ר' שילא ורבנן דבית ר' שילא אמרין לאשה כשרה שהניח לה בעלה מעט חפצים ומעט יציאות כיון שבא בעלה אמרה לו ראה מה הנחת לי ומה סגלתי לך וגם הוספתי לך עליהם ורבנן אמרי למלך שהיה לו פרדס ונתנו לאריס מה עשה אותו האריס מלא כלכלות של תאנים מפירותיו של פרדס ונתנן על פתח הפרדס כשהיה המלך עובר רואה כל השבח הזה אמר כל השבח הזה בפתח הפרדס בפרדס כולו עאכ"ו כך בדורות הראשונים אנשי כנסת הגדולה הלל ושמאי ורבן גמליאל הזקן בדורות האחרונים ר' יוחנן בן זכאי ור' אליעזר ור' יהושע ור' מאיר ור' עקיבא ותלמידיהון עאכ"ו ועליהם הוא אומר חדשים גם ישנים.

⁶⁶⁸ עי' שיה"ש רבה (פ"ז סי' כ): דודי צפנתי לך א"ר אבא בר כהנא אמר הקב"ה לישראל אתם צופנים לי ואני צופן לכם אתם צופנים במצות ומעשים טובים ואני צופן לכם באוצרות מלאים יותר מכל הטובות שבעולם א"ר אבא בר כהנא בר יודן אלא דדידיה הינון סגין מן דידן הה"ד (תהלים ל"א) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך וגו'.

⁶⁶⁹ עי' שיה"ש רבה (פ"ח סי' א): מי יתנך כאח לי באי זה אח כקין להבל קין הרג להבל שנא' (בראשית ד') ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגוהו אלא כישמעאל ליצחק ישמעאל שונא ליצחק אלא כעשו ליעקב הרי נאמר (שם כ"ז) וישטום עשו את יעקב אלא כאחי יוסף ליוסף שונאין היו אותו שנא' (שם ל"ז) ויקנאו בו אחיו.

⁶⁷⁰ עי' שיה"ש רבה (פ"ח סי' א): באי זה אח יונק שדי אמי הוי אומר כיוסף לבנימין שאהבו בלבו שנאמר (שם מ"ג) וירא יוסף אתם את בנימין

⁶⁷¹ עי' שיה"ש רבה (פ"ח סי' א): אמצאך בחוץ אשקך חוץ זה המדבר שהוא חוץ לשוב אשקך בשני אחים שנשקו זה לזה ואלו הן משה ואהרן שנא' (שמות ד') וילך ויפגשוהו בהר האלהים וישק לו לא יבזו לו אמר ר' פנחס מעשה בשני אחים שהיה אחד במירון ואחד בגוש חלב נפלה דליקה

מי יתנך כלאח לי – שתבוא לנחמני כדרך שעשה יוסף לרחיו שגמלהו רעה ונאמר בו (בראשית נ') וינחם אותם. אמלאך בחוץ אשקך – אמלא נביאיך מדברים בשמן ואחזקם ואנסקם גם ידעתי כי לא יבזו לי כי כלאי היא אהבתך שתהא אהבתך סובבת לחזר אחריה:

(ב) אָנְהֶגְךָ אֲבִיאֲךָ אֶל בֵּית אָמִי תִלְמַדְנִי וְאֶשְׁקֶךָ מִיַּיִן הַרְקָח מֵעֵסִים רַמְנִי
 (ב) אָנְהֶגְךָ מֶלֶךְ הַמְּשִׁיחַ וְאֲבִיאֲךָ לְבֵית מִקְדָּשִׁי, וְתִלְמַדְנִי לִירֵא לְפָנָי ה' וְלָלֶכֶת בְּדַרְכָּיו, וְשֵׁם נִסְעַד סְעַדְתָּ לְוִיתָן וְנִשְׁתָּה יַיִן יֶשֶׁן הַמְּשִׁמֵּר בְּעֵנְבָיו מִיּוֹם שֶׁנִּבְרָא הָעוֹלָם, וּמְרַמְזֵנִי פְרִי הַמְּזַמְנִים לְצַדִּיקִים בְּגֵן הָעֵדֶן.
 672 אָבִיאֲךָ אֶל 673 אָמִי 674 תִלְמַדְנִי 675 הַרְקָח 676 מֵעֵסִים רַמְנִי

אל בית אמי – בית המקדש. תלמדני – כאשר הורגלת לעשות באהל מועד. אשקך מיין הרקח – נסכים. עסים – יין מתוק:

(ג) אֹמַרְתָּ כְּנִסְתָּ יִשְׂרָאֵל אֲנֹכִי נִבְחַרְתִּי מִכָּל הָעַמִּים, כִּי קוֹשְׁרַת אָנִי תִפְלִין בְּיַד שְׂמָאֵלִי וּבְרָאשֵׁי, וְקוֹבַעַת מְזוֹזָה בְּצַד יְמִין דָּלְתֵי בְּשִׁלְשׁ הַמְּשִׁקוּף, אֲשֶׁר אֵין רְשׁוּת לְמַזִּיק לְחַבֵּל בִּי.
 (ג) שְׂמָאֵלֹו תַחַת רֵאשֵׁי וַיְמִינֹו תַחֲבִקְנִי 677

(ד) יֹאמֵר מֶלֶךְ הַמְּשִׁיחַ מִשְׁבִּיעַ אֲנִי עֲלֵיכֶם עַמֵּי בֵּית יִשְׂרָאֵל, מַה זֶה אַתֶּם מִתְגַּדְּרִים בְּעַמֵּי הָאָרֶץ לְצֵאת מִהַגּוֹלָה, וּמַה זֶה אַתֶּם מוֹרְדִים בְּחֵילוֹת שֵׁל גּוֹג וּמְגוֹג, חִכּוּ נָא מַעַט עַד אֲשֶׁר יִכְלוּ הַגּוֹיִים שְׂבָאוֹ לְהִילָחֵם עַל יְרוּשָׁלַם, וְאַחֲרֵי כֵן יִזְכַּר לְכֶם רַבּוֹן הָעוֹלָם אֶהְבַּת הַצַּדִּיקִים, וַיְהִי רְצוֹן לְפָנָיו לְפַדּוֹתְכֶם.
 (ד) הַשְּׁבַעְתִּי אֶתְכֶם בְּנֹת יְרוּשָׁלַם 678 מַה תַּעֲרִירוּ וּמַה תַּעֲרָרוּ 679 אֶת הָאֶהְבָּה עַד שֶׁתַּחֲפִּיץ 680

השבעתי אתכם - עכשו כנסת ישראל מסבבת דבורה כלפי האומות אף על פי שאני קובלת ומתאוננ' דודי מחזיק בידי והוא לי למשען בגלותי לפיכך השבעתי אתכם. מה תעירו ומה תעוררו - כי לא יועיל לכם:

(ה) אָמַר שְׁלֹמֹה הַנְּבִיא, כְּאֲשֶׁר יַחֲיוּ הַמְּתִים, עֲתִיד לְהִבָּקַע הַר הַזֵּיתִים וְכָל מַתֵּי יִשְׂרָאֵל עֲתִידִים לְצֵאת מִתַּחְתּוֹ, וְאֶפְלוּ צַדִּיקִים אֲשֶׁר מָתוּ בַּגּוֹלָה עֲתִידִים לָבוֹא דֶרֶךְ הַפּוֹכִים מִתַּחַת לְאָרֶץ, וַיִּצְאִים מִתַּחַת הַר הַזֵּיתִים, וּרְשָׁעִים אֲשֶׁר מָתוּ וְנִקְבְּרוּ בְּאָרֶץ יִשְׂרָאֵל עֲתִידִים לְהִיּוֹתָם
 (ה) מִי זֹאת עֹלָה מִן הַמְּדַבֵּר 681 מִתְרַפֶּקֶת עַל הַדָּוָה 682 תַחַת הַתְּפוּחַ

בבית זה שהיה במירון ובאת אחותו מגוש חלב התחילה מגפפתו מחבקתו ומנשקתו ואומרת לית דא מבדה לי דהוה אחי באננקי ונתפלט ממנה.

עי' שיה"ש רבה (פ"ח סי' ב): אנהגך מהעליונים לתחתונים.
 672 עי' שיה"ש רבה (פ"ח סי' ב) אביאך אל בית אמי זה סיני א"ר ברכיה למה קוראין לסיני בית אמי שמשם נעשו ישראל כתינוק בן יומו. ועי' לעיל ג ד.

עי' שיה"ש רבה (פ"ח סי' ב): תלמדני מצות ומעשים טובים
 674 עי' שיה"ש רבה (פ"ח סי' ב): אשקך מיין הרקח אלו משניות גדולות כגון משנתו של ר' חייא רבה ומשנתו של רבי הושעיא ושל בר קפרא ומשנת ר' עקיבא וכו' ד"א אשקך מיין הרקח זה התלמוד שמפוטם במשניות. עי' ז"ח (כח ע"א): אשקך מיין הרקח מעסיס רימוני. זהו יינה של תורה. וזהו יין המשומר בענביו מששת ימי בראשית. והם דברים העתידיים להגלות לצדיקים לעתיד לבא.

עי' שיה"ש רבה (פ"ח סי' ב): מעסיס רמוני אלו ההגדות שטעמן כרמון וכו' כרקח מעסיס רמוני אלו בגדי כהונה גדולה המד"א (שמות כ"ח) פעמון זהב ורמון.

עי' לעיל ב ו.
 677 עי' לעיל ב ז, ג ה, ה ח.
 678 עי' לעיל ב ז, ג ה.
 679 עי' לעיל ב ז, ג ה.
 680 עי' לעיל ב ז, ג ה.

עי' שיה"ש רבה (פ"ח סי' ג): מי זאת עולה מן המדבר עלויה מהמדבר סילוקה מן המדבר מיתתה מן המדבר הדא מה דאת אמר (במדבר ז"ד) במדבר הזה יתמו ושם ימותו.

עי' שיה"ש רבה (פ"ח סי' ג): מתרפקת על דודה א"ר יוחנן שהיא מנחת פרקי תורה ופרקי מלכות לעתיד לבא.
 681 עי' שיה"ש רבה (פ"ח סי' ג): מתרפקת על דודה א"ר יוחנן שהיא מנחת פרקי תורה ופרקי מלכות לעתיד לבא.
 682

עוֹרְרֵתֶיךָ⁶⁸³ שְׁמָה חֲבֵלְתֶךָ
 אִמְךָ⁶⁸⁴ שְׁמָה חֲבֵלָה
 יִלְדֶתְךָ⁶⁸⁵

מוֹשְׁלִיכִים כְּמוֹ שְׁזָרַק אִישׁ אֶבֶן בְּקִלְעוֹ, אִזְּי אִמְרוּ כָּל יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ מֵהַיְתָה זְכוּתוֹ שֶׁל הָעָם הַזֶּה שֶׁהֶעֱלָתָה הָאָרֶץ רְבֹבָה כְּיוֹם שֶׁעֲלָתָה מִן הַמִּדְבָּר לָאָרֶץ יִשְׂרָאֵל, וּמִתְעַנְגִּים עַל אֶהְבֵּת אֲדוֹנֶיהָ כְּיוֹם שֶׁנִּגְרָאִית תַּחַת הַר סִינַי לְקַבֵּל אֶת הַתּוֹרָה, וּבְאוֹתָהּ שָׁעָה עֲתִידָה צִיּוֹן שֶׁהִיא אִמְּוֹן שֶׁל יִשְׂרָאֵל, לְלִדֵּת אֶת בְּנֵיהָ, וִירוּשָׁלַיִם לְקַבֵּל אֶת בְּנֵי הַגּוֹלָה.

מי זאת – הקב"ה ובית דינו אומרים על כנסת ישראל מי זאת כמה היא חשובה זאת שנתעלמה מן המדבר בכל מתנות טובות שם נתעלמה במתן תורה ובדבוק שכינה ונראית חזתה לכל ועודנה בגלותה. מתרפקת על דודה – מתחזרת על דודה מודה שהיא חברתו ודבוקה בו, רפק בלשון ערבי רפקתא חזורה. תחת התפוח עורכתך – כך היא אומרת בזקקה חזת דודה תחת התפוח עורכתך זכור כי בתחתית הר סיני העשוי על ראשי כמין תפוח שם עורכתך והוא לשון חזת אשת נעורים המעוררת את דודה בלילות בתנומות עלי משכב מחזקתו ומנשקתו. שמה חבלתך – הרי אמרנו שהקב"ה קראה אמו שם נהיתה כך לאם. חבלתך – לשון חבלי יולדה, חבלתך צאו כך חבלים ממך כמו (ירמיה י') בני ילאוני ילאו ממני:

(ו) שִׁימְנֵי כַחוֹתֶם עַל לִבְךָ⁶⁸⁶ בַּחוֹתֶם עַל זְרוּעֶךָ⁶⁸⁷ בִּי עֵזָה כַּחוֹתֶם עַל אֶהְבָּה⁶⁸⁸ קִשָּׁה כַּשְּׂאוֹל

(ו) אומרים בני ישראל ביום ההוא לרבונו: בבקשה ממך, שימנו כפיתוח חותם על לבך כפיתוח חותם על זרועך, כי לא נוסף עוד להיות גולים, כי עזה כמות אהבת אלקותך, וחזקה כגיהנם קנאת העם המקניאים אותנו, והשנאה אשר שומרים לנו – דומה לגחלי אש של גיהנם, אשר ברא ה' אותו ביום שני לבריאת העולם לשרוף

⁶⁸³ עי' שיה"ש רבה (פ"ח סי' ג): תחת התפוח עוררתך דרש פלסיון איש רומי ואמר נתלש הר סיני ונצב בשמי מרום והיו ישראל נתונים תחתיו שנא' (דברים ד') ותקרבו ותעמדון תחת ההר ד"א תחת התפוח עוררתך זה סיני ולמה נמשל בתפוח אלא מה תפוח זה עושה פירות בחדש סיון כך התורה נתנה בסיון ד"א תחת התפוח עוררתך למה לא באגוז ואילן אחר אלא כל אילן דרכו מוציא עליו תחלה ואח"כ פירותיו ותפוח זה מוציא פירותיו תחלה ואח"כ מוציא עליו כך הקדימו ישראל עשייה לשמיעה שנא' (שמות כ"ד) נעשה ונשמע אמר הקב"ה אם אתם מקבלים עליכם תורתו מוטב ואם לאו הריני כובש עליכם ההר הזה והורג אתכם.

⁶⁸⁴ עי' שיה"ש רבה (פ"ח סי' ג): שמה חבלתך אמך וכי שמה חבלה אמר ר' ברכיה לאחד שהלך במקום סכנה וניצל פגע ביה חבריה א"ל בההוא אתרא דסכנתא עברת כמה סכנתא עברת כדון לךך אמך כמה צערה עברה עליך וכדין איתברית ברייה חדתא.

⁶⁸⁵ עי' שיה"ש רבה (פ"ח סי' ג): אמר רבי אבא בר כהנא שמה חבלה ושמה חובלה חבלה בשעה שאמרו (שם) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע שמה חובלה בשעה שאמרו לעגל (שם ל"ב) אלה אלהיך ישראל וחובלו נתמשכנו תני רשב"י זיין שנתן לישראל בחורב שם המפורש היה חקוק עליו וכשחטאו נוטל מהם.

⁶⁸⁶ עי' שיה"ש רבה (פ"ח סי' ד): שימני כחותם א"ר מאיר אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע מה שחשבת בלבך לעשות לנו עשה. עיי"ש סי' ה: ד"א שימני כחותם ר' ברכיה אמר זה קריאת שמע שנא' (דברים ו') והיו הדברים האלה וגו' על לבבך.

⁶⁸⁷ עי' שיה"ש רבה (פ"ח סי' ה): כחותם על זרועך אלו התפילין המד"א (שם) וקשרתם לאות על ירך א"ר מאיר שימני כחותם על לבך כחותם על זרועך כיהויכין דא"ר מאיר נשבע הקב"ה שבועה שהוא נותק מלכות בית דוד מידו הה"ד (ירמיה כ"ב) חי אני נאם ה' כי אם יהיה כניהו בן יהויקים מלך יהודה חותם על יד ימיני.

⁶⁸⁸ עי' שיה"ש רבה (פ"ח סי' ז): כי עזה כמות אהבה עזה אהבה כמות שהקב"ה אוהב אתכם הה"ד (מלאכי א') אהבתי אתכם אמר ה' וגו' ד"א כי עזה כמות אהבה אהבה שאהב יצחק את עשו הה"ד (בראשית כ"ה) ויאהב יצחק את עשו וכו' ד"א כי עזה כמות אהבה אהבה שאהב יעקב ליוסף שנא' (שם ל"ז) וישראל אהב את יוסף מכל בניו וכו' ד"א כי עזה כמות אהבה אהבה שאהב יהונתן לדוד שנאמר (שמואל א' י"ח) ויאהבו יהונתן כנפשו וכו' ד"א כי עזה כמות אהבה אהבה שאהב האיש לאשתו שנא' (קהלת ט') ראה חיים עם אשה אשר אהבת וכו' ד"א כי עזה כמות אהבה אהבה שאהבו דורו של שמד להקב"ה שנא' (תהלים מ"ד) כי עליך הורגנו כל היום.

קנאה⁶⁸⁹ רשפיה רשפי בו עובדי עבודה זרה.
 אש שלהבתיה⁶⁹⁰

שימני כחותם – בשביל אות' אהב' תחתמי על לבך שלא תשכחני ותראה כי עזה כמות אהבה האהבה שמהבתיך עלי כנגד מיתתי שאני נהרגתי עליך. קשה כשאלו קנאה – התגר שנתקנאו ושתגרו בי האומות בשבילך, קנאה בכל מקום אינפ"רמנט זלע"ז לשון אחיזת הלז לנקום נקם. אש שלהבת יה – רשפים של אש חזקה הבאה מכה שלהבת של גיהנם טעם הזקף הגדול הנקוד על רשפי מלמדנו על תיבת אש שהיא דבוקה לשלהבת יה לומר אש של שלהבת יה:

(ז) מים רבים⁶⁹¹ לא יוכלו
 לקבות את האהבה⁶⁹²
 ונהרות לא ישטפוה⁶⁹³
 אם יתן איש את כל הון
 ביתו באהבה⁶⁹⁴ בוז יבוזו
 לו⁶⁹⁵

(ז) אָמַר רַבּוֹן הָעוֹלָם לְעַמּוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל, אִם יִתְקַבְּצוּ כָּל הָעַמִּים הַמְּשׁוּלִים לְמִי הֵם, אֲשֶׁר הֵמָּה רַבִּים, לֹא יוּכְלוּ לְכַבּוֹת אֶת אֱהָבַתִּי מֵאַתָּךְ, וְאִם יִתְאַסְּפוּ כָּל מַלְכֵי אֶרֶץ הַדּוֹמִים לְמִי הִנְהַר הַשּׁוֹטֵף בְּעַז, לֹא יוּכְלוּ לְמַחֹת אוֹתָךְ מֵהָעוֹלָם, וְאִם יִתֵּן אִישׁ כָּל הוֹן בֵּיתוֹ לְקָנוֹת חֶכְמָה בְּגוֹלָה, אֲנִי מַחְזִיר לוֹ כְּפָלִים בְּעוֹלָם הַבָּא, וְכָל הַבְּזָה שְׂיִבּוּזוֹ מִמַּחְנֵהוּ שֶׁל גּוֹג שְׁלוֹ תִהְיֶה.

מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה – על שכנים זלשון רשפים נופל עליהם לשון לא יכבו. מים רבים – האומות. ונהרות – שריהם ומלכיהם. לא ישטפוה – על ידי חוזק ואימה ואף על ידי פתוי והסתה. אם יתן איש את כל הון ביתו – כדי להמיר אהבתך. בוז יבוזו לו – כל אלה הקב"ה וזית

⁶⁸⁹ עי' שיה"ש רבה (פ"ח סי' ז): קשה כשאלו קנאה בשעה שמקנאים אותו בעבודת כוכבים שלהם שנא' (דברים ל"ב) יקניאוהו בזרים וכו' קשה כשאלו קנאה שקנא עשו ליעקב שנא' (שם כ"ז) וישטום עשו את יעקב וכו' קשה כשאלו קנאה שקנאו בו אחיו וכו' קשה כשאלו קנאה שקנאו לה ואומר לה אל תדברי עם איש פלוני והלכה ודברה עמו מיד (במדבר ה') ועבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו וכו' קשה כשאלו קנאה שעתיד הקב"ה לקנא לציון קנאה גדולה הה"ד (זכריה ח') כה אמר ה' קנאתי לציון קנאה גדולה.

⁶⁹⁰ עי' שיה"ש רבה (פ"ח סי' ז): רשפיה רשפי אש שלהבת יה רבי ברכיה אמר כאש של מעלה לא האש מכבה למים ולא המים מכבין לאש: ועי' מדרש זוטא שיה"ש (ח ו'): א"ר חנינא בן אחיו של רבי יהושע יש נהרות של אש שהם עוברים לפני השכינה כנהרות של מים מעורבים באש וכשנתנה רשות לגבריאאל לשרוף את כל חיל סנחריב. נתנה רשות ללויתן לחבל את כל הנהרות. לכך נאמר רשפיה רשפי אש שלהבת יה:

⁶⁹¹ עי' שיה"ש רבה (פ"ח סי' ח): מים רבים אלו אומות העולם שנא' (ישעיה י"ז) הוי המון עמים רבים

⁶⁹² עי' שיה"ש רבה (פ"ח סי' ח): לא יוכלו לכבות את האהבה אהבה שהקב"ה אוהב לישראל שנא' אהבתי אתכם אמר ה'.

⁶⁹³ עי' שיה"ש רבה (פ"ח סי' ח): ונהרות לא ישטפוה אלו אומות העולם המד"א (שם) ביום ההוא יגלח ה' בתער השכירה בעברי נהר וגו' ולכן הנה ה' מעלה וגו' מי הנהר

⁶⁹⁴ עי' שיה"ש רבה (פ"ח סי' ח): אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה אם פותחין הן כל אומות העולם את כל תסבריות שלהן ונותנים ממונם בדבר אחד מן התורה אינו מתכפר בידם לעולם ד"א אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה אם פותחין אומות העולם כל תסבריות שלהן בדבר אחד מן התורה ונותנין כל ממונם בדמיו של ר' עקיבא וחביריו אין מתכפר להם לעולם

⁶⁹⁵ עי' שיה"ש רבה (פ"ח סי' ח): בוז יבוזו לו ר' יוחנן הוה מטייל וסליק מטבריה לציפורין והוה רבי חייא בר אבא סמך ליה מטון חד בית חקלא א"ר יוחנן הדין בית חקלא הות דידי וזבינתיה בגין מלעי באוריתא מטון חד בית כרם וא"ר יוחנן הדין בית כרם דידי הוה וזבינתיה בגין מלעי באוריתא מטון חד בית זיתא ואמר כמו כן שרי ר' חייא בר אבא בכי א"ל מה את בכי א"ל בכי אנא דלא שבקת לסיבותיך כלום א"ל חייא בני ונקלה זו בעיניך מה שעשיתי שמכרתי דבר שניתן לששה ימים שנא' (שמות כ') כי ששת ימים עשה ה' אבל התורה ניתנה לארבעים יום שנא' (שם ל"ד) ויהי שם עם ה' ארבעים יום וכתוב (דברים ט') ואשב בהר ארבעים יום כד דמך רבי יוחנן היה דורו קורא עליו אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה שאהב ר' יוחנן את התורה בוז יבוזו לו כד דמך רבי אושעיא איש טרייה ראו מטתו פורחת באויר היה דורו קורין עליו אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה שאהב הקב"ה לר' אושעיא איש טרייה בוז יבוזו לו.

דינו מעידים שכך כנסת ישראל מתרפקת על דודה:

(ח) אָחוֹת לָנוּ קָטְנָה⁶⁹⁶ בָּאָרֶץ וּמַעֲשִׂים זְכוּיֹתֶיהָ, וּמַלְכִים וְשָׂרִים אֵין לָהּ לְצִאת לְהִלָּחֵם עִם מַחֲנוֹתֵינוּ שֶׁל גּוֹג, מִה נַעֲשֶׂה לְאַחוֹתֵנוּ בַיּוֹם שֶׁיֵּאמְרוּ הָאֲמוֹת לְעִלּוֹת שִׂידָבָר בָּהּ⁶⁹⁸ בַּיּוֹם שֶׁיֵּאמְרוּ לָנוּ קָטְנָה⁶⁹⁶ וְשָׂרִים אֵין לָהּ⁶⁹⁷ מִה נַעֲשֶׂה לְאַחוֹתֵנוּ בַיּוֹם שֶׁיֵּאמְרוּ הָאֲמוֹת לְעִלּוֹת שִׂידָבָר בָּהּ⁶⁹⁸

עתה אחות לנו – בתחתונים שהיא מתאחה ומתחזרת ומתארה להיות עמנו והיא קטנה ומקטנת את עצמה מכל האומות כענין שנאמר לא מרובכם וגומר שהם מקטינים עצמם. אחות – לשון אחיו אלו קרעים שאין מתאחזין. וקדים אין לה – כענין שנאמר בגלות מצרים (יחזקאל ט"ז) קדים נכונם בהגיע עת האכולה אבל זו קדים אין לה עדיין לא הגיע עתה לעת דודים. מה נעשה לאחותינו ביום שידבר בה – כשהאומות מתלחשים עליה להכחידה כענין שנאמר (תהלים פ"ג) לכו ונכחידם מגוי:

(ט) יֵאמֵר מִיכָאֵל שָׂרָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל, אִם נִצְבָּת הִיא פְּחוּמָה בֵּין הָעַמִּים, וְנוֹתְנָת כֶּסֶף לְקִנּוֹת יְחִוּד שֶׁם רְבוּן הָעוֹלָם, נְהִיָּה אֲנִכִּי וְאַתֶּם עִם סוֹפְרֵיהֶם מִקִּיפִים לָהּ כְּנִדְבָכִי כֶּסֶף וְאֵין רְשׁוֹת לְגוֹיִם לְשַׁלֵּט בָּהּ, כְּמוֹ שֶׁאֵין רְשׁוֹת לְתוֹלְעַת לְשַׁלֵּט בְּכֶסֶף, וְאַפְלוּ עֲנִיָּה הִיא מִן הַמְצוּוֹת, נִבְקֶשׂ עָלֶיהָ רַחֲמִים לְפָנֵי ה', וְיִזְכָּר לָהּ זְכוֹת הַתּוֹרָה שֶׁעוֹסְקִים בָּהּ לִוְחֵ אֶרֶץ⁷⁰¹ אִם חוּמָה הִיא⁶⁹⁹ נִבְנָה עָלֶיהָ טִירַת כֶּסֶף⁷⁰⁰ וְאִם דָּלַת הִיא נִצּוֹר עָלֶיהָ

⁶⁹⁶ עיי' שיה"ש רבה (פ"ח סי' ט): אחות לנו קטנה אלו ישראל רבי עזריה בשם רבי יהודה ב"ר סימון לעתיד לבא עתידין כל שרי אומות העולם באין ומקטרגין את ישראל לפני הקב"ה ואומרין רבש"ע אלו עבדו עבודת כוכבים ואלו עבדו עבודת כוכבים אלו גלוי עריות ואלו גלוי עריות אלו שפכו דמים ואלו שפכו דמים מפני מה אלו יורדין לגיהנם ואלו אינן יורדין אמר להם הקב"ה אחות לנו קטנה מה קטן זה כל מה שהוא עושה אין ממחין על ידו למה שהוא קטן כך כל מה שישראל מתלכלכין כל ימות השנה בעונותיהן בא יום הכפורים ומכפר עליהם שנאמר (ויקרא ט"ז) כי ביום הזה יכפר עליכם. עיי' שיה"ש רבה (פ"ח סי' י): ר' ברכיה פתר קרא באברהם אבינו אחות לנו קטנה זה אברהם שנא' (יחזקאל ל"ג) אחד היה אברהם ויירש את הארץ ואיחה את כל באי העולם לפני הקב"ה בר קפרא אמר כאדם שהוא מאחה הקרע עד שהוא קטן היה עסוק במצות ומעשים טובים. עיי' שיה"ש רבה (פ"ח סי' יב) ר' יוחנן פתר קראי בסדום ובישראל אחות לנו זו סדום הה"ד (יחזקאל ט"ז) ואחותך הגדולה שמרון. עיי' שיה"ש רבה (פ"ח סי' יג) רבנן פתרי קרא בעולי גולה אחות לנו קטנה אלו עולי גולה קטנה שהיו דלים באוכלוסין.

⁶⁹⁷ עיי' שיה"ש רבה (פ"ח סי' י): ושדים אין לה שעדיין לא בא לכלל מצות ומעשים טובים, עיי' ש סי' יב: ושדים אין לה שלא הניקה מצות ומעשים טובים, עיי"ש סי' יג: ושדים אין לה אלו חמשה דברים שהיה בית אחרון חסר מן הראשון ואלו הן אש של מעלה ושמן המשחה ארון רוח הקדש ואורים ותומים הה"ד (חגי א') וארצה בו ואכבדה ואכבד כתיב חסר ה'.

⁶⁹⁸ עיי' שיה"ש רבה (פ"ח סי' י): מה נעשה לאחותנו ביום שידובר בה ביום שגזר נמרוד הרשע ואמר לירד לכבשן האש, עיי' ש סי' יב: מה נעשה לאחותנו ביום שגזר ב"ד של מעלה שתשרף באש שנא' (בראשית י"ט) וה' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש, עיי"ש סי' יג: מה נעשה לאחותנו מה נעשה ביום שנגזר (עזרא ה') די עבר פרת עבר די לא עבר לא יעבור

⁶⁹⁹ עיי' שיה"ש רבה (פ"ח סי' יא): אם חומה היא זה אברהם אמר הקב"ה אם מעמיד הוא דברים כחומה, עיי"ש סי' יב: אם חומה היא נבנה עליה אלו ישראל אמר הקב"ה אם מעמידין ישראל מעשיהן כחומה, וכו' ד"א אם חומה היא זה חנניה מישאל ועזריה אמר הקב"ה אם מעמידין הן חנניה מישאל ועזריה מעשיהם, עיי"ש סי' יג: אם חומה היא אלו ישראל העלו חומה מבבל לא חרב בית המקדש בהיהא שעתא פעם שנית וכו' אם חומה היא אילו עלו ישראל חומה מן הגולה לא חרב בית המקדש פעם שנייה.

⁷⁰⁰ עיי"ש סי' יא: נבנה עליה טירת כסף נצילנו ונבנה אותו בעולם, עיי"ש סי' יב: נבנה עליהם ונצילים וכו' נבנה עליהם העולם ונצילים.

⁷⁰¹ עיי"ש סי' יא: ואם דלת היא נצור עליה לוח ארז אם דל הוא ממצות ומטלטל מעשיו כדלת נצור עליה לוח ארז מה צורה זו אינה מתקיימת אלא לשעה אחת כך איני מתקיים עליו אלא לשעה אחת, עיי"ש סי' יב: ואם דלת היא אם מטלטלין הן דבריהם כדלת זו נצור עליה לוח ארז מה צורה זו אינה מתקיימת אלא לשעה אחת כך איני מתקיים עליו אלא לשעה אחת וכו' ואם

התינוקות, שכתובה על לוח הלב, ונצבת פנגד העמים פאָרז.
 אם חומה היא – אם תחזק באמונתה וזיראתה להיות כנגדם כחומת נחשת שלא יכנסו לתוכה רוצה
 לומר שלא תחתן צם והם לא יבואו בה ולא תפתח להם. נבנה עליה טירת כסף – נהיה לה לעיר
 מצדד ולכתר ולנוי ונבנה לה את עיר הקדש וזית הבחירה. ואם לזה היא – הסובבת על ארצה
 ובהיקף עליה היא נפתחת אף היא אם תפתח להם להיות הם באים בה והיא בהם. נאור עליה לוח
 ארז – נשים בדלתה נסרים של עץ הנרקבים והתולעת גוררתן ואוכלתן, וכנסת ישראל אומרת:

(י) אָנִי חוּמָה⁷⁰² וְיִשְׂרָאֵל
 בְּמַגְדָּלוֹת⁷⁰³ אֲזֵי הָיִיתִי
 בְּעֵינָיו כְּמוֹצֵאת שְׁלוֹם⁷⁰⁴
 (י) מְשִׁיבָה כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל וְאוֹמֶרֶת: אָנִי, חֲזָקָה בְּדַבְרֵי תוֹרָה – כְּחוּמָה,
 וּבְנֵי חֲסוּנִים – כְּמַגְדָּל וּבִעֵת הַהִיא תִּהְיֶה כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל מוֹצֵאת חַן
 בְּעֵינָי אֲדוֹנֶיהָ, וְיִהְיוּ שׂוֹאֲלִים בְּשִׁלּוּמָה כָּל תּוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ.

אני חומה – חזקה בזהב דודי. ושדי כמגדלות – אלו צתי כנסיות וצתי מדרשות המניקים את
 ישראל בדברי תורה. אז – באמרי זאת. הייתי בעיניו כמוצאת שלום – ככלה הנמלאת שלימה
 ומולאת שלום צבית בעלה:

(יא) פָּרֶם הִיָּה לְשִׁלּוּמָה⁷⁰⁵
 כְּבַעַל הַמוֹן⁷⁰⁶ נָתַן אֶת
 הַכֶּרֶם לְנַטְרִים⁷⁰⁷ אִישׁ
 יָבֵא בְּפָרְיוֹ אֶלֶף כֶּסֶף⁷⁰⁸
 (יא) אָמָה אַחַת עֲלֵתָה בְּגוֹרְלוֹ שֶׁל אֲדוֹן הָעוֹלָם שֶׁהַשְּׁלוֹם שֶׁלוֹ אֲשֶׁר
 הִיא מְשׁוּלָה לְכָרֶם, הוֹשִׁיב אוֹתָהּ בִּירוּשָׁלַיִם, וּמָסַר אוֹתָהּ בְּיַד
 הַמְּלָכִים שֶׁל בַּיִת דָּוִד שִׁיְהִיו שׂוֹמְרִים אוֹתָהּ כְּפִי שֶׁהָאָרִיס שׂוֹמֵר אֶת
 הַכֶּרֶם, אַחֲרֵי מוֹת שְׁלֹמֹה מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל נִשְׁאַרָה בְּיַד רְחָבְעָם בְּנוֹ, בָּא
 רְבָעָם בֶּן נָבַט וְחָלַק עִמּוֹ הַמְּלָכוֹת, וַיִּקַּח מִיָּדוֹ עֲשָׂרָה שְׁבָטִים, עַל

דלת ואם מטלטלין הן מעשיהן כדלת זו נצור עליה לוח ארז מה צורה זו אינה מתקיימת אלא
 לשעה אחת כך איני מתקיים עליהן אלא לשעה אחת, עיי"ש סי' יג: ואם דלת היא נצור עליה לוח
 ארז מה צורה זו אע"פ שהיא מטשטשת מקומה ניכר כך אע"פ שחורב בית המקדש לא בטלו ישראל
 פעמי רגלים שלהם ג' פעמים בשנה.

⁷⁰² עי' שיה"ש רבה (פ"ח סי' יא): אני חומה אמר אברהם לפני הקב"ה אני חומה ואעמיד
 מעשים טובים כחומה, עיי"ש סי' יב: אני חומה אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אנו חומה
 ונעמיד מצות ומעשים טובים כחומה וכו', אני חומה אמרו לפני הקב"ה אנו חומה ואנו מעמידין
 מצות ומעשים טובים כחומה, עיי"ש סי' יג: אני חומה א"ר איבו אמר הקב"ה עתיד אני לעשות
 לישראל סניגור בין אוה"ע אי זה זה זה בת קול.

⁷⁰³ עיי"ש סי' יא: ושדי כמגדלות שאני עתידה להעמיד כתים וחוברות של צדיקים כיוצא
 בי בעולמך, עיי"ש סי' יב: ושדי כמגדלות שאנו עתידים להעמיד כתות כתות של צדיקים כיוצא בנו
 בעולמך וכו' ושדי כמגדלות אנו עתידין להעמיד בעולמך כתות של צדיקים כיוצא בנו.

⁷⁰⁴ עיי"ש סי' יא: אז הייתי בעיניו כמוצאת שלום אמר לו הקב"ה כשם שירדת לכבשן האש כך
 אני מוציאך בשלום הה"ד (בראשית ט"ו) אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים, עיי"ש סי' יב: אז
 הייתי בעיניו כמוצאת שלום למה שהיו כל אומות העולם מונין לישראל ואומרים להם א"כ למה
 הגלה אתכם מארצו ולמה החריב למקדשו וישראל היו משיבין להם אנו דומין לבת מלכים שהלכה
 לעשות רגל רדופים בבית אביה סוף שחוזרת לביתה לשלום וכו' אז הייתי בעיניו כמוצאת שלום
 אמר להם הקב"ה כשם שירדתם לכבשן האש בשלום כך אוציא אתכם משם בשלום הה"ד (דניאל
 ג) באדין נפקין שדרך מישך ועבד נגו.

⁷⁰⁵ עי' שיה"ש רבה (פ"ח סי' יד) כרם היה לשלמה אלו ישראל שנא' (ישעיה ה') כי כרם ה'
 צבאות בית ישראל היה לשלמה למלך שהשלום שלו וכו' דבר אחר כרם אלו ישראל שנא' (ירמיה
 ב') ואביא אתכם אל ארץ הכרמל (דברים י"א) ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה היה לשלמה למלך
 שהשלום שלו. עי' שיה"ש רבה (פ"ח סי' טו) דבר אחר כרם זו סנהדרין דתנינן תמן שלשה דברים
 העיד רבי ישמעאל לפני חכמים בכרם ביבנה וקבלו דבריו וכי בכרם היו יושבין אלא זו סנהדרין
 שעשויה שורות שורות ככרם היה לשלמה למלך שהשלום שלו.

⁷⁰⁶ עי' שיה"ש רבה (פ"ח סי' יד): בבעל המון המון בעל שהמו אחרי הבעל היך מה דאת אמר
 (שופטים י') ויעבדו את הבעלים ואת העשתרות לפיכך באו עליהן המונות העמיד עליהם משמרות
 וכו' בבעל המון שהמו אחרי המוני המוניות דמלכוותה הה"ד (יהושע ז') וארא בשלל אדרת שנער
 אחת טובה, עיי"ש טו: בבעל המון שהמו אחר הבעל לפיכך באו עליהם המונים שהמו אחריהם
 המוני מלכים הה"ד (תהלים ס"ח) מלכי צבאות ידודין
⁷⁰⁷ עי' שיה"ש רבה (פ"ח סי' יד): נתן את הכרם לנוטרים זה נבוכדנצר.

מאמר פיו של אחיה אשר משילה, כי אדם גדול הוא. כרם היה לשלמה זו כנסת ישראל שנאמר (ישעיהו ח') כי כרם ה' נבואות בית ישראל. בצעל המון – בירושלם שהיא רבת עם והמון רב. צעל – לשון מישור כמו (יהושע י"ג) מצעל גד בצקעת הלצנון. נתן את הכרם לנטרים – מסרה ליד אדונים קשים צבל מדי יון ואדום במדרש קיר השירים מלחתי מהקת סמך על נוטרים הלכו שהם המלכות. איש יצא צפריו – כלומר כל מה שיכלו לגבות מהן גולגוליות וארנוניות ואנפרות הכל גבו מהם להביא לתוך ביתם:

(יב) בְּרַמִּי שְׁלִי לְפָנַי⁷⁰⁹ (יב) פֶּאֶשֶׁר שָׁמַע שְׁלֹמֹה מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל נְבוֹאָתוֹ שֶׁל אַחִיָּה מְשִׁילָה – רָצָה לְהַרְגוֹ, וַיִּנְסֵם יְרֻבְעָם מִפְּנֵי שְׁלֹמֹה וַיִּלְךְ לְמִצְרַיִם, וּבְאוֹתָהּ שָׁעָה נֶאֱמַר בְּנְבוּאָה לְמֶלֶךְ שְׁלֹמֹה, לֵהִיּוֹת הוּא שׁוֹלֵט בְּעֶשְׂרֵת הַשָּׁבָטִים כָּל יְמָיו, וְאַחֲרֵי מוֹתוֹ יֵהָא שׁוֹלֵט בָּהֶם יְרֻבְעָם בֶּן נָבֹט, וַיִּשְׁנֵי הַשָּׁבָטִים הַיְהוּדָה וּבְנֵימִין, יֵהָא שׁוֹלֵט בָּהֶם רְחַבְעָם בֶּן שְׁלֹמֹה.

כרמי שלי לפני – ליום הדין יביאם הקב"ה במשפט ויאמר כרמי אף על פי שמסרתיו בידכם שלי הוא ולפני בא כל מה שחטפתם לכם את פריו ולא נכחד ממני מה שגזיתם מהם והם אומרים. האלף לך שלמה – אלף הכסף שגזינו מהם הכל נחזיר. ומאחיים לנטרים את פריו – ועוד נוסף הרבה משלנו ונתן להם לראשיהם וחכמיהם כענין שנאמר (ירמיה ט"ו) תחת הנחשת אביא זהב. לנטרים את פריו – אלו תלמידי חכמים ואותם תשלומים לתלמידי חכמים כמו שנאמר (ישעיה כ"ג) כי לושצים לפני ה' יהיה סחרה ואתננה של אור, ויש לפרש ומאחיים לנטרים את פריו כדין הנהנה מן ההקדש שמשלם קרן וחומש אף אנו נשלם על קדש ישראל לה' על ראשית תבואתו קרן וחומש חמשו של קרן ומאחיי' הם חומשו של אלף:

(יג) הַיּוֹשֵׁבֵת בַּגְּנָזִים (יג) אָמַר שְׁלֹמֹה בְּסוֹף נְבוֹאָתוֹ – עֵתִיד רַבּוֹן הָעוֹלָם לֹמַר לְכַנְסֵת

⁷⁰⁸ עי' שיה"ש רבה (פ"ח סי' יד): איש יביא בפריו אלף כסף הביא איש על פריו ומצא בו אלף צדיקים שלמים בתורה ובמעשים טובים עי"ש סי' טו: איש יביא בפריו אלף כסף הביא איש על פריו וליקט מהן אלף צדיקים שלמים בתורה ובמע"ט הה"ד (מלכים ב' כ"ד) החרש והמסגר אלף החרש אלף והמסגר אלף ורבנן אמרי זה וזה אלף

⁷⁰⁹ עי' שיה"ש רבה (פ"ח סי' טז): כרמי שלי לפני תני ר' חייא למלך שכעס על בנו ומסרו ביד עבדו מה עשה התחיל חובט עליו במקל אמר לו אל תשמע לאביך אמר לו שוטה שבעולם כל עצמו של אבא לא מסרני לדיך אלא על ידי שלא הייתי שומע לו ואתה אומר לי אל תשמע לאביך כך כיון שגרמו העונות וחרב בית המקדש וגלו ישראל לבבל אמר להם נבוכדנצר אל תשמעו לתורת אביכם שבשמים אלא (דניאל ג') תפלון ותסגדון לצלמא די עבדת אמרו לו ישראל שוטה שבעולם כל עצמנו לא מסרנו הקב"ה לידך אלא שהיינו משתחוים לצלם המד"א (יחזקאל כ"ג) צלמי כשדים חקוקים בשרר ואת אמר לן תפלון ותסגדון לצלמא די עבדת ווי ליה להווא גברא באותה שעה אמר הקב"ה כרמי שלי לפני.

⁷¹⁰ עי' שיה"ש רבה (פ"ח סי' טז): אמר לפניו אותו רשע אלף היו ונתמעטו כאן ונעשו מאתים איש אמר לו הקב"ה אוי לו לאותו רשע לחה סרוחה אלף היו ונתרבו כאן ונעשו מאתים אלף האלף לך שלמה ר' הילל בריה דר' שמואל בר נחמן הרב נוטל אלף ותלמיד נוטל שכר מאתים מה טעם האלף לך שלמה רבי אלכסנדר אמר אין הרב נוטל שכר של תלמודו עד שישלימונו לאחרים מה טעם האלף לך שלמה ר' חייא בריה דרבי אבא דיפו אמר הלומד תורה בצער נוטל אלף שלא בצער מאתים נוטל בשכרו ממי את למד משבטו של יששכר ומשבטו של נפתלי שבטו של נפתלי ע"י שהיו עוסקים ולומדים תורה בצער נוטלו שכר אלף הה"ד (ד"ה א' י"ב) ומנפתלי שרים אלף אבל שבטו של יששכר על ידי שהיו למדין תורה שלא בצער נוטלו שכר מאתים שנאמר (שם) ראשיהם מאתים וכל אחיהם על פיהם ר' יודן בשם ר' בון אמר הלומד תורה שלא במקומו נוטל שכר אלף ובמקומו נוטל שכר מאתים וממי את למד משבטו של יששכר ומשבטו של נפתלי שבטו של נפתלי על ידי שהיו למדין תורה שלא במקומו נוטלו שכר אלף הדא הה"ד ומנפתלי שרים אלף אבל שבטו של יששכר על ידי שהיו למדין תורה במקומו נוטלו שכר מאתים שנאמר ראשיהם מאתים וכל אחיהם על פיהם וכו' האלף לך שלמה שלמה לדידה ומאחיים לנטרים את פריו רבנן וי"א אף זה חול הנה מטתו שלשלמה ששים אף זה ולא מיבעי האיך אלא הא דאמר שמואל מלכותא דקטלא חד משיתא בעלמא לא מיענשא שנאמר כרמי שלי לפני האלף לך. עי' שבועות לה ע"ב: כל שלמה האמורין בש"ש קדש שיר למי שהשלום שלו חוץ מזה כרמי שלי לפני האלף לך שלמה.

ישראל באחרית הימים, את כנסת ישראל הדומה לגנה קטנה בין האמות, היושבת בבית מדרש עם חברי סנהדרין, ושאר העם הנשמעים לקול ראש הישיבה, ולומדים מפיו דבריו, השמיעני התורה קול דבריה, בעת שאת יושבת לזכות ולחיב, ואהיה מסכים לכל מה אשר את עושה.

היושבת בגנים – הקב"ה אומר לכנסת ישראל את הנפולה בגולה רועה בגנים של אחרים ויושבת צנתי כנסיות וצנתי מדרשות. חברים מקשיבים לקולך – מלאכי השרת חזיריך בני אלהים דוגמתך מקשיבים וצאים לשמוע קולך צנתי כנסיות. השמיעני – ולאחר כך יקדישו הם שאמר (איוב ל"ח) צנו יחד כוכבי צקר אלו ישראל ואחר כך ויריעו כל בני אלהים:

(יד) בָּרַח דוּדִי ⁷¹² וְדַמָּה לְךָ לְצָבִי ⁷¹³ אוּ לְעַפְרָיִם ⁷¹⁴ הָאֵילִים עַל הָרֵי בְּשָׁמַיִם (יד) באותה שעה יאמרו זקני כנסת ישראל, ברח לך דודי רבנו העולם מארץ טמאה זאת, ותשרה שכינתך בשמי מרום, ובעת צרה אשר אנחנו מתפללים לפניך, תהיה דומה לצבי – אשר בזמן שהוא ישן עין אחת עצומה ועין אחת תהא פתוחה, או כעפר האילה שבזמן שבורח מסתכל אחוריו, כן אתה תהיה משגיח בנו רואה בצערנו וענויינו משמי מרום. עד עת תרצה בנו, ותגאל אותנו ותביאנו אל הר של ירושלים, ושם יעלו הפהגים לפניך קטרת בשמים.

ברח דודי – מן הגולה הזאת ופדנו מזיניהם. ודמה לך לצבי – למהר הגאולה והשקרה שכינתך על הרי בשמים הוא הר המוריה ובית המקדש שיצנה צמחה זימינו חמו. נשלים פירוש שיר השירים, תהלה ליוצר אורחים:

⁷¹¹ עי' שיה"ש רבה (פ"ח סי' יח) ד"א היושבת בגנים חברים מקשיבים כשישראל נכנסין לבתי כנסיות וקורין קריאת שמע בכיוון הדעת בקול אחד בדעה וטעם אחד הקב"ה אומר להם היושבת בגנים כשאתם קורין חברים אני ופמליא שלי מקשיבים לקולך השמיעני אבל כשישראל קורין קריאת שמע בטירוף הדעת זה מקדים וזה מאחר ואינם מכוונים דעתם בקריאת שמע רוח הקדש צווחת ואומרת. עיי' ש"ט: ד"א היושבת בגנים חברים ר' ירמיה בשם ר' חייא רבה שני חברים שהיו עסוקים בדבר הלכה ונכבשין זה לזה בהלכה עליהם הכתוב אומר (מלאכי ג') אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע וכו' א"ר יודן בשעה שישראל קורין בתורה בחבורות קולך השמיעני ואם לאו ברח דודי א"ר זירא בשעה שישראל קורין את שמע בפה אחד בקול אחד בנעימה אחת קולך השמיעני ואם לאו ברח דודי.

⁷¹² עי' שיה"ש רבה (פ"ח סי' יט): ד"א ברח דודי מן גלות שאנו בה ומתלכלכין בעונות וכו' ברח דודי ודמה לך לצבי, לצבא של מעלה הדומים לכבודך בקול אחד בנעימה אחת וכו' ברח דודי א"ר לוי למלך שעשה סעודה וזימן האורחין מהם אוכלין ושותין ומברכים למלך ומהן אוכלין ושותין ומקללין למלך הרגיש המלך ובקש להכניס בהם מהומה בסעודתו ולערבבה נכנסה מטרונה ולימדה עליהם סניגוריא אמרה לו אדוני המלך עד שאתה מביט באלו שאוכלין ושותין ומקללין אותך הביט באלו שאוכלים ושותים ומברכים אותך ומשבחים לשמך כך כשישראל אוכלים ושותים ומברכין ומשבחין ומקלסין להקב"ה מקשיב לקולם ומתרצה ובשעה שאומות העולם אוכלין ושותין ומחרפין ומנאצין להקב"ה בעריות שמזכירים אותה שעה חושב הקב"ה אפילו להחריב לעולמו והתורה נכנסה ומלמדת סניגוריא ואומרת רבנו של עולם עד שאתה מביט באלו שמחרפין ומכעיסים לפניך הביטה בישראל עמך שמברכים ומשבחים ומקלסים לשמך הגדול בתורה ובמירות ובשבחות ורוח הקדש צווחת ברח דודי ברח מאומות העולם והדבק בהם בישראל

⁷¹³ עי' שיה"ש רבה (פ"ח סי' יט): ודמה לך לצבי טהרנו כצבי או לעופר האילים שתקבל את תפלתנו כקרבן גדיים ואילים וכו' ודמה לך לצבי מה צבי זה בשעה שהוא ישן עינו אחת פתוחה ועינו אחת קמוצה כך בשעה שישראל עושין רצונו של הקדוש ברוך הוא מביט אליהם בשתי עיניו הדא הוא דכתיב (תהלי' ל"ד) עיני ה' אל צדיקים ובשעה שאין עושים רצון הקב"ה מביט להם בעינו אחת שנא' (שם ל"ג) הנה עין ה' אל יראיו

⁷¹⁴ עי' שיה"ש רבה (פ"ח סי' יט): על הרי בשמים בשמי שמים העליונים וכו' על הרי בשמים אתא לך לריחא טבא בזכות אבותינו שריחן עולה לפניך כבשמים זו גן עדן שכולה בשמים לכך נאמר על הרי בשמים וכו' על הרי בשמים א"ר סימון אמר הקדוש ב"ה המתינו לי עד שאשב בדין על הריהם שהם שריהם שנתונות אצלי בשמים הה"ד על הרי בשמים.

וַיְהִי בַיָּמִי שֶׁפֹּט הַשְּׁפֹטִים וַיְהִי רָעַב חֶזֶק בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, עֲשָׂרָה רְעִבּוֹנוֹת חֶזֶקִים נִגְזְרוּ מֵהַשָּׁמַיִם לְהִיּוֹת בְּעוֹלָם, מִיּוֹם שֶׁנִּבְרָא הָעוֹלָם עַד שֶׁיָּבֹא מֶלֶךְ הַמְּשִׁיחַ לִיסֵר בָּהֶם יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ, הָרָעַב הָרָאוּשׁוֹן בַּיָּמִי אָדָם, הָרָעַב הַשְּׁנִי בַיָּמִי לָמֶד, הָרָעַב הַשְּׁלִישִׁי בַיָּמִי אַבְרָהָם. הָרָעַב הָרְבִיעִי בַיָּמִי יֶצְחָק, הָרָעַב הַחֲמִישִׁי בַיָּמִי יַעֲקֹב, הָרָעַב הַשְּׁשִׁי בַיָּמִי בְּעֵז הַקְּרוֹי אַבְצָן הַצְּדִיק שֶׁמִּבֵּית לָחֶם יְהוּדָה, הָרָעַב הַשְּׁבִיעִי בַיָּמִי דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל, הָרָעַב הַשְּׁמִינִי בַיָּמִי אֱלִיהוּ הַנְּבִיא, הָרָעַב הַתְּשִׁיעִי בַיָּמִי אֱלִישָׁע בְּשׁוּמְרוֹן, הָרָעַב הָעֲשִׂירִי עֲתִיד לְהִיּוֹת, לֹא רָעַב לֵאכֹל לָחֶם, וְלֹא צָמָא לְשִׁתּוֹת מִיָּם רַק לְשִׁמְעַ דְּבַר נְבוּאָה מֵאֵת ה' וְכֹאשֶׁר הָיָה הָרָעַב הַזֶּה חֶזֶק בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, יֵצֵא אָדָם גְּדוֹל מִבֵּית לָחֶם יְהוּדָה וַיֵּלֶךְ לָגוּר בְּשָׂדֵה מוֹאָב, הוּא וְאִשְׁתּוֹ וְשְׁנֵי בָנָיו.⁷²⁰

(א) וַיְהִי⁷¹⁶ בַיָּמִי שֶׁפֹּט הַשְּׁפֹטִים⁷¹⁷ וַיְהִי רָעַב בְּאֶרֶץ⁷¹⁸ וַיֵּלֶךְ אִישׁ מִבֵּית לָחֶם יְהוּדָה⁷¹⁹ לָגוּר בְּשָׂדֵי מוֹאָב הוּא וְאִשְׁתּוֹ וְשְׁנֵי בָנָיו⁷²⁰.

⁷¹⁵ עי' רות רבה פ"ב סי' יד: א"ר זעירא מגלה זו אין בה לא טומאה ולא טהרה ולא איסור ולא היתר ולמה נכתבה ללמדך כמה שכר טוב לגומלי חסדים. ועי' מדרש זוטא רות (ב ח): ויאמר בועז אל רות הלא שמעת בתי וגו'. עיניך בשדה אשר יקצרון וגו' ותפול על פניה וגו'. אמר רבי חייא בר אבא כל ראשי פסוקים [של רות] ווין חוץ משמונה פסוקים מפני שדבקה (לברית) [לבני ברית] שניתנה לשמונה ומפני זה כל ראשי פסוקים ווין כלומר (אוי) [ווין] לדור שגבוריו (ידודון) [ירודין]:

⁷¹⁶ עי' מגילה י ע"ב: דבר זה מסורת בידינו מאנשי כנסת הגדולה כל מקום שנאמר ויהי אינו אלא לשון צער וכו' ויהי בימי שפוט השופטים הוה רעב. עי' רות רבה (הק' סי' ז): ויהי בימי אחשוורוש ויהי בימי שפוט השופטים מה צרה היתה שם ויהי רעב בארץ למדינה שהיתה חייבת ליפס למלך מה עשה המלך שלח סמיאון לגובתה מה עשו בני המדינה נטלו אותו והלקוהו וגבו אותו אמרו מה שהיה מבקש לעשות לנו עשינו לו כך בימי שפוט השופטים היה אדם מישראל עובד עבודת כוכבים והיה הדיין מבקש לעשות בו דין והיה הוא בא ומלקה הדיין ואמר מה דבעא מעבד לי עבדתי ליה אוי לדור ששופטיו נשפטין הוי ויהי בימי שפוט השופטים

⁷¹⁷ עי' ב"ב טו ע"ב: איזה דור שכולו הבל הוי אומר זה דורו של שפוט השופטים וכו' מאי דכתיב ויהי בימי שפוט השופטים דור ששופט את שופטיו אומר לו טול קיסם מבין (עיניך) [שיניך] אומר לו טול קורה מבין עיניך אמר לו כספך היה לסיגים אמר לו סבאך מהול במים [פי' רש"י]: ששופט את שופטיו - שהיו השופטין עצמן מקולקלים והיה פתחון פה לנשפט להוכיח את מוכיחו שאם אמר לו השופט טול קיסם מבין עיניך הסתלק ופרוש מעבירה קטנה שבידך יכול זה לומר טול קורה מבין עיניך פרוש מעבירה חמורה שבידך: סבאך - יינך כמו אל תהי בסבאי יין (משלי כג): מהול - מעורב וכן כל לשון הוללות שבתורה לשון ערבוב: [עי' רות רבה (פ"א סי' א): ויהי בימי שפוט השופטים אוי לדור ששפטו את שופטיהם ואוי לדור ששופטיו צריכין להשפט שנא' (שופטים ב') וגם אל שופטיהם לא שמעו ומי היו רב אמר ברק ודבורה היו ריב"ל אמר שמגר ואהוד היו רב הונא אמר דבורה וברק ויעל היו שפט חד שפטים תרין השפטים תלתא:

⁷¹⁸ עי' רות רבה (הקדמה ב): על ידי שנתעצלו ישראל מלעשות תשובה בימי שופטים תפיל תרדמה ונפש רמיה תרעב ע"י שהיו מרמים להקדוש ברוך הוא מהם עובדין לעבודת כוכבים ומהם עובדים להקדוש ברוך הוא הרעיבן הקדוש ברוך הוא ברעבון בימי שופטיהם. עי"ש סי' ג: באותה שעה אמר הקב"ה בני סרבנין הן לכלותן אי אפשר להחזירן למצרים אי אפשר להחליפם באומה אחרת איני יכול אלא מה אעשה להם הריני מייסרן ביסורים ומצרפן ברעבון בימי שפוט השופטים הה"ד ויהי בימי שפוט השופטים ויהי רעב בארץ. עי"ש (פ"א סי' ד): ויהי רעב בארץ עשרה רעבון באו לעולם אחד בימי אדם הראשון אחד בימי למך ואחד בימי אברהם ואחד בימי יצחק ואחד בימי יעקב ואחד בימי אליהו ואחד בימי אלישע ואחד בימי דוד ואחד בימי שפוט השופטים ואחד שמתגלגל ובא לעולם אחד.

⁷¹⁹ עי' רות רבה (פ"א סי' ד): למה נענש אלימלך ע"י שהפיל לבן של ישראל עליהם לבוליטין שהיה שרוי במדינה והיו בני המדינה סבורין עליו ואומרים שאם יבואו שני בצורת והוא יכול לספק את המדינה עשר שנים מזון כיון שבאת שנת בצורת יצתה לה שפחתו מעילת בסידקי וקופתה בידה והיו בני המדינה אומרים זהו שהיינו בטוחים עליו שאם תבא בצורת הוא יכול לפרנס אותנו עשר שנים והרי שפחתו עומדת בסידקי וקופתה בידה כך אלימלך היה מגדולי המדינה ומפרנסי הדור וכשבאו שני רעבון אמר עכשו כל ישראל מסבבין פתחי זה בקופתו זה בקופתו עמד וברח לו מפניהם הה"ד וילך איש מבית לחם יהודה

⁷²⁰ עי' רות רבה (פ"א סי' ה): הוא ואשתו ושני בניו הוא עיקר ואשתו טפלה לו ובניו טפלין להם:

ויהי זימי שפוט השופטים – לפני מלך מלך שאלו שהיו הדורות מתפרנסים על ידי שופטים וזימי אצלו היה שאמרו רבותינו אצלן זה בועז. וילך איש – עשיר גדול היה ופרנס הדור ולא מארץ ישראל לחולה לארץ מפני כרות העין שהיתה עינו כרה בעניי' הבאים לדוחקו לכך נענש:

(ב) וְשֵׁם הָאִישׁ אֱלִימֶלֶךְ וְשֵׁם אִשְׁתּוֹ נְעָמִי וְשֵׁם בְּנֵי מַחְלוֹן וְכִלְיוֹן אֶפְרָתִים חֲשׂוּבִים מִבֵּית לָחֶם יְהוּדָה וַיָּבֹאוּ עַד שְׂדֵה מוֹאָב וַיְהִיו שָׂם שָׂרִים.

וְשֵׁם הָאִישׁ אֱלִימֶלֶךְ⁷²¹ וְשֵׁם אִשְׁתּוֹ נְעָמִי⁷²² וְשֵׁם בְּנֵי מַחְלוֹן וְכִלְיוֹן⁷²³ אֶפְרָתִים⁷²⁴ מִבֵּית לָחֶם יְהוּדָה וַיָּבֹאוּ שָׂרֵי מוֹאָב וַיְהִיו שָׂם⁷²⁵.

אפרתים – חסודים וכן (שמואל א ח) בן תוחו בן לוף אפרתי אצוני"נוס, ראה חשיבותו שהרי השא עגלון מלך מואב את בתו למחלון לאמר מר רות בתו של עגלון היתה, ד"א אפרתים בית לחם קרויה אפרת:

(ג) וַיָּמָת אֱלִימֶלֶךְ אִישׁ וַיָּמָת. וַיָּמָת אֱלִימֶלֶךְ בַּעֲלָהּ שֵׁל נְעָמִי, וַתִּשְׂאָר הִיא אֶלְמִנָּה וְשֵׁנִי בְּנִיָּה נְעָמִי⁷²⁶ וַתִּשְׂאָר הִיא וְשֵׁנִי בְּנִיָּה⁷²⁷.

וַיָּמָת. וַיָּמָת אֱלִימֶלֶךְ בַּעֲלָהּ שֵׁל נְעָמִי, וַתִּשְׂאָר הִיא אֶלְמִנָּה וְשֵׁנִי בְּנִיָּה נְעָמִי⁷²⁶ וַתִּשְׂאָר הִיא וְשֵׁנִי בְּנִיָּה⁷²⁷.

איש נעמי – למה נאמר מכאן אמרו חז"ל איש מת אלף לאשתו (ואמר איש נעמי כלומר לפי שהוא היה איש נעמי וסולט עליה והיא טפלה לו לכן פגעה בו מדת הדין ולא בה). גם שניהם – מהו גם בתחלה לקו בזמננס ומתו גמליהם ומקניהם אח"כ מתו גם הם:

(ד) וַיִּשְׂאוּ לָהֶם נָשִׁים מוֹאָב שֵׁם הָאֶחָת שָׂם הָאֶחָת וַיִּקְחוּ לָהֶם נָשִׁים נְכָרִיּוֹת מִבְּנוֹת מוֹאָב שֵׁם הָאֶחָת עֲרָפָה, וְשֵׁם הַשֵּׁנִית רֹת בֵּת עֲגִלּוֹן מֶלֶךְ מוֹאָב וַיִּשְׁבוּ מִבְּנוֹת⁷²⁸ שָׂם הָאֶחָת.

וַיִּשְׂאוּ לָהֶם נָשִׁים מוֹאָב שֵׁם הָאֶחָת שָׂם הָאֶחָת וַיִּקְחוּ לָהֶם נָשִׁים נְכָרִיּוֹת מִבְּנוֹת מוֹאָב שֵׁם הָאֶחָת עֲרָפָה, וְשֵׁם הַשֵּׁנִית רֹת בֵּת עֲגִלּוֹן מֶלֶךְ מוֹאָב וַיִּשְׁבוּ מִבְּנוֹת⁷²⁸ שָׂם הָאֶחָת.

⁷²¹ עי' רות רבה (פ"ב סי' ה): ושם האיש אלימלך שהיה אומר אלי תבא מלכות.

⁷²² עי' רות רבה (פ"ב סי' ה): ושם אשתו נעמי שהיו מעשיה נאים ונעימים.

⁷²³ עי' רות רבה (פ"ב סי' ה): ושם שני בניו מחלון וכליון שנמחו מן העולם וכליון שכלו מן העולם. עי' ב"ב צא ע"ב: כתיב מחלון וכליון וכתיב (דבה"י א' ד כב) יואש ושרף רב ושמאל חד אמר מחלון וכליון שמן ולמה נקרא שמן (שרף ויואש) [יואש ושרף] יואש שנתיאשו מן הגאולה שרף שנתחייבו שריפה למקום וחד אמר יואש ושרף שמן ולמה נקרא שמן מחלון וכליון מחלון שעשו גופן חולין וכליון שנתחייבו כליה למקום תניא כמאן דאמר מחלון וכליון שמן דתניא מאי דכתיב ויוקים ואנשי כוזיבא ויואש ושרף אשר בעלו למואב וישבי לחם והדברים עתיקים ויוקים זה יהושע שהקים שבועה לאנשי גבעון ואנשי כוזיבא אלו אנשי גבעון שכזבו ביהושע ויואש ושרף אלו מחלון וכליון ולמה נקרא שמן יואש ושרף יואש שנתיאשו מן הגאולה שרף שנתחייבו שריפה למקום אשר בעלו למואב שנשאו נשים מואביות.

⁷²⁴ עי' רות רבה (פ"ב סי' ה): אפרתים ריב"ל אומר פלטיאני רבי ב"ר נחמיה אומר אבגניסטי ד"א אפרתים ר' פנחס אמר כל אותה העטרה שנתעטר אפרים מיעקב אבינו בשעת פטירתו מן העולם אמר לו אפרים ראש השבט ראש הישיבה המעולה והמשובח שבבני יהיה נקרא לשמך.

⁷²⁵ עי' רות רבה (פ"ב סי' ו) ויבואו שדה מואב ויהיו שם בתחילה באו להם בעיירות מצאו אותם פרוצים בעבירות אחר כך באו להם לכרכים מצאו אותם מדוחקין במים ואחר כך חזרו להם בעיירות ויבואו שדה מואב ויהיו שם.

⁷²⁶ עי' רות רבה (פ"ב סי' ז): מת האיש מי מחסרו אלא אשתו שנאמר וימת אלימלך איש נעמי.

⁷²⁷ עי' רות רבה פ"ב סי' ח: ותשאר היא ושני בניה א"ר חנינא בריה דר' אבהו נעשית היא שירי

מנחות:

עֲרַפָּה⁷²⁹ וְשֵׁם הַשְּׁנִייתָ שֶׁם כְּזֶמֶן עֶשֶׂר שָׁנִים.
רוֹת⁷³⁰ וַיֵּשְׁבוּ שָׁם בְּעֶשֶׂר
שָׁנִים⁷³¹:

(ה) וַיָּמֹתוּ גַם שְׁנֵיהֶם מַחְלוֹן וּכְלִיֹן⁷³² וַתִּשָּׂאֵר
הָאִשָּׁה⁷³³ מִשְׁנֵי יְלָדֶיהָ
וּמֵאִשָּׁה:

(ו) וַתִּקֶּם הִיא וְכַלְתֶּיהָ וַתֵּשֶׁב מִשְׁדֵי מוֹאָב כִּי הִתְבַּשְּׂרָה בְשָׂדֶה
מִשְׁדֵי מוֹאָב כִּי זָכַר ה' אֶת עַמּוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְתַת לָהֶם לֶחֶם
בְּזָכוֹת אֲבָצָן הַשּׁוֹפֵט וּבַתְּפִלָּתוֹ שֶׁהִתְפַּלֵּל לִפְנֵי ה', הוּא בְעַז הַחֲסִיד.
וַתִּקֶּם ה' אֶת עַמּוֹ לְתַת
לָהֶם לֶחֶם:

(ז) וַתֵּצֵא מִן הַמְּקוֹם אֲשֶׁר הִיְתָה שְׁמָה וּשְׁתֵי כְלוֹתֶיהָ עִמָּה
וַתִּלְכְּנָה בְּדֶרֶךְ לְשׁוּב אֶל אֶרֶץ יְהוּדָה.
הִיְתָה שְׁמָה⁷³⁵ וּשְׁתֵי
כְלוֹתֶיהָ עִמָּה וַתִּלְכְּנָה
בְּדֶרֶךְ לְשׁוּב אֶל אֶרֶץ
יְהוּדָה⁷³⁶:

ותלכא מן המקום – למה נאמר הכי כבר נאמר ותשב משדה מואב ומהיכן תשוב אם לא תלכא מן
המקום שהיתה שם תלכא מגיד שזיאת לדיק מן המקום ניכרת ועושה רושם פנה פנה הדרה פנה

⁷²⁸ עי' רות רבה (פ"ב סי' ט): וישאו להם נשים מואביות תני בשם ר' מאיר לא גירום ולא
הטבילו אותם ולא היתה הלכה להתחדש ולא היו נענשין עליהם עמוני ולא עמונית מואבי ולא
מואבית.

⁷²⁹ עי' רות רבה (פ"ב סי' ט): שם האחת ערפה שהפכה עורף לחמותה

⁷³⁰ עי' רות רבה (פ"ב סי' ט): ושם השנית רות שראתה בדברי חמותה ר' ביבי בשם ר' ראובן
אמר רות וערפה בנותיו של עגלון היו שנאמר (שופטים ג') דבר סתר לי אליך המלך ויאמר הס וגו'
וכתיב (שם) ואהוד בא אליו וגו' ויאמר אהוד דבר אלהים לי אליך ויקם מעל הכסא אמר לו הקב"ה
אתה עמדת מכסאך לכבודי חייך הריני מעמיד ממך בן יושב על כסא ה'

⁷³¹ עי' רות רבה (פ"ב סי' ט): וישבו שם כעשר שנים כשלושים כארבעים או חסר או יותר. עי'
מדרש זוטא רות (א ד): וישבו שם כעשר שנים. [מלמד] שהגזירה תולה עד עשר שנים.

⁷³² עי' רות רבה (פ"ב סי' י): וימותו גם שניהם מחלון וכליון ר' חוניא ור' יהושע ברבי אבין
ורבי זבדא חתניה דרבי לוי לעולם אין בעל הרחמים פורע מן הנפשות תחילה וכו' ואף במחלון
וכליון כך היה בתחלה מתו סוסיהם חמוריהם גמליהם ואח"כ וימת אלימלך ואחר כך וימותו גם
שניהם מחלון וכליון

⁷³³ עי' רות רבה (פ"ב סי' י): ותשאר האשה א"ר חנינא נעשתה שירי שירים

⁷³⁴ עי' רות רבה (פ"ב סי' יא): ותקם היא וכלותיה ותשב משדה מואב כי שמעה בשדה מואב
שמעה מהרוכלין המחזירין בעיירות ומה שמעה כי פקד ה' את עמו לתת להם לחם.

⁷³⁵ עי' רות רבה (פ"ב סי' יב): ותצא מן המקום אשר היתה שמה ותצא וכי לא יצאתה משם
אלא היא והלא כמה גמלים יצאו כמה חמרים יצאו ואת אמרת ותצא ר' עזריה בשם ר' יהודה בר'
סימון גדול שבעיר הוא זיוה והוא הודה והוא שבחה פנה משם פנה זיוה פנה הודה
פנה הדרה פנה שבחה

⁷³⁶ עי' רות רבה (פ"ב סי' יב): ותלכנה בדרך לשוב אל ארץ יהודה אמר ר' יהודה א"ר יוחנן
עברו על שורת הדין והלכו ב"ט ד"א ותלכנה בדרך הוצרה עליהם הדרך שהלכו בייחף ותלכנה היו
עסוקות בהלכות גרים.

שבחה של עיר וכן (בראשית כה) וילא יעקב מצאח שבוע. כי זקנתי מהיות לאיש – שאנשא לו ואוליד בנים ותנשאו להם שאינם אסורים לכם ואינכם אסורים להם משום אשת אחיו שלא היה בעולמו שאינה זקוקה ליבם לפי שלא היו למחלון וכליון קדושין זהו ולא נתגייירו ועכשיו הן באות להתגיייר כמו שנאמר כי אתך נשוי לעמד מעתה נהיה לעם אחד. כי אמרתי יש לו תקוה – כי אפילו אמר לי לבי יש לי תקוה לינשא עוד וללדת בנים. וגם הייתי הלילה לאיש – ויותר מכן אפילו הריתי הלילה זכרים. וגם ילדתי בנים – או אפילו כבר ילדתי בנים:

וּתְאמַר. וְתֹאמַר נְעָמִי לְשֵׁתִי כְלִתִּיהָ לְכָנָה שְׂבָנָה אִשָּׁה לְבֵית אִמִּי יַעֲשֵׂה ה' עִמָּכֶם חֶסֶד כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתֶן עִם בְּעֲלֵיכֶן הַמֵּתִים שְׂמֹאנֹתֵם לְהִינָשׂא לְאֲנָשִׁים אַחַר מוֹתֵם, וְעָמִי שָׁזְנָתָן וְכִלְכַּלְתָּן אוֹתִי.
(ח) וְתֹאמַר נְעָמִי לְשֵׁתִי כְלִתִּיהָ לְכָנָה שְׂבָנָה אִשָּׁה לְבֵית אִמִּי⁷³⁷ יַעֲשֵׂה (יַעֲשֵׂה) ה' עִמָּכֶם חֶסֶד⁷³⁸ כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתֶם עִם הַמֵּתִים⁷³⁹ וְעָמְרִי⁷⁴⁰:

יְתֵן. יְתֵן ה' לְכֶם שְׂכָר שְׁלָם עַל הַחֶסֶד שֶׁעָשִׂיתֶן עִמָּדִי וּבְאוֹתוֹ הַשְּׂכָר תִּמְצְאוּ מְנוּחָה כֹּל אַחַת וְאַחַת בְּבֵית בַּעֲלָהּ וְתִשְׁקַל לָהֶן וְתִשְׂאֲנָה קוֹלָן וְתִבְכְּיָנָה.
(ט) יְתֵן ה' לְכֶם⁷⁴¹ וּמְצֹאֵן מְנוּחָה⁷⁴² אִשָּׁה בֵּית אִישָׁה⁷⁴³ וְתִשְׁקַל לָהֶן וְתִשְׂאֲנָה קוֹלָן וְתִבְכְּיָנָה:

וּתְאמַרְנָה. וְתֹאמַרְנָה לָהּ, לֹא נָשׁוּב לְעַמָּנוּ וּלְיִרְאָתָנוּ, כִּי רַק עִמָּךְ נָשׁוּב לְעַמָּךְ לְהִתְגַּיֵּר.
(י) וְתֹאמַרְנָה לָהּ כִּי אֶתְךָ נָשׁוּב לְעַמָּךְ:

וּתְאמַר נְעָמִי שְׂבָנָה בְּנָתִי לְמָה תִּלְכְּנָה עִמִּי הַעוֹד לִי וְלָדוֹת בְּמַעֲי וְהִיוּ לְכֶם לְאֲנָשִׁים.
(יא) וְתֹאמַר נְעָמִי שְׂבָנָה בְּנָתִי⁷⁴⁴ לְמָה תִּלְכְּנָה עִמִּי הַעוֹד לִי בְּנִים בְּמַעֲי וְהִיוּ לְכֶם לְאֲנָשִׁים:

שְׂבָנָה. שְׂבָנָה בְּנָתִי מֵאַחֲרַי, לְכָנָה לְעַמָּכֶם, כִּי זָקַנְתִּי מֵהִיּוֹת נְבֻעֶלֶת לְאִישׁ כִּי אֶמְרָתִי אֵלּוּ אֲנִי עֲלֵמָה יֵשׁ לִי תִקְוָה אֲכֵן הִיִּתִּי נְבֻעֶלֶת
(יב) שְׂבָנָה בְּנָתִי לְכֵן כִּי

⁷³⁷ עי' רות רבה (פ"ב סי' יג): ותאמר נעמי לשתי כלותיה לכנה שובנה אשה לבית אמה לבית אומתה אבנימוס הגרדי מתה אמו ועלה ר' מאיר להראות לו פנים ומצא אותם יושבין אבליים לאחר זמן מת אביו ועלה ר"מ להראות לו פנים ומצא אותן עסוקין במלאכתן א"ל כמדומה אני שאמד חביבה עליך יותר מאביך א"ל ולא כן כתיב אשה לבית אמה ולא לבית אביה אמר לו יפה אמרת שאין אב לך. ע"י מדרש זוטא רות (א ח): [לכנה] שובנה בנותי (לכנה) אשה לבית אמה. למה נאמר לבית אביה ללמדך שאין אב לגוי.

⁷³⁸ עי' רות רבה (פ"ב סי' יד): יעשה ה' עמכם חסד ר' חנינא בר אדא אמר יעשה כתיב.

⁷³⁹ עי' רות רבה (פ"ב סי' יד): כאשר עשיתם עם המתים שנטפלתם בתכריכיהן.

⁷⁴⁰ עי' רות רבה (פ"ב סי' יד): ועמדי שויתרו לה כתובותיהן.

⁷⁴¹ עי' רות רבה (פ"ב סי' טו): יתן ה' לכם א"ר יוסי כל אותן הטובות והנחמות שעתיד הקב"ה

ליתן לשלמה דכתיב (מ"א ה') ויתן אלהים חכמה לשלמה יהיו מכם.

⁷⁴² עי' רות רבה (פ"ב סי' טו): ומצאנה מנוחה ומצאן כתיב אחת מוצאת שתיים לא מוצאות

⁷⁴³ עי' רות רבה (פ"ב סי' טו): אשה בית אישה מכאן שאין קורת רוח לאשה אלא בבית בעלה

⁷⁴⁴ עי' רות רבה (פ"ב סי' טז): שבנה בנותי לכנה ר' שמואל בר נחמני בש"ר יודן בר' חנינא

בשלש מקומות כתיב כאן שבנה שבנה כנגד ג' פעמים שדוחין את הגר ואם הטריח יותר מכאן מקבלין אותו.

זְקַנְתִּי מִהֵיוֹת לְאִישׁ בִּי בְלִילָה לְאִישׁ וְאָכַן הֵייתִי יוֹלְדַת בָּנִים.
 אָמַרְתִּי יֵשׁ לִי תִקְוָה גַם הֵייתִי הַלֵּילָה לְאִישׁ⁷⁴⁵
 וְגַם יוֹלְדַתִּי בָנִים⁷⁴⁶:

(יג) הִלְהֵן תִּשְׁבְּרֶנָּה עַד אֲשֶׁר יִגְדְּלוּ הִלְהֵן תַּעֲגֶנָּה לְבִלְתֵּי הַיּוֹת לְאִישׁ אֵל בְּנָתִי בִּי מֵר לִי מְאֹד מִכֶּם בִּי יִצְאָה בִּי יָד ה'⁷⁴⁷

אולי להן אתן ממתינות עד שייגדלו, כִּאֲשֶׁר הַשׁוֹמְרֵת לִיבָם קָטָן שִׁישְׂאָנָה לְאִשָּׁה, הַבְּגִלָּם אֲתָן יוֹשְׁבוֹת עֲגוּמוֹת שְׁלֵא לְהַנְשֵׂא לְאִישׁ, בְּבִקְשָׁה בְּנָתִי אֵל תִּמְרְרוּ נְפֹשֵׁי, כִּי מֵר לִי יוֹתֵר מִכֶּן, כִּי יִצְאָה בִּי מִכָּה מִלְפָּנַי ה'.

הלהן תשברנה – בתמיהה שמא להם תצפנה עד אשר יגדלו לשון (תהלים קמו) שזרו על ה' אלהיו. תעגנה – לשון חסור כלל כמו עג עוגה ועמד בתוכה ויש פותרין לשון עיגון ולל יתכן שחס כן היה לו לינקד הגו"ן דגש או לכתוב שני נוני"ן. כי יצאה בי יד ה' – אמר רבי לוי כל מקום שנאמר יד ה' מכת דבר היא וזנין אז לכולם (שמות ט) הנה יד ה' הויה:

(יד) וְתִשְׁנָה קוֹלָן וְתִבְכִּינָה עוֹד פְּעַם אַחֲרַת וְתִשְׁק עֶרְפָּה לְחַמוֹתָהּ וְרוֹת דְּבָקָה בָּהּ.
 וְתִבְכִּינָה⁷⁴⁸ עוֹד וְתִשְׁק עֶרְפָּה לְחַמוֹתָהּ⁷⁴⁹ וְרוֹת דְּבָקָה בָּהּ:

ותשאנה קולן ותבכינה עוד פעם אחרת ותשק ערפה לחמותה ורות דבקה בה.

(טו) וְתֹאמַר הִנֵּה שָׁבָה יְבַמְתָּךְ אֶל עַמָּה וְאֵל יִרְאָתָה שׁוֹבֵי אַחַר יְבַמְתָּךְ לְעַמְּךָ וְלִירְאָתָךְ.
 וְתֹאמַר הִנֵּה שָׁבָה יְבַמְתָּךְ אֶל עַמָּה וְאֵל

⁷⁴⁵ ע"י רות רבה (פ"ב סי' טז): א"ר יוחנן למדך התורה דרך ארץ שאין תשמיש ביום אלא בלילה הה"ד (אסתר ב') בערב היא באה ובבקר היא שבה וכתוב גם הייתי הלילה לאיש.

⁷⁴⁶ ע"י רות רבה (פ"ב סי' יז): וגם הייתי שילדתי בנים הא אילו הייתי הלילה לאיש ילדתי בנים. ע"י רות רבה (פ"ב סי' יז): הלהן תשברנה יכולות אתם יושבות עד אשר יגדלו הלהן תעגנה יכולות אתם יושבות עגונות לבלתי היות לאיש אל בנותי אללי בנותי כי מר לי מאד מכס בשבילכם כי יצאה בי ובבני ובבעלי יד ה'. ע"י רות רבה (פ"ב סי' יח): ר' חנינא בריה דר' אבהו פתר קרייא במשה אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע בהן קלסתך שנאמר (דברים י) הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים והייתי סבור שתתן לי פרופקפיא הלהן תעגנה הוגעתני במלאך המות הן שבקת גבי ואמרת לי הן קרבו ימך למות וחוזר ואומר לישראל אל בנותי אללי בני כי מר לי מאד מכס בשבילכם בי ובאחי יצתה יד ה'. עיי"ש סי' יט: א"ר לוי כל מקום שנאמר בו יד ה' מכת דבר היא.

⁷⁴⁸ ע"י רות רבה (פ"ב סי' כ): ותשאנה קולן ותבכינה חסר אל"ף תשש כחן שהן מהלכות ובוכות ר' ברכיה בשם ר' יצחק מ' פסיעות הלכה ערפה עם חמותה ונתלה לבנה ארבעים יום שנאמר (שמואל א' י"ז) ויגש הפלשתי השכם והערב ר' יודן בשם ר' יצחק ד' מילין הלכה ערפה עם חמותה ועמדו ממנה ד' גבורים שנאמר (שם ב' כ"א) ארבעת אלה יולדו להרפה א"ר יצחק כל אותו הלילה שפרשה ערפה מחמותה נתערבו בה ערות גוים של מאה בני אדם הה"ד (שם א' י"ז) והוא מדבר עמם וגו' ממערכות פלשתים ממערות כתיב ממאה ערלות גוים שנתערו בה כל הלילה ר' תנחומא אמר אף כלב אחד דכתיב (שם) ויאמר הפלשתי אל דוד הכלב אנכי. ע"י מדרש זוטא רות (א יד): רות כל שעה שחמותה אומרת לה לכי בתי היתה בוכה שנאמר ותשנה קולן ותבכינה עוד (רות א' י"ד) ולבסוף ותשק ערפה לחמותה ורות דבקה בה (שם שם). ע"י סוטה מב ע"ב: דרש רבא בשכר ארבע דמעוות שהורידה ערפה על חמותה זכתה ויצאו ממנה ארבעה גבורים שנאמר ותשאנה קולן ותבכינה.

⁷⁴⁹ ע"י רות רבה (פ"ב סי' כא): ותשק ערפה לחמותה כל נשיקה של תיפלות בר מן תלת נשיקה של גדולה ונשיקה של פרקים ונשיקה של פרישות וכו' של פרישות שנאמר ותשק ערפה לחמותה רבי תנחומא אמר אף נשיקה של קריבות וכו'. ע"י סוטה מב ע"ב: ותשק ערפה לחמותה ורות דבקה בה אמר רבי יצחק אמר הקדוש ברוך הוא יבואו בני הנשוקה ויפלו ביד בני הדבוקה.

אלהיה⁷⁵⁰ שובי אחרי
יבמתך:

הנה שבה יצמתך – זה טעמו למעלה תחת השי"ן לפי שהוא לשון עזר (אסתר 3) וצדקה היא שבה
טעמו למטה צדי"ת לפי שהוא לשון הווה וכן כל כיוצא בהם:

(טז) ותאמר רות לא תקניטי אותי לעזבך לשוב מאחריך כי תאבה אני להתגיר, אמרה נעמי: נצטוינו לשמר שבתות וימים טובים לבלתי לכת חוץ מאלפים אמה, אמרה רות: כי אל כל אשר תלכי אלך, אמרה נעמי: נצטוינו שלא ללון יחד עם גוים, אמרה רות: כי אל כל מקום אשר תליני אליו, אמרה נעמי: נצטוינו לשמר שש מאות ושלוש עשרה מצוות, אמרה רות: מה ששומרים עמך, אהיה שומרת אני, כאלו היו עמי מקדם, אמרה נעמי: נצטוינו שלא לעבד עבודה זרה, אמרה רות: אלקיך הוא אלקי.

אל ותאמר רות אל תפגעני בי⁷⁵¹ לעזבך לשוב מאחריך כי אל אשר תלכי אלך⁷⁵² ובאשר תליני אליו⁷⁵³ עמך עמי⁷⁵⁴ ואלהיך אלהי⁷⁵⁵:

אל תפגע בי – אל תפצרי בי. כי אל אשר תלכי אלך – מכאן אמרו רבותינו ז"ל גר שבה להתגיר מודיעים לו מקצת עונשים שאם בא לחזור בו יחזור שמתוך דברים של רות אתה למד שאמרה לה נעמי אסור לנו לזאת חוץ לתחום שצבת אלך באשר תלכי אלך, אסור לנו להתייחד נקבה עם זכר שאינה אישה אמרה לה באשר תליני אליו, עמנו מובדלים משאר עמים בשש מאות ושלוש עשרה מצוות עמי, אסור לנו ע"א אלהיך אלהי, ארבע מיתות נמסרו לבית דין באשר תמותי אמות, שני קברים נמסרו לבית דין אחד לנסקליו ונסרפין ואחד לנהרגין ונחנקין אמרה לה וסם אקבר:

(יז) באשר תמותי אמות⁷⁵⁶ ושם אקבר⁷⁵⁷ כה יעשה ה' לי וכה יסיף בי המות יפריד ביני ובינך⁷⁵⁸.

באשר. אמרה נעמי: יש לנו ארבע דיני מות לרשעים, סקילת אבנים, שרפת אש, והרג סיף, ותלית עץ, אמרה רות: לכל אשר תמותי אמות, אמרה נעמי: יש לנו בית קברות, אמרה רות: ושם אהיה קבורה, ולא תוסיפי עוד לדבר, כה יעשה ה' לי וכה יוסיף, פי המות יפריד ביני ובינך.

כה יעשה ה' לי – כאשר התחיל להרע שיצאה בי ידו להמית אישי ולירד מנכסי. וכה יוסיף – אם

⁷⁵⁰ עי' רות רבה (פ"ב סי' כא): כיון ששבה אל עמה שבה אל אלהיה.
⁷⁵¹ עי' רות רבה (פ"ב סי' כב): מהו אל תפגעני בי אמרה לה לא תחטא עלי לא תסבין פגעיק מני לעזבך לשוב מאחריך מכל מקום דעתי להתגיר אלא מוטב על ידך ולא ע"י אחרת כיון ששמעה נעמי כך התחילה סודרת לה הלכות גרים.
⁷⁵² עי' רות רבה (פ"ב סי' כב): אמרה לה בתי אין דרכן של בנות ישראל לילך לבתי תיאטראות ולבתי קרקסאות שלהם אמרה לה אל אשר תלכי אלך. עי' רות רבה (פ"ב סי' כג): דבר אחר אל אשר תלכי אלך באהל מועד בגלגל בשילה בנוב בגבעון בבית עולמים. עי' יבמות מז ע"ב: אמרה לה אסיר לן תחום שבת באשר תלכי אלך.
⁷⁵³ עי' רות רבה (פ"ב סי' כב): אמרה לה בתי אין דרכן של ישראל לדור בבית שאין שם מזוזה אמרה לה באשר תליני אליו. עיי"ש סי' כג: באשר תליני אליו לנה אני על קרבנותי. עי' יבמות מז ע"ב: אסיר לן יחוד באשר תליני אליו.
⁷⁵⁴ עי' רות רבה (פ"ב סי' כב): עמך עמי אלו עונשין ואזהרות. עיי"ש סי' כג: עמך עמי לבטל עבודת כוכבים שלי. עי' יבמות מז ע"ב: מפקדינן שש מאות וי"ג מצות עמך עמי.
⁷⁵⁵ עי' רות רבה (פ"ב סי' כב): ואלהיך אלהי שאר מצות. עיי"ש סי' כג: ואלהיך אלהי לשלם שכר פעולתי. עי' יבמות מז ע"ב: אסיר לן עבודת כוכבים ואלהיך אלהי.
⁷⁵⁶ עי' רות רבה (פ"ב סי' כד): באשר תמותי אמות אלו ד' מיתות ב"ד סקילה שריפה הרג וחנק.
⁷⁵⁷ עי' רות רבה (פ"ב סי' כד): ושם אקבר אלו שני קברים המתוקנים לב"ד אחד לנסקליו ולנשרפין ואחד לנהרגין ולנחנקין
⁷⁵⁸ עי' רות רבה (פ"ב סי' כד): כה יעשה ה' לי וכה יוסיף אמרה לה בתי כל מה שאת יכולה לסגל מצות וצדקות סגלי בעולם הזה אבל לעתיד לבא כי המות יפריד ביני ובינך

יפריד בני וזניך כי אם המות:

(יה) ותרא פי מתאמצת היא ללכת אתה ותחדל לדבר אליה. היא ללכת אתה ותחדל לדבר אליה⁷⁵⁹:

ותחדל לדבר אליה – מכאן אמרו אין מרבין עליו ואין מדקדקין עליו:

(יט) ותלכנה שתיהם⁷⁶⁰ עד באנה בית לחם ויהי בבאנה בית לחם ותהם כל העיר עליהן ותאמרנה הזאת נעמי⁷⁶¹:

ותלכנה שתיהם עד באנה בית לחם ויהי בבאנה בית לחם ותהם כל העיר עליהן ותאמרנה הזאת נעמי⁷⁶¹: ותלכנה שתיהם – אמר רבי אבהו זל וראה כמה חזינים הגרים לפני הקב"ה כיון שנתנה דעתה להתגיייר השוק אותה הכתוב לנעמי. ותהם כל העיר – נעשית הומיה כל העיר כולם נתקבצו לקבור אשתו של בועז שמתה בו ביום. הזאת נעמי – ה"ל נקודה חטף מפני שהיא בתמיה הזאת נעמי פרגילה ללאת כלבים וצפרדים חזיתם מה עלתה לה על אשר ילאתה לחוזה לארץ:

(כ) ותאמר אליהן אל תקראנה לי נעמי קראן לי מרא בי המר שדי לי מאד⁷⁶²:

(כא) אני מלאה הלכתי⁷⁶³ וריקם השיבני אתן קוראות לי נעמי. ומלפני ה' ענתה בי חסאתי ושדי הרע לי.

⁷⁵⁹ עי' רות רבה (פ"ג סי' ה): ותרא כי מתאמצת היא ללכת אתה א"ר יהודה ב"ר סימון בא וראה כמה חביבים הגרים לפני המקום כיון שנתנה דעתה להתגיייר השוק הכתוב לנעמי. עי' יבמות מז ע"ב: ואין מרבין עליו [על הגר] ואין מדקדקים עליו: אמר רבי אלעזר מאי קראה דכתיב ותרא כי מתאמצת היא ללכת אתה ותחדל לדבר אליה.

⁷⁶⁰ עי' רות רבה (פ"ג סי' ו): ותלכנה שתיהן א"ר שמואל בר' סימון אותו היום קציר העומר היה דתנינן תמן כל העיירות הסמוכות לשם היו מתכנסות כדי שיהא נקצר בעסק גדול ויש אומרים אבצן היה משיא את בנותיו אותו היום ר' תנחומא בשם ר' עזריה ור' מנחמא בשם ר' יהושע בר אבין כתיב (תהלים פ"ט) ה' צבאות מי כמוך חסין יה שמוציא דברים בעונתן אשתו של בעז מתה באותו היום ונתכנסו כל ישראל לגמילות חסדים ואזיל כל עמא לגמילות חסדא נכנסה רות עם נעמי והיתה זו יוצאת וזו נכנסה.

⁷⁶¹ עי' רות רבה (פ"ג סי' ו): ותהום כל העיר עליהן ותאמרנה הזאת נעמי זו היא שמעשיה נאים ונעימים לשעבר היתה מהלכת באיסקפטיאות שלה ועכשיו היא מהלכת יחיפה ואת אמרת הזאת נעמי לשעבר היתה מכסה בבגדי מילתין ועכשיו היא מכסה בסמרטוטין ואת אמרת הזאת נעמי לשעבר היו פניה מאדימות מכח מאכל ומשתה ועכשיו פניה מוריקות מן רעבון ואת אמרת הזאת נעמי. עי' ב"ב צא ע"א: ר"ש בן יוחאי אומר אלימלך מחלון וכליון גדולי הדור היו ופרנסי הדור היו ומפני מה נענשו מפני שיצאו מארץ לחוצה לארץ שנאמר ותהם כל העיר עליהן ותאמרנה הזאת נעמי מאי הזאת נעמי א"ר יצחק אמרו חזיתם נעמי שיצאת מארץ לחו"ל מה עלתה לה.

⁷⁶² עי' רות רבה (פ"ג סי' ו): ואומרת להן אל תקראנה לי נעמי קראן לי מרה בר קפרא אמר לפרה הדיוטית שהעמידה בעליה בשוק אמר דדיינית היא ומשוה תלמים תלמים היא אמרין אין רדיינית אילין מכותיה דאית בה מה אינון כך אמרה נעמי למה וה' ענה בי ושדי הרע לי.

⁷⁶³ עי' רות רבה (פ"ג סי' ז): מלאה הלכתי בבנים ומלאה בבנות ד"א אני מלאה הלכתי שהייתי מעוברת.

ה' לְפָנֶיךָ תִּקְרָאנָה לִי נַעֲמִי
וְהִי עֲנָה בִּי⁷⁶⁴ וְשָׂדֵי הָרַע
לִי:

מלכה הלכתי – בעושר ובנים, ד"ר שהיתה מעוזרת. ענה בי – העיד עלי שהרשעתי לפניו, ד"ר
ענה בי מדת הדין כמו וענה גאון ישראל:

(כב) וְתִשָּׁב נַעֲמִי וְרוּת
הַמּוֹאֲבִיָּה כְּלֶתֶה עִמָּךְ
הַשְּׂבָה מִשְׂדֵי מוֹאָב⁷⁶⁵
וְהָמָּה בָּאוּ בֵּית לָחֶם
בְּתַחֲלַת קִצִּיר שְׁעָרִים⁷⁶⁶.
ותשב. ותשב נעמי ורות המואבית כלתה עמה השבה משדי מואב
והמה באו בית לחם בערב יום הפסח ובאותו יום החלו בני ישראל
לקצר את עמר התנופה שהיה משעורים.
בתחלת קציר שעורים – בקצירת העומר הכתוב מדבר:

פרק ב

(א) וְלִנְעָמִי מִיַּדְעַ (מוֹדַעַ)
לְאִישָׁה אִישׁ גְּבוּר חֵיל⁷⁶⁷
מִמִּשְׁפַּחַת אֱלִימֶלֶךְ וְשָׂמוּ
בְּעַז⁷⁶⁸.
ולנעמי. ולנעמי מודע לאישה איש גבור חיל חזק בתורה ממשפחת
אלימלך ושמו בעז.

מודע – קרוב בן אחיו של אלימלך היה אמרו רבותינו ז"ל אלימלך ושלמון אזי בעז ופלוגי אלמוני
הגואל ואזי נעמי כולם בני נחשון בן עמינדב היו ולא הועילו להם זכות אבותם זלאתם מהארץ
לחוצה לארץ:

(ב) וְהִיא מִמִּשְׁפַּחַת אֱלִימֶלֶךְ
אִשָּׁה אִישׁ גְּבוּר חֵיל⁷⁶⁷
וְשָׂמוּ בְּעַז⁷⁶⁸.
ותאמר רות המואבית אל נעמי אלכה נא השדה ואלקטה בשבילים
אחר אשר אמצא חן בעיניו ותאמר לה לכי בתי.

אלכה נא השדה – לאחד משדות אנשי העיר אחרי אחד מהם אשר אמלך חן בעיניו שלא יגער בני.

⁷⁶⁴ עי' רות רבה (פ"ג סי' ז): וה' ענה בי ענה בי מדת הדין המד"א (שמות כב) אם ענה תענה
אותו ד"א וה' ענה בי העיד עלי כמד"א (דברים י"ט) שקר ענה באחיו ד"א וה' ענה בי כל ענייניה לא
הוה אלא בי לפי שבעולם הזה וה' ענה בי אבל לעתיד לבא מה כתיב (ירמיה ל"ב) וששתי עליהם
להיטיב אותם.

⁷⁶⁵ עי' רות רבה (פ"ד סי' ב): ותשב נעמי ורות המואבית כלתה עמה השבה משדי מואב זו היא
ששבה משדי מואב.

⁷⁶⁶ עי' רות רבה (פ"ד סי' ב): א"ר שמואל בר נחמן כל מקום שנאמר קציר שעורים בקציר
העומר הכתוב מדבר.

⁷⁶⁷ עי' רות רבה (פ"ד סי' ג): ולנעמי מודע לאישה איש גבור חיל מודע קרוב אמר ר' אבהו
נפיל נסיב לנפילא מה הם מעמידין גבורי חיל בעז נסיב לרות מה הם מעמידין דוד (שמואל א' ט"ז)
יודע נגן וגבור חיל

⁷⁶⁸ עי' רות רבה (פ"ד סי' ג): ממשפחת אלימלך ושמו בועז הרשעים הן קודמין לשמן וכו' אבל
הצדיקים שמן קודמין וכו' ושמו בועז דומין לבוראם שנאמר (שמות ו') ושמי ה' לא נודעתי להם.

⁷⁶⁹ עי' רות רבה (פ"ד סי' ד): רבי ינאי אמר בת ארבעים שנה היתה ואין קוראין בת אלא לבת
ארבעים שנה.

ואלקטה שכלים אחר אשר אמלא חן בעיניו – אחר מי אשר אמלא חן בעיניו:

(ג) ותלך ותבוא⁷⁷⁰ ותלקט בשדה אחרי הקוצרים ויקר מקרה חלקת השדה אשר היתה לבעז אשר ממשפחת אלימלך.
 ותלקט בשדה אחרי הקוצרים ויקר מקרה⁷⁷¹ חלקת השדה לבעז אשר ממשפחת אלימלך.⁷⁷²

ותבא ותלקט שדה – מנינו במדרש רות עד לא אזלת אתה שהיא אומרת ותבא ותלקט חלל שהיתה מסמנת הדרכים קודם שנכנסה לשדה והלכה ובאה וחזרה לעיר כדי לעשות סימנים ולזונום שלא תטעה בשביליך ותדע לשבו. ויקר מקרה – לבא בחלקת השדה אשר לבעז:

(ד) והנה בעז בא מבית לחם ויאמר לקוצרים, יהי דבר ה' בעזרתכם, ויאמרו לו יברכה ה'.
 והנה בעז בא מבית לחם ויאמר לקוצרים ה' עמכם ויאמרו לו יברכה ה':⁷⁷³

(ה) ויאמר בעז לנערו הממנה אדון על הקוצרים לאיזו אמה הנערה הנצב על הקוצרים⁷⁷⁴ למי הנערה הזאת.⁷⁷⁵

למי הנערה הזאת – וכי דרכו של בעז לשאול בנשים חלל דברי נגיעות וחכמה ראה זה שתי שכלים לקטה שלשה אינה לקטה והיתה מלקטת עומדות מעומד ושוכבות מיושב כדי שלא תשחה:

(ו) ויען הנער הנצב על הקוצרים ויאמר, נערה מעם מואב היא ששבה והתגירה עם נעמי משדה מואב.
 הקוצרים ויאמר נערה מואב היא השבה עם

⁷⁷⁰ עי' רות רבה (פ"ד סי' ד): ותלך ותבא עד כדון לא אזלת ואת אמרת ותבא רבי יהודה בר' סימון אמר התחילה מסיימת לפניה הדרכים. עי' שבת קיג ע"ב: ותלך ותבא ותלקט בשדה אמר רבי אלעזר שהלכה ובאת הלכה ובאת עד שמצאה בני אדם המהוגנין לילך עמהם. עי' מדרש זוטא רות (ב ג): ותלך ותבוא ותלקט בשדה. מפני מה כתב דוחקן של צדיקים הראשונים להודיע לאחרונים שאף על פי שהיו בוטחים בבוראם לפיכך קנו חיי העולם הזה וחיי העולם הבא ושבחן נאה לי.

⁷⁷¹ עי' רות רבה (פ"ד סי' ד): ויקר מקרה א"ר יוחנן כל הרואה אותה מריק קרי

⁷⁷² עי' רות רבה (פ"ד סי' ד): חלקת השדה ממשפחת אלימלך שניתן לה ממי שהוא ראוי ליפול בחלקה

⁷⁷³ עי' רות רבה (פ"ד סי' ה) (וכן ברכות נד ע"א): והנה בועז בא מבית לחם ר' תנחומא בשם רבנן אמר שלשה דברים גזרו בית דין של מטה והסכימו עמהם בית דין של מעלה ואלו הן לשאול שלום בשם וכו' ועמד בועז ובית דינו והתקינו לשאול שלום בשם שנאמר והנה בעז בא מבית לחם וגו' וכן המלאך אמר לגדעון (שופטים ו') ה' עמך גבור החיל.

⁷⁷⁴ עי' רות רבה (פ"ד סי' ו): ויאמר בועז לנערו הנצב על הקוצרים על כמה היה ממונה א"ר אליעזר בר מרים על ארבעים ושנים היה ממונה

⁷⁷⁵ עי' רות רבה (פ"ד סי' ו): למי הנערה הזאת ולא הוה חכים לה אלא כיון שראה אותה נעימה ומעשיה נאים התחיל שואל עליה כל הנשים שוחחות ומלקטות וזו יושבת ומלקטת כל הנשים מסלקות כליהם וזו משלשלת כליה כל הנשים משחקות עם הקוצרים וזו מצנעת עצמה כל הנשים מלקטות בין העמרים וזו מלקטת מן ההפקר. עי' שבת קיג ע"ב: למי הנערה הזאת וכי דרכו של בועז לשאול בנערה אמר רבי אלעזר דבר חכמה ראה בה שני שבלין לקטה שלשה שבלין אינה לקטה.

נְעָמִי מְשֻׁדָּה מוֹאֵב:

הַשְׂדֵה עִם נְעָמִי – הַטַּעַם לַמַּעֲלָה תַּחַת הַשִּׁי"ן לְפִי שֶׁהוּא לְשׁוֹן עֶזְרָה וְהִינֵה לְשׁוֹן פּוּעֵלֶת:

(ז) וַתֹּאמֶר אֶלְקָטָה נָא וַתֹּאמֶר אֶלְקָטָה נָא
וְאֶסְפְּתִי בְּעַמְרִים⁷⁷⁶
אֲחֵרֵי הַקּוֹצְרִים וְתָבוֹא
וְתַעֲמֹד מֵאֵז הַבְּקָר וְעַד
עֵתָה זֶה שְׁבֵתָה הַבַּיִת
מִעַט:

וְתֹאמֶר – בְּלִבָּהּ. אֶלְקָטָה נָא – לְקַט הַשְּׂדֵה. וְאֶסְפְּתִי בְּעַמְרִים – שְׂכַחָה שֶׁל עַמְרִים:

(ח) וַיֹּאמֶר בְּעֵז אֵל רֹת
הָלוֹא שָׁמַעַתְּ בְּתִי אֵל
תְּלִכִי לְלָקֵט בְּשָׂדֵה
אֲחֵר⁷⁷⁷ וְגַם לֹא תַעֲבֹרִי
מִזֶּה⁷⁷⁸ וְכִה תִדְבְּקִין עִם
נְעָרָתִי⁷⁷⁹:

(ט) עֵינֶיךָ בְּשָׂדֵה⁷⁸⁰ אֲשֶׁר
יִקְצְרוּן וְהִלַּכְתְּ אַחֲרֵיהֶן
הָלוֹא צִוִּיתִי אֶת הַנְּעָרִים
לְבַלְתִּי נִגְעֶךָ⁷⁸¹ וְצִמַּת
וְהִלַּכְתְּ אֵל הַכִּלִּים⁷⁸²
וְשִׁתִּית מֵאֲשֶׁר יִשְׁאָבוּן
הַנְּעָרִים⁷⁸³:

וְלִמִּית וְהִלַּכְתְּ אֵל הַכִּלִּים – וְהִיא תִּלְכֵי אֵל הַכִּלִּים וְלִמִּית מִכֵּלֵי הַמַּיִם אֲשֶׁר יִשְׁאָבוּן הַנְּעָרִים:

⁷⁷⁶ עי' רות רבה (פ"ד סי' ז): ותאמר אלקטה נא ואספתי בעמרים וגו' מעט תפסה לוקו מאותה שבבית שהיא מצפה לה.
⁷⁷⁷ עי' רות רבה (פ"ד סי' ח): ויאמר בועז אל רות הלא שמעת בתי אל תלכי ללקוט בשדה אחר על שם (שמות כ') לא יהיה לך אלהים אחרים על פני.
⁷⁷⁸ עי' רות רבה (פ"ד סי' ח): וגם לא תעבורי מזה על שם (שם ט"ו) זה אלי ואנוהו.
⁷⁷⁹ עי' רות רבה (פ"ד סי' ח): וכה תדבקין עם נערותי אלו הצדיקים שקרויין נערים שנאמר (איוב מ') התשחק בו כצפור ותקשרנו לנערותיך:
⁷⁸⁰ עי' רות רבה (פ"ד סי' ט): עיניך זו סנהדרין מאתים וארבעים ושמונה אברים שיש באדם אינן הולכין אלא אחר העינים הדא שנאמר עיניך וגו'
⁷⁸¹ עי' רות רבה (פ"ד סי' ט): והלכת אחריהן לבלתי נגעך שלא לרחוק
⁷⁸² עי' רות רבה (פ"ד סי' ט): וצמית והלכת אל הכלים אלו הצדיקים שקרויין כלים שנאמר (ש"ב א') איך נפלו גבורים ויאבדו כלי מלחמה
⁷⁸³ עי' רות רבה (פ"ד סי' ט): ושתי מאשר ישאבוון הנערים זה בית השואבה ולמה נקרא שמה שואבה שמשם היו שואבין רוח הקדש שנאמר (ישעיה י"ב) ושאתם מים בששון ממעיני הישועה

ותפל על פניה ותשתחו ארצה ותאמר אליו מה זה מצאתי חן בעיניך להכירני ואנכי מעם נכרי מבנותיהן של מואב ומעם אשר לא טהר לבוא בקהל ה'.

(י) ותפל על פניה ותשתחו ארצה⁷⁸⁴ ותאמר אליו מדוע מצאתי חן בעיניך להכירני ואנכי נכריה:

ויען בעז ויאמר לה הגד הגד לי על פי מאמר החכמים שכאשר גזר ה' לא גזר על נקבות רק על האנשים ונאמר לי בנבואה שעתידים לצאת ממך מלכים ונביאים בגלל החסד אשר עשית את חמותך שפרנסת אותה אחרי מות בעלך ועזבת יראתך ועמד אביך ואמך וארץ מולדתך והלכת להתגיר ולשבת בתוך עם אשר לא נודע לך מתמול שלשום.

(יא) ויען בעז ויאמר לה הגד הגד לי⁷⁸⁵ כל אשר עשית את חמותך אחרי מות אישך⁷⁸⁶ ותעזבי אביך ואמך⁷⁸⁷ ומולדתך⁷⁸⁸ ותלכי אל עם אשר לא ידעת תמול שלשום⁷⁸⁹:

יגמל ה' לך גמול טוב בעולם הזה על מעשך הטוב ותהי משכרתך שלמה לעולם הבא מעם ה' אלקי ישראל אשר באת להתגיר ולחסות תחת כנפי שכינת כבודו, ובאותו הזכות תנצלי מדין גיהנם להיות חלקך עם שרה ורבקה ורחל ולאה.

(יב) ישלם ה' פעלך⁷⁹⁰ ותהי משכרתך שלמה⁷⁹¹ מעם ה' אלהי ישראל אשר באת לחסות תחת כנפיו⁷⁹²:

⁷⁸⁴ עי' רות רבה (פ"ה סי' ב): ותפל על פניה ותשתחו ארצה וגו' מלמד שנתנבאה שהוא עתיד להכירה כדרך כל הארץ.

⁷⁸⁵ עי' רות רבה (פ"ה סי' ג): ויען בועז ויאמר לה הגד הוגד לי למה שתי פעמים הגד הוגד לי הוגד לי בבית הוגד לי בשדה

⁷⁸⁶ עי' רות רבה (פ"ה סי' ג): כל אשר עשית את חמותך אחרי מות אישך שאין תלמוד לומר בחיי אישך

⁷⁸⁷ עי' רות רבה (פ"ה סי' ג): ותעזבי אביך ואמך ומולדתך זו איפרכי' שלך ותעזבי אביך ואמך מעבודת כוכבים שלך שנאמר (ירמיה ב') אומרים לעץ אבי אתה ולאבן את ילדתי

⁷⁸⁸ עי' רות רבה (פ"ה סי' ג): וארץ מולדתך זו שכונתה

⁷⁸⁹ עי' רות רבה (פ"ה סי' ג): ותלכי אל עם אשר לא ידעת תמול שלשום שאילו תמול שלשום לא היית. ועי' פסיקתא דרב כהנא (טז א): שאילו באת אצלינו מתמול שלשם לא היינו מקבלין אותך שעדיין לא נתחדשה הלכה עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית.

⁷⁹⁰ עי' פסיקתא דרב כהנא (טז א): ישלם יי' פעלך (רות ב יב) אמר לה מי שהוא עתיד ליתן שכרן של צדיקים הוא יתן שכרך

מעם יי' אלהי ישראל אשר באת לחסות תחת כנפיו ותהי משכורתך שלימה (שם) שלמה כת' א"ר יוסי אמ' לה שלמה יעמוד ממך.

⁷⁹¹ עי' רות רבה (פ"ה סי' ד): א"ר חסא אשר באת לחסות תחת כנפיו א"ר אבון שמענו שיש כנפים לארץ שנאמר (ישעיה כ"ד) מכנף הארץ זמירות שמענו וכנפים לשמש שנאמר (מלאכי ג') וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה וכנפים לחיות שנאמר (יחזקאל ג') וקול כנפי החיות וכנפים לכרובים שנאמר (מ"א ח') כי הכרובים פורשי כנפים וכנפים לשרפים שנאמר (ישעיה ו') שרפים עומדים ממעל לו שש כנפים בא וראה כמה גדול כחן של צדיקים וכמה גדול כחה של צדקה וכמה גדול כחן של גומלי חסדים שאין חסין לא בצל שחר ולא בצל כנפי ארץ ולא בצל כנפי שמש ולא בצל כנפי חיות ולא בצל כנפי כרובים ולא בצל כנפי שרפים אלא בצל מי שאמר והיה העולם שנאמר (תהלים ל"ו) מה יקר חסדך אלהים ובני אדם בצל כנפיך יחסיון. עי' פסיקתא דרב כהנא (טז א): א"ר אבון גדול כוחן של גומלי חסדי' שאינן חסין לא בצל כנפי הארץ ולא בצל כנפי השחר ולא בצל כנפי השמש ולא בצל כנפי הכרובים ולא בצל כנפי החיות ולא בצל

וַתֹּאמֶר אֲמַצָּא חֵן בְּעֵינַי אֲדֹנָי כִּי נִחַמְתִּי לְהַכְשִׁירַנִי לְהִטָּהֵר בְּקֶהֱלֵהּ וְכִי דִבַּרְתָּ תִנְחֹמִים עַל לֵב שְׂפָחֲתְךָ שֶׁהִבְטַחְתָּנִי לְרִשְׁתָּ עוֹלָם הַבָּא כְּמוֹ הַצְּדִיקוֹת וְאֲנִי אֵין לִי זְכוּת לְהִיּוֹת לִי חֶלֶק לְעוֹלָם הַבָּא אֲפֹלוֹ עִם אַחַת מִשְׂפָּחוֹתֶיךָ.
 (יג) וַתֹּאמֶר אֲמַצָּא חֵן בְּעֵינַי אֲדֹנָי⁷⁹³ כִּי נִחַמְתִּי⁷⁹⁴ וְכִי דִבַּרְתָּ עַל לֵב שְׂפָחֲתְךָ⁷⁹⁵ וְאֲנֹכִי לֹא אֶהְיֶה בְּאַחַת שְׂפָחֲתֶיךָ:
 לא אהיה כאחת שפחתך – איני חשוכה כאחת מן השפחות שלך:

וַיֹּאמֶר לָהּ בַּעַז לְעַת הַסְּעוּדָה גְּשִׁי פֹה, וְאָכַלְתָּ מִן הַלֶּחֶם וְטַבְּלִי סְעוּדָתְךָ בְּתַבְשִׁיל שֶׁהַתְּבַשִּׁיל בְּחֹמֶץ וְתִשָּׁב מִצַּד הַקְּצָרִים וַיֹּשֶׁט לָהּ קֶמַח קָלִי וְתֹאכַל וְתִשָּׁבַע וְתִתֵּר.
 (יד) וַיֹּאמֶר לָהּ בַּעַז לְעַת הַסְּעוּדָה גְּשִׁי הַלֶּם⁷⁹⁶ וְאָכַלְתָּ מִן הַלֶּחֶם⁷⁹⁷ וְטַבְּלִית פֶּתַךְ בְּחֹמֶץ⁷⁹⁸ וְתִשָּׁב מִצַּד הַקְּצָרִים⁷⁹⁹

כנפי שרפים ובצל מי הם חסים בצילו של הקב"ה הד"ה דכת' מה יקר חסדך אלהים ובני אדם בצל כנפיך יחסיון.

⁷⁹³ עי' רות רבה (פ"ה סי' ה): ותאמר אמצא חן בעיניך אדוני וגו' ואנכי לא אהיה כאחת
⁷⁹⁴ עי' פסיקתא דרב כהנא (טז א): אמצא חן בעיניך אדוני כי נחמתני (רות ב יג) ויאמר לה בועז (שם יד) אמר לה לא תאמרן כדין חס ושלום מן האמהות את נמנית אין את נמנית אלא מן האימהות והרי הדברים קל וחומר מה אם בועז שדיבר על ליבה של רות דברים טובים דברים נוחמים נחמה כשיבוא הקב"ה לנחם את ירושלם על אחת כמה וכמה נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם.

⁷⁹⁵ עי' רות רבה (פ"ה סי' ה): שפחותיך אמר לה חס ושלום אין את מן האמהות אלא מן האימהות ודכוותה (במדבר ל"ב) ונבח הלך וילכוד את קנת ואת בנותיה וגו' מלמד שלא עמד לה אותו השם ודכוותה (זכריה ה') ויאמר אלי לבנות לה בית בארץ שנער מלמד שאין לשקר תשועה.
⁷⁹⁶ עי' רות רבה (פ"ה סי' ו): ויאמר לה בועז לעת האכל גשי הלום ר' יוחנן (נ"א יונתן) פתר בה שית שטין מדבר בדוד גשי הלום קרובי למלכות ואין הלום אלא מלכות הה"ד (שמואל ב' ז') כי הביאותני עד הלום וכו' ד"א גשי הלום מדבר בשלמה גשי הלום קרובי למלכות וכו' ד"א גשי הלום מדבר בחזקיהו גשי הלום קרובי למלכות וכו' ד"א גשי הלום מדבר במנשה גשי הלום קרובי למלכות וכו' ד"א מדבר במלך המשיח גשי הלום קרובי למלכות ד"א גשי הלום מדבר בבועז קרובי להכא.

⁷⁹⁷ עי' רות רבה (פ"ה סי' ו): ואכלת מן הלחם זו לחמה של מלכות וכו' ואכלת מן הלחם זו לחמה של מלכות שנאמר (מלכים א' ד') ויהי לחם שלמה ליום אחד ששים כר קמח ושלשים כר סלת וכו' ואכלת מן הלחם זה לחמן של קוצרים

⁷⁹⁸ עי' רות רבה (פ"ה סי' ו): וטבלת פתך בחומץ אלו היסורין שנאמר (תהלים ו') ה' אל באפך תוכיחני וכו' וטבלת פתך בחומץ זה לכלוך מעשים וכו' וטבלת פתך בחומץ אלו היסורין שנאמר (ישעיה ל"ח) ויאמר ישעיהו ישאו דבלת תאנים וכו' וטבלת פתך בחומץ שלכלך מעשיו כחומץ ממעשים רעים וכו' וטבלת פתך בחומץ אלו היסורין שנאמר (ישעיה נ"ג) והוא מחולל מפשעינו וכו' וטבלת פתך בחומץ דרך הקוצרים להיותן טובלין בחומץ פתן אמר רבי יונתן מכאן שמוציאין מיני חומצנין לגרנות

⁷⁹⁹ עי' רות רבה (פ"ה סי' ו): ותשב מצד הקוצרים שנוצדה ממנו המלכות לשעה דאמר רב הונא כל אותן ששה חדשים שהיה דוד בורח מפני אבשלום לא עלו מן המנין שהיה מתכפר לו בשעירה כהדיוט וכו' ותשב מצד הקוצרים שנוצדה לו מלכותו לשעה דא"ר יוחאי בר חנינא מלאך ירד בדמות שלמה וישב לו על כסאו והיה מחזר שלמה על פתחי ישראל ואומר (קהלת א') אני קהלת (בן דוד) הייתי מלך על ישראל בירושלם מה היתה אחת מהן עושה היתה נותנת לפניו קערה של גריסין ומכה אותו בקנה על ראשו ואומרת לו ולא שלמה יושב על כסאו ואתה אומר אני שלמה מלך ישראל וכו' ותשב מצד הקוצרים שנוצדה לו מלכותו לשעה כמה דתימא (שם ל"ז) ויאמר חזקיהו יום צרה ותוכחה וכו' ותשב מצד הקוצרים שנוצדה לו מלכותו לשעה וכו' ותשב מצד הקוצרים שעתידה מלכותו ליצד ממנו לשעה שנאמר (זכריה י"ד) ואספתי את כל הגוים אל ירושלם למלחמה ונלכדה העיר וכו' ותשב מצד הקוצרים בצד הקוצרים ודאי

וּתְתֵן לָהּ אֶת אֲשֶׁר
הוֹתֵרָה מִשְׁבָּעָה:

ותאמר לה חמותה איפה לקטת היום ואיפה השתדלת לעשות יהי האיש שנודע לך ברוך, ותגד לחמותה את אשר השתדלה לעשות עמו, ותאמר שם האיש אשר השתדלתי לעשות עמו היום הזה נקרא בעז.

(יט) ותאמר לה חמותה איפה לקטת היום ואנה עשית יהי מבירך ברוך ותגד לחמותה את אשר עשתה עמו ותאמר שם האיש אשר עשיתי עמו היום בעז⁸⁰⁶:

יהי מוכיך ברוך – בעל השדה שנשא ונתן כך פנים ללקט נשדהו:

ותאמר נעמי לכלתה מברך הוא מפי קדשו של ה' אשר לא עזב חסדו את החיים ואת המתים ותאמר לה נעמי קרוב לנו האיש מגאלנו הוא.

(כ) ותאמר נעמי לכלתה ברוך הוא לה⁸⁰⁷ אשר לא עזב חסדו את החיים⁸⁰⁸ ואת המתים⁸⁰⁹ ותאמר לה נעמי קרוב לנו האיש מגאלנו הוא⁸¹⁰:

את החיים ואת המתים – שזן ומפרנס את החיים ונטפל כלורכי המתים:

ותאמר רות המואביה גם כי אמר אלי אל הנערים אשר לי תתלוי עד זמן כדי שיכלו את כל הקציר אשר לי.

(כא) ותאמר רות המואביה גם כי אמר אלי עם הנערים אשר לי תדבקין⁸¹¹ עד אם בלו את כל הקציר אשר לי:

ותאמר נעמי אל רות כלתה, טוב ויפה בתי כי תצאי עם נערוֹתיו ולא יפגעו בך בשדה אחר.

(כב) ותאמר נעמי אל רות כלתה טוב בתי כי תצאי עם נערוֹתיו ולא

⁸⁰⁶ עי' רות רבה (פ"ה סי' ט): תני בשם ר' יהושע יותר ממה שבעל הבית עושה עם העני העני עושה עם בעל הבית שכן אמרה רות לנעמי שם האיש אשר עשיתי עמו היום ולא אמרה אשר עשה עמי אלא אשר עשיתי עמו הרבה פעולות והרבה טובות עשיתי עמו בשביל שהאכילני פרוסה אחת.

⁸⁰⁷ עי' לקמן הערה 831.

⁸⁰⁸ עי' רות רבה (פ"ה סי' י): ותאמר נעמי לכלתה ברוך הוא לה' אשר לא עזב חסדו את החיים שזן ומפרנס את החיים

⁸⁰⁹ עי' רות רבה (פ"ה סי' י): ואת המתים שנטפל בתכריכיהון.

⁸¹⁰ עי' רות רבה (פ"ה סי' י): ותאמר לה נעמי קרוב לנו האיש מגואלנו הוא א"ר שמואל בר נחמן בעז גדול הדור היה והאשה עשתה אותו קרוב שנאמר קרוב לנו האיש.

⁸¹¹ עי' רות רבה (פ"ה סי' יא): ותאמר רות המואביה גם כי אמר אלי עם הנערים אשר לי תדבקין א"ר חנין בר לוי בודאי מואביה היא זו הוא אמר וכה תדבקין עם נערוֹתיו והיא אמרה עם הנערים אשר לי ותדבק בנערוֹת בעז. ועי' ילקוט רות רמז תרג: אמר ר' יוחנן ודאי מואביה היא שהוציאה עילה על אותו צדיק, הוא אמר לה וכה תדבקין עם נערוֹתיו והיא אומרת לחמותה עם הנערים אשר לי תדבקין, ואף נעמי אמרה ברוח הקדש טוב בתי כי תצאי עם נערוֹתיו.

יִפְגְּעוּ בְךָ בְשֹׁדֵה אַחֵר⁸¹²:

וּתְדַבֵּק בְּנִעְרוֹת בְּעִז לְלֶקֶט עַד כָּלוֹת קִצִּיר הַשְּׁעָרִים וּקְצִיר הַחֲטִיִּם וּתִשָּׁב אֶת חֲמוֹתָהּ.
 (כג) וּתְדַבֵּק בְּנִעְרוֹת בְּעִז לְלֶקֶט עַד כָּלוֹת קִצִּיר הַשְּׁעָרִים וּקְצִיר הַחֲטִיִּם⁸¹³ וּתִשָּׁב אֶת חֲמוֹתָהּ:

פרק ג

וּתְאָמַר לָהּ נְעָמִי חֲמוֹתָהּ, בְּתִי, בְּשִׁבּוּעָה לֹא אָנוּחַ עַד שְׁאֲבִקְשׁ לָךְ מְנוּחַ בְּעָבוּר שְׁיִיטֵב לָךְ.
 (א) וּתְאָמַר לָהּ נְעָמִי חֲמוֹתָהּ בְּתִי⁸¹⁴ הֲלֹא אֲבִקְשׁ לָךְ מְנוּחַ אֲשֶׁר יִיטֵב לָךְ:

וְעַתָּה הֲלֹא בְעִז שְׁנוּדַע לָנוּ שֶׁהֵיית בְּשֹׁדֵה עִם נִעְרוֹתָיו הִנֵּה הוּא זָרָה אֶת גְּרֹן הַשְּׁעָרִים בְּרוּחַ אֲשֶׁר בְּלִילָהּ.
 (ב) וְעַתָּה הֲלֹא בְעִז מְדַעְתָּנוּ אֲשֶׁר הֵיית אֶת נִעְרוֹתָיו הִנֵּה הוּא זָרָה אֶת גְּרֹן הַשְּׁעָרִים הַלַּיְלָה⁸¹⁵:

מִדַּעַתְנוּ – קְרוֹצִינוּ. הִנֵּה הוּא זָרָה – הַמוֹץ וּוּנְטוֹר⁸¹⁶ כְּלַע"ז. הַלִּילָה – שֶׁהִיא הַדּוֹר פְּרוֹץ בְּגַנְבָה וְגֹזֵל וְהִיא יֶשֶׁן בְּגוֹרְנוֹ לְשִׁמּוֹר גּוֹרְנוֹ:

וְרַחֲצִי בְמִים וְתִסּוּכִי בְשָׁמַיִם, וְתִשְׁיִמִי תְכִשִׁיטִיךְ עֲלֶיךָ וְיִרְדֶּתְהָ הַגְּרֹן, אֵל תִּנְדָּעִי לְאִישׁ עַד כָּלוֹתוֹ לְאֹכַל וְלִשְׁתוֹת.
 (ג) וְרַחֲצִיתִי⁸¹⁶ וְסִכַּתִּי⁸¹⁷ וְשִׁמְתִי שְׁמֶלְתֶךָ (וְשִׁמְלֶתֶיךָ) עֲלֶיךָ⁸¹⁸ וְיִרְדֶּתִי (וְיִרְדֶּתְהָ) הַגְּרֹן⁸¹⁹ אֵל תִּנְדָּעִי לְאִישׁ עַד כָּלוֹתוֹ לְאֹכַל וְלִשְׁתוֹת:

וְרַחֲמַת – מִטְנוּף ע"ז סֶלֶךְ. וְסִכַּת – אֵלּוֹ מַנּוֹת. וְשִׁמְתִי שְׁמֶלְתֶיךָ – בְּגָדִים שֶׁל סִבְתָּ. וְיִרְדֶּת הַגְּרֹן –

⁸¹² עי' מדרש זוטא רות (ב כב): ותאמר נעמי אל רות כלתה וגו' ולא יפגעו בך בשדה אחר. לפי שאומות העולם חשודים אפילו על הבהמה אלא מוטב לנו שתביא מעט מצילו של זה ולא הרבה ממקום אחר ותוציאני שם רע על משפחותינו.

⁸¹³ עי' רות רבה (פ"ה סי' יא): א"ר שמואל בר נחמן מתחלת קציר שעורים עד כלות קציר החטים שלשה חדשים

⁸¹⁴ עי' מדרש זוטא רות (ג א): ותאמר לה נעמי חמותה בתי וגו'. התחילה מהרהרת ואומרת שמא ישא אותה שלא מדעתי התחילה מפתה בדברים עד שלא תאמר מה היא מתבקשת.

⁸¹⁵ עי' תנחומא בהר ג: הוא היה נשיא והיה זורה את השעורים בגורן אלא שהיה דורו פרוץ בגזל והיה יוצא לשם לשמור גורנו. עי' ילקוט ילקוט רות (רמז תרג): אמר ר' אבא בר כהנא מכאן לתלמיד חכם שלא יצא יחידי בלילה.

⁸¹⁶ עי' רות רבה (פ"ה סי' יב) ורחצתי מטנופת עבודת כוכבים שלך

⁸¹⁷ עי' רות רבה (פ"ה סי' יב) וסכת אלו מצות וצדקות

⁸¹⁸ עי' רות רבה (פ"ה סי' יב) ושמת שמלותיך עליך וכי ערומה היתה אלא אלו בגדי שבתא מכאן אמר רבי חנינא צריך אדם להיות לו שני עטפים אחד לחול ואחד לשבת

⁸¹⁹ עי' רות רבה (פ"ה סי' יב) וירדת הגורן אמר לה זכותי תרד עמך ד"א וירדת הגורן מכאן שאין עושין גרנות אלא בנמוך שבעיר

וירדתי כתיב זכותי תרד עמך. אל תודעי לאיש – לכוונת:

(ד) ויהי בשכבו וידעת את המקום אשר ישכב שם ובאת וגלית מרגלתיו ותשכבי ותהי שואלת ממנו עצה, והוא יגיד לך בחכמתו את אשר תעשי.

(ד) ויהי בשכבו וידעת את המקום אשר ישכב שם ובאת וגלית מרגלתיו ושכבתי (ושכבת) והוא יגיד לך את אשר תעשין:

ותאמר אליה כל אשר תאמרי אלי אעשה.

(ה) ותאמר אליה כל אשר תאמרי (אלי) אעשה⁸²⁰.

ותרד הגרן ותעש⁸²¹ ככל אשר צויתה חמותה⁸²².

(ו) ותרד הגרן ותעש⁸²¹ ככל אשר צויתה חמותה⁸²².

ותרד הגורן ותעש – היא אמרה לה וכחלת וסכת ושמת שמלותיך עליך ואחר כך וירדת הגורן והיא לא עשתה כן אלא אמרה אם ארד כשאני מקושטת הפוגע בי והרואה אותי יאמר שאני זונה לפיכך ירדה בתחלה הגורן ואחר כך קשטה את עצמה כאשר צויתה חמותה:

ויאכל בעז וישת וייטב לבו וברך שם ה' אשר קבל תפלתו והסיר רעב מארץ ישראל ויבא לשכב בצד הערמה ותבא רות בלט ותגל מרגלתיו ותשכב.

(ז) ויאכל בעז וישת וייטב לבו⁸²³ ויבא לשכב בקצה הערמה⁸²⁴ ותבא בלט⁸²⁵ ותגל מרגלתיו ותשכב:

⁸²⁰ עי' רות רבה (פ"ה סי' יג): ויהי בשכבו ותאמר אליה כל אשר תאמרי אלי אלי קרי ולא כתיב אמרה לה שמא יבא אחד מן הכלבים ויזדווג לי ואעפ"כ עלי לישב הדברים:

⁸²¹ עי' רות רבה (פ"ה סי' יד): ותרד הגרן במואב כתיב (ירמיה מ"ח) אני ידעתי נאם ה' עברתו ולא כן בדיו רבי חנינא בר פפא ור' סימון ורבנן ר' חנינא אמר תחלת עבודה של מואב לא היה לשם שמים אלא לשם זנות שנאמר (במדבר כ"ח) וישב ישראל בשטים וגו' בדיו לא כן עשו לשם זנות אלא לשם שמים ותעש בדיו לא נאמר אלא לא כן עשו לשם שמים אלא לשם זנות וישב ישראל בשטים ויחל העם לזנות רבנן אמרי תחלת עבודה לשם זנות וסופה לשם שמים שנאמר ותרד הגורן ותעש.

⁸²² עי' תנחומא בהר ג: היא לא עשתה כן כמו שאמרה לה חמותה היא אמרה לה ורחצת וסכת ושמת שמלותיך ואח"כ וירדת הגורן ומה עשתה רות לאחר שירדה לגורן עשתה כל מה שאמרה לה שנאמר (שם) ותרד הגורן ותעש ככל אשר צויתה חמותה למה לא עשתה כך אמרה רות כלתה הדור פרוץ בעריות שמא יראו אותי מקושטת ויאמרו שמא זונה היא ולפיכך ותרד הגורן ואחרי כן ותעש ככל אשר צויתה חמותה.

⁸²³ עי' רות רבה (פ"ה סי' טו): ויאכל בעז וישת וייטב לבו למה וייטב לבו שבייך על מזונו ד"א וייטב לבו שאכל מיני מתיקה אחר המזון שהיא מרגלת לשון לתורה ד"א וייטב לבו שעסק בדברי תורה שנאמר (תהלים קי"ט) טוב לי תורת פיך ד"א וייטב לבו שהיה מבקש אשה שנאמר (משלי י"ח) מצא אשה מצא טוב

⁸²⁴ עי' רות רבה (פ"ה סי' טו): ויבא לשכב בקצה הערמה ר' יהודה נשיאה בעא קומי ר' פנחס בר חמא בועז גדול הדור היה ואת אמרת בקצה הערמה אמר לו לפי שהיו אותו הדור שטופים בזמה והיו נותנין שכר לזונות מן הגרנות ה"ד (הושע ט') אל תשמח ישראל אל גיל כעמים וגו' ואין דרכן של צדיקים לעשות כן ולא עוד אלא לפי שהצדיקים רחוקים מן הגזל וע"כ ממונם חביב עליהם.

⁸²⁵ עי' תנחומא בהר ג: מהו בלט כמו דאמרת הנה היא לוטה בשמלה (ש"א כא).

הֲרֵאשׁוֹן⁸³² לְבַלְתִּי לְכַת
אֲחֵרֵי הַבְּחוּרִים⁸³³ אִם דַּל
וְאִם עֶשִׂיר:

מִן הַרְחָשׁוֹן – אֲשֶׁר עֲשִׂית עִם חֲמוּתְךָ:

(יא) וְעַתָּה בְּתִי אֵל תִּירָאִי כִּי אֲשֶׁר תֹּאמְרֵי לִי אֲעֲשֶׂה לְךָ כִּי יְדוּעַ לִפְנֵי כָּל
יּוֹשְׁבֵי שַׁעַר סְנֵהֲדָרִין הַגְּדוֹל שֶׁל עָמִי, כִּי אִשָּׁה צְדִיקָה אַתְּ, וַיֵּשׁ בְּךָ כַּח
לְשֵׁאת עַל מִצְוֹת ה'.

תִּירָאִי⁸³⁴ כִּי אֲשֶׁר
תֹּאמְרֵי אֲעֲשֶׂה לְךָ כִּי
יִדְעַ כָּל שַׁעַר עָמִי כִּי
אִשָּׁת חַיִּל אַתְּ:

(יב) וְעַתָּה כִּי אָמְנָם כִּי
(אם) גֵּאֵל אֲנֹכִי⁸³⁵ וְגַם יֵשׁ
גֵּאֵל קְרוֹב מִמְּנִי:

וְעַתָּה כִּי אָמְנָם אֲשֶׁר גֵּאֵל אֲנֹכִי וְגַם יֵשׁ גֵּאֵל אֲחֵר הֲרֵאשׁוֹן לּוֹ לְגֵאֵל
יֹתֵר מִמְּנִי.

ועתה כי אמנם – אם כתיב ולא קרי כלומר משמע ספק ודאי יש גואל קרוב ממנו, (ס"א) אם
משמע ספק והוא ודאי, אמר רבי יהושע בן לוי שלמון ואליםלך וטוב אחים היו ומהו אשר לאחינו
לאלימלך לעולם קורא אדם את דודו אחיו כענין שנאמר (בראשית יד) וישמע אברהם כי נשבה אחיו
והלך אברהם דודו היה כך היה דודו לאלימלך בן אחיו קרובו של מחלון אצל טוב היה קרוב יותר.
קרוב ממני – שהוא אח ואני בן אח:

(יג) לִינִי הַלֵּילָה⁸³⁶ וְהָיָה בְּבִקְרָא אִם יִגְאֹלְךָ הָאִישׁ שְׂרָאוּי לּוֹ לְגֵאֹלְךָ מִן הַתּוֹרָה
הַרִי טוֹב, וַיִּגְאֹל לַחַיִּים, וְאִם לֹא יִרְצֶה לְגֵאֹלְךָ, וַיִּגְאֹלְתִּיךָ אֲנֹכִי, אֲמַרְתִּי
בְּשִׁבוּעָה לִפְנֵי ה', כִּפְאֲשֶׁר אֲמַרְתִּי לְךָ כִּן אֲעֲשֶׂה שְׂכָבִי עַד עֵת הַבִּקְרָא.

לִינִי הַלֵּילָה⁸³⁶ וְהָיָה
בְּבִקְרָא אִם יִגְאֹלְךָ טוֹב
יִגְאֹל וְאִם לֹא יִחְפֹּץ
לְגֵאֹלְךָ וַיִּגְאֹלְתִּיךָ אֲנֹכִי⁸³⁷
כִּי ה' שְׂכָבִי עַד הַבִּקְרָא:⁸³⁸

⁸³² עי' רות רבה פ"ו סי' ב: היטבת חסדך האחרון מן הראשון וגו' א"ר שמואל בר רב יצחק
האשה אוהבת בחור מסכן מזקן עשיר
⁸³³ עי' מדרש זוטא רות ג י: ויאמר ברוכה את וגו' לבלתי לכת אחרי הבחורים. יפה עשית שלא
הלכת אצל הפריצים.

⁸³⁴ עי' רות רבה (פ"ו סי' ג): ועתה בתי אל תיראי ועתה כי אמנם כי גואל אנכי וגם יש גואל
קרוב ממני, רבנן וריב"ל רבנן סבירין טוב ואליםלך ובוועז אחים היו. ור' יהושע אמר שלמון
ואלימלך וטוב היו אחים, אתיבון ליה, והא כתיב אשר לאחינו לאלימלך, א"ל אין אדם נמנע לקרא
לדודו אחיו. ועי' מדרש זוטא רות ג י: התחילה מתייראה שלא יהרוג אותה אמר לה בתי אל תיראי
וגו'. מפני מה התחיל מפתה בדברים מפני שצפה ברוח הקדש שמלך המשיח עתיד לעמוד הימנה
ולא גילה לה לפיכך אמר לה ועתה כי אמנם כי גואל אנכי וגו'. אם נכתב ולא נקרא:
⁸³⁵ עי' לעיל הערה 834.

⁸³⁶ עי' רות רבה (פ"ו סי' ד): ליני הלילה הלילה הזו את לנה בלא איש ואין את לנה לילה אחרת
בלא איש וכו' ר"מ הוה יתיב ודריש בהדין מדרשא דטבריא והוה אלישע רביה גזיז בשוקא רכיב על
סוסיא בשבתא וכו' ליני הלילה בעולם הזה שכולו לילה והיה בבקר אם יגאלך טוב יגאל והיה
בבקר בעולם שכולו טוב אם יגאלך טוב יגאל זה הקב"ה שנאמר (שם קמ"ה) טוב ה' לכל ואם לא
יחפוץ לגאלך וגאלתיך אנכי חי ה' שכבי עד הבקר ודמכת לה.

⁸³⁷ עי' תנחומא בהר ג: אם יגאלך טוב יגאל (רות ג) שהיה לו אח גדול ממנו ושמו טוב ואם לא
יחפוץ לגאלך וגאלתיך אנכי חי ה' שכבי עד הבקר.

⁸³⁸ עי' רות רבה (פ"ו סי' ד): יוסי שלשה הן שבא יצרן לתקפן ונזדרזו עליו כל אחד ואחד
בשבועה ואלה הן יוסף ודוד ובוועז וכו' בוועז מניין שנאמר חי ה' שכבי עד הבקר ר' יהודה ור' חוניא
ר' יהודה אומר כל אותו הלילה היה יצרו מקטרגו ואומר את פנוי ומבקש אשה והיא פנויה

ליני הלילה – ליני כלל איש. חי ה' – אמרה לו בדברים אתה מוֹלִיאֲנִי קפץ ונשבע לה שאינה מוֹלִיאֲהָ בדברים ויש מרבותינו אמרו ליכרו נשבע שהיה יכרו מקטרגו אתה פנוי והיא פנויה בא עליה ונשבע שלא יבא עליה על ידי נישואין:

(יד) וַתִּשְׁכַּב מִרְגְּלֹתָיו וַתִּשְׁכַּב מִרְגְּלֹתָיו (מִרְגְּלֹתָיו) עַד הַבֶּקֶר וַתִּקַּם בְּשַׁחַר בְּעוֹד שְׁלֹא מִכִּיר אִישׁ אֶת חֲבֵרוֹ מִפְּנֵי הַחֲשֵׁךְ, וַיֹּאמֶר לְנַעֲרָיו אֵל יִדְעֵ לְאִישׁ כִּי בָּאָה הָאִשָּׁה לְגֵרֹן.
וַיִּכְיֶר אִישׁ אֶת רַעְהוּ וַיֹּאמֶר אֵל יִדְעֵ כִּי בָּאָה הָאִשָּׁה הַגֵּרֹן.⁸⁴⁰

ויאמר אל יודע – מוסב על ותקם צטרם יכיר הוא זרז לקום כי אמר כלכו אין כבודי שיודע כי באה האשה הגרון:

(טו) וַיֹּאמֶר הָבִי הַמִּטְפַּחַת אֲשֶׁר עָלַיךָ וְאֶחָזִי בָּהּ וַתֹּאחֲזֵהּ בָּהּ וַיִּמְדֵּשׁ סָאִים שְׁעָרִים וַיִּשֶׁת עָלֶיהָ, וַבֹּא לָהּ כַּח מֵאֵת ה' לְשִׂאתָם, וַיִּמְדֵּשׁ נְאֻמָּה בְּנִבְוָאָה כִּי עֲתִידִים לְצֵאת מִמֶּנָּה שְׁשֵׁה צְדִיקֵי עוֹלָם, אֲשֶׁר כָּל אֶחָד וְאֶחָד עֲתִיד לְהִיּוֹת מִתְבָּרָךְ בְּשֵׁשׁ בְּרָכוֹת, דָּוִד וְדָנְיָאֵל וְחַבְרִיּוֹ, וּמְלָךְ הַמְּשִׁיחַ, וַיָּבֵא בְעִז אֶל הָעִיר.
וַיֹּאמֶר הָבִי הַמִּטְפַּחַת⁸⁴¹ אֲשֶׁר עָלַיךָ וְאֶחָזִי בָּהּ וַתֹּאחֲזֵהּ בָּהּ⁸⁴² וַיִּמְדֵּשׁ שֵׁשׁ שְׁעָרִים וַיִּשֶׁת עָלֶיהָ⁸⁴³ וַיָּבֵא הָעִיר⁸⁴⁴.

שש שעורים – אי אפשר לומר שש סאין שאין דרכה של אשה לשאת כמשאוי זה אלל שש שעורים ממנן וכמו לה שעתיד ללאת ממנה בן שמתכרך בשש ברכות רוח חכמה ובינה עלה וגבורה רוח דעת ויראת ה':

ומבקשת איש עמוד ובוועלה ותהיה לך לאשה ונשבע ליצרו ואמר חי ה' שאיני נוגע בה. עי' תנחומא בהר ג: אמר רבי חנינא אמרה לו וכי בדברים אתה מוציאני אמר לה חי ה' איני מוציאך בדברים.

⁸³⁹ עי' רות רבה פ"ז סי' א: בטרם יכיר איש בטרם כתיב מלמד שנשתתה שש שעות כמנין הו"ו.

⁸⁴⁰ עי' רות רבה (פ"ז סי' א): ויאמר אל יודע כי באה האשה הגרון למי אמר א"ר מאיר לבן ביתו א"ר חוניא ורבי ירמיה בשם ר' שמואל בר רב יצחק כל אותו הלילה היה בועז שטוח על פניו ואומר רבון העולמים גלוי וידוע לפניך שלא נגעתי בה כן יהי רצון מלפניך אל יודע כי באה האשה הגרון ולא יתחלל בי שם שמים.

⁸⁴¹ עי' רות רבה (פ"ז סי' ב): ויאמר הבי המטפחת אשר עליך הבה כתיב מלמד שהיה מדבר עמה בלשון זכר שלא ירגיש בו בריה ואחזי.

⁸⁴² עי' רות רבה (פ"ז סי' ג) מלמד שחגרה מתניה כזכר.

⁸⁴³ עי' רות רבה (פ"ז סי' ג) וימד שש שעורים וישת עליה א"ר סימון דרש בר קפרא בצפורי וכי יש דרכו של מלך לישא לו אשה בשש שעורים או דרכה של אשה להנשא בשש סאין א"ר יהודה בר ר' סימון בזכות וימד שש שעורים וישת עליה זכה ועמדו ממנה ששה צדיקים וכל אחד ואחד בהן שש מדות דוד חזקיהו יאשיהו חנניה מישאל ועזריה דניאל ומלך המשיח דוד שנא' (שמואל א' ט"ז) יודע נגן בכנור וגבור חיל ואיש מלחמה ונבון דבר ואיש תאר וה' עמו חזקיהו שנאמר (ישעיה ט) למרבה המשרה ולשלום אין קץ על כסא וגו' ויקרא שמו פלא יועץ אל גבור אבי עד שר שלום ואיכא דאמרי למרבה המשרה כתיב חסר מ"ם יאשיהו שנאמר (ירמיה י"ז) והיה כעץ שתול על מים ועל יובל ישלח שרשיו וגו' חנניה מישאל ועזריה שנאמר (דניאל א) ילדים אשר אין בהם כל מאום וטובי מראה וגו' דניאל שנאמר (שם ה') כל קבל די רוח יתירא ביה מלך המשיח שנאמר (ישעיה י"א) ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה וגו'.

⁸⁴⁴ עי' רות רבה (פ"ז סי' ד) ויבא העיר ולא היה צריך למימר אלא ותבא העיר ואת אמרת ויבא העיר אלא מלמד שהיה מהלך עמה שלא יפגעו בה אחד מן הבחורים.

חמש מגילות

וּתְבוֹא אֶל חַמּוֹתֶיהָ בְּשֹׁחַר וּתְאָמַר מִי אֶת בְּתִי וּתְגַד לָהּ אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה לָּהּ הָאִישׁ, עַל פִּי מְאֹמֵר מִלְּפָנַי ה' בְּרוּחַ נְבוּאָה שֶׁנִּגְלְתָה לוֹ עָשָׂה לָּהּ.
(טז) וּתְבוֹא אֶל חַמּוֹתֶיהָ וּתְאָמַר מִי אֶת בְּתִי⁸⁴⁵ וּתְגַד לָּהּ אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה לָּהּ הָאִישׁ:

וּתְאָמַר שֵׁשׁ סָאִים שְׁעָרִים הָאֵלֶּה נָתַן לִי הָאִישׁ כִּי אָמַר אֵלַי לֹא תִלְכִּי רִיקָם אֶל חַמּוֹתַי.
(יז) וּתְאָמַר שֵׁשׁ הַשְּׁעָרִים הָאֵלֶּה נָתַן לִי כִּי אָמַר (אֵלַי) אֶל תְּבוֹאֵי רִיקָם אֶל חַמּוֹתַי.⁸⁴⁶

וּתְאָמַר שְׁבִי בְּתִי עִמִּי בְּבֵית עַד זְמַן שֶׁתִּדְעִי אֵיךְ יִגְזַר מִשְׁמַיִם וְאֵיךְ יִתְפָּרֵשׁ דְּבָר כִּי לֹא יְנוּחַ הָאִישׁ כִּי אִם יִגְמַר הַדְּבָר לְטוֹב הַיּוֹם הַזֶּה.
(יח) וּתְאָמַר שְׁבִי בְּתִי עַד אֲשֶׁר תִּדְרְעִין אֵיךְ יִפְּלֵ דְבָר כִּי לֹא יִשְׁקַט הָאִישׁ כִּי אִם כָּלָה הַדְּבָר הַיּוֹם.⁸⁴⁷

כי אם כלה – האיש את הדבר היום:

ספר רות פרק ד

וּבְעֵז עָלָה לְשַׁעַר בֵּית דִּין הַסֵּנְהֶדְרִין וַיֵּשֶׁב שָׁם עִם הַזְּקֵנִים, וְהִנֵּה הַגָּאֵל עָבַר אֲשֶׁר דָּבַר בְּעֵז לְרוּת וַיֹּאמֶר סוּרָה שָׁבָה פֹּה אִישׁ שְׁצֹנְעִים דְּרָכָיו וַיִּסַּר וַיֵּשֶׁב.
(א) וּבְעֵז עָלָה הַשְּׁעָר⁸⁴⁸ וַיֵּשֶׁב שָׁם וְהִנֵּה הַגָּאֵל עָבַר אֲשֶׁר דָּבַר בְּעֵז⁸⁴⁹ וַיֹּאמֶר סוּרָה שָׁבָה פֹּה פְּלָנִי אֶלְמָנִי וַיִּסַּר וַיֵּשֶׁב.⁸⁵⁰

פלני אלמני – ולא נכתב שמו לפי שלא רצה לגאול. פלני אלמני – מתורגם צנזיאים (סמואל א') כא) כסי וטמיר. פלני – מכוסה ונעלם לשון (דברים יז) כי יפלא (צראקית יח) היפלא מה' דבר.

⁸⁴⁵ עי' רות רבה (פ"ז סי' ה): מי את בתי וכי לא היתה מכירה אלא אמרה לה מה את פנויה או אשת איש אמרה לה פנויה.

⁸⁴⁶ עי' רות רבה (פ"ז סי' ו): א"ר אלכסנדרי בכל מקום שנכנסו ישראל לא יצאו ריקנין בבזת מצרים לא יצאו ריקנין וכו' נאמר ריקם בצדיקים שנאמר כי אמר אלי אל תבאי ריקם אל חמותך לא כריקם שנאמר במצרים ריקם שנאמר בצדיקים ולא כריקם שנא' בעבד עברי אלא כריקם שנאמר בעולי רגלים כי הא דתנינן תמן הראיה שתי כסף והחגיגה מעה כסף:

⁸⁴⁷ עי' רות רבה (פ"ז סי' ז): רבי הונא בשם רבי שמואל בר רב יצחק הצדיקים הן שלהן הן ולאן שלהן לאו שנאמר כי לא ישקוט האיש כי אם כלה הדבר היום.

⁸⁴⁸ עי' מדרש זוטא רות: ובוועז עלה השער וגו'. אין שער אלא בית המדרש הדא הוא דכתיב ועלתה יבמתו השערה אל הזקנים.

⁸⁴⁹ עי' רות רבה (פ"ז סי' ח): ובוועז עלה השער וישב שם והנה הגואל עובר אשר דבר בעז מה לאחורי תרעא הוה קאים א"ר שמואל בר נחמן אפי' היה בסוף העולם הטיסו הקב"ה והביאו לשם כדי שלא יהא אותו צדיק יושב ומצטער מתוך ישובו אמר רבי ברכיה כך דרשו שני גדולי עולם רבי אליעזר ור' יהושע ר' אליעזר אומר בעז עשה את שלו ורות עשתה את שלה ונעמי עשתה את שלה אמר הקב"ה אף אני אעשה את שלי.

⁸⁵⁰ עי' רות רבה (פ"ז סי' ח): ויאמר סורה שבה פה פלוני אלמוני ר' יהושע אומר פלוני אלמוני שמו ר' שמואל בר נחמן אמר אלם היה מדברי תורה אמר הראשונים לא מתו אלא ע"י שנטלו אותן ואני הולך ליטלה חס לי ליטלה לית אנא מערבב זרעייתי איני מערב פסולת בבני ולא היה יודע שכבר נתחדשה הלכה עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית.

אלמני – אלמון מבלי קס, (ס"א אלמוני שהיה אלמן מד"ת שהיה לו לדרוש עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית והוא אמר פן אשחית את נחלתו):

(ב) וַיִּקַּח עֶשְׂרָה אַנְשִׁים מִזְקְנֵי הָעִיר וַיֹּאמֶר שְׁבוּ פֹה וַיֵּשְׁבוּ.
מִזְקְנֵי הָעִיר⁸⁵¹ וַיֹּאמֶר
שְׁבוּ פֹה וַיֵּשְׁבוּ⁸⁵²:

(ג) וַיֹּאמֶר לְגֹאֵל חֶלְקֵת הַשְּׂדֵה אֲשֶׁר לְאַחֵינוּ לְאַלְיִמְלֵךְ מְכָרָה נַעֲמֵי הַשְּׂבָה מִשְׂדֵה מוֹאֵב.
הַשְּׂדֵה אֲשֶׁר לְאַחֵינוּ
לְאַלְיִמְלֵךְ מְכָרָה נַעֲמֵי
הַשְּׂבָה מִשְׂדֵה מוֹאֵב⁸⁵³:

(ד) וַאֲנִי אִמְרָתִי אֶגְלֶה אֲזַנֵּךְ לֵאמֹר קְנֶה נֶגֶד כָּל יוֹשְׁבֵי שַׁעַר בֵּית הַדִּין שֶׁל הַסֵּנְהֶדְרִין וְנֶגֶד זְקְנֵי עַמִּי אִם בְּרִצּוֹנְךָ לְגֹאֵל גָּאֵל, וְאִם אֵין בְּרִצּוֹנְךָ, הַגִּידָה לִּי וְאִדְעָה, כִּי אֵין זוֹלָתְךָ רְשָׁאִי לְגֹאֵל לְפָנֶיךָ, וְשֶׁהוּא קְרוֹב לְמַת כְּמוֹךָ, וְאַנְכִי לְמַטָּה מִמֶּךָ, וְגוֹאֵל אֶהְיֶה אַחֲרֶיךָ, וַיֹּאמֶר אֲנֹכִי אֶגְאֵל.
וַאֲנִי אִמְרָתִי אֶגְלֶה⁸⁵⁴ אֲזַנֵּךְ לֵאמֹר קְנֶה נֶגֶד
הַיֹּשְׁבִים וְנֶגֶד זְקְנֵי עַמִּי
אִם תִּגְאֵל גָּאֵל וְאִם לֹא
יִגְאֵל הַגִּידָה לִּי וְאִדְעָ
(וְאִדְעָה)⁸⁵⁵ כִּי אֵין זוֹלָתְךָ
לְגֹאֵל וְאַנְכִי אַחֲרֶיךָ
וַיֹּאמֶר אֲנֹכִי אֶגְאֵל:
וְאִדְעָה כִּי אֵין זוֹלָתְךָ – קְרוֹב לְגֹאֵל:

(ה) וַיֹּאמֶר בְּעֵז בְּיָוִם קְנוֹתְךָ הַשְּׂדֵה מִיַּד נַעֲמֵי וּמֵאֵת רוּת הַמוֹאֲבִיָּה אֲשֶׁת הַמַּת חֵיב אֶתָּה לְגֹאֵל וְזָקוּק לְיָבֵם אוֹתָהּ לְשִׂאתָהּ לְאִשָּׁה לְמַעַן הַקִּים שֵׁם הַמַּת עַל נַחֲלָתוֹ.
וַיֹּאמֶר בְּעֵז בְּיָוִם קְנוֹתְךָ הַשְּׂדֵה מִיַּד נַעֲמֵי
וּמֵאֵת רוּת הַמוֹאֲבִיָּה
אֲשֶׁת הַמַּת קְנִיתִי

⁸⁵¹ עיי' מדרש זוטא רות: מזקני העיר. אין זקן אלא זה שקנה חכמה וכן הוא אומר ה' קנני ראשית דרכו וגו' (משלי ח' כ"ב) וכל כך למה לדרוש לו אם היא מותרת לו או אם אסורה לו שהרי אמרה תורה לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' (דברים כ"ג ד') ודרשו עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית.

⁸⁵² עיי' רות רבה (פ"ז סי' ט): ויקח עשרה אנשים מזקני העיר וגו' אמר רבי אלכסנדר מיען שאין רשות לקטן לישב עד שיתן לו הגדול רשות א"ר פנחס מיכן לבית זה שהן ממנין זקנים בבית המשתאות שלהן א"ר אלעזר בר' יוסי מיכן לברכת חתנים בעשרה א"ר יודן בן פזי לא סוף דבר בחור לבתולה אלא אפילו אלמן לאלמנה עד שתהיה בעשרה.

⁸⁵³ עיי' תנחומא בהר ג: אמר ר' שמעון אלימלך ושלמון ופלוני אלמוני ואבי נעמי כולם בני נחשון בן עמינדב ואלימלך ומחלון וכליון פרנסי הדור היו ומפני מה נענשו מפני שיצאו מארץ ישראל לחוצה לארץ שנאמר (שם) ותהום כל העיר עליהם וגו' ומה הזאת נעמי חזיתם שיצאת מא"י לח"ל מה עלתה לה ובא גואלו הקרוב זה בועז אימתי בשעה שמכרה נעמי השדה שנא' (שם ד) חלקת השדה אשר לאחינו וגו' ובא גואלו הקרוב אליו זה בועז.

⁸⁵⁴ עיי' תנחומא בהר ג: ואני אמרתי אגלה אזנך לאמר קנה שאתה גדול ממני לגאלה אם תגאל גאל ויאמר הגואל אל בועז קנה לך באותה שעה גאל בועז מה שמכרה נעמי.

⁸⁵⁵ עיי' רות רבה (פ"ז סי' ז): אם תגאל גאל לגואל אמר ואם לא יגאל לבית דין אמר הגידה לי ואדעה שלא תאמר יש לי אשה ויש לי בנים הריני כונסה לתוך ביתי ע"מ שלא אזקק לה כיון ששמע הגואל כן אמר ודאי דהיא אזלת רות:

(קנייתיה) ⁸⁵⁶ לְהַקִּים שֵׁם

הַמֵּת עַל נַחֲלָתוֹ:

ומאת רות המואביה – אתה כריד לקנות והיא אינה מתרצה אלכא חס כן תשאנה:

(ו) וַיֹּאמֶר הַגָּאֵל לֹא אוֹכַל לְגֵאוֹל (וּלְגֵאֹל) לִי בִּן אִשְׁחִית אֶת נַחֲלָתִי גָאֵל לְךָ אֵתָּה אֶת גְּאֻלְתִּי בִּי לֹא אוֹכַל לְגֵאֹל:

וַיֹּאמֶר הַגָּאֵל בְּאֶפֶן כִּזָּה אֵין אֲנִי יָכוֹל לְגֵאֵל לִי, כִּי יֵשׁ לִי אִשָּׁה וְאֵין לִי רְשׁוּת לְקַחַת אַחֲרַת עֲלֶיהָ פֶּן תִּהְיֶה מְרִיבָה בְּבֵיתִי וְאֵהְיֶה מְחַבֵּל אֶת נַחֲלָתִי, גָּאֵל לְךָ אֵתָּה, כִּי אֵין לְךָ אִשָּׁה, כִּי לֹא אוֹכַל לְגֵאֵל.

פן אשחית את נחלתי – זרעי כמו (תהלים קכז) נחלת ה' בניס לתת פגם בזרעי שנאמר (דברים כג) לא יבא עמוני ומואבי וטעה בעמוני ולא עמונית:

(ז) וְזֹאת לְפָנִים בְּיִשְׂרָאֵל עַל הַגְּאֻלָּה וְעַל הַתְּמוּרָה לְקַיֵּם כָּל דְּבַר ⁸⁵⁷ שְׁלֹף אִישׁ נֶעְלוֹ וְנָתַן לְרַעְהוֹ ⁸⁵⁸ וְזֹאת הַתְּעוּדָה בְּיִשְׂרָאֵל:

וְכִזָּה הַמְּנַהֵג לְפָנִים נוֹהֵג בְּיִשְׂרָאֵל בְּזִמְנֵי שְׁנוּשָׁאִים וְנוֹתְנִים, וְגוֹאֲלִים, וּמְחַלְפִּים אֶחָד מִן חֲבֵרוֹ, וּמְקַיֵּם כָּל דְּבַר, שְׁלֹף אִישׁ אֶת נְרִתִיק יָד יְמִינוֹ וּמוֹשִׁיט בּוֹ קִנְיָן לְחֲבֵרוֹ, וְכִד נִהְגוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְקִנּוּת מְחַבְרוֹ לְפָנֵי עֲדִים.

על הגאולה – זו מכירה. תמורה – זו חליפין. שלף איש נעלו – זה קניין כמו שאנו קונים בסודר במקום נעל, ורבותינו ז"ל נחלקו בדבר מי נתן למי יש אומרים קניין בכליו של קוני' וזועז נתן לגואל ויש אומרים קניין בכליו של מקנה וגואל נתן לזועז. וזאת התעודה בישראל – משפט העדות:

(ח) וַיֹּאמֶר הַגָּאֵל לְבַעַז וַיִּשְׁלַף נֶעְלוֹ ⁸⁵⁹ קִנְיָה לְךָ וַיִּשְׁלַף בְּעַז אֶת נְרִתִיק יָד יְמִינוֹ וַיִּקְנֶה לוֹ.

(ט) וַיֹּאמֶר בְּעַז לְזִקְנִים וְכָל הָעָם עֲדִים אֵתָּם עָלֵי הַיּוֹם הַזֶּה כִּנְיָתִי אֶת כָּל מַה שֶּׁהָיָה לְאֵלִימֶלֶךְ וְאֵת כָּל מַה שֶּׁהָיָה לְכָלִּיּוֹן וּמְחַלּוֹן מִיַּד נְעָמִי.

וַיֹּאמֶר בְּעַז לְזִקְנִים וְלְכָל הָעָם הָיוּ אֵתָּם עֲדִים עָלֵי הַיּוֹם הַזֶּה כִּי קִנְיָתִי אֶת כָּל אֲשֶׁר

⁸⁵⁶ עי' רות רבה (פ"ז סי' יא): אשת המת קנית קניתי כתיב והא מסייעא להיא דאמר רבי שמואל בר נחמן אלם היה מד"ת אמר הראשונים לא מתו אלא ע"י שנטלו אותן ואני הולך ליטלה חס לי ליטלה לית אנא מערבב זרעייתי איני מערבב פסולת בבני ולא היה יודע שכבר נתחדשה הלכה עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית:

⁸⁵⁷ עי' רות רבה (פ"ז סי' יב): רבי חנינא פתר קרא בישראל בגו אפיא דישראל לשעבר היו מקלסין על הגאולה שנאמר (שמות ט"ו) זה אלי ואנוהו ועכשיו על התמורה שנאמר (תהלים ק"ו) וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב אין לך מנוול ומשוקץ ומשונה כשור בשעה שאוכל עשב ⁸⁵⁸ עי' רות רבה (פ"ז סי' יב): בראשונה היו קונים במנעל ובסנדל שנאמר שלף איש נעלו חזרו להיות קונים בקצצה ומהו דין קצצה א"ר יוסי בר אבין כל מי שהוא מוכר שדהו לגוי היו קרוביו מביאין חביות מלאות קליות ואגוזים ומשברין בפני התינוקות והתינוקות מלקטין ואומרין נקצץ פלוני מאחזתו החזירה היו אומרים חזר פלוני לאחזתו וכו' חזרו להיות קונים במנעל ובסנדל שלף איש נעלו ונתן לרעהו חזרו להיות קונים בכסף ובשטר ובחזקה. עי' ב"מ מז ע"א: גאולה זו מכירה וכן הוא אומר לא יגאל תמורה זו חליפין וכן הוא אומר לא יחליפנו ולא ימיר אותן לקיים כל דבר שלף איש נעלו ונתן לרעהו מי נתן למי בועז נתן לגואל רבי יהודה אומר גואל נתן לזועז תנא קונין בכלי אף על פי שאין בו שוה פרוטה.

⁸⁵⁹ עי' רות רבה (פ"ז סי' יג): ויאמר הגואל לזועז קנה לך וישלוף נעלו נעלו של מי רב ולוי חד אמר נעלו של בעז וחיניא אמר נעלו של גואל נראין הדברים כמ"ד נעלו של בועז שדרך הלוקח להיות נותן ערבון.

לְאֵלִים לְךָ וְאֵת כָּל אֲשֶׁר
לְכַלְיוֹן וּמַחְלוֹן מִיַּד נַעֲמִי:

וגם את רות המאביה אשת מחלון קניתי לי לאשה למען הקים שם
המת על נחלתו ולא יפרת שם המת מעם אחיו ומשער סנהדרין
אשר במקומו, עדים אתם עלי, היום הזה.

(י) וגם את רות המאביה
אשת מחלון קניתי לי
לאשה להקים שם המת
על נחלתו ולא יפרת שם
המת מעם אחיו ומשער
מקומו עדים אתם היום:

להקים שם המת על נחלתו – מתוך שאשתו יולאה וזאה זנחלה ומכנסת ומוזיאה אומרים זאת
היתה אשת מחלון שמו נזכר עליה:

ויאמרו כל העם אשר בשער הסנהדרין והזקנים, עדים אנחנו, יתן ה'
את האשה הבאה אל ביתך כרחל וכלאה אשר בנו שתיהם את בית
ישראל אבינו בשנים עשר שבטים ועשה חיל באפרתה ותהי קורא
שם בבית לחם.

(יא) ויאמרו כל העם
אשר בשער⁸⁶⁰ והזקנים
עדים יתן ה' את האשה
הבאה אל ביתך כרחל
וכלאה⁸⁶¹ אשר בנו
שתיהם את בית ישראל
ועשה חיל באפרתה
וקרא שם בבית לחם:

כרחל וכלאה – אף על פי שהיו משבט יהודה ומזני לאה מודים הם על רחל שהיתה עיקרה של
בית והקדימו רחל ללאה. וקרא שם – כלומר יגדל שמך:

ויהי ביתך מצליח בבית פרץ אשר ילדה תמר ליהודה מן הזרע אשר
יתן ה' לך מן הנערה הזאת.

(יב) ויהי ביתך בבית
פרץ⁸⁶² אשר ילדה תמר
ליהודה מן הזרע אשר
יתן ה' לך מן הנערה
הזאת:
כבית פרץ – שאלת ממנו:

ויקח בעז את רות ותהי לו לאשה ויבא אליה ויתן ה' לה הריון ותלד
בן.

(יג) ויקח בעז את רות
ותהי לו לאשה⁸⁶³ ויבא
אליה ויתן ה' לה הריון⁸⁶⁴
ותלד בן:

⁸⁶⁰ עי' לעיל הערה 831.

⁸⁶¹ עי' מדרש זוטא רות: אמר רבי יצחק רחל היתה עקרת של בית לפיכך הוא עושה את רחל
עיקר.

⁸⁶² עי' רות רבה (פ"ז סי' טו): ויהי ביתך כבית פרץ אמרו כל בנים שהקב"ה עתיד ליתן לך יהיו
מן הצדקת הזו

⁸⁶³ עי' רות רבה (פ"ז סי' טו): ויקח בעז את רות ותהי לו לאשה אמר רבי שמעון בן לקיש
עיקר מוטרין לא היה לה וגלף לה הקדוש ברוך הוא עיקר מוטרין.

⁸⁶⁴ עי' מדרש זוטא רות: ויקח בעז את רות. אמרו אותו הלילה שבא עליה מת. ויתן ה' לה
הריון. כל הנשים יולדת למנין ה'ריון בגימטריא מאתים ושבעים ויום אחד.

ותאמרנה הנשים אל נעמי ברוך שם ה' אשר לא השבית לך גאל
 היום הזה, ויקרא שמו מצדיקי ישראל.
 (יד) ותאמרנה הנשים אל
 נעמי ברוך ה' אשר לא
 השבית לך גאל היום⁸⁶⁵
 ויקרא שמו בישראל:

ויהיה לך למשיב נפש ולכלכל את שיבתך בתענוגים כי כלתך אשר
 אהבה אותך ילדתו, אשר היא היתה טובה לך בעת אלמנותך מבנים
 רבים.
 (טו) והיה לך למשיב נפש
 ולכלכל את שיבתך כי
 כלתך אשר אהבתך
 ילדתו אשר היא טובה
 לך משבעה בנים⁸⁶⁶:

ותקח נעמי את הילד ותשתהו בחיקה ותהי לו לאמנת.
 (טז) ותקח נעמי את הילד
 ותשתהו בחיקה ותהי לו
 לאמנת:

ותקראנה לו השכנות שם לאמר ילד בן לנעמי והיו קוראות שמו
 עובד הוא אבי ישי אבי דוד.
 (יז) ותקראנה לו השכנות
 שם לאמר ילד בן
 לנעמי⁸⁶⁷ ותקראנה שמו
 עובד הוא אבי ישי אבי
 דוד:

ואלה תולדות פרץ פרץ הוליד את חצרון.
 (יח) ואלה תולדות
 פרץ⁸⁶⁸ פרץ הוליד את
 חצרון:
 ואלה תולדות פרץ – לפי שייחס את דוד על שמה של רות המואביה חזר ויחסו על סם יהודה.
 חסלת מגלת רות:

⁸⁶⁵ עי' רות רבה (פ"ז סי' טז): מה היום הזה רודה ברקיע כך יהא בזרעך רודה ושליט בישראל לעולם.

⁸⁶⁶ עי' רות רבה (פ"ז סי' יז): משבעה ראשי האבות האמורין להלן (ד"ה א' ב') אצם הששי דוד השביעי רבי נחמיה אמר משבעה המפורשין כאן פרץ חצרון רם עמינדב נחשון שלמון בועז.

⁸⁶⁷ עי' סנהדרין יט ע"ב: וכי נעמי ילדה והלא רות ילדה אלא רות ילדה ונעמי גידלה לפיכך נקרא על שמה.

⁸⁶⁸ עי' ב"ר פ"ב סי' ו: כל תולדות שנאמרו בתורה חסרין בר מן תרין אלה תולדות פרץ וגו' והדין ומפני מה אינן חסרין רבי יודן בשם רבי אבין אמר כנגד ו' דברים שנטלו מאדם הראשון וכו' כיון שחטא אדה"ר נתקלקלו ועוד אינן חוזרין לתקונן עד שיבא בן פרץ שנא' (רות ד) אלה תולדות פרץ מלא בשביל ו' דברים שיחזרו.

חמש מגילות

וְחִצְרוֹן הוֹלִיד אֶת רָם וְרָם הוֹלִיד אֶת עַמִּינָדָב.
(יט) וְחִצְרוֹן הוֹלִיד אֶת רָם
וְרָם הוֹלִיד אֶת עַמִּינָדָב:

וְעַמִּינָדָב הוֹלִיד אֶת נַחֲשׁוֹן, וְנַחֲשׁוֹן גָּדוֹל בֵּית אָבִיו לְבֵית יְהוּדָה,
(כ) וְעַמִּינָדָב הוֹלִיד אֶת
וְנַחֲשׁוֹן הוֹלִיד אֶת שְׁלֹמֹה הַצַּדִּיק הוּא שְׁלֹמֹה מִבֵּית לָחֶם וְנִטּוּפָה
נַחֲשׁוֹן וְנַחֲשׁוֹן הוֹלִיד אֶת
שִׁבְטָלוּ בְּנֵי מִשְׁמֵרוֹת אֲשֶׁר הוֹשִׁיב יְרֻבְעָם הַרְשָׁע עַל הַדְּרָכִים, וְהָיוּ
מַעֲשֵׂי הָאֵב וְהַבָּנִים נְאִים כְּנִטָף.
שְׁלֹמֹה:

וְשְׁלֹמֹן הוֹלִיד אֶת אֲבָצָן הַשׁוֹפֵט, הוּא בָּעַז הַצַּדִּיק, אֲשֶׁר בְּזָכוֹתוֹ נִצְלוּ
(כא) וְשְׁלֹמֹן הוֹלִיד אֶת
עַם בֵּית יִשְׂרָאֵל מִיַּד שׁוֹנְאֵיהֶם, וּבְשִׁבִיל תְּפִלָּתוֹ סָר הָרָעֵב מֵאֲרָץ
פָּעוּ וּבָעוּ הוֹלִיד אֶת
יִשְׂרָאֵל, וּבָעוּ הוֹלִיד אֶת עוֹבָד אֲשֶׁר עָבַד לְרַבּוֹן הָעוֹלָם בְּלֵב שָׁלֵם.
עוֹבָד:

וְעוֹבָד הוֹלִיד אֶת יִשִׁי הַנִּקְרָא נַחֲשׁ בְּשִׁבִיל שְׁלֹא נִמְצָא בּוֹ סִיפָה
(כב) וְעוֹבָד הוֹלִיד אֶת יִשִׁי
וְחִסְרוֹן לְהַמְסֵר בְּיַד מֶלֶךְ הַמּוֹת לְקַחַת אֶת נַפְשׁוֹ מִמֶּנּוּ וַיְחִי יָמִים
רַבִּים עַד שֶׁנִּזְכַּר לְפָנָיו ה' הָעֲצָה שְׁנֵתֵן הַנַּחֲשׁ לְחַוָּה אִשֶׁת אָדָם לֶאֱכֹל
מִן הָעֵץ אֲשֶׁר אוֹכְלֵי פְרוֹתָיו חֲכָמִים לְדַעַת בֵּין טוֹב לְרָע, וּמִפְּנֵי הָעֲצָה
הַהִיא נִתְחַיְבוּ מִיתָה כָּל תּוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ, וּבִסְפָּה הַהִיא מֵת יִשִׁי הַצַּדִּיק,
הוּא יִשִׁי אֲשֶׁר הוֹלִיד אֶת דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל.

ספר איכה 869
פרק א

(א) אֵיכָה יְשָׁבָה בְּדָד הָעִיר 870
רַבְתִּי עִם 871 הֵיטָה פְּאֵלְמָנָה 872
רַבְתִּי בְּגוֹיִם 873 שְׂרָתִי בַּמְּדִינֹת 874
הֵיטָה לְמַסִּים 875.
אָמַר יְרֻמְיָהוּ הַנְּבִיא וְהַפֶּהֶן הַגְּדוֹל: אֵיךְ נִגְזַר עַל יְרוּשָׁלַיִם
וְעַל קְהֵלָהּ לְהַעֲנֹשׁ בְּגֵרוּשֵׁינָהּ, וְלְהַסְפִיד עֲלֵיהֶם "אֵיכָה",
כְּמוֹ שְׂנֵדוֹנוֹ אָדָם וְחַוָּה שֶׁגֵּרְשׁוּ מִגֵּן עֵדֶן, וְהַסְפִיד עֲלֵיהֶם
הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא "אֵיכָה". עֲנָתָה מֵדַת הַדִּין וְכֵן אָמְרָה.
עַל רַב הָעוֹן וְהַמְרַד אֲשֶׁר כְּתוּכָה, וְעַל כֵּן תִּהְיֶה יוֹשֶׁבֶת
בְּדָד, כְּאִישׁ שֶׁנִּגַּע צָרַעַת בְּכִשְׁרוֹ שְׂיוֹשֵׁב בְּדָד, וְהָעִיר

869 עי' איכ"ר פ"א סי' א: ואימתי נאמרה מגילות קינות רבי יהודה אומר בימי יהויקים נאמרה אמר לו ר' נחמיה וכי בוכין על המת עד שלא ימות אלא אימתי נאמרה אחר חורבן הבית הרי פתרונו איכה ישיבה בדד.

870 עי' איכ"ר (פ"א סי' א): שלשה נתנבאו בלשון איכה משה ישעיה וכו' א"ר לוי משל למטרונה שהיו לה שלשה שושבינין אחד ראה אותה בשלותה, ואחד ראה אותה בפחזותה, ואחד ראה אותה בניוולה. כך משה ראה את ישראל בכבודם ושלותם ואמר איכה אשא לבדי טרחכם, ישעיה ראה אותם בפחזותם ואמר איכה היתה לזונה. ירמיה ראה אותם בניוולם ואמר איכה ישיבה. שאלו את בן עזאי אמרו לו רבינו דרוש לנו דבר אחד ממגילת קינות אמר להם לא גלו ישראל עד שכפרו ביחידו של עולם ובמילה שנתנה לעשרים דורות ובעשרת הדברות ובחמשה ספרי תורה מנין איכ"ה. א"ר לוי לא גלו ישראל עד שכפרו בשלשים ושש כריתות שבתורה ובעשרת הדברות מנין איכ"ה ישיבה בדד. ר' ברכיה בשם רבי אבדימי דמן חיפה למלך שהיה לו בן בזמן שעושה רצונו של אביו היה מלבישו בגדי מילתין ובזמן שאינו עושה רצונו מלבישו בגדי בדד וכו' בגדי בדין הה"ד איכה ישיבה בדד. וכו' ר' יהודה אומר אין לשון איכה אלא לשון תוכחה היא מה דאת אמר (שם ח') איכה תאמרו חכמים אנחנו ותורת ה' אתנו וגו' ור' נחמיה אומר אין לשון איכה אלא קינה היא מה דאת אמר (בראשית ג') ויקרא ה' אלהים אל האדם ויאמר לו איכה אוי לכה

871 עי' איכ"ר (פ"א סי' ב): העיר רבתי עם תני רבי שמואל עשרים וארבע פלטיות היו בירושלים וכל פלטיה ופלטיה עשרין וארבעה מבואות וכל מבוי ומבוי עשרין וארבעה שווקים ועל כל שוק ושוק עשרים וארבעה שקקים ועל כל שקק ושקק עשרים וארבעה חצרות ועל כל חצר וחצר עשרים וארבעה בתים וכל חצר וחצר היתה מוציאה עם כפלים כיוצאי מצרים.

872 עי' איכ"ר (פ"א סי' ג) היתה כאלמנה א"ר אבא בר כהנא הם לא פלשו אחר מדת הדין והיא לא פלשה אחריהם הם לא פלשו אחר מדת הדין שנא' (במדבר י"א) ויהי העם כמתאוננים מתאוננים אין כתיב כאן אלא כמתאוננים (הושע ה') היו שרי יהודה כמסיגי גבול מסיגי אין כתיב כאן אלא כמסיגי (שם ד') כי כפרה סוררה כי פרה אין כתיב כאן אלא כפרה סוררה ומדת הדין לא פלשה אחריהם היתה כאלמנה היתה אלמנה אין כתיב כאן אלא כאלמנה כאשר שהלך בעלה למדינת הים ודעתו לחזור אליה דרך קשתו כאויב אויב אין כתיב כאן אלא כאויב ה' כאויב אויב אין כתיב כאן אלא כאויב. ד"א היתה כאלמנה ר' חמא בר עוקבא ר' חמא בר עוקבא אמר לאלמנה שהיתה תובעת מזונותיה ולא היתה תובעת כתובתה ורבנן אמרין למלך שכעס על מטרונה וכתב לה גיטה ועמד וחספו ממנה וכל זמן שהיתה מבקשת לינשא לאחר היה אומר לה היכן גיטיך וכל זמן שהיתה תובעת מזונותיה היה אומר לה ולא כבר גרשתיך כך כל זמן שישראל מבקשים לעבוד עבודת כוכבים היה אומר להם הקב"ה (ישעיה נ') אי זה ספר כריתות אמכם וכל זמן שמבקשים לעשות להם נסים כבתחלה אומר להם הקב"ה כבר גרשתי אתכם הה"ד (ירמיה ג') שלחתי ואתן את ספר כריתותיה אליה ד"א היתה כאלמנה ר' עקיבא ורבנן ר' עקיבא אומר אלמנה ואתה אומר כאלמנה אלא אלמנה מעשרת השבטים ולא משבט יהודה ובנימין ורבנן אמרין אלמנה מאלו ומאלו ולא מהקב"ה שנאמר (ירמיה נ"א) כי לא אלמן ישראל ויהודה מאלהיו.

873 עי' איכ"ר (פ"א סי' ד) רבתי בגוים והלא כבר נאמר רבתי עם ומה ת"ל רבתי בגוים אלא רבתי בדעות ר' הונא בשם ר' יוסי בכל מקום שהיה אחד מבני ירושלם הולך למדינה היו מציעין לו קתדרא לישב עליה בשביל לשמוע חכמתו.

874 עי' סנהדרין דף קד ע"א: רבתי בגוים שרתי במדינות אמר רבא אמר רבי יוחנן כל מקום שהן הולכין נעשין שרים לאדוניהן.

875 עי' איכ"ר (פ"א סי' כ) שרתי במדינות א"ר יוחנן לפי שעברו ישראל על תנאי שקבלו מסיני לפיכך היתה למס הוא סיני הוא למס חושבניה דדין כחושבניה דדין אמר רבי ישמעאל בר נחמן לפי שעבדו ישראל עבודת כוכבים לפיכך היתה למס היא למס סמל אתוי דדין הינון אתוי דדין ר' ברכיה אמר הפכה למס סמל ורבנן אמרי למס למסא דליבא.

שְׁהִיְתָה מְלֵאָה אֲכֻלֹּסִין וְעַמִּים רַבִּים, הַתְרוֹקְנָה מֵהֶם, וְהִיְתָה דוֹמָה כְּאֶלְמָנָה. הַמְתַּנְשֵׂאת בְּעַמִּים וְשׁוֹלֵטָת בְּמַחֲזוֹת וְהָיוּ מַעֲלִים לָהּ מְסִים, שָׁבָה לְהִיּוֹת מִשְׁפֹּלֶת וְלָתֵת לָהֶם מִס גְּלִגְלֶת אַחַר זֹאת.

איכה ישבה דד – ירמיה כתב ספר קינות היא המגלה אשר שרף יהויקים על האח אשר על האש והיו זה שלש אל"ף ביתו"ת איכה ישבה איכה יועם שוב הוסיף עליו אני הגבר שהוא שלש אל"ף ביתו"ת שני (ירמיה לו) ועוד נוסף עליהם דברים רבים כהמה שלש כנגד שלש. דד – גלמוד מיושביה. רבתי עם – יו"ד יתירה כמו רבת עם שהיתה עמה רב יש מדרכי אגדה הרבה ואני בחתי לפרש לשון המקרא כמשמעו. היתה כאלמנה – ולא אלמנה ממש אלא כאשה שהלך בעלה למדינת הים ודעתו לחזור אללה

(ב) בְּבו תְּבִיחָה⁸⁷⁶ בְּלִילָה⁸⁷⁷ וְדַמְעָתָה עַל לְחֵיָהּ⁸⁷⁸ אֵין לָהּ מְנַחֵם⁸⁷⁹ מִכָּל אַהֲבֵיהָ⁸⁸⁰ כָּל רַעֲיָהּ בְּגָדוּ בָהּ⁸⁸¹ הָיוּ לָהּ לְאִיבִים:

כְּאֲשֶׁר שָׁלַח מֹשֶׁה הַנְּבִיא שְׁלוּחִים לְתוֹר אֶת אֶרֶץ וְשָׁבוּ הַשְּׁלוּחִים וְהוֹצִיאוּ שֵׁם רַע עַל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וְהִלִּילָה הַהוּא תִשְׁעָה יָמִים בְּאֵב הָיָה, וְכֹאשֶׁר שָׁמְעוּ עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַבְּשׂוּרָה הָרַעָה הַזֹּאת שֶׁהַתְּבַשְׂרוּ עַל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, הָרִימוּ הָעַם אֶת קוֹלָם וַיִּבְכּוּ בְּלִילָה הַהוּא. מִיַּד תָּרָה אִף ה' בָּהֶם וַגָּזַר שִׁיְהִיו בּוֹכִים בְּלִילָה הַהוּא לְדוֹרוֹתָם עַל חֲרַבְנֵי בֵית הַמִּקְדָּשׁ. וְכִשְׁנֹאֲמַר בְּנִבְיָאָה לִירְמְיָהוּ הַפֹּהֵן הַגְּדוֹל שֶׁתִּחַרְבַּ יְרוּשָׁלַיִם עַל יְדֵי נְבוּכַדְנֶצַּר הַרְשָׁע אִם לֹא יֵשׁוּבוּ בְּתִשְׁבָּה, מִיַּד בָּא וְהוֹכִיחַ אֶת עַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וּמֵאַנּוּ לְשִׁמְעַ בְּקוֹלוֹ. אִזּוּ בָּא נְבוּכַדְנֶצַּר הַרְשָׁע וְצָר עַל יְרוּשָׁלַיִם וְאֶת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ שָׂרַף בְּאֵשׁ בְּתִשְׁעָה יָמִים לְחֹדֶשׁ אֶב, וְבוּ בְּכֶתֶה כְּנִסַּת יִשְׂרָאֵל בְּבִכְיָה וְדַמְעוֹתֶיהָ נִזְלָוֹת עַל לְחֵיָהּ, וְאֵין דּוֹבֵר תְּנַחֲמִין עַל לְבָהּ מִכָּל הָאֱלֹהוֹת שֶׁאֲהַבָּה לִילָךְ אַחֲרֵיהֶם, וּמִפְּנֵי זֶה כָּל רַעֲיָהּ בְּגָדוּ בָהּ, שָׁבוּ לְהִיּוֹת לָהּ לְאִיבִים.

⁸⁷⁶ עי' איכ"ר (פ"א סי' כב) בכה תבכה כתיב (תהלים מ"ב) היתה לי דמעתי לחם יומם ולילה וגו' רבי אחא ורבנן רבי אחא אומר כשם שהלחם תדיר כך דמעתי תדירה.

⁸⁷⁷ עי' סנהדרין דף קד ע"ב: בכה תבכה בלילה שתי בכיות הללו למה אמר רבה אמר רבי יוחנן אחד על מקדש ראשון ואחד על מקדש שני בלילה על עסקי לילה שנאמר ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו העם בלילה ההוא אמר רבה אמר רבי יוחנן אותו (היום) [הלילה] ליל תשעה באב היה אמר להן הקדוש ברוך הוא לישראל אתם בכיתם בכיה של חנם ואני אקבע לכם בכיה לדורות דבר אחר בלילה שכל הבוכה בלילה קולו נשמע דבר אחר בלילה שכל הבוכה בלילה כוכבים ומזלות בוכין עמו דבר אחר בלילה שכל הבוכה בלילה השומע קולו בוכה כנגדו.

⁸⁷⁸ עי' איכ"ר (פ"א סי' כה): ודמעתי על לחיה על כהניה כמה דאת אמר (דברים י"ח) ונתן לכהן הזרוע והלחיים והקיבה ד"א על גבוריה כמה דאת אמר (שופטים ט"ו) וימצא לחי חמור טריה ד"א על שופטיה כמד"א (מיכה ד') בשבט יכו על הלחי ד"א על בחוריה את מוצא בשעה שנכנסו שונאים לבית המקדש תפשו את הבחורים וכפתו ידיהן לאחוריהן והיו בוכין והיו הדמעות יורדות על לחייהן ולא היו יכולין לקנחן ונושרות על לחייהם כצרבת השחין.

⁸⁷⁹ עי' איכ"ר (פ"א סי' כו): אין לה מנחם א"ר לוי כל מקום שנא' אין הוה לה (בראשית י"א) ותהי שרי עקרה אין לה ולד והוה לה שנא' (שם כ"א) וה' פקד את שרה וכו' אף כן את אומר אין לה מנחם והוה לה שנא' (שם נ"א) אנכי אנכי הוא מנחמכם.

⁸⁸⁰ עי' מדרש זוטא איכה א: אין לה מנחם מכל אוהביה אלו נביאי השקר שהתנבאו להם לישראל ולא הניחום לחזור.

⁸⁸¹ עי' איכ"ר (פ"א סי' כז): כל רעיה בגדו בה היו לה א"ר יעקב דכפר חנן זה מיכאל וגבריאל. עי' מדרש זוטא איכה א: שהיו מלמדים עליה זכות אמר להם הקדוש ברוך הוא מי חביב עליכם. אמרו לו [ישראל ואחר ישראל] מי חביב עליכם אמרו לו [בית המקדש אמר להם נשבע אני בשמי הגדול שאתם בעצמכם מציתים בי את האור מיד נטלו מיכאל וגבריאל שני לפידי אש והציתו אש בהיכל ה' והיה המקדש קורא קינה על עצמו שנאמר ממרום שלח אש בעצמותי וירדנה (איכה א' י"ג) וכתבי מגיד מראשית אחרית (ישעיה מ"ו ו').

זכו תצבחה – שתי זכויות על שתי חורבנות. זלילה – שהמקדש נשרף זלילה דאמר מר לעת ערב היתו זו את האור, דבר אחר זלילה לילה של זכויות מרגלים בתשעה באב גרמה להם, דבר אחר זלילה שכל הזוכה זלילה השומע קולו זוכה עמו. ודמעתה על לחיה – מחוך שהיא זוכה חמיה. כל רעיה – אוהבה

(ג) גלתה יהודה⁸⁸² מעני⁸⁸³ ומרב עברה⁸⁸⁴ היא ישבה בגוים לא מצאה מנוח⁸⁸⁵ כל רדפיה השיגוה בין המצרים⁸⁸⁶.
 הלכו בית יהודה בגלות על שהיו מענים יתומים ואלמנות, ועל רב השעבוד שהיו משעבדים את אחיהם בני ישראל שנמכרו להם, ולא קראו דרור לעבדיהם ואמהותיהם שהיו מבני ישראל. ומפני זה אף הם נמסרו בידי הגוים, וכנסת בית יהודה ישבה בין הגוים, ולא מצאו מנוח מעבודת קשה ששעבדו אותם, וכל מי שהיה רודף אותם השיגום כשהם נחבאים בין התחומים והציקו להם.

גלתה יהודה – מארצה. מעני – מחמת עוני. ומרוב עבודה – שהכזירו עליה כסדים. היא יסבה בגוים – ובמקום שגלתה וישבה שם לא מצאה מנוח. בין המצרים – שיש גובה מכאן ומכאן ואין מקום לנוח. המצרים – גבולים של שדה וכרם ומדרש אגדה בין שבעה עשר בתמוז לתשעה באב

(ד) דרכי ציון אבלות מבלי באי מועד⁸⁸⁷ כל שעריה שוממין⁸⁸⁸ כהניה נאנחים⁸⁸⁹ בתולתיה נוגות⁸⁹⁰ והיא מר לה⁸⁹¹.
 כל זמן שהיתה ירושלים בנויה, מאנו ישראל לעלות לירושלים להראות לפני ה' שלש פעמים בשנה, ובגלל עוונות ישראל חרבה ירושלים, ונעשו דרכי ציון אבלות, מאין בא בזמן המועדים. כל שעריה שוממים, וכהניה נוגות

⁸⁸² עי' איכ"ר (פ"א סי' כח): גלתה יהודה אומות העולם אינן גולים אלא אע"פ שגולים אין גלותם גלות אומות העולם שאוכלים מפתם ושותים מיינם אין גלותם גלות אבל ישראל שאין אוכלין מפתם ואין שותין מיינם גלותם גלות אומות העולם שהן מהלכין באסקפטיות שלהם אין גלותם גלות אבל ישראל שהן מהלכין יחפין גלותם גלות לכך נאמר גלתה יהודה כאן הוא אומר גלתה יהודה ולהלן הוא אומר (ירמיה נ"ב) ויגל יהודה מעל אדמתו אלא כיון שגלו תשש כחן כנקבה לכך נאמר גלתה יהודה.

⁸⁸³ עיי"ש: מעוני על שאכלו חמץ בפסח כמד"א (דברים ט"ז) לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני ד"א מעוני על שחבלו משכון עני בתוך בתיהם כמד"א (שם כ"ד) ואם איש עני הוא לא תשכב בעבוטו ד"א מעוני על שעשקו שכר שכיר כמד"א (שם) לא תעשוק שכיר עני ואביון ד"א מעוני על שגזלו מתנות עני כמד"א (שם) לעני ולגר תעזוב אותם ד"א מעוני על שאכלו מעשר עני ר' ביבי ור' הונא בשם רב האוכל טבל של מעשר עני חייב מיתה ד"א מעוני על שעבדו עבודת כוכבים כמד"א (שמות ל"ב) קול ענות אנכי שומע א"ר אחא קול קילוס עבודת כוכבים אנכי שומע רבי יהודה בשם רבי יוסי אומר אין לך דור ודור שאינו נוטל מחטאו של עגל.

⁸⁸⁴ עי' איכ"ר (פ"א סי' כט): ומרוב עבודה א"ר אחא על שהיו משתעבדים בעבד עברי כמד"א (ירמיה ל"ד) מקץ שבע שנים תשלחו.

⁸⁸⁵ עיי"ש: היא ישבה בגוים לא מצאה מנוח ר' יודן בר' נחמיה בשם רשב"ל אמר אילו מצאה מנוח לא היתה חוזרת.

⁸⁸⁶ עיי"ש: השיגוה בין המצרים כההיא דתנן דברי בן ננס בסימניו ובמצרניו ד"א כל רודפיה השיגוה בין המצרים ביומין דעקא משבעה עשר בתמוז עד תשעה באב שבהם קטב מירי מצוי כמד"א (תהלים צ"א) מדבר באופל יהלוך מקטב ישוד צהרים.

⁸⁸⁷ עי' איכ"ר (פ"א סי' ל): דרכי ציון אבלות א"ר הונא הכל מבקשין תפקידן וכו' אפילו דרכים מבקשין תפקידן הה"ד דרכי ציון אבלות מבלי באי מועד מבלי בורגנין מבלי בוליטין אין כתיב כאן אלא מבלי באי מועד.

⁸⁸⁸ עיי"ש: כל שעריה שוממין שלא היו נכנסין ויוצאין בהן.

⁸⁸⁹ עיי"ש: כהניה נאנחים שאין מי שיתן להם מתנות כהונה.

⁸⁹⁰ עיי"ש: בתולותיה נוגות א"ר יצחק בר' סימון אלו תלמידי חכמים שהיו נאים כבתולות ונעשו כדונג ר' שמואל אמר ר' יצחק אלו הבוליטין שהן נאים כבתולות ונעשו כנוגות ד"א בתולותיה נוגות שהיה זה בא ובוועל והיה זה בא ובוועל עד שהגו את מכתה.

נֶאֱנָחִים, עַל שֶׁבִטְלוּ הַקְרָבָנוֹת. בְּתוֹלְתֶיהָ סוֹפְדוֹת עַל שֶׁפָּסְקוּ לְצֵאת בְּחַמְשָׁה עֶשְׂרֵי יוֹם בְּאֵב וּבִיּוֹם הַכַּפּוּרִים שֶׁהוּא בַעֲשָׂרָה יָמִים בְּתִשְׁרֵי לְחֹלֵל בְּמַחֲלוֹת, וְאֵף הִיא מֵרַ לְבָהּ מְאֹד.

באי מועד – עולי רגלים. נוגות – לשון יגון ואין שורש בתיבה חלח הגימ"ל לזדה. שלו – יושבים בשלה

(ה) הָיוּ צָרִיָּה לְרֹאשׁ אֹיְבֵיהָ שָׁלוֹ⁸⁹² בִּי ה' הוֹגָה עַל רֹב פְּשָׁעֶיהָ⁸⁹³ עוֹלָלֶיהָ הִלְכוּ שָׁבִי לְפָנַי צָרָה⁸⁹⁴. הוֹגָה – הִלְחִיבָה וְהוֹא לְשׁוֹן יִגוֹן

(ו) וַיֵּצֵא מִן בֵּית (מִבֵּית צִיּוֹן)⁸⁹⁵ כָּל הַדְּרָה⁸⁹⁶ הָיוּ שָׂרֵיָה בְּאֵלִים⁸⁹⁷ לֹא מֵצְאוּ מִרְעָה וַיִּלְכוּ בְּלֹא כֹחַ לְפָנַי רוֹדְף⁸⁹⁸. וַיֵּצֵא מִפְּנֵי צִיּוֹן כָּל זֵינָה. הָיוּ שָׂרֵיָה סוֹכְבִים לְלֶחֶם כְּמוֹ שֶׁסוֹכְבִים הָאֵלִים בְּמִדְבָּר, וְלֹא מֵצְאוּ מְקוֹם רְאוּי לְמִרְעֵיהֶם, וַיִּלְכוּ בְּתִשְׁשִׁישׁוֹת פֶּחַ וְלֹא הָיָה בָהֶם פֶּחַ לְנוֹס וַיִּלְחֲצֵל מִפְּנֵי רוֹדְף.

כאילים לא מצאו מרעה – כאילי אשכר לא מצאו מרעה שאין להם כח לצרוח שהחלש כחס ברעב. לפני רודף – כל רודף שבמקרא חסר וזה מלכ שברדפו רדיפה שלמה על כן יסד הפייט מלכ רודפתו וחסרה שנת גאולי, שנת גאולי בזה חסר כתיב

⁸⁹¹ עיי"ש: והיא מר לה מר לה לערותה. עיי' מדרש זוטא איכה נוסח ב: היו הכשדים בועלים הבתולות עד שהלך דם הבעילה כיון מן הגת שנאמר בתולותיה נוגות והיא מר לה (איכה א' ד). אל תקרא נוגות אלא מן גת.

⁸⁹² עיי' איכ"ר (פ"א סי' לא): היו צריה לראש א"ר הילל בר' ברכיה כל מי שבא להצר לישראל נעשה ראש מה טעם היו צריה לראש את מוצא עד שלא חרבה ירושלם לא היתה מדינה חשובה כלום משחרבה ירושלם נעשה קיסרין מטריפולין ותנופילין ד"א היו צריה זה נבוכדנצר אויביה שלו זה נבזראדן ד"א היו צריה לראש זה אספסיאנוס אויביה שלו זה טיטוס.

⁸⁹³ עיי' איכ"ר (פ"א סי' לב): כי ה' הוגה על רוב פשעיה יכול על מגן ת"ל על רוב פשעיה.
⁸⁹⁴ עיי"ש (סי' לג): עולליה הלכו שבי לפני צר א"ר יהודה באו ראו כמה חביבין תינוקות לפני הקב"ה גלתה סנהדרין ולא גלתה שכינה עמהם גלו משמרות ולא גלתה שכינה עמהם וכיון שגלו תינוקות גלתה שכינה עמהם הה"ד עולליה הלכו שבי לפני צר מיד.

⁸⁹⁵ עיי' איכ"ר (פ"א סי' לג): ויצא מבת ציון מן בת כתיב א"ר אחא יש לנו מנה אחת יפה זה הקב"ה שכתוב בו (תהלים ט"ז) ה' מנת חלקי וכוסי

⁸⁹⁶ עיי' איכ"ר (פ"א סי' לג): כל הדרה זה הקב"ה שנא' (שם ק"ד) הוד והדר לבשת ד"א כל הדרה זו סנהדרין דכתיב (משלי ל"א) עוז והדר לבושה דבר אחר כל הדרה אלו תלמידי חכמים דכתיב (ויקרא י"ט) מפני שיבה תקום והדרת פני זקן ד"א כל הדרה אלו המשמרות דכתיב (דה"ב כ') ומהללים להדרת קדש ד"א כל הדרה אלו התינוקות

⁸⁹⁷ עיי' איכ"ר (פ"א סי' לג): היו שריה כאילים א"ר יהודה כשהן רכים משולים ככבשים שנא' (ישעיה ה') ורעו כבשים כדברם וכשהן קשים משולין כאילים שנאמר היו שריה כאילים ר' סימון בשם ר' שמעון בר אבא ור' שמעון בן לקיש בשם ר' יהושע מה אילים הללו בשעת שרב הופכין פניהם אלו תחת אלו כך היו גדולי ישראל רואין דבר עבירה והופכין פניהם ממנו [ולא הוכיחו זה את זה – שבת קיט ע"ב] אמר להם הקב"ה תבא שעה ואני עושה לכם כן

⁸⁹⁸ עיי' איכ"ר (פ"א סי' לג): וילכו בלא כח לפני רודף ר' יהודה בר' סימון בשם ר' לוי בר' טרפון בזמן שישראל עושין רצונו של הקדוש ברוך הוא מוסיפין כח בגבורה של מעלה כמד"א (במדבר י"ד) ועתה יגדל נא כח ה' ובזמן שאין עושין רצונו של הקב"ה כביכול מתישין כח גדול של מעלן והולכין גם הם בלא כח לפני רודף ר' הונא ור' אחא ור' סימון בשם ר' שמעון בן לקיש ורבנן בשם ר' חנינא היה אדם אומר לחבירו בירושלם הקריני דף אחד ואומר לו אין בי כח השניני פרק אחד ואומר לו אין בי כח אמר להם הקב"ה תבא לכם שעה ואני עושה לכם כן וילכו בלא כח לפני רודף

(ז) זְכָרָה יְרוּשָׁלַם יְמֵי עֲנִיָּה וּמְרוּדֶיהָ⁸⁹⁹ כָּל מַחְמְדֶיהָ⁹⁰⁰ אֲשֶׁר הָיוּ מִיְמֵי קָדָם בְּנִפְלַע עִמָּה בְּיַד צָר⁹⁰¹ וְאִין עוֹזֵר לָהּ⁹⁰² רְאוּהָ צָרִים שְׁחָקוּ עַל מִשְׁבֹּתֶיהָ⁹⁰³:

הַיְתָה זְכוּרָה יְרוּשָׁלַם, יְמֵי קָדָם שֶׁהִיְתָה יְשִׁיבָתָה בְּכַרְפִים וּבְצַעֲרִים חֲזָקוֹת, וְרוֹדָה וְשׁוֹלְטָת בְּכָל הָעוֹלָם, וְכָל מַחְמְדֶיהָ שֶׁהָיוּ לָהּ מִיְמֵי קָדָם, וּבְגִלְלַת הָעוֹזֵן נִפְלוּ תּוֹשְׁבֶיהָ בְּיַד נְבוּכַדְנֶצַר הַרְשָׁע, וְהִצִּיק לָהֶם וְאִין עוֹזֵר לָהֶם, רְאוּהָ צוֹרֶיהָ שֶׁהִלְכָה בְּשָׂבִי, שְׁחָקוּ עַל שְׁפִסְקָה טוֹבָתָה מִמֶּנָּה.

זכרה ירושלים – בגלותה. ימי עניה – ימי חורבנה שהצליחה לדי עוני. ומרודיה – הוא לשון לער כמו (שופטים יא) וירדתי על ההרים (תהלים נה) ארירי בקיחי ורהימה. כל מחמדיה – וזכרה כל טוב מחמדיה שמימי קדם. שחקו על משבתיה – שמחו על שביתת משושה חגה חדשה ושביתה ומ"א דורשו בלשון אחר שהיו שובתין בגולה בשבתות וימים טובים ושומטים בשביעיות והיו האומות משחקים עליהם ואומרים שומטים בארצכם לא שמרתם ועכשו בגולה תשמרון

(ח) חֲטָא גְדוֹל חֲטָאָה יְרוּשָׁלַם, עַל כֵּן הִיְתָה מְטֻלְטֶלֶת. כָּל הַעֲמִים שֶׁהָיוּ מְכַבְּדִים אוֹתָהּ מִקְדָם נְהָגוּ בָּהּ זְלוּזָה, מִפְּנֵי שֶׁרָאוּ קְלוֹנָהּ, אֲךָ הִיא מְתַאַנְחַת וְשָׁבָה לְאַחֹר.⁹⁰⁴ הַיְתָה הַיְתָה⁹⁰⁴ כָּל מְכַבְּדֶיהָ הַזִּילוּהָ כִּי רָאוּ עֲרוּתָהּ גַם הִיא נִאֲנַחַחַה וְתָשָׁב אַחֹר⁹⁰⁵:

לנידה – לגולה לשון נע ונד אישמוז"ר בלע"ז. ערותה – קלונה. נאנחה – לשון נפעלה שופי"דר בלע"ז. גם היא נאנחה – הוא שם דבר ששפורי"דר

(ט) טְמֵאתָ דָם נְדוּתָהּ בְּשׁוּלֶיהָ, לֹא טְהָרָה מִמֶּנּוּ, וְלֹא תְהָתָה אַחֲרֶיהָ וְתָרַד בְּלֵאִים⁹⁰⁷ אִין לֹא זְכָרָה עַל חֲטָאָהּ, וְלֹא זְכָרָה מֶה שֶׁעָתִיד לְבוֹא עָלֶיהָ בְּסוֹף

⁸⁹⁹ עי' איכ"ר (פ"א סי' לד) זכרה ירושלים ימי עניה ומרודיה בימי עניותה זכרה מרדין שמרדה בהקב"ה

⁹⁰⁰ עי' איכ"ר (פ"א סי' לד) כל מחמדיה אלו דברי תורה כמד"א (תהלים י"ט) הנחמדים מזהב ומפז

⁹⁰¹ עי' איכ"ר (פ"א סי' לד) בנפול עמה ביד צר רבנן דהתם אמרין נפיל תורא סגין טבחוי ורבנן דהכא אמרין נפל תורא תחרדן סכיננה

⁹⁰² עי' איכ"ר (פ"א סי' לד) ואין עוזר לה רבנן דהתם אמרין כד תספון כלה מדכרא שבעה יומן דמשתותא ורבנן דהכא אמרין כד יחופה ברא מדכר שלותא דביתיה דאבוי

⁹⁰³ עי' איכ"ר (פ"א סי' לד) ראוה צרים שחקו על משבתיה על שבתותיה כמד"א (שמות כ') זכור את יום השבת לקדשו ד"א על משבתיה על שמטותיה כמד"א (ויקרא כ"ה) ובשנה השביעית וגו' ד"א על משבתיה זה רבן יוחנן בן זכאי ששבת מתוכה.

⁹⁰⁴ עי' איכ"ר (פ"א סי' לה): חטא חטאה ירושלים אומות העולם אינן חוטאים אלא אע"פ שחוטאין אינן כלום אבל ישראל חטאו ולקו על כן לנידה היתה לטלטול היתה:

⁹⁰⁵ עי' איכ"ר (פ"א סי' לה): כל מכבדיה הזילוה כי ראו ערותה גם היא נאנחה ותשב אחור אחור מן הכהונה אחור מן המלכות. עי' יומא נד ע"ב: אמר ריש לקיש בשעה שנכנסו נכרים להיכל ראו כרובים המעורין זה בזה הוציאון לשוק ואמרו ישראל הללו שברכתן ברכה וקללתן קללה יעסקו בדברים הללו מיד הזילום שנאמר כל מכבדיה הזילוה כי ראו ערותה.

⁹⁰⁶ עי' איכ"ר (פ"א סי' לו): טומאתה בשוליה אמר ר' ברכיה בשם ר' אבא בר כהנא כל אותם הכהנים ששימשו בימי צדקיה ערלים היו הה"ד (יחזקאל מ"ד) בהביאכם בני נכר ערלי לב וערלי בשר דבר אחר טומאתה בשוליה בשיפוליה כמה דאת אמר (שמות כ"ח) על שולי המעיל דבר אחר טומאתה בשוליה כהוא דתנן מקום היה למטה מירושלים תופת שמו ר' יהודה אומר על שום תפתה דהוה ביה.

⁹⁰⁷ עי' איכ"ר (פ"א סי' לו): הוה כומר אתי לגבי בר נש אמר ליה מן בגין דאמר לי צלם פלן מכל בניא דאית לך לית את בעי לקרבא חד מנייהו אמר ליה וכי ברשותי אינן חד בדהב חד בכסף חד בענא חד בבקרותא אמר לו המתן לי דאית לי חד זעיר בבית ספרא כד אתי אנא יהיב ליה לך

מִנַּחֵם לָהּ רְאָה ה' אֶת עֲנָנֵי בֵּי הַיָּמִים, וַיְרִדָה וַיַּנְפֹּלָה וַהֲיִתָה לְפִלְיָאָה, וְאִין דּוּבְרַ תַּנְחִימִין הַגְּדִיל אוֹיֵב:

טומאתה צכוליה – לשון גנאי הוא דם נדוהה ניכר צכולי בגדיה כלומר חטאותיה גלויין, הרצה עשאתן בגלוי. לא זכרה אחריתה – כשהיו חוטאין לא נתנו לב מה תהיה אחריתם לפיכך ותכד פלאים ירידתם נפלאות פלאים הרצה שהכל פלאים שאירע לה מה שלא אירע לכל עיר

(י) יְדוּ פָּרֵשׁ צָר⁹⁰⁸ עַל כָּל מַחְמֵדֵיהָ יְדוּ שְׁלַח נְבוּכַדְנֶצַּר הַרְשָׁע וְשִׁלַּף חֶרֶב, וַיַּחַתֵּךְ כָּל מַחְמוּדֵיהָ, גַּם כִּנְסַת יִשְׂרָאֵל הִחְלָה לְלֵל, כִּי רְאָתָה גוֹיִם צוּיָתָה לֹא יָבֹאוּ בְּקֶהֱל לְךָ⁹⁰⁹. זָרִים שֶׁנִּכְנְסוּ לְבֵית מִקְדָּשָׁה, שְׁצוּיָתָה עַל יְדֵי מִשָּׁה הַנְּבִיא עַל עֲמוֹן וּמוֹאָב שְׁלֹא יִטְהָרוּ לְבֹאוּ בְּקֶהֱל שְׁלֶךְ.

ידו פרש צר – עמוון ומואב. על כל מחמדיה – חמדיה – ספרי תורות שנאמר בהם (תהלים יט) הנחמדים מזהב הכל נפנו לבזז כסף וזהב והם נפנים על ספרי תורות כדי לשורפם לפי שכתוב בהם (דברים כג) לא יבא עמוני וגו'. אשר כוונת לא יבאו בקהל לך – חלו עמוון ומואב

(יא) כָּל עֲמָה נֶאֱנַחִים⁹¹⁰ מִבְּקָשִׁים כָּל הָעַם שְׁבִירוֹשׁוּלַיִם נֶאֱנַחוּ מִרְעֵב, וְשׁוֹאֲלִים לֶחֶם לְאָכֹל. לֶחֶם⁹¹¹ נִתְּנוּ מַחְמוּדֵיהֶם נִתְּנוּ מַחְמוּדֵיהֶם עֲבוּר לֶחֶם לְהַחֲיוֹת נַפְשׁוֹ. רְאָה ה' (מַחְמוּדֵיהֶם) בָּאֵכֶל לְהָשִׁיב נַפְשׁוֹ⁹¹² וְהַבִּיטָה בֵּי הַיִּתִּי זוּלָּה⁹¹³.

(יב) לֹא אֲלִיכֶם⁹¹⁴ כָּל עֲבָרֵי הַשְּׂבַעֲתֵי אֲתָכֶם כָּל עֲבָרֵי דְרָךְ, סוּרוּ לְכַאֵן הַבִּיטוּ וְרֹאוּ, דְרָךְ⁹¹⁵ הַבִּיטוּ וְרֹאוּ אִם יֵשׁ מִכָּאוֹב הַיֵּשׁ כָּאֵב כְּכָאֵב, אֲשֶׁר עוֹלָל לִי, שְׁשָׁבַר ה' אוֹתִי, בְּיוֹם

אמר לו הקב"ה רעיע מכל בנין דאית לך לא הוה לך להפילו לעבודת כוכבים אלא זה שמקודש לשמי וכו' הה"ד (יחזקאל ט"ז) ותקחי את בניך וגו' אעפ"כ ותרד פלאים נחתה לה לנסיונין:

⁹⁰⁸ עי' איכ"ר (פ"א סי' לח): ידו פרש צר את מוצא בשעה שנכנסו שונאים לבית המקדש נכנסו עמונים ומואבים עמהם והיו הכל רצין לבזז כסף וזהב ועמונים ומואבים רצין לבזז את התורה כדי לעקור (דברים כ"ג) לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה'.

⁹⁰⁹ עי' רות רבה פ"ח סי' א: במגלה אשר צוית לא יבאו בקהל לך בספר (דברים כ"ג) לא יבא עמוני ומואבי.

⁹¹⁰ עי' איכ"ר (פ"א סי' לט): כל עמה נאנחים כתיב (ירמיה נ"ב) בתשעה לחדש ויחזק הרעב בעיר וגו' לעם הארץ לא היה לחם לבני יהודה היה לחם אלו בחורבן ראשון אבל בחורבן שני כל עמה נאנחים

⁹¹¹ עי' איכ"ר (פ"א סי' לט): מבקשים לחם וגו' בתחלה היו משלשלין להם קופה של זהב ונותנין להם קופה של חטין חוזרין ומשלשלין להם קופה של זהב ונותנין להם קופה של שעורים חוזרין ומשלשלים להם קופה של זהב ונותנין להם קופה של תבן מה היו עושין היו שולקין אותו ושותין מימיו חוזרין ומשלשלין להם קופה של זהב ואין נותנין להם כלום

⁹¹² עי' איכ"ר (פ"א סי' לט): להשיב נפש עד כמה מתיישבת נפש רבי אומר ככותבת ר' חנניה אמר כגרוגרת

⁹¹³ עי' איכ"ר (פ"א סי' לט): ראה ה' והביטה א"ר פנחס עובדא הוה בתרתין נשין זניין באשקלון דהויין מתכתשן דא עם דא אמרה חדא לחברתה כד הויין מתכתשן דא עם דא לית את אזלא מהכא דחזיין אפיך כיהודיאתא לבתר יומין אתרצית דא לדא אמר לה על כולא שרי ושיבך לך אלא על דאמרת לי חזיין אפיך כיהודיאתא לא שרי ולא שביק לך לכך נאמר ראה ה' והביטה כי הייתי זוללה.

⁹¹⁴ עי' איכ"ר (פ"א סי' מ): לא אליכם, כנסת ישראל אומרת לאומות העולם, לא ייתי עליכון דאתא עלי, לא ימטי עליכון דמטא עלי.

⁹¹⁵ עי' איכ"ר (פ"א סי' מ): כל עוברי דרך, כל עובדי דרכה של תורה.

במכאובי⁹¹⁶ אשר עולל לי⁹¹⁷ אשר חרון אפו.
הוגה ה' ביום חרון אפו⁹¹⁸:

לא אליכם – לא תהא ככרה הזאת עוד לכל עוברי על דת אמרו חכמים מכאן לקובלנא מן התורה
לאו מה עשה לי הביטו וראו וגומר. אשר עולל – אשר נעשה לי. אשר הוגה ה' – אותי ביום חרון
אפו גם זה לשון יגון

(יג) ממרום שלח אש בעצמותי⁹¹⁹ מן השמים שלח אש בערים בצורות וכבש אותם. פרש
וירדנה⁹²⁰ פרש רשת לרגלי מצודה לרגלי והפגיתי ערף (לפני) שונאי, נתנני להיות
השיבני אחור⁹²¹ נתנני שממה כל היום מנדה וחלשה. שממה, כל היום מנדה וחלשה.
היום דנה:

וירדנה – וירדה אותה וישבר אותה ע"י רידוי ויסורין לכן הנו"ן לגושה לפותרו כלשון יחידית כמו
יעשנה יכרסמנה ירענה שהעלם לשון נקבה כמו דלת אומר (יחזקאל לו) העלמות היבשות שבר כל
אחת ואחת. ד"א וירדנה כמו (סופטים יד) וירדהו אל כפיו הריק את המוח גורר ורודה המוח מתוכו

(יד) נשקד על פשעי בידו⁹²² כבד על פשעי בידו, והשתרגו כזמורות הגפן, עלו על
ישתרגו עלו על צנארי הכשיל צנארי וכשל פחי. נתנני ה', ביד מי שאיני יכולה לעמד

⁹¹⁶ עי' איכ"ר (פ"א סי' מ): הביטו וראו תמן תנינן משפט דור המבול שנים עשר חדש משפט
מצריים שנים עשר חדש משפט איוב י"ב חדש משפט גוג ומגוג י"ב חדש משפט רשעים בגיהנם
שנים עשר חדש נבוכדנצר שלש שנים ומחצה אספסיאנוס ג' שנים ומחצה הביטו וראו אם יש
מכאוב כמכאובי

⁹¹⁷ עי' איכ"ר (פ"א סי' מ): אשר עולל לי שדקדק עמי וקטף עוללתי כמד"א (דברים כ"ד) כי
תבצור כרמך וגו'.

⁹¹⁸ עי' איכ"ר (פ"א סי' מ): אשר הוגה ה' ביום חרון אפו א"ר אחא יום אחד היה חרון אפו של
הקדוש ברוך הוא אילו עשו ישראל תשובה פשרו.

⁹¹⁹ עי' איכ"ר (פ"א סי' מא): וצדקתך אלהים עד מרום אלו שני המאורות אלהים מי כמוך
שאתה כובש על מדת הדין באותה שעה קפצה קטיגוריא לפני כסא הכבוד אמרה לפניו רבש"ע כך
יהא רשע זה מתגאה ואומר אני חרבתני ביתו של אלהים ושרפתי מקדשו א"כ הוא תרד אש
מלמעלה ותשרף מיד מה כתיב ממרום שלח אש בעצמותי א"ר יהושע הוא שהנביא מקנתרה ואמר
לה (ישעיה מ"ז) קחי רחים וטחני קמח הא כל עמא טחנין חטין ואת אומר וטחני קמה אמרה
ירושלם לבת בבל אילו ממרום לא עשו בי מלחמה את היית יכולה להלחם בי אילו ממרום לא
שלחו בי אש את היית יכולה לי אלא אריא קטילא קטלת קימחא טחניא טחנת קרתא יקידתא
אוקידתא לכך אמר ממרום שלח אש בעצמותי.

⁹²⁰ עי' איכ"ר (פ"א סי' מא): וירדנה מהו וירדנה נסחא כמד"א (שופטים י"ד) וירדהו אל כפיו
ד"א וירדנה נצחה כמד"א (תהלים ע"ב) וירד מים עד ים ד"א וירדנה שלטה כמד"א (מלכים ד' א') כי
הוא רודה בכל עבר הנהר ד"א וירדנה רדיא כדתניא חרש רופש את ההיכל ר' ביבא מרנגיא אמר
וירדנה ראה שמדת הדין פוגעת בה פרש רשת לרגלי א"ר אבא בר כהנא אם ראית ספסלין מלאים
בבליים מונחי בארץ ישראל צפה לרגליו של משיח מה טעם פרש רשת לרגלי תני רבי שמעון בן
יוחאי אם ראית סוס פרסי קשור בארץ ישראל צפה לרגליו של משיח מה טעם (מיכה ה') והיה זה
שולם אשור וגו'.

⁹²¹ עי' איכ"ר (פ"א סי' מא): השיבני אחור אחור מן הכהונה ומן המלכות נתנני שוממה לצדו
כל היום דוה לגרדום.

⁹²² עי' איכ"ר (פ"א סי' מב): נשקד עול פשעי בידו שקודה הייתי מעונותי סבורה הייתי
שימחול לי על כל עונותי בשעה ששמעתי שאנולוגין שלי נקרע מלמעלה ד"א נשקד שיי"ן כתיב
שקד הקב"ה איך להביא עלי את הרעה אמר אם אני מגלה אותן בתקופות טבת הרי הן לוקין בצנה
ומתין אלא הריני מגלה אותן בתקופת תמוז שאפילו הן ישינין בדרכים וברחובות אין אחד מהם
ניזוק ד"א נשקד שקד איך להביא עלי את הרעה אמר אם אני מגלה אותם בתקופת טבת אין
ענבים בגפן ואין תאנים בתאנה אלא הריני מגלה אותם בתקופת תמוז שיש ענבים בגפן ויש
תאנים בתאנה ואפי' אין העלה נבל ד"א נשקד שקד איך להביא עלי את הרעה אמר אם אני מגלה
אותם דרך מדבר הם מתים ברעב אלא הריני מגלה אותם דרך ארמניא שהם כרכין ומחוזות

בחי⁹²³ נתנני אדני בידי לא אוכל בפינו.
קום⁹²⁴:

נשקד עול פשעי זידו – אין לחיבה זו דמיון זמקרא ובלשון ארמי של פסיקתא קורין לדרבן מסקדא מלמד הזקק ולומר אני נשקד פויינט"רינט זלעז נקודים מנומרים ומסומני" היו פשעי זידו של הקב"ה לזכרון לא נשכח מניינס ותשלומיהם. ישתרגו – נעשו קליעות קליעות ועלו על אורחי לשון משנה אין משרגין את המטות:

(טו) סלה כל אבירי⁹²⁵ אדני בקרבי אסף ה' כל גבורי בקרבי, קרא עלי מועד לשפר פח קרא עלי מועד לשפר בחורי⁹²⁶ גת יהודה, עד שהיה נשפך דם בתוליהן פיין מן היקב בעת ש'איש דורף את הענבים ויין ענביו נשפך.

סלה – רמס ורפס לשון (ישעיה סז) סולו סולו המסילה. קרא עלי מועד – יעידת גייסות לזכר עלי ורבותינו לרשו מה שדרשו תמוז להורא שתא מלווי' מלחה של שנה שנייה ללחחס ממכרים לכך חירע חזרתו של רגלים ליל תשעה זכב שעליה הוקצעה זכיותו לזכות. גת דרך – לשון הריגה כמו (ישעיה סז) פורה דרכתי לזדי כדורך ענבי' להוליא יינס כך רמס הנסים להוליא דמס:

(טז) על אלה אני בוכיה⁹²⁸ עיני על העוללים שרשו ועל נשים הרות שנבקעו פרייהן, עיני ירדה מים⁹²⁹ כי רחק ממני אמה פנסת ישראל: אני בוכיה ושתי עיני זולגות דמעות

ומאכל ומשתה מצוי להם ד"א נשקד שקודה הייתי מעונותי וסבורה הייתי שימחול לי על כל עונותי אלא ישתרגו עשאן עלי סריגות סריגות הביא אותן עלי מכופלות בבל וכשדים מדי ופרס יון ומקדון אדום וישמעאל עשאן עלי סריגות בבל קשה ומדי מתונה יון קשה ואדום מתונה כשדים קשה ופרס מתונה מקדון קשה וישמעאל מתונה וכן (דניאל ב') מן קצת מלכותא תהוה תקיפא ומנה תהוה תבירה ובכל אילין לא כפרית באלהי אלא עלו על צוארי ומיחדת שמו בכל יום פעמים ואומרת (דברים ו') שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד.

⁹²³ עי' איכ"ר (פ"א סי' מג): הכשיל כחי א"ר תנחום ברבי ירמיה ארבעה דברים מתישין כחו של אדם ואלו הן התענית והדרך עון ומלכות בבל.

⁹²⁴ עי' איכ"ר (פ"א סי' מג): נתנני ה' בידי לא אוכל קום רבנן אמרי זו אשה רעה וכתובתה מרובה ר' הונא אמר (בראשית ג') והי האדם לפש חיה עשאו עבד מכודן מפני עצמו דאי לא לעי לא אכיל היא דעתיה דר' חנינא דאמר ר' חנינא נתנני ה' בידי לא אוכל קום בידי לא אוכל קום אי לא לעי ביממא בלילא לא אוכל קום:

⁹²⁵ עי' איכ"ר (פ"א סי' מד): סלה כל אבירי ה' עבדי סאתי קומיהון א"ר אבא בר כהנא בבר גמזא צויחין לסאתא סרקי א"ר לוי בערביא צווחין למסרוקה מסלסלה.

⁹²⁶ עי' סנהדרין צו ע"ב: גבה היכלא דרכו ביה מן שמיא שנאמר גת דרך ה' לבתולת בת יהודה.

⁹²⁷ עי' איכ"ר (פ"א סי' מד): קרא עלי מועד לשבור בחורי מצינו שסילוקן של בחורים קשה כחורבן בהמ"ק דכתיב גת דרך ה' לבתולת בת יהודה כך קרא עלי מועד לשבור בחורי. עי' פסחים עז ע"א: ראש חדש איקרי מועד כדאביי דאמר אביי תמוז דהאי שתא מלויי מליוה דכתיב קרא עלי מועד לשבור בחורי. עי' סנהדרין צו ע"ב: גבה היכלא דרכו ביה מן שמיא שנאמר גת דרך ה' לבתולת בת יהודה.

⁹²⁸ עי' איכ"ר (פ"א סי' מה): על אלה אני בוכיה אספסיאנוס מלא ג' ספינות מגדולי ירושלים להושיבן בקלון של רומי עמדו ואמרו לא דינו שהעכסוהו במקדשו אלא אף בחוצה לארץ אמרו לנשים מבקשות אתון לכך אמרו להם לאו אמרו מה שדרכן לכך אינן רוצות אנו עאכ"ו תאמרו אם משליכים אנו עצמנו לים אנו באים לחיי העוה"ב מיד האיר הקב"ה את עיניהם בפסוק הזה (תהלים ס"ח) אמר ה' מבשן אשיב אשיב ממצולות ים מבשן אשיב מבין שיני אריות אשיב ממצולות ים כמשמעו עמדה כת ראשונה ואמרה לון לבע"ד) אם שכחנו שם אלהינו ונפרוש כפינו לאל זר והשליכו עצמן לים עמדה כת ואמרה (שם) כי עליך הורגנו כל היום והשליכו עצמן לים עמדה כת שלישית ואמרה (שם) הלא אלהים יחקר זאת כי הוא יודע תעלומות לב והשליכו עצמן לים ורוח הקדש צווחת ואומרת על אלה אני בוכיה אדריאנוס שחיק עצמות הושיב שלש משמרות חדא בחמתא וחדא בכפר לקיטיא וחדא בבית אל דיהוד אמר דערוק מן הכא יתצד מן הכא ודערוק מן הכא יתצד מן הכא והוה מפיק כרוזין ומכריזין ואומרים אן דאית יהודאי ייתי דמלכא בעו

מִנְחָם מְשִׁיב נְפִשֵׁי⁹³⁰ הָיוּ בְנֵי קָמְעִין מֵיָם, כִּי נִתְרַחַק מִמֶּנִּי מְנַחֵם שְׁמִחָזֵק אוֹתִי וּמְדַבֵּר שׁוֹמְמִים כִּי גָבַר אוֹיֵב⁹³¹. תְּנַחֲמִין עַל לְבִי. הָיוּ בְנֵי שׁוֹמְמִים, כִּי גָבַר עֲלֵיהֶם הָאוֹיֵב.

עיני עיני – כלומר תמיד עיני יורדה מים כפל הלשון מלמד שאין הפוגות

(יז) פְּרָשָׁה צִיּוֹן בִּידֵיהָ⁹³² אֵין מְנַחֵם לָהּ⁹³³ צְוָה ה' לְיַעֲקֹב סְבִיבֵי צְרִיּוֹ⁹³⁴ הֵיטָה יְרוּשָׁלַם לְגִדָה בִּינֵיהֶם⁹³⁵. פְּרָשָׁה צִיּוֹן יְדֵיהָ מִחֶמֶת צְרוּתֶיהָ, כְּמוֹ שְׁפוֹרְשֵׁת אֲשֶׁה עַל הַמְּשָׁבֵר, צוֹעֶקֶת וְאֵין מְנַחֵם לָהּ, צְוָה ה' לְבֵית יַעֲקֹב מְצוּזוֹת וְתוֹרָה לְשִׁמְרָם, וְהֵם עֶבְרֵוּ עַל צְוֵי דְבָרָיו, וּמִפְּנֵי כֵן הִקִּיפוּ סְבִיב סְבִיב לְיַעֲקֹב אוֹיְבֵיהֶם, הֵיטָה יְרוּשָׁלַם דוֹמָה לְאִשָּׁה מְרַחֶקֶת בִּינֵיהֶם.

פרשה ציון זידיה – כמו (ישעיה כה) ופירש ידיו בקרצו כאלה המוליד ידיו מוליכם ומזיאים ומלטער בהם, דבר אחר פרשה ציון לשון שצירה כמו (איכה 7) ופורש אין להם לקבל לנחמו על מת כך חצרו מנחם וכלשון משנה פירושו קיימת ומשמעו כאלה המלטער שחובק את ידיו ומשכרם, תוספת מלחתי. אלה ה' ליעקב סביבו כריו – אלה על יעקב שיהיו כריו סביבו אף כשגלו לבבל ולאשור הגלה סנהריב את אויביהם עמו ומואב והוסיבם אלליהם והם מקנתרים אותם כמ"ס במסכת קדושין הומניא איכא לבבל כולה דעמונא. לנדה – לריחוק לבז

למיתן ליה מילא והוון כרוזין משמיעין יתהון וצדין יהודאין הה"ד (הושע ז') ויהי אפרים כיונה פותה אין לב וגו' שאיל מחזרה אייתין צלו שלא תינסבין אילין דבחיין דאיתבוננו לא נפקו ואילין דלא איתבוננו נכנסו כולהון לבקעת בית רמון אמר לשר צבא שלו עד שאני אוכל קרן גלוסקאן זו וירך דתרנגול זה אבקש אחד מהן ולא אמצא מיד הקיפם לגיונותיו והרגום והיה הדם בוקע והולך עד שהגיע לקיפורוס נהר ורוח הקדש צווחת ואומרת על אלה אני בוכיה וכו' הקיפן לגיונותיו והרגם אמר לנשים השמיעו לגיונותי ואם לאו אני עושה לכם כדרך שעשיתי לאנשים אמרו לו עביד בארעאי מה דעבדת בעילאי מיד הקיפן לגיונותיו והרגן ונתערבו דמים של אלו בדמים של אלו והיה הדם בוקע והולך עד שהגיעו לקיפורוס נהר ורוח הקדש צווחת ואומרת על אלה אני בוכיה. ועי' גיטין נח ע"א: אמר רב יהודה אמר רב מעשה בבנו ובבתו של רבי ישמעאל בן אלישע שנשבו לשני אדונים לימים נזדווגו שניהם במקום אחד זה אומר יש לי עבד שאין כיופיו בכל העולם וזה אומר יש לי שפחה שאין בכל העולם כולו כיופיה אמרו בוא ונשיאם זה לזה ונחלק בוולדות הכניסום לחדר זה ישב בקרן זוית זה וזו ישבה בקרן זוית זה זה אומר אני כהן בן כהנים גדולים אשא שפחה וזאת אומרת אני כהנת בת כהנים גדולים אנשא לעבד ובכו כל הלילה כיון שעלה עמוד השחר הכירו זה את זה ונפלו זה על זה וגעו בבכיה עד שיצאה נשמתן ועליהן קונן ירמיה על אלה אני בוכיה.

⁹²⁹ עי' איכ"ר פ"א סי' נא: עיני עיני יורדה מים א"ר לוי משל לרופא שחשש עינו אחת אמר עיני תבכה על עיני כך ישראל נקראו עינו של הקב"ה הה"ד כי לה' עין אדם וכל שבטי ישראל כביכול אמר הקב"ה עיני תבכה על עיני.

⁹³⁰ עי' שם: כי רחק ממני מנחם משיב נפשי מה שמו של מלך המשיח וכו' אמר ליה ומה שמיה אמר לו מנחם שמיה.

⁹³¹ עיי"ש: היו בני שוממים כי גבר אויב ר' איבו אמר כהדא אפתא דקרא דכמה דההיא רבייא היא קטנא ר' יהודה בר' סימון אמר כהדא חזירתא דכמה דבניה רביין היא קטנא.

⁹³² עי' איכ"ר (פ"א סי' נב): פרשה ציון בידיה כתיב (ירמיה ט'): ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר למלך שהיה לו בן הוי מחי ליה ואמר חטית הוה מחי ליה ואמר חטית וסיכלת ועוד הוה מחי ליה עד דפשט עשר אצבעוי קודמוי כך הקב"ה הוה מייסר לירושלם והות אמרה חטית עד פרשה ציון בידיה

⁹³³ עי' איכ"ר (פ"א סי' נב): אין מנחם לה א"ר לוי כל מקום שנא' אין הוה לה (בראשית י"א) ותהי שרי עקרה אין לה ולד והוה לה דכתיב (שם כ"א) וה' פקד את שרה וכו' אף כאן אין מנחם לה והוה לה דכתיב (שם נ"א) אנכי אנכי הוא מנחמכם.

⁹³⁴ עי' איכ"ר (פ"א סי' נב): צוה ה' ליעקב סביבו צריו כגון חלמיש לנוה קסטרא לחיפה סוסיתא לטבריה יריחו לנועדן לוד לאונו:

⁹³⁵ עי' איכ"ר (פ"א סי' נב): היתה ירושלים לנדה ביניהם לריחוק היתה. עי' תענית דף כ ע"א: אמר רב יהודה אמר רב לברכה כנדה מה נדה יש לה היתר אף ירושלים יש לה תקנה.

אמר ה' בדבריו לעם בני ישראל שלא יעברו שולפי חרב בארצם. ה' לא יאשיהו המלך ושלף חרב על פרעה החגור בבקעת מגידו מה שלא נצטוה ולא בקש הוראה מאת ה', ומפני כן ירו היורים חצים במלך יאשיהו ומת שם. ובטרם שייצאה נשמתו היה רוחש בשפתיו וכך אמר: צדיק הוא ה' כי עברתי על דברו, שמעו עתה העמים ההספד שהספיד ירמיהו על יאשיהו, וראו מכאובי שארעני. אחר מותו בתולתי ובחורי הלכו בשבי.

(יח) צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי⁹³⁶ שמעו נא כל עמים (העמים) וראו מכאבי בתולתי ובחורי הלכו בשבי:

אמרה ירושלים בעת שנמסרה ביד נבוכדנצר: קראתי לאוהבי בין העמים אשר כרתי ברית עמם שיעזרו לי, והם חקמו ממני ונהפכו להשחית אותי, הם שבאו עם טיטוס ואספסינוס ובנו מצור על ירושלים, פהני וזקני בתוך העיר גועו, כי בקשו פת לחם למאכלם ולהחיות את נפשם.

(יט) קראתי למאהבי המה רמוני⁹³⁷ פהני וזקני בעיר גועו כי בקשו אכל למו וישיבו את נפשם:

קראתי למאהבי – לאותם שמראים ענמם כלוהבים. המה רמוני – כגון בני ישמעאל שהיו יולאים לקראת הגולים כשהיו הסבאים מוליכים אותם לדרך עליהם ומראים את ענמם כאילו מרחמים עליהם והיו מוואחים להם מיני מלוחים נודות נפוחים כסבורים שהוא יין ואוכלים ולמאים ורואים לשחות וכשמתיר הגוד צנינו היתה הרוח נכנסת צמעו והוא מת והוא שאמר הכתוב (ישעיה כ"א) ציער בערב תלינו וגו' (ישעיהו כ"א) לקראת רמא התיו מים יושבי ארץ תימא כלחמו קדמו נודו. ושיבו את נפשם – כדי ששיבו את נפשם:

ראה ה' כי צר לי ומפני זה מעי חמרמרו, נהפף לפי בקרבי, כי מרו מריתי על גזרת דבר ה', ומפני זה מחוץ תשפל חרב, ומבפנים אימת רעב פמלאף משחית הממנה

(כ) ראה ה' כי צר לי מעי חמרמרו⁹³⁸ נהפף לפי בקרבי כי מרו מריתי מחוץ שפלה חרב

⁹³⁶ עי' איכ"ר (פ"א סי' נג): צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי מי אמרו לפסוק זה יאשיהו אמרה הה"ד (ד"ה ב' ל"ה) אחרי כל זאת אשר הכין יאשיהו את הבית עלה נכו להלחם בכרכמיש על פרת בקרקסיון דעל פרת וישלח אליו מלאכים לאמר מה לי ולך מלך יהודה לא עליך אתה היום כי אל בית מלחמתי ואלהים אמר לבהלני מפי הקב"ה אני עולה (שם) חדל לך מאלהים אשר עמי זה לשון עבודת כוכבים ולא הסב יאשיהו פניו ולא שמע אל דברי נכו מפי אלהים זה ירמיהו שאמר ליאשיהו כך מקובלני מישעיה רבי (ישעיה י"ט) וסכסכתי מצרים במצרים ולא שמע לו אלא א"ל משה רבה דרבך לא כך אמר (ויקרא כ"ו) וחרב לא תעבור בארצכם וחרבו של אותו רשע עוברת בארצי ובתחומי והוא לא היה יודע שכל דורו עובדי עבודת כוכבים היו הוה משלח זוג תלמידים למיבערא עבודת כוכבים מבתיהון והוון עללין ולא משכחין כלום עד דנפקון אמרון טרודו תרעין מן דהוון טרדין לתרעיה הוון חמן יתיה אמרו עליהון מן דאתא ותיקן הוא דאתא וקלקל לפיכך (דה"ב ל"ה) ויורו היורים למלך יאשיהו א"ר מני שלש מאות חצים הורו בו עד שנעשה גופו ככברה והיה ירמיהו מצית אחריו לידע מהו אומר ומה היה אומר צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי פיהו ופום סרסורו.

⁹³⁷ עי' איכ"ר (פ"א סי' נד) קראתי למאהבי המה רמוני רבנן פתרין קריא בנביאי השקר שהיו מאהבין אותי לעבודת כוכבים שלהן המה רמוני גם המה רמוני לא זזו מתנבאין עלי שקר עד שהגלו אותי ממקומי שנא' ויחזו לך משאות שוא ומדוחים מדחים כתיב רשב"י פתר קרייה בנביאי האמת שהיו מאהבין אותי להקב"ה המה רמוני שהיו מרמין בי ואומרים לי הפרישו תרומה ומעשרות וכי יש תרומה ומעשרות בבבל אלא בשביל לאהבני להקב"ה הוא שירמיה אומר (ירמיה ל"א) הציבי לך ציונים הציני במצות שהיו ישראל מצוינין בהם.

⁹³⁸ עי' איכ"ר (פ"א סי' נה): ראה ה' כי צר לי מעי חמרמרו ר' חייא בר חנינא אמר עשאן מורות מורות רבי שמואל בר נחמני אמר עשאן גושין גושין:

בבית כמִן⁹³⁹:

על המִן.

חמרמרו – כוולו ויש בלשון משנה נפלה לאור ונחמרו בני מעיה. בבית כמות – בחוך הבית היתה אימת קדים ומזיקים ומלככי מות ומחוך חרצ האויב משכלת

(כא) שָׁמְעוּ בִּי נִאֲנַחָה אֲנִי⁹⁴⁰ אֵין שָׁמְעוּ הָעַמִּים כִּי נִאֲנַחָה אֲנִי וְאֵין מְנַחֵם לִי, כָּל אוֹיְבֵי מְנַחֵם לִי כָּל אוֹיְבֵי שָׁמְעוּ הָרְעָה שֶׁבָּאָה עָלַי שְׁמַחוּ, כִּי אַתָּה הוּא ה' שֶׁעָשִׂיתָ, שָׁשׂוּ בִּי אַתָּה עָשִׂיתָ הַבֹּאֶת יוֹם קָרְאָתְ עָלַי יוֹם פְּרָעוֹנוֹת, קָרְאָתְ עָלַי קְרִיאָה לְהַשְׁמִימֵנִי, כֵּן קָרְאָתְ וַיְהִיו כְּמוֹנֵי:

כי אתה עשית – אתה גרמת לי שהם שונאים אותי שהבדלחתי ממאכלם וממשתיהם ומהתחתן צם אם נתחתנתי בהם היו מרחמים עלי ועל בני בנותיהם. הבאת יום קראת – הלואי והבאת עליהם יום המועד שקראת עלי. והיו כמוני – זרעה

(כב) תָּבֵא כָּל רְעֵתָם לְפָנַי וְעוֹלָל לְמוֹ⁹⁴¹ פְּשָׁעֵי בִּי רַבּוֹת אֲנַחְתִּי וְלִבִּי דָוִי: תָּבֵא לְיוֹם הַדִּין הַגָּדוֹל כָּל רְעֵתָם שֶׁהֲרֵעוּ לִי לְפָנַי וְהָעוֹלָל לָהֶם, כְּמוֹ שֶׁעוֹלָלְתָ לִּי עַל רֹב פְּשָׁעַי, כִּי רַבּוֹ אֲנַחְתִּי וְלִבִּי חָלָשׁ.

תבא כל רעתם לפניך – יזכו ויפקדו עונותם לפניך. ועולל כמו – ופעול כמו (משלי כ) גם במעלליו יתנכר (ירמיה כח) וכפרי מעלליו

פרק ב

(א) אֵיכָה יַעֲיֵב בְּאֶפְסוֹ⁹⁴² אֶתְ אֵיכָה יִמָּאֵס ה' בְּחָרוֹן אַפּוֹ אֶת כְּנֶסֶת צִיּוֹן, הַשְּׁלִיךְ מִן בֵּית צִיּוֹן⁹⁴³ הַשְּׁלִיךְ מִשָּׁמַיִם אֶרֶץ הַשָּׁמַיִם לְאֶרֶץ תַּפְּאֲרַת יִשְׂרָאֵל, וְלֹא זָכַר בֵּית הַמִּקְדָּשׁ

⁹³⁹ עי' איכ"ר (פ"א סי' נה): נהפך לבי בקרבי למה כי מרו מריתי מחוץ שכלה חרב בבית כמות זה שאמר משה מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה:

⁹⁴⁰ עי' איכ"ר (פ"א סי' נו): שמעו כי נאנחה אני ר' יהושע פתר קרייה באהרן את מוצא בשעה שמת אהרן הוברחו ענני כבוד ונתקבצו כל ישראל לספדו אמרו משה אבל ואלעזר אבל ומי לא יתאבל מיד מה כתיב תמן (במדבר כ"א) וישמע הכנעני מלך ערד וכתוב וילחם בישראל וישב ממנו שבי ורבנן פתרון קרייה בחורבן בית המקדש את מוצא שכל מקום שבקשו ישראל לברוח היו מסגירין אותן בקשו לברוח כלפי צפון ולא הניחום וכו' כלפי מערב ולא הניחום וכו' משל למלך שנשא למטרונה אמר לה אל תשיחי עם חברותיך ולא תשאלי מהן ואל תשאלי להן לימים כעס עליה המלך וטרדה חוץ לפלטין וחזרה על כל שכינותיה ולא קבלו אותה וחזרת לפלטין אמר לה המלך אקשית אפיך אמרה המטרונה למלך אדני אילולי הייתי משאילה להן ושואלת מהן מנא והוה עבידתי גבה או עבידתה גבי לא הוון מקבלין לי כך אמר הקב"ה לישראל אקשיתון אפיון אמרו לפניו רבון העולמים לא כתבת בתורתך (דברים ז') ולא תתחתן במ בתך לא תתן לבנו ובתו לא תקח לבנך אילולי הוין משאלין להון ונסבון מינהון ואינון מינן והוית ברתיה גבי או ברתי גביה לא הוון מקבלים לי הווי כי אתה עשית הבאת יום קראת והיו כמוני בצרה ולא כמוני ברוחה:

⁹⁴¹ עי' איכ"ר (פ"א סי' נז): תבא כל רעתם לפניך ועולל כמו אייתי עליהון מן דאייתית עלי דקדק עליהון מה דקדקתא עלי ועולל כמו קטיף עוללתיהון כמה דקטפת עוללתי כי רבות אנחותי ולבי דוי את מוצא שבדבר שחטאו ישראל בו לקו ובו מתנחמים.

⁹⁴² עי' איכ"ר (פ"ב סי' א): בני אדם שהם נדיבים וראויים לבא לי ישועה על ידיהם את מסיטן ומעבירן כעבים שנאמר איכה יעיב באפו ה' את בת ציון וכתוב (דברים ח') כגוים אשר ה' מאביד מפניכם תאמר מה אלו בכהן ונביא אף אלו בכהן ונביא וכו' מה אלו בעבים דכתיב באו בעבים ובכפים אף אלו בעבים איכה יעיב באפו.

⁹⁴³ עי' איכ"ר (פ"ב סי' ב): א"ר חמא בר ר' חנינא איך חייב ה' ברוגזיה ית בת ציון אית אתרא דצווחין לחייבא עייבא ר' שמואל בר נחמני אמר איך חייב ה' ברוגזיה אית אתרא דצווחין לכיבא עייבא ורבנן אמרין איך שיים ה' ברוגזיה ית בת ציון.

תַּפְאֶרֶת יִשְׂרָאֵל⁹⁴⁴ וְלֹא זָכַר הַדָּם שֶׁהָיָה הַדָּם לְרַגְלָיו, וְלֹא חָס עָלָיו בְּיוֹם חָרוֹן אָפוּ.
רַגְלָיו בְּיוֹם אָפוּ⁹⁴⁵:

איכה יעני – יאפיל כד"א (מלכים א יח) והשמים התקדרו בעצבים. משמים ארץ – לאחר שהגזיזה עד לשמים השליכס לארץ צנת אחת ולא מעט מעט מאיגרא רמא לבירא עמיקתא. הדום רגליו – שרפרף מרגלותיו וזה בית המקדש:

(ב) בַּלַּע אֲדֹנָי לֹא (וְלֹא) חָמַל אֶת כָּל נְאוֹת יִשְׂרָאֵל, הָרַס בְּחֲמָתוֹ כָּל נְאוֹת יַעֲקֹב⁹⁴⁶ הָרַס בְּעֵבְרָתוֹ מִבְּצָרֵי בֵּית יְהוּדָה, הִגְיַעַם לְאַרְצָן, חָלַל מְלָכוּתָהּ וְשָׂרֶיהָ.
מִבְּצָרֵי בֵּית יְהוּדָה⁹⁴⁷ הִגְיַע לְאַרְצָן חָלַל מְמַלְכָּהּ וְשָׂרֶיהָ⁹⁴⁸:

נאות יעקב – צחי יעקב לשון נוה. הגיע לארץ – השפילס לארץ. חלל ממלכה ושריה – אלו ישראל שהיו קרויים (שמות יט) ממלכת כהנים. ושריה – מדרש אגדה יש אלו שרים של מעלה שהחליפס

⁹⁴⁴ עי' איכ"ר (פ"ב סי' ב): השליך משמים ארץ תפארת ישראל ר' הונא ור' אחא בשם ר' חנינא בריה דר' אבהו משל למלך שהיה לו בן בכה ונתנו על ארכובותיו בכה ונתנו על זרועותיו בכה והרכיבו על כתפו טינף עליו ומיד השליכו לארץ ולא הות מחותיתיה כמסוקיתיה מסוקיתיה ציבחר ציבחר ומחותיתיה כולא חדא כך (הושע י"א) ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו ואח"כ (שם י') ארכיב אפרים יחרוש יהודה ישדד לו יעקב ואחר כך השליך משמים ארץ תפארת ישראל ד"א השליך משמים ארץ תפארת ישראל א"ר 'הושע בר' נחמן משל לבני מדינה שעשו עטרה למלך הקניטוהו וסבלן הקניטוהו וסבלן אחר כך אמר להם המלך כלום אתם מקניטין אותי אלא בעבור עטרה שעטרתם לי הא לכון טרון באפיכון כך אמר הקב"ה לישראל כלום אתם מקניטין אותי אלא בשביל איקונין של יעקב שחוקקה על כסאי הא לכון טרון באפיכון הוי השליך משמים ארץ וגו'.

⁹⁴⁵ עי' איכ"ר (פ"ב סי' ג'): ולא זכר הדום רגליו א"ר חנינא בר יצחק אין הקב"ה זוכר אותו הדם של בין רגליו של זקן שנא' (בראשית י"ז) ואברהם בן תשעים ותשע שנה בהמולו בשר ערלתו א"ר יודן [משל] למלך שתפש את שונאיו והרגן והיו בני המדינה מפרכסין בדם שונאיו פעם אחת הקניטוהו ודחפן והוציאן חוץ לפלטין אמרו אין המלך נזכר לנו אותו הדם שהיינו מפרכסין בדם שונאיו כך אמרו ישראל לפני הקדוש אין את נזכר לנו אותו הדם שבמצרים שנא' (שמות י"ב) ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף ד"א ולא זכר הדום רגליו אין הדום זה אלא בית המקדש הה"ד (תהלים צ"ט) רוממו ה' אלהינו והשתחוו להדום רגליו קדוש הוא ביום אפו א"ר אחא יום אחד היה חרון אפו של הקב"ה ואלו עשו ישראל תשובה פשרו.

⁹⁴⁶ עי' איכ"ר (פ"ב סי' ד) בלע ה' ולא חמל את כל נאות יעקב ר' פנחס בשם ר' הושעיא אמר ארבע מאות ושמונים בתי כנסיות היו בירושלים מנין מלאתי משפט מלתי כתיב וכל אחד ואחד היה לו בית ספר ובית תלמוד בית ספר למקרא ובית תלמוד למשנה ד"א בלע ה' ולא חמל את כל נאות יעקב את כל נאותיו של יעקב כגון ר' ישמעאל ורבן גמליאל ור' ישבב ור' יהודה בן בבא ור' חוצפית המתורגמן ורבי יהודה הנחתום ור' חנניה בן תרדיון ור' עקיבא ובן עזאי ור' טרפון ואית דמפקין ר' טרפון ומעיילין ר' אלעזר חרסנה ר' יוחנן הוה דרש שיתין אפיין בבלע ה' ולא חמל ורבי הוה דריש עשרים וארבעה אפיין ולא דר' יוחנן יתיר על רבי אלא רבי ע"י שהיה סמוך לחורבן הבית היה נזכר והיה דורש ובוכה ומתנחם.

⁹⁴⁷ עי' איכ"ר (פ"ב סי' ה): הרס בעברתו מבצרי בת יהודה ר' יודן אמר כל בירה ובירה שהיתה בירושלים לא היתה ראויה להכבש פחות מארבעים יום ר' פנחס אמר פחות מחמשים יום וכיון שגרמו עונות הרס בעברתו מבצרי בת יהודה.

⁹⁴⁸ עי' איכ"ר (פ"ב סי' ה): הגיע לארץ חלל ממלכה ושריה חלל ממלכה אלו ישראל כד"א (שמות י"ט) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש ושריה אלו שרים של מעלן את מוצא עד שלא באו השונאים היה ירמיה אומר להם עשו תשובה שלא תלכו בגלות אמרו לו אם יבאו השונאים מה יוכלין לעשות לנו חד אמר אנא מקיף לה חומת מיא וחרינא אמר אנא מקיף לה חומת נורא וחרינא אמר אנא מקיף לה חומת פרזלא אמר להו הקב"ה בדידי אתון משתמשין עמד הקב"ה ושינה את שמותם של מלאכים דעל מיא עבד על נורא ודעל נורא עבד על פרזלא והיו מזכירין שמותם מלמטה ולא היו עונין להם הדא הוא דכתיב (ישעיה מ"ג) ואחלל שרי קדש וכיון שגרמו העונות ובאו השונאים התחילו מזכירין שר פלן איתא עביד לו מיליא פלן אמר ליה לית בחילי דאנא מירים מינה ד"א חלל ממלכה ושריה חלל ממלכה זה צדקיה מלך יהודה ושריה אלו שרים של מעלה.

הממונה על האור מינה על המים והחליף כל הממונים לפי שהיו ברכעי ישראל בעלי סם המפורק ובוטחים הם שישביעו את שרי מעלה להאילם מאש וממים ומחרב ועכשו כשהיו משביע את שר האש בשמו והוא משיב אין ממסלה זו בידי וכן כולם:

(ג) גִּדְע בַּחֲרֵי אֶף כָּל קֶרֶן יִשְׂרָאֵל⁹⁴⁹ גִּדְע בַּחֲרוֹן אֶף אֶת כָּל כְּבוֹד יִשְׂרָאֵל. הָשִׁיב אַחֲרָי יָד יְמִינִי, וְלֹא סִיעַ לְעִמּוֹ מִפְּנֵי הָאוֹיֵב. וְהִצִּית בְּיַעֲקֹב כָּאֵשׁ וַיִּבְעַר בְּיַעֲקֹב כָּאֵשׁ לְהַבֶּה אֶבְלָה סָבִיב⁹⁵¹.

השיב אחור ימינו – השיב עצמו כמשיב אחור ימינו מלהלחם בעד בניו

(ד) דָּרַךְ קִשְׁתּוֹ בְּאוֹיֵב⁹⁵² נָצַב יְמִינִי בָּצֵר וַיִּהְרַג כָּל מַחְמַדֵּי עֵינָי⁹⁵³ בְּאֶהֱלָ בַת צִיּוֹן שִׁפְךָ כָּאֵשׁ חֲמָתוֹ⁹⁵⁴. דָּרַךְ קִשְׁתּוֹ וַיְרֶה בֵּי חֲצִים כְּאוֹיֵב. נָצַב לְיְמִינִי שֶׁל נְבוֹכַדְנֶצַּר וְעֶזְרוֹ, כְּאֵלוֹ הָיָה צָר לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל, וַיִּהְרַג כָּל בְּחֹר וְכָל מַחְמַדֵּי עֵינָי בְּמִשְׁכַּנּוֹת כְּנֶסֶת צִיּוֹן. שִׁפְךָ כָּאֵשׁ לְהַבֶּה חֲמָתוֹ.

דרך קשתו – לפי שכך דרך קשת שהם חזקים לשום רגלו עליהם כשהוא כופפם לכך נכתב בלשון דריכה. שפך כאש חמתו – כך חזור המלה שפך חמתו שהיא כאש כי לא מנינו שפיכה של אש אלא חלל חמה כדכתיב (תהלים עט) שפוך חמתך על הגוים

(ה) הָיָה אֲדֹנָי בְּאוֹיֵב⁹⁵⁵ בָּלַע יִשְׂרָאֵל בָּלַע כָּל אַרְמְנוֹתֶיהָ שַׁחַת הָיָה ה' דּוֹמָה לְאוֹיֵב. כָּלָה יִשְׂרָאֵל, כָּלָה כָּל אַרְמְנוֹתֶיהָ, הַשְּׁחִית כָּל מִבְּצָרֶיהָ. וַיִּרַב בְּכַנְסֵת בַּיִת יְהוּדָה אֲבָלוֹת

⁹⁴⁹ עי' איכ"ר (פ"ב סי' ו) גדע בחרי אף כל קרן ישראל עשר קרנות הן קרנו של אברהם קרנו של יצחק קרנו של יוסף קרנו של משה קרנה של תורה קרנה של כהונה קרנה של לוייה קרנה של נבואה קרנו של בית המקדש קרנו של ישראל ויש אומרים קרנו של משיח וכו' וכולן היו נתונות בראשן של ישראל וכיון שחטאו ניטלו מהן הה"ד גדע בחרי אף כל קרן ישראל וניתנו לאומות העולם הה"ד (דניאל ז') ועל קרניא עשר די בראשה ואחרי די סלקת ונפלה מן קדמה תלת וכתוב בתריה וקרניא עשר מינה מלכותה עשרה מלכין יקמון ואחרן יקום אחריהון והוא ישנא מן קדמיא ותלתא מלכין יהשפל וכשישראל עושין תשובה הקב"ה מחזירן למקומם.

⁹⁵⁰ עי' איכ"ר פ"ב סי' ו: כיון שגרמו עונות ונכנסו שונאים בירושלם נטלו גבוריהם של ישראל וכפתו ידיהון לאחוריהון אמר הקב"ה (תהלים צ"א) עמו אנכי בצרה כתבתי בתורה ועכשיו בני שרויין בצער ואני ברווח כביכול השיב אחור ימינו. עי' דברים רבה (פ"א סי' יז): דום לה' והתחולל לו אמר רבי יהושע בן לוי בשעה שבאו השונאים להחריב את ירושלים היו שם ששים רבוא של מזיקין והיו עומדים על פתחו של היכל לפגוע בהם כיון שראו את השכינה רואה ושותקת מנין שכתוב (איכה ב) השיב אחור ימינו מפני אויב אף הם נתנו מקום. עי' איכ"ר הק' סי' כד: בשעה שבקש הקב"ה להחריב את בית המקדש אמר כל זמן שאני בתוכו אין אומות העולם נוגעין בו אלא אכביש את עיני ממנו ואשבע שלא אזקק לו עד עת קץ ויבואו האויבים ויחריבו אותו מיד נשבע הקב"ה בימינו והחזירה אחוריו הה"ד (שם ב) השיב אחור ימינו מפני אויב באותה שעה נכנסו אויבים להיכל ושרפוהו.

⁹⁵¹ עי' איכ"ר (פ"ב סי' ז) ויבער ביעקב כאש להבה אכלה סביב ארשב"ל כשהפורענות באה אין מרגיש בה אלא יעקב מאי טעמא ויבער ביעקב כאש להבה וכשהטובה באה אין מרגיש בה אלא יעקב הה"ד (שם י"ד) יגל יעקב ישמח ישראל.

⁹⁵² עי' איכ"ר (פ"ב סי' ח) דרך קשתו כאויב ר' איבו אמר הן לא פלשו אחר מדת הדין אף מדת הדין לא פלשה אחריהם וכו' ומדת הדין לא פלשה אחריהם דרך קשתו אויב אין כתיב כאן אלא כאויב ד"א דרך קשתו כאויב זה פרעה שנאמר (שמות ט"ו) אמר אויב נצב ימינו כצר זה המן שנא' (אסתר ז') איש צר ואויב ד"א דרך קשתו כאויב זה עשו דכתיב (יחזקאל ל"ו) יען אמר האויב.

⁹⁵³ עי' איכ"ר (פ"ב סי' ח): ויהרג כל מחמדי עין ר' תנחום בר ירמיה אמר אלו בנים שהן חביבין על אבותם כגלגל העין שלהם רבנן אמרי אלו סנהדרין שהן חביבין על ישראל כגלגל העין.

⁹⁵⁴ עי' איכ"ר (פ"ב סי' ח): באהל בת ציון שפך כאש חמתו ד' שפיכות הן לטובה וארבע שפיכות הן לרעה וכו' וארבע שפיכות לרעה שנא' וכו' וכתוב כלה ה' את חמתו שפך חרון אפו והדין שפך כאש חמתו.

מִבְּצֵרֵי וַיִּרְבַּ בְּבֵת יְהוּדָה תִּאֲנִיָּה וַאֲנִיָּה:
וַאֲנִיָּה:

וירב צבת יהודה – הרבה צבנסת יהודה. תאניה ולניה – כער ויללה. וירב – נקוד יו"ד קמז קטן שהוא לשון הרבה את אחרים וירב העם ויעלמו מאד נקוד חירק שהוא לשון רבה הוא את עלמו וכן כל תיב' שפעל שלה זה"א כגון פנה זכה זכה כן לרעה לשמש כשהוא מחסר ממנה ה"א כשהוא מדבר על עלמו נקוד חירק כגון (שמות ז) ויפן פרעה וכשהוא מדבר על אחרים נקוד קמז כגון (שופטים טו) ויפן זב אל זב (מלכים ב כה) ויגל יהודה מעל אדמתו (מלכים ב' יח) ויגל מלך צבל את ישראל אשורה

(ו) וַיְהִי־לִּם בְּגֵן שָׁבוּ⁹⁵⁶ שְׁחַת מוֹעֵדוֹ עֲמֹ. הַשְּׂפִיחַ ה' בְּצִיּוֹן מוֹעֵד וְשַׁבָּת⁹⁵⁷ וַיִּנְאֵץ בְּזַעַם אָפוֹ מֶלֶךְ וַכֹּהֵן⁹⁵⁸.
וַיִּצְקֶר בְּגֵן אֶת בֵּית מִקְדָּשׁוֹ. הַשְּׁחִית מְקוֹם מוֹכֵן לְכַפֵּר עַל שְׁחַת מוֹעֵד וְשַׁבָּת⁹⁵⁷ עֲמֹ. הַשְּׂפִיחַ ה' בְּצִיּוֹן שְׁמַחַת יוֹם טוֹב וְשַׁבָּת, וַיִּשְׁנֵא בְּחֵרוֹן אָפוֹ מֶלֶךְ וַכֹּהֵן גְּדוֹל.

ויחמוס – לשון כריתה וכן (איוב טו) יחמוס כגפן (ירמיה יג) נחמסו עקביך. כגן – כמו שגוזזין ירקות הגנה. שכו – מעונתו שכו כתיב ששיכך חמתו על בניו בחורבן ביתו נדרש צמדקש קינות. שחת מועדו – בית קדשי הקדשים ששם היה נועד לבניו שנאמר (שמות כה) ונועדתי לך שם. מלך וכהן – לדקיהו המלך ושריהו כהן גדול

(ז) זָנַח אֲדֹנָי מִזְבְּחֹו⁹⁵⁹ נֶאֱרַר מִקְדָּשׁוֹ הַסְּגִיר בֵּיד אוֹיֵב חוֹמַת אַרְמְנוֹתֶיהָ⁹⁶⁰ קוֹל נִתְּנוּ בְּבֵית ה' בְּיוֹם מוֹעֵד⁹⁶¹.
זָנַח ה' מִזְבְּחוֹ, בָּעֵט מִקְדָּשׁוֹ. מָסַר בְּיַד אוֹיֵב חוֹמוֹת אַרְמְנוֹתֶיהָ, קוֹל נִתְּנוּ בְּבֵית מִקְדָּשׁ ה' קְוֹל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַמְתַּפְּלְלִים בּוֹ בְּיוֹם הַפֶּסַח.

נאר – ציטל וכן (תהלים פט) נארת צרית עצדך. כיום מועד – שהיו שמחים ומסוררים בחוכו בקול רם כן נתנו האויבים בחרבנו קול שמחה

(ח) חָשַׁב ה' לְהַשְׁחִית חוֹמַת בֵּת חָשַׁב ה' לְהַשְׁחִית חוֹמַת כְּנָסֶת צִיּוֹן. הָטָה אֶת הַמְּשַׁקְלֶת,

⁹⁵⁵ עי' איכ"ר (פ"ב סי' ט) היה ה' כאויב א"ר איבו הן לא פלשו אחר מדת הדין אף מדת הדין לא פלשה אחריהם וכו' אף מדת הדין לא פלשה אחריהם דכתיב היה ה' כאויב היה ה' אויב אין כתיב כאן אלא כאויב.

⁹⁵⁶ עי' איכ"ר פ"ב סי' י: ויחמוס כגן שכו ר' חמא בר' חנינא אמר כגנה שנחמס מעייניה והלבין ירקה ור' שמעון בר נחמני אמר כאדם הראשון כמד"א (בראשית ג') ויגרש את האדם וגו' א"ר אבהו שכו כתיב כיון שגלו ישראל שככה חמתו של הקב"ה.

⁹⁵⁷ עי' איכ"ר פ"ב סי' י: שכח ה' בציון מועד ושבתי איפשר שהקב"ה משכח מועדותיהם ושבבותיהם של ישראל אלא מועדותיו ושבבותיו של ירבעם בן נבט שבדא להם הלא הוא דכתיב (מלכים א' י"ב) בחדש אשר בדא מלבו מלבד כתיב כמד"א (ויקרא כ"ג) מלבד שבתות ה'.

⁹⁵⁸ עי' איכ"ר פ"ב סי' י: וינאץ בזעם אפו מלך וכהן מלך זה צדקיהו וכהן זה שריה בן מחסיה.

⁹⁵⁹ עי' איכ"ר (פ"ב סי' יא): זנח ה' מזבחו ר' חגי בשם ר' יצחק אמר לבני מדינה שערכו שלחנות למלך הקניטוהו וסבלן אמר להם המלך כלום אתם מקניטין אותי אלא בשביל שלחן שערכתם לי הא לכון טרון באפיון כן אמר הקב"ה לישראל כלום אתם מכעיסין אותי אלא בשביל קרבנות שהקרבתם לי הא לכון טרון באפיון הה"ד זנח ה' מזבחו.

⁹⁶⁰ עי' איכ"ר (פ"ב סי' יא): נאר מקדשו ר' ברכיה ור' חלבו ור' איבו בשם ר' שמואל בר נחמני אמר את מוצא בשעה שנכנסו גוים לבהמ"ק נתנו ידיהם תחת ערפיהם והפכו פניהם כלפי מעלה וחרפו וגדפו ועשו מסגר של גליאסין שלהן וראשם בארץ הה"ד הסגיר ביד אויב חומות ארמנותיה.

⁹⁶¹ עי' איכ"ר (פ"ב סי' יא): קול נתנו בבית ה' כיום מועד ר' חנינא ור' אחא ור' מיאשה בשם ר' ינאי אמרי מכה אותו הקול נפלה בבל דכתיב (ישעיה כ"א) נפלה נפלה בבל וכל פסילי אלהיה שבר לארץ ר' ברכיה ור' חלבו ור' איבו בשם ר' שמואל בר נחמני אמרי אף מלכות הזו כן עשתה הה"ד קול נתנו בבית ה' כיום מועד.

צִיּוֹן נָמְהָ קוֹ⁹⁶² לֹא הָשִׁיב יְדוֹ מִבַּלְעַ וַיֵּאבֵּל חֵל וְחֻמָּה וַיִּחַדּוּ וַיִּחַדּוּ נְהַרְסוּ.
וַיֵּאבֵּל חֵל וְחֻמָּה וַיִּחַדּוּ אֶמְלָלוּ⁹⁶³:

חשב ה' להשחית – זה ימים רבים שעלתה על דעתו כך שנאמר (ירמיה לז) כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת להסירה מעל פני: נטה קו – כל משפט ליפרע על עוונתי: מזלע – מהשחית: חיל וחומה – שורא ובר שורא חומה נמוכה שנגד חומה גבוהה:

(ט) טָבְעוּ בְּאֶרֶץ שְׁעָרֶיהָ⁹⁶⁴ אַבְדּוּ וְשִׁבְרָהּ בְּרִיחֶיהָ מִלְכָּה וְשָׂרֶיהָ בְּגוֹיִם
עֲלִיהֶם], אַבְדּוּ וְשִׁבְרָהּ מְזוֹזוֹתֶיהָ. מִלְכָּה וְשָׂרֶיהָ גָּלוּ בֵּין
הָעַמִּים, עַל שְׂלָא שָׁמְרוּ דְבָרֵי הַתּוֹרָה כְּאֵלוֹ לֹא קִבְלוּהָ
בְּהָרָה סִינַי. גַּם נְבִיאֶיהָ נִמְנָעָה מֵהֶם רִיחַ נְבוֹאָת הַקֹּדֶשׁ וְלֹא
נֶאֱמַר לָהֶם דְּבַר נְבוֹאָה מֵאֵת ה'.⁹⁶⁶
אֵין תּוֹרָה⁹⁶⁵ גַּם נְבִיאֶיהָ לֹא מֵצְאוּ
חֻזֹן מֵהָ⁹⁶⁶:

טבעו בצרף שעריה – מדרש אגדה לפי שחלקו כבוד לארון שנאמר (תהלים כד) שאו שערים ראשיכם לפיכך לא שלטה בהם צריה וטבעו בצרף ורבותינו אמרו מעשי ידי דוד היו לפיכך לא שלטו בהם אויבים: אין תורה – אין בהם מורה הוראה:

(י) יִשְׁבוּ לְאֶרֶץ יְדֻמוֹ זְקַנֵי בֵּת
מִקְלָה עַל רֵאשִׁים⁹⁶⁸ תִּגְרוּ שְׂקִים עַל בְּשָׂרָם. הוֹרִידוּ לְעַפְרָן
יִצְחָק עֵפְרָן עַל רֵאשִׁים⁹⁶⁷ הָעֵלּוּ עֵפְרָן עַל רֵאשִׁים. הָעֵלּוּ עֵפְרָן

⁹⁶² עי' איכ"ר פ"ב סי' יב: נטה קו יש קו לטובה ויש קו לרעה לטובה (זכריה א') וקו ינטה על ירושלם וקו לרעה דין נטה קו לא השיב ידו.

⁹⁶³ עי' איכ"ר פ"ב סי' יב: מבלע ויאבל חיל וחומה יחדו אומללו כההוא דא"ר הונא בריה דר' אחא שורא ובר שורא.

⁹⁶⁴ עי' איכ"ר (פ"ב סי' יג): טבעו בארץ שעריה ר' הונא בשם ר' יוסי אמר שערים חלקו כבוד לארון לפיכך לא שלט בהם אויב הה"ד (תהלים כ"ד) שאו שערים ראשיכם לפיכך טבעו בארץ שעריה.

⁹⁶⁵ עי' איכ"ר (פ"ב סי' יג): אבד ושבר בריחיה מלכה ושריה בגוים אין תורה אם יאמר לך אדם יש חכמה בגוים תאמן הדא הוא דכתיב (עובדיה א') והאבדתי חכמים מאדום ותבונה מהר עשו יש תורה בגוים אל תאמן דכתיב מלכה ושריה בגוים אין תורה. ועי' ספרי עקב א: תבל זו א"י ולמה נקרא שמה תבל ע"ש תבלין שבתוכה איזהו תבלין שבתולרה זו תורה שנ' איכה ב בגוים אין תורה מכאן שהתורה בא"י.

⁹⁶⁶ עי' איכ"ר (פ"ב סי' יג): נביאיה אלו נביאי שקר גם נביאיה אלו נביאי אמת אלו ואלו לא מצאו חזון מה'.

⁹⁶⁷ עי' איכ"ר (פ"ב סי' יד): ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון א"ר אלעזר אל תהי פרשת נדרים קלה בעיניך שע"י פרשת נדרים נהרגו סנהדרי גדולה של צדקיהו לפי כשגלו יכניה מינהו המלך נבוכדנצר על חמשה מלכים הה"ד (ירמיה כ"ו) ושלחתם אל מלך אדום ואל מלך מואב ואל מלך בני עמון ואל מלך צר ואל מלך צידון ביד מלאכים הבאים ירושלם אל צדקיהו מלך יהודה והוה עליל ונפיק בלי רשו יומא חד עליל לגביה ואשכחיה דתליש בשר ארנבא ואכיל כשהוא חי א"ל אישתבע לי דלית את מפרסם לי ואישתבע ליה ובמה השביעו ר' יוסי בר' חנינא אמר במזבח הפנימי והוון חמשה מלכין יתבין ומפרתין ליה בנבוכדנצר קדם צדקיהו ואמרי ליה לא יאיא ליה מלכותא לנבוכדנצר אלא לך יאיא מלכותא דאת מזרעו של דוד אף הוא מפרתיה לנבוכדנצר ואמר אנא חמיתיה דהוה תליש בשר ארנבא ואכיל שלחון מיד ואמרון ליה למלכא ההוא יהודא דהוה עליל ונפיק בלי רשו קדמך אמר לן אנא חמיתיה לנבוכדנצר דהוה תליש בשר ארנבא ואכיל הה"ד (מ"ב כ"ד) וימרוד צדקיהו במלך בבל מיד בא וישב בדפני של אנטוכיא ויצאו סנהדרי גדולה לקראתו כיון שראה אותם שהם כולם בני אדם של צורה גזר והוציאו להם קתדראות והושיבן אמר להם דרשו לי את התורה מיד היו קורין פרשה ופרשה ומתרגמין אותה לפניו וכיון שהגיעו לפרשת נדרים (במדבר ל') איש כי ידור נדר אמר להון אי בעי למהדר ביה יכיל או לאו אמרו לו ילך אצל חכם ומתיר לו את נדרו אמר להם דומה אני שאתם התרתם לצדקיהו השבועה שנשבע לי מיד גזר והורידן לארץ הדא הוא דכתיב ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון.

⁹⁶⁸ עי' איכ"ר (פ"ב סי' יד): העלו עפר התחילו מזכירין זכותו של אברהם דכתיב (בראשית י"ח) ואנכי עפר ואפר.

חָגְרוּ שְׂקִים⁹⁶⁹ הוֹרִידוּ לְאָרֶץ רֵאשֵׁן הָאָרֶץ רֵאשֵׁם, בְּתוֹלַת יְרוּשָׁלָּיִם. בְּתוֹלַת יְרוּשָׁלָּם⁹⁷⁰:

ישבו לארץ וגו' – כמשמעו ומדרש אגדה נזכר לנר הוסיבם לארץ כשמרד בו לזקיהו ועבר על שזועתו זא וישב לו בדפנה של אנטוכיא ושלח כשזיל סנהדרין וזאו לקראתו וראה אותם אנשים של אורה והסיב אותם בקתלרות של זהב ואמר להם סדרו לי תורתכם פרשה ופרשה ותרגמוה לי כיון שהגיעו לפרשת נדרים אמר להם אם הוא רוצה לחזור יכול הוא לחזור אמרו לו ילך אלכל חכם ויתיר לו אמר להם אם כן אתם התרתם ללזקיהו את שזועתו ויה ושמטוס והוסיבם לארץ וקשרו שערות ראשם בזנבות הסוסים וגרום:

(יא) כָּלוּ בְדַמְעוֹת עֵינַי⁹⁷¹ חֲמַרְמְרוּ כָּלוּ בְדַמְעוֹת עֵינַי חֲמַרְמְרוּ מְעִי. נִשְׁפָּךְ לְאָרֶץ כְּבָדִי עַל מְעִי⁹⁷² נִשְׁפָּךְ לְאָרֶץ כְּבָדִי עַל שִׁבְרֵי בַת עַמִּי בְּעַטְמָה עוֹלָלִים וְיוֹנְקִים, בְּרַחֲבוֹת קַרְיָה:

חמרמרו – גרוז"לירטו זלעזו דרך זני מעים כשמשליכם אדם לאור הם כוואים ומתחמרמרים: בעטף – פשמ"יר:

(יב) לְאִמָּתְם יֹאמְרוּ אֵיךְ דָּגָן וְיִין⁹⁷³ לְאִמָּתְם אוֹמְרִים נַעֲרֵי יִשְׂרָאֵל: אֵיךְ תְּבוּאָה וְיִין, כְּאִשְׁרֵי בְּהֵת־עַטְמָם כְּחָלָל בְּרַחֲבוֹת עִיר⁹⁷⁴ נִפְשָׁם וְנִפְשָׁם אֶל חֵיק אִמָּתְם⁹⁷⁵. צְמָאוּ כְּחֵלְלִי חֲרָב מִן הַצְּמָא בְּרַחֲבוֹת עִיר, בְּהַשְׁתַּפֵּךְ בְּהַשְׁתַּפֵּךְ אֶל חֵיק אִמָּתְם.

(יג) מָה אֶעֱיֶדְךָ מָה אֲדַמָּה לְךָ⁹⁷⁶ מָה אֶעֱיֶדְךָ וּמָה אֶהָא מְדַמָּה לְךָ, כְּנִסְתָּ יְרוּשָׁלָּיִם. מִי אֶתְאָר הַבַּת יְרוּשָׁלָּם מָה אֶשְׁוֶה לְךָ כְּמוֹךָ וְנִנְחָם אוֹתְךָ, בְּתוֹלַת כְּנִסְתָּ צִיּוֹן. כִּי גְדוֹל שְׁכַרְךָ

⁹⁶⁹ עי' איכ"ר (פ"ב סי' יד): חגרו שקים התחילו מזכירין זכותו של יעקב דכתיב (שם ל"ז) וישם שק במתניו.

⁹⁷⁰ עי' איכ"ר (פ"ב סי' יד): מה עשו להם קשרו שערן בזנבי סוסיהם והיו מריצין אותם מירושלם ועד לוד הדא הוא דכתיב הורידו לארץ ראשן בתולת ירושלם.

⁹⁷¹ עי' איכ"ר (פ"ב סי' טו): כלו בדמעות עיני אמר ר' אלעזר סיקוסים ניתן לעין דמעת הסם ודמעת החרדל ודמעת קילורית ודמעת השחוק יפה מכולן שלש דמעות רעות דמעת העשן ודמעת הבכיה ודמעת בית הכסא ושל תשחורת קשה מכולם ומעשה באשה אחת שהיה לה בן תשחורת ומת והיתה בוכה עליו בלילות עד שנשרו ריסי עיניה אזלת לגבי אסייא אמר לה כחולי מן כחלי ואת מנשמה נשפך לארץ כבדי מעשה באיש אחד שהיה לו בן תשחורת ומת והיה בוכה עליו בלילות עד דנחת כבדיה אמר כבר כבדיה דההוא גברא נחת מאן בכי עלוי ולא אהנית כלום:

⁹⁷² עי' לעיל הערה 938

⁹⁷³ עי' איכ"ר (פ"ב סי' טז): לאמותם יאמרו איה דגן ויין ר' חנינא אמר גלוסקין וקונטיטון ור' סימון אמר גלוסקין וחמר עתיק.

⁹⁷⁴ עי' איכ"ר (פ"ב סי' טז): בהתעטפם כחלל ברחובות עיר הות איתתא אמרה לבעלה סב לך חד שירא או חד קדש וסק לשוקא אי משכחת כלום ואנן אכלין הוה סליק לשוקא וחמי ולא אשכח כלום והוה מפרפר ומאית והיא אמרה לברה חמי מה עביד אבוך סליק לשוקא וחמא אבוהי מית והוה מפרפר ומית עלוהי הדא הוא דכתיב בהתעטפם כחלל ברחובות עיר היינו בעלה ובנה הגדול.

⁹⁷⁵ עי' איכ"ר (פ"ב סי' טז): בהשתפך נפשם אל חיק אמותם הוא ברא זעירא בעי למינק ולא משכח חלב ומפרפר ומית.

⁹⁷⁶ עי' איכ"ר (פ"ב סי' יז): מה אעידך מה אדמה לך כמה נביאים העדתי בכם רבי ור' נתן רבי אמר נביא אחד בבקר ונביא אחד בין הערבים הה"ד (מ"ב י"ז) ויעד ה' בישראל וביהודה ביד כל נביאי כל חוזה ר' נתן אמר שני נביאים בשחרית ושני נביאים בערבית הה"ד (ירמיה ז) ואשלח לכם את כל עבדי הנביאים יום השכם ושלוח השכם בבקר ושלוח בערב ד"א מה אעידך ר' יונתן אמר כמה ביזות נתתי לכם ביזת מצרים וביזת הים וביזת סיחון ועוג ביזת שלשים ואחד מלכים

וְאֵנְחִמְךָ 977 בְּתוֹלַת בַּת צִיּוֹן 978 בִּי כְּגֹדֶל מִשְׁבְּרֵי גְלִי הַיָּם הַגְּדוֹל בְּעֵת סַעֲרָתוֹ, וּמִי הוּא גְדוֹל בָּיָם שְׁבֵרְךָ 979 מִי יִרְפָּא לְךָ: הָרֹפֵא שִׁירְפָא אֹתְךָ מִמְּכָאוּבֵיךָ.

מה לעידך ומה אדמה לך – לומר לך מה תחמה על סבךך הלכך אף לאומה פלונית אירע כמותך: מה אשוק לך ואנחמך – כשזאה כרה על אדם אומר לו אף צפלוני עלתה כך תנחומים הם לו:

(יד) נְבִיאֲיֶךָ חָזוּ לְךָ שׂוּא וְתַפְלֵךָ 980 וְלֹא גָלוּ עַל עוֹנֶךָ לְהִשִּׁיב שְׁבִיתֶךָ וְשְׁבוּתֶךָ וַיַּחֲזוּ לְךָ מִשְׂאוֹת שׂוּא וּמְדוּחִים 981. נְבִיאֵי הַשֶּׁקֶר שִׁבְתוּכֶךָ, הֵם נִבְּאוּ לְךָ שֶׁקֶר, וְאֵין מִמֶּשׁ בְּנִבְּוֹתָם, וְלֹא גָלוּ עַל הַפְּרָעָנוֹת הַעֲתִידָה לָבוֹא עֲלֶיךָ בְּגִלְלַת חֲטָאֵיךָ לְהַחְזִירָךָ בְּתִשׁוּבָה, כִּי אִם נִבְּאוּ לְךָ נְבוּאֹת חֲנָם וְדִבְרֵי עֲבוּדָה זָרָה.

שוא ותפל – דברים שאין זהם טעם ובלשון לע"ז אפלטרי"מנט: ולא גלו על עונך – להוכיח לך על פניך: להשיב שבותך – לישר משבותיך לשון שובצה, שובצים (ישעיה נז) וילך שובצה ומדוחים – הדיחוך מעלי:

(טו) סִפְקוּ עֲלֶיךָ כְּפִים 982 כָּל עֲבָרֵי דְרָךְ, שֶׁרְקוּ בְּשִׁפְתוֹתֵם וְהִנִּיעוּ בְּרָאשִׁים עַל כְּנֶסֶת יְרוּשָׁלַיִם, אָמְרוּ בְּפִיהֶם: הַזֹּאת הִיא הָעִיר שֶׁהָיוּ אוֹמְרִים אֲבוֹתֵינוּ מִימֵי קֶדֶם, שֶׁהִיא כְּלִילַת חֵן וְיָפִי, מְשׁוֹשׁ לְכָל הָאָרֶץ 983. מְשׁוֹשׁ לְכָל הָאָרֶץ 984.

א"ר לוי בערבייא צווחין לביזתא עדיתא ד"א מה אעידך כמה ויעודין ויעדתי בכם אהל מועד וגלגל ושילה ונוב וגבעון ובית עולמים שנים ד"א מה אעידך רבי אומר כמה קישוטין קשטתי אתכם א"ר יוחנן ששים רבוא מלאכי השרת ירדו עם הקב"ה בסיני ועטרה ביד כל אחד ואחד לעטר כל אחד ואחד מישראל ר' אבא בר כהנא בשם ר' יוחנן אמר מאה ועשרין רבוא ירדו אחד מקשטו ואחד מלבישו עטרה ר' הונא דצפורי אמר זוני כמד"א (איוב י"ב) מוסר מלכים פתח ויאסור אזור במתניהם מה אדמה לך לאיזו אומה דמיתי אתכם לאיזה אומה גאלתי ביד חזקה והבאתי על אויביה עשר מכות לאיזו אומה קרעתי הים והורדתי את המן והגזתי את השלו והעליתי להם את הבאר לאיזו אומה הקפתי ענני כבוד וקרבתי לפני הר סיני ונתתי להם תורתיה הבת ירושלם הבת שיראה ומשלמת לי.

977 עי' איכ"ר (פ"ב סי' יז): מה אשוק לך ואנחמך רבי יעקב דכפר חנן אמר לכשאשוק לך אנחמך לכשיגיע אותו היום שכתוב בו (ישעיה ב') ונשגב ה' לבדו באותה שעה אנחמך. ועי' פסיקתא רבתי לג: [מה אשוק לך ואנחמך] כשאשוק לך כמה שכתב והתהלכתי בתוכם (ויקרא כ"ו י"ב) באותה השעה ואנחמך אני בכבודי בא ומנחמכם (אתכם) אנכי הוא מנחמכם:

978 עי' איכ"ר (פ"ב סי' יז): בתולת בת ציון בנים המצויינין במילה ובתגלחת ובציצית.

979 עי' איכ"ר (פ"ב סי' יז): כי גדול כים שברך א"ר חולפאי מי שהוא עתיד לרפאות שברו של ים הוא ירפא לך א"ר אבין מי שאמרתם לו שירה על הים (שמות ט"ו) זה אלי ואנוהו הוא ירפא לך ריב"ל אמר ירפא לך נביאיך.

980 עי' איכ"ר (פ"ב סי' יח): נביאיך חזו לך שוא ותפל רבי אלעזר אמר נאמר בנביאי שומרון תפלה שנא' (ירמיה כ"ג) ובנביאי שומרון ראיתי תפלה ונאמר בנביאי ירושלם תפלה הה"ד שוא ותפל ר' שמואל בר נחמני אמר נאמר בנביאי ירושלם שערוריה שנאמר (שם) ובנביאי ירושלם ראיתי שערוריה ונא' בבית ישראל שערוריה דכתיב (שם י"ח) שערורית עשתה מאד בתולת ישראל. 981 עי' איכ"ר (פ"ב סי' יח): ולא גלו על עונך להשיב שבותיך דהוו מאסיין מחתין לך על אפוי ויחזו לך משאות שוא ומדוחים ומדוחם כתיב.

982 עי' איכ"ר (פ"ב סי' יט): ספקו עליך כפים ר' יוחנן בשם רשב"י אמר כיפה של חשבונות היתה חוץ לירושלם וכל מי שהיה רוצה לחשב היה רץ ומחשב שם שלא יצא חוץ לירושלם מצטער לקיים מה שנאמר משוש לכל הארץ ועכשיו ספקו עליך כפים.

983 עי' איכ"ר (פ"ב סי' יט): שרקו ויניעו ראשן על בת ירושלם כרכי האומות הן אומרים שבחן בניהם הה"ד (יחזקאל כ"ז) את אמרת אני כלילת יופי.

984 עי' איכ"ר (פ"ב סי' יט): אבל ירושלם אחרים אומרים שבחה בניהם הה"ד הזאת העיר שיאמרו כלילת יופי ר' נתן אמר פרקמטוטא סליק לזבנא עמריא דמך ולא זבן אמר דין דאתון אמרין משוש לכל הארץ קרן וזבין אמר טבאות אמריתו משוש לכל הארץ.

סרקו – נופח צפיו שיצלי"ר בלעז ודרך אדם לעשות כן הרואה דבר חשוב שחזר וכלה: כלילת יופי – כל היופי היה שלה:

(טז) פָּצוּ עֲלֵיךָ פִּיהֶם⁹⁸⁵ כָּל אוֹיְבֶיךָ פָּתְחוּ עֲלֵיךָ פִּיהֶם כָּל אוֹיְבֶיךָ. שָׂרְקוּ בְּשִׁפְתוֹתֵיהֶם וַחֲרָקוּ בְּשִׁנֵּיהֶם, וְאָמְרוּ: אֲבָדְנוּ, אַךְ זֶה הַיּוֹם שֶׁקִּוִּינוּ לוֹ מִצָּאֵנוּ רְאִינוּ. זֶה הַיּוֹם שֶׁקִּוִּינוּהוּ מִצָּאֵנוּ רְאִינוּ: פָּלוּ עֲלֵיךָ פִּיהֶם – מִפְּנֵי מַה הַקָּדִים פִּי"ה לַעֲיִן מִפְּנֵי שֶׁהָיוּ אוֹמְרִים צִפִּיהֶם מִה שֶׁלֹּא רָאוּ צִפִּיהֶם:

(יז) עָשָׂה ה' אֲשֶׁר זָמַם⁹⁸⁶ בַּצַּע עָשָׂה ה' מַה שֶּׁחָשַׁב. הַשְּׁלִים דְּבַר פִּיו, אֲשֶׁר צָוָה לְמֹשֶׁה הַנְּבִיא מִיְמֵי קֶדֶם, שְׂאֵם לֹא יִשְׁמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת מִצְוֹת ה', עֲתִיד לְהַפְרֹעַ מֵהֶם. הָרַס וְלֹא חָמַל. וַיִּשְׂמַח עֲלֵיךָ אֶת אוֹיְבֶיךָ. הָרִים כְּבוֹד אוֹיְבֶיךָ. הָרִים קָרָן צָרִיךְ:

בלע אמרתו – כלה גזרתו כמו (איוב ו) יתר ידו ויבלעני: אסר כוה מימי קדם – סכתוב בתורה (ויקרא כו) ויספתי ליסרה אתכם שבע:

(יח) צָעַק לִבָּם אֶל אֲדֹנָי הוֹמַת בַּת צִיּוֹן הוֹרִידִי בְּנַחַל הַמָּעָה יוֹמָם וְלַיְלָה אֶל תַּתְּנִי פּוֹנֵת לְךָ אֶל תִּדְמָה בַּת עֵינֶיךָ: צָעַק לִבָּם אֶל ה' הַמְרוֹחִם עֲלֵיהֶם. חוֹמַת כְּבוֹד צִיּוֹן, הוֹרִידִי בְּנַחַל דְּמָעוֹת יוֹמָם וְלַיְלָה, אֶל תַּתְּנִי תַנְחוּמִין לְצַעֲרֶךָ לְהַפִּיג תַּפְלִתְךָ, וְאֶל תִּדְמָה עֵינֶיךָ מִדְּמָעָה.

פוגת – העברה טריטוריאלי"ט כמו (זכריות מה) ויפג לבו: בת עינך – שחור של עין שקורין פרוני"לש:

(יט) קוֹמִי רִנֵּי בְּלִילָה⁹⁸⁸ לְרֹאשׁ אֲשִׁמְרוֹת שִׁפְכִי כַּמִּים לְבָךְ נִכַח פְּנֵי אֲדֹנָי⁹⁸⁹ שְׂאֵי אֱלֹוֵי בְּפִיךָ עַל נַפְשׁ עוֹלְלֵיךָ הַעֲטוּפִים בְּרָעַב בְּרֹאשׁ כָּל חוּצוֹת: קוֹמִי כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל הַשְּׁרוּיָה בְּגִלוּת לַעֲסֹק בְּמִשְׁנֵה בְּלִילָה, כִּי שְׂכִינַת ה' שׁוֹרָה כְּנֶגְדְךָ, וּבְדַבְרֵי תוֹרָה בְּתַחֲלַת הַשַּׁחַר. שִׁפְכִי כַּמִּים עַקְמִימוֹת לְבָךְ וַחֲזִירֵי בְּתִשׁוּבָה וְהִתְפַּלְלִי בְּבֵית הַכְּנֶסֶת נִכַח פְּנֵי ה'. שְׂאֵי אֱלֹוֵי דִידֶךָ בְּתַפְלָה, עַל נַפְשׁ עוֹלְלֵיךָ, הַצְמֵאִים בְּרָעַב בְּרֹאשׁ כָּל חוּצוֹת.

אשמורות – שתי חלקי הלילה שהלילה נחלקה לשלשה חלקים כמו שאמרו רבותינו במסכת זכרות:

⁹⁸⁵ עי' איכ"ר (פ"ב סי' כ): פצו עליך פיהם למה הקדים פ"ה לעי"ן לפי שהיו אומרים בפיהם מה שלא ראו בעיניהם.

⁹⁸⁶ עי' איכ"ר (פ"ב סי' כא): עשה ה' אשר זמם ר' אהבה בריה דר' זעירא אמר משעה שאמר הקב"ה (ויקרא כ"ו) ואם עד אלה לא תשמעו לי וגו' והלכתי אף אני עמכם בקרי שמא כך עשה ח"ו אלא עשה ה' וגו' פשוטי מפשר ר' יעקב דכפר חנון אמר בזע פרפורין שלו.

⁹⁸⁷ עי' איכ"ר (פ"ב סי' כא): וישמח עליך אויב א"ר אחא בטובה הוא שמח עמהם דכתיב (דברים ל') כי ישוב ה' לשוב עליך לטוב כאשר שש על אבותיך אבל ברעה משמח הוא אחרים הה"ד וישמח עליך אויב הרים קרן צריך ועל זה נאמר צעק לבם אל ה' חומת בת ציון הורידו וגו'.

⁹⁸⁸ עי' איכ"ר (פ"ב סי' כב) קומי רני בלילה לראש אשמורות ר' אומר ד' אשמורות בלילה וד' משמרות ביום.

⁹⁸⁹ עי' תמיד לב ע"ב: כל העוסק בתורה בלילה שכינה כנגדו שנאמר קומי רוני בלילה לראש אשמורות שפכי כמים לבך נכח פני ה'. ועי' ב"ר פ"ב סי' ד: באיזו זכות ממשמשת ובאה המרחפת על פני המים בזכות התשובה שנמשלה כמים שנאמר (איכה ב) שפכי כמים לבך. ועי' תנא דבי אליהו רבה יח: מאי שפכי כמים לבך נכח פני ה' מכאן אמרו כל ת"ח שיושב וקורא ושונה ועוסק בתורה הקב"ה יושב כנגדו וקורא ושונה עמו שכאן נאמר נכח פני ה' ולהלן הוא אומר ויחנו אלה נוכח אלה וגו' (מ"א כ) מה להלן פניהם של אלו נוכח פניהם של אלו ופניהם של אלו נוכח פניהם של אלו אף כאן.

העטופים – אשפומי"ן בלע"ז:

(כ) רָאָה ה' וְהִבִּיטָהּ⁹⁹⁰ לְמִי עוֹלָלָתָּהּ. כֹּה אִם תֵּאבְלָנָה נְשִׁים פְּרִים עֲלֵלֵי טַפְחִים אִם יִהְרַג בְּמִקְדָּשׁ אֲדָנִי בַּהֵן וְנָבִיא:

רָאָה ה' וְהִבִּיטָהּ מִן הַשָּׁמַיִם לְמִי עוֹלָלָתָּהּ כֵּן, אִם רָאוּי לְבָנוֹת יִשְׂרָאֵל לְאָכֹל פְּרִי בִטְנָם, הָעוֹלָלִים הַנִּחְמָדִים שֶׁהָיוּ עֲטוּפִים בְּסִדְיָנִים שֶׁל מִילָתָהּ. עֲנִתָהּ מִדַּת הַדִּין וְכֵן אֲמָרָה. אִם רָאוּי לְהִרְגַּם בְּבֵית מִקְדָּשׁ ה' פֶּהֶן וְנָבִיא כְּמוֹ שֶׁהִרְגָתָם אֶת זְכָרֶיהָ בֵּן עֶדוֹ פֶּהֶן גְּדוֹל וְנָבִיא נֶאֱמָן בְּבֵית מִקְדָּשׁ ה' בְּיוֹם הַפְּפוּרִים, עַל שֶׁהוֹכִיחָם שֶׁלֹּא יַעֲשׂוּ הָרַע בְּעֵינֵי ה'.

עוללי טפוחים – ילדים רכים שעודן גדלים בטפוחי אמותם ורבותינו דרשוהו על דואג בן יוסף שהיתה אמו מודדתו בטפוחים ככל יום לתת זהב לבית המקדש לפי מה שהיה גדל ולכסוף רכלתו: אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא – רוח הקדש משיבתם וכי נאה לכם שהרגתם את זכריה בן יהוידע כמו שכתוב בדברי הימים שהוכיחם כשצאו להשתחוות ליואש ועשאוהו ע"א (דבה"י ב' כד) ורוח לבשה את זכריה בן יהוידע והיה כהן ונביא והרגוהו בעזרה:

(כא) שִׁכְבוּ לְאָרְצָן חוּצוֹת⁹⁹¹ נַעַר וְזָקֵן, שֶׁהָיוּ רְגִילִים לְשֹׁכְבֵי עַל פְּרִים שֶׁל מִילָתָהּ, וְעַל מִטּוֹת שֶׁל שֵׁן פִּיל. בְּתוֹלְתֵי וּבַחֲוָרֵי נָפְלוּ הָרוּגִים בְּתַרְבּוּ. הָרַגְתָּ בְּיוֹם אֶפְרָי, טַבַּחְתָּ וְלֹא חֲמַלְתָּ:

שִׁכְבוּ עַל הָאָרֶץ בְּחוּצוֹתֵיהֶם נַעַר וְזָקֵן, שֶׁהָיוּ רְגִילִים לְשֹׁכְבֵי עַל פְּרִים שֶׁל מִילָתָהּ, וְעַל מִטּוֹת שֶׁל שֵׁן פִּיל. בְּתוֹלְתֵי וּבַחֲוָרֵי נָפְלוּ הָרוּגִים בְּתַרְבּוּ. הָרַגְתָּ בְּיוֹם אֶפְרָי, טַבַּחְתָּ וְלֹא חֲמַלְתָּ.

(כב) תִּקְרָא בְּיוֹם מוֹעֵד⁹⁹² מְגוּרֵי מִסְבִּיב וְלֹא הָיָה בְּיוֹם אֶף ה' פְּלִיט וְשָׂרִיד אֲשֶׁר טַפַּחְתִּי וּרְבִיתִי אוֹיְבֵי כָלָם:

תִּקְרָא חֲרוּת לְעַמֶּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל עַל יְדֵי הַמְּשִׁיחַ כְּמוֹ שֶׁעָשִׂיתָ עַל יְדֵי מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן בְּיוֹם הַפֶּסַח, שֶׁהִתְקַבְּצוּ בַּחֲוָרֵי סְבִיב סְבִיב מִכָּל מְקוֹם שֶׁנִּפְצוּ בְּיוֹם חֲרוֹן אַפְּךָ ה' וְלֹא הָיָה בָּהֶם פְּלִיט וְשָׂרִיד. אֲשֶׁר עֲטַפְתִּי בְּסִדְיָנִים וְגִדְלִיתִי בְּמַעַדְנֵי מְלָכִים, אוֹיְבֵי הַשְּׂמִידוֹם.

תקרא כיום מועד – כמו קראת ולשון הווה הוא: מגורי – שכיני הרעים להאסף עלי להשחית: אשר טפחתי ורבותי אויבי כלם – הילדים אשר טפחתי וגדלתי אותם צא האויב וכלה אותם:

פרק ג

⁹⁹⁰ @@@@
 ע"י איכ"ר פ"ב סי' כג
 (כג) ראה ה' והביטה מעשה בדואג בן יוסף שמת והניח בן קטן לאמו והיתה ממדת אותו בטפחים ונותנת משקלו זהב לשמים בכל שנה ושנה וכיון שהקיפה מצודה לירושלם טבחתו אמו בידיה ואכלתו והיה ירמיה מקונן לפני המקום ואומר למי עוללת כה אם תאכלנהר הזיתים אמר לו טפוחים ורוח הקדש משיבתו אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא זה זכריה בן יהוידע:
⁹⁹¹

ע"י איכ"ר פ"ב סי' כד
 (כד) שכבו לארץ חוצות וגו' כתיב (ירמיה ו') ואת חמת ה' מלאתי גלאיתי הכיל שפוך על עולל בחוץ ועל סוד בחורים יחדיו כי גם איש עם אשה ילכדו זקן עם מלא ימים לפיכך שכבו לארץ חוצות:
⁹⁹²

ע"י איכ"ר פ"ב סי' כה
 (כה) תקרא כיום מועד מגורי מסביב מהו מגורי מגו ביתאי א"ר אלעזר בר' מרינוס בני אדם שעשו קוסי פרפיראן שלי דאתי עלי ולא היה ביום אף ה' פליט ושריד תני ר' חייא כנגד בנים ובנות שיהיו לך יהיה החטא מאבדן אשר טפחתי ורבותי אין כתיב כאן אלא אשר טפחתי ורבותי אויבי כלם סליק אלפא ביתא תניינא:

(א) אָנִי הַגִּבֹּר רָאָה עֵינֵי בְּשֵׁבֶט אָנִי הוּא הַגִּבֹּר שָׁרְאִיתִי עֵינַי, בְּשֵׁבֶט שָׁרָדָה בְּחֻמָּתוֹ.
עֲבָרְתוֹ⁹⁹³.

אני הגבר ראה עני – היה מתאוונן ירמיה לומר אני הגבר ראה עני אשר ראה עוני מכל הנביאים שנתנבאו על חורבן הבית שכימיהם לא נחרב הבית כי אם כימי: בִּשְׁבֶט עֲבַרְתוֹ – שָׁל רודה ומכה הוא הקדוש ברוך הוא:

(ב) אוֹתֵי נְהַג וַיִּלְךְ חֲשֵׁךְ וְלֹא אֹר: אוֹתֵי נְהַג, וַיִּלְךְ בְּחֹשֶׁכָה וְלֹא בְּאוֹרָה.

(ג) אַךְ בִּי יָשָׁב יִהְיֶה יְדוֹ כָּל הַיּוֹם: אַךְ בִּי יָשָׁב, יִגְלַגֵּל עָלַי מִכְּתוֹ בְּכָל יוֹם.
אך בי ישוב – אני לבדי לוקה תמיד כי כל תשובות מכותיו עלי:

(ד) בְּלָה בְּשָׂרֵי וְעוֹרֵי שֶׁבֶר הַכְּחִישׁ בְּשָׂרֵי בְּנִגְעִים וְעוֹרֵי בְּמַפּוֹת, שֶׁבֶר עֲצָמוֹתַי.
עֲצָמוֹתַי⁹⁹⁴.

בלה בשרי – כמו (ישעיה מד) לבול עץ, ד"א בלה בשרי ועורי כמו (ישעיה נא) והארץ כנגד תבלה כלומר שכבו לארץ חולות נער וזקן לא היה להם כר וכסת ובלה בשרם כשהם גולים:

(ה) בָּנָה עָלַי וַיִּקַּף רֹאשׁ וּתְלָאָה: בָּנָה עָלַי מְצוֹר, וַהֲקִיף הָעִיר, וַעֲקַר רֹאשֵׁי הָעָם וְהוֹגִיעַ אוֹתָם.

993

ע"י איכ"ר פ"ג סי' א

(א) אני הגבר ר' חמא בר חנינא פתח (שם ל"ו) וירמיהו לקח מגלה אחרת ויתנה אל ברוך בן נריהו הסופר ויכתוב עליה מפי ירמיהו את כל דברי הספר אשר שרף יהויקים מלך יהודה באש ועוד נוסף עליהם דברים רבים כהמה שאין תלמוד לומר כהמה מה ת"ל כהמה רב כהנא אמר ועוד נוסף עליהם דברים רבים כהמה דברים איכה ישבה איכה יעיב איכה יועם רבים זכור ה' כהמה אני הגבר דהוא תלתא תלתא פסוקים הה"ד (משלי כ"ב) הלא כתבתי לך שלישים דברים משולשים רבי שמואל בר נחמני אמר מהו שלישים גבורים כד"א (שמות י"ד) ושלישים על כלו ומתרגמינן וגיברין ממנן על כולהון ד"א שלישים אני הגבר דהוא מתלתא תלתא פסוקים ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר אני הגבר אנא הוא דיליפנא ייסורין אהני עלי מה דאהני לך משל למלך שכעס על מטרונה ודחפה והוציאה חוץ לפלטיין הלכה וצמצמה פניה אחר העמוד נמצא המלך עובר ורואה אותה אמר לה אקשית אפיך אמרה לו אדוני המלך כך יפה לי וכך נאה וכך ראוי לי שלא קבלה אותך אשה אחרת אלא אני אמר לה אני הוא שפסלתי כל הנשים בעבורך אמרה לו אם כן למה נכנסת למבוי פלוני ולחצר פלוני ולמקום פלוני לא בשביל אשה פלונית ולא קבלה אותך כך אמר הקב"ה לישראל אקשיתון אפיכון אמרו לפניו רבש"ע כך יפה לנו וכך נאה לנו וכך הגון לנו שלא קבלה אומה אחרת תורתך אלא אני אמר להם אני הוא שפסלתי כל האומות בשבילכם אמרו לו אם כן למה החזרת תורתך על האומות ולא קבלוה דתניא בתחלה נגלה על בני עשו הה"ד (דברים ל"ג) ויאמר ה' מסיני בא וזרח משעיר למו ולא קבלוה החזירה על בני ישמעאל ולא קבלוה הה"ד (שם) הופיע מהר פארן ולבסוף החזירה על ישראל וקבלוה הה"ד (שם) ואתה מרבבות קדש מימינו אש דת למו וכתוב (שמות כ"ד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע ד"א אני הגבר אריב"ל אני הוא הגבר אנא הוא איוב שנא' (איוב לד) מי גבר כאיוב ישתה לעג כמים ראה עני א"ר שמואל בר נחמן אמרה כנסת ישראל כיון שראה אותי עניה מן המצות עניה ממעשים טובים הביא עלי שבט עברתו א"ר ברכיה גברתני לעמוד בכולן את מוצא אחר מאה חסר שתים תוכחות שיש במשנה תורה מה כתיב (דברים כ"ט) אתם נצבים היום כלכם ומתרגמינן אתון קיימין יומא דין כלכון גבורים לעמוד בכולם אותי נהג בעולם הזה שנקרא חשך ולא אור אך בי ישוב יהפוך ידו כל היום ארשב"ל מלמד שהקב"ה מתיאש מן הצדיקים בעולם הזה אבל חוזר ומרחם עליהם הה"ד אך בי ישוב:

994

ע"י איכ"ר פ"ג סי' ב

(ב) בלה בשרי זה ציבור ועורי זה סנהדרין כשם שהעור חופה על הבשר כך סנהדרין חופין על ישראל שבר עצמותי עיצומי בני אדם שהיו כבני העצומים בנה עלי ויקף ראש זה נבוכדנצר דכתיב ביה (דניאל ב') אנת הוא ראשה די דהבא ותלאה זה נבוזראדן ד"א ראש זה אספסינוס ותלאה זה טרכינוס במחשכים הושיבני כמתי עולם א"ר שמואל ארבעה חשובין כמתים סומא דכתיב במחשכים הושיבני כמתי עולם מצורע שנא' (במדבר י"ב) אל נא תהי כמת ומי שאין לו בנים דכתיב בה ברחל (בראשית ל') הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי ומי שירד מנכסיו שנא' (שמות ד') כי מתו כל האנשים וכי מתים היו אלא שירדו מנכסיהם:

ויקוף – הקיפני: ראש ותלמה – כמו (דברים כט) ראש ולענה, ומדרש אגדה ראש זה נבוכדנצר לגלות היוכין, ותלמה נבזראדן שגמר המכה בימי דלקיהו והלחני:

(ו) בְּמַחְשָׁבִים הוֹשִׁיבֵנִי בְּמִתֵּי עוֹלָם: בְּבֵית הָאֲסוּרִים חָשׂוּף הוֹשִׁיבֵנִי, בְּמִתֵּים שְׁהוֹלְכִים לְעוֹלָם אַחֵר.

(ז) גָּדַר בְּעֵדֵי וְלֹא אֵצֵא הַכְּבִיד סָגַר בְּעֵדֵי, וְכִדֵּי שְׁלֹא אֵצֵא מִמְּאָסְרֵי הַכְּבִיד עַל רַגְלֵי כְּבִלֵי נְחָשָׁתֵי⁹⁹⁵.

גדר בעדי – עשה חומה לנגדי להיות כלוא: ולא אלף – הוסיב סביבותי מחנות וגייסות של אורזים: הכביד נחשתי – עשה לרגלי נחשתיים כזדים שלא לוכל לילך פיר"יש בלעז:

(ח) גַּם כִּי אֶזְעַק וְאֶשׁוּעַ שְׁתֵּם גַּם כִּי אֶצְעַק וְאֶתְפַּלֵּל, נִסְתַּם בֵּית תְּפִלָּתִי. תְּפִלָּתִי:

סתם תפילתי – סתם חלונות הרקיע בפניה:

(ט) גָּדַר דְּרָכֵי בְּגִזִּית נְתִיבֹתַי עֲנָה: סָגַר דְּרָכֵי בְּשִׁישׁ שֶׁל גְּזִית, וְשָׁבִילֵי עֲנָת.

נתיבותי ענה – אם באתי ללכת איני יולאה בדרכים הסלולים בדרך ישרה מפני האויזים ואלף לך עקלתון:

(י) דָּב אֲרַב הוּא לִי אֲרִיָּה (אָרִי) דָּב אֲרַב הוּא לִי, אָרִי הַמְּסַתֵּר בְּסֶתֶר. בְּמִסְתָּרִים⁹⁹⁶:

דב אורב הוא לי – הקדוש ברוך הוא נהפך לי לדוב אורב:

(יא) דְּרָכֵי סוֹרֵר וַיִּפְשַׁחֲנִי שְׁמִנִי דְּרָכֵי עֲנָת, וַיִּשְׁעֲנֵי שְׁמִנִי שׁוֹמְמָה. שְׁמֵם:

דרכי סורר – לשון סירים קוליס סורר קוץ אותם מפזר קוליס בדרכי: ויפשחני – לשון פיסוק הרגלים שהעובר על הדרכים שאין מופנים כריך להרחיב לעדיו ויש דוגמא בלשון גמרא האי מאן

995

ע"י איכ"ר פ"ג סי' ג

(ג) גדר בעדי ולא אצא ר' איבו אמר זה בסגר של ערבייא רבי ברכיה אמר זה קסטרא של פרסיין ורבנן אמרי זה מטלית של כותיים הכביד נחשתי הכביד עלי ארנוניות ודימוסיות וגלגלות גם כי אזעק ואשוע ר' אחא אמר כל המתפלל עם הציבור למה הוא דומה לבני אדם שעשו עטרה למלך בא עני אחד ונתן חלקו בתוכה מה המלך אומר בשביל זה עני אני מקבלה מיד מקבל המלך ונותנה בראשו כך אם היו עשרה צדיקים עומדים בתפלה ורשע עומד ביניהם מה הקב"ה אומר בשביל רשע זה איני מקבל תפלתם ורבנן אמרין בא אחר הציבור מעשיו נפרטין למה הוא דומה למלך שנכנסו אריסיו ובני ביתו לכבדו בא אחד באחרונה אמר המלך תיסתם חביתו ומי גרם לו הרי שבא באחרונה כך כל המתפלל לאחר הציבור מעשיו נפרטין לכך נאמר גם כי אזעק ואשוע סתם תפילתי שתם כתיב לפי שתמו הציבור תפלתהון גדר דרכי בגזית בנות לוד היו לשות עיסתן ועולות ומתפללות ויורדות עד שלא החמיצו בנות ציפורי הויין סלקן ושבחן בבית מיקדשא ולא הוה בר נש קריץ לתאנה קדמי מנהון והאי ספרא דמגדלא הוה מסדרא קנדיליה בכל ערובא שובא סליק שבח ונחת ומדליק יתהון ואית דאמרי ספרא הוה בכל ערובא שובא הוה סליק ופשט סדריה בבית מיקדשא ונחת שבית בביתיה עובדא הוה בחד בר נש דהוה קאי ורדי ערקת תורתיה נפק אמר להו כדו אמרו ליה באידינא אסטרייא אתית שרי מחוי להון ולא אשכח הדרך וקרו עליה הדין קרייה גדר דרכי בגזית נתיבותי ענה אצדי כמד"א (יחזקאל כ"א) עוה עוה עוה אשימנה:

996

ע"י איכ"ר פ"ג סי' ד

(ד) דוב אורב הוא לי זה נבוכדנצר ארי במסתרים זה נבזראדן ד"א דוב אורב זה אספסיאנוס ארי במסתרים זה טרכינוס דרכי סורר ויפשחני תילהי כדאמרין אילן שנפשו קושרין אותו בשביעית דרך קשתו ויציבני כמטרה לחץ תרין אמוראין חד אמר כבורמא לאספריסא וחד אמר כקורת חצים שהכל מורים בה והיא נצבת ר' יודן אמר וגברתני לעמוד בכולן את מוצא אחר מאה חסר שתי תוכחות שיש במשנה תורה מה כתיב (דברים כ"ט) אתם נצבים היום כולכם ומתרגמינן אתון קיימין גבורים לעמוד בכולן:

לפסח דיקלא:

(יב) דַרְךְ קָשְׁתוֹ וַיִּצִיבֵנִי בַמִּטְרָא מִתַּח קָשְׁתוֹ וְהִצִּיבֵנִי, כַּמִּטְרָה לַחֵץ.
לַחֵץ:

ויליבני כמטרא – העמידני לנגד חליו לירות בי כמטרא חסניי"לא כלעז:

(יג) הִבִּיא בְּבִלְיוֹתַי בְּנֵי אֲשַׁפְתּוֹ⁹⁹⁷: הִבִּיא בְּכִלְיָתִי, חֲצִי תַרְמִילוֹ.

בני אשפתו – חלים סנותנין בתוך אשפה שקורין קויכ"רא:

(יד) הָיִיתִי שָׁחַק לְכָל עַמֵּי נְגִינְתָם הָיִיתִי שְׁחוֹק לְכָל פְּרִיצֵי עַמֵּי, וּמְזַמְרִים עָלַי כָּל הַיּוֹם.
כָּל הַיּוֹם:

(טו) הַשְּׁבִיעֵנִי בַמְרוֹרִים הַרוֹנֵי הַשְּׁבִיעֵנִי מְרִירוֹת רוֹשׁ, הַרוֹנֵי לַעֲנָה.

לַעֲנָה:

(טז) וַיִּגְרַם בַּחֲצֵץ שְׁנֵי הַכְּפִישָׁנִי וְשִׁבְרַת בַּחֲצֵץ שְׁנֵי, הַטְּמִינֵנִי בְּאֶפְרָ.

בְּאֶפְרָ⁹⁹⁸:

997

ע'י איכ"ר פ"ג סי' ה

(ה) הביא בכליותי בני אשפתו רב ושמואל רב אמר בני אופיכיה בני אמוריה ושמואל אמר בני אדם שאוכלין הרבה ומוציאין אשפות הביאן עלי הייתי שחוק לכל עמי כתיב (תהלים ס"ט) ישיחו בי יושבי שער אלו אומות העולם שהן יושבין בבתי תרטיאות ובבתי קרקסיות ונגינות שותי שכר מאחר שהן יושבין ואוכלין ושותין ומשתכרין הן יושבין ומשיחין בי ומלעיגים בי ואומרים בגין דלא נצרוך לחרובא כיהודאי והן אומרים אלו לאלו כמה שנים את בעי מחי והן אומרים כחלוקא דיהודאי דשבתא ומכניסין את הגמל לטרטיאות שלהן והחלוקין שלו עליו והן אומרים אלו לאלו על מה זה מתאבל והן אומרים היהודים הללו שומרי שביעית הן ואין להם ירק ואכלו החוחים של זה והוא מתאבל עליהם ומכניסים את המומוס לתיאטרון שלהם וראשו גלוח והן אומרים אלו לאלו על מה ראשו של זה מגולח והוא אומר היהודים הללו שומרי שבתות הן וכל מה שהם יגעין כל ימות השבת אוכלים בשבת ואין להם עצים לבשל בהם והם שוברים מטותיהם ומבשלים בהם והם ישינן בארץ ומתעפרים בעפר וסכין בשמן לפיכך השמן ביוקר ד"א ישיחו בי יושבי שער אלו ישראל שהם יושבין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ונגינות שותי שכר מאחר שהן יושבין ואוכלין ושותין ומשתכרין בסעודת תשעה באב יושבין וקוראים קינות ונהי באיכה השביעני במרורים זה יום טוב הראשון של פסח דכתיב בו (שמות ז"ב) על מצות ומרורים הרוני לענה מה שהשביעני בליל יום טוב הראשון של פסח הרוני בליל תשעה באב לענה הוי ליל י"ט הראשון של פסח הוא ליל תשעה באב:

998

ע'י איכ"ר פ"ג סי' ו

(ו) ויגרס בחצץ שני מעשה בבנו של ר' חנניה בן תרדיון שנתחבר ללסטים וגלה את רזן והרגוהו ומלאו פיו עפר וצורורות לאחר שלשה ימים נתנוהו בכליבא ובקשו לקלס עליו מפני כבוד אביו ולא הניחו אמר להם הניחו לו ואני אומר על בני פתח ואמר (משלי ה') ולא שמעתי לקול מורי ולמלמדי לא הטיתי אזני כמעט הייתי בכל רע בתוך קהל ועדה ואמו קראה עליו (שם י"ז) כעס לאביו בן כסיל וממר ליולדתו אחותו קראת עליו (שם כ') ערב לאיש לחם שקר ואחר ימלא פיהו חצץ ותנן כל שהוא מסעודת תשעה באב אסור לאכול בשר ולשתות יין ולאכול שני תבשילין ולרחוץ ולסוך וכל שאינו מסעודת תשעה באב מותר לאכול בשר ולשתות יין ולאכול שני תבשילין רב מן דהוא אכיל כל מאכלו נסיב חד פת פחית ויהב עליה קטם ואמר זו היא סעודת תשעה באב לקיים מה שנאמר ויגרס בחצץ שני הכפישני באפר ותזנח משלום נפשי נשיתי טובה רבי אלעזר ברבי יוסי בשם ר' חנניה בריה דרבי אבהו אמר מעשה באשה אחת בקיסרין שהוליכה את בנה אצל נחתום אחד אמרה לו למד את בני אומנות אמר לה ימתין אצלי חמשה שנים ואני מלמדו חמש מאות מינין בחטה כמה מינין יש בחטה ר' אחא אמר בחטי מנית חטים דלא מנין ורבנן אמרי חמש מאות בחטין כמנין מנית ר' חנינא ור' יונתן הוו יתבין וחשבין להון עד שתין וקמו להון ועוד א"ר אלעזר בר' יוסי מעשה באשה אחת שהוליכה את בנה אצל חד פרוכטס אמרה לו למד את בני אומנות אמר לה ימתין אצלי חמש שנים ואני מלמדו מאה מינין בביצה שמע רבי ואמר לא ראינו שיש טובה בעולם שמע ר"ש בן חלפתא ואמר לא שמענו שיש טובה בעולם רבי יהודה בן בתירה אזל לנציבין בערבי צומא רבא אכל ופסק שמע ריש גלותא ואתא לגביה אמר ליה ישגח עלי רבי

ויגרם – וישבר ודוגמתו (תהלים קיט) גרסה נפשי וכן (ויקרא ב) גרש כרמל: בחלץ – ארננים דקים שצתוך העפר שהיו לשון עיסתו הגולי' צתוך הגומות שחופרים צקרקע והחלץ נכנס לתוכה כשארמר הקדוש צרוך הוא ליחזקאל (יחזקאל יב) עשה לך כלי גולה לשחות צו ללוש צתוכו חררה קטנה כדי שילמדו הם ויעשו כן כענין שנאמר (שם כ"ד) והיה יחזקאל לכם למופת והם היו משחקים עליו ולא עשו כן לסוף נשתברו שיניהם: הכפישני – כפה אותי בצפר ככלי הכפוי על פיו ארנ"טיר בלעז ויש דומה במשנה (יצמות ק"ו) פישון הגמל במדה הכפשה מדד:
(יז) וְתִזְנֶה מִשְׁלֹם נְפִישִׁי נְשִׁיתִי וְקֶצֶה מִשְׁאֵלֶת שְׁלֹם נְפִישִׁי, נְשִׁיתִי טוֹבָה.
טוֹבָה:

(יח) וְאָמַר אָבִד נִצְחִי וְתוֹחֲלֵתִי וְאִמְרֵתִי אָבִד בְּטַחֲוֹנִי, וְהַטּוֹבָה שְׁהִיִּתִי מִצְפָּה מְאֵת ה'.
מֵה':
ולמר אבד נחמי – אמרתי בלבי צרוב כרותי אבד עולמי וסברי:
(יט) זָכַר עֲנִי וּמְרוֹדִי לְעֵנָה זָכַר עֲנִי נְפִישִׁי וּמָה שְׁמֵרָרוּ לִי שׁוֹנְאִי, וְהַשְׁקוּנִי לְעֵנָה וְרֵאשִׁי⁹⁹⁹.
וְרוֹשׁ.

א"ל אכלית ופסקית א"ל ישגח עלי רבי דלא יהון אמרין לא חשביה כלום מטרח עלוי אזל עימיה כיון דאזל אמר לטליא ברי פטיליק דאת מייתי לן חד זמן קדמיי לא תייתי לן זמן אחורי מן דאכלון אייתין קדמיהון תמנין פטיליקין אכל מכל פטיליק חד פת ומכל פטיס חד כס א"ל רבי מן דאכלית ופסקית אייתון קדמך תמנין פטיליקין מחדא פטיליקי אכל רבי חדא פתית ומחדא פטיס אישתי רבי חד כס אמר ובמה קרן לה נפשא דהיא כמה דאיתיהיב לה היא נפישה ר' אבהו אזל לבצרה ואיתקבל גבי יוסי רישא אייתון קמיה תמנין מיני מוחין דעוף א"ל לא יכעוס רבי דלא הוה צידא ספק ולא קריין ליה יוסי רישא אלא דלא הוה מאכליה אלא מוחין דעוף ר' חייא רבא אזל לדרומא ואיתקבל גבי ריב"ל אייתו לקמיה עשרים וארבעה תבשילין א"ל בשבתא מה אתון עבדין אמר ליה אנן כפלין להון לבתר יומין אתא ריב"ל לטבריא ואיתקבל גבי ר' חייא רבא ויהב לתלמידוי דר' יהושע דרכמונין ואמר להון זילו ועבידו לרבכון כמנהגיה רבי יצחק בר' אליעזר הוה ידע למיסדר סעודתא כמנין ימות החמה כד הוה ליה הוה עביד כד לא הוה ליה נסיב גרעינין ומני עליהון בגין דלא יתנשי יתהון נשיתי טובה ארשב"ג זו רחיצת ידים ורגלים אחר המרחץ ואומר אבד נצחי ותוחלתי מה' ארשב"ל משהקדוש ב"ה מתיאש מן הצדיקים בעולם הזה חוזר ומרחם עליהם הה"ד ואומר אבד נצחי:

⁹⁹⁹ ע' איכ"ר פ"ג ס' ז

(ז) זכר עניי ומרודי כנסת ישראל אומרת לפני הקב"ה רבש"ע זכור ענויין שעניתי ומרודי שמרדתי בך ויסורין שהרויתני לענה ורוש יצאו אלו באלו זכור תזכור תני ר' חייא משל למלך שיצא למלחמה והיו בניו עמו והיו מקניטין אותו למחר יצא המלך לבדו ולא היו בניו עמו אמר המלך הלואי היו בני עמי ואפי' היו מקניטים אותי (ואית ג' פסוקים (ירמיה ט') מי יתנני במדבר מלון אורחים) כך המלך זה הקב"ה בניו אלו ישראל בשעה שהיו ישראל יוצאין למלחמה היה הקב"ה יוצא עמהם כיון שהכעיסוהו לא יצא עמהם וכיון שלא היו ישראל בארץ אמר הלואי היו ישראל עמי ואפי' היו מכעיסים אותי ואית לן ג' פסוקים (ירמיה ט') מי יתנני במדבר מלון אורחים מי יתן עמי עמי כמראש כשהיה במדבר וכתוב (יחזקאל ל"ו) בן אדם בית ישראל יושבים על אדמתם וגו' והדין זכור תזכור ותשוח עלי נפשי א"ר יודן זכור תזכור יודע אני שאתה זוכר אומות העולם אבל מה אעשה ותשוח עלי נפשי מתלא אמרה עד דשמינא עביד קטין נפשיה דקטינא נפקת זאת אשיב אל לבי על כן אוחיל ר' אבא בר כהנא בשם ר' יוחנן אמר משל למה"ד למלך שנשא מטרונה וכתב לה כתובה מרובה ואמר לה כך וכך חופות אני עושה לך כך וכך ארגוונות טובות אני נותן לך הניחה המלך והלך לו למדינת הים ואיחר לשם נכנסו שכנותיה אצלה והיו מקניטות אותה ואומרות לה הניחך המלך והלך לו למדינת הים ושוב אינו חוזר עליך והיתה בוכה ומתאנחת וכיון שנכנסה לתוך ביתה פותחת ומוציאה כתובתה וקוראת ורואה בכתובתה כך וכך חופות אני עושה כך וכך ארגוונות טובות אני נותן לך הניחה מטרונה טובות אני נותן לך מיד היתה מתנחמת לימים בא המלך אמר לה בתי אני תמה איך המתנת לי כל אותן השנים אמרה לו אדוני המלך אלמלא כתובה מרובה שכתבת ונתת לי כבר אבדוני שכנותי כך עובדי כוכבים מונין את ישראל ואומרין להם אלהיכם הסתיר פניו מכם וסילק שכינתו מכם עוד אינו חוזר עליכם והן בוכין ומתאנחין וכיון שנכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות וקורין בתורה ומוציאין שכתוב (ויקרא כ"ו) ופניתי אליכם והפריתי אתכם ונתתי משכני בתוכם והתהלכתי בתוכם והן מתנחמין למחר כשיבא קץ הגאולה אומר להם הקב"ה לישראל בני אני תמה מכם היאך המתנתם לי כל אותן השנים והן אומרים לפניו

ומרודי – קומפלוויינט בלעז:

(ב) זְכוֹר תִּזְכֹּר וְתִשְׁיַח (וְתִשׁוּחַ) זְכוֹר תִּזְכֹּר, וְתִשׁוּחַ עָלַי נַפְשִׁי עַל הָעֲנוּי.
עָלַי נַפְשִׁי:

זכור תזכור – נפשי את עניי ומרודי ותשוח עלי כך הוא פשוטו לפי ענין שיטת המקרא, ומ"א זכור תזכור ידעתי שסופך לזכור את העשוי לי אבל תשוח עלי נפשי להמתין עד זמן הזכירה ומכאן ייסד הפייט בזאת ידעתי כי יש לך לזכור אבל תשוח עלי נפשי עד שתזכור:

(כא) זֹאת אָשִׁיב אֶל לְבִי עַל כֵּן נִחַמָה זֹאת אָשִׁיב אֶל לְבִי, עַל כֵּן אֶיֶחֶל.
אוּחִיל:

זאת אשיב אל לבי – אחר שאמר לי לבי אבדה תחלתי מה' אשיב זאת לבי ואוחיל עוד ומה היא זאת שאשיב אל לבי:

(כב) חֲסִדֵי ה' בִּי לֹא תִמְנֶנּוּ בִּי לֹא חֲסִדֵי ה' בִּי לֹא תִמְנוּ, כִּי לֹא פָּסְקוּ רַחֲמָיו.
כָּלוּ רַחֲמָיו¹⁰⁰⁰:

חסדי ה' כי לא תמנו – וכל הענין עד מה יתאוונ וגו': כי לא תמנו – כמו כי לא תמו, ויש מפרשים כי לא תמנו כמו (במדבר יז) האם תמנו לגוע חסדי ה' הם אשר לא תמנו ולא כלינו בעונונו:

(כג) חֲדָשִׁים לְבָקָרִים רַבָּה נְסִים חֲדָשִׁים עוֹשֶׂה לְבָקָרִים, רַבָּה הִיא אֲמוֹנָתְךָ.
אֲמוֹנָתְךָ:

חדשים לבקרים – מתחדשים הם חסדיך מיום אל יום: רבה אמונתך – גדולה היא הבטחתך ודבר גדול הוא להאמין בך שתקיים ותשמור מה שהבטחת לנו:

(כד) חָלְקֵי ה' אֲמָרָה נַפְשִׁי עַל כֵּן חָלְקֵי ה' אֲמָרָה נַפְשִׁי, עַל כֵּן אֶיֶחֶל לוֹ.
אוּחִיל לוֹ:

חלקי ה' אמרה נפשי – ה' מנת חלקי ודין הוא שאוחיל לו:

(כה) טוֹב ה' לְקוֹנוֹ לְנַפְשִׁי טוֹב הוּא ה' לְמִיִּחְלִים לִישׁוּעָתוֹ, לְנַפְשִׁי הַדּוֹרְשֶׁת תּוֹרָתוֹ.
תִּדְרָשְׁנִי¹⁰⁰¹:

רבש"ע אילולי תורתך שנתת לנו כבר אבדנו האומות לכך נאמר זאת אשיב אל לבי ואין זאת אלא תורה שנא' (דברים ד') וזאת התורה וכן דוד אמר (תהלים קל"ט) לולי תורתך שעשועי אז אבדתי בעניי על כן אוחיל לו ומיחדים שמו שתי פעמים ביום ואומרים (דברים ו') שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד:

¹⁰⁰⁰ עֵי אֵיכ"ר פ"ג ס"י ח

(ח) חסדי ה' כי לא תמנו כי לא כלו רחמי ארשב"ל משהקב"ה מתייאש מן הצדיקים בעולם הזה הוא חוזר ומרחם עליהם הדא הוא דכתיב חסדי ה' כי לא תמנו חדשים לבקרים רבה אמונתך א"ר אלכסנדר על שאתה מחדשנו בכל בקר ובקר אנו יודעין שאמונתך רבה לתחית המתים א"ר שמעון בר אבא על שאתה מחדשנו בבקרן של מלכיות אנו יודעין שאמונתך רבה לגאלנו א"ר חלבו בכל יום ויום בורא הקב"ה כת של מלאכים חדשים ואומרים שירה חדשה והולכין להם אמר ר' ברכיה השבתי לר' חלבו והא כתיב (בראשית ל"ב) ויאמר שלחני כי עלה השחר אמר לי חנוקה סברת לחנוקני גבראל ומיכאל הן הן שרים של מעלה דכולם מתחלפין ואינן לא מתחלפין אדריאנוס שחיק עצמות שאל את ר' יהושע בן חנניה אמר לו אתם אומרים בכל יום ויום בורא הקב"ה כת של מלאכים חדשים ואומרים שירה חדשה והולכין להם אמר לו אין אמר לו ולאן אינן אזלין אמר ליה מן הן דמתבריא או אמר ליה מניין מתבריאן אמר לו מן הדין נהר דנור אמר ליה ומה עיסקיה דנהר דנור א"ל כהדין ירדנא דלא פסיק לא בליליא ולא פסיק ביממא א"ל והינן ירדנא מהלך ביממא ופסיק בליליא אמר ליה נטר הוינא בבית פעור והדין ירדנא כמה דמהלך ביממא כך מהלך בליליא א"ל ומניין אותו נהר דינור נפיק אמר ליה מן זיעתהון דחיותא ממה דטעונית בכורסא חלקי ה' אמרה נפשי רבי אבהו בשם רבי יוחנן אמר למלך שנכנס למדינה והיו עמו דוכסין ואיפרכין ואיסטרטילוטין והיו גדולי מדינה יושבים באמצע המדינה חד אמר אנא נסיב דוכסין לגבי וחד אמר אנא נסיב איפרכין לגבי וחד אמר אנא נסיב איסטרטילוטין לגבי היה פקח אחד לשם אמר אנא נסיב למלכא דכולא מתחלפים ומלכא אינו מתחלף כן עובדי כוכבים מהן עובדין לחמה ומהן עובדין ללבנה ומהן עובדין לעץ ואבן אבל ישראל אינן עובדין אלא להקב"ה הה"ד חלקי ה' אמרה נפשי שאני מיחד אותו שתי פעמים בכל יום ואומר (דברים ו') שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד:

(כו) טוב ויחיל ודומם לתשועת ה': טוב הוא ליחל ולהחריש, עד שתבוא ישועת ה'. טוב ויחיל ודומם – וי' של ויחיל יתירה כמו וי' של (בראשית ל"ו) ואיה וענה טוב שיחול אדם וידום וילפה לתשועת ה':

(כז) טוב לגבר פי ישא על בנעוריו: טוב הוא לגבר שירגיל נפשו, לשאת בעל מצות ה' מנעוריו.

(כח) ישב בדרך וידם פי נטל ישב בדרך וישתק ויסבל יסורים הבאים עליו בשביל יחוד ישם ה', שנושלחו להפרע ממנו על חטא קל שחטא בעולם עליו¹⁰⁰²: הנה, עד שיחוס עליו ויסלקם ממנו, ויקבל פנים בשלמות לעולם הבא.

יפז 77 – מי שאירע לו אצל וכרה יפז גלמוד וילפה לטובה: וידום – לשון המתנה כמו (שמאל ח יד) אם כה יאמרו אלינו דומו דיהונתן: כי נטל עליו – כי בעל הגזרות נשא עליו הגזירה זו:

(כט) יתן בעפר פיהו אולי יש יתן בעפר פיהו וישתטח לפני רבונו, אולי יש תקנה. תקנה:

(ל) יתן למכהו לחי ישבע בחרפה: יושיט למכהו לחי בגלל יראת ה', ישבע חרפה.

(לא) פי לא יזנח לעולם אדני¹⁰⁰³: פי לא יטש ה' את מעשיו לעולם, למסרם ביד שונאיהם.

כי לא יזנח לעולם ה' – לכן טוב לידום:

(לב) פי אם הונה ורחם ברב חסדו פי אם בתחלה ישבר, ואחר כך ישוב ויחוס לצדיקים ברב חסדיו.

¹⁰⁰¹ עי' איכ"ר פ"ג סי' ט

(ט) טוב ה' לקויו יכול לכל תלמוד לומר לנפש תדרשנו ודכוותיה (תהלים ע"ג) אך טוב לישראל אלהים יכול לכל ת"ל לברי לבב אלו שלבם ברור עליהם שאין בידן עון ודכוותיה (שם פ"ד) אשרי אדם עוז לו בך יכול לכל ת"ל מסלות בלבם אלו דשבילי אוריתא כבושין בלבהון ודכוותיה (שם קכ"ה) הטיבה ה' לטובים יכול לכל ת"ל ולישרים בלבותם ודכוותיה (שם קמ"ה) קרוב ה' לכל קוראיו יכול לכל ת"ל לכל אשר יקראוהו באמת ודכוותיה (מיכה ז') מי אל כמוך נושא עון ועובר על פשע יכול לכל ת"ל לשארית נחלתו טוב ויחיל ודומם לתשועת ה' ארשב"ל משהקב"ה מתיאש מן הצדיקים בעולם הזה הוא חוזר ומרחם עליהם הה"ד טוב ויחיל ודומם לתשועת ה' טוב לגבר כי ישא עול בנעוריו עול תורה עול אשה עול מלאכה:

¹⁰⁰² עי' איכ"ר פ"ג סי' י

(י) ישב בדד וידום א"ר שמואל בר נחמן קרא הקב"ה למלאכי השרת ואמר להם מלך ב"ו אבל מהו עושה אמרו לו לובש שחורים ומכסה את ראשו בשק אמר אף אני עושה כן הה"ד (ישעיה נ') אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם ועוד שאל להם מלך ב"ו אבל מהו עושה אמרו לו מכבה את הפנסין אמר להם אף אני עושה כן הה"ד (יואל ב') שמש וירח קדרו וכוכבים אספו נגהם ועוד שאל להם מלך ב"ו אבל מהו עושה אמרו לו מהלך יחף אמר להם אף אני עושה כן הה"ד (נחום א') ה' בסופה ובסערה דרכו וענן אבק רגליו ועוד שאל להם מלך ב"ו אבל מהו עושה אמרו לו יושב ודומם אמר להם אף אני עושה כן הה"ד ישב בדד וידום כי נטל עליו יתן בעפר פיהו אולי יש תקוה יתן למכהו לחי ישבע בחרפה ר' הוה פשיט קרייה וכד הוה מטי לאילין פסוקיא הוה בכי (שמואל א' כ"ח) ויאמר שמואל אל שאול למה הרגזתני להעלות אותי וכתוב (עמוס ד') כי הנה יוצר הרים ובורא רוח ומגיד לאדם מה שחו אפילו דברים שאין בהם ממש נכתבין לו לאדם על פנקסו ומי כותבן (שם) עושה שחר עיפה (צפניה ב') בקשו את ה' כל ענוי הארץ וגו' וכתוב (עמוס ה') שנאו רע ואהבו טוב וגו' למה (קהלת י"ב) כי את כל מעשה האלהים יביא במשפט וגו' והדין יתן בעפר פיהו וגו' וכתוב יתן למכהו לחי ישבע בחרפה:

¹⁰⁰³ עי' איכ"ר פ"ג סי' יא

(כ) כי לא יזנח לעולם ה' כביכול לא שבק ולא שביק כי אם הוגה ורחם כרוב חסדיו ארשב"ל משהקדוש ברוך הוא מתיאש מן הצדיקים בעולם הזה הוא חוזר ומרחם עליהם הדא הוא דכתיב כי אם הוגה ורחם וגו' כי לא ענה מלבו ר' ברכיה בשם ר' לוי אמר בשני מקומות פעלו ישראל באחד פעלו בפיהם ולא בלבם ובאחד פעלו בלבם ולא פעלו בפיהם ואלו הן סיני ובבל בסיני פעלו בפיהם ולא בלבם הדא הוא דכתיב (תהלים ע"ח) ויפתוהו בפיהם ובלשוונם יכזבו לו וגו' בבבל פעלו בלבם ולא בפיהם הדא הוא דכתיב כי לא ענה מלבו אמר הקדוש ברוך הוא יבא פה שבסיני ויכפר על פה שבבל ויבא לב שבבל ויכפר על לב שבסיני אעפ"כ יוגה בני איש הביא עליהם איש צר ואויב זה המן והגה את מכתן:

(הסדריו):

כי אם הוגה – אם האדם מביא עליו יגון בשביל עונו ואחר כך וריחם כרוב חסדיו: הוגה ויגה – לשון תוגה הס:

(לג) כי לא ענה מלבדו ויגה בני פי מפני שלא ענה האדם את נפשו והסיר זחיחות מלבדו, ולכן גרם לעולל שפרוץ בכני אדם. איש:

כי לא ענה – ויגה בני איש מלבו ומלכונו כי העון גורם:

(לד) לדפא תחת רגליו כל אסירי לדפא ולכפש תחת רגליו, כל אסירי ארץ. ארץ¹⁰⁰⁴:

לדכא תחת רגליו – מוסב על כי לא ענה מלבו להיות מדכא תחת רגליו וגו', ולא להטות משפט גבר וגו', ולא לעות אדם זריבו כל אלה ה' לא ראה לא נראה לו ולא עלתה לפניו במחשבתו לעשות כן:

(לה) להטות משפט גבר נגד פני להטות דין אדם עני, נגד פני עליון. עליון:

(לו) לעות אדם בריבו אדני לא לעות אדם עני בריבו, הימכן שלפני ה' לא נגלה. ראה:

לא ראה – לא הוכשר בעיניו שיעוותו בית דין של מעלה אדם זריבו כמו מה ראתה כי עשית וגו': (לז) מי זה אמר ותהי אדני לא מי הוא האיש שאמר והיתה הרעה נעשית בעולם, אלא מפני שעשו מה שלא נצטוו מפי ה'. צוה¹⁰⁰⁵:

מי זה אמר ותהי וגו':

(לח) מפי עליון לא תצא הרעות מפי האל לא תצא רעה, אלא שהבת קול רומזת על הקמס שפלאה הארץ, ובזמן שירצה לגזור טובה בעולם מפי קדוש יוצאת. והטוב:

מפי עליון וגו' – ואם באתי לומר לא מידו בזה חלי הרעה הזאת מקרה היא שהיה לי, אין זאת, כי אם בין רעות בין טובות מי זה אמר ותהי אם ה' לא כזה ומפיו לא תלך הן רעה הן טובה אבל מה יס להתאונן אדם חי גבר על חטאיו כל איש ואיש יתאונן על חטאיו כי הם המזיאים עליו הרעה, ומפי עליון לא תלך אמר רבי יוחנן מיום שאמר הקדוש ברוך הוא (דברים ל') ראה נתתי לפניך את החיים ואת הטוב וגו' לא ילך רעה וטובה מפיו אלא הרעה בזה מאליה לעושה רע והטוב לעושה טוב לפיכך מה יתאונן למה יתרעם האדם אם לא על חטאיו:

(לט) מה יתאונן אדם חי גבר על מהו הממון שימצא אדם חוטא על ימי חייו, אדם רשע על חטאיו. חטאיו (החטאיו):

¹⁰⁰⁴ עיל איכ"ר פ"ג סי' יב

(ל) לדכא תחת רגליו וגו' זה נבוכדנצר שכתוב בו (דניאל ב') די דירין בני אנשא חיות ברא ועוף שמיא יחב בידך והשלטך בכלהון אנת הוא ראשה די דהבא:

¹⁰⁰⁵ עיל איכ"ר פ"ג סי' יג

(מ) מי זה אמר ותהי ה' לא צוה מי צוה המן צוה והקב"ה לא צוה המן צוה להשמיד להרוג ולאבד והקב"ה לא צוה אלא (אסתר ט') ישוב מחשבתו וגו' מפי עליון לא תצא הרעות והטוב א"ר אלעזר משעה שאמר הקב"ה (דברים ל') ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע לא יצאת טובה לעושה רעה ורעה לעושה טובה אלא טובה לעושה רעה ורעה לעושה רעה כמד"א (שמואל ב' ג') ישלם ה' לעושה הרעה כרעתו מה יתאונן אדם חי דיו שהוא חי א"ר לוי אמר הקב"ה חיותך בידי וחי ואתה מתאונן א"ר הונא יעמד כגבור ויודה על חטאיו ואל יתאונן א"ר ברכיה מה יתאונן על חי העולמים אם מבקש הוא להתאונן גבר על חטאיו רבי אומר בני תורעמנין אדם הראשון אחר כל השבח שעשיתי עמו הוא מתרעם לפני ואומר (בראשית ג') האשה אשר נתתה עמדי אף יעקב כן אני עוסק להמליך את בנו במצרים והוא מתרעם ואומר (ישעיה מ') נסתרה דרכי מה' ואף בניו כן אני עוסק לבור להם לחם קל כדי שלא יהא אחד מהן גוסס ודולרייא אוחזתו והן מתרעמין לפני ואומרים (במדבר כ"א) ונפשנו קצה בלחם הקלוקל אף ציון כן היא (ישעיה מ"ט) ותאמר ציון עזבני ה' ואדני שכחני:

(מ) נחפשה דרכינו ונחקרה נחפשה דרכנו ונחקרה, ונשוב בתשובה לפני ה'.
 ונשובה עד ה'¹⁰⁰⁶.

(מא) נשא לבבנו אל פנים אל אל נשא לבבנו בטהרה, ונשליך חמס וגזל מדינו, ונשוב
 בפנים: לפני ה' האלהים ששכינתו בשמי מרום.

נשא לבבנו אל כפים – כשאנו נושאים את כפינו אל השמים נשא אף לבבנו עמהם לשזב להשיב
 לבבנו לפני המקום ז"ה: ד"א אל כפים – אל העננים אל שמים כמה דלית אמר (מלכים א יח)
 והנה עז קטנה ככף איש עולה וכן (איוב לו) על כפים כסה אור, ומדק רבותינו נשא לבבנו זאמת
 להקז"ה כאלם הכוחן כפיו שמסליך מידו כל טינוף כי מודה ועוז ירוחם והמודה ואינו
 עוזב כטובל וסרץ בידו:

(מב) נחנו פשענו ומרינו אתה לא אנחנו מרדנו ועונו, ומפני שלא חזרנו אליך אתה לא
 סלחת:

נחנו פשענו ומרינו – זה דרכנו על ידי יצר הרע: אתה לא סלחת – ולך היתה נאה הסליחה כי כן
 דרכך:

(מג) סכתה באף ותרדפנו הרגת סוכת עלינו בכעס ורדפתנו בגלות, הרגת ולא סלחת.
 לא סלחת¹⁰⁰⁷:

סכות באף – חלצת את האף להיות מחיכה כי נזכרנו ותרדפנו זו:

(מד) סבותה בענן לך מעבור סוכת השמים בענני הכבוד שלך, כדי שלא תעבר אליך
 תפלה:

(מה) סחי ומאוס תשימנו בקרב מטלטלים ונטושים, שמת אותנו בין העמים.
 העמים:

סחי ומאוס – הוא ניע כלשון משנה כיחו וניעו שניסח מתוך הריאה ויואל לך הגרון: תשימנו –
 לשון הווה הוא:

(מו) פצו עלינו פיהם כל פתחו עלינו פיהם כל אויבינו, לגזר עלינו רעות.

¹⁰⁰⁶ ע"י איכ"ר פ"ג סי' יד

(נ) נחפשה דרכנו ונחקרה ונשובה עד ה' נשא לבבנו אל כפים אל אל בשמים ר' ביבא בר
 זבדאי ורבי תנחום בר חנילאי ורבי יאשיה נפקין לתעניתא דרש רבי ביבא בר זבדאי ואמר איפשר
 דליביה דבר נש נסיב מיניה וחרז עליה אלא נשווי לבינן לגבי ידינן ואחר כך אל אל בשמים אם יש
 שרץ בידו של אדם אפילו טובל בכל מימי בראשית אינו טהור לעולם השליך השרץ מידו עלתה לו
 טבילה במ' סאה דרש ר' תנחומא (ד"ה ב' י"ב) ויכנעו שרי יהודה והמלך ויאמרו צדיק ה' וכתוב
 וכראות ה' כי נכנעו ויהי דבר ה' אל שמעיה לאמר נכנעו לא אשחיתם ונתתי להם כמעט לפליטה
 ולא תתך חמתי בירושלים ביד שישק וכראות ה' כי נתענו אין כתיב כאן אלא כי נכנעו דרש ר'
 יאשיה (צפניה ב') התקוששו וקושו נקשט עצמן ואח"כ נקשט אחרים מבנין דאית הכא בר נש
 דאמר עלי לישן בישא קדם ר' יוחנן אלא כל עמא לדינא אמרון הוה תמן ר' חייא ור' אמי ור' יוסי
 קמון ונפקון להון נחנו פשענו ומרינו רבנן דהתם אמרי אית כרנכי מרירן בסימא דסימא חמיע רבנן
 דהכא אמרין אין דעובדין בישין למריהון קשין ר' הונא בשם רב יוסף אמר נחנו פשענו ומרינו
 כמדתנו אתה לא סלחת כמדותיך א"ר לוי נחנו פשענו ומרינו והחרבת מקדשיך:

¹⁰⁰⁷ ע"י איכ"ר פ"ג סי' טו

(ס) סכתה באף ותרדפנו הרגת ולא חמלת סכותה בענן לך ר' חלבו שאל את ר' שמואל בר נחמן
 אמר לו מפני ששמעתי עליך שאתה בעל אגדה מהו דין דכתיב סכותה בענן לך מעבור תפלה אמר
 לו נמשלה תפלה כמקוה ונמשלה תשובה כים מה מקוה זו פעמים פתוחה פעמים נעולה כך שערי
 תפלה פעמים נעולים פעמים פתוחין אבל הים הזה לעולם פתוח כך שערי תשובה לעולם פתוחין
 אמר רב ענן אף שערי תפלה אינן ננעלים לעולם הה"ד (דברים ד') כה' אלהינו בכל קראנו אליו ואין
 קריאה אלא תפלה שנא' (ישעיה ס"ב) והיה טרם יקראו ואני אענה א"ר יוסי בר חלפתא עתים הן
 לתפלה שכך אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם בשעה שאני מתפלל לפניך תהיה
 תפלתי על שעת רצון הדא ה"ד (תהלים ס"ט) ואני תפלתי לך ה' עת רצון ר' עקיבא היה עומד ונדון
 לפני טורנוסרופוס והיה שם יהושע הגרסי עומד בתפלה עמו ירד ענן והקיפן אמר דומה אני שלא
 ירד ענן והקיף אלא כדי שלא תשמע תפלתו של רבי הדא הוא דכתיב סכותה בענן לך מעבור תפלה
 סחי ומאוס תשימנו בקרב העמים מאסיא פסילאייא:

איביו¹⁰⁰⁸:

(מו) פחד ופחת הנה לנו השאת אימה ופחד היו לנו מהם, רתת ושבר.

והשבר:

פחד ופחת – כנסנו מפני הפחד נפלנו אל הפחת שוחה: השאת – לשון שאייה כמו השאת:

(מח) פלגי מים תרד עיני על שבר כפלגי מים זלגה עיני דמעות, על שבר פנסת עמי.

בת עמי:

(מט) עיני נגרה ולא תדמה מאין עיני זולגת דמעות ולא תדם מלככות, מאין מפיג צרתי וקדבר לי תנחומין.¹⁰⁰⁹

מאין הפוגות – מאין חליפין והעברה:

(נ) עד ישקיף וירא ה' משמים: עד שישקיף ויראה עלבוני, ה' מן השמים.

(נא) עיני עוללה לנפשי מכל בנות עיני עוללה להזיק לעצמי בחרבן צרי עמי, והשפלת עירי: בנות ירושלים עירי.

עיני עוללה לנפשי מכל בנות עירי – ירמיה ממשפחת כהנים היה ואמר עיני בדמעה עוללה וניוולה פני עלי נפשי מכל בנות עירי: עוללה – לשון נוול כמו (איוב טז) ועוללתי בעפר קרני: מכל בנות עירי – משפחתי יש לה לזכות מכל משפחות העיר שהיתה נבחרת לקדושה ולעבודת הקדוש ברוך הוא מכל ישראל:

(נב) צוד צדוני בצפור איבי ארב ארבו לי כמו לצפור, אויבי על חנם.¹⁰¹⁰

¹⁰⁰⁸ עי' איכ"ר פ"ג סי' טז

(פ) פצו עלינו פיהם למה הקדים פ"א לעי"ן שהיו אומרים בפיהם מה שלא ראו בעיניהם:

¹⁰⁰⁹ עי' איכ"ר פ"ג סי' יז

(ע) עיני נגרה ולא תדמה וגו' עד ישקיף וירא ה' משמים ר' אחא בשם ר' שמואל בר נחמן אמר בג' מקומות מצינו רוח הקדש סמוך לגאולה מאי טעמא (ישעיה ל"ב) משוש פראים מרעה עדרים מה כתיב אחריו (שם) עד יערה עלינו רוח ממרום והיה מדבר לכרמל והכרמל ליער יחשב ודכוותיה (שם ס') הקטן יהיה לאלף והצעיר וגו' וכתוב בתריה (שם ס"א) רוח אדני אלהים עלי יען משח ה' אותי והדין עיני נגרה וכתוב בתריה עד ישקיף וירא ה' משמים עיני עוללה לנפשי ארשב"ג חמש מאות בתי סופרים היו בביתר והקטן שבהם לא היה פחות משלש מאות תינוקות והיו אומרים אם יבואו השונאים עלינו במכתבים הללו אנו יוצאין ודוקרין אותן וכיון שגרמו העונות ובאו השונאים כרכו כל אחד ואחד בספרו ושרפו אותם ולא נשתייר מהם אלא אני וקראתי על עצמי עיני עוללה לנפשי מכל בנות עירי:

¹⁰¹⁰ עי' איכ"ר פ"ג סי' יח

(צ) צוד צדוני בצפור אויבי חנם צמתו בבור חיי זה יוסף זה ירמיה זה דניאל צפו מים על ראשי וגו' אלו האומות שכתוב בהם (שם ז') הוי המון עמים רבים כהמות ימים יהמיון ושאוון לאומים כשאוון מים כבירים:

(נג) צָמְתוּ בְּבוֹר חַיֵּי וַיְדוּ אֶבֶן בֵּי: הַעֲבִירוּ חַיֵּי בְּבוֹר, וַיִּרְגְּמוּ בֵּי אֶבֶן.
למתו צבור חיי – צבית הכלל: למתו – חסרו כמו לומת הגידין (סיר השירים 7) מצעד ללמתך
אישריי"טור: וידו אבן בי – על פי הבאר כך עשו לדניאל וירמיה ראה ברוח הקדש: למתו צבור חיי
– ואף על פי שמתו צבור חיי שאיני יכול לעלות מתוכו לא שחו לבס גם לזאת עד שידו אבן בי:

(נד) צָפוּ מַיִם עַל רֵאשֵׁי אֲמֶרְתִּי צָפוּ הַמַּיִם עַל רֵאשֵׁי, אֲמֶרְתִּי בְּדַבְּרֵי נִכְרְתִי מִן הָעוֹלָם.
נְגַזְרְתִּי:
כפו מים וגו' – שזמן שבו אדם צמים עד מתניו עדיין יש תקוה אבל אם כפו מים על ראשו אז
אמר אזדה תקותי אבל אני איני עושה כן אלא קראתי וגו': כפו מים – אומות העולם:

(נה) קָרָאתִי שִׁמְךָ ה' מְבוֹר הַתְּפִלָּתִי לְשִׁמְךָ ה', מְבוֹר תַּחֲתִיּוֹת.
תַּחֲתִיּוֹת¹⁰¹¹:

(נו) קוֹלִי שָׁמַעַתְּ אֵל תַּעֲלֶם אֲזַנְךָ קַבֵּלְתָּ תְּפִלָּתִי בְּעַת הַהֵיא, וְעַתָּה אֵל תַּעֲלִים אֲזַנְךָ מִלְּקַבֵּל
תְּפִלָּתִי לְרוּחֹתִי בְּגִלְל בְּקִשְׁתִּי.
לְרוּחֹתִי לְשׁוֹעֵתִי:

(נז) קִרְבַּתְּ בְּיוֹם אֶקְרָאךָ אֲמַרְתָּ אֵל שְׁלַחַת מִלְּאָךְ לְהַצִּילֵנִי בְּיוֹם שֶׁהַתְּפִלָּתִי אֵלֶיךָ, אֲמַרְתָּ
תִּירָא:
קרבת ביום אקראך – כך היית רגיל בימים הראשונים לקרב אליו ביום קוראיו:

(נח) רַבַּת אֲדָנִי רִיבֵי נַפְשִׁי גְּאֵלְתָּ רַבַּת ה' לְעוֹשִׂים מְרִיבָה לְנַפְשִׁי, הַצִּלְתָּ מִיָּדָם חַיֵּי.
חַיֵּי¹⁰¹²:
רבת ה' ריבי – בימים שעברו:

(נט) רְאִיתָה ה' עוֹתָתִי שְׁפָטָה רְאִיתָה ה' הַעֲוֹת שְׁעוֹתוֹנֵי, שְׁפָטָה מִשְׁפָּטִי.

¹⁰¹¹ עי' איכ"ר פ"ג סי' יט
(ק) קראתי שמך ה' מבור תחתיות זה יוסף זה ירמיה זה דניאל קולי שמעת וגו' קרבת ביום
אקראך:

¹⁰¹² עי' איכ"ר פ"ג סי' כ
(ר) רבת אדני ריבי נפשי גאלת חיי ראיתה ה' עותתי שפטה משפטי חד יהודאי עבר קדם
אדריאנוס ושאל בשלמיה אמר ליה מאן את אמר ליה יהודאי אמר ליה ואית יהודאי עבר קדם
אדריאנוס ושאל בשלמיה אמר איזילו וסבו ראשיה עבר אוחרן חמא מה איעביד בקדמיא ולא
שאל בשלמיה אמר ליה מאן את אמר ליה יהודאי אמר ליה ואית יהודאי עבר קדם אדריאנוס ולא
שאל בשלמיה אמר ליה איזילו וסבו רישיה א"ל סנקליטין שלו לית אנן ידעין מה אילין עובדי דאת
עביד דשאל בשלמך מיתקטיל דלא שאל בשלמך מתקטיל אמר להון ואתון בעיין מלכה יתי איך
אנא בעי למקטלה בשנאי ורוח הקדש צווחת ואומרת ראיתה ה' עותתי ראיתה כל נקמתם וגו':

מִשְׁפָּטֵי:

רְאִיתָהּ ה' עוֹתָתִי – בָּלָרָה הַזֹּאת שְׁעוֹתָיו זֵי אוֹיְבֵי: שְׁפֹטָה מִשְׁפָּטֵי – כִּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ כְּכֹר:

(ס) רְאִיתָהּ כָּל נִקְמָתָם כָּל גְּלוּי לְפָנֶיךָ כָּל נִקְמָתָם, כָּל מְזֻמּוֹתָם עָלַי.
מִחֲשָׁבֹתָם לִי:

(סא) שְׁמַעְתָּ חֲרָפְתָם ה' כָּל נִשְׁמָעוֹ לְפָנֶיךָ ה' בִּיּוֹשִׁיָהֶם, כָּל מְזֻמּוֹתָם עָלַי.
מִחֲשָׁבֹתָם עָלַי¹⁰¹³:

(סב) שְׁפָתֵי קָמִי וְהִגִּינוּ עָלַי כָּל שְׁפָתֵי הַקָּמִים עָלַי וְהִגִּינוּ, עָלַי כָּל הַיּוֹם.
הַיּוֹם:

(סג) שְׁבַתְּם וְקִימְתֶם הַבֵּיטָה אֲנִי רְאֵה יְשִׁיבְתֶם וְעִמְדְתֶם, אֲנִי זְמַרְתֶם.
מִנְּגִינְתֶם:

(סד) תָּשִׁיב לָהֶם גְּמוּלָה כְּמַעֲשֵׂה ה' תָּשִׁיב לָהֶם גְּמוּלָה רַע, ה' כְּמַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם.
יְדֵיהֶם¹⁰¹⁴:

(סה) תִּתֵּן לָהֶם מְגִנַת לֵב תִּאֲלָתְךָ תִּתֵּן לָהֶם שְׁכָרוֹן לֵב, וְהִתְשַׁתְּךָ תִּתִּישׁ אוֹתָם.
לָהֶם:

מִגִּנַת לֵב – שָׂכַר לֵב כִּמְהָ לְדַת אֹמֵר (הוֹשֵׁעַ יֵא) אֲמַנְךָ יִשְׂרָאֵל (זְכַרְשִׁית יד) אֲשֶׁר מִגֵּן כְּרִיךְ זִידְךָ:

¹⁰¹³ ע"י איכ"ר פ"ג סי' כא

(ש) שמעת חרפתם ה' שפתי קמי והגיונם שבתם וקמתם הביטה אני מנגינתם אנה זמריהון:

¹⁰¹⁴ ע"י איכ"ר פ"ג סי' כב

(ת) תשיב להם גמול ירמיה אמר תשיב להם גמול ואסף אמר (תהלים ע"ט) והשב לשכנינו שבעתים אל חיקם מהו אל חיקם ר' יהודה בן גדייא אמר תשיב להם גמול מה שעשו בבית המקדש שנתון בחיקו של עולם כמד"א (יחזקאל מ"ג) ומחיק הארץ ועד העזרה ורבנן אמרי מה שעשו במילה שנתנה בחיקו של אדם דאמר רבי יהושע דסכנין ור' לוי בש"ר יוחנן שהיו נוטלים מילותיהם של ישראל ומזרקין אותן כלפי מעלה ואומרים בזה בחרת הא לך מה שבחרת עד שעמד שמואל הנביא ופרע בהם הדא הוא דכתיב (שמואל א' ט"ו) ויאמר שמואל הגישו אלי את אגג מלך עמלק וכתוב (שם) וישסף שמואל את אגג וגו' א"ר אבא בר כהנא התחיל מחתך בבשרו חתיכות חתיכות ומאכיל לנעמיות הה"ד (איוב י"ח) יאכל בדי עורו ר' יצחק אמר הביא ארבעה קונדיסין ומתחו עליהם (שם) ויאמר אגג אכן סר מר המות כך ממיתין השרים מיתות מרות רבי יצחק אמר סירסו לפי שהיה נוטל את המילות וזורקן כלפי מעלה על דא נפרע ממנו הדא הוא דכתיב (שמואל א' ט"ו) ויאמר שמואל כאשר שכלה נשים חרבך כן תשכל מנשים אמך וישסף מלמד שחתכו ארבע חתיכות לתן להם מגינת לב תרין אמוראין חד אמר תבירות ליבא וחד אמר עזיזות ליבא מאן דאמר תבירות ליבא שנאמר (בראשית י"ד) אשר מגן צריך בידך ומאן דאמר עזיזות ליבא שנא' (דברים לג) מגן עזרך תאלתך להם תלי אותן ביסורין והבא עליהם כל אלוות שבתורה כד"א (שם ל') ונתן ה' אלהיך את כל האלוות האלה על אויביך ועל שונאיך וגו':

ד"ר מגנת לב – ארטס הלכ כרה ואנחה אשר היא כמגן כנגד לבס, והמפרשו בלשון תוגה ויגון טועה שאין נר"ן נופלת בו שהנר"ן ביגון אינה שורש אלא כגון נר"ן של המון מגזרת המו גויס וכגון נר"ן של קלון מגזרת נקלה וכנו"ן של איון מגזרת ליה וכן נר"ן של שדרון מגזרת שדר (וכגון נר"ן של שממון שגועון נ"ל שז"ל וק"ל): תאלתך – לשון (ישעיה יט) נואלו שרי לווען:

(ס) תרדוף באף ותשמידם מתחת תרדפם בחמה ותכלם, מתחת שמי מרום ה'.
שמי ה' 1015.

פרק ד

(א) איכה יועם זהב 1016 ישנא איך (פקה) הועם זהב בית המקדש, השפנה זיו ההיכל. הפתם הטוב תשתפכנה אבני בחיר הפחנות, מרגליות קדושות, בראש כל חוצות. קדש בראש כל חוצות:

איכה יועם זהב – קינה זו נאמרה על יאשיהו כמו שנאמר בדברי הימים (ב יט) הלל הוא כתובה על ספר הקינות ועמה חיבר בתוך הקינה את שאר בני איון: יועם – יכה כמו דלת מתרגם (ויקרא יג) כהה עמיה: זהב – מראית פנים המלהיב כזהב: ישנא – ישתנה ממראיתו: הכתם – קבוצת כלי נוי הזהב שהם לעדי קרוי כתם: אבני קדש – בני המאירים כאבנים טובות ומ"א כל רביעית דם שיאל מיאשיהו בכל חז וחז שנעלו בו היה ירמיהו קוברו במקומה ועליה הוא קורא תשפכנה אבני קדש:

1015 עי' איכ"ר פ"ג סי' כג

(ת) תרדוף באף ותשמידם ירמיה אמר תרדוף באף ותשמידם ומשה אמר (שמות י"ז) כי מחה אמחה את זכר עמלק מתחת השמים שמואל אמר עמלק כמשמעו זכר זה המן מחה בעולם הזה אמחה לעולם הבא מתחת השמים לו ולכל הדור ההוא עד סוף כל הדורות ר' יהושע אמר שלא יהא נין ונכד לעמלק מתחת השמים שלא יאמרו אילן זה של עמלק גמל זה של עמלק רחל זו של עמלק ר' אליעזר אומר לפי שביקש לאבד את ישראל מתחת כנפי השמים אמר משה לפני הקב"ה רשע זה בא לאבד את ישראל מתחת כנפך ספר תורתך שנתת להם מי יקרא בו ד"א לפי שבקש לאבד את ישראל שהן עתידין להתפזר מסוף העולם ועד סופו שנאמר (דברים כ"ח) מקצה הארץ ועד קצה הארץ ר' אליעזר אומר אימתי יאבד שמם של אלו מן העולם ותיעקר עבודת כוכבים ועובדיה מן העולם ויהא הקדוש ברוך הוא יחידי בעולם כענין שנאמר (זכריה י"ד) והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד בשעה שתרדוף באף ותשמידם מתחת שמי ה' ר' נתן אמר לא בא המן אלא לזכר ישראל הה"ד (אסתר ט') וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם סליק אלפא ביתא תליתאה:

1016 עי' איכ"ר פ"ד סי' א

(א) איכה יועם זהב ר' שמואל אמר איך כיסה דהבא כד"א (יחזקאל כ"ח) כל סתום לא עממו ורבנן אמרין איך שינה דהבא ר' חמא בר חנינא אמר איך עמה דהבא הה"ד איכה יועם זהב דתני ר' חייא גחלים יכול עוממות ת"ל אש אי אש יכול שלהבת ת"ל גחלים הא כיצד מביא מן הלוחשות הללו תשתפכנה אבני קדש כד הווי חברייא נפקין לפרנסתהון הווי קרו עליהון תשתפכנה אבני קדש ד"א מדבר ביאשיה איכה יועם זהב שהיה דומה לארנטס של זהב ישנא הכתם הטוב שהיה גופו דומה לאבן טובה ומרגליות תשתפכנה אבני קדש אלו שתי רביעיות של דם שהיה ירמיה נוטלן וקוברן הדא הוא דכתיב (ד"ה ב' ל"ה) ויקבר בקברות אבותיו וכי בכמה קברות נקבר דאת אומר בקברות אבותיו אלא אלו שתי רביעיות של דם שהיה ירמיה נוטלן וקוברן ד"א מדבר באנשי ירושלים שהיו דומין לארנטס של זהב וגופן דומה לאבן טובה ומרגליות ואם יאמר לך אדם אין הכתוב מדבר באנשי ירושלים אמרו לו כבר כתיב בני ציון:

חמש מגילות

(ב) בְּנֵי צִיּוֹן הַיְקָרִים¹⁰¹⁷ הַמְסֻלָּאִים
בְּפֹז אֵיכָה נִחְשָׁבו לְנִבְלֵי הָרֶשַׁע
מֵעֲשֵׂה יְדֵי יוֹצֵר:
בְּנֵי צִיּוֹן הַיְקָרִים, שְׁפָנִיָּהֶם מְשׁוּלִים לְזָהָב טוֹב, אֵיכָה הָיוּ
עֲמִים טְמֵאִים מוֹשִׁיבִים אוֹתָם כְּנֶגֶד מְטוֹתֵיהֶם וּמִסְתַּפְּלִים
בָּהֶם, כְּדֵי שְׂיִלְדוּ נְשִׂיהֶם בְּנִים יָפִים כְּיָפִים, וְנִחְשָׁבו לְנִבְלֵי
הָרֶשַׁע מֵעֲשֵׂה יְדֵי יוֹצֵר.

המסלחים צפז – המהוללים והנערכים כפז הרואה אותם אומר ראו תוארם של חלו כמראית פז וכן
(איוז כח) לא תסולה זכתם אופיר (סס) זכתם טהור לא תסולה (תהלים סח) סולו לזוכב זערכות
לשון היול וערך הן: לנבלי חרש – כדי חרש שנותנים בהם יין כגון נבלי יין (ירמיה מח) ונבליהם
ינפלו:

(ג) גַּם תִּנְיִן (תַּנִּינִים) חָלְצוּ שֵׁד הַיְנִיקוּ גַם בְּנוֹת יִשְׂרָאֵל הַמְּפַנְקוֹת, לְבָנֵי הָעַמִּים הַדּוֹמִים
גּוּרֵיהֶן¹⁰¹⁸ בַּת עַמִּי לְאַכְזָר בִּי עַנְיִים לְצַפְעוֹנִים חָלְצוּ שְׂדֵיהֶן, וּגְדוּלֵי כְּנָסֶת עַמִּי נִמְסְרוּ
(כִּי־עַנְיִים) בְּמַדְבָּר:
לְאַכְזָרִים, וְאִמּוֹתָם סוֹפְדוֹת עֲלֵיהֶם כִּי־עַנְיִים בְּמַדְבָּר.

גם תנין – אף על פי שאכזרי הוא חלצו שד היניקו גם בנות ישראל המפנקות, לבני העמים הדומים
נרתיקו שיש לו כיסוי על דדיו ומוציאו מתוכו כדי שלא יראהו בנו מכוסה ויחזור לאחוריו והיניקו
גוריהן: בת עמי לאכזר – רואים את בניהם לוועקים ללחם ואין פורש להם שחיהם קודמים להם
לחיי בניהם מחמת הרעב:

(ד) דָּבֶק לְשׁוֹן יוֹנֵק¹⁰¹⁹ אֵל חָבוּ דָּבֶק לְשׁוֹן יוֹנֵק, אֵל חָבוּ מִפְּנֵי הַצָּמָא. עוֹלָלִים בְּקֶשׁוֹ לָחֶם,
בְּצָמָא עוֹלָלִים שְׂאֵלוּ לָחֶם פֶּרֶשׁ וְאֵין מוֹשִׁיט לָהֶם.
אֵין לָהֶם:

(ה) הָאֲבָלִים לְמַעַדְנִים¹⁰²⁰ נִשְׁמוּ אֹתָם שְׁהִיוּ רְגִילִים לְאָכֵל מַעַדְנִים, הַשְׁתּוֹמְמוּ בַּחוּצוֹת.
בַּחוּצוֹת הָאֲמָנִים עָלֵי תוֹלַע חֲבָקוּ הַגְּדָלִים עַל תּוֹלַעַת שָׁנִי, חֲבָקוּ אֲשַׁפְּתוֹת.
אֲשַׁפְּתוֹת:

¹⁰¹⁷ עי' איכ"ר פ"ד סי' ב

(ב) בני ציון היקרים מה היתה יקרותן עירוני שנשא ירושלמית היה נותן לה משקלה זהב וכן
ירושלמי שנשא עירונית היו נותנין לו משקלו זהב ד"א מה היתה יקרותן בשעה שהיה אחד מהן
נושא אשה גדולה ממנו היה עושה שולחנות יותר מן היציאות ירודה ממנו היה עושה הוצאות
יותר מן השלחנות ד"א מה היתה יקרותן לא היה אחד מהם הולך לסעודה עד שנקרא ונשנה:

¹⁰¹⁸ עי' איכ"ר פ"ד סי' ו

(ו) גם תנין חלצו שד היניקו גוריהן אילן ירודא אתא כמין מסווין פריסין על אפיהון כד אינון
מניקין בניהון דלא יהוון חמיין בניהון סמקון ואכלין להון:

¹⁰¹⁹ עי' איכ"ר פ"ד סי' ז

(ז) דבק לשון יונק אמר רבי אבא בר כהנא אמת המים שהיתה באה מן החניות עמדו המציקים
החריבוה ושפכוה והיה אדם מוליך את בנו לאמה ולא מצא מים והיה מדבק לשונו לחכו בצמא
עוללים שאלו לחם וגו' רבי יהודה ורבי נחמיה ורבנן רבי יהודה אמר אם אין מי שיתן להם מי
ינחמם כמה דאת אמר (ירמיה י"ז) ולא יפרסו להם על אבל רבי נחמיה אמר אין מי שיתן להם
פרוסה של לחם כמד"א (ישעיה נ"ח) הלוא פרוס לרעב לחמך ורבנן אמרין אין להם מי שהוא עומד
בשורה כד"א (ויקרא י"א) כל מפרסת פרסה:

¹⁰²⁰ עי' איכ"ר פ"ד סי' ח

האמונים עלי תולע – על בגדי כבעונים: האמונים – לשון (אסתר ב) ויהי אומן את הדסה: אשפות – אשפות של זבל שוכבים על האשפות בחוץ:

(ו) ויגדל עון בת עמי¹⁰²¹ מחטאת ויגדל עון פנטת עמי, מחטאת סדם, שנהפכה פרגע, ולא סדם ההפוכה כמו רגע ולא חלו החלו להנבא בה הנביאים להחזיר אותה בתשובה. בה ידים:

ויגדל עון וגו' – פורענות מוכיח עליהם שגדול עונם משל סדם: ההפוכה כמו רגע – שהרי סדם לא נמסכה לרתם כרגע אחד נהפכה: ולא חלו זה ידים – ידי האויב כי ע"י המלכאים נהפכה, ויש מדרשי אגדה ואינו מיושב על סדר המקראות:

(ז) ובו נזיריה משלג¹⁰²² צחו מחלב נזיריה היו זפים יותר משלג, חלקים היו יותר מחלב, אדמו עצם מפנינים ספיר גזרתם: אדמו יותר מפנינים, ופניהם כספיר. זכו נזיריה – שריה כמו נזר וכתר ואני אומר נזיריה ממש שהיו מגודלי שער ונאים ביותר ומוסב על בת עמי: אדמו עלם מפנינים – אותם שהיו מראיהם אדום מפנינים וגזרתם כמו ספיר חשך תארם מפחמים:

(ח) חשך משחור תארם¹⁰²³ לא חשך משחורות הגלות מראיהם, לא נפרו בחוצות. נצמק נפרו בחוצות צפד עורם על עצמם עורם על עצמותם, יבש היה כעץ. יבש היה כעץ:

(ח) האוכלים למעדנים ר' חנינא בר פפא אמר גלוסקין וחמר עתיק האמונים עלי תולע טריפון בקיקלא:

1021 עי' איכ"ר פ"ד סי' ט

(ט) ויגדל עון בת עמי ר' יהושע בר' נחמיה בשם ר' אחא אמר בשבט יהודה ובנימן מה שלא נאמר בסדומיים בסדומיים כתיב (בראשית ח) וחטאתם כי כבדה מאד אבל בשבט יהודה ובנימן נאמר (יחזקאל ט) ויאמר אלי עון בית ישראל ויהודה גדול במאד מאד א"ר תנחומא אית לי חורי ויגדל עון בת עמי מחטאת סדם ההפוכה כמו רגע ולא חלו בה ידים אותן לא פשטו ידיהם במצות ואלו פשטו ידיהם במצות הדא הוא דכתיב ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן וכל כך למה בשביל שהיו לברות למו:

1022 עי' איכ"ר פ"ד סי' י

(י) זכו נזיריה משלג אלו שהיו שותין את השלג צחו מחלב אלו שהיו שותין את החלב אדמו עצם מפנינים ספיר גזרתם ספיר זה דבר קל הוא א"ר פנחס מעשה באדם אחד שהלך למכור ספיר ברומי אמר לו הלוקח על מנת לבודקו אקחנו נתנו על גבי הסדין והתחיל מקיש עליו בפטיש נבקע הסדין ונחלק הפטיש והספיר עמד במקומו (ס"א ספיר גזרתם א"ר יודן כל גזירה וגזירה שהיתה בירושלים היתה קשה כספיר ואם תאמר רך הוא א"ר פנחס כו):

1023 עי' איכ"ר פ"ד סי' יא

(יא) חשך משחור תארם ר' אבא בר כהנא אמר כהדא חרתא ור' לוי אמר כהדא נאגא לא נכרו בחוצות א"ר אליעזר בר' צדוק אראה בנחמה אעפ"כ שהיה אבא כל אותן השנים אחר חורבן לא חזר גופו עליו כמות שהיה לקיים מה שנאמר צפד עורם על עצמם יבש היה כעץ (ס"א לא נכרו בחוצות א"ר אליעזר בר' צדוק מעשה בעני אחד שבא ועמד על פתח בית אבא אמר לי אבא צא וראה שמא מבני ירושלים הוא הלכתי ומצאתי אותה אשה שנשל שיערה ולא היה אדם יודע אם זכר אם נקבה היא ולא היתה תובעת אלא דבילה לקיים מה שנאמר לא נכרו בחוצות צפד עורם על עצמם):

משחור – הוא פחס: עגס – לשון מראה כמו (שמות כד) וכעגס השמים לטוהר קו"לר בלע"ז: לפד – נקמט ונתחצר ואין לו דמיון:

(ט) טובים היו חללי חרב מחללי הרעב, שחללי חרב היו רעב¹⁰²⁴ שהם יזובו מדקרים וחללי רעב פנוי פרסם ממאכל. מתנובת שדי:

שהם יזבו מדוקרים וגו' – חללי הרעב היו נפוחים מריח תנובות הקדה שהיו האויזים כולים בשר על העצבים חוץ לחומה והריח נכנס לתוך נפוחי הרעב וכריסן נזקעת ופרסם זכ והרי זה מיתת ניוול יותר מהרוגי חרב: מדוקרים – מזוקעים זין נפחת רעב זין זיקוע חרב קרוי דקירה: מתנובות שדי – משרסים ועצבים שמלקטים ואוכלים רב פרסם ומאוסם:

(י) ידי נשים רחמניות בשלו ידי נשים שהיו מרחמות על עניים, בשלו ילדיהן, והיו ילדיהן¹⁰²⁵ היו לברות למו בשבר להם לסעודה, ביום שברון הרעב שושברה כנסת עמי. בת עמי:

לברות – למאכל כמו (שמואל ז יב) ולא זרה אתם לחם (שם/שמואל ז' ג) להברות את דוד:

(יא) בלה ה' את חמתו שפך חרון אפו¹⁰²⁶ ויצת אש בציון ותאכל יסודתיה: בלה ה' את חמתו, שפך על ירושלים את חרון אפו, והבעיר באש להכה אש בציון, ותאכל יסודתיה.

¹⁰²⁴ עי' איכ"ר פ"ד סי' יב

(יב) טובים היו חללי חרב בחורבן ראשון שהיו מתים מריח עוכבנין אבל בחורבן האחרון לא היה עוכבנין מה היו עושין להם היו מביאים גדיים וצולין אותן במערבה של עיר והיה אותו הריח מפעפע בהם והיו מתים לקיים מה שנאמר שהם יזובו מדוקרים מתנובות שדי:

¹⁰²⁵ עי' איכ"ר פ"ד סי' יג

(יג) ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן ר' הונא בש"ר יוסי אמר אמר הקב"ה לא הניחו אותי לפשוט ידי בעולמי כיצד היתה לאחת מהן ככר אחת והיה בה כדי שתאכלנה היא ובעלה יום אחד וכיון שמת בנה של שכינתה היתה נוטלת אותו הככר ומנחמה אותה בה והעלה עליהם הכתוב כאלו בשלו ילדיהן למצות הה"ד ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן וכל כך למה בשביל שהיו לברות למו:

¹⁰²⁶ עי' איכ"ר פ"ד סי' יד

(יד) כלה ה' את חמתו שפך חרון אפו אמר ר' ארבע שפיכות לטובה וארבע שפיכות לרעה ארבע שפיכות לטובה שנא' (זכריה י"ב) ושפכתי על בית דוד ועל יושבי ירושלים רוח חן ותחנונים (יואל ג') והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר וגו' וגם על העבדים ועל השפחות בימים ההמה אשפוך את רוחי (יחזקאל ל"ט) ולא אסתיר עוד פני מהם אשר שפכתי את רוחי על בית ישראל נאם אדני אלהים וארבע שפיכות לרעה שנאמר (ישעיה מ"ב) וישפך עליו חמה אפו וביחזקאל כתיב (יחזקאל ט') בשפך את חמתך על ירושלים וכתוב שפך כאש חמתו והדין כלה ה' את חמתו שפך חרון אפו ויצת אש בציון כתיב (תהלים ע"ט) מזמור לאסף אלהים באו גוים בנחלתך לא הוה קרא צריך למימר אלא בכי לאסף נהי לאסף קינה לאסף ומה אומר מזמור לאסף אלא משל למלך שעשה בית חופה לבנו וסיידה וכיידה וציירה ויצא בנו לתרבות רעה מיד עלה המלך לחופה וקרע את הוילאות ושיבר את הקנים ונטל פדגוג שלו איבוב של קנים והיה מזמר אמרו לו המלך הפך חופתו של בנו ואת יושב ומזמר אמר להם מזמר אני שהפך חופתו של בנו ולא שפך חמתו על בנו כך אמרו לאסף הקב"ה החריב היכל ומקדש ואתה יושב ומזמר אמר להם מזמר אני ששפך הקב"ה חמתו על העצים ועל האבנים ולא שפך חמתו על ישראל הדא הוא דכתיב ויצת אש בציון ותאכל יסודותיה:

כלה ה' את חמתו – אשר בערה זו כמה שנים עתה כלה אותה בהנקמו מהם:

(יב) לא האמינו מלכי ארץ וכל יושבי תבל, כי יבוא
 נבוכדנצר הרשע ונבוזראדן הצורר לשחט עם בני ישראל
 באויב בשערי ירושלים: ¹⁰²⁷ כי יבא צר

(יג) מחטאת נביאיך ¹⁰²⁸ עונות
 פהגיה השפכים בקרבה דם
 ענתה מדת הדין וכן אמרה: לא היתה כל זאת כי אם
 מחטאת נביאיך שנבאו לה נבואת שקר, ומעונת פהגיה
 שהקטירו קטרת סמים לעבודה זרה, והם גרמו שישפך
 בתוכה דם נקיים.

¹⁰²⁷ עי' איכ"ר פ"ד סי' טו

(טו) לא האמינו מלכי ארץ וכל יושבי תבל ארבעה מלכים היו מה שתבע זה לא תבע זה ואלו
 הן דוד ואסא יהושפט וחזקיהו דוד אמר (תהלים י"ח) ארדפה אויבי ואשיגם וגו' א"ל הקב"ה אני
 עושה כן הה"ד (שמואל א' ל') ויכם דוד מהנשף ועד הערב למחרתם מהו למחרתם ריב"ל אמר
 לשתי לילות ויום אחד והיה הקב"ה מאיר לו בלילות בזיקין וברקים כמה דתנינן תמן על הזיקין
 ועל הזועות ועל הברקים הדא הוא דכתיב (תהלים י"ח) כי אתה תאיר נרי וגו' עמד אסא ואמר אין
 בי כח להרוג להם אלא אני רודף אותם ואתה עושה אמר לו אני עושה שנאמר (ד"ה ב' י"ד)
 וירדפם אסא וגו' כי נשברו לפני ה' ולפני מחנהו וישאו שלל הרבה מאד לפני אסא אין כתיב כאן
 אלא לפני ה' ולפני מחנהו עמד יהושפט ואמר אני אין בי כח לא להרוג ולא לרדוף אלא אני אומר
 שירה ואתה עושה אמר לו הקב"ה אני עושה שנאמר (שם כ') ובעת החלו ברנה ותהלה וגו' עמד
 חזקיהו ואמר אני אין בי כח לא להרוג ולא לרדוף ולא לומר שירה אלא אני ישן על מטתי ואתה
 עושה אמר לו הקב"ה אני עושה שנאמר (מלכים ב' י"ט) ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך ה' ויך
 במחנה אשור וגו' כמה נשתייר מהן רב אמר עשרה שנאמר (ישעיה י') ונער יכתבם שכן דרכו של
 נער להיות כותב י"ד ר' אליעזר אומר ששה שכן דרכו של נער להיות שורט שריטה ר' יהושע
 אומר חמשה שנאמר (שם י"ז) שנים שלשה גרגרים בראש אמיר ר' יהודה בר' סימון אמר תשעה
 הה"ד (שם) וארבעה חמשה בסעיפיה פוריה ר' תנחום בר חנילאי אמר ארבעה עשר הה"ד (שם)
 שנים שלשה גרגרים בראש אמיר ארבעה חמשה בסעיפיה פוריה בין כדברי אלו בין כדברי אלו
 הכל מודים שנבוכדנצר אחד מהם היה אלא כיון שאמר לו הקב"ה עלה והחריב בהמ"ק אמר לא
 בעי אלא מצמצמא יתי מיעבד לי כמה דעבד לסבי מה עשה בא וישב בדפני של אנטוכיא ושלח
 נבזראדן רב טבחים להחריב את ירושלים עשה שם שלש שנים ומחצה בכל יום מקיף את
 ירושלים ולא היה יכול לכבשה וכיון שלא היה יכול לכבוש בקש לחזור נתן הקב"ה בלבו התחיל
 ממדד בחומה והיתה שוקעת בכל יום טפחיים ומחצה עד ששקעה כלה וכיון ששקעה כלה נכנסו
 השונאים לירושלים על אותה שעה הוא אומר לא האמינו מלכי ארץ וכל יושבי תבל כי יבא צר
 ואויב בשערי ירושלים:

¹⁰²⁸ עי' איכ"ר פ"ד סי' טז

(טז) מחטאת נביאיך ר' יודן שאל לר' אחא היכן הרגו את זכריה בעזרת ישראל או בעזרת נשים
 א"ל לא בעזרת ישראל ולא בעזרת נשים אלא בעזרת כהנים ולא נהגו בדמו לא כדם צבי ולא כדם
 איל תמן כתיב (ויקרא י"ז) ואיש איש מבית ישראל אשר יצוד ציד חיה או עוף וגו' וכסהו בעפר
 ברם הכא כתיב (יחזקאל כ"ד) כי דמה בתוכה היה על צחיח סלע שמתהו לא שפכתהו על הארץ
 לכסות עליו עפר וכל כך למה להעלות חמה ולנקום נקם נתתי את דמה על צחיח סלע לבלתי
 הכסות שבע עבירות עברו ישראל באותו היום הרגו כהן ונביא ודיין ושפכו דם נקי וחללו את
 השם וטמאו את העזרה ושבת ויום הכיפורים היה וכיון שעלה נבזראדן חזייה לדמיה דזכריה
 דהוה קא רתיח אמר להון מאי האי אמרו ליה דם פרים וכבשים אייתי פרים וכבשים ולא אידום
 אייתי כל מיני דמים ולא אידום אמר להון אי אמריתו לי מוטב ואי לא אנא מסריקנא לבישרא
 דהנך אינשי במסריקין דפרזלא ולא אמרו ליה והשתא דאמר להו לית הכי אמרו ליה מה נכסי מינך
 נבייא כהנא הוה לן והוה מוכיח לן לשום שמיא קבילו לא קבילנא מיניה אלא קאימנא עילויה

מחטאת נביאיה – של שקר היתה לה הרעה הזאת:

(יד) נָעו עֹרִים בַּחוּצוֹת¹⁰²⁹ נִגְאָלוּ נָעו עֹרִים בַּחוּצוֹת, נִגְאָלוּ בְּדַם הַרוּגֵי חֶרֶב. וּמִפְּנֵי שְׁלֵא בְּדָם בְּלֹא יוֹכְלוּ יִגְעוּ בְּלִבְשֵׁיהֶם: הָיוּ יְכוֹלִים לְרֹאוֹת, נִגְעוּ בְּלִבְשֵׁיהֶם.

נעו עורים בחוצות – כשהיו העורים הולכים בשוק היו נעים ורגליהם נשמטים כדם ההרוגים שהיו הרשעים הורגים בתוכה: נגאלו כדם – נתלכלכו כדם עד אשר לא יוכלו הקרוצים אליהם ליגע בלבשיהם והיו קוראים אליהם:

(טו) סוּרוּ טָמֵא קְרָאוּ לְמוֹ¹⁰³⁰ סוּרוּ סוּרוּ מִטָּמֵא קְרָאוּ הַגּוֹיִם, סוּרוּ סוּרוּ אֶל תִּגְעוּ בָהֶם, כִּי סוּרוּ אֶל תִּגְעוּ כִּי נָצוּ גַם נָעוּ אָמְרוּ הַכְּעִיסוּ יָגַם גְּלוּ. אָמְרוּ בְּהִיוֹתָם בְּשִׁלּוֹתָם, שְׁפִיץ הַעַמִּים בְּגוֹיִם לֹא יוֹסִיפוּ לָגוּר: לֹא יוֹסִיפוּ לָגוּר.

סורו – מעלינו אתם הטמאים המלוכלכים כדם: כי נאו – לשון סרחון ולכלוך כמו (ויקרא א) כמו

וקטלינן ליה אמר להון אנא פייסנא ליה אייתי סנהדרי גדולה שחט עילויה ולא נח שחט סנהדרי קטנה עילויה ולא נח אייתי פירחי כהונה שחט עלויה ולא נח שחט תינוקות של בית רבן עילויה ולא נח גחין עילויה א"ל זכריה טובים שבעמך איבדתי רצונך שיאבדו כולם לאלתר נח והרהר נבזרואדן הרשע תשובה ואמר ומה מי שמאבד נפש אחת מישראל כך כתיב בו (בראשית ט) שופך דם האדם באדם דמו ישפך אותו האיש שאיבד נפשות הרבה עאכ"ו מיד נתמלא הקב"ה רחמים ורמז לדם ונבלע במקומו על אותה שעה הוא אומר מחטאת נביאיה עונות כהניה השופכים בקרבה דם צדיקים:

¹⁰²⁹ עי' איכ"ר פ"ד סי' יז

(יז) נעו עורים בחוצות סומין שבהם אמרו מי יראה לנו אותו מקום שהרגו את זכריה שנלך ונחבקנו ונשקנו לקיים מה שנאמר נעו עורים בחוצות נגואלו בדם חגרין שבהם מה היו אומרין מי יראה לנו את הדם של זכריה שנלך ונפרכס בה לקיים מה שנאמר בלא יוכלו יגעו בלבושיהם:

¹⁰³⁰ עי' איכ"ר פ"ד סי' יח

(יח) סורו טמא קראו למו ר' חנינא פתר קרא בבנות ציון הדא הוא דכתיב (ישעיה ג) ויאמר ה' יען כי גבהו בנות ציון ותלכנה נטויות גרון וגו' הויין שייפן ברומיהון ומהלכן בגסות הרוח ותלכנה נטויות גרון כשהיתה אחת מהן לובשת את תכשיטיה היתה מטה מכאן ולכאן את גרונה בשביל להראות את תכשיטיה ומסקרות עינים ר' אסי דקיסרין אמר שהיו משקרות את עיניהם בסיקרא ורשב"ל אמר בקלורית אדומה הלוך וטפוף תלכנה כשהיתה אחת מהן ארוכה היתה מביאה שתי קצרות אחת מכאן ואחת מכאן כדי שתראה טפח על גביהן וכשהיתה אחת מהן קצרה היתה לובשת קרקוסין עבים כדי שתראה ארוכה וברגליהם תעכסנה ר' יוסי אומר שהיתה צרה צורת דרקין על מנעליה ורבנן אמרין שהיתה מביאה זפק של תרנגול וממלא אותו אפרסמון ונותנת אותו בין עקיבה למנעלה וכשהיתה רואה כת של בחורים היתה דופקת עליו והיה אותו הריח מפעפע בהן כארס הזה של עכנא והיה ירמיה אומר להם עשו תשובה עד שלא יבאו אויבים אמרו לו אם יבאו אויבים עלינו מה הן יכולין לעשות לנו הה"ד (שם ה') האומרים ימהר יחישה מעשהו למען נראה ותקרב ותבואה עצת קדוש ישראל ונדעה דוכסא רואה אותי ונוטלני ומושיבני עמו בקרונין אמר הקב"ה לירמיה נדע דמאן יהא קיימת או דילן או דיליה וכיון שגרמו עונות ובאו שונאיהן היו מתקשטות ויוצאות לפניהם כזונות דוכסא רואה אותה ונוטל אותה אפרכוס רואה אותה ונוטל אותה איסטרטוליס רואה אותה ונוטל אותה ומושיבה עמו בקירונין אמר הקב"ה ולא קימא דידי וקימא דילהון מה עשה (שם ג') ושפח ה' קדקד בנות ציון ר' אלעזר ור' יוסי בר' חנינא ר' אלעזר אמר הלקה אותן בצרעת הא מה דאת אמר (ויקרא י"ד) ולשאת ולספחת ולבהרת ר' יוסי בר' חנינא אמר העלה על ראשיהם משפחות משפחות של כנים ור' חייא בר' אבא אמר עשאן שפחות מכודניות מהו מכודניות אמהן משעבדן ר' ברכיה וחלפי בר' זביד בשם ר' איסי מהו ושפח ושפע כדי לשמור זרע קדש שלא יתערב בעמי הארצות אמר הקב"ה יודע אני שאין עובדי כוכבים בדילין מן הצרעת מה עשה (שם) וה' פתחן יערה רמז הקב"ה למעיינם והיה מוציא דם עד שממלא כל הקרונין והיה אותו השלטון נועצה ברומח ונותנה לפני קרונין והיתה קרונין עוברת עליהן ומפסקתן הוא שירמיה אומר סורו טמא קראו למו סורו סורו אל תגעו ר' אבא אמר לשון יוני הוא סירון סירון כי נצו גם נעו ר' חנינא אמר לא גלו ישראל עד שניאצו להקדוש ברוך הוא ור' סימון אמר לא גלו ישראל עד שנעשו בעלי מצות להקב"ה:

מוראתו בנוכחה למתרגמינו באוכליה כד חזרו מנחם: גם נעו – נשמטו בדם:

(טז) פְּנֵי ה' הִלְקֶם¹⁰³¹ לֹא יוֹסִיף מִלְפָּנֵי ה' הִרְחִקוּ, לֹא יוֹסִיף לְהַבִּיט בָּהֶם. וּמִפְּנֵי זֶה לְהַבִּיטֶם פְּנֵי כְהֲנִים לֹא נִשְׂאוּ זְקֵנִים וְזְקֵנִים) לֹא תִנְנוּ: חֲמָלוּ.

פני ה' חלקם – פנים של זעם מאת הקדוש ברוך הוא חלקם והפרידם בגוים למען אשר פני הכהנים לא נשאו בהיותם בשלוותם:

(יז) עוֹדֵינָה (עוֹדֵינָה) תִּבְלִינָה¹⁰³² עוֹד הָיוּ מִצְפּוֹת עֵינֵינוּ לְיַחַל אֶל מְסִיעֵנוּ, שֶׁהֵינּוּ מִמְתִּינִים עֵינֵינוּ אֶל עֲזָרְתָנוּ הַבֵּל בְּצַפְיָתָנוּ לְנִכְרִים שֶׁנִּהְפְּכוּ לָנוּ לְמִשְׁחִית, בְּצַפְיָתָנוּ אֲשֶׁר צָפִינוּ אֶל צָפֵינוּ אֶל גּוֹי לֹא יוֹשִׁיעַ: הַנִּכְרִים, שֶׁהֵם עִם אֲשֶׁר לֹא יוֹשִׁיעַ.

עודינו תכלינה עינינו אל עזרתנו הכל – כשצאה עלינו הרעה עדיין היו עינינו כופות אל חיל פרעה שנאמר בהם (ישעיה ל) ומכרים הכל וריק יעזורו שהיו מבטיחים אותנו עזרה ולא באו כמו שנאמר בהם (ירמיה לז) הנה חיל פרעה היוצא לכם לעזרה שב לארצו מכרימה, מנינו במדרש קינות שהיו באים בספינות רמו הקדוש ברוך הוא לים והאיף לפנייהם נודות נפוחים כמין מעי אדם ננערים במים אמרו זה לזה הנודות הללו הם אבותינו אנשי מכרים שטבעו בים מחמת היהודים הללו ואנחנו יולאים לעזרתם עמדו וחזרו לאחוריהם: כפינו – חכינו:

(יח) צָדוּ צַדוּ צַעֲדֵינוּ מְלֻכָת¹⁰³³ שׁוֹמְמִים הֵם שֶׁבִּילְנוּ מְלָלְתָ בְּטַח בְּרַחֲבוֹתֵינוּ. אֲמַרְנוּ: בְּרַחֲבוֹתֵינוּ קָרַב קָצִינוּ מְלֵאוּ יָמֵינוּ קָרַב קָצֵנוּ, מְלֵאוּ יָמֵינוּ, כִּי בָא קָצֵנוּ. כִּי בָא קָצֵנוּ:

לדו לעדינו – אויבינו ארבו את לעדינו מלכת ברחובותינו כמו (שמות כא) ואשר לא לדה (שמואל א כד) ואתה לדה את נפשי:

(יט) קָלִים הָיוּ רִדְפֵינוּ¹⁰³⁴ מִנְשָׂרֵי קָלִים הָיוּ רִדְפֵינוּ, יוֹתֵר מִנְשָׂרֵי שָׁמַיִם. עַל הַהָרִים רִדְפוּנוּ, שָׁמַיִם עַל הַהָרִים הִלְקֵנוּ בַּמִּדְבָּר בַּמִּדְבָּר אָרְבוּ לָנוּ.

¹⁰³¹ ע"י איכ"ר פ"ד סי' יט

(יט) פני ה' חלקם החליקו מן מאה מאה מן מאתים מאתים דתמן צווחין למאתן מאתן:

¹⁰³² ע"י איכ"ר פ"ד סי' כ

(כ) עודינו תכלינה עינינו מה היו עושין עשרת השבטים היו משלחין שמן למצרים ומביאין תבואה ומשלחין לבבל שאם יבואו שונאים יהיו להם כדי לסייען הה"ד (הושע י"ב) וברית עם אשור יכרותו ושמן למצרים יובל פעם אחת באו שונאין ושלחו אצל פרעה נכה כשהוא מפרש בים הגדול רמז הקב"ה לשלדותיהן והיו שטין על פני המים אמרו אלו לאלו מה טיבן של שלדות הללו אמר להם אבותיהם של אלו תחת אבותיכם עמדו ועמדו והטביעו אותם במים אמרו וכך עשו לאבותינו ואנחנו הולכים ומסייעין להם מיד חזרו הה"ד (ירמיה ל"ז) הנה חיל פרעה היוצא להם לעזרה שב לארצו אל מצרים לכך נאמר בצפיתנו צפינו אל גוי לא יושיע:

¹⁰³³ ע"י איכ"ר פ"ד סי' כא

(כא) צדו צעדינו מלכת ברחובותינו וגו' חמשים ושתים שנה עשתה ביתר אחר חורבן הבית ולמה נחרבה על שהדליקו נרות לחורבן בית המקדש ולמה הדליקו אמרו הבולויטין שבירושלים היו יושבין באמצע המדינה וכד הוה סליק חד מנהון לצלאה אמרו ליה בעית לאיעבדא בולויטין אמר להו לא בעית לאיעבדא ארכונטיס אמר להו לא אמרי ליה מבגין דשמעינה דאית לך חד איסא את בעי מזבנא יתיה לי אמר לו לית בדעתי והוה כותב ומשלח אוניתיה לבר ביתיה אין אתי גבר פלוני לא תשבקוניה מיעל לאיסיא דהוה מזבנא לי והוה אמר ההוא גברא הלואי איתברת ריגליה דההוא גברא ולא סליק להדא זותא הה"ד צדו צעדינו צדיאה אורחא מלהלכא באילין פלטיאיתא קרב קצנו קיצא דההוא ביתא מלאו ימינו יומא דההוא ביתא אף אינון לא פשת להון טב דכתב (משלי י"ז) שמח לאיד לא ינקה:

אָרְבוּ לָנוּ:

הַמְלִיךְ יֵאָשְׁהוּ שְׁהִיָּה חֲבִיב לָנוּ כְּנִשְׁמַת רוּחַ חַיִּים אֲשֶׁר
בְּשַׁחֲתוֹתֵם אֲשֶׁר אָמַרְנוּ בְּצִלוֹ
שְׁחִיתוֹת הַמְצַרִּים, שְׁהֵינּוּ אוֹמְרִים עָלֵינוּ: בְּצֹל זְכוֹתוֹ נַחֲיָה
בֵּין הַגּוֹיִם.

מַשִּׁיחַ ה' – הוּא יֵאָשְׁהוּ כְּמוֹ שְׁנֹאמַר (דְּבָרֵי הַיָּמִים ז' ל"ה) וַיִּקְוֶנּוּ יִרְמִיָּהוּ עַל יֵאָשְׁהוּ: בְּשַׁחֲתוֹתֵם –
בְּגוֹמוֹת שַׁחֲפָרוֹ:

יְשִׁישֵׁי וְשִׁמְחֵי בַת אָדוֹם¹⁰³⁶
יִוְשְׁבֵי וְיִוְשְׁבֵי בְּאֶרֶץ עֹזֶן גַּם
רְנִי וְצַהֲלֵי בַת אָדוֹם, הַיּוֹשֶׁבֶת בְּאֶרֶץ עֹזֶן, (לְפִי נֹסַחַת
תְּרַגּוּם: רְנִי וְצַהֲלֵי הָעִיר הַבְּנוּיָה בְּאֶרֶץ אֶרְמֹנִיָּא)
בְּאֶכְלוֹסִין רַבִּים מְעַמִּים נְכָרִים, גַּם עָלֶיךָ עֲתִידָה לְבוֹא
פְּרָעוֹת וַיִּנְחָרִיבוּ אוֹתָךְ הַפְּרָסִיִּים, וְתַעֲבֹר עָלֶיךָ כּוֹס שֶׁל
פְּרָעוֹת, תִּשְׁתַּכְּרִי וְתִתְרוֹקְנִי.

שִׁישֵׁי וְשִׁמְחֵי זֶת אֲדוֹם – נִתְנַבֵּא יִרְמִיָּהוּ עַל חוֹרְבַן זֵית שְׁנֵי שִׁיחֵיכֶוּהוּ רוֹמַיִים: שִׁישֵׁי וְשִׁמְחֵי – לְפִי
שְׂעָה אֲזַל סוֹפֵךְ שָׁגַם עָלֶיךָ תַעֲבֹר כּוֹס הַפּוֹרְעָנוֹת וְתַשְׁכְּרֵי מִמֶּנּוּ: וְתַתְּעֵרִי – וְתַקִּיאִי כְּמוֹ (בְּרַחֲשֵׁית
כז) וְתַתְּעֵרִי כֹּהֵ:

תָּם עֹזֶן בַּת צִיּוֹן¹⁰³⁷ לֹא
תָּם עֹזֶן בַּת צִיּוֹן, וְתוֹשְׁעֵי עַל יְדֵי הַמְּלִיךְ
הַמְּשִׁיחַ וְאַלְיָהוּ הַפֶּהֶן הַגְּדוֹל, וְלֹא יוֹסִיף ה' שְׁנִית
לְהַגְלוֹתְךָ. וּבְאוֹתָהּ הָעֵת אֶפְקֹד עֹזֶן בַּת אָדוֹם הַבְּנוּיָה

¹⁰³⁴ עי' איכ"ר פ"ד סי' כב

(כב) קלים היו רודפינו מנשרי שמים טרכינוס שחיק עצמות ילדה אשתו בליל תשעה באב והיו כל ישראל אבלים נשתתק הולד בחנוכה אמרו ישראל נדליק או לא נדליק אמרו נדליק וכל מה דבעי לימטי עלן ימטא אדליקו אזלון ואמרון לישן ביש לאשתו של טרכינוס אילין יהודאין כד ילידת הוון מתאבלין וכד מיית ולדא אדליקו בוצינייא שלחה וכתבה לבעלה עד דאת מכבש ברברייין בא וכבוש אילין יהודאין דמרדו בך סליק לאילפא וחשיב למיתי בעשרה יומין ואיתיתיה רוחא בה' יומין אתא ואשכחינון דהוו עסקין בהדין פסוקא (דברים כ"ח) ישא ה' עליך גוי מרחוק מקצה הארץ כאשר ידאה הנשר אמר להו אנא הוא נשרא דחשיבית למיתי בעשרה יומין ואיתיתני רוחא בחמשא יומין הקיפן לגיונותיו והרגן אמר לנשים השמיעו ללגיונותי ואם לאו אני עושה לכם כדרך שעשיתי לאנשים אמרו עביד בארעאי מה דעבדת בעילאי מיד הקיפן לגיונותיו והרגן ונתערבו דמים של אלו בדמים של אלו והיה הדם בוקע והולך עד שהגיע לקיפרוס נהר על ההרים דלקונו ר' איבו אמר שהיו דולקין אחר המעביות ר' יעקב דכפר חנין אמר אלו שהציתו אש בירושלים ורבנן אמרי אלו דולקיהן של ישראל לכך נאמר על ההרים דלקונו:

¹⁰³⁵ עי' איכ"ר פ"ד סי' כג

(כג) רוח אפינו משיח ה' ר' ור' ישמעאל בר' יוסי היו יושבים ופושטין במגילות קינות ערב תשעה באב שחל להיות בשבת עם חשכה שיירו בה אלפא ביתא אחת אמרו אנו יוצאים וגומרין אותה למחר וכשעלה רבי לביתו נכשל באצבעו אמר על עצמו (תהלים ל"ב) רבים מכאובים לרשע אמר לו ר' ישמעאל בר' יוסי אלו היינו עוסקין בענין הזה והגיעך כך כך הייתי אומר עכשיו עאכ"ו רוח אפינו וגו' כיון שעלה רבי לביתו נתן על המכה ספוג יבש וקשר עליה גמי בחוץ א"ר ישמעאל בר' יוסי ממנו למדנו שלשה דברים לא שספוג מרפא אלא שהוא משמר את המכה גמי מבית מוכן ואין קורין בכתבי הקדש אלא מן המנחה ולמעלה אבל שונין בהם ודורשין בהם ואם היו צריכין לבדוק ולקרות מביאין וקורין שמואל אמר חרס כל שהוא ר' זעירא בשם ר' שמואל אמר מגופת חבית וחרסית מותר לטלטלן בשבת השליכן לאשפה אסור לטלטלן בשבת (שם) והבוטח בה' חסד יסובבנו ר' אלעזר בצראה ור' תנחום בשם ר' אחא אמרו אפילו רשע וחוזר בו הקב"ה מקבלו שנאמר והבוטח בה' חסד יסובבנו:

¹⁰³⁶ עי' איכ"ר פ"ד סי' כד

(כד) שישי ושמחי בת אדום זו קיסרין יושבת בארץ עוץ זו פרס גם עליך תעבר כוס תשכרי ותתערי:

אָדום גָּלָה עַל חַטָּאתֶיךָ: וְהִמְלֵאָה אֶכְלוֹסִין, וַיָּבֹאוּ הַפְּרָסִים וַיִּצְיָקוּ לָךְ וַיַּחְרִיבוּ אוֹתָךְ, כִּי גָלוּי לְפָנַי ה' חֲטָאִיךָ.
תס עונך צת ציון – לקית על כל חטאותיך: לא יוסיף להגלותך – מגלות אדום ולהלן עוד:

פרק ה

(א) זָכַר ה' מָה הָיָה לָנוּ¹⁰³⁸ הַבַּיִת הַזֶּה זָכוֹר ה' מָה שָׁנְגָזַר לְהִיּוֹת לָנוּ, הַבֵּט מִשָּׁמַיִם וּרְאֵה אֶת הַבַּיִתָּה וּרְאֵה אֶת הַרְפָּתָנוּ: הַרְפָּתָנוּ.

(ב) נַחֲלָתָנוּ נִהְפְּכָה לְזָרִים בְּתֵינוּ נַחֲלָתָנוּ נִהְפְּכָה לְזָרִים, בְּתֵינוּ לְעַמִּים נְכָרִים. לְנְכָרִים¹⁰³⁹.

(ג) יְתוּמִים הָיִינוּ אֵין {וְאֵין} אָב¹⁰⁴⁰ הָיִינוּ דוֹמִים לִיתוּמִים שָׂאִין לָהֶם אָב, אַמּוֹתֵינוּ כְּאֻמּוֹת נִחֲלָתָנוּ כְּאֻמּוֹת: שְׁהִלְכּוּ בְּעַלְיָהֶם לְמַדִּינוֹת הַיָּם וּמִסְפָּקוֹת הֵן אִם עוֹדֵם קָיָמִים.

¹⁰³⁷ עי' איכ"ר פ"ד סי' כה

(כה) תם עונך בת ציון ר' חלבו בשם ר' יוחנן אמר טובה היתה הסרת טבעתו של פרעה על ישראל במצרים מארבעים שנה שנתנבא עליהם משה לפי שבזה היתה גאולה ובזה לא היתה גאולה רשב"ל אמר טובה היתה הסרת טבעתו של אחשורוש על ישראל במדי מששים רבוא נביאים שנתנבאו בימי אליהו למה שבזה היתה גאולה ובזה לא היתה גאולה ורבנן אמרי טובה היתה מגילת קינות על ישראל ממ' שנה שנתנבא עליהם ירמיה למה שבה נטלו ישראל איפכו שלימה על עוונותיהם ביום שחרב בית המקדש הה"ד תם עונך בת ציון פקד עונך בת אדום א"ר פנחס בשם ר' הושעיה למה נבראו היסורים להתלות בית דאית להון למיזל הה"ד תם עונך בת ציון פקד עונך בת אדום גלה על חטאתיך ודכוותיה לקיים מה שנאמר (דברים ז') והסיר ה' ממך כל חלי וגו' ואמר ר' פנחס בשם רבי הושעיה למה נבראו היסורין להתלות בית דאית להון למיזל הלא הוא דכתיב ונתנם בכל שונאיך ודכוותיה (עובדיה א') חזון עובדיה כה אמר ה' אלהים לאדום שמועה שמענו מאת ה' וציר בגוים שלח קומו ונקומה עליה וגו' והדין פסוקא תם עונך בת ציון לא יוסיף להגלותך וגו' סליק אלפא ביתא רביעאה:

¹⁰³⁸ עי' איכ"ר פ"ה סי' א

(א) זָכוֹר ה' מָה הָיָה לָנוּ ר' יצחק פתח (משלי ל') זרזיר מתנים או תיש בנוהג שבעולם אדם מגדל שני זרזירין בתוך ביתו אחד גדול ואחד קטן כובש את הגדול לפני הקטן בשביל לחוס על ממונו א"ר ברכיה אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע הכתבת לנו בתורתך (דברים כ"ה) זכור את אשר עשה לך עמלק לי עשה ולך לא עשה לא החריב את מקדשך רבנן אמרין אמרו ישראל לפני הקב"ה או שלך ואומות העולם שלך מפני מה אין אתה חס על אומתך ומלך אלקום עמו א"ר יצחק אמרו ישראל לפני הקב"ה שכחה מצויה בנו אבל אין שכחה מצויה בך ואין שכחה לפניך לפיכך את זכור (תהלים קל"ז) זכור ה' לבני אדום את יום ירושלים האומרים ערו עד היסוד בה רבי אבא בר כהנא אמר פגרו ור' לוי אמר פנון פנון מאן דאמר פגרו פגרו הה"ד (ירמיה נ"א) חומות בבל הרחבה ערער תתערער מאן דאמר פנון פנון הה"ד עד היסוד בה אפילו יסודותיה מטון הביטה וראה את חרפתנו ר' יודן אמר הבטה מקרוב וראייה מרחוק הבטה מקרוב שנאמר (מלכים א' י"ט) ויבט והנה מראשותיו עוגת רצפים וראייה מרחוק שנאמר (בראשית כ"ב) וירא את המקום מרחוק ר' פנחס אומר הבטה מרחוק שנאמר (תהלים פ') הבט משמים וראה וראייה מקרוב שנאמר (בראשית ל"ב) וירא כי לא יכול לו ויגע בכף ירכו:

¹⁰³⁹ עי' איכ"ר פ"ה סי' ב

(ב) נַחֲלָתָנוּ נִהְפְּכָה לְזָרִים בְּאִיזוֹ הַפְּכָה כְּמַהֲפַכַת סְדוּם יִרְמִיָּה קוֹרָא אוֹתָהּ נַחֲלָתָנוּ יִשְׁעִיהָ קוֹרָא אוֹתָהּ (יִשְׁעִיהָ ס"ד) בֵּית קִדְשֵׁנוּ וּתְפָאֲרָתָנוּ בָּא אֶסֶף וְאִמַּר לֹא נַחֲלָתָנוּ הִיא וְלֹא בֵּית קִדְשֵׁנוּ וּתְפָאֲרָתָנוּ הִיא אֲלֵא בְּאוֹ גוֹיִם לְתוֹךְ שֶׁלךְ הַדָּא הוּא דְכָתִיב (תְּהִלִּים ע"ט) אֱלֹהִים בְּאוֹ גוֹיִם בְּנַחֲלָתָךְ שְׂמָאוֹ אֵת הֵיכַל קִדְשְׁךָ שְׂמֹוֹ אֵת יְרוּשָׁלַיִם לְעֵינַיִם:

¹⁰⁴⁰ עי' איכ"ר פ"ה סי' ג

(ד) מימינו בכסף שתינו¹⁰⁴¹ עצינו מימינו בכסף שתינו, עצינו בדמים יבאו. במחיר יבאו:

מימינו בכסף שתינו – שהיינו יראים לשאוב מים מן הנהר מפני האויבים והיינו קונים מהם כסף:

(ה) על צוארנו נרדפנו¹⁰⁴² יגענו על מפרקת צוארנו הטעינונו פשהינו הולכים בשבי. ראה נבוכדנצר הרשע ששרי בני ישראל הולכים ריקם, צנה לתפר ספרי תורה ולעשות מהם אמתחות, ומלאו אותם מן החצץ שעל שפת פרת, והטעינם על צוארם, וכאותו זמן יגענו ולא היה לנו מנוח.

על צוארנו נרדפנו – בעול עבודה קשה: יגענו – לראסוף ממון ונכסים: ולא הונח לנו – יגיענו בדינו כי האויבי גובים וחוטפים הכל במסים וגולגליות וארנוניות:

(ו) מצרים נתנו יד¹⁰⁴³ אשור לשבע למצרים נתנו פנינו כדי להתפרנס, ולאשור לשבע להם. להם:

מכרים נתנו יד – דרך אדם הנופל ורוצה לעמוד מושיט יד למי שאכלו לעזור לו ואף כאן למכרים הושטנו יד שיעזרונו: ולאשור – שישבענו בלחמם: נתנו – כמו נתנו דגשות הנו"ן משמשת במקום נו"ן שנייה וכן (דברי הימים א' כט) כי ממך הכל ומיידך נתנו לך וכן (בראשית לד) ונתנו את בנותינו לכס:

(ז) אבותינו חטאו אינם (ואינם)¹⁰⁴⁴ אבותינו חטאו ואינם בעולם, ואנחנו אחריהם עונתיהם אנחנו (ואנחנו) עונתיהם סבלנו: נשאנו.

(ג) יתומים היינו ואין אב ר' ברכיה בשם ר' לוי אמר אמר להם הקב"ה לישראל אתם בכיתם ואמרתם לפני יתומים היינו ואין אב חייכם אף הגואל שאני עתיד להעמיד מכם במדי לא יהיה לו אב ואם הה"ד (אסתר ב') ויהי אומן את הדסה היא אסתר בת דודו כי אין לה אב ואם:

¹⁰⁴¹ עי' איכ"ר פ"ה סי' ד
(ד) מימינו בכסף שתינו פעם אחת עלו המציקים ונטלו פתן וייגן ושמגן ומימיהן חזרו ומכרו אותם להם אמרו אוי לנו שנתקיים בנו הפסוק הזה מימינו בכסף שתינו עצינו במחיר יבאו:

¹⁰⁴² עי' איכ"ר פ"ה סי' ה
(ה) על צוארנו נרדפנו אדריאנוס שחיק עצמות פקיד ואמר אי דאתינן משכחנן שיערא ביהודאי ארימון ראשיה מיניה הה"ד על צוארנו נרדפנו ד"א על צוארנו נרדפנו על שבגדנו בצוארנו ביום צרה יגענו ולא הונח לנו נבוכדנצר שחיק עצמות צוה לנבזראדן ואמר ליה אלההון דאינון מקבל בעלי תשובה הוא וידו פשוטה לקבל שבים כיון דאת כביש להון לא תשבקינן דיצלון דלא יעבדון תיובתא ואלההון ירחם עליהון וההוא גברא נחית בשחור אפין אלא לא תהי מפלי עליהון כיון דכבש יתהון כד הוה קאים חד מנהון הוה נסיב ליה ומפסל ליה איברים איברים טריף ליה קומיהון ואינון מהלכין בעל כרחיהון שלא בטובתהון א"ר יהושע בן לוי נבזראדן הוא אריוך ולמה נקרא שמו אריוך שהיה נוהם על השביה כאריה עד שהגיעו לפרת כיון שהגיעו לפרת אמרו להון לחילותא שבקינן דניחון די מן כדון לית אלההון חוזר עליהון הה"ד (תהלים קל"ז) על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו עד לשם לא ישבנו:

¹⁰⁴³ עי' איכ"ר פ"ה סי' ו
(ו) מצרים נתנו יד אשור לשבוע לחם מה היו עשרת השבטים עושין היו משלחין שמן למצרים ומביאין תבואה ומשלחין לאשור שאם יבאו שונאים יהיו כדי לסייען הה"ד (הושע י"ב) וברית עם אשור יכרותו ושמן למצרים יובל:

¹⁰⁴⁴ עי' איכ"ר פ"ה סי' ז
(ז) אבותינו חטאו ואינם אמר להון הקב"ה בדיכון קיימין ד"א אמרו להון קיימין בדילנא:

(ח) עבדים משלו בנו פרק אין בני חם שנתנו לעבדים לבני שם, הם שלטו בנו, ואין מידם מצייל.¹⁰⁴⁵

(ט) בנפשנו נביא לחמנו מפני בסכנת נפשנו נביא לחם לפרנסתנו, מפני ההורגים בחרב הרב המדבר.¹⁰⁴⁶

בנפשנו נביא לחמנו – בסכנת נפשנו היינו מסוכנים כשהיינו מביאי מזונותינו מן הקדה מפני חרב המדבר:

(י) עורנו כתנור נכמרו מפני עורנו כתנור השחרו, מפני נפחות רעב. זלעפות רעב.¹⁰⁴⁷

נכמרו – נתחממו וכן (בראשית מג) כי נכמרו רחמיו ובלשון גמרא יש הרבה על הכומר של ענבים מכמר בישראל: זלעפת רעב – כמו (תהלים יא) ורוח זלעפות לשון טריפה:

(יא) נשים בציון ענו¹⁰⁴⁸ בתלת נשים שהיו נשואות בציון לאיש, ענו על ידי הארמיים. בערי יהודה: בתלת בערי יהודה על ידי הפשדים.

(יב) שרים בידם נתלו¹⁰⁴⁹ פני שרים בידם נתלו, פני זקנים לא נהדרו. זקנים לא נהדרו:

(יג) בחורים טחון נשאו¹⁰⁵⁰ ונערים בחורים נשאו רחים, ונערים בתלית עץ כשלו.

¹⁰⁴⁵ עי' איכ"ר פ"ה סי' ח
(ח) עבדים משלו בנו אלו מצרים פורק אין מידם אילולי משה ד"א עבדים משלו בנו אלו ארבע מלכיות פורק אין מידם אילולי הקב"ה:

¹⁰⁴⁶ עי' איכ"ר פ"ה סי' ט
(ט) בנפשנו נביא לחמנו ארשב"ג הראשונים על ידי שהריחו מקצת צרתן של ארבע מלכיות קצרה רוחן אבותינו כתיב בהון (במדבר כ"א) ותקצר נפש העם בדרך דניאל אמר (דניאל ז') אתכרית רוחי אנה ישעיה אמר (ישעיה כ"א) על כן מלאו מתני חלחלה ירמיה אמר בנפשנו נביא לחמנו אנו שנתונים בתוך ארבע מלכיות על אחת כמה וכמה:

¹⁰⁴⁷ עי' איכ"ר פ"ה סי' י
(י) עורנו כתנור נכמרו תרין אמוראין חד אמר כאילין כמריאתא וחד אמר כתנור שלא הוסק כל צרכו:

¹⁰⁴⁸ עי' איכ"ר פ"ה סי' יא
(יא) נשים בציון ענו נבזראדן צוה לחיילותיו אמר להם אלההון של אלו שונא זמה הוא הזהרו אל תגעו באשת איש כיון ששמעו נשייא הויין אתיין ואמרן לגבר מן דילנא אנן אכלן ומן דילנא אנן מתכסים אלא בלבד דיתקריא שמך עלן הדא הוא דכתיב (שם ד') והחזיקו שבע נשים באיש אחד וגו' בר מתלת נשים שנתעצלו ולא עשו כן ונתענו לכך נאמר נשים בציון ענו בתולות בערי יהודה בתלת כתיב:

¹⁰⁴⁹ עי' איכ"ר פ"ה סי' יב
(יב) שרים בידם נתלו הוה אפוטרופא עלל לקרתא והוה נסיב טבי דקרתא ותלי להון בני אנש סבין הוון אתיין ומפייסין ליה עליהון ולא הוה מקבל מינייהו לכך נאמר שרים בידם נתלו פני זקנים לא נהדרו:

בַּעֲזַן בְּשָׁלוֹ:

טחון נשאו – כשהיו האויבים מוליכין אותם בקולרין היו נותנים על כתפיהם ריחיים ומשאות כדי לייגעם, וכן בעז כשלו, כשל כחם, ולסון כסלון נופל בתשות כח כמו שנאמר בעזרא (נחמיה 7) ויאמר יהודה כשל כח הסבל וכן (לעיל א) הכשיל כחי:

(יד) זְקֵנִים מְשַׁעֲרֵי שְׁבֹתוֹ בַּחֲוָרִים זְקֵנִים מְשַׁעֲרֵי סְנֵהֲדָרִין שְׁבֹתוֹ, וּבַחֲוָרִים מִבֵּית נְגִינְתָם. מִנְּגִינְתָם¹⁰⁵¹:

(טו) שְׁבֹת מְשׁוֹשׁ לְבָנוֹ¹⁰⁵² נִהְפֵךְ שְׁבֹתָה שְׁמַחַת לְבָנוֹ, נִהְפֵךְ לְאֵבֶל מְחֻלָּנוֹ. לְאֵבֶל מְחֻלָּנוֹ:

(טז) נִפְלָה עֲטָרַת רֵאשֵׁנוֹ¹⁰⁵³ אוֹי נִפְלָה עֲטָרַת רֵאשֵׁנוֹ, אוֹי לָנוּ כִּי חָטְאנוּ. נָא לָנוּ כִּי חָטְאנוּ:

(יז) עַל זֶה הָיָה דָוָה לְבָנוֹ¹⁰⁵⁴ עַל עַל בֵּית מִקְדָּשֵׁנוּ זֶה שֶׁשָּׁמַם נִלְאָה לְבָנוֹ, וְעַל עַם בְּנֵי אֱלֹהֵי חֲשָׁבוּ עֵינֵינוּ: יִשְׂרָאֵל שֶׁהִלְכוּ בַּגּוֹלָה מִשָּׁם חֲשָׁבוּ עֵינֵינוּ.

על זה היה דוה לבנו וגו' – על המפורש במקרא של אחריו, על שמם הר און וסועלים הלכו בו:

(יח) עַל הָר צִיּוֹן שֶׁשָּׁמַם שׁוֹעֲלִים עַל הָר צִיּוֹן שֶׁשָּׁמַם, שׁוֹעֲלִים הִלְכוּ בוֹ. הִלְכוּ בוֹ¹⁰⁵⁵:

¹⁰⁵⁰ עי' איכ"ר פ"ה סי' יג

(יג) בחורים טחון נשאו את מוצא שלא היה רחיים בבבל וכשעלה נבוכדנצר הטעין רחיים והורידן הדא הוא דכתיב (שם מ"ג) למענכם שלחתי בבלה והורדתי בריחים כלם בריחים כתיב ד"א בחורים טחון נשאו לשון נקיה הוא כד"א (שופטים ט"ז) ויהי טחון בבית האסורים ונערים בעץ כשלו אמר רבי יהושע בן לוי שלש מאות תינוקות נמצאו חרוזים בשוכה אחת:

¹⁰⁵¹ עי' איכ"ר פ"ה סי' יד

(יד) זקנים משער שבתו בחורים מנגינתם א"ר אבא בר' ירמיה מזמריהון שבתו:

¹⁰⁵² עי' איכ"ר פ"ה סי' טו

(טו) שבת משוש לבנו אמר רב חסדא בראשונה כשהיתה אימת סנהדרין על ישראל לא היו אומרים דבר נבלה בשיר אבל משבטלו הסנהדרין היו אומרים דברי נבלה בשיר א"ר יוסי בר' אבין בשם ר' חסדא בראשונה כשהיתה צרה באה על ישראל היו פוסקים כנגדה שמחה משבטלה סנהדרין בטל השיר מבית המשתאות שנא' (ישעיה כ"ד) בשיר לא ישתו יין משפסקו אלו ואלו שבת משוש לבנו נהפך לאבל מחולנו:

¹⁰⁵³ עי' איכ"ר פ"ה סי' טז

(טז) נפלה עטרת ראשנו ר' ירמיה דשבשב נטל עטרת זית וקשרה בראשו שמע שמואל ואמר והא ניחא ליה דאיתרים רישיה ולא עביד כן הות (קהלת י) כשגגה שיוצא מלפני השליט וכן הוה ליה לכך נאמר נפלה עטרת ראשנו אוי נא לנו כי חטאנו:

¹⁰⁵⁴ עי' איכ"ר פ"ה סי' יז

(יז) על זה היה דוה לבנו ר' שמלאי אמר צער גדול נתן הקב"ה לאשה הזאת מאחר שמשמרת ימי נדתה חוזרת ומשמרת ימי זיבתה ר' אלעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר האשה הזאת על ידי שפירשה מביתה ב' או ג' ימים קורא אותה התורה דוה הה"ד (ויקרא ט"ו) והדוה בנדתה אנו שפירשנו מבית חיינו ומבית מקדשנו כמה ימים וכמה שנים עאכ"ו שנקרא דוין לכך נאמר על זה היה דוה לבנו למה על אלה חשכו עינינו:

(יט) אַתָּה ה' לְעוֹלָם תֵּשֵׁב בְּסֶאֱךָ אַתָּה הוּא ה' לְעוֹלָם מְקוֹם מוֹשְׁבֶךָ בְּשָׂמִי מְרוֹם, כְּפֶסֶא לְדֹר וָדֹר.¹⁰⁵⁶

(כ) לָמָּה לְנִצַּחַת תִּשְׁכַּחַנו תַּעֲזֹבְנוּ לָמָּה לְנִצַּחַת תִּשְׁכַּחַנו, תַּעֲזֹבְנוּ לְאַרְךָ יָמִים. לְאַרְךָ יָמִים.¹⁰⁵⁷

אָתָּה ה' – יִדְעֵנוּ כִּי לְעוֹלָם תֵּשֵׁב וְהוֹחִיל וְכֵן הוּא:

(כא) הֲשִׁיבְנוּ ה' אֱלֹהֶיךָ וְנָשׁוּבָה הֲשִׁיבְנוּ ה' אֱלֹהֶיךָ וְנָשׁוּבָה בְּתִשְׁוֹבָה שְׁלֵמָה, תִּחְדָּשׁ יָמֵינוּ (וְנִשְׁוֹבָה) חֲדָשׁ יָמֵינוּ בְּקֶדֶם.¹⁰⁵⁸ לְטוֹבָה כְּזֶמֶן הַיָּמִים הַטּוֹבִים שֶׁהָיוּ מְלֻפְּנִים.

¹⁰⁵⁵ עי' איכ"ר פ"ה סי' יח

(יח) על הר ציון ששמים וכבר היה רבן גמליאל ור"א בן עזריה ור"ה יהושע ור"ע נכנסין לרומי ושמעו קול המונה של רומי מפוטליילוס עד מאה ועשרים מיל התחילו הם בוכים ור"ע משחק אמרו עקיבא אנו בוכים ואתה משחק אמר להם ואתם למה בכיתם אמרו לו לא נבכה שהגויים עובדים עבודת כוכבים להוון משתחווים לעצביהוון ויושבין בטח ושאנן ושלוחה ובית הדום רגלי אלהינו היה לשריפת אש ומדור לחית השדה ולא נבכה אמר להם לכך אני משחק אם כן למכעיסיו ק"ו לעושי רצונו פעם אחרת היו עולין לירושלים הגיעו לצופים וקרעו בגדיהם הגיעו להר הבית וראו שועל אחד יוצא מבית קדשי הקדשים התחילו הם בוכים ור"ה עקיבא משחק אמרו לו עקיבא לעולם אתה מתמה עלינו אנו בוכים ואתה משחק אמר להם אתם למה אתם בוכים אמרו לו ולא נבכה מקום שכתוב בו (במדבר א') והזר הקרב יומת והרי שועל יוצא מתוכו ועליו נתקיים הפסוק על הר ציון ששמים שועלים הלכו בו אמר להם אף אני לכך אני משחק הרי הוא אומר (ישעיה ח') ואעידה לי עדים נאמנים את אוריה הכהן ואת זכריהו בן ברכיהו וכי מה ענין אוריה אצל זכריהו אוריה במקדש ראשון וזכריהו במקדש שני אלא מה אמר אוריה (ירמיה כ"ו) כה אמר ה' צבאות ציון שדה תחרש וירושלים עיים תהיה ומה אמר זכריהו (זכריה ח') עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים ואיש משענתו בידו מרב ימים וכתוב בתריה (שם) ורחבות העיר ימלאו ילדים וילדות משחקים ברחובותיה אמר הקב"ה הרי לי שני עדים אלו ואם קיימים דברי אוריה יהיו קיימין דברי זכריהו ואם יבטלו דברי אוריה יבטלו דברי זכריהו ושמחתי שנתקיימו דברי אוריה ולבסוף דברי זכריהו עתידין להתקיים ובלשון הזה אמרו לו עקיבא נחמתנו תתנחם ברגלי מבשר:

¹⁰⁵⁶ עי' איכ"ר פ"ה סי' יט

(יט) אתה ה' לעולם תשב כסאך לדור ודור וכי יש ישיבה בלא כסא ויש מלך בלא מטרונה:

¹⁰⁵⁷ עי' איכ"ר פ"ה סי' כ

(כ) למה לנצח תשכחנו א"ר יהושע בר אבין ארבעה דברים אמר ירמיה מאיסה וגעילה עזיבה ושכיחה מאיסה וגעילה דכתיב (ירמיה י"ד) המאוס מאסת את יהודה אם בציון געלה נפשך והושב על ידי משה דכתיב (ויקרא כ"ו) לא מאסתים ולא געלתים עזיבה ושכיחה דכתיב למה לנצח תשכחנו תעזבנו לאורך ימים והושב עי' ישעיה דכתיב (ישעיה מ"ט) גם אלה תשכחנה ואנכי לא אשכחך אריב"ל ארבעה דברים אמר ירמיה מאיסה וקציפה עזיבה ושכיחה מאיסה הושב עי' עצמו דכתיב (ירמיה ל"א) כה אמר ה' אם ימדו שמים מלמעלה ויחקרו מוסדי ארץ למטה גם אני אמאס בכל זרע ישראל על כל אשר עשו נאם ה' קציפה הושב עי' ישעיה שנאמר (ישעיה נ"ז) כי לא לעולם אריב ולא לנצח אקצוף:

¹⁰⁵⁸ עי' איכ"ר פ"ה סי' כא

(כא) השיבנו ה' אליך ונשובה אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע שלך הוא השיבנו אמר להם שלכם הוא שנאמר (זכריה ב') שובו אלי ואשובה אליכם נאם ה' אמרה לפניו רבש"ע שלך הוא שנא' (תהלים פ"ה) שובנו אלהי ישענו לכך נאמר השיבנו ה' אליך ונשובה חדש ימינו כקדם כאדם הראשון כמד"א (בראשית ג') ויגרש את האדם וישכן מקדם לגן עדן ד"א חדש ימינו כקדם כמד"א (מלאכי ג') וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות כימי עולם זה משה דכתיב (ישעיה ס"ג) ויזכור ימי עולם משה עמו וכשנים קדמוניות כשנות שלמה רבי אומר כימי עולם כימי נח שנא' (שם נ"ד) כי מי נח זאת לי וכשנים קדמוניות כשנות הבל שלא היתה עבודת כוכבים עדיין בעולם:

למה לנכח תשכחנו – הלל נשבעת לנו כך כשם שאתה קיים כך שבועתך קיימת:

(כב) **כִּי אִם מָאֹס מְאִסְתָּנוּ קְצַפְתָּ** כִּי אִם מָאֹס מְאִסְתָּנוּ, קְצַפְתָּ עָלֵינוּ עַד מָאֹד.
עָלֵינוּ עַד מָאֹד¹⁰⁵⁹:

כי אם מאוס מאסתנו – בשביל שחטאנו לא היה לך להרבות קצף עד מאד כאשר קצפת:

(כא) **הַשִּׁבְנוּ ה' אֱלֹהֵינוּ וְנָשׁוּבָה**

(וְנָשׁוּבָה) חֲדָשׁ יָמֵינוּ בְּקִדְמָה

השיבנו ה' – מפני שמסיים בדברי תוכחה הולך לכפול מקרא שלפניו פעם אחרת וכן ישעיה ותרי עשר וקהלת:

¹ עי' ע"ז ג ע"א: אמר להם הקדוש ברוך הוא מכם יבאו ויעידו בהן בישראל שקיימו את התורה כולה יבא נמרוד ויעיד באברהם שלא עבד עבודת כוכבים יבא לבן ויעיד ביעקב שלא נחשד על הגזל תבא אשת פוטיפרע ותעיד ביוסף שלא נחשד על העבירה יבא נבוכד נצר ויעיד בחנניה מישאל ועזריה שלא השתחוו לצלם יבא דריוש ויעיד בדניאל שלא ביטל את התפלה יבא בלדד השוחי וצופר הנעמתי ואלפיז התימני (ואליהו בן ברכאל הבוזי) ויעידו בהם בישראל שקיימו את כל התורה כולה שנאמר יתנו עידיהם ויצדקו.

¹⁰⁵⁹ עי' איכ"ר פ"ה סי' כב

(כב) כי אם מאוס מאסתנו קצפת עלינו עד מאד אמר רבי שמעון בן לקיש אם מאיסה היא לית סבר ואם קציפה היא אית סבר דכל מאן דכעיס סופיה לאיתרציא: